

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Domagoj Vidović

ANTHROPONYMY AND TOPONYMY OF
ZAŽABLJE

DOCTORAL THESIS

Zagreb, 2011

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET

Domagoj Vidović

ANTROPONIMIJA I TOPONIMIJA
ZAŽABLJA

DOKTORSKI RAD

mentorica: dr. sc. Dunja Brozović Rončević

Zagreb, 2011.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Domagoj Vidović

ANTHROPONYMY AND TOPONYMY OF
ZAŽABLJE

DOCTORAL THESIS

supervisor: Dunja Brozović Rončević, PhD

Zagreb, 2011

PODATCI O MENTORICI

Dunja Brozović Rončević rođena je 1960. u Zadru. Godine 1983. završila je etnologiju i indologiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, magistrirala je 1987. radom „Pretkršćanski i kršćanski elementi u toponimiji jadranskoga područja Hrvatske“, a doktorirala 1997. radom „Apelativi u hrvatskoj hidronimiji“. Školsku godinu 1990./1991. provela je na specijalizaciji iz romanistike na Istituto di Glottologia u Padovi, a 1991./1992. bila je na stipendiji na Harvard University, Cambridge (MA, USA). Od 1984. zaposlena je u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU na projektu „Povijesni toponimijski rječnik Hrvatske“. Od 2002. suradnica je na projektu „Općeslavenski lingvistički atlas i Europski lingvistički atlas“ u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU. Jedna je od osnivačica (2003.) i zamjenica voditelja Centra za jadranska onomastička istraživanja na Sveučilištu u Zadru te utemeljiteljica studija Etnologija i antropologija pri Sveučilištu u Zadru (2005.). Godine 2004. izabrana je za člana suradnika HAZU. Članica je Odbora za onomastiku, Odbora za etimologiju, Odbora za dijalektologiju i Odbora za leksikografiju pri Razredu za filološke znanosti HAZU. Od 2007. sudjeluje u radu UNGEGN-a (United Nations Group of Experts on Geographical Names). Od 2002. do 2008. članica je Upravnoga vijeća Međunarodnoga onomastičkog vijeća (International Council of Onomastic Sciences – ICOS) sa sjedištem u Uppsali, Švedska. Članica je mnogih strukovnih organizacija i udruga. Od 2003. ravnateljica je Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u kojemu vodi projekt „Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika“ te znanstveni program „Hrvatska jezična riznica“. Glavna je urednica časopisa „Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje“ (IHJJ) te časopisa „Folia onomastica Croatica“ (HAZU). Članica je uredništva međunarodnih časopisa „Onoma“ (Leuven, Belgija) i „Rivista Italiana di onomastica“. Od 2005. članica je Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i športa te Upravnoga vijeća Instituta za etnologiju i folkloristiku. Od 2007. do 2010. bila je članica i zamjenica predsjednika Upravnoga odbora Nacionalne zaklade za znanost, visoko školstvo i tehnologijski razvoj Republike Hrvatske.

Predaje na doktorskim studijima Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Sveučilišta u Zadru te na Odjelu za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru.

ZAHVALE

Na ovome mjestu ponajprije zahvaljujem mentorici dr. sc. Dunji Brozović Rončević na silnome trudu te mentalnoj i fizičkoj energiji koju je uložila kako bi ovaj rad učinila što boljim. Bdjela je nada mnom i uoči obrane dijeleći sa mnom i zadovoljstva i muke tijekom pisanja. Zahvaljujem joj na kreativnoj slobodi i velikoj potpori koju mi je pružila tijekom terenskih istraživanja. Hvala joj i na toplome ljudskom odnosu tijekom nekih teških životnih trenutaka koji su me pogodili za vrijeme pisanja ovoga rada, a koji mi je u tome trenutku bio važniji od znanstvenih primjedaba. Zahvaljujem nadalje i članicama povjerenstva za obranu doktorata dr. sc. Anđeli Frančić, koja mi je bila mentorica tijekom pisanja diplomskoga rada te me tako uvela u svijet onomastike, i dr. sc. Miri Menac-Mihalić, koja me je tijekom studija zainteresirala za dijalektološka istraživanja, na iznimnoj susretljivosti i stručnoj pomoći. Hvala i akademiku Petru Šimunovića koji me je svojim dobrohotnim savjetima i sustavnim praćenjem mogega rada, uz mentoricu, uvelike znanstveno oblikovao.

Nastanak ovoga rada omogućili su podatci koje mi je iznijelo stotinjak ispitanika koji su spomenuti u radu. Među njima ipak ističem dvojicu, i to abecedno jer su podjednako zaslužni za nastanak ovoga rada. Dr. don Ivica Puljić pokretač je gotovo svih istraživanja iz područja društvenih i humanističkih znanosti u Donjoj Hercegovini te mi je svojim znanjem dao povijesni okvir i ponudio mnoga tumačenja zažapskih antroponima i toponima. Bez Stanislava Vukorepa, neumornoga kulturnog trudbenika i svojevrsne živuće enciklopedije prošlosti i sadašnjosti Donje Hercegovine, nemoguće je bilo zamisliti terensko istraživanje na tome području.

Na koncu zahvaljujem i svojim roditeljima. Nadao sam se da ću ocu Marinu, kojemu sam bio veliki dužnik jer sam se nekako uvijek jače vezao za majčin rodni zavičaj – Brač, djelomično isplatiti taj dug pisanjem ovoga rada, no on se povećao jer mi je (uz pokojnu baku Anđu) bio glavni ispitanik za dalmatinski dio Zažablja. Majci Katiji, pak, zahvaljujem što je obavila mnoštvo sitnih stvari koje nitko ne vidi i što mi nije došla na obranu.

SAŽETAK

U ovome se radu, ponajprije na temelju arhivskoga i terenskoga istraživanja, obrađuje antroponimija i toponimija Zažablja, mikroregije na granici Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Područje današnjega Zažablja središte je srednjovjekovne humske župe Žapsko (*Yabsco*), koju u 12. stoljeća spominje Grgur Barski, a njegova bogata antroponomijska i toponimijska građa nije dosada bila primjereno istražena i obrađena. Zažapski su mjesni govori dijalektološki i sociolingvistički veoma zanimljivi. Na temelju povijesnih vrela i toponimije razvidno je da je riječ o iskonski ikavskome prostoru koji je migracijama poijekavljen, ali je zadržao čitav niz drugih, jezikoslovno važnijih, starijih crta (npr. šćakavizme, dočetno *l*, skupinu *čbr-*) koji u mnogome mogu pomoći u slaganju hrvatskoga dijalektnog mozaika u prošlosti, a s obzirom na činjenicu da je riječ o živome prostoru u kojemu se i danas događaju brojne promjene, zavrjeđuje i istraživanja druge vrste.

Zažapska antroponimija pokazuje neke osobitosti u odnosu na druge antroponomastički obrađene punktove na hrvatskome povijesnom prostoru, poglavito u fondu osobnih imena u kojemu su se do danas ušćuvala neka narodna (npr. *Boja, Rade, Stoja, Stojan, Vujana, Vuk* i *Vukašin*) i kršćanska imena (npr. *Đuro, Lazar, Mihajlo, Mitar* i *Spasoje*) koja su u hrvatskome antroponimijskom fondu veoma rijetko ušćuvana. U hercegovačkome dijelu Zažablja ušćuvana su i neka osobna imena u kojima se ogledaju i dijalektološke značajke mjesnih govora (npr. *Ćetko, Nedeljka* i *Šćepo*). U zažapskoj se antroponimiji ogledaju teške povijesne okolnosti u kojima je živjelo mjesno stanovništvo te njegove tjelesne i duševne osobine.

U zažapskim se pak toponimima odražava reljefna te biljna i životinjska raznolikost toga kraja, na temelju toponimije doznajemo za postojanje poganskih i starokršćanskih svetišta te se upoznajemo s temeljnim gospodarskim djelatnostima kojima su se bavili Zažapci. Velik je broj toponima mjesnome pučanstvu posve neproziran, što je posljedicom čestih migracija te prožimanja različitih jezičnih sustava (ilirskoga, avarskoga, dalmatskoga, albanskoga, vlaškoga, turskoga, talijanskoga, njemačkoga i dr.) koji su ostavili trag na obrađenome području.

Ključne riječi: antroponimija, prezime, osobno ime, ojkonomija, toponimija, Zažablje

SUMMARY

In this thesis the anthroponymy and toponymy of Zažablje, a microregion on the frontier of Croatia and Bosnia and Herzegovina, is analyzed primarily on the basis of archive and field work. The area now called Zažablje was the center of medieval Hum county Žapsko (*Yabsco*), which was mentioned by Grgur Barski in the 12th century. Its rich anthroponymic and toponymic data have not yet been adequately analyzed and described.

In the introductory part the methodology and structure of the thesis is given, the field is defined and a short historical overview on demographic conditions of Zažablje from the first census at the end of the 15th century until today is given.

The second paragraph gives a dialectological description of local speeches. Namely, on the basis of historical documents and toponymy it is obvious that this originally ikavian area became ijekavian due to migrations, although a number of other linguistically more important older features (e.g. šćakavisms, final *l*, group *čbr-*) have been preserved. These features can enable us to put together the puzzle of Croatian dialects in the past, especially due to the fact that this is an area in which many changes occur even today. Thus, it deserves to be the object of research from different viewpoints. The dialects of Zažablje are extremely interesting for sociolinguistic research. Historical circumstances were the reason why this once homogeneous area was in the 18th century divided between three states (Venetian Republic, Dubrovnik Republic and Ottoman Empire). This political division was reflected in local dialects. Thus, in Dalmatian Zažablje there were many words from Italian (especially Venetian), while in the Herzegovinian Zažablje words of Turkish origin were often found. In addition, ikavian speeches in the Dalmatian part had more prestige and a stronger influence on Dalmatian Zažablje ijekavian speeches than of on the speeches in Herzegovina.

The third paragraph deals with anthroponymy. Zažablje anthroponymy shows some peculiarities as compared to other areas on the Croatian historical map. This is especially true of personal names, among which some Croatian ethnic names (e.g. *Boja*, *Rade*, *Stoja*, *Stojan*, *Vujana*, *Vuk* and *Vukašin*) and Christian names (e.g. *Đuro*, *Lazar*, *Mihajlo*, *Mitar* and *Spasoje*) have been preserved. These names are very rarely found in Croatian anthroponymy. In the Herzegovinian Zažablje some personal names which

reflect dialectological features of local speeches (e.g. *Ćetko*, *Nedeljka* and *Šćepo*) have been preserved. Family registers of the parish of Gradac (which have been continually kept from 1709) are the oldest in Herzegovina and thus represent a very important language monument. More than half of Zažablje family names are motivated by personal names (Christian and national, which is not common in other parts of Croatia throughout history), one third of family names originate from nick-names and family names motivated by occupation or origin of the first carriers of the name. Family nick-names are mostly motivated by personal names, most of them Christian. Family nick-names as an addition to the carrier's identity are very common in Zažablje, but differ considerably according to their stability and the fact that some of them have become family names. Some of them (as *Babić*, *Cicina*, *Kuduz*, *Prčak* or *Zelić*) are at least as old as family names, but have never become family names, although they have sometimes been recorded in family registers, and some have (e.g. *Prčak* or *Vodenac*) reached distant parts by migrations. Supplement I gives a list of family names and the date of their first recording in family registers.

The results of toponomastic research have been given in the fourth chapter of this thesis. At the beginning of this chapter the geographic position and historical development of Zažablje place names, which have been mentioned in historical documents from the 10th century (Glumina) is given while the first integral list of Zažablje names originates from the end of the 15th century. The Zažablje toponyms reflect the diversity of plants, animals and relief of this area. On the basis of toponymy we learn about the existence of pagan and old Christian sanctuaries as well as basic occupations of the inhabitants of Zažablje. The origin of many toponyms is unknown to local inhabitants. This is the consequence of frequent migrations as well as the merging of different language systems (Ilirian, Avar, Dalmatian, Albanian, Vlach, Turkish, Italian, German, etc.) which have left their trace in this area. On the basis of rich toponymic data, it is obvious that this is an extremely interesting and rich area in which two partly different toponomastic subareas exist, which have been created due to two crucial periods. The first of these periods is the period of division of territory between the Venetian Republic and Ottoman Empire at the beginning of the 18th century, which has divided Zažablje into Dalmatian (under the Venetian rule) and Herzegovinian (which

remained under Ottoman occupation) part. This is the reason for stronger influence of the Venetian adstrat on the toponymy of Dalmatian Zažablje and the area of Neum and Turkish adstrat on the toponymy of Herzegovinian Zažablje. The second crucial period in the development of Zažablje toponymy were agrarian reforms in the second half of the 20th century. They are the reason why until 1970 the inhabitants of mountain villages of the Dalmatian Zažablje have almost entirely moved to the villages in the Neretva valley and almost completely brought to an end cattle breeding which (with agriculture and fishery) had been one of the basic occupations. On the other hand, although in the Herzegovinian Zažablje the agrarian reforms have completely put an end to the century long cattle raising tradition, the mountain parts of Herzegovina have remained inhabited. In the formation of toponyms the most interesting is the occurrence of toponomastic blends which originated under the adstrate influence of Turkish as well as the example of blending of the first person present (archaic form) of the verb and the noun (*Vidu kamenice*). Due to the lack of cultivable land the importance of knowing the land boundaries as well as where springs and wells were in these waterless mountain parts, we often find in Zažablje three (e.g. *Guvno nad Guvnom*) or four word names (e.g. *Jama u Jazavčevoj dolini*). I have even recorded a five word toponym (*Čatrnje u Katića Donjim ogradam*). The Supplements 2 and 3 give toponymic data. The Supplement 2 gives a list of Zažablje oikonyms with the date of the first confirmation for older oikonyms, and the Supplement 2 gives an alphabetical list of all toponym types (2 832 of them) in this work.

As no research has been done on Zažablje until now, systematized data given in this thesis can be used to complete the Croatian anthroponymic and toponymic mosaic and as a reference point for scientists of other fields (in the first place ethnologists and historians). Dialectological data, especially due to the archaic nature of the system of accentuation, are extremely interesting to Croatian as well as foreign Slavists.

Key words: anthroponymy, family names, personal names, oikonymy, toponymy, Zažablje

SADRŽAJ

1. UVOD	
1.1. Metodološki postupci i struktura rada	1
1.2. Zemljopisni položaj i naselja u Zažablju	5
1.3. Kratak povijesni pregled	10
1.4. Osvrt na demografske prilike u Zažablju	19
2. DIJALEKTOLOŠKI OPIS ZAŽAPSKIH MJESNIH GOVORA	
2.1. Naglasni sustav	24
2.2. Fonologija	26
2.3. Morfologija, tvorba i sintaksa	29
2.4. Leksičko raslojavanje	31
2.5. Predmigracijska dijalektološka slika područja istočno od rijeke Neretve	34
2.6. Današnja južna granica ikavskih i ijekavskih govora istočno od rijeke Neretve	38
2.7. Opći dijalektološki osvrt	39
3. ZAŽAPSKA ANTROPONIMIJA	
3.1. Razvoj imenske formule u Zažablju	41
3.2. Povijesni razvoj fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini	43
3.2.1. Temeljna dijakronijska podjela	43
3.2.2. Prvo razdoblje razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini (od doseljenja do početka 17. stoljeća)	43
3.2.3. Drugo razdoblje razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini (od početka 17. stoljeća do 1918.)	48
3.2.4. Treće razdoblje razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini (nakon 1918.)	56
3.2.5. Tvorbeno-motivacijska razredba suvremenih osobnih imena	60
3.3. Razvoj zažapskih prezimena	63

3.3.1. Povijesne potvrde prezimena	63
3.3.2. Tvorbeno-motivacijska razredba prezimena	111
3.3.3. Značenjska razredba prezimena	118
3.4. Obiteljski nadimci	123
3.4.1. Tvorbeno-motivacijska razredba obiteljskih nadimaka	124
3.4.2. Značenjska razredba obiteljskih nadimaka	128
3.5. Odrazi antroponima u povijesnoj toponimiji	130
3.6. Opći osvrt na zažapsku antroponimiju	133
4. ZAŽAPSKA TOPONIMIJA	
4.1. Zažapska naselja – razmještaj i povijesni razvoj	134
4.1.1. Dobranjska naselja	138
4.1.2. Glučanska naselja	143
4.1.3. Gradačka naselja	145
4.1.4. Hutovska naselja	150
4.1.5. Neumska naselja	154
4.1.6. Vidonjska naselja	158
4.2. Značenjska razredba toponima	167
4.3. Tvorbena razredba toponima	231
4.4. Jezično raslojavanje toponima	248
4.5. Opći osvrt na zažapsku toponimiju	253
5. ZAKLJUČAK	257
6. LITERATURA	260
7. PRILOZI	
7.1. Prilog 1. Popis zažapskih prezimena s godinom prve potvrde te s podatkom o promjeni prezimena	275

7.2. Prilog 2. Popis zažapskih ojkonima	279
7.3. Prilog 3. Popis zažapskih toponima	284
8. ŽIVOTOPIS	328

1. UVOD

1.1. Metodološki postupci i struktura rada

U ovome se radu, ponajprije na temelju arhivskoga i terenskoga istraživanja, obrađuje antroponimija i toponimija Zažablja te neke bilježite crte mjesnih govora toga područja. Važnost mjesnoga govora sela Vidonje u Zažablju prepoznalo je i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske koje je vidonjski govor i toponimiju registriralo kao nematerijalno kulturno dobro. Vidonjski govor (kao i ostali mjesni zažapski govori koji se u ovome radu obrađuju) pripada skupini štokavskih govora s ijekavskim izgovorom jata, a iskonski su ijekavci među Hrvatima veoma rijetki, tako da je proučavanje vidonjskoga mjesnog govora veoma bitno za shvaćanje stanja u suvremenome standardnom hrvatskom jeziku, osobito pri proučavanju naglasnoga sustava koji je veoma zanimljiv domaćim i stranim slavistima.

Zažapska antroponimija i toponimija dosada nisu bile sustavno onomastički obrađene. Dio antroponimijske građe obrađen je uglavnom u radovima povjesničara koji su se u najvećoj mjeri bavili rodoslovljem starosjedilačkih rodova te podrijetlom stanovništva, ali ne i antroponomastičkom raščlambom imena. Najvažniji su izvor za raščlambu srednjovjekovne antroponimije radovi Konstantina Jirečeka u kojima je autor obrađivao srednjovjekovne pridjevke u poriječju Neretve i Trebišnjice. Podrijetlo rodova dalmatinskoga dijela Zažablja bilo je predmetom proučavanja crkvenoga povjesničara Mile Vidovića koji je obradio prezimena župa Dobranje i Vidonje. Relevantna građa za istraživanje antroponimije hercegovačkoga dijela Zažablja iznosi se u ediciji *Humski zbornik*. Uglavnom je riječ o radovima koji donose prve potvrde pridjevaka i prezimena u povijesnim vrelima i župskim maticama. Tako je Stanislav Vukorep proučavao podrijetlo starijih neumskih i gradačkih rodova, Nikola Mandić čapljinskih rodova, Marijan Sivrić u svojoj se knjizi o Hercegovcima u Dubrovniku osvrnuo i na zažapske rodove, a dio su povijesti zažapskih rodova rasvijetlili i Nenad Vekarić (u svojoj monografiji o pelješkim rodovima) i Ilija Sindik (koji je proučavao rodove dubrovačkoga područja). Tvorbeno-motivacijske obrasce nastanka pojedinih prezimena u svojem radu o hutovskim rodovima iznijeli su Ivica Puljić i Stanislav Vukorep. U djelima spomenutih autora nalazimo i dio obiteljskih i osobnih nadimaka te su neizostavno vrelo za proučavanje suvremenoga fonda osobnih imena, dok je najvažniji izvor povijesnih antroponima *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477.* u kojemu su iznesena osobna imena stanovnika većega dijela Hercegovine te dijelova jugoistočne Bosne i zapadne Crne Gore neposredno nakon osmanlijske okupacije.

Vrela za proučavanje zažapske toponimije još su oskudnija. Prikupljanje je suvremene toponimijske građe u Donjoj Hercegovini prvi potaknuo Ivica Puljić, a dio je toponimijske građe Stanislav Vukorep objavljivao u časopisu *Vrutak* koji je izdavalo Društvo za zaštitu starina *Hutovo*. Za povijesnotoponomastička istraživanja relevantna su terenska istraživanja Slavka Katića koji je ubicirao neka napuštena srednjovjekovna naselja, a kraći je popis neumskih toponima objavio Vinko Bačić. Dio je građe za povijesnu toponimiju obrađen u monografiji *Srednjovjekovne humske župe* te u monografiji Milana Glibote o prvome donjoneeretvanskom mletačkome katastru, a povijesna ojkonomimija u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477*. Neki su se ugledni onomastičari također bavili pojedinim zažapskim toponimima. Danijel Alerić u sklopu se svojih istraživanja povijesne zahumske ojkonomimije bavio i pojedinim zažapskim toponimima, upravo kao i Petar Šimunović u svojim proučavanjima istočnojadranske toponimije, Dunja Brozović Rončević u svojim je radovima o odrazima hidronimijskih naziva i naziva blatišta u toponimiji hrvatskoga povijesnog prostora iznosila i primjere s istočnoneretvanskoga područja kojemu Zažablje pripada, a Živko Bjelanović i Karlo Jurišić u svojim radovima o etnicima i kteticima također su bilježili primjere iz Zažablja. Dio je važnih onomastičkih podataka obrađen i u dijalektološkim radovima i monografijama Senahida Halilovića te u etimološkim rječnicima Petra Skoka i Vojmira Vinje, no sustavna su toponomastička istraživanja područja obuhvaćenoga ovim radom dosada izostala.

U obradbi onomastičke građe autor će se u prvome redu služiti dostupnom onomastičkom (antroponomastičkom i toponomastičkom) literaturom i metodologijom (prikupljanje je onomastičke građe obavljeno u skladu s *Uputama za prikupljanje onomastičke građe Odjela za onomastiku i etimologiju* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje). Tvorbeno-motivacijska razredba prezimena, nadimaka i osobnih imena razrađena je prema obrascima iz monografija Petra Šimunovića (*Hrvatska prezimena, Hrvatski prezimenik* i *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*), Živka Bjelanovića (*Antroponimija Bukovice*) i Anđele Frančić (*Međimurska prezimena*), prema radovima Tome Maretića o hrvatskim narodnim imenima i Ankice Čilaš Šimprage o antroponimiji Promine i širega šibenskoga područja te prema antroponimijskoj građi koju je u *Hrvatskome enciklopedijskom rječniku* obradila Dunja Brozović Rončević.

Toponimijska je građa obrađena prema značenjskoj i tvorbenoj razredbi toponima koja je osmišljena za potrebe znanstvenoga projekta *Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika* koji vodi Dunja Brozović Rončević. Kao primjer za obradbu Zažablja kao jedinstvenoga i zaokruženoga toponomastičkog punkta poslužiti će monografija Petra

Šimunovića *Bračka toponimija*, a za obradbu obalnih toponima knjiga *Toponimija istočnojadranskoga prostora* istoga autora te *Toponimija Kornatskog otočja* Vladimira Skračića. Hidronimi i toponimi koji se odnose na blatišta bit će obrađeni prema radovima Dunje Brozović Rončević *Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnome hrvatskom prostoru* i *Nazivi za blatišta i njihovi odrazi u hrvatskoj toponimiji*.

Etiologija toponima i odrazi različitih jezičnih slojeva nastojat će se odgonetnuti (osim prema već navedenim antroponomastičkim i toponomastičkim radovima) i na temelju podataka iz etimoloških rječnika (*Etimologijskoga rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Petra Skoka, *Jadranskih etimologija* Vojmira Vinje) i povijesnih gramatika (*Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte des Kroatischen* Georga Holzera i *Poredbenopovijesne gramatike hrvatskoga jezika* Ranka Matasovića).

Uže je područje rada povezano s obradbom ponajprije antroponimijske i toponimijske, ali i dijalektološke građe istraživanoga područja. U dijalektološkom će dijelu ovoga rada biti obrađene bilježite naglasne, fonološke, morfološke, tvorbene, sintaktičke i leksičke značajke mjesnih govora. Antroponomastička će raščlamba obuhvatiti razvoj imenske formule te onomastičku obradbu zažapskih osobnih imena, nadimaka i prezimena. Raščlamba će toponima obuhvatiti značenjsku i tvorbenu razredbu kao i razredbu toponima prema jezičnome podrijetlu.

Cilj je istraživanja rasvjetljavanje jezične i jezičnopovijesne slike obrađenoga područja na temelju sustavne antroponomastičke i toponomastičke raščlambe. Upravo će ostvarivanje navedenih ciljeva na tome dosada onomastički neobrađenome području pridonijeti i stvaranju potpunije slike hrvatskoga antroponimijskog sustava u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Posredni je cilj i utvrđivanje smjerova migracija mjesnog stanovništva s toga jedinstvenog područja koje se nakon osmanlijskih osvajanja našlo unutar granica triju država (Osmanlijsko Carstvo, Mletačka Republika i Dubrovačka Republika), a danas ga dijeli državna granica između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Za ostvarenje navedenoga cilja potrebno je popisati i obraditi antroponomijsku i toponimijsku građu, utvrditi etiologiju i etimologiju pojedinih antroponima i toponima, opisati jezične značajke uopće i one koje se ogledaju u zažapskoj onimiji te ih usporediti s onomastički obrađenim hrvatskim krajevima.

U uvodnome se dijelu ovoga rada iznosi teorijska podloga, ciljevi istraživanja i struktura rada. Potom se donosi sažeti opis zemljopisnoga položaj Zažablja, a na koncu se iznosi kratak povijesni pregled.

U dijalektološkom se dijelu ovoga rada obrađuju bilježite naglasne, fonološke, morfološke, tvorbene, sintaktičke i leksičke značajke mjesnih govora. U završnome dijelu

dijalektološkoga prikaza na temelju metodologije Pavla Ivića i Dalibora Brozovića nastoji se rekonstruirati predmigracijska dijalektološka slika toga prostora.

Raščlamba se antroponimijske građe provodi na nekoliko razina. Za pregled povijesnoga razvoja antroponimijskoga sustava i imenske formule pristupilo se arhivskom istraživanju: iznosi se antroponimijska građa iz dostupnih povijesnih vrela (od najranijih zapisa). Za potrebe su pisanja ovoga rada transliterirane matične knjige katoličke župe Gradac, najstarije sačuvane matične knjige u Bosni i Hercegovini (prema kojima se razvoj imenske formule u kontinuitetu može pratiti od 1709.). Također se nastoje utvrditi smjerovi migracija za što su od velike važnosti toponimi antroponimnoga postanja koje je, zbog pomanjkanja povijesnih vrela, počesto teško rekonstruirati. Zbog preglednosti iznesenih podataka bit će potreban i kartografski prikaz. Lingvističkom se pak raščlambom antroponimijske građe utvrđuju motivacijski (u kojima se odražava izvanjezična zbilja) i tvorbeni obrasci te naznačuje tijek razvoja imenske formule na zažapskome mikroprostoru, a na temelju toga i na širem (južnodalmatinskom i donjohercegovačkom) području. Posebno se obrađuje postupak poprezimenjavanja koji je na ovim prostorima započeo razmjerno rano (u 14. i 15. st.) zbog blizine i utjecaja Dubrovačke Republike, ali je zaustavljen osmanlijskim osvajanjima.

Za obradbu toponimijske građe bilo je nužno obaviti terenska istraživanja. Suvremena je toponimijska građa prikupljena u skladu s *Uputama za prikupljanje onomastičke građe* Odjela za onomastiku i etimologiju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dok se povijesni toponimi obrađuju na temelju arhivskoga istraživanja (biskupskih izvješća i drugih povijesnih dokumenata) i dostupne literature (objavljeni izvodi iz mletačkih katastara). U prvome su dijelu ovoga rada koji se odnosi na toponimijsku građu obrađeni zažapski ojkonomi (iznosi se kraći mjestopis, tumačenje ojkonomi i dijelova naselja, prvi spomen naselja u povijesnim vrelima te zabilježeni ojkonomni likovi). Temelj je drugoga dijela poglavlja o zažapskoj toponimiji značenjska razredba toponima na temelju leksičkoga značenja toponimne osnove. Toponimi se dijele na: 1. toponime uvjetovane fiziogeografskim značajkama zemljopisnoga objekta (bit će obrađeni toponimijski nazivi, toponimijske metafore te toponimi s obzirom na razmještaj, oblik, svojstva i izgled zemljopisnoga objekta), 2. odnosne toponime, 3. toponime motivirane nazivima biljaka i biljnoga pokrova, 4. toponime motivirane nazivima životinja i životinjskih staništa, 5. toponime motivirane ljudskom djelatnošću (obrađeni su gospodarski i kulturno-povijesni toponimi te toponimi koji se odnose na duhovne elemente u toponimiji), 6. toponime antroponimnoga postanja te 7. toponime nejasna postanja ili motiviranosti. Nakon značenjske razredbe toponima slijedi tvorbeni raščlamba u kojoj su toponimi podijeljeni na:

1. toponime nastale toponimizacijom bez ikakvih dopuna (uglavnom je riječ o zemljopisnim nazivima i toponimijskim metaforama), 2. toponime nastale dodavanjem afikasa (toponime nastale prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom) i 3. složene toponime (toponimijske sraslice, složenice i polusloženice, dvorječne toponime i višerječne toponimijske sintagme). Na koncu će se iznijeti i podjela toponima s obzirom na njihovo jezično podrijetlo u kojemu će se toponime podijeliti po jezičnim slojevima: od supstratnih jezičnih slojeva predrimskog, grčkoga, latinskoga i starijega romanskog (rimskog i dalmatskog), temeljnoga hrvatskog odnosno slavenskoga jezičnoga sloja do adstratnoga romanskog (vlaškog i mletačkog), mađarskoga, albanskoga i turskoga sloja. Obradeni će podatci biti popraćeni odgovarajućim grafikonima i zemljovidima, a na kraju će se iznijeti i abecedni popis svih zažapskih toponima (posebno će se izdvojiti ojkonimi) i njihov zemljopisni razmještaj.

Kako je Zažablje dosada bilo posve neistraženo, dobiveni će podatci biti usustavljeni te će poslužiti za upotpunjivanje hrvatskoga antroponimijskog i toponimijskog mozaika, a moći će poslužiti i kao referentna točka za znanstvenike drugih područja (prije svih etnologima i povjesničarima). Posebno će se obraditi i vrjednovati i dijalektološka građa koja je, osobito zbog arhaičnosti u naglasnome sustavu mjesnih govora važnih za rekonstrukciju praslavenskoga i baltoslavenskoga naglasnog sustava, iznimno zanimljiva domaćim i stranim slavistima.

1.2. Zemljopisni položaj i naselja u Zažablju

Zažablje je smješteno na zapadnim i istočnim obroncima planine Žabe čiji najviši vrh Ilijino brdo (zabilježena su i imena Crkvine te Sutilija) dominira istočnim dijelom Neretvanske doline i neumskim zaleđem. Smješteno je uz državnu granicu Hrvatske i Bosne i Hercegovine.¹ Zapadni je rub Zažablja (koji pripada Hrvatskoj) smješten u istočnome dijelu negdašnje nepregledne neretvanske močvare u kojoj se izdvajaju močvarni otoci (koje puk naziva *školjima*), jezero Kut i rječica Mislina (čiji se središnji tok naziva Matica, a donji Prunjak), zapravo ogranak ponornice Trebišnjice². Na rubu Neretvanske blatije, uz Napoleonovu cestu, koja i danas povezuje Metković i Neum, smjestila su se danas najnapučenija (ali i najmlađa) naselja dalmatinskoga dijela Zažablja: Bijeli Vir, Spile, Krčevine, Obšivačevo Guvno, Medarevine, Komazini, Kosa, Mlinište, Klačina, Mislina,

¹ Godine 1992. osnovana je općina Zažablje na području Dobranja i Vidonja.

² Ogranak je Trebišnjice i rječica Ombla u Rijeci dubrovačkoj, a Trebišnjica vodom opskrbljuje sva vrela od Vidonja do Konavala.

Trojanovina i Badžula. Na pristrancima krških polja na padinama gore Žabe smještena su najstarija i nekoć najnapučenija zažapska naselja Vidonje i Dobranje (pripadaju Hrvatskoj) te Gradac (pripada Bosni i Hercegovini) s brojnim zaseocima. Nešto sjevernije od njih, na raskrižju srednjovjekovnih karavanskih putova iz Bosne prema Slanome, Stonu i Dubrovniku nalazi se selo Hutovo, najvažnije željezničko čvorište u jugoistočnoj Hercegovini 1901. – 1976., upravno-vojno središte toga područja koncem osmanlijske vladavine i tijekom austrougarske uprave te općinsko središte područja od Zablatka do Neuma 1924. – 1955. Sjevernu granicu Zažablja prema Hrasnu tvori područje sela Previš i Glumina, a prema Popovu jezero Vrutak. Sjeveroistočni se pak stočarski dio Zažablja uz granicu s Popovom i Dubrovačkim primorjem naziva Čarići. Južni se dio Zažablja naziva *Školj* te obuhvaća područje Neuma i poluotoka Kleka, jedini izlaz Bosne i Hercegovine na more.

Zemljovid 1. Zemljopisni položaj Zažablja³

³ Zemljovide je u ovome radu izradio Branimir Brgles na čemu mu zahvaljujem.

Današnje je Zažablje bilo srcem srednjovjekovne humske župe Žapsko (*Yabsco*), koju još u 12. st. spominje Pop Dukljanin. Ta je župa, osim današnjega Zažablja, na zapadu obuhvaćala područje Slivna u Hrvatskoj, sjeverni dio neumske općine u Bosni i Hercegovini (područje Hrasna) te, na istoku, zapadni dio Dubrovačkoga primorja (prostiralo se do sela Ošlje), koji je 1399. pripao Dubrovačkoj Republici.⁴ Političko i gospodarsko središte te mikroregije bio je Gradac. Dokaze za to pruža i toponimija. Naime, u središtu sela nalazimo mikrotoponim *Županj do*, a prostor od lokaliteta *Gomile* u Vidonjama do *Županj dola* nazivlje se i danas *Humine*. Upravo je taj prostor nekoć bio upravno središte srednjovjekovne župe Žapsko unutar kojega se izdvajao vlaški katun Čarići. Središte se Čarića nalazilo na Hotnju. U tom se selu nalazilo srednjovjekovno sudište, a sve do Domovinskoga rata na predjelu Obor stajao je obelisk za koji su se vezali prijestupnici. Nakon pada Huma pod osmanlijsku vlast, srednjovjekovni političko-teritorijalni ustroj nastoji održati crkva da bi se, oslobođanjem dalmatinskoga dijela Zažablja od osmanlijske vlasti, taj nekoć jedinstven prostor podijelio između triju država (Osmanlijskog Carstva te Mletačke i Dubrovačke Republike) i triju biskupija (makarske, trebinjsko-mrkanske i dubrovačke). O burnome životu Zažablja u srednjovjekovlju svjedoče brojni stećci i ostatci srednjovjekovnih naselja.

Samo se dvaput u svojoj dugoj povijesti Zažablje našlo u žiži dnevno-političkih zbivanja. Prvi put 1589. kada dominikanac Daniel izvješćuje papu Siksta V. o teškome položaju tamošnjih katolika (Krašić 1998), a drugi put nedavno, u trenutku kada se Vlada Republike Hrvatske odlučila za gradnju Pelješkog mosta. Iako je područje Zažablja u kontinuitetu naseljeno još od prapovijesti, obrise razvoja današnjih naselja možemo pratiti tek od kasnoga srednjovjekovlja.

U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477.* spominju se naselja *Gradac* (vjerojatno je riječ o zažapskome Gradcu, ali ubikacija nije posve sigurna), *Radeže* (danas Radež), *Mušovići* (današnji Moševići), *Drijen*, *Žukovice*, *Prapratna* (danas Prapratnica), *Dobrohovo* (danas Dobrovo) i *Brestica*. Idući popis naselja nalazimo u već spomenutome izvještaju splitskoga dominikanca Daniela iz 1589. (Krašić 1998:113) On nabroja sljedeća zažapska naselja: *Glusi* (današnji Glušci), *Dobragne* (Dobranje), *Bobovischia* (današnje Bobovište⁵), *doi ville chiamate Vidogne* (Vidonje i Goračići⁶), *Grabaz* (Gradac), *Broccinaz* (Broćanac), *Prapratniza* (Prapratnica), *Hutovo*, *Glumna* (Glumina), *Zelenicovaz*

⁴ O tome više u P. Anđelić 1999b. i M. Vidović 2000. (vidi u literaturi)

⁵ Šćakavski izgovor imena sela (i množinski *Bòbovišća* i jedninski *Bòbovišće*) zadržao se do početka 20. stoljeća.

⁶ Skadarski će biskup 1629. zaselak Vidonje nazvati *Vidogne maggiore*, a zaselak Goračići *Vidogne minore*. (M. Vidović 2000:494).

(Zelenikovac), *Hotagn* (Hotanj), *Radetichi* (Radetići), *Ziva* (Živa), *Dubraviza* (Dubravica), *Graboviza* (Grabovica), *Moscevichi* (Moševići), *Chisevo* (Kiševo), *Bristiza* (Brestica), *Rades* (Radež) i *Cragnevo Selo* (Vranjevo Selo). Ostala se sela uglavnom spominju tek od 18. st.

Do današnjih se dana u naseljima današnjega Zažablja očuvao političko-teritorijalni ustroj srednjovjekovnoga Huma. Naime, sva se zažapska naselja sastoje od niza zaseoka koji su zajedničko ime obično dobili po najvećemu među njima. Dobranjski su zaseoci: *Bijêlî Vîr*, *Bòbovište*, *Čerjenci*, *Dàngube (Stàje)*, *Dòbran(j)e*, *Kalòp(e)rovići (Kalòperići)*, *Kòse*, *Kùćine*, *Mâlî Hùm*, *Òštròvce*, *Pònorine*, *Pribòjci*, *Prìsoje*, *Ràkalovac*, *Sánkovići*, *Simatova Glàvica*, *Stržići (Strižići; Stržića Počivala)* i *Sùrdup*. U LNH (1:142) spominju se još i naselja *Mřšin Dô* (naselje se nalazilo nedalako od Bobovišta), *Potpònorine* (riječ je o današnjim Ponorinama) i *Vùletićeva Glàvica* (naselje na gori Žabi). Vidonjama pripadaju: *Bàdžula*, *Brèstica*, *Džèletîn*, *Gàlovići*, *Glàvice* (u LNH 2:845 naselje se naziva *Glàvice Staròkućāni*), *Gòračići*, *Jéjavica*, *Klāčina*, *Kljètina (Izbètine)*, *Kòbranj Dô/Dòl*, *Kòmazīni*, *Kòsa*, *Křčevine*, *Krūšev Dô/Dòl*, *Kùti*, *Medárevine*, *Mīslina*, *Mlīnište*, *Obòrina*, *Obšiváčeva Glàvica*, *Obšiváčevo Gúvno*⁷, *Pòdine*, *Postòlīče* (u LNH 2:845 naselje se naziva *Postòlīšće*), *Rèljinovac*, *Rūžnē Njīve*, *Sóče* (u LNH 2:845 naselje se naziva *Sóčina glàvica*), *Spīle*, *Stājine (Stājne)*, *Tròja(no)vina* (u LNH 2:845 naselje se naziva *Trojānica*), *Trúbino Břdo*, *Vìdonje* i *Visokā Glàvica* (u LNH 2:845 i u mletačkome katastru iz 1702. naselje se naziva *Vòlūjskî Pròdò*). U LNH (2:845) spominje se još i naselje *Vùletića Glàvica*, a kako se naselje *Vùletićeva Glàvica* spominje u Dobranjama, vjerojatno je bila riječ o manjemu naselju na granici dobranjske i vidonjske katastarske općine. Gradcu pripadaju naselja: *Bàbin Dô*, *Brèstica*, *Bròcanac*, *Cřkvice*, *Ćúkova Gréda*, *Dubròvo*, *Dònjî Drijên*, *Dònjî Klèk (Křmēci)*, *Drāčevine*, *Dùbrava*, *Dùbravica*, *Dùži*, *Glimāč (Pod Glimāč)*, *Gòmīrje (Pòdvode)*, *Gòrnjî Drijên*, *Gòrnjî Mòševići*, *Gràbovica*, *Grádac*, *Hòtanj*, *Ìlīno Polje*, *Jāzine*, *Kāmenice*, *Kīševo*, *Klèk*, *Kòvruga*, *Ljùti*, *Mālā*, *Mečīnak*, *Mòševići*, *Nèràđe*, *Nèum*⁸, *Òmrklina*, *Òskrūšnica*, *Pòdgājnica*, *Pòdžablje (Podtrèskavice)*, *Pràovice*, *Pràpratnica* (u neslužbenoj uporabi i *Pràpatnica*), *Pràšnā Glàvica*, *Ràdetići*, *Ràdèž*, *Rùdine*, *Smokvètine*, *Stārî Nèum*, *Vlāka*, *Vránjevo Sèlo*, *Zábřde*, *Žīvā* i *Žùkovice*. Naselja *Jejavica*, *Oborina* i *Obšiváčeva Glavica* u Vidonjama te *Surdup* u Dobranjama mogli bismo nazvati katuništima jer su se nalazila uz

⁷ U službenoj je uporabi češći lik *Obšivač* iako odudara od pravopisnih načela hrvatskoga standardnog jezika. Lik je Opšivač novijega postanja i ne nahodimo ga u *Leksiku prezimena SR Hrvatske* izrađenome prema popisu stanovništva iz 1948.

⁸ Neum se u veće i važnije naselje, kao jedino naselje na Jadranskoj obali u Bosni i Hercegovini, prometnuo tek 70-ih godina 20. st., s izgradnjom turističkih objekata. Upravno je Neum sve do 1975. pripadao Hutovu, a crkveno je donedavno pripadao župi Gradac.

pasišta na kojima su pastiri podizali kućice i šatore za privremeni boravak, a odraz su specifičnoga stočarskog načina života koji je nekoć prevladavao. Na području je srednjovjekovne župe Žaba, ali i njoj obližnjih župa Popovo i Dubrave sve do agrarnih reforma, nakon Drugoga svjetskog rata (mjestimice čak do 1991.), opstalo tzv. transhumantno stočarstvo koje je razvilo bisesilan način stanovanja za koje je bilježita mala udaljenost između matičnoga naselja i „korespondentnih pastirskih stanova“ (Marković 1975:273). Dio povjesničara tvrdi da se stoga ne može „prihvatiti poimanja da je u dalmatinskome zaleđu stočarstvo bilo slobodnoga nomadskoga, odnosno migracijskoga karaktera, kao ni pretpostavke da se olako prelazilo preko tradicionalno uglavljenih pašnjačkih zona“ (Botica 2005:43). I doista, na prostoru od Neuma preko Vidonja do Dobranja, a s hercegovačke strane do zaseoka *Prapatnica*, išlo se na ljetnu ispašu na prijevnoj *Mörine* kod Nevesinja (koji se u povijesnim izvorima kao pasišta spominje još 1475.). Od Prapatnice se išlo na *Sühopolje* itd. Planištari su na prostorima od mora prema unutrašnjosti uvijek odlazili na pasišta četiri dana hoda od matičnoga gospodarstva, a imali su pasišta i u *škólju* (koji u Zažablju ne označuje samo otok, nego i priobalje, područje uz more pogodno za jesensku ispašu stoke; toponim *Školj* označuje ponajprije polutoku Klek, ali u širem značenju i čitav priobalni pojas od Kleka do Bosanke iznad Duborvnika⁹) tako da su tijekom godine boravili na čak tri lokacije. Zanimljivo je da se bisesilno stočarstvo, čije korijene „možemo pratiti sve do prethistorijskih gradišta na dinarskim kosama okrenutim prema jugoistoku“ (Gušić 1974:87), u Popovu i Bobanima održalo isključivo u predjelima naseljenima Hrvatima (kao izrazito stočarska sela ističu se Kijev Do¹⁰, Belenići, Golubinac, Orahovi Do, Cicrina, Trnčina i Trebimlja; Filipović-Mićević 1959:124), a među donjohercegovačkim Srbima samo u Gornjemu Hrasnu¹¹. U samoj župi Žaba postojao je i vlaški katun *Čvrići*, spominju se *mezre* – opustjela mjesta koja su naselili Vlasi – a i neka su prezimena vjerojatno vlaškgoga podrijetla. Čini se ipak da je vlah¹² počesto bio i staleškom odrednicom, a ne samo etničkom.

⁹ Neumsko je područje uglavnom naseljeno stočarskim stanovništvom iz Popova i gorskih dijelova Zažablja, tako da se ribarstvo i školjkarstvo kao važnija gospodarska grana u Neumu razvijaju tek koncem 20. st.. Zanimljivo je da se apelativ *školj* na donjoneeretvanskome području odnosi na brežuljke koji strše iz močvare, a u Zažablju na priobalje, što dosad nije potvrđeno na hrvatskome dijelu Jadrana.

¹⁰ Iako su i Hrvati i Srbi u Bobanima uglavnom uzgajali koze, samo su Hrvati bili planištari. U Gornjemu Hrasnu planištarili su i Hrvati i Srbi. Hrvati su planištarili na Kladovu polju, Bukovu dolu i Bukovoj ravni, Srbi na Kladovu polju, a Bošnjaci na Visočici. Na podatku zahvaljujem Alfonzu Njavri.

¹¹ Na Trebimlji postoji uzrečica: *Lđkva Trebinja – Črvanj planina*.

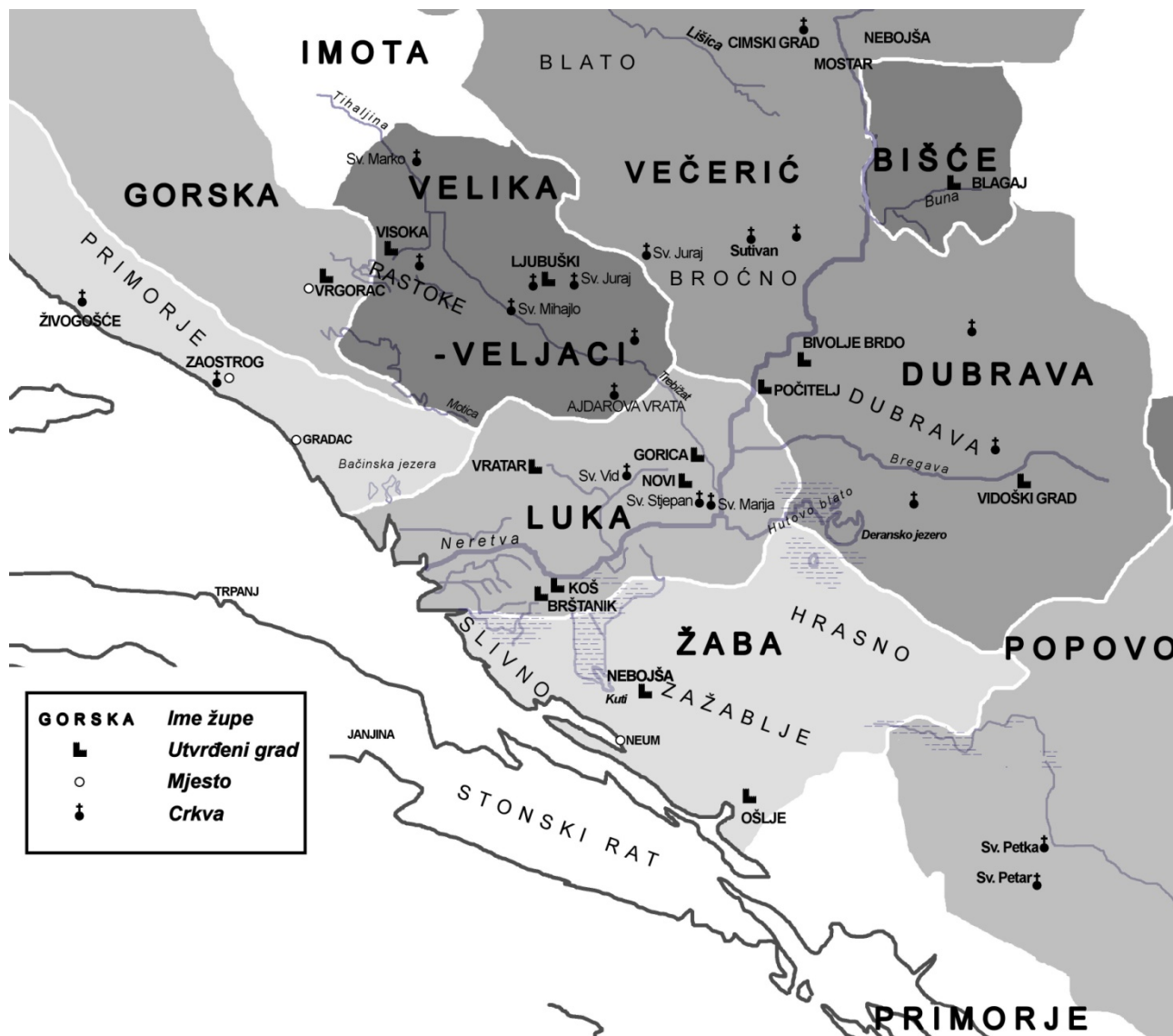
¹² *Vlaš* je danas pogrdno ime za Hercegovca u Neretvi, a u Donjoj Hercegovini Hrvati Vlasima pogrdno nazivlju Srbe. Zabilježio sam i podatak da stanovnici Gradca kod Makarske koji žive ispod Jadranske magistrale Vlanjima zovu Gradčane iznad magistrale (iako je taj dio naselja stariji), a svi Gradčani (i oni ispod i oni iznad magistrale) Vlasima zovu Hercegovce. Sve je to, dakako, u skladu s teorijom da su Vlasi ponajprije oni drugi, a na primjeru Gradca u Primorju i da se uvijek nalaze podalje od mora (Brozović Rončević 1999b:132).

1.3. Kratak povijesni pregled

Neretvanska krajina i Donja Hercegovina u kontinuitetu su naseljene od prapovijesti. Od prapovijesnih je naselja najvažnije naselje na Lišćima pored Hutovskoga grada. O ilirskoj (prostor je istočno od Neretve nastanjivalo ilirsko pleme Ardijejci) prisutnosti svjedoče ilirske gradine koje su stvarane kao utvrde unutar gradinskih zdanja ili u širokom pojasu oko njih, na strateški važnim mjestima. Većina je zažapskih gomila tako smještena uz put koji je vodio od današnje kapele svetoga Liberana, kroz Vidonjsko, Goračko i Gradačko polje prema Hutovu, Popovu, Humu i Cavtatu. Te su putne gradine uglavnom iz brončanoga (oko 1800. – 1000. pr. Kr.) i željeznog doba (oko 1000. – 400. pr. Kr.; Puljić 1995:11–12). Tijekom vladavine Rimskoga Carstva bilježimo manja naselja u Broćancu, Gluščima i Ilinu Polju, a veća u Gradcu i Vranjevu Selu (Patsch 2005/2006:164).

Hrvati spomenuti prostor naseljuju u 7. st. i slabljenjem središnje bizantske vlasti u njemu polako stvaraju svoje državne tvorevine, tzv. sklavinije – plemensko-političke tvorevine koje priznaju vrhovništvo Bizanta. Jedna je od tih sklavinija bila i kneževina Hum (*Chelmania*) koju Pop Dukljanin i još neki srednjovjekovni kroničari smatraju dijelom Crvene Hrvatske. Ona se prostirala od Neretve do Rijeke dubrovačke. Na zapadu je graničila s Neretvanskom Kneževinom, a na istoku s Tribunijom (Brandt 1995:265–266). Ta se država za vrijeme kneza Mihajla Viševića (čije se ime spominje i u spisima s crkvenih sabora u Splitu iz 925. i 928.) proširila sve do Bara, a središte joj je u to vrijeme bilo u Stonu, u kojemu i danas postoji crkva sv. Mihajla. Mihajlo Višević ratovao je s kraljem Tomislavom protiv Bugara. Za njegove su vladavine splitskoj nadbiskupiji podvrgnute stonska, dubrovačka i kotorska biskupija (M. Vidović 1998:37). Osnovne su jedinice humskoga srednjovjekovnog teritorijalno-političkog ustroja bile: *zemlja* (političko-teritorijalna jedinica koja ima određeni stupanj političke samostalnosti), *župa* (manja političko-teritorijalna jedinica koja je u ranijemu srednjovjekovlju ponajprije bila upravna jedinica jednoga plemena, a poslije se razvila u teritorijalnu jedinicu omeđenu svojim prirodnim granicama koja ima svoje upravno-političko središte; desetak župa čini zemlju), *seoska općina* (posebno upravno područje s vlastitim starješinom i teritorijem) i *vlastelinstvo* (posjed mjesnoga nižeg feudalca s pripadajućim mu kmetovima i slobodnim seljacima; teritorijalnim opsegom najmanja jedinica). Treba imati na umu da je upravo župa najčvršće i najjasnije određen teritorij na srednjovjekovnim hrvatskim, ali i širim slavenskim prostorima (*usp.* Sivrić 1999a:8–12). U sastavu se Huma spominje župa Žapsko (*Yabscó*) kao jedna od 9 (uz župe Primorje, Popovo, Luka, Velika, Goromita, Večenici, Dubrave i Dabar) izvornih zahumskih župa (Puljić 1995:31).

Zemljovid 2. Župa Žaba unutar Humske Zemlje

Slabljenjem hrvatske države Hum u nekoliko navrata dolazi pod srpsku vlast. Prve je veze s Raškom Hum imao preko humskoga kneza Deše (na čije vrhovništvo nad Zažabljem upućuju toponimi *Desne* i *Dešanj* u Neretvanskoj krajini) kojega je bizantski car Emanuel Komnen postavio za župana u toj državi na koju je sam polagao pravo. Nakon što se s braćom Stracimirom i Miroslavom uspio učvrstiti u Raškoj, veliki je župan Stefan Nemanja (1168. – 1196.), inače bizantski vazal, započeo osvajanja. Duskora je pod njegovu vlast došao i Hum u kojemu je kao svojega namjesnika postavio brata Miroslava (M. Vidović 1998:37–38) koji je nastojao nametnuti pravoslavlje. Želeći dodatno ojačati taj proces, istjerao je stonskoga biskupa iz njegove rezidencije. Taj je postupak nagnao papu Aleksandra III. da uputi poziv hrvatsko-ugarskom kralju Beli III. da obuzda Miroslava. Belin vojskovođa herceg Andrija oslobodio je Zahumlje raškog vrhovništva 1198. i držao ga pod svojom vlašću do 1210. U razdoblju 1284. – 1304. Hum je ponovno pod trajnijom srpskom vlasti. Trebinjski biskup bježi na otok Mrkan kod Cavtata (Puljić 1995:38–44). Katolici, koji su ostali bez svojih duhovnih pastira i kojima je nametnut visoki porez dijelom bježe, a dio ih, iz praktičnih razloga, prelazi na pravoslavlje. Godine 1300. stonski biskup sjedište biskupije premješta u Korčulu, a Zažablje, koje je prethodno pripadalo Stonskoj biskupiji, dolazi pod crkveno vrhovništvo Trebinjsko-mrkanske biskupije (M. Vidović 1998:115). U onim je dijelovima Huma (posebice u okolici Trebinja i Gornjoj Hercegovini) koji su duže ostali pod središnjom vlašću Raške, kako je to bilo i u Duklji, prelaženje na pravoslavlje bilo češće i trajnije. Na područjima u kojima je, primjerice u Stonu, srpska premoć bila kraćega vijeka, stanovništvo je prividno prihvaćalo vjeru jačih da bi se, nakon srpskoga povlačenja, vraćalo izvornoj vjeri.

Godine 1322. Hum stupa u užu vezu s Bosnom pod čijim će vrhovništvom ostati do osmanlijske okupacije.¹³ Iz toga razdoblja potječe većina zažapskih stećaka razasutih gotovo u svakome zažapskom naselju. U Radetićima, kod Brestice i između Dobranja i Srijeteža nalazili su se manji kamenolomi iz kojih se vadio kamen za izradbu stećaka. U obliženjenu Slivnu i Kleku odvijala se pak trgovina robljem. Već nakon prvih turskih upada hrvatsko stanovništvo iz istočne Hercegovine bježi na teritorij Dubrovačke Republike. Prvi je veći val hercegovačkih izbjeglica u bijegu pred Turcima u Dubrovnik pristigao koncem 14. st. zbog čega Veliko vijeće 1395. odlučuje da se izbjeglice prevezu u Apuliju (Božić 1952:10), no iseljeničke su se skupine iz toga razdoblja asimilirale te o njima gotovo da nema nikakvih podataka iz povijesnih vrela. Dragocjen je zapis o Obradovićima koji su s Brštanice (Donje

¹³ O povijesti srednjovjekovnoga Huma opširnije u Brandt (1995.), Budak (1994.) i Puljić (1995.).

Hrasno) u bijegu pred Turcima prebjegli u okolicu Napulja oko 1470. (Mandić 2003:439) Trista godina kasnije trebinjsko-mrkanski biskup Anselmo Katić (biskupovao 1760. – 1792.) svjedoči da su Obradovići još u 18. st. bili svjesni svojega podrijetla i „zadržali materinski ilirski jezik“ čak trista godina nakon što su napustili domovinu.

Vjerojatno je upravo zbog straha od osmanlijske najeзде u Vidonjama izgrađena utvrda Nebojša na istoimenome brežuljku koju u Vidonje smještaju povjesničari Radovan Jerković i Mile Vidović (M. Vidović 2000:490–492). Nakon pada Neretvanske krajine i Hercegovine pod osmanlijsku vlast stanovništvo bježi i prema Makarskome primorju i otocima (uglavnom na Brač, Hvar, Vis, Mljet i Elafite¹⁴). Mnogi će dospjeti i znatno zapadnije, sve do Like i Ravnih kotara (npr. nositelji prezimena Vrsaljko i Skočće). O razmjerima prvih seoba doznajemo iz *Poimeničnoga popisa sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. koji nabroja i mezre – sela napuštena od strane starosjedilaca koja najčešće naseljuju Vlasi. Važan je podatak da je u Donjoj Hercegovini po popisu iz 1475. – 1477. bilo čak 35,2 % napuštenih naselja, a na temelju činjenice da je u tome razdoblju višestruko povećan broj stanovnika Dubrovačke Republike razložno je zaključiti da se i dobar dio Zažabaca iselio upravo na dubrovačko područje (usp. Krešić 2010:123).

¹⁴ Tako se među novim plemstvom na Braču spominju obitelji: Berković, Čikarelović (Kukretić; danas Cicarelli), Filipović, Katić, Kranković, Gospodnetić, Jerčić, Jakšić, Glavinić, Ivanišević, Raič (danas Rajčević u Pučišćima), Šćepanović *alias* Scipioni, Simić *alias* Batković, Lozić i Martić (Jutronić 1950: 45–47) koje su se mogle doseliti iz Neretvanske krajine ili Donje Hercegovine. Za većinu se starijih stanovnika otoka Brača neretvansko ili hercegovačko podrijetlo može samo pretpostaviti, i to na temelju mogućih migracijskih smjerova, obiteljske predaje (obitelj Mičeli Tomić u Pučišćima također ima tradiciju da je podrijetlom iz Neretvanske krajine; Gospodnetiće se po tradiciji veže za Šimrake) ili na temelju jezičnih crta koje su se okamenile u prezimenu (primjerice kod prezimena Šćepanović u Gornjemu Humcu). Čvrsti dokaz o doseljavanju na Brač iz Hercegovine jest pismo koje je 1. srpnja 1841. Ivan Novaković *detto* Maslarda iz Sumartina uputio don Vidoju Novakoviću Maslaću (1795. – 1861.), dubravskome župniku. U pismu Ivan Novaković upozorava svojeg rođaka da je od svojeg oca čuo da su brački Novakovići podrijetlom iz Zažablja. Na Visu se pak među novim stanovnicima 1708. spominju obitelji Bogunović, Ilijić, Milošević, Savić, Lesković, Drlić, Pervan i Hercegović koje su se također mogle doseliti iz Hercegovine (Novak 1961:113–114). O seobama iz Hercegovine na Elafite, Mljet i Lastovo vidi u Sivrić 2003:385–386.

Zemljovid 3. Srednjovjekovna humska župa Žaba

S učvršćenjem se osmanlijske vlasti pojačala i represija prema kršćanima, ponajprije katolicima. Kanunama iz 1516. između ostalog naređuje rušenje crkava koje nisu podignute prije dolaska Turaka. Ivica Puljić (1995:67) iskazuje mišljenje da su se rušile i crkve iz starijih vremena, a novopodignutih crkava nije ni moglo biti na području na kojemu se broj stanovnika smanjuje. Mjesni puk nije imao poteškoća samo s Turcima, nego i s pravoslavnim svećenstvom. Pravoslavni su episkopi, naime, katolike prikazivali kao svoje podanike i izborili su za sebe brojne fermane koji su im omogućili da od katolika prikupljaju poreze. Godine 1514. u Zavali se gradi pravoslavni manastir, a 1563. podignut je manastir i u Žitomislčićima. Turska je popustljivost prema pravoslavcima bila motivirana činjenicom da se gotovo čitava pravoslavna hijerarhija, pa i rezidencija samog carigradskog patrijarha, nalazila unutar granica Osmanlijskoga Carstva. S druge su strane katoličke države, na čelu s papom, stalno poduzimale vojne akcije protiv Osmanlija. Ne bi li se zaštitila od „nasrtaja pravoslavlja, Katolička je crkva izborila čak 54 fermana carigradske vlade. Katkad su u korist katolika svjedočili čak i mjesni turski činovnici. Tako je 1576. sultan Murat III. na zahtjev gabeoskog kadije izdao ferman kojim je zaštitio katolike od „patrijarha i srpskih episkopa“ koji su od katoličkih vjernika skupljali ženidbene i druge poreze. (M. Vidović 2000:119) Međutim, obični je puk zaokupljen, više-manje kao i danas, egzistencijalnim pitanjima, za razliku od prošlog pokušaja nametanja pravoslavlja za vrijeme vladavine srpskih kraljeva, ovoga puta u dobroj mjeri pokleknuo. Pravoslavlje je omogućivalo ponešto lagodniji i mirniji život, a dogmatske su razlike između pravoslavlja i katolicizma minimalne, što potvrđuje i činjenica da i danas, 950 godina nakon crkvenoga raskola, Katolička crkva priznaje sve sakramente pravoslavnih crkava. Dakle, u namjeri da se nametne pravoslavlje srpski vladari u 12., 13. i 14. st. nisu uspjeli, ali je pravoslavno svećenstvo u tome uspjelo u 16. st. U istome je stoljeću u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji katolištvo pretrpjelo, kako navodi Draganović (1991:52–53), „gubitke i otpatke, kao malo gdje“. Neki dokumenti navode kako je, primjerice, u popovskome selu Dračevu u jednoj noći 60 obitelji prešlo na pravoslavlje, a negdašnji skadarski biskup Dominik Andrijašević 1627. navodi da je u Popovu 7 (od 12) nekadašnjih katoličkih crkava prešlo u ruke pravoslavcima. Kao župe koje su ostale vjerne Katoličkoj crkvi ističe god. 1629. Gradac, Dobranje, Vidonje i Slivno. Težak je položaj zažapskih katolika 1589. privukao pozornost jezikoslovca i izumitelja Fausta Vrančića koji je od austrijskoga cara tražio zaštitu katolika Gornjega i Donjega Zažablja. (Puljić 2009:44). Iste je godine papa Siksto V. (1585. – 1590.), podrijetlom Hrvat, obaviješten o pljačkama i odvođenju u ropstvo zažapskih katolika od strane Osmanlija ali i uskoka, u taj kraj poslao svojega osobnog izaslanika, dominikanca Danijela koji je 1589. papi u opširnome izvješću

opisao teške prilike u Zažablju koje je obuhvaćalo današnje župe Dobranje, Vidonje, Gradac, Hutovo, Hrasno i Neum. Iz izvješća doznajemo da Zažapce poslužuje jedan dubrovački svećenik te da su oni dobri katolici „i netom kad vide svećenika, kao da mu se u svojoj velikoj prostodušnosti klanjaju“ (Krašić 1998:105–114). Godine 1595. i 1596. papa Kliment VIII. (1592. – 1605.) šalje fra Danijela na dvor austrijskog cara od kojega traži zaštitu zažapskih katolika.

Stanje se za katolike u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji kratkotrajno popravilo tek početkom 17. st. Tada novi trebinjski biskup Krizostom Antić (1615. – 1647.) koji je, kao prvi od trebinjsko-mrkanskih biskupa, izborio osmanlijsko dopuštenje da se slobodno kreće na području svoje biskupije. Godine 1619. on pohodi i Vidonje (M. Vidović 2000:106). Za njegova je biskupovanja počelo i djelovanje fra Blaža Gračanina koji je u Zažablju, po vlastitim riječima podigao, a po mišljenju povjesničara obnovio, pet zažapskih crkava: dvije u Gradcu te po jednu u Vidonjama, Dobranjama i Gabeli. U to su doba Vidonje imale oko 170, a Gradac oko 200 katoličkih duša (M. Vidović 1994:107–112). Skadarski biskup Dominik Andrijašević u istome je razdoblju uspio na području Popova, Zažablja i Neretvanske krajine osnovati Naronsku ili Stjepansku biskupiju (nazvanu po crkvi posvećenoj sv. Stjepanu u Gabeli), koja je, po njegovu mišljenju i mišljenju barskoga biskupa podrijetlom iz Popova Tome Medvjedovića, bila sljednicom antičke Naronske biskupije na neretvanskom području. Stjepansku biskupiju Vatikan je dokinuo 1631. vrativši njezino područje pod vrhovništvo trebinjsko-mrkanskog biskupa.¹⁵ Isti biskup 1629. navodi da je svekoliko pučanstvo Slivna (osim triju obitelji) pobjeglo pod uskocima. Istodobno je u Vidonjama živjelo 70 katoličkih obitelji, u Dobranjama (u koje Andrijašević ubraja Dobranje, Donje Hrasno i Svitavu) 90 katoličkih obitelji, a u Gradcu više od 100 katoličkih i 3 pravoslavne obitelji (M. Vidović 2000:116).

Nakon turskoga poraza pred Bečom 1683. Mlečani su odlučili proširiti svoje posjede i na Neretvansku krajinu. Prva ratna djelovanja počela su 1684. Time je otpočeo Bečki ili Morejski rat. Prethodno su Mlečani obavili pregovore s predstavnicima katoličkoga stanovništva na osmanlijskom teritoriju. Nakon osvajanja Kule norinske 19. studenoga 1684. glavni je mletački saveznik postao Gračanin, serdar Nikola Nonković. U njegovo je ime pregovarao njegov sužupljanin don Petar Dragobratović koji je obećao Nonkovićevu pomoć ako mu se ostavi serdarski položaj i na prostoru pod mletačkom vlašću, a prebjezima iz Turske daruju zemlje u Neretvi. Pregovore je s Mlečanima 1686. uspješno nastavio još jedan

¹⁵ Opširnije o Stjepanskoj biskupiji vidi u M. Vidović 2000:113–117.

Gračanin don Jure Sentić. On je s don Petrom godinu dana poslije, morskim putem, preko Neuma preveo Zažapce u Opuzen. Godine 1688. oslobođeni su od Turaka Slivno, Vidonje i Dobranje. Slivno su 1690. i 1691. Turci s velikim brojem ljudi pokušali povratiti, ali je malobrojnija posada pod zapovjedništvom Vule, sina Nikole Nonkovića napad odbila (Puljić 1995:72–76). Kad je 1694. osvojena i Gabela, ratne su operacije u Neretvi okončane iako je Morejski rat završio tek Karlovačkim mirom 1699. Tijekom toga rata u dalmatinski se dio Zažablja naselila većina današnjih rodova. Isti je rat Zažablje smjestio na granicu između Mletačke Republike i Osmanlijskoga Carstva. O neprirodnome mletačko-osmanlijskome razgraničenju u Zažablju svjedoči podatak da je granica razdvojila zaselak Bresticu, a Maslaćeve kuće u Dobranjama ostale su unutar Osmanlijskoga Carstva iako je gotovo čitavo selo pripalo Mletcima. Nakon nekoliko su godina sporenja 1705. Vidonje, Dobranje, Metković i Slivno, ali i hercegovačka sela Gabela, Dračevo, Doljani i Kolojanj pripojeni Makarskoj biskupiji (M. Vidović 2000:46–47).

Godine 1714. počinje tzv. Mali rat između Osmanlija i Mletaka. I dok su na sinjskom i imotskom području Mlečani pomaknuli granicu u svoju korist, u Neretvanskoj su krajini 1716. bili prisiljeni Gabelu te dijelove današnjih župa Dračevo i Hrasno prepustiti Osmanlijama. Tek se Požarevačkim mirom iz 1718. stanje napokon smiruje, a dio se izbjeglica vraća u Hercegovinu. Među pregovaračima s bosanskim namjesnikom bio je i Nikola Crnčević iz Brestice. (Puljić 1995:76–79) U 18. st. zabilježeni su i rijetki prelasci katoličkoga puka u Hercegovini na islam. Islamizacija je dijela roda kadšto dovodila do promjene prezime i preseljenja iz matičnih naselja. Tako su katolici Repeše u Hercegovini promijenili prezime u Menalo (u Metkoviću su Repeše i danas katolici jer su se ondje doselili prije islamizacije dijela roda koncem 18. st.), a rod se Mustapić/Mustafić (oba su lika zabilježena u gradačkim matičnim knjigama) raslojio na islamizirane Mustafiće i katolike Mustapiće. Godine 1802. u hercegovačkome dijelu Zažablja Osmanlije uspostavljaju Hutovsku kapetaniju, a na njezino čelo stolački kapetan Zulfikar Rizvanbegović postavlja svojega sina Hadži-Mehmed-bega, koji je u narodnoj predaji poznatiji kao Hadži-beg. Bio je to posljednji osmanlijski silnik u Zažablju, a bolnu uspomenu na razdoblje njegove vladavine ima gotovo svaki zažapski rod. Stolovao je u Hutovskome gradu (koji je, njemu „u čast“, prozvan Hadžibegovim gradom) u kojemu se nalazila i njegova zloglasna tamnica u kojoj su seljaci teško kažnjavani i za najmanje prijestupe poput krivolova. Zbog previranja su među osmanlijskim velmožama Hutovo u prvim desetljećima 19. st. često opsjedali počiteljski i stolački kapetani, a Hadži-beg je često ratovao s Crnogorcima u okolici Trebinja, a saveznici su mu nerijetko bili Francuzi (spomen je na to toponim *Franceska jama*). Hadžibegova

poigibija kod Stoca 1832. značila je i veliko olakšanje za mjesno stanovništvo. Stanje je ipak donekle pogoršano 1851. – 1862. tijekom ustanka istočnohercegovačkih pravoslavaca kad su mjesno stanovništvo ugrožavali i crnogorski ustanici i osmanlijske dobrovoljačke postrojbe (Puljić 1994:177–183). 19. lipnja 1875. zauzimanjem mosta na Krupi započinje Hercegovački ustanak nakon kojega Hercegovina dolazi pod austrougarsku upravu.

Navedena su povijesna previranja dovođila do seoba mjesnoga stanovništva. Seobe su se hrvatskog puka ponavljale nakon svakog rata za oslobođenje od Turaka, a posebice iza Kandijskog (1645. – 1669.) i Morejskog rata (1683. – 1699.).¹⁶ Za vrijeme i nakon Morejskog rata samo se iz župe Gradac u Slivno preselilo 2.000 stanovnika (Puljić 1995:77). Nakon što je istočni dio Neretvanske krajine koncem 17. st. oslobođen od Turaka u njega se masovno doseljava hrvatsko stanovništvo iz istočne Hercegovine i manji broj pravoslavaca. Do pomicanja stanovništva dolazilo je i iz gospodarskih razloga. Nakon „velike trešnje“ 1667. zbog potrebe za radnom snagom počinje masovno doseljavanje Hercegovaca (prije svega Popovaca i Zažabaca) u Dubrovnik¹⁷. Stanovništvo je s tih područja sve do 20. st. uglavnom odlazilo na zapad ili prema Dubrovniku, a unutar same mikroregije stanovništvo se iz Popova i hercegovačkoga dijela Zažablja uglavnom selilo prema Metkoviću i Zažablju (zbog turskih progona i za vrijeme ratova)¹⁸ i Dubravama (iz gospodarskih razloga; ondje se hrvatski puk dosljevaao kako bi obrađivao begovska zemljišta). Stanovništvo je pak Dubrava počesto odlazilo prema Neretvanskoj krajini i zapadnoj Hercegovini. Kako su planišinari na prostorima od mora prema unutrašnjosti uvijek odlazili na ljetnu ispašu četiri dana hoda od matičnoga gospodarstva, mnogi su se od njih trajno naselili u tzv. Gornjoj Hercegovini (ponajprije na područje današnjih općina Kalinovnik i Nevesinje, iz kojih su trajno protjerani nakon Drugoga svjetskog rata, te u istočni dio općine Konjic¹⁹, odakle su se nakon bošnjačko-hrvatskih sukoba 1993. uglavnom preselili na mostarsko područje ili vratili u Dubrave koje su napustili prije nekoliko stoljeća).

Veliki odljev stanovništva s neumskoga područja i Popova dogodio se i za vrijeme Hercegovačkog ustanka 1875. – 1878. kada stanovništvo iz Gabele te iz Hrasna i Burmaza

¹⁶ O razmjerima seoba u 17. st. najbolje govori činjenica da se nijedna obitelj koja se spominje u Metkoviću u popisu obitelji iz 1684. ne spominje među posjednicima 1695. i 1702. kao ni u prvim upisima u metkovskim župskim maticama 1734. – 1781.

¹⁷ O tome više u Sivrić 2003.

¹⁸ Tako se primjerice u Vidonje od 38 obitelji čak 20 doselilo iz Popova i hercegovačkoga dijela Zažablja, 2 su daljim podrijetlom s toga područja, a i za 5 se starosjedilačkih može pretpostaviti da su iz tih krajeva, u Dobranjama čak 22 od 31, a od prvih 38 obitelji koje su se naselili u Metković u 18. st. čak je 25 s istih područja uključujući i još neke koje su odonud starijim podrijetlom. Podatke sam prikupio obradom crkvenih matica.

¹⁹ U Rami, koja se nalazi nedaleko od Konjica, dvostruko je više prezimena motiviranih kršćanskim imenima nego narodnima (D. Vidović 2008b:200). Već na temelju toga podatka vidimo da razlike nisu male.

bježi u Metković i Dobranje, Neumljani i Gračani u Vidonje, a Popovci u Dubrovačko primorje. Službeno su u Dalmaciji 1875. upisane 13.403 izbjeglice (Puljić 2008:14). Krajem 19. st. počelo je masovno iseljavanje u prekomorske zemlje, isprva najčešće u SAD, a iza Drugoga svjetskog rata u Australiju.

Stanovništvo je spomenutih krajeva, osobito na hercegovačkome teritoriju, znatno stradalo i u ratovima u 20. st. U Drugome svjetskom ratu i poraću smrtno je stradalo, po istraživanju Ivice Puljića, Stanislava Vukorepa i Đure Bendera uklopljenome u rad *Saborske komisije za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava Drugoga svjetskog rata*, 4.423 od oko 30.000 Hrvata u Istočnoj Hercegovini (u Donjoj Hercegovini oko 4.150 od 28.500), a novija su istraživanja pokazala da je broj stradalnika još veći (Puljić-Vukorep-Bender 2001:83–85). Na području današnje hutovske župe u tome je razdoblju stradalo 194 (24,31 %), na području gradačke župe u tome je razdoblju stradalo 174 župljana (28,05 %), na području neumske župe 89 (32,50 %), a u selima hrašanjske župe koja pripadaju Zažablju 63 (26,12 %). (Puljić-Vukorep-Bender 2001:238, 263, 337, 369) Istodobno je na području vidonjske župe stradalo 50 (4,90 %) (M. Vidović 1994:85–90), a na području doبرانjske župe 46 (7,13 %) župljana (M. Vidović 1998:88–92). Već je iz navedenih podataka razvidan veliki nerazmjer žrtava Drugoga svjetskog rata i poraća u Dalmaciji i Hercegovini. Da je etničko čišćenje Hrvata u istočnoj Hercegovini nakon Drugoga svjetskog rata sustavno provedeno osim brojaka koje govore da je ubijen gotovo svaki drugi muškarac na tome području, svjedoči i činjenica da samo u neumskoj župi postoji 29 grobišta žrtava Drugoga svjetskog rata iako se u tome razdoblju u Zažablju dogodila tek jedna veća ratna bitka, i to u dalmatinskome dijelu Zažablja, na Vukovu klancu u listopadu 1944.

U Domovinskome ratu 1991. – 1992. srpske su postrojbe zaposjele općine Ravno i Stolac, sjeverni dio općine Neum (sela Drijen i Dobri Do te Gornje Hrasno) i istočni dio općine Čapljina. U ratnome je vihoru najteže stradala općina Ravno u kojoj danas živi samo nekoliko stotina stanovnika, uglavnom staraca. Tzv. Republici Srpskoj pripalo je područje Brštanika (negdašnja općina Stolac) te sjeveroistočni dio Popova. Tom je političkom uredbom opstanak tamošnjega hrvatskog pučanstva postao nemoguć.

Dakako da su se ovdje ukratko navedena i pojednostavnjena velika pomicanja i miješanja stanovništva morala odraziti i na dijalektnu sliku ovih prostora.

1.4. Osvrt na demografske prilike u Zažablju

U osmanlijskome se popisu iz 1475. – 1477. u Zažablju spominju Mušovići (današnji Moševići; selo je nastanjivalo 5 obitelji i 1 samac), Dobruhovo (današnje Dobrovo;

nastanjivalo ga je 5 obitelji), selo Radeže (današnji Radež; 4 obitelji) i Brestica (3 obitelji). Spominju se i povremena naselja koja nastanjuju bisesilni stočari: Prapatna (današnja Prapatnica; zimi je nastanjuju 23 obitelji i 5 samaca koji sa stokom ljetuju u Suhopolju nedaleko od Uloga kod Nevesinja), Dren (današnji Drijen; zimi ga nastanjuje 17 obitelji i 2 samca koji sa stokom ljetuju na prijevoju Morine kod Nevesinja) i Žukovice (zimi ih nastanjuje 13 obitelji i 2 samca koji sa stokom ljetuju na prijevoju Morine). Zanimljivo je da se od današnjih većih zažapskih sela ne spominju Hutovo, Vidonje i Dobranje, sela koja su sudeći po arheološkim ostacima sigurno bila naseljena u srednjovjekovlju (s tim da se Dobranje i Hutovo spominju u povijesnim vrelima prije 1475.), dok se Gradac u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477.*, kao srednjovjekovno središte župe Žapsko, spominje tek kao naselje bez pouzdanih podataka o tome koliko ga stanovnika nastanjuje, a, s obzirom na činjenicu da je Gradac čest otkonim u Hercegovini, veoma je upitno je li zažapski Gradac uopće popisan (Aličić 1985:23, 140, 141, 145, 159, 485, 496). Moguće je da je dio zažapskih naselja napušten zbog osmanlijske najeзде, a možda su i neka utvrđena naselja razorena. Dio sela bližih utvrđenoj Drivi (današnjoj Gabeli) i na granici s Dubrovačkom Republikom jamačno još nije bio ni zaposjednut. Na temelju demografskih pokazatelja procjenjujem da je zaposjednute dijelove Zažablja u to doba nastanjivalo oko 750 stanovnika.

Godine 1624. fra Blaž Gračanin donosi podatke o broju stanovnika u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji. Po njegovu izvješću u Dobranjama je s okolnim selima (Dobranje su se tada uglavnom prostirale u današnjoj Hercegovini) bilo 50 kućanstava s oko 400 katolika, u Vidonjama 40 s oko 170 katolika, a u Gradcu 50 s oko 200 katolika (M. Vidović 2000:108). U izvješću fra Dominika Andrijaševića dobivamo i podatke o vjerskoj pripadnosti stanovnika Zažablja. U župama Gradac i Vidonje živjelo je 170 obitelji od kojih su samo 3 bile pravoslavne. Na području župe Zažablje (koja je obuhvaćala današnje Dobranje i Hrasno) stanovalo je 90 katoličkih obitelji, ali se ne navodi broj pravoslavnih i muslimana, kojih je jamačno moralo biti (M. Vidović 2000:115–116). Za procjene o broju stanovnika Zažablja najpouzdanije je *Stanje duša Trebinjsko-mrkanske biskupije* iz 1639. po kojemu je najveće zažapsko selo bilo Dobranje u kojemu su živjele 24 katoličke obitelji, Vidonje je pak nastanjivalo 13, Gradac i Hutovo po 10, Dobrovo i Prapatnicu po 8, Zelenikovce 7, Gluminu, Goračiće i Moševiće po 6, Crnčeviće (današnju Bresticu), Dubravicu i Hotanj po 5, Drijen 4, Cerevo, Glušce, Grabovicu i Trubino Brdo po 3, Radetiće 2, a Vlaku 1 katolička obitelj (Jačov 1983:401). Na temelju demografskih pokazatelja u Zažablju procjenjujem da je u Zažablju živjelo oko 1.200 katolika (ako pretpostavimo da je u samim Dobranjama, koje su se

prostirale i na području Hrasna i Dubrava, živjelo 10 obitelji), a broj pripadnika drugih vjeroispovijesti nije moguće utvrditi, ali vjerojatno nije bio velik.

Godine 1733. sofijski nadbiskup i apostolski upravitelj Trebinjsko-mrkanske biskupije Marko Andrijašević u svojem izvješću iznosi broj katolika i katoličkih obitelji po selima navedene biskupije te broj pravoslavnih i muslimanskih obitelji. Hercegovački dio Zažablja bio je tada razdijeljen na dvije katoličke župe – Dubrave i Gradac. Granica je između tih župa prolazila kroz selo Hutovo. Točan broj katolika ne možemo utvrditi ni po tome popisu jer su pojedina zažapska naselja popisivana skupno s naseljima koja pripadaju Hrasnu i Dubravama. Većinu su sela (sva sela gradačke župe te dubravski dio Hutova i Gluminu) nastanjivali isključivo katolici. Po navedenom je popisu najviše katolika živjelo u Hutovu (22 obitelji s 326 katolika), potom u Gradcu (11/130), Prapatnici (7/116), Glumini (9/90), Hotnju (7/78), Dubravici (5/61), Moševićima (5/56), Broćancu (4/46), Drijenu (5/40), Zelenikovcu (4/38), Dobrovu (4/31), Dužima (3/21), Kiševu (5/21), Kljenovcu (današnji Gornji Zelenikovac) i Radetićima (2/18), Vlaki (2/13), Ilijinu Polju (2/10) te u Vranjevu Selu (3/10). Skupno su popisivana sela u kojima nahodimo i pravoslavce i muslimane. Tako je na Previši i u Hrasnu u 21 kućanstvu živjelo 213 katolika (uz 21 muslimansku i 18 pravoslavnih obitelji; muslimani i pravoslavci živjeli su uglavnom u Gornjem Hrasnu), a u Cerevu, hercegovačkome dijelu Dobranja i Dubravici u 7 kućanstava 44 katolika (uz 8 muslimanskih obitelji u Cerevu i na Dubravici te 7 pravoslavnih, vjerojatno na Kolojanju). Ukupno je u navedenim selima živjela 121 katolička obitelj (katolici su činili 70,35 % pučanstva), a katolika je ukupno bilo 1290. Osim katolika u navedenim je selima živjelo 29 (16,86 %) muslimanskih i 22 (12,79 %) pravoslavne obitelji.²⁰ U hercegovačkom dijelu Zažablja bez Hrasna katolici su činili više od 90 % pučanstva. Istodobno je u dalmatinskome dijelu Zažablja, po izvješću makarskoga biskupa Stjepana Blaškovića, živjelo 278 katolika (M. Vidović 2000:126) kojima treba pribrojiti pedesetak pravoslavaca koji su se doselili na prijelazu iz 17. u 18. st. i naselili u dotada katoličko selo Glušci te u zaseoke Kose (Simati) i Strižići (Arnauti) u Dobranjama, a u 20. st. iz Kosa su se Simati preselili na Simatovu Glavicu i potom na Spile (gdje je dio prešao na katolištvo ženidbenim vezama) i Mali Hum.

Godine 1895. po austrougarskome popisu u hercegovačkome dijelu Zažablju živjelo je 2.252 stanovnika, od čega 2.148 (95,38 %) katolika, 59 (2,62 %) pravoslavaca (bilo ih je na Borutu i u Cerevu te troje doseljenih u Gradac), 45 (2,00 %) muslimana (uglavnom u Cerevu i nešto u Borutu; Popis 1895:560–570). Dalmatinski je dio Zažablja po crkvenim popisima

²⁰ Izračunato prema Krešić 2006:448–449.

1898. napučivalo pak 1.195 stanovnika, od čega 1.079 (90,29 %) katolika i 116 (9,71 %) pravoslavaca. U Vidonjama je živjelo 626 katolika, u Dobranjama 436 (93,97 %) katolika i 28 (6,03 %) pravoslavaca (Vrčić 1974:48, 106, 222). Kako su pravoslavci u Gluščima popisivani unutar metkovske župe, na temelju podataka iz popisa stanovništva 1890. i 1900. procjenjujem da je u selu živjelo 95 stanovnika, od čega 88 (92,63 %) pravoslavaca i 7 (7,37 %) katolika. Ukupno je u Zažablju koncem 19. st. živjelo 3.447 stanovnika, od čega 3227 (93,62 %) katolika, 175 (5,08 %) pravoslavaca i 45 (1,31 %) muslimana.

Na pad stanovništva u pojedinim krajevima znatno su utjecala stradanja u Drugome svjetskom ratu i poraću tijekom kojih je smrtno stradao gotovo svaki drugi muškarac u hercegovačkome dijelu Zažablja. Treba napomenuti i da je 1944. u Jasenovac odvedeno sedamdesetak²¹ zažapskih Srba (62 iz dalmatinskih Glušaca te 7 na Kljenku i u Brstinama) od kojih je većina smrtno stradala.

Po popisu iz 1948. u hercegovačkome je dijelu Zažablja živjelo ukupno 3.653 stanovnika (od čega 282 u Neumu²²), a po posljednjemu službenom popisu u Bosni i Hercegovini koji je proveden 1991. ondje je živio 3.531 stanovnik (od čega u Neumu 1.651). Sva su naselja na tome području (osim Neuma) 1991. godine imala manje stanovnika nego 1948. (broj je stanovnika u tim naseljima pao s 3.471 na 1.935). Najveći emigracijski val mjesnoga stanovništva započeo je ukidanjem pruge Gabela – Dubrovnik 1976. i najjače je pogodio sela uz prugu. Tako je selo Previš po popisu iz 1971. imalo 96 stanovnika, 1991. samo 13²³, u istome je razdoblju broj stanovnika Donjega Drijena pao sa 108 na 25, a Glumine sa 164 na 58. Broj je stanovnika počeo naglo opadati i u Hutovu, gospodarsko-upravnome sjedištu neumskoga zaleđa, jedinome naselju koje je, osim Neuma, do 1971. bilježilo osjetniji rast pučanstva (broj je Hutovaca narastao od 1948. do 1971. sa 246 na 438, a potom je nakon ukidanja pruge počeo opadati te je Hutovo 1991. brojilo 319 stanovnika, a danas ih ima dvjestotinjak). Godine 1991. u tome je kraju od 3.531 stanovnika živjelo 3.185 (90,20 %) Hrvata, 113 (3,20 %) Bošnjaka i 99 (2,80 %) Srba. Bošnjaci i Srbi sustavno su od 1945. naseljivani u Neum, tako da je 1991. u tome jedinom bosanskohercegovačkom primorskom gradiću živjelo 1.651 stanovnika, od čega 1.338 (81,04 %) Hrvata, 98 (5,94 %) Srba i 89 (5,39 %) Bošnjaka. Izuzmemo li Neum, u hercegovačkome dijelu Zažablja 1991. živjelo je 1.880 stanovnika, od čega 1.847 (98,24 %) Hrvata, 24 (1,28%) Bošnjaka i 1 (0,05

²¹ Broj je teško točno utvrditi (pojavljuju se podatci i o čak 98 osoba) jer su na popisu stradalnika i nositelji prezimena koja nikad nisu zabilježena u Gluščima te nigdje ne stoji uzrok smrti, ali već je i poprilično pouzdana brojka od 62 ljudi veoma velika jer su Glušci pred Drugi svjetski rat brojili oko 140 stanovnika.

²² U Neumu je inače uoči Drugoga svjetskog rata živjelo tek pedesetak stanovnika.

²³ Danas na Previši živi tek jedan stanovnik, na Donjemu Drijenu desetak stanovnika, a u Glumini dvadesetak.

%) Srbin²⁴. Po crkvenim procjenama područje neumske župe danas nastanjuje oko 4.000, gradačke oko 800, a hutovske oko 400 stanovnika, gotovo isključivo Hrvata. Bošnjaci i danas djelomično nastanjuju Cerevo i Borut, a udio se Bošnjaka znatno smanjio u Neumu. Srpsko se stanovništvo uglavnom iselilo iz Neuma, a u drugim ga naseljima hercegovačkoga dijela Zažablja gotovo i nije bilo (Gornji Glušci i Kljenak opustjeli su još 1970-ih).

U dalmatinskome je dijelu Zažablja 1948. živjelo 1.285 stanovnika, a po popisu iz 1991. godine 1.162 stanovnika, od čega 1.055 Hrvata (90,79 %) i 94 (8,09 %) Srba. Godine 2001. u dalmatinskome je dijelu Zažablja živjelo 977 stanovnika: 912 (93,35 %) Hrvata i 62 (6,35 %) Srba. Srpsko stanovništvo i danas napučuje selo Glušci (iako je oko trećine Glušćana napustilo svoja ognjišta tijekom Domovinskog rata), a nekoć je nastanjivalo i manje dobranjske zaseoke Kose, Strižići i Simatova Glavica (iz kojih su se iselilo iz gospodarskih razloga do 1960-ih godina), u zaseoku Spile jedna je obitelj prešla s pravoslavne na katoličku vjeru, a donedavna je jedna srpska obitelj nastanjivala zaselak Mali Hum koji je nekoć pripadao vidonjskoj, a sad pripada dobranjskoj župi.

Iako se ukupan broj stanovnika u dalmatinskome dijelu Zažablja nije previše mijenjao (iako bilježimo blago opadanje broja stanovnika), strahovito se promijenio udio stanovnika koji žive u brdskim i nizinskim naseljima koja su se počela napućivati početkom 19. st. Tako je 1890. u brdskim dobranjskim naseljima živjelo 299 (64,44 %), 1948. godine 331 (51,00 %), 1961. godine 181 (29,48 %), 1971. godine 54 (8,92 %), a 2001. godine samo 9 (2,68 %) Dobranjaca. Godine 1890. u brdskim je pak vidonjskim naseljima živjelo 361 (60,98 %), 1948. godine 591 (51,53 %), 1971. godine 284 (26,57 %), 1981. godine 26 (3,12 %), a 2001. godine samo 2 (0,34 %) Vidonjaca (usp. Glamuzina 1996).

Godine 1991. u Zažablju je ukupno živjelo 4.693 stanovnika, od čega 4.240 (90,35 %) Hrvata, 193 (4,11 %) Srba i 113 (2,41 %). Danas u Zažablju živi oko 6.000 stanovnika, velikom većinom Hrvata, a u Zažablju živi i osamdesetak Srba te dvadesetak Bošnjaka. Broj stanovnika u porastu ponajprije radi širenja Neuma, dok u svim ostalim naseljima broj stanovnika opada, nešto blaže u dalmatinskome dijelu Zažablja i u selima Gradačkoga polja, a izrazito u Čarićima, Hutovu i Glumini.

²⁴ Izračunato prema SBiH 186–190.

2. DIJALEKTOLOŠKI OPIS ZAŽAPSKIH MJESNIH GOVORA

2.1. Naglasni sustav

Mjesni govori pripadaju pak istočnohercegovačkome štokavskom dijalektu. Po prozodijskim obilježjima pripadaju novoštokavskim govorima s određenim arhaizmima u naglasnome sustavu. Jedna je od temeljnih značajka novoštokavskoga naglašivanja prenošenje naglasaka koje se provodi gotovo beziznimno (primjerice: *pé godīn, desèt metār, nì mjesēc dānā, stó-dvjesta kúnā*)²⁵. Silazni su naglasci izvan prvoga sloga u višesložnim riječima rijetki (npr. u konstrukciji *De si, mladīću*), ali ih sustavno nalazimo u riječima s četiri ili više slogova u genitivu množine (*udòvīcā, domāćīna, oglèdālā, kolāčīcā, rupètīnā, glavūrīnā, nživètīnā*). Nalazimo ih i u toponimiji u primjerima *Dobròvo, Prevīš, Medāruša* i *Verājuša*. Iskonski je praindoeuropski naglasak očuvan u imenici *mòre*²⁶ (u drugim je govorima obično produljen u *mòre* pod utjecajem latinskoga lika) te u zamjenici *òn*. Slično kao u susjednim čakavskim govorima kratki se naglasak kadšto dulji pred sonantom: *dīm, ljúbāv, nárāv, prĳjatēlj, mlīn* (također i toponim *Mlīnište*).

Razlikovna je uloga naglasaka nekoć bila mnogo važnija. Tako su se promjenom naglasaka tvorila hipokoristična osobna imena (*Kāta < Kāta, Māra < Māra, Vēra < Vēra*), umanjnice (*nóga < nòga, bóca < bòca, késa < kèsa, kráva < krāva, kriška < krīška, kùća < kúća*), vrste rakija nazvane prema voću od kojega su načinjene (*krūška : krúška, lòza : lóza, šljīva : šljīva, vīšnja : víšnja*) te iterativni glagoli od običnih nesvršenih (*skākat* 'poskakivati' : *skákat*). Naglaskom se u Hrasnu razlikovalo i ime krave *Rūža* od ženskoga osobnog imena *Rúža*.

U imeničkoj i pridjevskoj sklonidbi kao i u glagola obilno su posvjedočene sve tri općeslavenske naglasne paradigme²⁷. Naglasna paradigma *b* (n. p. *b*) čuva se kod imenica kao što su *bòr* (G. jd. *bòra*, N. mn. *bòrovi*, G. mn. *bòrōvā*)²⁸, *làžov* (G. jd. *lažòva*, N. mn. *lažòvi*)²⁹,

²⁵ O novome i starome prenošenju naglasaka te o nekim bitnim naglasnim značajkama mjesnih govora opširno je pisano u D. Vidović 2007a.

²⁶ Izgovor *mòre* uščuvan je na širem dubrovačkom području, kako u štokavskim govorima u samome Dubrovniku, u Dubrovačkome primorju, Konavlima, Zažablju, Slivnu i štokavskome dijelu Pelješca, tako i u čakavskim govorima na zapadnome dijelu Pelješca, Korčuli i Lastovu.

²⁷ O općeslavenskim naglasnim paradigmama opširnije se može pročitati u radovima Vladimira Dyboa, a o njihovim odrazima u hrvatskome naglasnom sustavu u radovima Mate Kapovića kojemu ovom prigodom zahvaljujem na mnogim važnim podacima i napomenama. U daljnjemu tekstu za naglasne paradigme *a*, *b* i *c* rabim kratice n. p. *a*, n. p. *b* i n. p. *c*.

²⁸ Istog su tipa i imenice *bòb, snòp, pòp, kròv, čvòr, zbòr, plùg, stòl, gròp, grèb*.

²⁹ U Metkoviću imenice toga tipa često imaju genitiv nastao analogijom prema n. p. *c* (*lažòvā, Petròvā, Galòvā, Mijòčā*).

G. mn. *lǎžōvā*), *istok* (G. jd. *istòka*³⁰), *gnjât* (G. jd. *gnjâta*, N. mn. *gnjâti*, G. mn. *gnjâtâ*)³¹, *jěž* (G. jd. *jěža*, N. mn. *jěži/jěževi*, G. mn. *jěžā/jěžēvā*³²), *rėbac* (G. jd. *rėpca*, N. mn. *rėpci*, G. mn. *rėbācā*). Naglasnu paradigmu *c* (n. p. *c*) najzornije uočavamo u lokativu jednine muškog roda za neživo (*kamėnu*, *govòru*, *bròdu*, *mòstu*, *nòsu*, *sprovòdu*, *oprėzu*, *pojásu*, *dogadájju*, *Jadránu*) te u genitivu množine imenica muškoga roda (*sinóvā*, *sokolóvā/sokólā*, *jastrėbā*, *daróvā/dārā*, *badóvā*, *glasóvā*, *dubóvā/dúbā*, *govoróvā/govórā*, *golubóvā/golúbā*, *vragóvā*, *toróvā*, *gradóvā*, *andělā*, *korákā*, *fratárā*, *slučajėvā*, *dinárā*)³³, ali i u imenica ženskoga roda kao što je *čėla* (D. jd. *čėli*, A. jd. *čėlu*, N. mn. *čėle*, G. mn. *čėlā*, DLI. mn. *čėlam/čėlan*)³⁴, *gláva* (D. jd. *glāvi*, A. jd. *glāvu*, N. mn. *glāve*, G. mn. *glāvā*, DLI. mn. *glāvam[a]/glāvān*)³⁵, *óvca* (G. jd. *óvcē*, D. jd. *óvci*, A. jd. *óvcu*, N. mn. *óvce*, G. mn. *ovácā*), *vójska* (D. jd. *vójsci*, A. jd. *vójsku*, N. mn. *vójske*, G. mn. *vójskā* DLI. mn. *vójskama*), *pāmėt* (L. jd. *pamėti*), *rúka* (G. jd. *rúkē*, D. jd. *rúci*, A. jd. *rúku*, N. mn. *rúke*, G. mn. *rúkū*, DLI. *rúkam[a]*), *kôs* (G. jd. *kòsti*, L. jd. *kòsti*, N. mn. *kòsti*, G. mn. *kòstī*, DLI. mn. *kòstima*), *žālôs* (L. jd. *žalòsti*, G. mn. *žalòstī*)³⁶, *šćėr* (G. jd. *šćėri*, N. mn. *šćėri* G. mn. *šćėrī*, DLI. mn. *šćėrima*), *kòkòš* (G. jd. *kòkoši*, N. mn. *kòkoši*, G. mn. *kòkòšī*, DLI. mn. *kòkòšima*), *bòlės* (G. jd. *bòlesti*, L. jd. *bolèsti*, N. mn. *bòlesti*, G. mn. *bolèstī*, DLI. mn. *bolèstima*), *pròpovijėd* (L. jd. *propovijėdi*, G. mn. *propovijėdī*, DLI. mn. *propovijėdima*), *planina* (ù *planinu*)³⁷. U pridjeva je n. p. *b* najbolje očuvana u pridjeva koji označuju boje *bijėl* (*bijėla* – *bijėlo*) te u primjerima kao što su *svijėtō/šėtō*, *krátak*, *zlátan*, *dòbar* (*dòbra* – *dòbro*), *dùbok* (*dubòka* – *dubòko*)³⁸. U mjesnim je govorima očuvan izvorni n. p. *c* kod pridjeva³⁹: *blāg* – *blāga* – *blāgo*. K tome se u neretvanskim govorima (ali i većemu dijelu zapadnohercegovačkih ikavskih govora) sekundarno proširio i na velik broj pridjeva koji su pripadali n. p. *a* (npr. *srėtan* – *srėtna* –

³⁰ Po istome se obrascu sklanjaju i riječi kao što su *màslac* i *mùdrac* (N. mn. *mudràci*, G. mn. *mudràcā*).

³¹ Po istome se obrascu sklanja i riječ *spūž*.

³² Imenice ovoga tipa u južnome dijelu obrađenog područja u množini često prelaze u n. p. *a* (*jěžėvā*, *štūtōvā*, *kljũčėvā*). U hercegovačkome pak dijelu obrađenoga područja bilježimo pojavu da dio imenica muškoga koje se sklanjaju po n. p. *c* imaju množinske likove dobivene analogijom od n. p. *b* (*sókōvā*, *válōvā*).

³³ Analoški se to prenijelo i na neke imenice muškog roda koje označuju živo (*sokòlu*, *jastrėbu*).

³⁴ Po istome se obrascu sklanjaju i imenice kao što su *zòra*, *ròsa*, *vòda*, *gòra*, *zėmja*, *žėlja*, *sùza*, *stàza*.

³⁵ Čest je i nazalizirani izgovor *glāvama*ⁿ, *rúkama*ⁿ i slično.

³⁶ Tako se sklanjaju sve dvosložne imenice ženskog roda tvorene sufiksom *-ost* koje u nominativu jednine imaju kratkosilazni naglasak.

³⁷ Isti obrazac nahodimo i u sljedećim primjerima: *ũ širinu*, *ũ dubinu*, *ũ visinu*, *nā brzinu*.

³⁸ Po istome se obrascu sklanjaju i pridjevi kao što su *širok*, *visok*, *dėbel*, a (vjerojatno po analogiji) i *vėlik*, *kadšto* i *kòlik*.

³⁹ Riječ je o izoglosi koja razlikuje zapadne od istočnih štokavskih govora. U istočnim se (prije svega srpskim) štokavskim govorima pridjevi koji su se sklanjali po n. p. *c* danas izgovaraju po n. p. *b* (npr. *blāg* – *blāga* – *blāgo*). N. p. *c* nahodimo i u pridjevima kao što su *drāg*, *sūv*, *slān*, *šūpalj*, *žīv*, *gnjīl*, *stvāran*, *čvrš*, *mlāk*, *glūv*, *glūp*, *krīv*, *lijėp*, *glādan*, *mlād* te kod broja *jėdan* (G. jd. *jėdnōga* uz mlađe *jėdnōga*). Pridjevi *jāk* i *vrúč* danas se sklanjaju po n. p. *c* iako su iskonski pripadali n. p. *b*. Prijelaz n. p. *b* u n. p. *c* svojstven je dubrovačkome području.

srètno, zgòdan – zgòdna – zgòdno). N. p. *c* često se čuva i u određenim pridjevima: *rjètkī, gùstī, pràznī, ràvnī, jùžnī, sèdmī, tèškī, tihī, mèsnī, plitkī, rùžnī, tjèsnī, krùpnī, pùtnī*. N. p. *b* čuvaju glagoli kao što su *čitāt (čitām; čitao), pomòći⁴⁰ (pòmòžēm; pòmogō – pomògla – pomòglo), dugòvat (dùgujēm⁴¹; dùgovō – dugòvala – dugòvalo)*. N. p. *c* odrazila se u glagola kao što su *zvāt (zovèmo, zòvū; zvào – zvála – zvâlo)⁴², mès (metèmo; mèo – méla – mélo), lècet (letímo, lètē/lètū; lèceo), vûc (vûkō – vûkla – vûklo), pèc (pečèmo; pèkō – pèkla – pèklo), stàja(t) (stojímo), pòcèt (pòčmēn; pòceo – počèla – pòčèlo), rēs (rèstem, réstū; rēsō – rēsla – rēslo), pròsti(t) (prostímo), *vèljet⁴³ (velímo), sèlit (selímo), ima(t) (imámo), živje(t) (živem, živèmo, živē/živū)⁴⁴*. Od glagola koji pripadaju n. p. *a* navest ću samo arhaičnije kao što su *šljèc (šljègnēm)* 'stići' ili *ùljes* 'ući' (*ùljezem*). Uz sve navedene arhaične naglasne likove supostoje i mlađi koje nahodimo i u hrvatskome standardnom jeziku pa ih nije bilo potrebno zabilježiti.

2.2. Fonologija

Na fonološkoj je razini bitno da se *jat* u dugim slogovima izgovara dvosložno (*cjĕv, mjĕh, lĕk, bijelo*)⁴⁵, a kratki *jat* daje *je* (*bjèžat, vjètar*). U mjesnim su govorima, poglavito onima bližim Neretvi i moru, česti ikavizmi (od kojih su pokoji i veoma stari), a ima i nešto ekavizama (ponaprije svega u skupu **rĕ*: *brĕgovi, grehòta, vrĕća, rĕčica*)⁴⁶. Zanimljivo je razjednačivanje *n > lj* (*Kitĕn > Kitĕlj, Nòrĕn > Nòrĕlj*). U govoru su prisutni i hiperijekavizmi kao što *kùmpijēr* (< njem. dij. *Gruntbir*)⁴⁷, *krijĕšva* (< dalm. *kriša* < lat. *ceresia*), *sijérak* (< lat. *syricus*), *Spljèt* (< *Split*), *mjĕrĕs* (: psl. **myrĕ*), *sijĕrnica* (< psl. **syrĕ*), pa čak i *klijĕkat* (engl. *to click* 'pritisnuti gumb na mišu') i *bljĕcat* (< blic 'dodatak fotoaparatu koji proizvodi svjetlost za snimanje pri slabijem osvjetljenju' < njem. *der Blitz*). Treća je jotacija provedena

⁴⁰ Infinitiv na *-ći/-ti* razmjerno je rijedak i oznaka je biranog stila.

⁴¹ Na stolačkome je području očuvana iskonska kračina u glagola toga tipa (*bĕjem, dùgujem, vjĕrujem, kùpujem*).

⁴² Kod prefigiranih glagola postoje razlike u mjesnim glagolima. U Popovu tako bilježimo likove *nžovem, nžovū* (kao i *dònesem, dòvezem*), a u Zažablju *nazòvem* (kao i *donèsem, dovèzem*). U glagolskome pridjevu ženskoga roda u mjesnim govorima nema razlike (*nazvála, donijéla, dovèzla*).

⁴³ Infinitiv nisam zabilježio u mjesnim govorima.

⁴⁴ Arhaičniji su likovi posve podudarni s južnočakavskima koje bilježim u Pučišćima na otoku Braču (*zovemđ, metemđ, letimđ, stojimđ, prostimđ, živemđ*).

⁴⁵ U Bošnjaka u Dubravama, ali i u Višićima, Dubravici kod Sjekosa i u Rabranima u Gornjemu Hrasnu prevladava jednosložni izgovor. Dvosložni je izgovor razmjerno novijega postanja (*usp.* Halilović 1996:74–82). U ostatku teksta naglasak na *jatu* bilježim na način koji je uobičajen u suvremenim hrvatskim rječnicima.

⁴⁶ Jedini primjer u kojemu je kratko **rĕ* dalo *rje* zabilježio sam u Vidonjama (*srĕća*).

⁴⁷ Najviše je hiperijekavizama nastalo promjenom *ir > ijer* uglavnom u posuđenicama. Sličnu pojavu nahodimo i na dubrovačkome i istočnobosanskome području, ali i u staroštokavskim slavonskim govorima.

u skupinama **tě* (*šúćet, žúćet, lèćet, ùćeha, dòćerat*⁴⁸), **dě* (*záđevica, pođekad, polúđet, prismřđet, kùđelja, đětelina*), **dvě* (*měđed*), **sě* (*šěme, sélo, súsed, šěs, šěvēr, šěć, běsedit, šěno, šěkira*), **stě-* (*ščěna : stijena, ščěnica : stjenica*), **svě-* (*šétlo, šedòćit, šětovat, Šéto: Sveto*), **htě* (*ščět < psl. *h[o]těti*), **sbj* (*pāšī, prōšakinja, šājno*), **zě* (*ižes, žěnica*), **zdě* (*žđěla, dàžđet*), **zbj* (*kōžī, ūžašit*), **čě* (*ćèdilo, ćepànica, ćelòkup*) i **cvě-* (*ćètnā nēđeja, Čéto : Cvijeto*). Provedbom 3. jotacije fonemski je sustav mjesnih govora obogaćen za dva nova fonema – *ś* i *ž*. Fonem *ś* mogao je nastati u riječi nastalih od psl. korijena **kyslъ* (*kšeo/kšiel, kšelina*), a nahodimo ga i u nekim egzonymima (*Širena < Silen* 'grad u Libiji'), antroponimima u kojima ih na temelju etimologije ne očekujemo (*Íšōla < Išola*) te u usklikima za dozivanje stoke (*krávis* 'usklik za dozivanje krava', *vókis* 'usklik za dozivanje volova'). Primjere za treću jotaciju nalazimo i u primjerima *bljěčve* (< dalm. **vittea* < lat. *vitta* 'vrpca'), *Šćépo* (grč. *Stéphanos*; lat. *Stephanus*), *šēn* 'silan' (< psl. **silā*), *đblje* i *pljěsma*.⁴⁹ Neobična je pak činjenica da je na čitavome području druga jotacija u skupinama *blj, mlj, plj, vlj* nepotpuno provodi ili se uopće ne provodi (*zàgrabjena, zēmja, snòpje, ðivjī*), slično kao u susjednim čakavskim i novoštokavskim ikavskim govorima. Stara jotacija nije provedena ni u prilogu *vět* 'već' (< psl. **větjb*). Arhaizmom se može smatrati čuvanje *t* u glagolu *obètat* (< psl. **obvētati*).

Fonem *h* nepostojan je član fonemskog sustava te kao takav najčešće otpada ili se mijenja u *f* (*krūf*), *v* (*òrav, júva, sūv*), *j* (*Mijājlo, snāja*), *k* (*vđdok, tēpik*) ili *g* (*njīg*). U Dobranjama kod Metkovića izostaje čak i u toponimiji (npr. *Áđžibegov vřv*). U Vidonjama, Hutovu, Gradcu i Hrasnu čuva se u češćim riječima kao što su *hòdit, hòtjet, hñmben, hódat, hrána, hñm, pròmaha, zlòhran* ('izbirljiv u jelu'), *grijēh, ðhmūd* ('stado, mnoštvo' < *ðhme* 'ždrijebe od godinu dana'⁵⁰), ali i ondje najčešće otpada, čak i u toponimiji (*Ötanj < Hotanj, Rāsnō < Hrasno, Ūtovo < Hutovo*), ili se mijenja u gore navedene foneme, dok u Vidonjama bilježim neobičnu dvostrukost likova u zamjeničkoj sklonidbi: *ðnijēh* i *ðnijā, vāšijēh* i *vāšijā*. U Popovu i Dubravama razvilo se pak sekundarno *h*, koje je često „u krajevima gdje proces gubljenja ovoga zadnjonepčanog konstriktiva nije bio dosljedan“ (Peco 1986:96), i to u temeljnome hrvatskom leksiku (*hudòvica* < psl. **vъdova*, *hřđa* < psl. **rъdja*, *hřvat se* < psl. **rъvati*, *hřzat* < psl. **rъzati*), posuđenicama iz turskoga (*hádet* < tur. *âdet*, *hájvaz* < tur. *ayvaz*, *hăt* < tur. *at*), pa čak i u antroponimijskome (neslužbene inačice kršćanskoga imena

⁴⁸ U glagolu *dòtjerat se* 'ukrasiti se' treća jotacija nije provedena najvjerojatnije da bi se razlikovao od glagola *dòćerat* 'dovesti'.

⁴⁹ Zanimljivo je da iste primjere nalazimo i u nekoć ikavskoj, a danas posve ijekaviziranoj Gabeli, na desnoj obali Neretve.

⁵⁰ Skok riječ *ohme* povezuje s mađ. *vemh* i lit. *ašva* 'kobilā'. (Sk 2:549)

Ante/Anto i *Ilija: Hánto* < lat. *Antonius*, *Hilija* < lat. *Elias*) i toponimijskome sustavu (*Hòrahovī Dô* : orah).⁵¹ Osim u Dobranjama *f* je stabilan član fonemskog sustava mjesnih govora iako se katkad zamjenjuje s *p* (*Pìlip, pùnjestra, šèp*) ili *v* (*Vrànuša, vàžūl*). Sekundarno *f* osim u navedenom primjeru *krūf* nahodimo i u arhaizmu *fèdo* (*usp. csl. vetъhъ* 'star') te u posuđenici *sàfūn* (*usp. lat. sapo, -ōnis*). Fonem *ʒ* očuvan je u Popovu uglavnom u antroponimiji i toponimiji (*ʒòrko* : neslužbena inačica osobnog imena Juraj, *Laʒàreti* : toponim u Dubrovniku, *ʒàvala* : rjeđe potvrđena inačica ojkonima *Zàvala*), ali i u općem leksiku (*brònzīn* 'lonac', *ʒòra* 'zora', *ʒùnʒara* 'vrsta muhe'). Okluzivi *t* i *d* otapadaju u završnim suglasničkim skupovima (*mòs, gūš, gròž, dāž*), a završni se suglasnik najčešće obezvučuje (*grūp* < *grub*, *lūt* < *lud*, *sūt* < *sud*). Rotacizam nahodimo u primjerima kao što su *mòre* (< *može*), *kàrē* (< *kaže*), *bjèri* (< *bježi*). Veoma je zanimljiva anticipacija palatalnog elementa⁵² zabilježena u pridjevima *dòjnjī, kràjnī, stràjnskī, dùbājnskī* i *dùvājnskī* dosad zabilježena uglavnom na kajkavskome području (Lončarić 1996:92–94)⁵³. Redukcije nenaglašanih vokala posve su uobičajene, a ispadanje je vokala razmjerno rijetko i izraženije je u Hrasnu i Dobranjama.

No, osim navedenih osobina tipičnih i za druge novoštokavske ijekavske govore, u mjesnim govorima nahodimo i šćakavizme (*šćâp, gòžđen*⁵⁴), uščuvanu skupinu *čvr-* (*črjen* 'crven', *čèrjēnci* 'doćići s crvenom zemljom'), uščuvano dočeto *l* u nekim primjerima (*nágal, pèpel, tòpal*; u Vidonjama i *vòl, dòl, gòl* usporedno s izgovorom *vô, dô, gô*) u područjima bližim Neretvi, promjenu *čk* > *šk* (*māška*), *tk* > *lk* (*Mèlković*), *d* > *l* (prezime *Médić* izgovara se i kao *Mélič*), koje novoštokavske ijekavske govore ovoga područja povezuju sa šćakavskim i južnočakavskim govorima. Promjena *-m* > *-n* nije dosljedno provedena, češća je u primorskim dijelovima regije, no primjere te promjene nalazimo i sjevernije od Stoca.

⁵¹ Sekundarno *h* bilježimo i na neumskome području. Tako je današnje selo *Īlīno Pòlje* zabilježeno i kao *Hilīno Pòlje*. Na temelju današnjeg stanja u mjesnim govorima postoji mogućnost da se sekundarno *h* razvilo i prije dolaska Turaka a da se zahvaljujući islamizaciji i održalo u ovim krajevima. U brojnim dubrovačkim spisima stoji *Hostoich, Hobraouiich* i sl., no kako su se dubrovački pisari služili talijanskim latiničkim slovopisom, ne možemo biti sigurni je li se *h* izgovaralo.

⁵² Pojavu je Ivana Kurtović Budja zabilježila na kliškome i makarskome području, Željko Jozić u Posavini te Miodrag Jovanović u crnogorskim govorima, a osim u *Zažablju* i *Donjoj Hercegovini*, zabilježio sam je i u *Konavlima* i *Boki kotorskoj* (zapisao sam primjere *lājnskī* i *strājnskī*). Na veoma važnim dijalektološkim podacima s područje Hrasna zahvaljujem Ružici i Alfonzu Njavri. Ružici k tome zahvaljujem na mnogim podacima u svezi s leksikom, a Alfonzu dugujem i mnoge onomastičke i izvanjezične podatke s područja Hrasna koje sam iskoristio u ovome radu.

⁵³ U Vidonjama su zabilježene i riječi *klijēt* (*usp. kajkavski klēt* < psl. *klěť* 'kuća u vinogradu, izba, pojata'; HER:578) i *īža* (*usp. kajkavski hīža* 'kuća, zgrada' < psl. **xyža* < germ. *xūs-*; HER:444) koje su kao opće imenice rasprostranjenije na kajkavskome području, a očito je da su nekoć bile rasprostranjene i u štokavskim govorima s ponešto izmijenjenim temeljnim značenjem. Naime, obje označuju trošnu kućicu.

⁵⁴ Primjeri kao što su *pušći, zviždat* i *křšćen* mogu se i drukčije tumačiti, ali nije isključeno da je i tu riječ o šćakavizmima.

2.3. Morfologija, tvorba i sintaksa

U imeničkoj se sklonidbi i imenice čija osnova završava na palatal sklanjaju kao one čija osnova završava na nepalatal (*lěšon, kònjon, mùžon, mšovi*⁵⁵). Počesto dolazi i do zamjene lokativa akuzativom (npr. *Čítao sam ù novine. Bila je ù Spljet.*). Stari je lokativ na *-i* (< *-ih*) uščuvan u primjerima *nà lědi, nà vrāti, na ramèni, po plèci, ù Dubjāni, ù Čěšljāri*. Genitiv množine na *-ø* nalazimo u primjerima *gòdīn, brěsāk, krùšāk, smòkāv, ì(l)jād*. Stari je pak instrumental množine muškog roda na *-i* uščuvan u primjerima *s vūci, s prjjetelji*. Pridjevsku sklonidbu nahodimo u lokativu nekih imenica ženskoga roda *e*-sklonidbe (*kàsārnōj, pěkārnōj*) te u toponimiji (*u Bilěčōj, ù Dūbōj, ù Plīnōj*) i antroponimiji (*Ìvanōj*). Dativ i lokativ ženskog roda zamjeničko-pridjevske sklonidbe tvori se u Slivnu i nešto rjeđe u Vidonjama nastavkom *-ōm/-ōn* (*mòjōn žèni, na dèsnōn rúci, nà C̀rnōn rijéci, némā jon ni desèt godīn, pàde glās pò njōm, ò svēton Ūršuli, kòsa jon se zaplėla*). Iz toponimije je razvidno da se tzv. dubrovačka sklonidba (sklanjanje muških osobnih imena tipa *Ivo – Iva*; usp. Halilović 1996:157–159) u prošlosti prostirala na mnogo širem području nego danas. Tako primjerice u Dubljanima u Popovu nahodimo toponim *Đúrove strūge*, na *Pěćini*, zaseoku sela *Trebimlja*, u jugozapadnome dijelu Popova mikrotoponim *Rádovo gúvno*, a u Zvirovićima, selu u Brotnju u zapadnoj Hercegovini, u koje se koncem 17. st. naselila veća i kompaktna skupina hrvatskih izbjeglica iz istočne Hercegovine, nahodimo toponim *Mišov dòlac*. Danas s hercegovačke strane zapadno od Orahova Dola ne nahodimo primjera dubrovačke sklonidbe, a i u zapadnome dijelu Dubrovačkoga primorja (zapadno od Smokovljana), riječ je o srazmjerno novijoj pojavi. Dubrovački poddijalekt kao prestižniji u odnosu na mjesne govore u Donjoj Hercegovini i Neretvanskoj krajini u velikoj je mjeri utjecao na mjesne govore tako da je za neke njihove zajedničke crte teško reći jesu li iskonske ili su nastale pod dubrovačkim utjecajem. U tom je svjetlu veoma zanimljiva činjenica da je dubrovačka sklonidba danas znatno češća u srpskim govorima u Popovu i Bobanima dok kod Hrvata na istome području danas gotovo izostaje, osim u Orahovu Dolu i Grepcima⁵⁶, iako je iz mjesne toponimije i povijesnih vrela razvidno da je nekoć bila raširena barem do Neretve. Uzroci su tome sociolinguistički: narodnosno razlikovanje⁵⁷. Pod dubrovačkim utjecajem na

⁵⁵ Zanimljiv je i zaziv: *Bògu mōj!*

⁵⁶ Orahov Do nastanjuju gotovo isključivo Hrvati, a Grepcu i Srbi i Hrvati. U obama selima Hrvati imena sklanjaju i po dubrovačkoj i po *e*-sklonidbi, a Srbi poznaju isključivo dubrovačku sklonidbu.

⁵⁷ Često je i narodnosno razlikovanje naglaskom prezimena. Hrvati (i Bošnjaci) u istočnoj Hercegovini uglavnom čuvaju iskonski naglasak u prezimenima *Àbramović, Jòvanović, Jūrkić, Mārkić, Milošević, Obradović* (ima ih i Bošnjaka), *Stòjanović*, dok Srbi mnogo češće poopcju dugouzlazni naglasak pred

području neumskoga Gradca kod mlađih ispitanika sklonidba je osobnih imena kao što je *Zvónko* – *Zvónkē* zamijenjena standardnojezičnom. Imena tipa *Hrvoje* sklanjaju se i danas po *e*-sklonidbi. U zamjeničkoj je sklonidbi zanimljiv nenaglašeni lik *nje* (u svezama *zá nje* i *ú nje*) u akuzativu jednine lične zamjenice *óna* nastao analogijom prema genitivnome liku u koji je umetnuto početno *nj-* (< *n* iz prijedloga **kbn*, **vbn*; Matasović 2008:238). Kod brojeva su veoma zanimljivi likovi *jednònēs*, *dvojènes*, *peterònēs*, *šesterònēs*, *osmerònēs* motivirani brojevnim imenicama te likovi *dvádest(i)*, *trídest(i)* i *četřdest(i)* nastali prema praslavenskoj dvojini.⁵⁸ Zanimljivi su prijedlozi *pro* (< *preko*; *prò vrātā*, *prò mosta*), *nāpomīlj/nāpomīn* 'pokraj' (*nāpomīlj sēla*) i *su* (*šljēgō je sū četvero čējādi*).

U glagolskome je sustavu aorist živ glagolski oblik (u gradačkome mjesnom govoru nalazimo čak i sigmatski aorist – *rijēh*). Najvjerojatnije se analogijom prema 3. l. mn. *š* proširilo i na druga lica u množini (*dóđošmo*, *rádište*). Imperfekt je rjeđi, ali je ipak prisutan i u svakodnevnome govoru (*mšljā*, *plētijā*). Stariji je prezentski nastavak *-u* za prvo lice jednine očuvan u glagola *mōlit* (*mōlju/mōljū*), **veljeti* (*vēlju/vēljū*), *viđet* (*viđu/viđū*), *zapōviđet* (*zapōviđu/zapōviđū*) i *žēljet* (*žēlju/žēljū*), a nađim ga i u prefigiranom glagolu *užēljet se* (*užēlju/užēljū*)⁵⁹. U 3. je licu prezenta na slivanjskome području uglavnom poopćen nastavak *-u* (*bāvū*, *gòrū*, *živū*) dok u Zažablju i Popovu likovi tvoreni nastavkom *-u* supostoje s likovima kakvi su i u hrvatskome standardnom jeziku. Infiks se *-nu-* u infinitivnoj osnovi najčešće, poglavito u dalmatinskome dijelu obrađenoga područja te u susjednim novoštokavskim ikavskim govorima, mijenja u *-ni-* (*pōgini[t]*, *ùkini[t]*). Futur II. češće se tvori od svršenoga prezenta glagola *biti* i infinitiva (*kad ti buden govorit*; *ako budeš ic*) nego kao u hrvatskome standardnom jeziku. Posebno je zanimljiva sintetička konstrukcija futura II. u primjerima *ako uzibudēš* ('ako uzmogneš biti'), *mōbudēš* ('ako budeš moći'), *šcēbudēš* ('ako budeš htjeti')⁶⁰. U istočnome dijelu Neretvanske krajine (ponajprije na slivanjskome području) živo je i tzv. prebduće vrijeme koje označuje „vjerojatnu radnju u prošlosti“ (Menac-Mihalić 1989:101): *bīt će sīgūro čūo zà sprovōd sūtrī dān* ('bit će da je sigurno čuo za sutrašnji sprovod'). Tzv. imperativ prošli, koji „izražava nešto što je subjekt po mišljenju govornika trebao izvršiti u prošlosti, a nije“ (Menac-Mihalić 1989:102) također je ušćuvan u

dometkom *-ović/-ević*: *Abrámović*, *Jovánović*, *Márković*, *Milóšević*, *Obrádović* (Jurkovića Srba u Istočnoj Hercegovini nema).

⁵⁸ Zanimljivi su i likovi *pēsē(t)* (50) i *šésē(t)* (60). Možda bi se lik *jednònēs* mogao tumačiti i ostatkom starije tvorbe brojeva od 11 do 19 očuvane u crkvenoslavenskome (*usp. csl. jedinъ na desete*). Takvo je brojenje očuvano kod starijih govornika u Pučišćima na otoku Braču (*jedanādeset*, *dvonādeset*, *trinādeset*, *četřnādeset*, *petnādeset*, *šešnādeset*, *sedamnādeset*, *osamnādeset*, *devetnādeset*) uz mlađe koje bilježi i Šimunović 2006b.

⁵⁹ Zanaslasne su dužine vjerojatno nastale analogijom prema drugim licima u prezentu.

⁶⁰ Maretić spominje primjere *htjetbudem*, *mogbudem*, *imadbudem*, *znadbudem*, *dadbudem*, *smjedbudem* kao rijetke i dijalektne likove u pogodbenim, vremenskim i odnosnim rečenicama (Maretić 1963:647–648).

Neretvanskoj krajini i tvori se od 3. l. imperfekta glagola biti i infinitiva: *bijāše to učini(t)* ('trebao si bio to učiniti'). Navedeni su složeni glagolski oblici mnogo češći u čakavskome nego u štokavskim govorima te su vjerojatno prežitak negdašnjih južnočakavsko-štokavskih dodira, a svi su navedeni glagolski oblici toliko česti da ih nahodimo i u mjesnim časopisima *Glas Hutova*, *Vrutak* i *Zvijezda mora*.

Vrlo je zanimljiva i tvorba etnika i ktetika u Popovu i Zažablju. Stanovnik je sela *Dùbljāni* (stanovnici selo zovu *Dùbjāni*) *Dubjánac*, ženski je etnik *Dùpka*, a ktetik *dùpskī*. Ženski etnik *Dupka* kao i etnike *Vèlička* (*Vèličāni*), *G̀r̀mka* (*G̀r̀mljāni*), *Čvāoka* (*Čvāljina*), *Sēdlārka* (*Sēdlāri*), *Drāčēvka* (*Drāčevo*) i *M̀rkōnjka* (*M̀rkonjići*) navodi i Bjelanović (1978:150). Njima svakako treba pribrojiti i likove *Kòteška* (*Kòtezi*), *Velèmečka* (*Vèljā Mēda*), *Pòljicka* (*Poljica*), *Tùrkovička* (*Tùrkovići*), *Rāvānjka* (*Rāvnō*), *Gālička* (*Gāličići*)⁶¹, *Kijēvka* (*Kijev Dō*), *Čāvaška* (*Čāvaš*), *Òrōvka* (*Òrahov Dō*)⁶², *Òraška* (*Òrašje*), *T̀rmačka* (*T̀rnčina*) i *Trēbīnjka* (*Trebīnja*)⁶³ u Popovu, *Prēviška* (*Prēviš*), *(H)ùtōvka* (*Hùtovo*), *(H)rāšānjka* (*Hrāšnō*), *Vīdōnjka* (*Vīdonje*) i *Grādačka* (*Grādac*) u Zažablju te *Kalādūrđevička* (*Kalādūrđevići*) u Žurovićima i *Grēbačka* (*Grēpci*) u Bobanima⁶⁴. Tvorbu ženskih etnika sufiksom *-ka* nahodimo i u Bukovici. Oni uvijek dolaze uz druge likove (najčešće one tvorene sufiksom *-anka*). Bjelanović drži da je uzrok rjeđe tvorbe ženskih etnika sufiksom *-ka* na novoštokavskome terenu između ostalog i to što kod većine takvih etnika nije moguće jasno razgraničiti imeničko i pridjevsko značenje te stoga nije moguće ostvariti jasnu obavijest, koja je cilj komunikacije (Bjelanović 1978:77). U Popovu i Zažablju ženski su pak etnici tvoreni sufiksom *-ka* u navedenim primjerima jedini u uporabi.⁶⁵

2.4. Leksičko raslojavanje

Od apelativa predrimskoga postanja i danas su u Zažablju uščuvani nazivi koji se odnose na stočarstvo (*bāč* 'druga osoba u pastirskome poretku', *bālega*, *būnjina* 'gnoj' i *būnjište* 'smetlište', *stōpanin* 'prva osoba u pastirskome poretku' te *strūga* 'tor') te oronimijski

⁶¹ Sami Popovci selo češće zovu *Gāličići*.

⁶² Stanovnici sela rabe likove *Òrahovī Dō*, *Òrovī Dō* i *Hòrahovī Dō*.

⁶³ Selo se službeno zove *Trebimlja*, ali je u mjesnoj uporabi češći gore navedeni lik.

⁶⁴ Stanovnicu pak sela *Golūbinac* Popovci zovu *Golūbica*. Glavni mi je informant za mjesne likove etnika bio Đuro Kriste. Ovom mu prigodom zahvaljujem na mnogim važnim podacima.

⁶⁵ Tek je kod ženskoga etnika sela *Gradac* češći lik *Grāčānka* dok je lik *Gradačka* obilježen i razmjerno rijedak.

(*čũka* 'vrh' i *tĩmor* 'kamenjar') i životinjski nazivi (*blāvõr*).⁶⁶ Njima možda valja pridružiti i jedan dio riječi srodnih ili podudarnih (kadšto je to teško lučiti) onima u albanskome jeziku.⁶⁷

Stariji je romanski (najraniji romanski i dalmatski⁶⁸) sloj zastupljen u čitavome Zažablju (dostatno je napomenuti da je dalmatizam *puč* potvrđen i u dalmatinskim naseljima Mlinište i Sankovići, čarićkim naseljima Gornji Drijen i Hotanj te u Glumini). Stariji se romanski sloj također odrazio u stočarskim (*bèkĩna* 'obrijana ovčja koža', *kõpsica* 'sušeni ovčji but'), poljodjelskim (*pèčã* 'komad obradive zemlje'), crkvenim (*dũmo* 'dijecezanski svećenik' i *dũmna* 'redovnica'), graditeljskim (*pĩžul* 'kamena klupica', *sõvrnja* 'gomila'), kuhinjskim (*kõmĩn* 'ognjište', *lõcika* 'juha od povrća') i hidronimijskim nazivima (*gũstijẽrna* i *pũč* 'zdenac') te nazivima odjevnih predmeta (*bjèčva* 'čarapa'), životinja (*brèče* 'štene' i *jègulja*) i biljaka (*kàpula* 'crveni luk', *ljũlj* 'ljiljan', *mjèndel* 'bajam', *pĩpũn* 'dinja' i *žũkva* 'žuka, brnistra'). Za apelative koji se odnose na ribarstvo i pomorstvo teško je reći jesu li izvorni na neumskome području jer je navedeni prostor uglavnom bio slabo naseljen, a i ono malo stanovništva koje ga je nastanjivalo bavilo se sve do druge polovice 20. st. stočarstvom. Spomenut ću tek apelative *mĩrkjẽnta* 'stjenovit pojas između mora i prve zelene vegetacije' i *mĩrnãr* 'mornar' koji su potvrđeni i u dalmatinskome dijelu Zažablja i u susjednome Popovu. Tek valja napomenuti da u Hutovu i Popovu postoji apelativ *gãovica* za sitnu slatkovodnu ribu sličnu gavunu. Ostaje upitno jesu li ta dva apelativa i etimološki srodna. Apelativ *čãtrnja* izravno je u kasni praslavenski posuđen iz latinskoga (usp. Gluhak 1995:164).

U Zažablju nahodimo mnoge apelative koji se odnose na nazive za psa: od naziva *brèče* usporediva s istarskim *brek*, apelativa *kẽr* i *kẽrõv* usporedivih s istrorumunjskim *čare*, apelativa *ćeno* usporediva s albanskim *qen*, apelativa *ćũko* (temeljni apelativ u većini zažapskih mjesnih govora) koji se dovodi u svezu s alb. *quk* 'ždrijebe', apelativa *kũčãk* onomatopejskoga postanja i apelativa *kũcĩn* nastala dodavanjem mletačkoga sufiksa *-in* na hrvatsku osnovu *kuč-*, onomatopejskoga naziva *kĩso*, hrvatskih apelativa *pãs* (danas rijedak i vjerojatno nametnut hrvatskom standardnojezičnom normom, ali i obilno potvrđen u toponimiji) te turskoga *džũkela*.

Iz temeljnoga hrvatskog sloja koji je većini današnjih govornika hrvatskoga jezika neproziran izdvajam pridjev *fẽdõ* 'star', imenice *mõba* 'ispomoć drugome', *rõra* 'domazet',

⁶⁶ Popis načinjen prema Matasović 1997.

⁶⁷ Albanske su pak posuđenice *ćeno* 'pas' i *šĩlje/šĩljẽze* 'janje starije od godinu dana', vjerojatno i *gũdĩn* 'prasad', a Petar Skok (1:363) drži da se u Zažablju također potvrđeni lik *ćũko* 'pas' izvodi od alb. *quk* 'ždrijebe'.

⁶⁸ Opširnije o nazivoslovnim poteškoćama u raslojavanju hrvatskih priobalnih romanizama vidjeti u Vuletić 2007:345–347 i 2009:411–414. Romanski sam sloj (i supstratni dalmatski i adstratni mletački) raščlanio na temelju podataka iz etimoloških rječnika i romanističkih studija Petra Skoka, *Jadranskih etimologija* Vojmira Vinje te radova Nikole Vuletića i Orsata Ligorija navedenih u literaturi.

rànčīn 'prvo mladunče' i *òhmūt* 'stado' (izvodi se od apelativa *òhme* 'ždrijebe' zabilježena u Poljicima i Dubrovniku) te glagole *jàmit* 'uzeti', *mnīt* 'misliti', *dèlat* 'djelati, raditi' te *dīt* i *pràvit* 'govoriti, pripovijedati'. Posebno su zanimljive imenice *īža* i *klijēt* koje označuju trošnu kuću te apelativ *dèžela* 'domovina' koji povezuju mjesne govore s mnogo udaljenijim kajkavskima, a pridodamo li im i apelative *črēt* 'blato, močvara', *grîč* 'brdo' i *vās* 'selo' koji su se odrazili u toponimiji južni se rub hrvatskoga narodnog prostora doima mnogo bliskijim sjevernome nego što se iz današnjih dijalektološke literature čini te navedene sveze ištu nova i iscrpnija istraživanja. Bilježim i dio zanimljivih mjesnih leksema koje ne nađem u hrvatskim rječnicima: *brāzgalica* 'grablje za ocrtavanje redove za sadnju duhana', *golòkud* 'kukuruz', *hládnica* 'tenda', *kùtija* 'radijski prijammnik', *nebèsilo* 'visoka osoba', *obrđat* 'ostarjeti', *pècat klàčīnu* 'ložiti vatru u vapnenici kako bi se dobilo vapno', *šūška* 'muha bez krila', *trèdodān* 'dnevnicā' i *zvonārīna* 'sat'.

Mlađi je romanski adstratni sloj (uglavnom mletački) u Zažablju zastupljeniji u dalmatinske dijelu Zažablja i Neumu. Navodim neke primjere: *brònzīn*, *bùcio* 'kolotur', *dīšīpula* 'dječak', *džàrdīn* 'vrt', *gūća* 'majica', *kantīnela* 'letva', *kòtula* 'dječja suknja', *krtòla* 'krumpir', *pònta* 'rt', *šègat* 'pilati', *škòlj* ili *tèca* 'lonac'. Za Hutovo i Popovo bilježit je lik *bàrcèla* 'čun, čamac', najvjerojatnije nastao dodavanjem hipokorističkoga nastavka *-ella* na osnovu *barca*.

U svim je dijelovima Zažablja od adstratnih slojeva najzastupljeniji turski iz kojega izdvajam sljedeće primjere: *àsli* 'sigurno', *bukàdar* 'mnogo', *čèsa* 'vrećica, torba', *degènek* 'batine', *dùvār* 'zid', *fūrūn* 'peć', *(h)àjvān* 'stoka', *hàrār* 'vreća od kostrijeti', *jàšmak* 'marama', *kòva* 'sud za nošenje vode', *màja* 'kuharica na svadbi', *sèirit* 'promatrati, razgledati', *saūlisat* 'umiriti (se), svladati (se)', *sīkter* 'marš', *tòz* 'talog od kave' i *zèncil* 'bogat'.⁶⁹

Njemački su pak apelativi u mjesne govore ušli uglavnom tijekom gradnje željezničke pruge od Gabele preko sjevernoga ruba Zažablja i Popova prema Dubrovniku koncem 19. st., a nešto su prije u mjesne govore ušli neki vojni i upravni nazivi. Izdvajam sljedeće primjere te donosim i njemačke lekseme iz kojih se izvode jer se o germanizmima u Hercegovini veoma malo pisalo: *cuksvírer* (< njem. *Zugsführer*) 'narednik', *fàsūng* 'količina hrane koja koga sljeduje' (usp. njem. *Fassung* 'okvir'), *lěš* (< njem. *Lösch*) 'otpad od izgorenoga ulja u parnoj lokomotivi', *málta* (< njem. *Maut*) 'carina, carinarnica', *pàrtija* (< njem. *Partie*) 'skupina od deset radnika na pruzi', *nàtkasla* (< njem. *Nachtkasten*) 'noćni ormarić', *šècovat* (< njem. *schätzen*) 'procjenjivati' i *štrèka* (< njem. *Strecke*) 'željeznička pruga'

⁶⁹ Turcizme navodim prema Škaljić 1979.

Mađarski se jezični sloj odrazio pak u gospodarskim apelativima (*sàlādž* 'salaš'), ali i zemljopisnim nazivima povezanim s melioracijom Neretvanske doline (*sìget* 'otok'). U Zažablju bilježimo i glagol *okèrepit* 'udariti, pogoditi' (< mađ. *kerep* 'skela'). Veoma je pak rano potvrđena mađarska posuđenica *vároš*, a ušćuvan je (u apelativu *biròvina* te pridjevu *birāčkī*) i stari hungarizam *bir* 'župnikov dohodak'.

Od suvremenijih jezičnih utjecaja izdvajam apelativ *fréza* (< franc. *Fraise*) 'motokultivator' posuđen iz francuskoga jezika.

Dalmatinski se i hercegovački dio Zažablja najviše razlikuju po udjelu mlađega romanskog (uglavnom mletačkog) i turskoga sloja. Tako su u Dalmaciji u uporabi romanizmi *bavèrin*, *làncūn* i *vòlat*, a u Hercegovini turcizmi *sìperak*, *čàršāf* i *čèmer*. Ipak, u Hercegovini se čuvaju neki hrvatski apelativi (npr. *hládnicā*, *pòvjenac* ili *plètara*) za koje u Dalmaciji postoje samo romanske istovrjednice (*tēnda*, *māštrāl* ili *demīžāna*).

2.5. Predmigracijska dijalektološka slika područja istočno od rijeke Neretve

Već je na temelju iznesenih značajka mjesnih govora razvidno da dijalektna slika područja nije nimalo jednostavna. Pri rekonstrukciji predmigracijskog stanja po mišljenju su Pavla Ivića ključna četiri izvora (Ivić 1955–1956) primjenjena i u ovome radu: pisani spomenici iz vremena prije seoba, današnji govori starih iseljeničkih skupina koje su matične krajeve napustile prije smjene stanovništva u njima, toponimija i tragovi dijalektnog supstrata u današnjim govorima. Dalibor Brozović domeće i peti izvor: raščlambu posuđenica između hrvatskih i stranih dijalekata (ponajprije fonološku i akcentološku; Brozović 1963:51).⁷⁰

Najbrojniji su srednjovjekovni jezični spomenici na području istočno od rijeke Neretve natpisi sa stećaka.⁷¹ Na njima do druge polovice 15. st. nailazimo isključivo na ikavske odraze *jata*, u 15. st.⁷² ikavski odrazi uvjerljivo pretežu, ali nalazimo i sve brojnije ijekavske, u 16. st.

⁷⁰ Njima se u ovome radu ne ću baviti jer to zahtijeva posebnu raščlambu, a nije od presudne važnosti za sam rad. Važno je ipak napomenuti da je dalmatski supstrat prisutan i duboko u Hercegovini. Izdvajam riječi *gūta* 'izraslina, svežanj' (< lat. *gutta* 'kap, izraslina'), *dūmo* 'dijecezanski svećenik' (< lat. *dominus* 'gospodin'), *bēkīna* (< vlat. *berbecīna* 'obrijana ovčja koža') i *klāčina* 'vapnenica, krečana' (< dalm. *calcaina* < lat. *calc-ina*) te pridjeve tvorene dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)* u Zažablju i Popovu (*Satūlija*, *Sutīlija*, *Sūsvid*; o tome opširnije u D. Vidović 2007b:433).

⁷¹ Argumenti koje su iznosili neki autori da su pisci natpisa sa stećaka i klesari dolazili iz zapadne Hercegovine i Dalmacije te da su stoga mnogi natpisi ikavski, ne čine mi se uvjerljivima, barem ne za istočnohercegovačko područje, iz najmanje dvaju razloga. Kao prvo, u istočnoj je Hercegovini sačuvan najveći broj stećaka, a kao drugo, klesarski je obrt bio, osim u Dalmaciji, posebno razvijen u Popovu u kojemu je na grobljima uz pokojnikovo ime često dodavana titula *proto* koja označuje protomajstora. Ostatci kamenoloma iz kojih se vadio kamen za izradbu stećaka nalaze se diljem širega područja. Teško je vjerovati da bi uz takve preduvjete bilo nužno „uvoziti“ klesare i pisce stećaka iz drugih krajeva.

⁷² Naravno u slučajevima kad *jat* nije zabilježen grafemom *ě*. Za potrebe ovog članka pregledao sam natpise koje su zabilježili Marko Vego (1962. – 1964.) i Šefik Bešlagić (1982.). Dakako, treba imati na umu da je za razvoj dijalekata na središnjojužnoslavenskome području najvažnije upravo razdoblje 13. – 15. st. (Lisac 1999:28).

podjednako često nalazimo i ikavske i ijekavske odraze *jata*, a od 17. st. na stećcima bilježimo primjere 3. jotacije. Promjene u odrazu *jata* poklapaju se s velikim migracijskim valovima koji su zahvatili ovo područje: prvi zapis o izbjeglicama iz Hercegovine u Dubrovniku datira iz 14. st., drugi je veliki val seoba pokrenut pred sam pad Hercegovine pod Turke 1482., u 16. st. starosjedilačko stanovništvo masovno napušta svoja ognjišta zbog stalnih turskih progona ponajprije katolika i zbog uskočkih upada, a u 17. st. hercegovački Hrvati masovno bježe na sigurnija područja za vrijeme i nakon Kandijškoga (1645. – 1669.) te Morejskoga rata (1683. – 1699.).

Kao ilustraciju promjene dijalektne slike uvjetovane migracijama donosim dva natpisa sa stećaka pronađenih na otprilike istome području u različitim razdobljima:

A se piše Radovać Vukanović: ku
 ji znaħь сьгину u vojevode, i do
 гь mu ne **sgrišiħь**, prijatelje
 ne izgubiħь.

Ovu kamenicu **usieće** Boško Semunović.

Hutovo, 15. st. (ZSS 1:49)

Gradac kod Hutova 16. ili 17. st. (ZSS 1:47)

Bitno je napomenuti da ikavske odraze *jata* nahodimo istočnije i sjevernije od prostore obuhvaćenog ovim radom. Tako je u Policama kod Trebinja pronađen natpis iz 1241. u kojem stoji (...) *prěstavi se rabь (...) porikьlomь županь Pribilišь (...)* (ZSS 3:128). U Premilovu Polju kod Ljubinja zapisan je u 14. ili 15. st. sljedeći tekst: *I se leži Stipko Radosalić. /Bože, davno ti samь lego i vele ti mi je ležati.* (ZSS 2:39). Slično je i sa srednjovjekovnim ispravama. U dvama povijesnim ispravama u kojima se spominju ljudi iz Popova ponovno nahodimo ikavske odraze *jata*. U dokumentu u kojemu se 1416. spominje Grgur Vukosalić (najvjerojatnije iz Dubljana u Popovu) stoji: *segan lita (...)* veće **virovanie**. (Jireček 1892:69). Nadalje, u spisu u kojemu se popovski župan Dabiživ Čihorić oko 1380. – 1390. pokušava obraniti od traženja dubrovačkih vlasti da plati naknadu za štetu koju su počinili njegovi ljudi zabilježeno je: *da biste zapovidili (...)* s edne **riči** (...) (Jireček 1892:39). Majka se pak trebinjskih vlastelina Junka i Ostoje Mrđića 1419. obraća dubrovačkome knezu u svezi s otetom sabljom također na ikavici: (...) *jere je uzeo Savko Jodić uzeo človiku Junьkovu kona (...)* uzeta je tai sabla za mačь i za **dvi** korьdi (...) (Jireček 1892:70). U prepisci s Dubrovčanima pisari se vojvode Sandalja Hranić u 15. st. (Dubrovčanima se Sandalj često obraćao preko svojih pisara iz Ljubomira kod Trebinja) služe redovito ikavicom (usp. Jireček

1892:53–68)⁷³. Tako česti ikavski odraze *jata* nisu mogli promaknuti jednome od najboljih poznavatelja srednjovjekovnih natpisa sa stećaka, povjesničaru Marku Vegi koji u jednome od svojih radova tvrdi: „Iz ovog navedenog historijskog izvora se doznaje da su ljudi iz sela Trebimlja kod Ravnoga gajili pčele i po pisanju pojedinih riječi bili ikavci.“ (Vego 1982:118) Na drugome mjestu isti autor domeće: „Mjesto Trebinje izražava se kao Tribigna u ikavskom području iako je to područje ijekavsko. Možda je to prastari ostatak iz doba doseljenja južnih Slavena u te krajeve. Tako je i sa mnogim drugim riječima, što se vidi po mojim ispisima iz arhiva.“ (Vego 1992:120).⁷⁴

Ikavske odraze *jata* nahodimo i u toponimiji. Ime današnjega vidonjskog zaseoka *Brèstica* 1589. dominikanac Daniel zabilježeno je kao *Bristiza*. Isti je fra Daniel zabilježio i ime današnjega napuštenog dobranjskog zaseoka *Bòbovište* sa šćakavskim izgovorom (Kradić 1998:113). Šćakavski izgovor toga toponima početkom 20. st. bilježi i Carl Patsch (Patsch 2005/2006:173) te ga nahodimo na nekoliko zemljovida iz toga vremena. U Korlatima (koji se nalaze 70-ak kilometara od današnje granice ikavskih i ijekavskih govora) pri istraživanju toponimije sela Dubljani u Popovu zabilježio sam toponim *Sačivišće*, a u Hutovu (koje se nalazi 30-ak kilometara zapadnije) toponim *Gradòvišća*⁷⁵. K tome, današnje je selo Bobovišta u Površu kod Trebinja 1286. zabilježeno kao *Bobouisch* (Lučić 1988:194), što bi također moglo upućivati da je iskonski lik bio šćakavski. Kako su toponimi „mnogome najstariji, najvredniji i najpouzdaniji jezični spomenici“ (Šimunović 2004:262) u kojima se često okamenjuje jezična prošlost, očito je da su šćakavizmi nekoć bili rašireniji i mnogo istočnije nego što se dosada pretpostavljalo (do Neretve), a i danas ih nahodimo u ijekavskim govorima u Neretvanskoj krajini, a rjeđe i u Popovu i Zažablju (*gòžđen*, *šćâp*). Ikavskih pak odraza u toponimiji ima i u Slivnu (npr. *Pòdzvìzd*), a navodim i podatak da je hrašanjski zaselak *Õšečenica* (< psl. **osěkb* 'tor') zapisan 1694. kao *Osičena Međa* (Hrabak 1985:38). Toponime s ikavskim odrazom *jata* nalazimo i znatno sjevernije od obrađenoga područja. Tako se u okolici Nevesinja nalazio stari grad Vinačac (*Vinazac* < psl. **věnbьcь*) koji se u povijesnim vrelima spominje od 1435. (Vego 1957:125) Ikavske odraze *jata* nahodimo i u mjesnoj

⁷³ Sandalj Hranić rođen je u Goraždu, ali su mu pisari dok je boravio u Ljubomiru vjerojatno bili iz okolice Trebinja.

⁷⁴ Jezikoslovci će u Veginim tvrdnjama naići i na netočnosti. Ime Trebinje izvodi se od lat. *Terbunia*, kako ime donosi Konstantin Porfirogenet. No, ime je sela *Trebimlja* u Popovu (stanovnici sela u međusobnoj komunikaciji rabe isključivo lik *Trebinja*) motivirano antroponimom **Trëbim/Trëbin* (: psl. **trëba* 'žrtva') te bi lik *Tribinja* (zabilježen 1283., *usp.* D. Vidović 2008a) uistinu bio ikavski.

⁷⁵ Ivić navodi da su posebno zanimljivi primjeri „kad se naziv kosi s opštom strukturom došljačkog dijalekta“. (Ivić 1955–1956:103). I dok u Donjoj Neretvi zbog blizine šćakavskih govora očekujemo šćakavizme, Popovo je već razmjerno duboko u ijekavskome štokavskom području i šćakavizmi su ondje zbilja neočekivani. Mjesni su govori u Popovu i Zažablju očuvali iskonsku kračinu u sufiksu *-ište/-išće*.

antroponimiji. Prezimena su *Cvjètković* (s Golubinca) i *Ljèvāk* (iz Ravnoga) 1694. zapisana kao *Cvitković* i *Livaković* (Hrabak 1985:40), izumrlo dobranjsko prezime *Šćepurina* 1702. zapisano je kao *Stipurinović* (M. Vidović 2000:227), a u maticama župe Gradac kod Neuma 1731. prezime je *Bjelòpera* zabilježeno kao *Bilopera* (MVŽG:28).

S obzirom na činjenicu da s područja istočno od Neretve nemamo ni jednu veću kompaktnu iseljeničku skupinu koja se iselila prije turskoga prodora, rekonstrukcija je predmigracijske dijalektne slike tih krajeva nepotpuna. Jedina kompaktnija skupina Hrvata doseljenih iz istočne Hercegovine u južnočakavskome okruženju jest ona u Račišću na Korčuli (*usp.* Fazinić 2004). Ondje su 1672. utočište u bijegu pred Turcima našle mnoge obitelji podrijetlom iz Hercegovine, uglavnom iz Popova (Botica, Curić, Franić, Matić, Šušak) i Dubrava (Borovac, Dabelić) koje i danas čine gotovo dvije trećine stanovništva toga korčulanskog mjesta. Iako su se doselili iz krajeva u kojima se danas prostire ijekavica, današnji su Račišćani novoštokavci ikavci.⁷⁶

Tragove je dijalektnog supstrata najteže prepoznati jer se ponajčešće „pred nama nalaze, pomešane u istom govoru, crte starinačke, došljačke i one koje su se razvile na licu mesta u vreme od seoba naovamo“ (Ivić 1955–1956:104). Budući da su u porječju rijeke Neretve u prošlosti graničili šćakavski i štakavski štokavski govori, a danas graniče ikavski i ijekavski govori, da se tek nešto istočnije nalazila granica zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga dijalekta, da u primorskome dijelu dolazi do dodira štokavskih govora s južnočakavskima te uzmemo li u obzir i dubrovački utjecaj⁷⁷ i jezično nadslojavanje prouzročeno čestim i obilnim migracijama, navedena se Ivićeva tvrdnja itekako može primijeniti i na ovim radom obuhvaćeno područje. Arhaična akcentuacija, ušćuvana skupina **čbr-*, dočetno *l* očuvano u nekim primjerima, šćakavizmi (čak i razmjerno duboko u novoštokavskome ijekavskom području), duljenje vokala pred sonantom, neprovođenje druge jotacije, nastavak *-ōm/-ōn* u dativu i lokativu jednine zamjeničko-pridjevske sklonidbe, posebna tvorba futura II. i imperativ prošli svakako upućuju u najmanju ruku na neprekinuti kontakt između govornika štakavskoga i šćakavskoga tipa štokavskog narječja i čakavaca na južnodalmatinsko-donjohercegovačkome području (taj je kontakt različite snage ovisno o zemljopisnome položaju i migracijskim kretanjima⁷⁸) pojave su koje supostoje s izrazitim

⁷⁶ Samo članovi roda Botica (podrijetlom iz Strmice, zaseoka sela Trebimlje u Popovu) čine gotovo trećinu stanovnika toga korčulanskog mjesta.

⁷⁷ Dubrovački je poddijalekt prestižniji u odnosu na mjesne govore u Donjoj Hercegovini i Neretvanskoj krajini tako da je za neke zajedničke crkve mjesnih govora iz te mikroregije s onima koje pripadaju dubrovačkome poddijalektu teško reći jesu li iskonske ili su nastale pod dubrovačkim utjecajem.

⁷⁸ Dakako da su adrijatizmi i čakavizmi češći uz Neretvu i u Dubrovačkome primorju, a ijekavske inovacije podalje od mora.

новоštokavskim značajkama (treća jotacija, hiperijekavizmi). U obzir valja uzeti i Brozovićevo zapažanje da neke organske izoglose koje povezuju Dubrovnik i južnočakavski prostor obuhvaćaju i slavonske posavske govore, istočnu i srednju Bosnu te lijevu obalu Neretve (Brozović 1961–1962:51–52). Nabrojene i opisane jezične značajke današnjih novoštokavskih ijekavskih govora istočno od Neretve nepobitno potvrđuju Brozovićevu tvrdnju da današnji hrvatski novoštokavski ijekavski govori u Hercegovini i južnoj Dalmaciji pripadaju zapadnome štokavskom dijalektu (Brozović 1998:7).

Brozović na drugome mjestu pretpostavlja da su se na lijevoj obali Neretve prostirali ijekavski ili ikavsko-ijekavski štakavski govori koji nisu prodirali do mora i nisu priječili kontakt između Dubrovnika i šćakavskoga Makarskog primorja (Brozović 1963:53). Kako Brozović ipak ostavlja mogućnost barem ikavsko-ijekavskog odraza *jata*, u ovome sam radu odlučio poći za njegovom pretpostavkom. Iako je pitanje južne ijekavsko-ikavske granice samo jedno u nizu pitanja koja se nameću u pokušaju rekonstrukcije predmigracijske dijalektne slike, ono je ponajprije sociolingvistički iznimno važno zbog činjenice da su iskonski govornici štokavskih ikavskih govora isključivo Hrvati i Bošnjaci. Toponimija i povijesni dokumenti⁷⁹, kao što smo već vidjeli, upućuju na zaključak da se ikavsko područje prostiralo i znatno istočnije od onoga što se do danas pretpostavljalo: od Zažablja i Dubrava, preko Popova i Ljubinja možda čak do Nevesinja na sjever i Trebinja na istok. Negdašnje prostiranje ikavskih govora na spomenutom prostoru nisu mogli zanijekati ni autori čije je javno djelovanje, blago rečeno, nemoguće nazvati prohrvatskim poput Marka Vege⁸⁰.

2.6. Današnja južna granica ikavskih i ijekavskih govora istočno od rijeke Neretve

Sudeći po povijesnim vrelima današnja je južna granica ijekavskih i ikavskih govora više-manje postojana u posljednjih 300 godina i uglavnom ide rijekom Neretvom.⁸¹ Gdjegdje

⁷⁹ Zanimljivo je da je usmena književnost na ovim prostorima veoma često ikavska. Ikavske odraze *jata* nahodimo gotovo kao jedine u molitvama i kolendanju te u starijim grobnim natpisima u Popovu (poglavito u Ravnome), ali i u Zažablju te Dubrovačkome primorju.

⁸⁰ Marko Vego prešao je 1938. na pravoslavlje. Dokument je objavio Ivica Puljić (Puljić 1997:148) kojemu ovom prigodom zahvaljujem na brojnim važnim jezičnim podacima i upozorenju da mnoga Vegina tumačenja treba preispitati upravo zbog njegove sklonosti protežiranju pravoslavlja u Hercegovini. Tako natpis iz 1231. pronađen u Vidoštaku nedaleko od Stoca (na kojemu ponovno nalazimo ikavske odraze *jata*), u kojemu stoji „Miseca marta 11. prestavi sa raba božija, Marija, a zovom Divica, popa Dabiživa podružije (...)“ Vego (1980:402) tumači kao dokaz da su tada u Stocu boravili pravoslavni svećenici te da je Marija spomenuta u natpisu žena popa Dabiživa koja je poslije postala kaluđericom iako je sasvim jasno da je riječ o Blaženoj Djevici Mariji.

⁸¹ Kompaktnije skupine istočnohercegovačkih Hrvata naselile su i neka područja u zapadnoj Hercegovini, no svoj su jezični identitet uspjeli očuvati samo u izoliranijim mjestima poput Zvirovića u Brotnju i u nekoliko sela u okolici Mostara i Širokoga Brijega. Upravo u tim mjestima Asim Peco nalazi češće ijekavizme, pa i hiperijekavizme (Peco 1986:69).

prelazi na desnu obalu Neretvu (primjerice u Gabeli⁸²) upravo kao što ikavski govori danas prelaze na lijevu obalu Neretve u priblatskim slivanjskim selima zbog utjecaja opuzenskoga mjesnog govora. Ugrubo bi se moglo reći da se u Hercegovini ijekavica blago širi u kontaktnim ijekavsko-ikavskim područjima (ponajprije zbog utjecaja mostarskoga i čapljinškoga gradskog govora), dok se u Dalmaciji (ponajprije u staroj metkovskoj gradskoj jezgri⁸³ i Slivnu, a u manjoj mjeri i u Zažablju) povlači zbog snažnog osjećaja regionalne pripadnosti samih govornika koji je, matematičkim rječnikom rečeno, obrnuto proporcionalan površinskim jezičnim crtama koje bi prosječan čovjek označio dalmatinskim. Naime, zažapski su mjesni govori gotovo istovjetni govorima stanovništva prebjegloga iz istočne Hercegovine za vrijeme Domovinskog rata, što ih stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na susjedne „dalmatinske“ ikavske govore. Jedna je od posljedica toga činjenica da su neslužbena osobna imena kao što su *Ćeto* i *Šćepo* danas živa samo u komunikaciji unutar sela dok ih se u komunikaciji izvan sela izbjegava rabiti.

Za buduća je istraživanja važna činjenica da se na područje Dubrava i u grad Stolac poslije bošnjačko-hrvatskih sukoba doselio velik broj hrvatskih izbjeglica iz Konjica (dobrim dijelom ikavaca) koji također mijenjaju jezičnu sliku spomenutoga područja.

2.7. Opći dijalektološki osvrt

Područje je Donje Hercegovine i Neretvanske krajine dijalektološki veoma složeno. U porječju su rijeke Neretve u prošlosti graničili šćakavski i štakavski govori, a danas graniče ikavski i ijekavski štokavski govori, tek se nešto istočnije nalazila granica zapadnoštokavskoga i istočnoštokavskoga dijalekta, u primorskome dijelu dolazi do kontakta s južnoćakavskim govorima, k tome se na čitavo područje proteže snažan utjecaj dubrovačkoga dijalekta, a česte migracije mijenjale su dijalektnu sliku tako da je lučenje iskonskih dijalektnih crta od onih novijega postanja znatno otežano, poglavito na području prostiranja današnjih novoštokavskih ijekavskih govora.

⁸² Staro je ime Gabele *Drîva*. Povjesničari spomenuti povijesni otkonim pod Daničićevim utjecajem bilježe u ijekaviziranome liku *Drijeva* iako je otkonim u svim ćirilničnim srednjovjekovnim dokumentima zabilježen s ikavskim odrazom *jata* (naravno, ako *jat* nije zabilježen posebnim grafemom; usp. ARJ 2:779). Čak i pisari Stonske slanice (solane), bilježe otkonim u ikavskome izgovoru. Gabelu je većina starosjedilaca napustila i naselila se u nedaleki Opuzen, dok su se u Gabelu naselili uglavnom istočnohercegovački Hrvati ijekavci (i manji broj Srba). Opuzen je danas izrazito ikavski, a Gabela je gotovo posve poijekavljena.

⁸³ Iako Halilović (Halilović 1996:40) Metković postavlja u područje ikavskih govora, s velikom se sigurnošću može ustvrditi da ta tvrdnja, barem u posljednjih trista godina nije točna. Metković su početkom 18. st. naselile uglavnom istočnohercegovačke hrvatske i (u znatno manjoj mjeri) srpske izbjeglice, a izraženiji ikavizmi posljedica su blizine ikavskoga područja iz kojega se u 20. st. doseljavalo stanovništvo u dio grada na desnoj obali Neretve, a u manjoj je mjeri prisutno i na ijekavskoj, lijevoj obali Neretve. Prethodno je pak i u Metkoviću stanje bilo isto kao i u Popovu i Zažablju: stariji je ikavski govor zamijenio noviji ijekavski pod utjecajem doseljenika, pa se dio toga ikavskog supstrata morao očuvati.

Ipak, jezikoslovnom je raščlambom moguće doći do odgovara na barem dva važna pitanja. Prvo, iz bilježitih je jezičnih značajka razvidno da je obrađeno područje u predmigracijskome razdoblju pripadalo zapadnoštokavskome dijalektu, i to jednome od njegovih arhaičnijih podsustava zbog niza značajka koje dijeli s dubrovačkim, istočnobosanskim, staroštokavskim slavonskim i južnočakavskim govorima. Drugo, i sociolingvistički veoma važno, na temelju povijesnih vrela, toponimije, a dijelom i na temelju istraživanja iseljeničkih skupina, čini se da je riječ o iskonski ikavskome prostoru koji je migracijama poijekavljen, ali je zadržao čitav niz drugih, jezikoslovno važnijih, starijih crta (npr. šćakavizme, dočeto *l*, skupinu *čbr-*) koji u mnogome mogu pomoći u slaganju hrvatskoga dijalektnog mozaika u prošlosti, a s obzirom na činjenicu da je riječ o živome prostoru u kojemu se i danas događaju brojne promjene, zaslužuje i istraživanja druge vrste.

3. ZAŽAPSKA ANTROPONIMIJA

3.1. Razvoj imenske formule u Zažablju

Razvoj imenske formule u Zažablju možemo u kontinuitetu pratiti tek od početka vođenja matičnih knjiga u 18. stoljeću. Od antroponimijskih kategorija u povijesnim su vrelima najranije (od 12. st.) potvrđena osobna imena. Začetke je dvoimenske formule (kad se jednoimenska formula proširila novom antroponimijskom kategorijom – pridjevkom), ponajprije kod povlaštenih, u Zažablju moguće datirati u 13. st., a začetke je poprezimenjavanja pridjevaka na tome području moguće smjestiti u 14. st. Naime, onomastička literatura kao važan datum u nastajanju prezimena navodi zatvaranje velikih vijeća u dalmatinskim gradovima koncem 13. i početkom 14. st. nakon čega su pridjevci postali nezamjenjivi i nasljedni (usp. Šimunović 1985:290–292). Osmanlijska osvajanja i migracije ne samo da usporavaju taj postupak nego već gotovo dva stoljeća prisutnu dvoimensku formulu zamjenjuju starijom jednoimenskom, tako da o prezimenima u punome smislu riječi (kao „stalnoj, nepromjenjivoj i nasljednoj kategoriji“) u istočnoj Hercegovini možemo govoriti tek od početka 18. stoljeća. Tako je i nastanak prezimena u Zažablju u velikoj mjeri podudaran s nastankom prezimena u ostalim hrvatskim krajevima u kojima su „prezimana prvo ponijeli povlašteni, a posljednji oni čije je jedino pravo (i obveza) bilo pravo na rad i služenje, građani ih dobivaju prije seljaka, muškarci prije žena, područja s naglašenim mađarskim i talijanskim utjecajem prije od onih kojima gospodare Turci“ (Frančić 2002:15). O tome kakav bi bio prezimenski sustav u Zažablju da nije bilo turskoga osvajanja, teško je zboriti, ali na temelju povijesnih vrela moguće je odrediti neke smjernice. Naime, velika je većina pridjevaka nastala prema narodnim imenima, a znatan je i udio pridjevaka motiviran imenima svetaca kršćanskoga Istoka, koja su razmjerno rijetka u suvremenome hrvatskom fondu osobnih imena.

Činjenica da su se pridjevci *Bogojević* (današnji Bogoji), *Crnčević* (danas postoji homonimno prezime), *Ivanović* (kasniji Zvone), *Jurković* (danas postoji homonimno prezime), *Klarić* (upise Klarića u maticama nahodimo i u 18. st.), *Kostadinić* (od njih su vjerojatno potekli Kostadinovići, a od njih Bjelopere), *Martić* (danas postoji homonimno prezime), *Maslardić* (čiji su potomci Maslaći), *Milanović* (danas postoji homonimno prezime), *Milišić* (od kojih su nastali Bronzići, poslije Obadi), *Nikolić* (spominju se među posjednicima u Zažablju), *Novaković* (od njih su potekli Maslarde, kasniji Maslaći, Ivankovići i Njavre), *Obradović* (danas postoji homonimno prezime, a od njih su potekli Martinovići), *Ostojić* (danas postoji homonimno prezime), *Pavlović* (danas postoji homonimno prezime, a

od Pavlovića su nastali i Bjelosavljevići, Krmeci i Salate), *Sanković* (izumrli početkom 18. st.), *Šagarjelo* (danas Šagarelo), *Vukasović* (danas Vukas), *Vukosavić* (raslojili su se na brojne rodove, a u Zažablju su njihovi potomci Matići) i *Žarković* (danas postoji homonimno prezime) u najvećoj mjeri održali od srednjovjekovlja do prvih upisa u matice kada su se prometnula u prezimena nepobitno potvrđuje da su neki zažapski rodovi preživjeli osmanlijsku okupaciju te da je udio prezimena motiviranih kršćanskim imenima bio znatan i prije provođenja odredaba Tridentskog sabora (1545. – 1563.). Iz upisa u maticama župe Lisac vidimo da nisu svi stanovnici Popova i Zažablja doseljeni u 17. stoljeću u tu župu u Dubrovačkome primorju nosili prezimena. Često su zapisana samo osobna imena i očevo ime ili patronim (npr. 1641. *Marco di Nicolo di Gradaz di Murlachia*; 1666. *Matheus Stoianov de Trebignia*). Ipak, većina doseljenih Hercegovaca u Dubrovačko primorje tada nosi prezimena koja nahodimo i u prvim upisima u gradačkim i popovskim maticama od 1708. (npr. 1669. *Vucetta Stankovich de Trebignia*). Da je moguće govoriti čak i o kategorijama etničkoga i rodnoga prezimena, potvrđuje nam i primjer nositelja prezimena Previšić. Prema podacima iz matica moguće je utvrditi da su članovi obitelji Brzizec (*Barsiscez*), a vjerojatno i Prkut (usp. Puljić-Vukorep 1994:339 – 341), pri odlascima s Previši (selo kod Hutova) mijenjali svoje izvorne pridjevke u Previšić. Kad je moguće utvrditi postojanje obiteljskih veza, onda je riječ o plemenskome prezimenu, a ima slučajeva kada je očito da krvnoga srodstva nema, pa je onda riječ o etničkome prezimenu. Za Crnčeviće je u Vidonjama, koji se prvi puta spominju 1639. (biskup Resti spominje u jednome od svojih izvješća selo *Zarnceviichi*; Pandžić 1988:118), zbog nedostatka dokumenata, teško utvrditi jesu li prezime dobili po mjestu podrijetla (po tradiciji Rijeka Crnojevića) ili po zajedničkome pretku (Crnku ili Crnoju). Slično je i s rodnom Dobroslavić čiji su pripadnici u Popovu primili sljedeća prezimena: Vlahinić, Skaramuca, Matijić, Grgurević, Bošković, Mihočević, Mihatović, Mitrović, Prkut, Knezović, Matugić, Zoričić, Kukrika, Bašadur, Skarić, Žustre, Palameta i Kovač, na dubrovačkome području Glomažić i Bijelić (Kriste 1999:98; Puljić-Vukorep 1994:317). Na neretvanskome su se području Dobroslavići raslojili na Ključe i Bjeliše. Promjene prezimena bilježimo i u 20. st. Tako je u Dobranjama dio nositelja prezimena Sprčić 1940-ih godina promijenio prezime u Baćilo, a druga je grana Sprčića 1960-ih promijenila prezime u Novaković. Štoviše, Vlatko Novaković, koji se odselio u Australiju da bi se 1990-ih vratio u Hrvatsku, promijenio i novonastalo prezime Novaković u Menix. U gradačkoj su župi raslojavanjem roda Marković u 20. st. nastala prezimena Begušić i Čoko, a u prošlosti još i Devenica te Soldo/Soldić.

3.2. Povijesni razvoj fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini

3.2.1. *Temeljna dijakronijska podjela*

Dijakronijski se razvoj sustava osobnih imena u istočnoj Hercegovini može podijeliti u tri temeljna razdoblja omeđena povijesnim zbivanjima koja su u znatnoj mjeri utjecala na hrvatski antroponimijski sustav.

Prvo razdoblje obuhvaća vrijeme od doseljenja do početka 17. stoljeća. U tome razdoblju izrazito prevladavaju hrvatska narodna imena koja, po procjenama antroponomastičara, čine čak 90 % imenskoga fonda. Potkraj navedenoga razdoblja održava se Tridentski sabor (1545. – 1563.) nakon kojega Katolička crkva preporučuje da se novorođenoj djeci nadjenu kršćanska imena inojezičnoga (uglavnom latinskoga) postanja.

U drugome razdoblju (početak 17. st. – 1918. g.) u istočnoj Hercegovini, kao i u svim hrvatskim krajevima, pod utjecajem naputaka Katoličke crkve prevladavaju kršćanska imena. Ipak, hrvatska narodna imena među Hrvatima u istočnoj Hercegovini opstaju u mnogo većoj mjeri nego drugdje, a u imenskom je fondu ušćuvan i dio imena svetaca kršćanskoga Istoka koji su odraz grčkoga utjecaja, što je dijelom plod negdašnje bizantske vladavine tim prostorima, a dijelom i posljedica glagoljaškoga bogoslužja koje je u istočnoj Hercegovini preživjelo osmanlijsku okupaciju.

Treće razdoblje (nakon 1918.) obilježuje proširenje imenskoga fonda koji je u prethodnome razdoblju sveden na tridesetak muških i tridesetak ženskih imena. Pod utjecajem (kadšto nametnutim) susjednoga srpskog antroponimijskog sustava u službenoj uporabi izvedena osobna imena zamjenjuju temeljna te se imenski fond proširuje i imenima u kojima se odražavaju jezične značajke mjesnih govora. U trećemu razdoblju u imenski se fond vraćaju gotovo potpuno istisnuta imena hrvatskih narodnih vladara. Nakon Domovinskoga rata (1991. – 1995.) dodatno se smanjuje udio hrvatskih narodnih i kršćanskih imena zajedničkih katolicima i pravoslavicima, a neka su od osobnih imena svojstvenih selima koja su ostala u tzv. Republici Srpskoj (kao što je osobno ime *Sava*) posve izumrla.

3.2.2. *Prvo razdoblje razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini (od doseljenja do početka 17. stoljeća)*

Dvije su temeljne skupine hrvatskih osobnih imena: hrvatska narodna imena (koja su odraz praslavenske baštine) i kršćanska imena (kao odraz pokršćavanja i ulaska u kršćanski uljudbeni krug).

Prva su hrvatska narodna osobna imena potvrđena još u 8. stoljeću (Šimunović 2009:143). Njihov najstariji sloj čine samotvorna imena koja su se često nadijevala kako bi djecu kojoj su davana štitila od uroka i bolesti. Jedno od najčešćih i najranije potvrđenih samotvornih zaštitničkih imena osobno je ime *Vuk* koje je u temeljnom obliku prvi put u hrvatskome fondu osobnih imena potvrđeno 1201. u Zagrebu. (ARj 21:610) Njegove su druge inačice zabilježene i prije, a najstariji izvedeni lik osobnoga imena *Vuk* nastao mocijskom tvorbom – *Uil(cana)* – zabilježen je u popisu hrvatskih hodočasnika u talijanska svetišta u drugoj polovici 9. stoljeća. (ARj 21:614) U skupinu rano potvrđenih zaštitničkih imena spadaju i osobna imena motivirana apelativima *rak* i *hlap*, koja nalazimo u istočnoj Hercegovini i susjednim krajevima. Tako je sačuvana oporuka *Rakovca Pribilovića* iz Neretve od 15. travnja 1429. (Sivrić 1999c:113), a stari se dio sela Hutovo naziva *Rači sela* ('Rakova sela'). Za dubrovačkog je pak građanina 1350. primljen *Petar Hlapović* iz Ošljega u čijem se pridjevku čuva apelativ *hlap*. U skupinu zaštitničkih imena spadaju i osobna imena motivirana pridjevima *grub* (npr. *Grube*, *Grubač*, *Grubiša*, *Grupko*) i *grd* (npr. *Grdan*).

Od 9. stoljeća bilježimo složena imena kao što su *Trpimir*, *Držislav* ili *Domagoj*, od kojih su u istočnohercegovačkome fondu osobnih najbolje ušćuvana osobna imena motivirana početnom osnovom *drag-*, *mio-* i *rad-* kojima se najčešće pridružuju dočetne osnove *-mir* i *-slav*. U istočnoj je Hercegovini zabilježeno i osobno ime *Dabiživ* ('da bi bio živ') koje je (kao uostalom i osobna imena *Žitomisal* i *Živadin/Živojin/Živko* te njihove inačice) svojevrsna opreka poganskome *nežitku*, zlu duhu koji pomućuje um.

U povijesnim su vrelima zabilježena sljedeća hrvatska narodna imena: *Dragoslav* (12. st.), *Hvalimir* (12. st.), *Tugomir* (12. st.), *Dabiživ* (1231.), *Bogdan* (1247.), *Radoslav* (1247.), *Hrvoje* (pol. 13. st.), *Miroslav* (1354.), *Tvrtko* (1284.), *Bratislav* (1285.), *Dobromisa(l)* (1312.), *Toljen* (1319.), *Bogiša* (1342.), *Vladislav* (1342.), *Prven* (1350.), *Stojislav* (1350.), *Miloš* (1352.), *Dobroslav* (1352.), *Brajko* (1363.), *Miljen* (1374.), *Nenac* (14. st.), *Velislav* (1370.), *Bogoje* (1376.), *Stojko* (1376.), *Mišljen* (1380.), *Hrvatin* (1381.), *Vukac* (1381.), *Vukan* (1382.), *Bratoš* (1392.), *Belislav* (1393.), *Stojana* (1393.), *Vukašin* (1395.), *Vukosav* (1395.), *Vučina* (1397.), *Bogić* (1396.), *Ratko* (1396.), *Vuk* (14. st.), *Milisav* (1401.), *Novak* (1405.), *Pribjeg* (1406.), *Vukmir* (1406.), *Pribisav* (1409.), *Stanica* (1411.), *Ljubiša* (1412.), *Radovec* (1412.), *Branko* (1413.), *Dobrovoj* (1413.), *Novak* (1417.), *Pokrajac* (1417.), *Hrnjak* (1418.), *Krasoje* (1418.), *Boško* (1423.), *Miladin* (1423.), *Radat* (1423.), *Stanihna* (1423.), *Radosav* (1425.), *Buljat* (1429.), *Milorad* (1436.), *Obrad* (1436.), *Radimir* (1438.), *Gojsav* (1444.), *Radojko* (1444.), *Rasko* (1444.), *Gojko* (1445.), *Radonja* (1459.), *Brailo* (1467.), *Grubač* (1470.), *Brajan* (1475.), *Brajeta* (1475.), *Brano* (1475.), *Bratoč* (1475.), *Dobrašin*

(1475.), *Dobrica* (1475.), *Dosro* (1475.), *Dragić* (1475.), *Gozden* (1475.), *Grle* (1475.), *Hreljan* (1475.), *Milanko* (1475.), *Milat* (1475.), *Milić* (1475.), *Milobrat* (1475.), *Milosav* (1475.), *Mišljen* (1475.), *Mrkša* (1475.), *Ostoja* (1475.), *Plaviša* (1475.), *Radašin* (1475.), *Radibrat* (1475.), *Radica* (1475.), *Radijat* (1475.), *Radilja* (1475.), *Radivoj* (1475.), *Radoč* (1475.), *Rahoje* (1475.), *Uglješa* (1475.), *Vukač* (1475.), *Vukica* (1475.), *Radič* (1483.), *Semorad* (15. st.)...⁸⁴

Od samotvornih osobnih imena i njihovih izvedenica u hrvatskome je srednjovjekovnom istočnohercegovačkom antroponimijskom sustavu zabilježeno osobno ime *Vuk* i njegove izvedenice (*Vučina*, *Vukac*, *Vukan*, *Vukašin*). Među srednjovjekovnim pak pridjevcima u Dubravama nalazimo pridjevak *Turković* koji ne treba dovoditi u svezu s etnonimom *Turčin* jer je osobno ime *Turjak* potvrđeno na južnoslavenskom području od 13., a u ruskome osobno ime *Tur* bilježimo od 10. stoljeća. (Železnjak 1979:41–42) Turkovići kao naselje postoje barem od 1475., *Miroslau Radgostich Turchovich*, čovjek Grgura Nikolića, humskoga vlastelina, spominje se 1372. (Dinić 1987:45), a Vladislav Turković 1406. (Puljić-Vukorep 1994:321), dakle prije osmanlijskih osvajanja. Prema tome ni pridjevak *Turković* ni navedena osobna imena ne smijemo dovoditi u svezu s etnonimom *Turčin*, nego s osobnim imenom *Turko* koje je motivirano apelativom *tur* 'bik'⁸⁵. Većinu složenih imena čine osobna imena tvorena dočetnom osnovom *-mir* (*Hvalimir*, *Radimir*, *Tugomir*, *Vukmir*) i *-s(l)av* (*Belislav*, *Bratislav*, *Dobroslav*, *Dragoslav*, *Gojsav*, *Milislav*, *Miroslav*, *Pribislav*, *Radosav*, *Radoslav*, *Stojislav*, *Velislav*, *Vladislav*, *Vukosav*). Osim njih nalazimo i osobna imena tvorena dočetnom osnovom *-voj* (*Dobrovoj*), *-rad* (*Semorad* 'zemlji rad, zemlji privržen'), *-misal* (*Dobromisal*), *-dan* (*Bogdan*). U istočnohercegovačkim hrvatskim srednjovjekovnim pridjevcima *Brativojević* (< *Brativoj*), *Budislavić* (< *Budislav*), *Draživojević* (< *Draživoj*), *Miloradović* (< *Milorad*), *Radivojević* (< *Radivoj*), *Tihosaljić* (< *Tihosalji* 'Tihoslavov' < *Tihoslav*), *Vladisaljić* (< *Vladisalji* 'Vladislavov' < *Vladislav*) i *Vukosavić* (< *Vukosav*) također nalazimo odraze složenih hrvatskih narodnih imena (D. Vidović 2009:199–200). Od složenih narodnih imena različitim su dometcima izvedena sljedeća imena: *Bogić/Bogiša/Bogoje* (< *Bogoslav*), *Boško* (< *Božidar*), *Brailo/Brajko/Bratoš* (*Bratoslav*), *Buljat* (< *Budimir*), *Dobrašin* (< *Dobroslav*), *Gojko* (< *Gojislav*), *Krasoje* (< *Krasimir*), *Ljubiša* (< *Ljubislav/Ljubomir*), *Miladin/Miloš* (< *Miloslav*), *Mišljen* (< *Mislav*), *Prven* (< *Prvoslav*),

⁸⁴ Kao izvor su mi poslužila sljedeća djela: P. Anđelić 1999.b, T. Anđelić 1999., ARJ, Bešlagić 1982.; Dinić 1987., Jireček 1982.; Palavestra 1953.; Sindik 1926.; Sivrić 2003.; Vego 1957. i 1993. Za potrebe ovoga rada tražio sam reprezentativni uzorak, a za buduću bi izradbu povijesnoga rječnika osobnih imena bilo potrebno uz svako ime staviti i izvor.

⁸⁵ Korijenom *tur-* motivirani su i mnogi hrvatski toponimi, npr. *Turija* (kod Vrgorca), *Turjaci* (kod Sinja) i *Turopolje*.

Radat/Radič/Radojko/Radonja/Ratko (< *Radoslav*), *Rahoje* (< *Rahoslav*), *Rasko* (< *Rastimir/Rastislav*), *Stanihna* (< *Stanislav*), *Stojko* (< *Stojislav*), *Toljen* (< *Tolimir*), *Tvrtko* (< *Tvrdislav*). U istočnohercegovačkim srednjovjekovnim pridjevima kao što su *Bjelojević* (< *Bjeloje* < *Bjeloslav*), *Bogetić* (< *Bogeta* < *Bogo* < *Bogomir/Bogoslav*), *Bokčin* (< *Bokčin* < *Bogomir/Bogoslav*), *Boro* (< *Boro* < *Boromir*), *Borovičić* (< *Borovica* < *Boro* < *Boromir*), *Branković* (< *Branković* < *Brane* < *Branimir/Branislav*), *Crnčević* (< *Crnko* < *Crnomir*), *Dapković* (< *Dapko* < *Dabiživ*), *Draščić* (< *Draško* < *Dražeslav*), *Gojaković* (< *Gojak* < *Gojislav*), *Gojčinić* (< *Gojčin* < *Gojko* < *Gojislav*), *Milanović* (< *Milan* < *Mile* < *Miloslav*), *Milatović* (< *Milat* < *Mile* < *Miloslav*), *Milišić* (< *Miliša* < *Mile* < *Miloslav*), *Milošević* (< *Miloš* < *Mile* < *Miloslav*), *Mioša* (usp. *Milša* < *Mile* < *Miloslav*), *Radetić* (< *Radeta* < *Rade* < *Radomir/Radoslav*), *Radilović* (< *Radilo* < *Rade* < *Radomir/Radoslav*), *Radohnić* (< *Radohna* < *Radomir/Radoslav*), *Trđanović* (< *Tvrden* < *Tvrdislav*), *Vlatković* (< *Vlatko* < *Vladimir*) itd. također se čuvaju neka starija hrvatska narodna imena.

U istočnoj je Hercegovini zarana zabilježeno i narodno ime *Hrvatini* etnonimskoga podrijetla te niječnicom *ne-* tvoreno osobno ime *Nenac*. Od narodnoga je imena *Nemanja* nastao pridjevak *Nemanjić*. S obzirom na činjenicu da su *Nemanjići* imali posjede u Žitomislčićima, na *Pologoši* pred Bijelim Virom nedaleko od Metkovića (u povijesnim se vrelima *Pologoša* naziva i *Nemanjicom*) te da iznad Vukova klanca u Vidonjama postoji homonimni oronim, očito je da su *Nemanjići* bili važni posjednici u srednjovjekovnoj humskoj Župi Luka. Osobno se ime *Nemanja* povezuje s narodnim imenom *Manislav*, ali i s kršćanskim imenima *Emanuel* i *Nehemija*. Zanimljivo je da je osobno ime *Nemanja* na hrvatskome povijesnom prostoru potvrđeno prije negoli na srpskom (na Krku je potvrđeno već u 12., u Zadru u 13., a u Dubrovniku od 14. st.; ARj 7:896). Prefiksalom su pak tvorbom nastala osobna imena *Obrad* i *Ostoja*.

U istočnoj Hercegovini nalazimo i neka imena nadimačkoga postanja kao što su *Dosro* (usp. *dosrati*), *Hrnjak* ('zecuosti') te *Novak* i *Pribjeg* kojima se imenovalo doseljenike. Nadimačkoga su postanja i pridjevci *Kučmanić* (< *kučma/kukma* 'nadignuto perje na glavi ptice'; usp. *kukmast* 'čupav, nepočešljan') i *Smoljanović* (< *Smoljan*⁸⁶).

Udio kršćanskih imena u to je vrijeme bio izrazito malen. Razmjerno su rano potvrđena sljedeća kršćanska imena: *Marija* (1231.), *Jakov* (1285.), *Rokman* (< *Roko*; 1285.),

⁸⁶ Osobna imena *Smolčić*, *Smole*, *Smolić*, *Smolko*, *Smolković*, *Smolj*, *Smolja*, *Smoljan*, *Smoljana*, *Smoljanović* i *Smoljka* Tomo Maretić drži nadimačkima u značenju „nečist, umrljan, kakova djeca već jesu“ te ih dovodi u svezu s apelativom *smola* (Maretić 1885:100).

Grgur (1312.), *Petar* (1327.), *Luka* (1380.), *Čubran* (< *Ciprijan*; 14. st.), *Sanko*⁸⁷ (< *Sanko* < *Sano* < *Aleksandar*; 1391.), *Nikša* (1395.), *Juraj* (15. st.), *Ivan* (1401.), *Đurađ* (1415.), *Marko* (1423.), *Matas* (1423.), *Maruša* (1426.), *Marin* (1434.), *Pavao* (1434.), *Šimun* (1440.), *Ivko* (< *Ivan*; 1442.), *Alečko* (< *Ale* < *Aleksandar*; 1475.), *Ivaniš* (1475.), *Nikola* (1475.), *Petko* (1475.), *Stepan* (1475.), *Vitko* (< *Vid*; 1475.), *Tarah* (1477.) i *Stjepuša* (1488.). U istočnohercegovačkim srednjovjekovnim pridjevima kao što su *Klarić* (< *Klara*), *Kostadinić* (< *Kostadin* < *Kosta* < *Konstantin*), *Margaritić* (< *Margarita*), *Martić* (< *Marta*) i *Maslardić* (< *Maslarda* < *Masle* < *Toma*) također su se odrazila neka kršćanska imena (i muška i ženska, iako su ženska osobna imena, zbog patrijarhalnoga društvenog uređenja, znatno rjeđe potvrđena). Iako još 1475. „više od 90 % imena bijaše domaćega (slavenskoga) izvora“ (Šimundić 1995:143) udio kršćanskih imena u tom se razdoblju znatno povećao, što najočitije pokazuje podatak da je osobno ime *Ivan* jedno od učestalijih u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* (usp. Aličić 1985). Među pobrojanim osobnim imenima izdvajam osobna imena *Tarah* te *Masle/Maslarda*. Prvo je osobno ime odraz štovanja grčkoga svetca *Tarásisa* te je u južnoj Italiji nosilo značenje 'zabrinut, nespokojan'. Drugo se osobno ime odrazilo u veoma rano potvrđenim prezimenima *Masle*, *Maslešić* (potvrđeno od 1468.), *Maslo*, *Maslov* i *Maslović* na dubrovačkome području te *Maslać/Maslarda/Maslardić* u Zažablju, a 1588. spominje se i konavoski zaselak *Maslese*. (KV 2:295) U makedonskome fondu osobnih imena potvrđena su osobna imena *Mase*, *Masilo*, *Masin*, *Masla*, *Maslaš*, *Maslik*, *Maso* i *Masul* koja se dovode u svezu s osobnim imenima *Damaskin*, *Maksimilijan* ili *Tomas* (Ivanova 2006:278–279), pa u njima (najvjerojatnije u kršćanskome imenu *Toma*) treba tražiti postanje navedenih pridjevaka i prezimena te pretpostaviti da je i u istočnohercegovačkome fondu osobnih imena nekoć postojalo i osobno ime **Masle*. Sufiks *-man* uščuvan je u osobnome imenu *Rokman*, izvedenom od kršćanskog imena *Roko*. Pridjevak *Šimrak* zabilježen u neumskome Gradcu albanskoga je postanja (< *sv. Marko*). Kako su kršćanska imena znatno prisutnija u drugome razdoblju razvoja hrvatskoga sustava osobnih imena u istočnoj Hercegovini, o njima ću opširnije govoriti poslije. Iako se u ovome radu ne bavim osobnim imenima na području srednjovjekovne župe Dubrave, ipak izdvajam ime *Mikša* koje u Dubrovniku nosi iseljeni Stočanin *Mikša Radulinović* 1436. Inačica je to kršćanskoga imena *Nikola* nastala razjednačivanjem $n > m$ u sintagmi *svet Nikola* bilježita za čakavske krajeve i Dubrovnik (Sk 2:518).

⁸⁷ Iako se u antroponomastičkoj literaturi osobno ime *Sanko* obično povezuju s kršćanskim imenom Aleksandara (usp. i *Sandalj*), moglo je biti motivirano i kršćanskim imenom *Sava*. Naime, u Zažablju je potvrđeno osobno ime *Nonko* nastalo razjednačivanjem $v > n$ (< *Novko* < *Novo* < *Novak*), pa je na isti način moglo nastati i osobno ime *Sanko* (< *Savko* < *Savo* < *Sava*).

U istočnoj su Hercegovini ušćuvana i neka inojezična osobna imena nekršćanskoga postanja. Najvjerojatnije je ilirskoga postanja pridjevak *Burmaz* (usp. alb. *burr madhe* 'velik čovjek') po kojem je nazvana skupina sela južno od Stoca. Imenima rimskih bogova i careva motivirana su prezimena *Džono* i *Trojčić* nastanjena u Prapatnici odnosno Hotnju u Čarićima na području između Hutova i Gradca. Osobno ime *Džono* nosio je i glasoviti dubrovački književnik Džono Palmotić te je u njemu ušćuvan dalmatski odraz latinskoga imena *Junius* (< *Juno* 'Junona'). Odraz toga imena ušćuvao se i u nadimku *Džuna* koji je nosio dio Bogoja u Moševićima u neumskoj općini. Apelativ *puljić* Petar Skok (Sk 3:72) dovodi u svezu s dalmatskim apelativom **pullius* 'pilić'. Osnova *pul-* od najranijih je vremena ušla u hrvatski antroponimijski sustav i veoma je plodna. Tako je osobno ime *Puljko* potvrđeno u Radovčićima u Konavlima 1489. (KV 1:21), a prezime *Puljić* i danas je rašireno u okolini Stoca. Čini se da su, zbog područja rasprostiranja antroponima tvorenih navedenom osnovom, antroponimi tvoreni osnovom *pul-* vlaškoga postanja. Neki autori navedena dva antroponima povezuju i s etnonimom *Puljiz* koji se nadijevao doseljenicima iz Pulje (Apulije), ali i niskim muškarcima jer se Talijane i u prošlosti držalo ljudima niskoga rasta, no prednost dajem tumačenju koje prezime povezuje s osobnim imenom. U prezimenu *Trojčić*⁸⁸ ušćuvana je uspomena na rimskoga cara Trajana koga pamti i narodna predaja (*U cara Trojana kozje uši!*). Nadalje, u pridjevku *Vrsaljko*, koje se 1401. spominje u Gabeli (Sivrić 1999c:95), ušćuvano je rimsko ime *Ursus* (usp. lat. *ursus* 'medvjed').

3.2.3. Drugo razdoblje razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini (od početka 17. stoljeća do 1918.)

U drugom su se razdoblju razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini dogodile velike promjene izazvane zaključcima Tridentskog sabora (1545. – 1563.), nakon kojega Katolička crkva preporučuje da se novorođenoj djeci nadijevaju kršćanska imena inojezičnoga (uglavnom latinskoga) postanja. Primjena odredaba Tridentskog sabora u istočnoj Hercegovini kasni zbog teških prilika u kojima žive katolici Trebinjsko-mrkanske biskupije, kojih velik broj (pogotovo u sjeveroistočnome dijelu Popova i Trebinju) prelazi na pravoslavlje.⁸⁹ Trebinjsko-mrkanski biskupi obzirno su uvodili

⁸⁸ Naselja na obalama rijeka kadšto su nazivana po slavenskome bogu Triglavu koji se na južnoslavenskim prostorima zvao i Trojanom. Kršćanstvo je štovanje Trojanovo prilagodilo štovanju Svetoga Trojstva. (Pujić 2003:158–159) Tako su u Vidonjama, selu u dalmatinskome dijelu Zažablja, koje se do početka 18. st. nalazilo pod nadležnošću trebinjskih biskupa, zaselak Troja(no)vina uz rječicu Mislinu pojedini župnici nazivali *Troilo*.

⁸⁹ Popravljanje nekoć katoličkoga istočnohercegovačkog puka počelo je još u 12. st., a snažnije je zahvatilo tzv. Gornju Hercegovinu. Iz povijesnih vrela saznajemo da se katoličanstvo i u tim krajevima održalo još nekoliko stoljeća. Tako kapucin fra Bernardin Pomazanić 1530. svjedoči o tome kako je u nekome selu

gregorijanski kalendar jer je čak i ta činjenica služila za širenje pravoslavlja (Komadina 1988:131), a utjecaj pojedinih svećenika na nadijevanje imena kršćenicima (što zbog manjka svećenstva, što zbog drugih osobitih okolnosti) bio je manji nego u drugim hrvatskim krajevima, pa su se u istočnoj Hercegovini duže nego u većini drugih hrvatskih krajeva u imenskome fondu zadržala hrvatska narodna imena, a kršćanska su imena postala brojnija od narodnih tek početkom 17. stoljeća, pedesetak godina kasnije negoli u susjednom Dubrovačkome primorju i Konavlima, a čak stotinjak godina kasnije nego na Pelješcu (usp. Vekarić 1995:10). Narodna su se imena na ovome području u još većoj mjeri ušćuvala u hrvatskome prezimskom fondu, koji uvelike odstupa od hrvatskoga prosjeka. Važno je napomenuti da su u imenskome fondu opstala i imena svetaca zajednička pravoslavicima⁹⁰ i katolicima.

Od 1708. godine u župi Popovo u kontinuitetu se vode matične knjige krštenih, umrlih i vjenčanih, a od 1709. u župi Gradac kod Neuma. Te su matice, kao najstarije očuvane matice u čitavoj Hercegovini, prvorazredno povijesno vrelo. Ušćuvano je i nedatirano *Stanje duša župe Gradac*, dijelom iz 18., a dijelom iz 19. stoljeća,⁹¹ te stanja duša župa Dubrave i Hrasno iz 1792. Zbog toga što su crkveni dokumenti vođeni latinskim i talijanskim jezikom kadšto je nemoguće odrediti kako su glasila neka temeljna imena, nego ih možemo rekonstruirati posredno, prema povijesnim vrelima iz 20. st. Tako s velikom sigurnošću možemo utvrditi da su temeljna imena u Zažablju (pa i u čitavoj Donjoj Hercegovini i Neretvanskoj krajini) bila pokraćena imena *Kata* i *Stana*, a ne složena *Katarina* i *Stanislava*. S druge strane, ne možemo odrediti je li temeljno ime bilo *Boko* ili *Boško* (*Božidar* sigurno nije) te *Miho* ili *Mihajlo* u hercegovačkome, a *Mijo* ili *Mihovil* u dalmatinskome dijelu Zažablja.

U razdoblju 1709. – 1765.⁹² kršćenicima u župi Gradac kod Neuma nadjenuta su ukupno 32 muška imena, od kojih je samo pet narodnih: *Boško* (zapisano najčešće kao

između Bileće i Gacka susretao negdašnje „latine“ te kako su ga žene u samome Gacku molile da im blagoslovi vjerske predmete (Pandžić 1959:31). U Popovu je pak popravoslavljanje bilo snažno i u 17. st. Biskup Dominik Andrijašević 1627. izvještava kako je 360 obitelji iz Popova prešlo na pravoslavlje, a kako vjernici iz Dubrava i Podveležja (250 obitelji) nisu već 10 – 12 godina vidjeli katoličkoga svećenika. U Dračevu i Dubljanima na pravoslavlje je prešlo čak 60, a u Žurovićima iznad Rijeke dubrovačke 15 obitelji 1645. godine (Draganović 1937:27–28). O razlozima prelaska na pravoslavlje katoličkoga puka u istočnoj Hercegovini postoji opširna literatura, pa u radu ističem samo osnovne činjenice jer su i one utjecale na razvoj hrvatskoga fonda osobnih imena u obrađenome području.

⁹⁰ Važno je spomenuti da jedan dio pravoslavnih rodova u istočnoj Hercegovini (npr. Glavani i Jakšići u Dubljanima) slavi Malu Gospojinu kao krsnu slavu i da je štovanje Bogorodice u tom kraju mnogo izraženije nego u većini drugih pravoslavnih krajeva, što također upućuje na negdašnje vjersko jedinstvo u ovim krajevima.

⁹¹ Navedeno se stanje duša sastoji od dva dijela: prvo koje je nastalo u prvoj polovici 18. st. (vidimo to po upisu Nikole Jaraka koji se, sudeći po upisima iz matica, prije 1727. s Trebimlje preselio u Gradac), te drugo koje je nastalo nakon 1803., nakon smrti don Mate Bogoja.

⁹² Autor ovoga rada transliterirao je upise iz matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih za čitavo 18. stoljeće.

Natalis, a znatno rjeđe *Bosciza alias Natalis* ili *Natalis*), *Cvjetko (Florius)*, *Mileta*, *Stanislav (Stanislaus)* i *Vuk (Lupus, Vuleta)*⁹³. Osobno ime *Boško* nosio je 21 krštenik, a nijedno drugo narodno ime nije nosilo više od dvoje krštenika. Osim navedenih imena među kumovima nalazimo i narodno ime *Rade*. Od 524 krštena muška djeteta u obrađenome razdoblju samo ih je 27 (5,15 %) nosilo hrvatska narodna imena. Ipak, treba imati na umu činjenicu da je nadijevanje imena često ovisilo o župnicima koji su još u 20. st. (poput don Mitra Papca, gradačkoga župnika 1922. – 1945.) uvelike utjecali na imenski fond. Ono što znamo iz narodne predaje i povijesnih dokumenata jest činjenica da su narodno ime *Vuk* župnici najčešće mijenjali (zbog bliskozvučnosti latinskoga *Lupus* i latinskoga *Lucas*) u kršćansko *Luka*,⁹⁴ *Miloslav* (> *Mile*, *Mileta*) u *Mihovil*, *Miho* ili *Mihajlo*, *Rade* u *Rafael*, a *Vidoslav* u *Vid* ili *Vido* (za ta je imena najčešće nemoguće utvrditi jesu li motivirana kršćanskim imenom *Vid* ili narodnim *Vidoslav*). Da je udio narodnih imena među istočnohercegovačkim Hrvatima u 17. stoljeću bio znatno veći nego u 18., svjedoče imena doseljenika iz Popova i hercegovačkoga dijela Zažablja u Neretvansku krajinu, primjerice su *Bogdan*, *Boško*, *Cvita*, *Draško*, *Rade*, *Stojan*, *Vuica*, *Vuk*, *Vukašin*, *Vuko*, *Vukoja* ili *Vule* (usp. Glibota 2006: 127–140). Narodna su se imena ušćevala i u mnogim istočnohercegovačkim prezimenima (izdvajam samo najzanimljivija): *Bjelosavljević* (< *Bjelosavlji* 'Bjelosavov' < *Bjelosav*), *Daričević* (< *Darič* < *Daro* < *Darislav*), *Dragobratović* (< *Dragobrat*), *Kitin* (< *Kitin* < *Kita*), *Krilaš* (< *Krile*), *Milošević* (< *Miloš* < *Mile* < *Miloslav*), *Nonković* (< *Nonko* < *Novko* < *Novak*), *Radonjić* (< *Radonja* < *Radomir/Radoslav*) i *Šumanović* (< *Šuman*). Osobna imena *Kita* i *Šuman*, kojima su motivirana prezimena *Kitin* i *Šumanović*, danas su posve neprozirna. Zarana su potvrđeni i muško i žensko osobno ime *Kita* koja se dovode u svezu s apelativom *kita* 'snop cvijeća' (ARj 6:15). Petar Šimunović (2006:314) prezime *Šuman* povezuje s iskrivljenim njemačkim likom *Schuhandler*, no ta motivacija vrijedi samo za sjeverne hrvatske krajeve. Milan Nosić (Nosić 1998:237), čije je tumačenje vjerojatnije za južnohrvatske krajeve, nabraja antroponime motivirane apelativom *šuma*: *Šumac*, *Šumak*, *Šuman*, *Šume*, *Šumela*, *Šumelj*, *Šumera*, *Šumina*, *Šumo*, *Šumonja*.

U istome je razdoblju u župi Gradac zabilježeno 27 ženskih imena među krštenicama, od kojih je 6 narodnih: *Božica (Bosciza, Natalia)*, *Jel(en)a (Ellena)*, *Ruža (Rosa)*, *Stan(islav)a (Stanna, Stanislaua)* i *Stojka (Stoica)*. Među kumama bilježimo i narodno ime *Vujana*. Od 512 krštenih djevojčica u obrađenome je razdoblju njih 97 (18,95 %) nosilo narodna imena.

⁹³ U popovskim maticama početkom 18. st. još bilježimo hrvatska narodna imena *Pribič*, *Raič* i *Raosan*.

⁹⁴ Kapetanić i Vekarić bilježe sličnu pojavu u Konavlima (KV 1:10), u kojima se potomcima nositelja narodnoga imena *Vuko* nadijevalo kršćansko ime *Luka*, a Vekarić (1995:10) i na Pelješcu.

Udio narodnih imena među imenima krštenih djevojčica više je nego triput veći nego među dječacima. Uz to je kršćansko ime *Danijela* zamijenilo narodno *Danica*, a kršćansko ime *Agata* narodno *Dobrila*. Za žensko je pak osobno ime *Vida* (kao i za muško osobno ime *Vid*) nemoguće utvrditi je li narodno ili kršćansko. U nastavku donosim dvije tablice u kojima su pobrojana najučestalija imena krštenika u župi Gradac 1709. – 1765.

Tablica 1. Najučestalija osobna imena krštenika župe Gradac 1709. – 1765.⁹⁵

	osobno ime	broj nositelja	%		osobno ime	broj nositelja	%
1.	Ivan	66	12,60	9.	Grgo	21	4,01
2.	Nikola	60	11,45	9.	Boško	21	4,01
3.	Mato	58	11,07	11.	Josip	19	3,63
4.	Andrija	38	7,25	12.	Ilija	18	3,44
4.	Đuro	38	7,25	12.	Stjepan	18	3,44
6.	Vide	28	5,34	14.	Martin	16	3,05
7.	Mihovil	26	4,92	15.	Luka	11	2,01
8.	Petar	25	4,77	16.	Marko	10	1,91

Tablica 2. Najučestalija osobna imena krštenica župe Gradac 1709. – 1765.

	osobno ime	broj nositeljica	%		osobno ime	broj nositeljica	%
1.	Magdalena	58	11,33	9.	Anđa	31	6,05
2.	Marija	57	11,13	9.	Jelena	31	6,05
3.	Ivana	55	10,74	11.	Lucija	21	4,10
4.	Kata	45	8,78	12.	Božica	18	3,52
5.	Ana	43	8,40	13.	Matija	7	1,37
6.	Stanislava	35	6,84	13.	Stojka	7	1,37
7.	Janja	33	6,45	15.	Danica	5	0,98
7.	Vida	33	6,45	15.	Mara	5	0,98

Župa Vidonje izdvojena je iz Trebinjsko-mrkanske biskupije 1704., matične knjige iz 18. st. uništene su za vrijeme francuske uprave (1806. – 1813), ali je stanje

⁹⁵ Podatci su za župu Gradac navedeni prema podacima iz Matice krštenih 1709. – 1845. Da je stanje slično i u drugim dijelovima Trebinjsko-mrkanske biskupije, govori podatak da su po Stanju duša župe Stolac iz 1864. najučestalija osobna imena tamošnjih katolika *Nikola*, *Đuro*, *Petar*, *Ilija*, *Boško*, *Vido*, *Jozo*, *Mato*, *Miho* i *Andrija*, a katolkinja *Marija*, *Ana*, *Stana*, *Božica*, *Janja*, *Cvijeta*, *Ivana*, *Ruža*, *Anđa* i *Lucija* (usp. Marić 2010:93). Sva su navedena muška osobna imena te većina ženskih (osim *Cvijete* i *Ruže*) među češćima i na gradačkome području.

zabilježeno u Stanju duša župe Vidonje iz 1806. veoma slično onomu koje bilježimo u Gradcu. Osim razlike u čestoći pojedinih osobnih imena, u Vidonjama je, pod utjecajem dalmatinskoga svećenstva, nekoć najčešći odraz svetačkoga imena *Juraj* na povijesnome području Trebinjsko-mrkanske biskupije – *Duro*⁹⁶ – zamijenio noviji i za dalmatinske i zapadnohercegovačke župe uobičajeniji lik *Jure*, a ondje je ranije zabilježeno i osobno ime Ante koje ne nahodimo u župi Gradac do 20. st. Od narodnih imena više od 2 nositelja bilježimo samo kod osobnoga imena *Božo*. Narodna je imena 1805. nosilo tek oko 3 % Vidonjaca.

Udio je ženskih narodnih imena u Vidonjama znatno veći (oko 20 %) vjerojatno zbog toga što njihovo nadijevanje nije bilo podložno „patrijarhalnim zakonima“ u onoj mjeri u kojoj su njima bila podložna muška imena i po kojima je prvi unuk dobivao ime po očevu ocu, a drugi po majčinu. Ženska su osobna imena u Vidonjama već u ranijim razdobljima pomodnija te su im čest izvor imena svetica koja su se nahodila u molitvenicima (npr. *Apolonija*, *Doroteja*).

Tablica 3. Najučestalija osobna imena krštenika župe Vidonje 1805.⁹⁷

	osobno ime	broj nositelja	%		osobno ime	broj nositelja	%
1.	Ivan	26	13,27	11.	Marko	7	3,57
2.	Mato	24	12,24	12.	Lovre	5	2,55
3.	Nikola	15	7,65	12.	Stjepan	5	2,55
4.	Mijo	14	7,14	12.	Šimun	5	2,55
5.	Josip	13	6,63	12.	Vide	5	2,55
6.	Andrija	12	6,12	16.	Ante	4	2,04
6.	Petar	12	6,12	16.	Bartul	4	2,04
8.	Jure	11	5,61	16.	Božo	4	2,04
9.	Luka	9	4,59	16.	Grgo	4	2,04
10.	Martin	8	4,08	20	Blaž	3	1,53

Tablica 4. Najučestalija osobna imena krštenica župe Vidonje 1805.

	osobno ime	broj	%		osobno ime	broj	%
--	------------	------	---	--	------------	------	---

⁹⁶ Inačice se kršćanskoga imena *Durađ* u dalmatinskome dijelu Začabljja sele u kategoriju osobnih i obiteljskih nadimaka.

⁹⁷ Podatci su za župu Vidonje navedeni prema M. Vidović 1994: 527–543. Slično je stanje i u ostalim neretvanskim župama. Tako su u razdoblju 1870. – 1880. najčešća muška osobna imena u Desnama *Ivan*, *Mate* (lik *Mato* u Neretvanskoj krajini bilježit je za ijekavsku lijevu obalu Neretve), *Josip*, *Stjepan*, *Jure* i *Mijo*, a ženska *Marija*, *Matija*, *Iva*, *Kata* i *Magdalena* (Bego-Matijević i dr. 2009:216).

		nositeljica				nositeljica	
1.	Margarita	28	14,89	9.	Anđa	8	4,26
2.	Ivana	19	10,01	11.	Cvijeta	6	3,19
3.	Kata	14	10,74	11.	Vida	6	3,19
4.	Stana	13	7,45	13.	Andrijana	4	2,04
5.	Lucija	11	5,85	14.	Antica	3	1,53
5.	Manda	11	5,85	14.	Apolonija	3	1,53
7.	Jela	10	5,32	14.	Franka	3	1,53
7.	Matija	10	5,32	14.	Jaka	3	1,53
9.	Ana	8	4,26	14.	Toma	3	1,53

Valja napomenuti da je žensko osobno ime *Mara* u Gradcu, kao uostalom i na dubrovačkome području, u starijim razdobljima pokraćeni lik ženskoga osobnog imena *Margarita*, a tek je u novije vrijeme odraz osobnoga imena *Marija*, tako da je razlika u zastupljenosti ženskih osobnih imena *Marija* i *Margarita* u Gradcu i Vidonjama posljedica različitoga zapisa istoga imena.

Kršćanska imena u ovome razdoblju izrazito pretežu, no istočnohercegovački fond kršćanskih imena pokazuje neke osobite značajke. Primjerice, kršćansko ime *Antun* u razdoblju 1709. – 1765. u Gradcu je ponio samo jedan krštenik (Antun Perić iz Škripala u Dubravama; MKŽG:40), a osobno ime *Frano*⁹⁸ nijedan (*sic!*). Vjerojatno je to posljedica činjenice da je franjevačka nazočnost u istočnoj Hercegovini bila minimalna. Nadalje, u maticama su zabilježena i danas među katolicima razmjerno rijetka imena kao što su *Mitar* (bilježimo i prezime *Mitrović* u Cicrini, zaseoku sela Trebimlja u Popovu), *Kostadin* (bilježimo prezime *Kojić* u Ravnom, a prezime *Kostadinović* nekoć su nosili Bjelopere na Dubravici u Gradcu), *Lazar* i *Laza* (bilježimo i prezimena Lakić i Lazarević), *Mihajlo* (prezime *Mihajlović* nekoć su nosili hutovski Konjevodi), *Sava* i *Savica*, *Spasoje* (< *Spas*), *Teodozije* (po kojemu su prezime dobili Tošići), pa čak i *Jovan* (bilježimo i prezimena Jović i Jovanović).

Sociolingvistički je svakako najzanimljivije osobno ime *Jovan* koje se obično – a kao što ćemo pokazati, posve neutemeljeno – povezuje isključivo s pravoslavljem. Naime, u hrvatskim primorskim krajevima (poglavito na otocima) osobno je ime *Jovan* sa svojim inačicama ustaljeno barem nekoliko stoljeća. Postanje hrvatskoga osobnog imena *Jovan* i

⁹⁸ Valja ipak napomenuti da na stolačkome području bilježimo i nadimak nastao prema neslužbenome osobnom ime *Hanto* (< *Anto*), no osobno ime Frano ili koju od njegovih izvedenica u Župi Gradac kod Neuma ne nalazimo ni u 20. stoljeću! S druge strane kod pravoslavaca u Berkovićima nalazimo prezime *Antunović*, a kako je sv. Antun Padovanski živio 1195. – 1231. (a teško je povjerovati da je prezime odraz štovanja sv. Antuna Egipatskog jer potvrde kršćanskoga imena *Antun* u srpskome antroponimijskom sustavu ne nalazimo u *Dečanskim hrisovuljama*, a u Hrvata prve potvrde nalazimo od 1278.; Jireček 1962:145), jasno je da je prezime odraz katoličke prisutnosti i u dijelovima istočne Hercegovine u kojima danas nema katolika.

njegovih inačica u primorskim čakavskim krajevima posve je prozirno. Većina čakavskih govora ne poznaje fonem *đ* te ga u posuđenicama zamjenjuje s *j* (npr. *jardin* < tal. *giardino*, *vijaj* < tal. *viaggio*). Tako je od talijanskoga imena *Giovanni* nastalo čakavsko *Jovan* te brojne njegove inačice i ženska osobna imena nastala mocijskom tvorbom (npr. *Jovanin*, *Jovanina*, *Jovo*, *Jova*, *Jovanka*) kao i homonimni osobni nadimci. Navedena su osobna imena talijanskoga postanja u 20. st. bila veoma česta na mnogim otocima (primjerice Braču), no danas su im nositelji isključivo starci, što je posljedica ratnih sukoba na ovim prostorima i homonimije sa srpskim likom. Vjerojatno je čakavskim posredstvom osobno ime *Jovan* dospjelo i u Makar kod Makarske, u kojem ga bilježimo 1475. (Ujdurović 1999:34), a vjerojatno su čakavsko-štokavski (što teritorijalni, što književni) dodiri utjecali na čitav niz prezimena na dubrovačkome području motiviranih istim imenom i njegovim inačicama (na Pelješcu tako bilježimo prezimena *Jovica*, *Jović* i *Jovo*, a u Konavlima uz navedena nalazimo još i prezimena *Jovan* i *Jovičić*⁹⁹). Isto je muško osobno ime moglo ući u hrvatski fond osobnih imena i posredstvom dalmatskoga (za to zasad nemamo izravnih dokaza, no potvrđena dalmatska imena *Džovo*, *Žovan* i *Juvan* ukazuju na to da ni tu mogućnost ne treba posve odbaciti). U Popovu i Zažablju katolici nose prezimena *Jović* i *Jovanović*, a u Neretvanskoj krajini *Jovica*. Štoviše, u Vidu i danas više nositelja osobnog imena *Ivo* nosi osobni nadimak *Jovo*. Uz to kao mletačke nadarenike u Zažablju i Popovu 1694. nalazimo *Jovana Rodina*, a 1695. *Jovana Bokana* (Hrabak 1985:34, 38), nositelje prezimena koja su bila i jesu katolička. U maticama župe Gradac (kod Neuma) nalazimo upise dvojice *Jovana*: 1722. *Jovana Krešića* (MVŽG:3), a oko 1745. *Jovana Gustina* (SDŽG:38).¹⁰⁰ Zanimljivo je pritom da se osobno ime *Jovan* javlja na gradačkome i hutovskome području (ondje je zabilježen i toponim *Jovin tor*), koje je narodnosno i vjerski homogeno, a ne primjerice u Popovu u kojemu je živio znatan broj pravoslavaca. U istočnoj Hercegovini bilježimo prezimena motivirana osobnim imenom *Ivan* u pravoslavaca (npr. *Ivanišević* u Poljicima; osobno je pak ime *Ivan* u pravoslavaca potvrđeno u Gacku još u 20. stoljeću, a među nevesinjskim iseljenicima u Crnoj Gori nalazimo obitelj *Ivović*). U *Dečanskoj* su *hrisovulji*, jednome od prvih srpskih antroponimijskih spomenika, zabilježeni sljedeći odrazi osobnoga imena *Ivan*: *Иванъ*, *Иваниш*, *Иванько*, *Иваньша*, *Иваньць* i *Ивоје* (Grković 1983:181–182). Zanimljivo je da u tom srednjovjekovnom srpskom spomeniku nije nijednom zabilježeno (*sic!*) osobno ime *Jovan* ili koja njegova inačica, a zabilježeni su albanski (*Гонь*) i romanski

⁹⁹ *Jovičić* je ujedno i najstarije prezime motivirano nekom inačicom osobnoga imena *Jovan* te ga u Konavlima nalazimo od 1628. godine (KV 2:40).

¹⁰⁰ Da su se osobna imena *Jovan* i *Ivan* u gradačkoj župi razlikovala potvrđuje činjenica da je u selu Zelenikovac, u kojemu su živjeli i žive Gustini, istodobno živjele i obitelji Ivana Gustina i Jovana Gustina.

(Жан) odrazi kršćanskoga imena *Ivan*.¹⁰¹ Osobno ime *Ivan* i njegove inačice bilježimo do 18. stoljeća na čitavome području koje su naselili Srbi, a danas ga je osobno ime *Jovan* u dobroj mjeri potisnulo iz svih srpskih krajeva, čak u većoj mjeri u onim krajevima u kojima je nekoć bilo najčešće (poput istočne Hercegovine i dijelova Crne Gore, gdje se to dogodilo da bi se istaknula vjerska razlika).

Osobno ime *Jovan*, nastalo od grčkoga *Ιωάννης*, osim pravoslavaca nose i hrvatski grkokatolici (čak ga i danas nalazimo u grkokatolika raseljenih iz Kričaka kod Drniša). Danas osobno ime *Jovan* uistinu u Hrvatskoj u velikoj mjeri razlikuje pravoslavce i grkokatolike od rimokatolika, no, kao što smo vidjeli, to nije vrijedilo za pojedina povijesna razdoblja ni za sve hrvatske krajeve, a ni danas ne vrijedi u potpunosti. Iako je Ivan Popović (1958:78) čestoću osobnog imena *Ivan* držao znakom da je „kod Južnih Slovena vizantisko pravoslavlje imalo vodeću ulogu, za kojom je rimska crkva očigledno zaostajala“, stanje na terenu (nazočnost romanskih odraza svetačkog imena *Ivan* na Kosovu, toponim *Sutivan* u crnogorskome dijelu Sandžaka i pojava osobnog imena *Jovan* u hrvatskome antroponimijskom sustavu već u 15. st.) mnogo je složenije. Zanimljivo je da su u Makedoniji u 15. st. zabilježena osobna imena *Jype*, *Jypek*, *Jypuuca* i *Jypko* (Ivanova 2006:193), što baca posve novo svjetlo ne samo na područje rasprostiranja osobnih imena *Dur(a)đ* i *Juraj* motiviranih svetačkim imenom Juraj, nego i svih drugih „doraskolnih“ odraza svetačkih imena. Uostalom, jadranska je obala nekoliko stoljeća bila pod svjetovnom bizantskom, a crkvenom rimskom vlašću, pa se ta podvojenost morala odraziti na onimiju čitavoga područja koje se našlo na razmeđu kršćanskoga Istoka i Zapada, te stoga latinska osobna imena na kršćanskome Istoku i bizantska na Zapadu nisu slučaj, nego pravilo, pa prilikom određivanja je li koji antroponim *Jovan* hrvatski ili srpski moramo u obzir uzeti mjesto i vrijeme u kojemu se javlja. Najčešće čak ni ti podatci nisu dostatni za ranija povijesna razdoblja, ali su počesto izvorom manipulacija. Tako Konstantin Jireček govori o nizu dalmatinskih svetaca čiji su se kultovi u srednjem vijeku proširili „posredstvom vizantinskog pravoslavlja“ (Popović 1958:77). Jedan bi od tih kultova, po Jirečekovu mišljenju, bio i kult svetoga Vlaha, svetca koji se u Dubrovniku štuje od druge polovice 10. st., dakle gotovo stotinu godina prije crkvenoga raskola.

Od ostalih zanimljivih kršćanskih imena uščuvanih u istočnohercegovačkim prezimenima ističem osobno ime *Bronza* (< *Ambrozije*) koje se spominje u dubrovačkim

¹⁰¹ Imamo li na umu da je Srpska pravoslavna crkva usvojila čitav niz latinskih crkvenih naziva (kao što su kum ili oltar) zbog katoličke prisutnosti u Raškoj (o čemu zorno svjedoči podatak da je Stefan Nemanja kršten u Ribnici po latinskome obredu; Jireček-Radonić 1981:148), taj nas podatak i ne treba čuditi.

srednjovjekovnim ispravama, a u Topolome je potvrđeno 1691. (Puljić-Vukorep 1994:32) te je odraz (kao uostalom i osobno ime *Vlaho* te neka osobna ime romanskoga postanja) dubrovačkoga utjecaja. Prezimena pak *Curić* i *Durđević* motivirana su kršćanskim imenom *Juraj*, no izvori su im različiti. Osobna imena *Curać*, *Curi* i *Curko* dalmatskoga su postanja.¹⁰² *Cure* je često neslužbeno ime ili osobni nadimak na dalmatinskim otocima. U prezimenu *Durđević* ušćuvalo se osobno ime *Dur(a)đ* koje je nastalo neposredno od grčkog imena *Geórgios*, od kojega su nastala i gore navedena osobna imena *Curać*, *Cure*, *Curi* i *Curko*, ali i sve inačice osobnoga imena *Juraj* kojima su tvorena brojna hrvatska prezimena, među kojima je i prezime *Jurković*. Dalmatskoga je postanja i prezime *Udženija* (< *Eugenius*) iz Dobroga Dola. Osobno ime *Piro*, nastalo prema kršćanskome imenu *Petar*, potvrđeno je u 13. i 14. stoljeću u Dubrovniku, a u 15. stoljeću ondje nalazimo i osobno ime *Pirko* koje Petar Skok (Sk 2:650) također drži mogućim dalmatskim prežitkom. Boško Pirija (< *Pirija* < *Piro*) iz Stoca spominje se pak 1637., tako da je moguće da su *Pirići* sa stolačkoga područja predturski rod (Vukorep 2006:153). Vjerojatno je dalmatskoga postanja i osobno ime *Guste* (< lat. *Augustus*), 1669. potvrđeno na Trebimlji (Puljić-Vukorep 1994:292), od kojega je nastalo prezime *Gustin* na Zelenikovcu. Prezime *Menalo* (< *Menalo* < *Meno*) najvjerojatnije je nastalo od inačice kršćanskoga imena *Dominik*. Sličnoga su postanja hrvatska prezimena *Menčetić* i *Menac* te crnogorsko *Minić*. Kršćansko ime *Dominik* odrazilo se i u prezimenima *Dominiković* i *Dominković* u susjednim krajevima.

Prezime *Šilić* Tomo Maretić (1885:100) drži inačicom osobnoga imena *Šiško* koje je nastalo ukrštanjem hrvatskoga korijena *šišati*, kojim su tvorena osobna imena *Šiško*, *Šišoje*, i pohrvaćenoga lika germanskoga osobnog imena *Siegismund* – *Šišmundo* – koje je u južnohrvatske mjesne govore (ponajprije dubrovački) došlo posredstvom talijanskoga. Osobna pak imena *Jozep* te *Jozefina* i *Jozepka* odraz su uspomene na u narodu omiljenoga austrijskog cara Franza Josepha (1848. – 1916.).

3.2.4. Treće razdoblje razvoja hrvatskoga fonda osobnih imena u istočnoj Hercegovini (nakon 1918.)

Treće razdoblje (1918. – 1991.) obilježava proširenje imenskoga fonda, koji je u prethodnome razdoblju sveden na tridesetak muških i tridesetak ženskih imena. Tako je u župi Gradac u općini Neum broj muških osobnih imena s 32 u razdoblju 1709. – 1765. porastao na

¹⁰² Romansko *ge, *gy vjerojatno se isprva odrazilo kao *dz* (bilježimo tako nadimak *Dzorko* na Trebimlji u Popovu, a istoga je postanja i nadimak *Džoro* zabilježen u istome selu), a kako se glas *dz* defonemizirao, zamijenjen je svojim bezvučnim parnjakom – *c*.

čak 114 u razdoblju 1950. – 2008., a ženskih s 30 na 122.¹⁰³ Bilježim čak 26 muških i 19 ženskih osobnih imena koje su ponijela samo dva nositelja te 42 muška i čak 63 ženska osobna imena koje je ponio samo jedan nositelj. Pod utjecajem (kadšto nametnutim) susjednoga srpskog antroponimijskog sustava u službenu uporabu ulaze izvedena i hipokoristična osobna imena koja djelomice zamjenjuju ili čak potpuno istiskuju temeljna osobna imena. Tako se među krštenicima 1950. – 2008. ne nalazi nijedan Petar, a ime Pero drugo je po učestalosti u župi Gradac u neumskoj općini; bilježimo četiri krštenika koji nose ime Andro, a samo je jedan Andrija; otprilike je podjednak broj Joza i Josipa te Ivana i Ivica. U imenski je fond nakon Drugoga svjetskog rata ušao, pogotovo u fond ženskih osobnih imena, i čitav niz pomodnih imena različitoga postanja, od kršćanskih imena preuzetih iz različitih europskih jezika (npr. *Antonio, Antonija, Bernard, Georg, Jozefina, Marina, Mario, Mateo, Mišela, Monika, Tin, Toni*) do pomodnih imena nekršćanskoga postanja¹⁰⁴ (*Dario, Elvis, Elza, Lara, Olga*). Imenski je fond proširen i nekim dvorječnim imenima (*Dragica Mila, Karmela Maja, Nedjeljka Stana, Rade Vukašin, Stojan Anđelko*). U trećemu su razdoblju ponovno oživljena neka narodna imena (kao što su *Blago, Dragan, Ljuba, Milan, Mirjana, Mirko, Mladen, Nada, Nedjeljka, Srećko, Vidoslavka, Vlado, Zdravka, Zora*), a u imenski su fond ušla i neka kršćanska imena koja u ranijim razdobljima nisu bila prisutna u mjesnome sustavu osobnih imena (primjerice *Ante, Jeronim* ili *Marina*). U trećemu se razdoblju u imenski fond vraćaju gotovo potpuno istisnuta imena hrvatskih narodnih vladara: nekima je poticaj bila 1000. obljetnica Tomislavove krunidbe (*Krešimir, Tomislav*), a neka su se pojavila s osnivanjem neovisne hrvatske države (*Domagoj*). Domovinski je rat utjecao i na dodatno smanjivanje udjela hrvatskih narodnih i kršćanskih imena istovjetnih srpskima (ipak osobna imena *Boja, Lazar, Mihajlo, Mitar, Rade, Spasoje, Stoja, Stojan, Vujana* i *Vuko* opstaju u istočnohercegovačkom sustavu osobnih imena do danas), a neka su od osobnih imena svojstvena selima (kao što je osobno ime *Sava* u danas od Hrvata posve napuštenim Dubljanima) koja su ostala u tzv. Republici Srpskoj posve izumrla. Nadalje, u ovome razdoblju bilježimo i osobna imena u kojima se odražavaju jezične značajke mjesnih ijekavskih govora kao što su *Ćeto, Ćetko, Neđa, Neđeljko, Neđeljka, Neđo, Šćepan, Šćepica* ili *Šćepo*, a u neslužbenoj su uporabi i osobna imena koja se kose s fonološkim sustavom hrvatskoga standardnog jezika (npr. *Šeto* 'Sveto').

¹⁰³ Na podacima zahvaljujem Anti Đereku i Ivici Puljiću koji su izrađivali rodoslovna stabla za gradačke rodove na temelju kojih sam crpio podatke za ovaj rad.

¹⁰⁴ Zažablje je ipak mnogo konzervativnije od neretvanskih sela na desnoj obali Neretve u kojima su potvrđena osobna imena *Daglas* (< engl. *Douglas*), *Kenedi* (< engl. *Kennedy*), *Li* (< engl. *Lee*) ili *Vin* (< engl. *Vince*).

Važno je napomenuti i da se nakon bošnjačko-hrvatskih sukoba u Dubrave doselio velik broj hrvatskih izbjeglica iz općine Konjic, čiji je imenski fond poprilično različit od istočnohercegovačkoga, o čijem će se utjecaju na mjesni imenski fond tek naknadno moći govoriti. U nastavku donosim dvije tablice s podacima o najbrojnijim osobnim imenima krštenika i krštenica u župi Gradac 1950. – 2008.

Tablica 5. Najučestalija osobna imena krštenika u župi Gradac 1950. – 2008.

	osobno ime	broj nositelja	%		osobno ime	broj nositelja	%
1.	Ivan	30	6,51	9.	Božo	12	2,60
2.	Pero	28	6,07	10.	Marko	11	2,39
3.	Ivica	21	4,56	11.	Đuro	10	2,17
4.	Mato	20	4,34	12.	Vlado	9	1,95
5.	Ante	18	3,90	13.	Mario	8	1,74
6.	Jozo	15	3,25	13.	Milan	8	1,74
6.	Nikola	15	3,25	13.	Stjepan	8	1,74
8.	Josip	14	3,04	13.	Tomislav	8	1,74

Tablica 6. Najučestalija osobna imena krštenika župe Vidonje 1991.¹⁰⁵

	osobno ime	broj nositelja	%		osobno ime	broj nositelja	%
1.	Ivan	26	8,87	8.	Mario	8	2,73
2.	Mato	16	5,46	8.	Zoran	8	2,73
3.	Ante	14	4,78	12.	Andrija	7	2,39
4.	Ivica	12	4,10	12.	Josip	7	2,39
4.	Jozo	12	4,10	12.	Marko	7	2,39
6.	Nikola	11	3,75	15.	Marin	7	2,04
7.	Nedjeljko	10	3,41	15.	Mijo	5	2,04
8.	Ivo	8	2,73	15.	Petar	5	2,04
8.	Jure	8	2,73	15	Vinko	5	2,04

Među 16 najučestalijih imena krštenika ušla su imena *Ante*, *Mario*, *Milan*, *Tomislav* i *Vlado*. Osobna imena *Božo*, *Ivica*, *Jozo* i *Pero* inačice su temeljnih imena *Božidar*, *Ivan*, *Josip* i *Petar* te ih stoga ne možemo smatrati novošću u imenskome fondu. Osobna imena *Andrija*, *Grgo*, *Ilija*, *Luka* i *Mihovil* više nisu među najučestalijima, no sva su potvrđena u gradačkome imenskom fondu. Ako izvedene likove pribrojimo temeljnima, onda su odrazi osobnoga imena *Ivan* uvjerljivo najbrojniji (nosi ih 55 krštenika), potom slijede odrazi osobnoga imena

¹⁰⁵ Podatci su za župu Vidonje navedeni prema M. Vidović 1994: 545–564.

Nikola (30), Josip (29), Petar (28), Mato (24), Ante i Božo (23), Đurađ/Juraj (15)... Na taj je način razlika između stanja u 18. i 20./21. stoljeću znatno manje izražena.

U Vidonjama je stanje ponovno veoma slično onome u Gradcu, s tim što ne bilježim određena pokraćena narodna imena (npr. *Vlado*), udio je složenih narodnih imena znatno manji (npr. Tomislav), a nahodimo neka novija kršćanska imena koja su općenito češća u Dalmaciji (npr. *Marin*). Među Neretvanima samo Vidonjci i Slivanjci nose osobno ime *Liberan* jer u tim župama postoje kapelice posvećene tome svetcu podignute za vrijeme epidemije kolere u 19. st. Kako pojedini matičari za komunističke vlasti nisu dopuštali upis imena *Liberan* u matične knjige, u Vidonjama je zastupljeno i osobno ime *Slobodan* koje se smatra prevedenicom kršćanskoga imena *Liberan*. U Vidonjama bilježimo i pomodna muška imena *Denis, Luidi, Oliver i Robert*.

Tablica 7. Najučestalija osobna imena krštenica u župi Gradac 1950. – 2008.

	osobno ime	nositeljice	%		osobno ime	nositeljice	%
1.	Mara	25	6,48	9.	Ruža	10	2,59
2.	Ana	22	5,70	10.	Mirjana	9	2,33
3.	Marija	16	4,15	11.	Anica	8	2,08
4.	Janja	14	3,63	11.	Danica	8	2,08
5.	Marica	11	2,85	11.	Zora	8	2,08
5.	Marina	11	2,85	12.	Božana	7	1,81
5.	Mira	11	2,85	12.	Nada	7	1,81
5.	Nedjeljka	11	2,85	12.	Ružica	7	1,81

Tablica 8. Najučestalija osobna imena krštenica župe Vidonje 1991.

	osobno ime	broj nositeljica	%		osobno ime	broj nositeljica	%
1.	Marija	19	6,64	10.	Kata	5	1,75
2.	Matija	16	5,59	10.	Mirjana	5	1,75
3.	Mara	15	5,24	10.	Nedjeljka	5	1,75
4.	Iva	11	3,85	10.	Stanka	5	1,75
5.	Stana	10	3,50	10.	Vesna	5	1,75
6.	Ana	9	3,15	16.	Anda	4	1,40
7.	Vinka	8	2,70	16.	Anka	4	1,40
8.	Ivana	6	2,10	16.	Ivka	4	1,40
8.	Ivanka	6	2,10	16.	Maša	4	1,40
10.	Andelka	5	1,75	16.	Neda	4	1,40

U fondu ženskih imena općenito su nastupile veće promjene. Među 16 najučestalijih ženskih imena čak je 7 novih: *Marina, Mira, Mirjana, Nedjeljka, Ruža, Ružica i Zora*. Osobna

imena *Anica*, *Božana* i *Marica* inačice su imena *Ana*, *Božica* i *Marija* koje nalazimo i u ranijem razdoblju. Nekoć najučestalije osobno ime *Magdalena* nije ponijela nijedna krštenica, dok su u 18. stoljeću obilno potvrđena osobna imena *Anđa*, *Ivana*, *Jelena*, *Kata*, *Lucija*, *Matija*, *Stanislava* i *Stojka* i dalje živa, ali nisu tako česta. Uzmemo li u obzir sve odraze pojedinih temeljnih imena, *Marija* je i dalje najučestalije žensko ime (57 nositeljica), slijede imena *Ana* (41), *Miroslava* (20), *Ivana* (19), *Ruža* (17), *Božica* i *Nedjeljka* (15), *Janja* (14), *Danica* (13), *Marina* (11)...

Iz fondu su ženskih osobnih imena u Vidonjama potpuno iščeznula osobna imena *Lucija* i *Vida*, a povećao se broj kršćanskih imena potaknutih imenima svetica članica različitih redovničkih zajednica (npr. *Armelina*, *Tekla*), a zanimljiv je i slučaj nadijevanja imena prema ojkonomu – naime, 1953. u zaseoku Kosa rođena je *Kosana Čerlek*.

Iz navedenih je podataka razvidno da je hrvatski fond osobnih imena na povijesnome području Trebinjsko-mrkanske biskupije, svim promjenama unatoč, poprilično konzervativniji od fonda osobnih imena u drugim hrvatskim krajevima, osobito uzmemo li u obzir činjenicu da je, zbog toga što su župske matice čitavo 18. st. vođene na latinskome jeziku, temeljne likove pojedinih osobnih imena za starija razdoblja moguće samo pretpostaviti.

3.2.5. Tvorbeno-motivacijska razredba suvremenih osobnih imena

U tvorbi suvremenih osobnih imena nahodimo sufikse koji se u onomastičkoj literaturi drže vlaškima (*-as*, *-un*, *-ur*). K tome, naglasak se dvosložnih imena tvorenih sufiksom *-ko* razlikuje u hercegovačkome (tip *Stânko* – *Stânka*) i dalmatinskome dijelu Zažablja (tip *Stánko* – *Stánkē*). Dubrovačka je sklonidba (tip *Ívo* – *Íva*) danas rubna pojava, a imena se tvorena sufiksom *-oje* sklanjaju po e-sklonidbi (tip *Hřvoje* – *Hřvojē*).

I kod ženskih i kod muških imena bilježimo danas i tvorbene varijante (*Máte* : *Máto*, *Stípe* : *Stípo* : *Stijépo*, *Lóvre* : *Lóvro*, *Víde* : *Vído*) koje su dotada bile rijetke (zabilježeno samo *Dúje* : *Dújo*) i tvorbeni grozdovi službenih osobnih imena, kojih dotada u službenoj uporabi uopće nije bilo (npr. *Màrija* > *Màra* > *Mára*, *Mãrica*, *Níkola* > *Níko* > *Níkica*, *Níkša*) te su tako mnoga neslužbena osobna imena postala službenima. Tvorba hipokorističnih imena promjenom naglaska i danas je živa s tim da se u posljednje vrijeme čini da su osobna imena *Ána*, *Káta*, *Mára*, *Péra* ili *Véra* postala neutralnima, a osobna imena od kojih se izvode poprimaju pejorativno značenje.

Osobna imena u neslužbenoj uporabi odražavaju prozodijske i fonološke osobitosti mjesnoga govora koje su ranije obrađene. Nabrojiti ću neka češća službena i neslužbena

osobna imena. Gotovo sva osobna imena koja odražavaju fonološke osobitosti mjesnoga govora (osim osobnih imena *Vrânka* i *Vrânuša* u Dobranjama u 19. st. te osobnoga imena *Nédo* u Vidonjama u 20. st.) u Dalmaciji nisu zabilježena kao službena, ali zato jesu u Hercegovini (*Ćéto*, *Ćëtko*, *Nèdĕljka*, *Šćèpān*, *Šćèpica*, *Šćépo*).

3.2.5.1. muška osobna imena

3.2.5.1.1. temeljna:

3.2.5.1.1.1. kršćanska: *Àdam*, *Àndrija*, *Àntōn* : *Àntūn*, *Bârtul*, *Blâž*, *Dàmjan*, *Domìnìk*, *Džívo*, *Gabrijel*, *Găšpār*, *Ìlija*, *Ìvan*, *Jăkōv*, *Jòsip* : *Jòzep* : *Jòžep*, *Krřstijān*, *Libèrān*, *Lūka* : *Lúko*, *Mārīn*, *Mârko*, *Màrtin*, *Mītar*, *Nìkola*, *Pāvao*, *Pètar*, *Rafàel*, *Sřpān* : *Stjèpa*n : *Šćèpān*, *Šīmūn*, *Tōma Vīnko*: *Vīnko*

3.2.5.1.1.2. narodna: *Nèdjĕljko* : *Nèdĕljko*, *Slobòdan*, *Vūk*, *Zòran*¹⁰⁶, *Žárko* : *Žârko*.

3.2.5.1.2. pokraćena:

3.2.5.1.2.1. kršćanska: *Ádo* (< *Adam*), *Ándro*, *Ánte*, *Báro*, *Dámo*, *Dújo*: *Dúje*, *Đúre*, *Gábro*, *Gášpo*, *Grgo*, *Íko* : *Ívo*, *Jáko*, *Józo*, *Júre*, *Kréšo*, *Kriste* : *Kristo*, *Lóvre*: *Lóvro*, *Máto*, *Mijo* : *Miho* : *Míce* : *Mišo*, *Mile*, *Nédo*, *Níko*, *Păsko* : *Păsko* (< *Paskval*), *Pávo*, *Péro*, *Ráfo*, *Spáso*, *Stípo* : *Stípe* : *Stijépo* : *Šćépo*, *Šímo*, *Táde*: *Tádo*, *Víde* : *Vído*¹⁰⁷

3.2.5.1.2.2. narodna: *Bóko*, *Bóže*: *Bóžo*, *Bráne*, *Cvijéto*: *Cvíto* : *Ćéto*, *Kážo* (< *Kazimir*), *Míše* (< *Tomislav*), *Ráde*, *Svéto* : *Šéto* (uvijek neslužbeno), *Tómo*, *Vélo* (< *Velimir*), *Vládo*.

3.2.5.1.3. izvedena imena: *-a* (*Dùća* < *Duje*, *Đūra*, *Grga*, *Gùšta* < *Augustin*, *Jòka*, *Míća*, *Mīnja* < *Dominik*, *Nĭka*, *Žāra*), *-ača* (*Stjèpača*), *-ac* (*Īvāć*), *-ak* (*Božúrak*, *Šćèpúrak*, *Vĭdāk*), *-an* (*Àntan*, *Bòkan*, *Bòškan*, *Bòžan*, *Ćètan*, *Ìcan*, *Ìkan*, *Màran*, *Marijān*, *Màrkan*, *Màtan*, *Mícan*, *Pèran*, *Perìcan*, *Pilìcan*, *Rājkan*, *Stòjan*, *Vĭdan*, *Vùkan*), *-arda* (*Jòkārda*), *-as* (*Đūrās*, *Īvās*, *Lùkās*), *-će* (*Líce* < *Liberan*), *-dža* (*Mĭldža*, *Nĭdža*), *-džo* (*Nĭdžo*), *-enko* (*Mĭlĕnko*), *-er* (*Vĭker*¹⁰⁸ < *Viktor*), *-eša* (*Bàreša*, *Mārkeša*, *Māteša*), *-eško* (*Īveško*, *Jùreško*), *-eta* (*Bòšketa*, *Lùketa*)¹⁰⁹, *-etina* (*Lukètina*), *-go* (*Gágo*), *-ica* (*Īvica*, *Jūrìca*, *Màrkica*, *Nĭkica*, *Nikolìca*, *Pèrica*), *-ič* (*Jūrìč*, *Mātič*, *Ràič*), *-ić* (*Mātĭć*, *Nĭkić*, *Pāvĭlĭć*, *Tùdĭć*), *-ijaš* (*Đurijāš*), *-ika* (*Vĭdika*), *-le* (*Dúle*, *Tále*, *Vúle*), *-in* (*Dòmĭn*, *Vùjin*), *-inko* (*Dòmĭnko*, *Mār_nko*, *Vĕlĭnko*), *-iša*

¹⁰⁶ Osobno se ime *Zoran* i u Vidonjama drži inačicom kršćanskoga imena *Juraj*.

¹⁰⁷ Postoji mogućnost izvođenja ovih dvaju pokraćenih imena od narodnoga imena *Vidoslav*.

¹⁰⁸ Ime *Viker* nosi *Viker Vidović* koji danas živi u Dubrovniku.

¹⁰⁹ Vidljivo je da se naglasci kod antroponima na *-eta* u Vidonjama razlikuju od onih u Bukovici. Dok je u Bukovici naglasak uvijek kratkosilazan (npr. *Răšeta*), u Vidonjama je uvijek kratkouzlazan (npr. *Mòmeta*).

(*Àntiša, Bàriša, Ìviša, Jùriša, Màtiša, Pàviša*), *-ko* (*Bijélko, Bláško, Bòško, Bránko : Brânko, Ćetko, Đurko, Ílko, Jòško, Mätko, Miško, Rädōjko, Rájko : Râjko, Slávko : Slâvko, Stánko : Stânko, Stôjko, Světko, Vlätko, Vüčko*), *-oje* (*Dživoje, Paskoje, Späsoje, Vidoje*), *-ojla* (*Brändžōjla < Branko < Branimir*), *-ola* (*Ísōla*), *-onja* (*Dživonja*), *-ša* (*Ívša, Lükša, Níkša*), *-uka* (*Àntuka*), *-un* (*Àndrūn, Jözūn*), *-ur* (*Bòžūr*), *-ura* (*Šćèpura*), *-uško* (*Mätuško*), *-ut* (*Ìvut < Ivo < Ivan, Pējūt < Pejo < Pero < Petar*), *-uz* (*Pèrüz < Pero < Petar*).

3.2.5.1.4. složena imena: *Bòžidār, Brànimīr, Kàzimīr, Krěšimīr, Milòsav, Radòslav, Stànimīr, Stanislav, Svètomīr, Tomislav, Vèlimīr, Vidòslav*.

3.2.5.2. ženska osobna imena

3.2.5.2.1. temeljna:

3.2.5.2.1.1. kršćanska: *Àna, Apòlōnija, Jánja, Katàrīna, Lùcija, Magdàlēna, Margàrīta, Màrija, Mārta, Verònika*

3.2.5.2.1.1.2. kršćanska nastala mocijskom tvorbom: *Àndela : Àngela, Danijela, Frânka : Vrânka, Ìvana, Jáka, Jòsipa, Mätija, Nikòlīna, Pètra, Vida, Vīnka*

3.2.5.2.1.2. narodna: *Bògdana, Dànica, Jèlena, Rúža, Vēsna*

3.2.5.2.2. narodna nastala mocijskom tvorbom: *Cvijèta, Nèdjèljka: Nèdèljka, Stanislava, Stòjānka, Vùjana, Zòrana*.

3.2.5.2.2.1. pokraćena:

3.2.5.2.2.1. kršćanska: *Ànda, Dána (< Danijela), Íka, Íva, Jéla, Kàta, Lēna, Lúca, Mada : Mägda : Mānda : Mājda, Māra, Māša, Nika, Vèra*.

3.2.5.2.2.2. narodna: *Bója, Bóža, Cvija, Dána (< Danica), Jéla, Míla, Néda : Nèda, Pèra, Spása, Stána, Stója, Tóma, Vèsa, Zóra*.

3.2.5.2.3. izvedena: *-ača* (*Màrača, Mārtača*), *-ana* (*Bòžana*), *-ena* (*Božéna, Milena*), *-eta* (*Àneta, Kòleta*), *-enka* (*Milēnka, Spàsēnka*), *-ica* (*Ànica, Bòžica, Frànica, Ìvanica, Kätica, Māndica, Mārīca, Mīlica, Rūžica, Šīmīca, Tòmīca, Zòrica*), *-ija* (*Àndèlija*), *-ka* (*Àndèlka, Ánka, Dánka: Dānka, Ívka : Ívka, Ívānka, Jélka, Lénka : Lēnka, Stánka, Stôjka, Vīcka, Vīčka, Zórka*), *-uka* (*Ànduka*), *-uša* (*Dānuša, Vrānuša, Jānjuša, Māruša*).

3.2.5.2.4. hipokoristična imena nastala promjenom naglaska: *Ána, Káta, Mára, Péra, Véra*

3.3. Razvoj zažapskih prezimena

3.3.1. Povijesne potvrde prezimena

Zažapska su prezimena obrađena na temelju postojećih matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih koje se u Gradcu vode od 1709. i čije je najstarije upise (do početka 19. stoljeća) kao i najstarije gradačko stanje duša (čiji je veći dio moguće datirati oko polovice 18. stoljeća, a manji dio u prvo ili drugo desetljeće 19. stoljeća) autor ovoga rada transliterirao. Kako su gradačke i popovske matice najstarije u Bosni i Hercegovine, najvažniji su izvor podataka o kretanju stanovništva u istočnoj Hercegovini. Osim matica, važni su podatci o mletačkim nadarenicima u krajevima oslobođenima od Turaka na prijelazu 17. u 18. stoljeće. Godine 1694. nabrajaju se sljedeće obitelji za koje se zna da su živjele ili i danas žive u Vidonjama: Milinković, Ostojić, Curić, Nonković, Maljurić, Šagarelić i Vido(je)vić. Godine 1702. u zemljišniku su odlomka Vidonje u Goračićima upisani: Marko Kusurović (danas su Kusurovići Kljusurići), Ivan i Matija Matić, Petar Šagarelić, Petar i Jure Salacan (danas Salacani žive u Opuzenu), Mitar Lalić (Lalići su se preselili u Opuzen) i Toma Sanković (zaselak Sankovići postoji u Dobranjama); na Vidonjama: Ilija Pretežina, Matijaš Vidončić (danas su Vidončići Vidovići), Andrija Bačić (Bačići su se preselili u Metković gdje se danas prezivaju Baće), Boško, Martin i Ivan Luketinić (danas Ostojić), Matija Bilanić (Bilani žive danas u Metkoviću), Petar i Milo Galović (danas Galov), Matij Vidović, Vido Matić, Boško Matijašević (izumrli su, a osim u Vidonjama živjeli su i u Hrasnu), Jure Bokan (Bokani žive u Dobranjama), Mato Čerlek, Mato Martić (danas žive u Metkoviću), Nikola i Jure Lazo (današnji Lazarevići), Andrija i Nikola Ilić (preselili su se u Metković); te na Brestici: Mato Crnčević. (M. Vidović 2000: 493–494) Treba imati na umu da mnogi od navedenih mletačkih nadarenika nisu živjeli u Vidonjama.

Dobranjcima su pak (kijih je početkom 18. st. bilo oko 80) podijeljena zemljišta u Dobranjama, Glušcima i Metkoviću koja su dotada posjedovali islamizirani turski podanici.¹¹⁰ Godine 1695. kao mletački zaslužnici zemlje su dobili: Andrija Ilić, harambaša Jure Popović,

¹¹⁰ U Dobranjama je živ spomen na dva brata Bojčića koji su u tursko doba imali tri kmeta u Dobranjama: jednoga u samim Dobranjama, drugoga u Sankovićima i trećega na Bobovištu. Bojčići Bošnjaci i danas žive u Vojevićima na Trebimlju, a Bojčića Hrvata ima u Brotnju. Moguće je da su se Bojčići Hrvati ondje povukli nakon što je Neretvanska dolina oslobođena od Turaka. Njihovu kuću u Dobranjama kupili su Bulumi, a u Sankovićima Popovići.

(Milutin?) Obradović, Ivan i Martin Bokan, Andrija Medić, a još 1694. Ivan Rodin. Godine 1702. u Dobranjama živi već više od 30 obitelji, a u zemljišniku su zavedeni: Stipe Sršen, Jure i Petar Sršen (koji se u isto vrijeme spominju u vidonjskim Goračićima), Petar Bokan, Jure Bokan (također se u isto vrijeme spominje u Goračićima), Ivan Ili(ji)ć, Mijo Bulum, Ivan i Rade Verajić (Veraja), Jure Popović, Mato Kudžailo, Martin Previšić, Petar, Ivan i Vido Medar, Josip Božić i Bogdan Majčica. Sva ta prezimena (osim prezimena Previšić) zabilježena su i nakon osamostaljenja župe Dobranje. Na Pologoši i u Glušcima 1702. spominju se Ivan Stipurinović, Nikola Žarković, Ivan Mornarić i Mileta Vuković (M. Vidović 2000:226–227). U to doba dolazi i do znatnoga priljeva pravoslavnog stanovništva u Glušce, u kojima mnogi Dobranjci i danas imaju svoje posjede, a iz kojega hrvatsko stanovništvo uglavnom odlazi prema Metkoviću i Dobranjama (do danas opstaje samo u zaseoku Orav).

Na području tadašnjega Gradca među sadašnjim i bivšim posjednicima 1694. i 1695. nahodimo: Matiju i Mihajla Vukdragovića te Vulu Nonkovića u Broćancu; Matiju i Mihajla Dragobratovića te Mehmeda Miletića u Gradcu; Alinagu Bisovića, Aliju i Šabana Kurtezinovića, Luku i Marka Martića, Ivana Bokana te Matu i Nikolu Bogdanovića na Zelenikovcu; Ivana Perića, Ivana Mandaliju, Konstantina Nikolića, Miletu i Josipa Rašića, Đuru Vidovića, Josipa i Nikolu Božića te Kajicu Stojkovu u Ljutima kod Hotnja; Alibega Tasovca, Petra Mustapića te Ivana i Miletu Ilića na Osječenici; Ibrahim-agu Visočanina, Ibrahima Nadaždina, Vitu Jurkovića, Josipa Nonkovića, Ibrahim-pašu Lentovića te Luku i Marka Martića kao i Ivana Bokana u Hutovu (Hrabak 1985:33–44). Treba napomenuti da po popisu Marka Andrijaševića (*usp.* Krešić 2006) u gradačkoj župi žive isključivo katolici, a rijetki su muslimani u gradačkim selima uglavnom posjednici koji u selo rijetko zalaze. Dokaz je tome i činjenica da na gradačkome području ne nalazimo ni muslimanska groblja ni bogomolje.¹¹¹ Pojedinačnih je prelazaka na islam ipak bilo. Rijetki su se islamizirani pojedinci, što zbog straha od odmazde susjeda, što zbog čestih uskočkih upada, selili na sigurnija područja, uglavnom u okolicu Stoca (tako su se Mustafići, potekli od Mustapića, iz Hutova preselili na Trijebanj, Glasovi iz Kiševa u Orlja, Repeše iz Cereva na Dubravicu kod Sjekosa itd.).

U nastavku donosim povijesne potvrde za rodove koji su u kontinuitetu naseljavale Zažablje, one koji su od njih potekli te za najstarije izumrle rodove koji se spominju u maticama kako bismo dobili uvid u zažapski prezimenski mozaik.

¹¹¹ Iako su pojedini bošnjački povjesničari nastojali dokazati postojanje džamije u Neumu, o tome ne postoji ni jedan povijesni dokument ni arheološki ostatak, a u popisima stanovništva (koji se u raznoraznim oblicima u hercegovačkome dijelu Zažablja vode od 17. st.) ne spominje se ni jedan musliman sve do sredine 20. st. kad je počela sustavna izgradnja i naseljavanje Neuma.

Àndrùn

Ivan, sin Mate Gustina oženio se 1751. Marijom, kćerju Andrije Andrunovića iz Čavša, udovicom Stanislava Talajića, doseljenika u Ošanjiće (MVŽG:59). Obitelj Andrije Andruna spominje se pak 1792. u Rečicama. (Perić 2006:197) Godine 1809. u biskupskom se arhivu u Dubrovniku spominje Miho Andrunović sa Zelenikovca koji se doskora odselio (Puljić-Vukorep 1994:298). Nikola Andrun iz Dračeva doselio se s majkom Ružom (rođenom Kužić) u njezino rodno mjesto Moševiče četrdesetih godina 20. st. te od njezina sina potječu Andruni s Moševića.

Ànušić

Prezime je prvi put zabilježeno 1727. (MKŽG:47) u Glumini. Ondje se obitelji Mihe i Nikole Anušića spominju i 1792. (Perić 2006:172), a u gradačkim maticama zabilježeni su Anušići i u Dretelju kod Čapljine 1771. (MKŽG:46)

Arnàut

Nekoć su se prezivali *Drópić* (Dropići danas žive u Gabeli). Početkom 18. st. doselili su se u Kućine (na mjestu kasnijih Danguba) pa u zaselak Strižići. Uz Paronose i dio Simata jedini su pravoslavci u Zažablju. Po predaji su se nekoć prezivali *Crñojević* i pristigli su iz Rijeke Crnojevića¹¹². U susjednome selu Glušci također ima Arnauta koji nose obiteljski nadimak *Šućūrковиć* i za koje postoji predaja da su se doselili kao albanski vojnici za vrijeme francuske uprave početkom 19. st. Dobranjski Arnauti nose obiteljski nadimak *Strižić*. (D. Vidović 2006:199)

Bàbić

Godine 1879. Jozo Babić iz Slivna oženio se Jelom Galov iz Badžule i uselio se u dom njezine obitelji (M. Vidović 1994:261). U Slivnu je obitelj Babić zabilježena u maticama od 1760. (M. Vidović 2000:446) U Slivno su Babići pristigli s Pećine u Popovu gdje se spominju od 1658. kad je u selu Lisac u Dubrovačkom primorju zabilježeno krštenje Marka Babića, sina Tome i Marije s Pećine (MKŽL:43v). Čini se da su Babići u Pećinu prešli iz Čvaljine gdje ih nahodimo od 1710. (Đ. Kriste 1999:146) U Metkoviću se pak Babići spominju od 1748. bez oznake podrijetla (Vrčić 1983:74).

¹¹² Crnčevići u Dobranjama i od njih nastali Jeramazi u Metkoviću također drže da su nekoć bili Crnojevići. Pitanje je koliko su te predaje utemeljene.

Băčić

1. *Băčić > Băće*

Prezime se Bačić u više navrata spominje u Zažablju i u Neretvi. Spominju se u metkovskim maticama rođenih 1737. (poslije kao *Băće*) Isprva su stanovali na Pologoši. Iz obitelji Bačić potječe trećoredac fra Mijo Bačić, rođen u Neretvi (1678. – 1765.), najvjerojatnije u Metkoviću. Andriju Bačića spominje se pak kao posjednika u Vidonjama 1702. (M. Vidović 2000:494). U Slivnu prezime Bačić nahodimo od 1758. (M. Vidović 2000:446) Čini se da su Băće u Zažablje, Dubrovačko primorje (gdje im je matica u selu Štedrica odakle se 1725. jedna obitelj preselila u Ston, a starije im je prezime bilo Vatović; Vekarić 1995:44) pristigli iz Popova jer u Ravnome nahodimo njive *Băćuše*.

2. *Băčić < Búconjić*

Početak pak 19. st. u Neumu se iz Stupe doseljuje dio Buconjića s nadimkom Bačić i nastanjuje u Neumu i Radežu (što je zabilježeno u SDŽG 1855.) U gradačkim se maticama kao kum na krštenju Nikole Vuletića iz Gradca 1714. spominje Petar Buconjić iz Stupe (*Petrus Bukkognich de Stuppa*; MKŽG:13). Buconjići u Stupi potječu od obitelji *Vodòpīć* koji se u Stupi, kao nezakonita grana vlasteoske obitelji Kaboga, spominju od 1554. Prezime su Buconjić Vodopići preuzeli od izumrle obitelji u čije su se kuće nastanili oko 1620. (Vekarić 1996:360) Od različitih grana Buconjića u Neumu potječu, osim Bačića, rodovi Batinović, Kristić i Škobo, a prezime Buconjić zadržavaju Solušići. Jedan se grana Buconjića preselila u Drinovce odakle ih se dio preselio u Bojišta kod Nevesinja. Iz Bojišta su prognani u Drugome svjetskom ratu, a 15 ih je smrtno stradalo. (Vukorep 1995:178)

Bájo

Po predaji su se doselili iz Prčnja oko 1750., a u povijesnim se vrelima na Bobovištu 1767. spominje Mato Bajić. Baje nalazimo u maticama župe Trebimlja (selo Strmica; tu ih se povezuje sa srednjovjekovnom vlasteoskom obitelji Nikolić) od 1710. do 1748. Po upisima iz matica vidi se da su se ondje katkad pisali i kao Pavlovići. Još u 18. st. nestaju s Trebimlje i odlaze prema Dubrovniku i Dobranjama. (D. Vidović 2006:199–200) Možda su u srodstvu s gradačkim Bajićima (Curićima).

Bàrišić

Po predaji su se doselili kao vojnici mletačke vojske u ratu s Turcima iz Vrlike krajem 17. st. i naselili se u Vidonjama, no dokumenti spominju da su vidonjski Barišići nastali od potomaka Bariše Jeličića koji se spominje polovicom 1702. kao posjednik u Metkoviću, a u vidonjskim maticama sve do 1852. usporedno nalazimo Barišiće i pod prezimenom *Jèl(i)čić* i pod prezimenom Barišić. Tako se ista osoba u Stanju duša župe Vidonje iz 1805. spominje pod imenom Stjepan Barišić, a u maticama umrlih kao Stjepan Jeličić. Jel(i)čići su jedan od brojnijih hercegovačkih rodova koji se još 1466. spominje u Mostaru i zapadnoj Hercegovine otkud su se raselili po Dubravama i Neretvanskoj krajini. (Mandić 2003:231–236)

Bàsarić

Spominju se u Glumini od 1725. (*Bosco Bassarich de Glumina*; MVŽG:10) Dvije obitelji Basarić nalazimo u tome selu i 1792. (Perić 2006:172) Iste godine u Višićima živi obitelj Đure Basarić s obitelji, a u Crnića Mahali obitelj Mihe Basarića (Perić 2006:193, 202). Danas žive na Gornjemu Jasoču. Navodno su se Basarići u Glumini doselili s Trebimlje u kojoj postoji toponim *Basàruša*, a predaja ih povezuje s Medićima.

Bāšić

Krštenje Ivane, kćeri Petra i Ivane Bašić iz Dubravice zabilježeno je u gradačkim maticama 1719. (MKŽG:17) Mato Bašić oženio se 1749. Stanom Vukas i preselio se na ženinstvo u Gradac (MVŽG:57). Po predaji Bašići potječu iz Bjeljava u susjednoj dalmatinskoj župi Ošlje gdje se spominju od 1689. (Puljić-Vukorep 1994:311), a 1737. nahodimo ih i u Štedrici (MVŽG:41) Popovski se pak Bašići spominju od 1702. (Sivrić 2003:197) Čini se da im je matica bila u Zavali. U 19. st. Bašići mijenjaju prezime u *Jògunica*.

Bàtinović

Batinovići su grana Buconjića koja se u Neum doselila koncem 18. st. iz Stupe. Pri doseobi iz Stupe spominje se Ivan Vodopić Buconjić zvani Batina. Njegovi su se potomci prozvali Batinovićima, a novo se prezime navodi u maticama od 1856. (Vukorep 1995:179) U drugoj polovici 19. st. dio se Batinovića iz Neuma seli u Duži.

Bènder

Nikola Bender doselio se u drugoj polovici 19. st. na ženinstvo na Donji Zelenikovac kod obitelji Martić (Puljić-Vukorep 1994:300). Benderi potječu iz Velje Međe, o čemu svjedoče

podatci iz dubrovačkih matica u kojima se spominju od 1740. (Sivrić 2003:204) Po predaji su nekoć živjeli u zaseoku Ćorci ili na Bratogošću te su potomci Bogdana. (Krište 1999:208)

Bjelòpera

Prvi upis spomenute obitelji u maticama nahodimo 1729. kad se krsti Ivan, sina Vide i Jele Bjelopereušić iz Dubravice (MKŽG:60). Isti su roditelji pod prezimenom *Kostadinović* 1727. krstili kći Mandu (MKŽG:48). U gradačkim se maticama 1719. spominje Ana Kostadinović iz Dubravice (MKŽG:17). Čini se da su Kostadinovići i njihovi potomci Bjelopere starosjedioci. Još 1418. spominje se kao svjedok u povelji kneza Grgura Vukosalića Nikolića o ukidanju carine na Zablatku kod Hutova Hrnjak Kostadinić (P. Anđelić 1999b:65).

Bògdan i Bogdánović

Bogdanovići sa Zelenikovca u povijesnim se vrelima spominju od 1655. (Sivrić 2003:199), a u gradačkim maticama od 1713. (MKŽG:10). Osim na Zelenikovcu nahodimo ih od 1727. u Papratnici (MKŽG:47), od 1746. u Dobrovu (MVŽG:53), a od 1748. u Gradcu (MVŽG:54). Po predaji su rodom iz Velje Međe te su u rupodoljskim maticama zabilježeni kao Bogdani 1725. (Krište 1999:216), a kraći se lik prezimena u Zažablju ušćuvao do danas samo u Glumini. Bogdanoviće iz Popova kao iseljenike u Dubrovniku nahodimo od 1653., dok su Bogdanovići iz Hrasna upisani s dvojnim prezimenom *Bogdanovich alias Vuinovich* 1714. (T. Anđelić 1999:199–200) Pridjevak Bogdanović u Dubrovačkome primorju nahodimo od 1397., a u Popovu od 1490. (Puljić-Vukorep 1994:301)

Bògoje

Godine 1714. kršten je Miho, sin Ivana i Vide Bogojević (MKŽG:12) iz Moševića, gdje i danas spomenuta obitelj živi. Do polovice 19. st. pojavljuje se gotovo uvijek lik Bogojević, a kasnije isključivo lik Bogoje. Na susjednome se Pelješcu u Basiljini kod Vignja 1583. spominje Grgur Bogojević (Vekarić 1995:93). Osobne ime Bogoje u Neretvi nalazimo od 1376. (Sivrić 1999c:101), a pridjevak Bogojević od 1350. (Sivrić 2004:31)

Bòjbaša

Pravoslavni rod Bojbaša po predaji je isprva nosio prezime *Mârković* i najvjerojatnije potječe iz Drijenjana u Popovu. Bojbaše pak u nahodimo u dobranjskim maticama u kojima se spominje udaja Mare Bojbaše (rođene 1869.) za Ivana Buluma (M. Vidović 1998:428), ali su se u Glušće nastanili najvjerojatnije već početkom 18. st.

Bòkan

Petar i Jure Bokan spominju se 1702. godine kao posjednici u Dobranjama. Po obiteljskoj su predaji Bokani pristigli iz Krivošija, no činjenice ne idu u prilog narodnoj predaji. Naime, Ivana i Martina Bokana spominje se kao posjednike u Zelenikovcu, u Hutovu i na jezeru Vrutak 1695. te ih se dovodi u srodstvo s Martićima, jednim od najstarijih hrvatskih zažapskih rodova (D. Vidović 2006:200). Nekoć su živjeli i u Sankovićima, a danas u Bijelome Viru.

Bóre

Ivo Bore iz sela Štedrica iznad Bistrine u Dubrovačkom primorju oženio se pred Drugi svjetski rat Mandom Matić s Misline i doselio u taj vidonjski zaselak. S obitelji Bore neki su Vidonjci vjerojatno imali rodbinske ili prijateljske veze još u 19. st. (u popisu se župljana 1805. spominje, u kući Nikole Crnčevića, Ivana Bore iz Štedrice; M. Vidović 1994:541) U Štedricu se obitelj doselila iz Orahova Dola u Popovu gdje se pod prezimenima Boroje i Borojević spominju od 1742. i gdje su s vremenom promijenili prezime u Brkić (Kriste 1999:221), a otamo se odselila u Ravno (danas nose prezime Boroje), Čavaš i Strmicu (u Čavšu i Strmici bilježimo lik Boro). Obitelj Borojević iz Popova se u prvoj polovici 18. st. doselila u Metković (Macan 1990:13), a po predaji su od popovskih Borojevića i Borovci iz sela Borovci u Nertvanskoj krajini.

Bòšković

1. Bòšković Kàdijić

Ivan, sin Petra Boškovića iz Hutova ženi se 1723. Anom Maslač iz Hrasna. Živjeli su u hutovskom naselju Raševići odakle su se preselili u Mramor i Tuhinje te dalje u Dubrave (1792. spominju se u Crnićima; Perić 2006:192) i Metković (Boškovići iz Hutova s nadimkom *Tòša* žive u Metkoviću od 1757.; M. Vidović 2000:264), a vjerojatno i u Sjekose gdje je 1760. kao vjenčani kum ubilježen *And(re)a Boscouich* iz Sjekosa (MVŽG:72). Podrijetlom su, kao i drugi Boškovići iz Zažablja, iz Orahova Dola. Ostaje upitno jesu li od njih i slivanjski Boškovići zabilježeni 1738. (M. Vidović 2000:445)

2. Bòšković Tòmičić

Obitelj Bošković Tomičić doselila se vjerojatno početkom 18. st. u Dobranje iz Orahova Dola (i u krvnom je srodstvu s obitelji Ruđera Boškovića čiji je otac ondje rođen; Sivrić 2003:

204¹¹³) te se u maticama dobranjske župe spominje 1769. (M. Vidović 2000:227) Boškovići se u Popovu spominju 1710. u Orahovu Dolu, Veljoj Međi i Cicrini, 1722. u Ravnu, oko 1730. u Češljari (Sivrić 2003:207), 1740. u Dubljanima, a 1755. na Belenićima (Sivrić 2003:368). U Liscu se pak 1653. ženi Marko, sin Ivana Boškovića s Trebimlje (MVŽL:222). Starinom su od Pokrajčiča koji se u Gabeli spominju 1420. (Puljić-Vukorep 1994:302–303)

3. *Bòšković > Parònos*

Paronosi su bili glasoviti trgovci iz Mostara koji su posjedovali trgovine i u Metkoviću, Trebinju i Dubrovniku. Po predaji su se nastanili na Bobovištu u Dobranjama i nekoć su se prezivali Bošković, a početkom 18. stoljeća odande su se preselili u Metković.

4. *Bòšković > Pòpovac*

Pravoslavni rod Popovac u Metkoviću se spominje od 1752. (Vrčić 1974:83) Prethodno su pripadnici toga roda stanovali u obližnjima Glušcima. Po predaji im je ranije prezime bilo Bošković te potječu iz Mrkonjića u Popovu.

Bóžić (Bóškić)

Josip Božić spominje se kao posjednik u Dobranjama 1702. (M. Vidović 2000: 227). Josipa i Nikolu Božića nalazimo i kao posjednike u Ljutima (Hotanj) 1694.¹¹⁴ (Hrabak 1985:40) U gradačkim maticama prezime je zabilježeno u obliku *Boscich* prilikom ženidbe Mihe, sina Petra Miškovića i Vide, kćeri Milete Božića/Boškića iz Bjelojevića (MVŽG:7), a 1792. u mjestu Čävāš u Popovu kao *Bosich* (Perić 2006:234).

B̀rstina

Pravoslavni rod Brstina najvjerojatnije potječe iz Drijenjana u Popovu jer ih predaja povezuje sa srednjovjekovnim rodnom Stojanović. Iz Popova su se doselili u Četoljuba u Donjemu Hrasnu, a odande preselili u Gornja Glušca (zaselak Brstine). Prvi put se spominju u povijesnim vrelima 1728. kada se Mate Putice iz Gradca ženi Savicom, kćerju Steve Brstine s Brstanice (vjerojatno iz Brstina), a 1761. kao kum na vjenčanju Nikole Pjanića iz Dubrave iznad Sjekosa navodi se Đure Brstina (MVŽG:23, 74).

B̀řzizēc

¹¹³ Više o rodu Boškovića vidjeti u Sivrić 2003: 202–210. O katoličkoj tradiciji Orahova Dola rječito govori i podatak da su iz sela potekla dva biskupa Medvjedovića (jedan je bio trebinjski, a drugi barski biskup). Boškovići iz Orahova Dola dali su pak dvojicu katoličkih svećenika koji su umrli mučeničkom smrću: don Iliju (rođen 1652. u Orahovu Dolu, a 1692. ubili su ga uskoci pred crkvom u rodnome mjestu) i don Nikolu (rođen u Slanome 1703., pogubljen u Drinopolju 1736.; Perić 1998: 185–186).

¹¹⁴ Riječ je najvjerojatnije o gradačkom zaseoku Žukovice.

Anda, kći Ivana Brzizeca s Previši udaje se 1731. za Andriju Bašića s Dubravice (MVŽG:27). Obitelj se preselila u Njivice u obližnjim Dubravama gdje se 1792. spominje peteročlana obitelj Grge Brzizeca (Perić 2006:190).

Bulum

Mijo Bulum upisan je u zemljišniku Dobranja 1702. Prvo je boravište Bulumima, po njihovoj predaji, bila Oborina u Žabi, a potom su prešli u Dobranje (gdje su kupili kuću od islamiziranih Bojčića). Otuda jedna obitelj odlazi u Gabelu oko 1850., a druga na Kolojanj oko 1870. (Mandić 2003:110) Početkom 20. st. jedna obitelj prelazi na Krčevine. Sami drže da su potomci mađarskog vojnika, ali budući da su se po predaji ranije prezivali Diklić¹¹⁵, ta predaja ne mora nužno biti točna. Vjerojatno su u srodstvu s Burumima iz Orahova Dola.

Buntić

Između dva svjetska rata na Spile je iz Ljubuškoga došao jedan pripadnik roda Buntić iz Ljubuškog. Buntići su rodом iz Broćna. Prvi put se ondje spominju bez točnoga mjesta podrijetla, a 1742. i 1768. nahodimo ih u Paoči. Dio Buntića seli se iz Studenaca u Goricu te iz Gorice polovicom 19. st. u Vid¹¹⁶ (Mandić 2003:116–118), no u Vidu je Buntića bilo i ranije jer se spominju u *Stanju duša župe Vid* iz 1744. (SDMB:382)

Butigan

Obitelj je po predaji u Zažablje došla s Lastova.¹¹⁷ Mato, sin Vide i Marije Butigan iz Prapatnice rođen je 1703.(!), a kršten 1713. (MKŽG:10). Upravo su se iz Prapatnice Butigani selili u Moševiče u kojima ih matice bilježe 1746. (dolaze na ženinstvo kod Šagarjelića; MKŽG:141) te Hutovo u kojemu su upisani 1757. (dolaze na ženinstvo kod Mustapića; MKŽG:195) Čini se da su zarana živjeli i u Dobrovu (iako ih matice ondje bilježe tek 1774.; MKŽG:302). Vjerojatno su odande iselili u Slivno gdje ih nahodimo u maticama od 1804. (M. Vidović 2000:446) Od Butigana iz Dobrova po predaji potječu vidonjski Čerleci. Mato Čerlek zabilježen je kao mletački nadarenik u Vidonjama 1702. (M. Vidović 2000:494)

Črnčević

¹¹⁵ Postoji selo Diklići u Lugu kod Trebinja.

¹¹⁶ Moguće je da je došao na ženinstvo kod Musulina *alias* Prolimnika.

¹¹⁷ Ne spominje ih se među lastovskim rodovima. (usp. Jurica, Vekarić 2006)

Najstarije živeće prezime u Vidonjama. Selo se Crnčevići (današnja Brestica) spominje 1639. (Pandžić 1988:118). Marko Crnčević s Brestice u gradačkim se maticama spominje još 1712. (MKŽG:6) Po predaji su starinom iz Rijeke Crnojevića (navodno su se prije i prezivali Crnojević) odakle su tri brata stigla u Podvode kod Brestice. Predaja vjerojatno nije točna iako su Crnčevići navodno imali i dokumente koji su je potvrđivali, no crnogorski su knjazovi u 19. st. često dodjeljivali zemlje katolicima navodnoga crnogorskog podrijetla kako bi ih potaknuli na borbu protiv Osmanlija i naveli da se bore za priključenje dijelova Dalmacije i Hercegovine istočno od rijeke Neretve Crnoj Gori. Dio se Crnčevića zarana preselio u Metković. Ondje su dobili nadimak *Jaràmaz* koji im je postao prezimenom 1734. (danas se bilježi i kao *Jeràmaz*). Dio povjesničara drži da su i Galovi ogranak Crnčevića.

Cùrić

U gradačkim se maticama bilježe od 1727. prilikom krštenja Andrije, sina Boška i Danijele Curić iz Dobrova (MKŽG:32). Od 1729. spominju se u Gradcu, vjerojatno u Ćukovoj Gredi (MKŽG:59), a od 1754. u Grabovici (MKŽG:174). Početkom 19. st. gradački Curići mijenjaju prezime u Bajić. Godine 1694. spominje se Andrija Curić kao vlasnik zemlje u Vidonjama. Andriji su iste godine Mlečani dodijelili zemljišta na Zagorcu, a njegov prezimenjak Đuro na Trebimlji i u Hrasnu. U popisu vidonjskih župljana iz 1805. nahodimo sedam Curića. (D. Vidović 2005:157–158). Bilo ih je i u Gabeli iz koje su se 1787. preselili u Metković (Vrčić 1974:83). Zažapski su Curići podrijetlom iz Velje Međe (u koju su, po predaji, pristigli iz Batkovića), gdje se u maticama spominju od 1710. (Krište 1999:210) U Glumini pak postoji toponim *Cùrića gròblje*. Dvojno je prezime Dražić Curić zabilježeno 1774. u Slivnu (1668. samo Dražić; M. Vidović 2000:446)¹¹⁸, a da je Curiće moguće povezati sa srednjovjekovnim Nikolićima, svjedoči i upis Đure Nikolića zvanoga Curić iz Velje Međe (Puljić-Vukorep 1994:304). Novo prezime Curića *Bájić* bilježimo od 1824. kao prezime.

Cvjètković

U gradačke su matice prvi put upisani 1723. kada se Ivan Cvjetković iz Gradca ženi Katarinom Đevenicom iz Broćanca. Jedan je od kumova na tom vjenčanju Vojin Cvjetković s

¹¹⁸ U dalmatinskome dijelu Zažablja (ponajprije Slivnu) te na području bivše Dubrovačke Republike (za razliku od Hercegovine) česta je pojava da doseljenik preuzme prezime kuće u koju se doselio tako da nositelji istih prezimena ne moraju uvijek biti u krvnome srodstvu.

Kolojanja (MVŽG:6).¹¹⁹ Prezime je zabilježeno i kao *Flori* 1748. (MKŽG:153) Obitelj izumire sredinom 18. st. Vjerojatno su podrijetlom od popovskih Cvjetkovića koji se spominju na Belenićima 1690. (Sivrić 2003:29), Golubincu 1774. (Sivrić 2003:323). Od roda Cvjetković potječu Škurle iz Ravna i s Trebimlje (zaselak Glavaši).

Čámo

Nikola, sin Vide Čame (MKŽG:7) iz Gradca, kršten 1712., prvi je nositelj ovoga prezimena koji se spominje u gradačkim maticama. Od 1719., kada se za Ivana Krivoramovića iz Crkvice, udaje Marija, kći Vide Čamića (MVŽG:1), matice ih bilježe isključivo u Vranjevu Selu. Predaja ih povezuje s Miškovićima.

Dàničić

Po predaji su potomci uskočkoga harambaše Đure Daničića te su se navodno preselili iz Ošljega (u kojemu se spominju od 1692.; Puljić-Vukorep 1994:305) na imanje Volodera u Radetićima, u kojima se spominju od 1727. (MKŽG:46). Dio ih se uoči Prvoga svjetskog rata preselio u hutovski zaselak Tuhinje i otud 70-ih godina prošloga stoljeća preselio u Metković.

Dàričević

Lucija, kći Stjepana Daričevića iz Gradca spominje se 1733. u Stanju duša Župe Opuzen (Bebić 1983:132).

Dobròslavić

U Radetićima se Dobroslavići spominju od 1731. (MKŽG:72), a kao *Dobroslauich alias Covacs* u Hutovu od 1777. (MKŽG:320)¹²⁰. U Zažablje su došli iz susjednoga Popova gdje su donedavno živjeli na Brijegu na Trebimlji, u Gajicu i Ravnu (gdje je rodoslovlje Dobroslavića moguće pratiti od 1638.; Sivrić 2003:221–224). Pridjevak Dobroslavić nahodimo u Dubrovniku 1359., u Drijevimama 1413. (Puljić-Vukorep 1994:316), na Morinama 1436. (Vego 1957:77), 1498. u Trstenom te 1545. na Kliševu. Godine 1604. spominje se popovski župnik don Filip Dobrosaljić (Sivrić 2003:223). Raslojavanjem Dobroslavića u Zažablju nastala su prezimena *Ključce*, *Kòvāč* i *Škrbić*.

¹¹⁹ Moguće je da je riječ o istome Vojinu Cvjetkoviću koji se 1694. spominje kao mletački nadarenik u Grmljanima u Popovu (Hrabak 1985:36) jer u maticama stoji *modo de Colloign* („sad s Kolojanja“, dakle riječ je o doseljeniku).

¹²⁰ Iste je godine Matija (na koju se odnosi gore navedeni opis) ubilježena kao kuma, sada s prezimenom Kovač (*Mattiana Covac*; MKŽG:315). U Hutovu Kovače nalazimo i u prvoj polovici 18. st.

Godine 1767. spominju se u Dobranjama Mitar i Ivan Ključe (M. Vidović 1998: 258). Ključe su u slivanjskim maticama 1733. zabilježeni kao Dobroslavići, a tek 1798. kao Ključe (M. Vidović 2000: 445–446).

Prezime Kovač u Hutovu se prvi put spominje 1776. kada se kao krsna kuma spominje Maša Kovač (MKŽG:315). Nakon što se udala pri krštenju svojega djeteta upisana je kao Maša Dobroslavić *alias* Kovač.

Prezime se Škrbić prvi put spominje 1729. kad je kršten Mato, sin Nikole i Kate Škrbić iz Radetića (MKŽG:58–59). Isti Mato 1751. nosi prezime Dobroslavić (MKŽG:163). Po upisu iz 1719. čini se da su Škrbići s Trebimlje došli u Radetiće na ženinstvo kod Kukrika (MVŽG:1).

Dòdig

Između 1770. i 1778. u Dobranje se iz Brotnja doselio Stjepan Dodig. Matica je hercegovačkih Dodiga bila u Zvirovićima kod Čapljine, a čini se da su ondje prispjeli iz Popova (D. Vidović 2006:201). Živjeli su u Dangubama, a poslije u Bijelome Viru.

Dragobratović

Don Petar Dragobratović rođen je 1657. ili 1658. u Donjemu Gradcu, najvjerojatnije u Ćukovoj Gredi, ako je suditi po obiteljskoj predaji Dragobratovića¹²¹, koji su se preselili u slivanjski zaselak Raba odakle su se raselili po Neretvanskoj krajini. U slivanjskim se maticama Dragobratovići spominju od 1728. (Bebić 1990:110) Godine 1695. kao mletački se nadarnici u Kotezima spominju Grgur i don Petar Dragobratović (Hrabak 1985:39).

Džàmarija

U Hutovu je 1755. krštena Vida, kći doseljenika iz Trnčine Đure Džamarije i Stane, kćeri Save Popovca (MKŽG:179). Prvi spomen prezimena Džamarija nahodimo na Strmici u Popovu 1709. (Krište 1999:179) Osim navedenoga prezimena pripadnici roda Džamarija nosili su i druga prezimena.

Prezime *Tàlajić* zabilježeno je u Trnčini u Popovu 1714. i 1715. (Krište 1999:180)¹²². Taj se dio roda Džamarija preselio u Dubrave oko 1760. (Vukorep 2006:154), a obitelj Martina Talaje spominje se u gradu Stocu 1792. (Perić 2006:190) Rod je Talaja Muše stanovao u Stocu i 1864. (Marić 2010:76).

¹²¹ Po don Petru slivanjski Dragobratovići nose obiteljski nadimak *Dùmpetrović*.

¹²² U Trnčini se Talajiće dovodi u vezu s Džamarijama i Mihićima.

Prezime *Mihić* zabilježeno je također u Trnčini 1738., a 1747. zabilježen je i lik *Mihić seu* Džamarija. Navedeni se rod doselio u Gradac i Doljane (u Doljanima se spominje Stjepan *Mihić* kao mletački nadarenik 1694.; M. Vidović 2000:265), a najvjerojatnije se iz Doljana preselio na Dubravicu kod Metkovića.

Starije je prezime Džamarija bilo *Milić*. Mileta *Milić* s Trebimlje spominje se kao kršteni kum u matičnim knjigama župe Lisac (MKŽL:77). *Milići* potječu iz sela Golubinac u nešto istočnijim Bobanima odakle su se djelomično preselili u Kručicu kod Slanoga (prve podatke o preseljenju nahodimo od 1496.; Golušić 1991:142) i u Goveđare na Mljetu.

Osim prezimena *Milić* pripadnici ovoga roda nosili su i prezimena *Miletić* (u Orahovu Dolu od 1710.; Kriste 1999:110), *Bàlijić* (zabilježen u *Milićima* od 1710., a potom u *Turkovićima*; Kriste 1999:147) te *Kosjèrina* (zabilježen od 1737.; *Kosjerine* su se oko 1850. doselili u Višiće; Kriste 1999:111). Da su *Milići* i *Baljići* pripadnici istoga roda, svjedoči i podatak da na Dubravici kod Metkovića u kojemu danas žive *Milići* nahodimo toponim *Balićuša*.

Đurijān

U Liscu u Dubrovačkome primorju 1653. ženi se Luka, sin Mate *Đurijana* iz Duži (MVŽL:15). Po predaji su *Đurijani* rodom iz Grmljana u Popovu (D. Vidović 2007:441).

Filipović

Anđelija, kći Nikole i Ivane *Vilipović* iz Vranjeva Sela krštena je 1714. (MKŽG:13) Nakon toga se *Filipovići* spominju u Gradcu 1729. (MKŽG:56). Za dio je gradačkih *Filipovića* jasno da su pristigli iz *Turkovića* (*Nicolao Marci Filippouich oriendus de Turcouichi*; MKŽG:195). Po predaji su ondje *Filipovići* potomci Filipa *Žilića*, a iz rupodoljskih je matica vidljivo da su se prezivali i *Marković* (Puljić-Vukorep 1994:323)

Frénjo

Đure *Frenjo*, sin Nikole i Anuše *Martić* (MKŽG:3) sa *Zelenikovca* kršten je 1709. Na Drijenu se pak 1731. krstio *Mitar*, sin Nikole i Marije *Frenjić* (MKŽG:33). Rod je islamiziran polovicom 18. st. nakon čega se preselio u Stolac.

Gàlov

Postoji predaja po kojoj je jedna vidonjska obitelj potekla od osobe koja je ubila svojega poturčenog brata koji je tlačio narod. Kako su zemlje u selu *Oskorušnici* 1694. pripadale

Ibrahimu Galoviću, vjerojatno se predaja odnosila na Galove. Izrečeno osnažuje činjenica da se 1702. pojavljuju Petar i Mile Galović kao vlasnici zemljišta u Vidonjama. Živjeli su u Galovićima, pa u Glavicama te na poslijetku na Mislini. Zabilježeni su i pod prezimenima Galović i Galovljević. (D. Vidović 2005:158) Galove bilježe i matične knjige na Slivnu 1782. (M. Vidović 2000:446), a u Gluščima postoje njive *Galòvuše*. Po predaji su Galovi u Zažablje došli s Trebimlje.

Glàsōv

Mato, sin Cvjetka i Ivane Glasović iz Kiševa (MKŽG:4), kršten je 1709. Poslije se prezime Glasović pokrađuje u Glasov. Bogdan Glasović spominje se 1694. kao posjednik u Kiševu, a iste se godine kao mletački nadarenici u gradačkoj Oskrušnici navode Sava i Vuica Glasović (M. Vidović 2000:493)¹²³. Jedan se od gradačkih Glasova islamizirao¹²⁴ te se na njega žalio slivanjski župnik don Jure Sentić 1757. (Puljić 1995:80) Glasoviće u Metkoviću nahodimo od 1749. (Vrčić 1974:83) Poturčeni su se Glasovi preselili u Orlja kod Stoca u kojima se spominju 1748. (MVŽG:55)

Glàvinić

Mijo Glavinić iz Dobrova oženio se 1658. Nikolinom, kćerju Mate Petrića iz Vidonja (Sivrić 2003:232). Na Dobrovo se odnosi i prvi upis Glavinića 1709. u gradačkim maticama pri krštenju Matijaša (MKŽG:3, 4), sina Stojke i Mihe, a ostali se upisi iz 18. st. odnose na Moševiče. Nakon što su ih Turci opljačkali u Babinu Dolu zbog sudjelovanja Marka Glavinića u oslobađanju Neretve od Turaka¹²⁵, dio roda bježi na Trubino Brdo, a dio u Slivno odakle se, nakon neuspješnog pokušaja povratka na ognjište, sele u Ružne Njive početkom 18. st. (D. Vidović 2006:158)

Grgúrević

Prvi se upis Grgurevića odnosi na vjenčanje Mihe Klarića Matina iz Gradca i Kate, kćeri Mate Grgurevića iz Hutova 1728. (MVŽG:21). Ista je Kata pak upisana i kao Kata Soko 1748. (MKŽG:151) pri krštenju svojega sina Marka, a umrla je kao Kata Sprčić 1767. (MUŽG:151a). Grgurevići su nastanjivali i Ravno u kojemu se spominje od 1734. (Kriste 1999:219). Kao mletački nadarenici u Dračevu i Doljanima kod Metkovića spominju se 1694.

¹²³ Radovan Jerković drži da Obrvani potječu od Glasova, ali je to teško moguće jer je već 1722. zabilježeno vjenčanje Mihe Glasova i Ivane Obrvan (MVŽG:4).

¹²⁴ O tome svjedoči biskup Bunić u izvješću iz 1728. (Puljić 1995:81)

¹²⁵ Kačić Miošić 1942–1945: 558.

Ante i Sava Grgurević (M. Vidović 2000:262), Grgurevići iz Hutova spominju se u Trnovu 1733. (Bebić 1983:133), a vjerojatno su se naselili i u Slivnu u kojem ih nahodimo od 1731. (M. Vidović 2000:445).

Gustīn

Spominju se na Zelenikovcu u gradačkim maticama od 1713. (MKŽG:11) Podrijetlom su iz Velje Međe gdje ih nahodimo u maticama od 1728. Dio ih je živio na Pobrđu gdje je 1734. zabilježeno dvočlano prezime Gustin Prce (Krište 1999:216).¹²⁶ Na području gradačke župe nahodimo ih i u danas opustjelome selu Vlaka nedaleko od Hotnja kad se krstio Ilija, sin Petra Gustina Ivanova i Magdaline Mišković (MKŽG:298). Na Ošanjićima kod Stoca spominju se 1792. (Perić 2006:189). Agustinoviće nalazimo na Pelješcu od 1644. (Trpanj), s tim da su Agustinovići u Vignju bili upravo sa Zelenikovca. (Vekarić 1995:31)

Gušić

Godine 1760. ubilježeno je krštenje Mihe (*Michael*), sina Petra Gušića (*ex Petro Gussich*; MKŽG:209), doseljenika na Previš. Gušiće nahodimo kao posjednike na Dužici u Popovu 1694. (Puljić-Vukorep 1994:342) Navodno su bili romskoga podrijetla. Islamizirali su se i preselili na Crnoglav u Hrasnu.

Hajdarević

Hajdarevići su jedini muslimanski rod na području Zažablja. Starosjedioci su u Cerevu, a spominju se u predajama povezanim s doseljavanjem roda Ostojić¹²⁷ i stradanjem obitelji Pratežina¹²⁸.

Ilić

Mihajlo Ilić iz Gradca spominje se 1538. (s Ivanom Kokotovićem) kao vodič uskocima u pohodu na Trebimlju i Ravno. (Hrabak 1983:105) Ivan i Mileta Ilić iz Zažablja spominju se pak 1694. kao posjednici u Osičenoj Međi (današnjoj Osječenici) kod Hutova. Ivan Ilić naći će se i u dobranjskom zemljišniku iz 1702. (M. Vidović 2000:227) Među posjednicima u

¹²⁶ Prce će poslije postati samostalno prezime.

¹²⁷ Ostojići su se po predaji doselili u Vidonje iz Gradca kad je netko od Hajdarevića udario djevojku jednoga Ostojića pred župnom crkvom u Gradcu na blagdan Velike Gospe nakon čega je izbila tučnjava. Navečer je Ostojić Hajdarevića dočekao u Žabi, ubio ga je te je zbog toga morao prebjeći iz Osmanlijskoga Carstva te se tako naselio u obližnjim Vidonjama.

¹²⁸ Pratežine su Hajdarevići po predaji žive spalili u kući u Klačini kako bi se domogli njihova blaga. Spasila se samo jedna starica i njezin unuk Ivan.

Glušcima spominje se pak 1695. Andrija Ilić (Hrabak 1985:35). Isti se Andrija spominje i kao posjednik u Hutovu (Hrabak 1985:42). Janju pak, kćer Ilije Ilića iz Dobranja, nalazimo u Kominu 1733. (Bebić 1983:135), 1738. prvi se Ilići spominju i u Dubravici nadomak Metkovića (M. Vidović 2000:265), a 1729. pokopana je u Metkoviću Ivana, kći Andrije Ilića (CB:229). Prvi upis Ilića u gradačke matice datira iz 1731. (MKŽG:74) Živjeli su u Hutovu u kojemu su izumrli krajem 18. st.

Īvānković

U gradačkim je maticama 1734. zabilježena udaja Kate, kćeri Mihe Ivanković iz Dobranja MVŽG:36). Osim u Dobranjama matice ih bilježe u 1758. u Cerevu (MKŽG:69) i 1775. u Srijetežu (MKŽG:305). Po tradiciju su jedan od ogranaka Maslaća.

Jàrak

Jaraci su pristigli u Zažablje početkom 18. st. s Trebimlje o čemu svjedoči upis iz 1725. kad se Jelenom, kćerju Nikole Bratoševića, ženi Petar, sin Nikole Jaraka s Trebimlje sad iz Gradca (MVŽG:14–15). Već 1730. dio ih se seli u Dubravicu kod Sjekosa (MVŽG:29), a 1765. bilježimo ih i na Hotnju u Dubravama (MKŽG:235). Na Trebimlji se Jaraci spominju od 1711., a pisali su se i kao Knežević *seu* Jarak i Mirčetić *seu* Jarak (Kriste 1999:125). Moguće da im je starije prezime bilo upravo Mirčetić zabilježeno u Liscu 1671. (MKŽL:44v)

Jōkić

Dvočlana obitelj Jokić spominje se 1792. u Glumini i Komanju Brdu kod Stoca. Vjerojatno potječu s Trebimlje u kojoj postoji toponim *Jokićevina*.

Jōvanović

Nalazimo ih u Gradcu od 1737. kada se krsti Andrija, sin Ivana i Ivane Jovanović (MKŽG:109). Na Pobrđu se Jovanovići spominju 1666., a u Cicrini 1732. (Sivrić 2003:242, 328), kao Jovanović *seu* Laznibat u Orahovu Dolu 1744. (Kriste 1999:226) Jovanovići su 1694. i 1695. imali posjede na Trebimlji, Mišljenu, Kotezima i Raptima (usp. Hrabak 1985).

Jūrковиć

Kao pridošlice iz Hrasna u Lisac Jurkovići se spominju 1661. (MKŽL:43v). U Hutovu se među mletačke nadarenike 1694. ubraja Vito Jurković (Hrabak 1985:44). U gradačkim ih maticama nahodimo od 1713. kad se u Hutovu krsti Ana, kći Mihe i Vide Jurković. U

Metkoviću se spominju 1745. (Vrčić 1974:83), na Brštanici od 1754. (MKŽG:172), na Ilijinu Polju od 1761. (MKŽG:216), a 1792. i na Gnjištima (Perić 2006:201). Iz Hutova i Brštance potječu i Jurkovići u Zvirovićima, Gabeli, Tasovčićima, Višićima i Čeljevu. Kao doseljenici iz Čapljine i Svitave spominju se u Opuzenu 1733. (Bebić 1983:131) Tradicija ih veže sa Šutalima.¹²⁹ Možda su sa Žabice kod Ljubinja gdje se 1492. spominje Radoslav Jurković zvani Ljuben.

Karačić

Karačići su jedan od mladih rodova u Gradcu. U Gradac se 1927. priženio Ivan (1893. – 1981.), sin Marijana Karačića iz Biletića u Brotnju gdje se Karačići spominju od 1742. U Biletiće su se najvjerojatnije doselili iz Crnča kod Širokoga Brijega gdje su starosjedioci (Mandić 2003:269). Ivan je oženio Anđu (1894. – 1977.), kći Nikole Vukasovića Bjelana i Mare, rođene Butigan (obiteljski nadimak Šiljić) i ostao živjeti na njezinu imanju.

Katić

Jedan su od starijih rodova na ovim prostorima. Još se 1625. spominje poturica Ibrahim-aga Katić iz Popova. U Primorju se Katići isprva spominju u Smokovljanima 1651. Na Hotnju se spominju od 1694. kada Mlečani oduzimaju zemlju jednome od njih, a 1705. na Hotanj se iz Ošljega doseljava Stjepan Katić (Puljić-Vukorep 1994:313). Prvi upis u gradačkim maticama nahodimo 1713. kada se krsti Manda, kći Pavla i Anđelije Katić s Hotnja (MKŽG:11). Rod je bio raširen i u Popovu gdje se spominje u Ravnu 1770. (Sivrić 2003:243) Kako su se Sušići iz Čvaljine u 19. st. pisali i kao Katići, moguće je da je riječ o istome rodu. Potomke Katića s Hotnja nahodimo u Dubravama, u Stonu i Metohiji na Pelješcu te na Lastovu.

Kečo

U gradačkim se maticama prvi put se spominju u Dobrovu 1724., kad se Đure, sin Nikole Keče (MVŽG:7) ženi Vidom Vuičić. U Vidonjama se spominju u Stanju duša iz 1805. (M. Vidović 1994:536) Rodom su vjerojatno iz Velje Međe gdje se 1711. spominje obitelj *Lasari seu Chechio* (Kriste 1999:216). Nadimak Kečo nosili su i Kulaši i Milanovići.

Kitin

¹²⁹ Postoje dvije predaje vezane za Jurkoviće. Po jednoj je izvjesna baba Jurka pobjegla pred komitima iz Goračića, a po drugoj bježi pred uskocima koji su pobili sve Šaraje osim nje i dvoje unučića Jurka (od kojega potječu Jurkovići) i Boška (od kojega potječu Boškići, kasniji Šutali). Babu i braću udomili su Raići u hutovskome Donjem selu.

Godine 1723. udaje se Danijela, kći Mate Kitina iz Dobrova (MKŽG:142). Obitelj Kitin spominje se i u popisu dobranjskih župljana iz 1795. (Vrčić 1974:47) U Dobranjama rod izumire 1986., a u Čukovoj Gredi i Gradcu njegovi pripadnici žive i danas. Rodom su iz Dubljana u kojima je 1736. zabilježeno krštenje Ane, kćeri Đure Kitilja i Jele, kćeri Marka Vukosaljića (MKŽG:103). Po predaji su se nekoć prezivali *Rūžić*.

Klarić

Prvo upisano krštenje u gradačke matice bilo je krštenje Mihe, sina Vujane Vuletić i Mate Klarića iz Gradca 1709. (MKŽG:3) Klariće muslimane nalazimo pak na Prenju i Opličićima. U Gradcu rod izumire u 19. st. Nikolu Klarića iz Neretve spominje pak još Nikša Ranjina 1401. (Sivrić 1999c:95)

Kljusurić

Godine 1702. u mletačkom zemljišniku spominje se Marko Kusurović (M. Vidović 2000:494). Ivan Kljusurić iz Goračića (rođen oko 1780.) doselio se u Ston 1804. (Vekarić 1995:332) Krajem 18. st. Ivan Kljusurić seli se na Dubravicu i mijenja prezime u Čelić (Macan 1990:18). Do Drugoga svjetskog rata Kljusurići su živjeli isključivo u Vidonjama i Metkovići. Iz Vidonja su se potpuno iselili prije tridesetak godina u Opuzen i Metković. Po predaji su iz Stoca, no vjerojatnije su se doselili iz Čukove Grede gdje postoji toponim *Čelića glàvica*.

Knežić

Milinko Knežić iz Gornjega Hrasna spominje se kao jedan od mletačkih saveznika u protuosmanlijskim ratovima na prijelazu iz 17. u 18. st. Godine 1694. prevodi seobu pravoslavnoga stanovništva iz Hrasna i Donjega Popova, a Damjan Kadrijević iz Gornjega Popova (M. Vidović 2000:146 – 147). Knežići su držali carinu nedaleko od Hutovskoga grada (Vukorep 1994:51), a imali su posjede i na Donjem Zelenikovcu. U početku su Knežići bili privremeno smješteni u Broćanac, 1702. Milinko Knežić dobiva posjede u Glušcima (Glibota 2006:138), ali se nakon pada Čitluka (današnje Gabele) 1716. seli na Kremenu i u Mihalj u Slivnu (M. Vidović 2000:444). Na ženinstvo se u Glušce iz Mihalja jedna obitelj preselila u 2. polovici 20. st. Na neretvanskome su području Knežići danas pravoslavci, a u Dubrovačkome primorju katolici. Upitno je jesu li u srodstvu.

Kòmazīn

Po legendi su na Vidonje došla tri brata, a treći se poturčio i otišao u Mostar promijenivši prezime u *Komàdina* (ondje zbilja i danas ima Bošnjaka Komadina). Vido Komazin Jurin iz Vidonja (MVŽG:56) zabilježen je 1749. kao kum na vjenčanju Lovre Vulijaša iz neumskoga Kleka i Ivane Rajčević iz Hutova. Komazini su podrijetlom su iz Ravna gdje se 1711. spominje Stana Komazinović te potječu od roda *Lûčić* (Kriste 1999:223).

Kôncul

U 18. st. uglavnom se pišu Kuncuo, a od sredine 19. st. Koncul. Matice ih isprva bilježe u Prapatnici (1713.) kada Mato i Stana Kuncuo (MKŽG:9) daju krstiti svoju kći Ivanu. Isti roditelji 1720. (sad s boravištem na Zelenikovcu) krste sina Đuru (MKŽG:18), 1728. (sad s boravištem u Grabovici, koje postaje glavno boravište Koncula) sina Matu (MKŽG:54), a 1732. kćer Mariju (sad s boravištem na Vlaki kod Hotnja; MKŽG:78). Kunculiće (kasnije se i oni pišu Kuncuo) pak u nedalekom Ošljem nahodimo od 1583. (Vekarić 1995:381), a Konzuloviće u Slivnu 1730. (M. Vidović 2000:445)

Konjevod

Prezime u gradačkim maticama susrećemo od 1713. Tada je u Hutovu Marija, kći Mihe i Ljiljane Konjevodović (MKŽG:11). Starije im je prezime najvjerojatnije bilo Mi(h)ajlović jer je 1725. ubilježena ženidba Boška Miajlovića (MVŽG:9) da bi se pogrješkom njegovo vjenčanje ponovno upisalo na idućoj stranici matica, ali sad s prezimenom Konjevod. Pod dvojnim prezimenom Konjevod Mihajlović nekoliko se obitelji iz Hutova u 18. st. doseljuje u Ston (Vekarić 1995:337–338). Vukota Miailović iz Popova spominje se 1420., a Mihajloviće u Primorju nahodimo od 1577. (Puljić-Vukorep 1994:315). Živjeli su i u Bobanima. Godine 1656. kao krsna kuma bilježi se Kata, kći Stjepana Mihajlovića iz Strmice (MKŽL:63), a 1673. Ćetko, sin Petra Mihajlovića (MVŽL:41) iz Ravna. Do 1941. Mihajlovići su živjeli i u Dubljanima.

Krâlj

Godine 1712. krštena je Mara, kći Nikole i Mande Kralj iz Gradca (MKŽG:7). Živjeli su i u susjednome Dubrovačkom primorju gdje ih kao doseljenike iz Maloga Voza u Mali Ston susrećemo od 1687. (Vekarić 1995:356) Od gradačkih Kralja potječu Kraljići s nadimkom Bobeta u Domanovićima (Vukorep 1996:303). Kralja je pak bilo i na Golubincu, a kao pravoslavaca u Ravnu. Obiteljski su nadimci uvjetovali da su pojedini Kralji 1723. zabilježeni s prezimenom Čolanović (*Ciolanouich*; MKŽG:25), 1730. zabilježeni su kao Čolan (*Ciolani*;

MKŽG:63), 1743. kao Čolaković (*Ciloakouich*; MKŽG:153), 1748. kao Džolaković (*Giolakouich*; MKŽG:150), a bilježe se i dvoprezimenske tvorbe 1732. *Ciolakouich seuis Kragl* (MKŽG:80), 1764. *Ciolanouich alias Cragl* (MKŽG:231) i *Cragl seu Ciolacouich* (MKŽG:230), 1767. *Giolanouich alias Cragl* (MKŽG:257) te 1773. *Ciolacouich alias Cragl* (MKŽG:292).

Krešić

Prvi upis Krešića u gradačke matice datira iz 1722. kada se Đure Krešić Jovanov (MVŽG:3) iz Vranjeva Sela ženi Anđom, kćeri Tome Putice iz Papratnice. Iste se godine za Nikolu Matića Andrijina udaje Katarina, kći Nikole Krešića (MVŽG:4) iz Hrasna. Krešići se 1726. spominju u Dašnici (MKŽG:37). Ondje se kao posjednici 1694. spominju i Kreševići (homonimni pridjevnik nahodimo od 1420.) i Krešići (Puljić-Vukorep 1994:317). Po predaji su pobjegli pred Turcima iz Kreševa i nastanili se u Dašnici. Kad je i Hercegovina pala u turske ruke, pobjegli su u Ponikve na Pelješcu (u kojima se spominju od 1664.). Dio ih se potom vratio u Dašnicu, a dio iz Ponikva prešao u Česvinicu kod Stona, gdje danas postoji zaselak Krešići (Vekarić 1995:360). Godine 1792. spominju se u Svitavi i Tasovčićima (Perić 2006:179, 198), a 1757. nahodimo ih i u Metkoviću (Vrčić 1974:83).

Kristić

Kristići se u Neum naseljuju od 1830. Riječ je o potomcima Kriste Buconjića iz Stupe (Vukorep 1995:184).

Kučajlo

U popisu posjednika u Dobranjama spominje se 1702. Mato Kudžailo. Prezime je zabilježeno i kao *Kuziola*, *Kuzoilo*, *Gudola*, *Kučailo*. Margarita, kći Mate Kudžoila iz Dobranja spominje se 1733. u Opuzenu (Bebić 1983:131). Od 1794. ne spominju se više u maticama na području Neretvanske krajine. Najvjerojatnije su starosjedioci, a povezuje ih se (mada veza nije posve pouzdana) sa srednjovjekovnom obitelji Kučić iz župe Žaba koja se spominje 1401. (D. Vidović 2006:202) Obitelj Kučalo nahodimo pak u Koceljevićima kod Slanoga 1766. (Golušić 1991:101)

Kulaš

U gradačkim ih maticama nalazimo od 1712. kada se kao krsni kum spominje Vido Kulašević iz Dobrova (MKŽG:7). Vjerojatno su se doselili iz Vojevića u Trebimlji gdje se spominju od

1710. (Krište 1999:189) U prilog toj tezi ide i činjenica da su krsni i vjenčani kumovi Kulašima iz Dobrova počesto bili Kulaši iz Vojevića. Đivan Kulaš Stjepanov (vjerojatno iz Vojevića) kršten je 1654. u Podgori u Primorju (Golušić 1991:180).

Kužić

Miho Glasov oženio se 1722. Marijom, kćerju Mitra Kužića iz Moševića (MVŽG:4). Moguće je da potječu od Tasovčića iz Banje kod Slanoga gdje se 1599. spominje Pavo Kužin koji je 1580. zapsan kao Pavo Doljestović, a 1599. kao Pavo Tasovac (Golušić 1991:81). U Ravnu pak postoje njihive *Kuževnice*, a rod Kužić nahodimo i u Vidu 1704. (M. Vidović 2000:470).

Lazarević

Pavao Lazarević spominje se na Hotnju 1694. (Puljić-Vukorep 1994:319). Nikola i Jure Lazo spominju se 1702. kao posjednici u Vidonjama (M. Vidović 1994:494). Iste se godine spominju i u Orahovu Dolu (Sivrić 2003:250). U gradačkim se maticama Lazarevići na Hotnju spominju od 1713. (MKŽG:11). U 18. st. češći je lik Lazo, a od 19. st. Lazarević. Na Hotanj su došli iz Velje Međe. Godine 1656. krsti se Lazar, sin Nikole Laze (MKŽL:91) iz Velje Međe. U Vidonjama je obiteljski nadimak Lazarevića s Hotnja *Janjić* postao prezimom koje se spominje od 1805., a od Lazarevića najvjerojatnije potječu i vidonjske Keče.

Lésić

Magdalena, kći Mate Lesića iz Gradca, udala se 1668. godine u Dubrovniku za Radu Vukovića iz Kaladžurđevića. (Sivrić 2003:251) Toponim *Lésića njiva* bilježimo u Grabovici, ali se Lesići ne spominju u gradačkim maticama.

Leženić

1712. krštena je Janja, kći Petra i Kate Leženić (MKŽG:7) iz Ilina Polja. Na Kiševu Leženiće nahodimo 1713. (MKŽG:8), 1724. bilježe ih matice na Slivnu (MVŽG:7), 1728. u Vranjevu Selu (MVŽG:21), a 1744. u Crkvicama (MKŽG:131). Po predaji su se Leženići na Ilino Polje doselili iz pelješke Crne Gore gdje se u zaseoku Kvestići bilježi prezime Lešenić 1664. (Vekarić 1995:205). Od Leženića potječu dobranjski *Šćepići* (rodonačelnik je današnjih Šćepića Ante Leženić, doseljenik iz Ilina Polja koji se u dobranjskim maticama spominje 1767.;). Godine 1782. zabilježeni je dvorječno prezime Leženić Šćepić, a od 1802. u

maticama se bilježi samo oblik Šćepići; M. Vidović 1998:254) Moguće je da od njih potječe obitelj *Krivòramović* (MVŽG:1) koja se spominje 1719. u Crkvicama.¹³⁰

Lòpìn

U gradačkim se maticama spominju od 1713. kad se kao kum na krštenju spominje Filip Lopin iz Duži (MKŽG:11). Početkom 18. st. iz matičnih Duži kod Neuma prešli su u Ružne Njive u Vidonjama¹³¹ gdje 1806. mijenjaju prezime u *Tóšić*. Vjerojatno su u Duži došli iz Velje Međe u kojoj se spominju 1713. i otkud su se odselili u Aladiniće (Sivrić 2003:252) te vjerojatno u Majkove (rod Lopina spominje se ondje od 1695.; Golušić 1991:201). Lopina ima u Žuljani na Pelješcu (ondje se spominju još daleke 1664., a po jednoj od predaja ondje su pristigli iz Duži), a živjeli su i u Malom Stonu i Dubi Stonskoj (spominju se 1664.; Vekarić 1996:24–25). Od njih potječu Miškovići. Naime, 1767. udaje se Manda, kći Nikole Miškovića *alias* Lopina (MVŽG:85). Kako su upisi Lopina do 1745. razmjerno rijetki, možemo pretpostaviti da ih se dio pisao kao Mišković.

Ljiljanić

Godine 1704. rođen je Ivan, sin Vučka i Kate Ljiljanić iz Kiševa (MKŽG:17). Ljiljanići se potom spominju u Dračevicama 1742. (MKŽG:142), 1745. u Gradcu (MVŽG:52), a 1749. u Dobrovu (MKŽG:158).

Mājčica

Godine 1694. Majčice se spominju kao doseljenici u Kaloperoviće, a u dobranjskom zemljišniku zaspisano je ime Bogdana Majčice. Po predaji su potomci osloboditelja Kule norinske Cvitana Bilasa. Moguće je da je Cvitan Bilas potomak gradačkih Bjelosavljevića (koji su u gradačkim maticama upisivani i kao Bilosavljevići) te da se nakon završetka tursko-mletačkih ratova vratio u rodni kraj. Godine 1733. u Opuzenu se spominje Božo Majčica iz Donjega Gradca (Bebić 1983:132). Godine 1765. spominje se Andrijana, kći Stjepana Majčice (MKŽG:236). U maticama ne stoji odakle je, ali je vjerojatno iz Dobranja gdje se Majčice bilježe od 1769. (M. Vidović 2000:227)

Màljurić

¹³⁰ Nadimak *Krivòram* nosio je i dio Krešića. Čini se ipak logičnijim da Krivoramovići potječu od Leženića jer su oni jedini stanovnici Crkvica sve do polovice 19. st.

¹³¹ Don Ilija Lopin rodio se 1756. u Vidonjama i to je prvi spomen Lopina u tome selu (M. Vidović 2005:82).

Marko Maljurić spominje se 1694. kao posjednik u Vidonjama (M. Vidović 2000:493). Manda, kći Petra Maljurića (MVŽG:2) iz Vidonja udala se 1722. za Vuku Martića sa Zelenikovca. Godine 1734. udaje se pak Marija, kći spomenutog Petra (sad s boravištem na Zelenikovcu), za Đuru, sina Mihe Martića (MVŽG:36). U neumskome Kleku postoji pak *Mâljurića gràdina*. Čini se da sj dio Maljurića islamiziran te se preselio na Bivolje Brdo.

Mandràpa

Mandrape su pravoslavni rod čiji su se predci, kao osmanlijski vojnici, doselili iz Albanije. Spominju se u metkovskim maticama od 1736. (Vrčić 1974:83)

Màrčĩnko

Obitelj Marčinko u Gluminu i na Herovine doselila se polovicom 19. st. iz Livorske Prodoli u Gornjemu Hrasnu. U istome je razdoblju jedna grana Marčinka živjela i u Hutovu (Puljić-Vukorep 1995:332). Obitelj se najvjerojatnije doselila iz Turkovića u Popovu u kojemu se 1723. spominje Janja Marčinković, kći Markova (MVŽG:7). Iz Turkovića se obitelj preselila na Vjetrenik o čemu nam svjedoče upisi Vide Marčinković, kćeri Nikole, koji se 1725. navodi kao stanovnik Turkovića (MVŽG:10), a 1727. kao stanovnik Vjetrenika (MKŽG:44). Godine 1745. matice ih bilježe na Prisoju (MKŽG:134), a 1770. u Hrasnu (najvjerojatnije u Livorskoj Prodoli; MKŽG:279). Iz Glumine i Hrasna Marčinci su se raselili na Prenj u Dubravama te na Borač kod Kalinovnika i u Mokro kod Konjica, Po jednoj je od predaja Marčincima starije prezime bilo Mrkonjić, a po drugoj su nastali od Žilića. Također ih se dovodi u svezu s Kuzmanima u Gornjemu Hrasnu.

Màndić

Godine 1712. krštena je Manda, kći Nikole i Ivane Mandić iz Dubrave (MKŽG:6). Obitelj se rano iselila u Topolo i Slivno. U Slivnu se spominju od 1747., a poslije su promijenili prezime u *Zũcalo* (M. Vidović 2000:446). Rod Zucalo inače susrećemo u Grepcima u Žurovićima.

Mârić

Koncem 18. st. Vidovići su kupili posjede poturice Ibrahima Marića na lokalitetu *Zôvĩ dô* u vidonjskome zaseoku Dželetin. Iako Mariće na nahodimo u Stanju duša župe Vidonje 1805., Mariju Marić, iseljenicu iz Vidonja, nalazimo u Dubrovniku 1805. (Sivrić 2003:332) Marići su podrijetlom su iz Vojevića gdje se spominju od 1709. i otkud su se preselili na Velju Među

(spominju se ondje od 1711.), Pobrđe (od 1742.) i Gola Brda (oko 1750.). U Vojevićima ih je dio islamiziran (godine 1738. kao krsna kuma Kate Kulaš spominje se Kata Marić Ahmetova; Kriste 1999:189–191) te su, kao i njihovi susjedi iz Vojevića Bojčići, dobili posjede i u Neretvi. Osim u Popovu i Zažablju rano se spominju i u Dubravama: 1726. na Poplatu (MVŽG:12), 1746. u dubravskom Hotnju (MKŽG:141), 1771. u Rečicama (današnji Domanovići; MKŽG:284), a 1792. u Glamočevicama (Perić 2006:183). Marić(ević)i su starosjedioci u Majkovima Gornjim (žive ondje od 1560.; Golušić 1991:203) te u Stonu od 1672. (Vekarić 1995:44) U maticama i u narodnim govorima bilježim i lik *Màrijić*.

Mârković

1. Mârković Bègušić

Prezime je nastalo raslojavanjem roda Marković. Tijekom Prvoga svjetskog rata Stanko Marković, sin Ante Markovića koji se doselio s Košćelee, promijenio prezime u Begušić u spomen na Begiče čije su posjede Markovići naslijedili nakon što je ta obitelj izumrla.

2. Mârković Čoko

Markovići iz Dubrava doselili su polovicom 19. st. u Omrkle te im je nadimak Čoko postao prezimenom. Polovicom 20. st. iselili su se u Slavoniju.

3. Mârković Đevènica

Godine 1734. kao krsna kuma spominje se Janja Marković (MKŽG:93) iz Broćanca. Po tradiciju su od njih nastali Đevenice iako je u maticama ranije potvrđeno prezime Đevenica (već 1719.; MVŽG:1) nego prezime Marković. Markovići su rodom iz Popova gdje se u Dračevu spominju davne 1546. (Vukorep 1996:7), a dovodi ih se u vezu s Ivanovićima jer je u Dubrovniku zabilježeno dvojno prezime *Ivanovich alias Marcovich* (Sivrić 2003:240). Kako su se Ivanovići pisali i kao Zvono, neposredno podrijetlo Markovića valja tražiti u Veljoj Međi (tamo nalazimo Ivanoviće 1671.; Puljić-Vukorep 1994:322) ili Donjoj Trebimlji. Od te grane Markovića potječu Markovići na Prenju, Aladinićima, Borojevićima koji se spominju 1792. (Perić 2006:188, 192)¹³² i Dračevu te Filipovići s Trebimlje (sigurno) i u Gradcu (osim ako je dolje navedena usmena predaja točna).

4. Mârković Sòldić

Nikola Soldat (*Nicolai Soldat*; MKVG:15) iz Hutova spominje se 1727., a poslije prevladava lik Soldić uz likove Solde i Soldo. Žive u Hutovu gdje se spominju od 1729. kada se Grgo, sin Nikole Markovića (MVŽG:24) iz Hutova ženi Jelenom, kćeri Stjepana Vučićevića s Pećine.

¹³² Božica, kći Vuke Markovića iz Dubrava spominje se 1729. u MVŽG:25. Vjerojatno je iz stolačkoga Kruševa iz kojega je Manda, kći (možda istog) Vuke Markovića (MVŽG:74).

Godine 1768. bilježimo krštenje Petra, sina Mihe Markovića *alias* Soldića Grgurova (MKŽG:261). Po predaji se neki vojnik Marković iz Babine Grede oženio za djevojku iz obitelji Sentić u Gradcu i preselio u Hutovo (Vukorep 1996:306). Od te grane Markovića potječu Markovići s Pješivca (spominju se 1792.; Perić 2006:191), Košće, Doluma i Gnjilišta te Begušići i Filipovići u Gradcu (ako je predaja točna jer joj ne nalazimo potvrde u maticama).

Mârtić

Jedan su od najstarijih hrvatskih katoličkih rodova u istočnoj Hercegovini. Još se 1278. spominje Vratislav Martić kojega s Dobromirom Topličem tuži dubrovački trgovac Marin Kišelj za pljačku na putu za Drivu. Martiće kao junake iz Kandijskoga rata (1645. – 1669.) opjevava i Kačić. Godine 1695. Mlečani dodjeljuju harambaši Luki Martiću i njegovu bratu Marku posjede na Zelenikovcu, 1699. u Opličićima u Dubravama i Ošlju, a 1702. Mato Martić dobiva od Mlečana posjede u Vidonjama. (M. Vidović 2000:494) U gradačkim maticama Martiće nahodimo već 1709. (MKŽG:3), s odrednicom Zelenikovac od 1713., a 1726. nahodimo ih u Hrasnu (MVŽG:11), najvjerojatnije u gluminskome Međugorju. Godine 1748. spominju se i u Metkoviću (M. Vidović 2000:265) odakle su, po predaji, prešli u Rastovaču kod Posušja i u okolici Knina (gdje su primili pravoslavlje), a nahodimo ih i u Svitavi 1792. (Perić 2006:179)

Màslāc

Potomci su srednjovjekovne velikaške obitelji Novaković koju u predosmanlijskome vremenu nalazimo u Drivi, a 1498. u Podgori, Liscu, Gromači i Čepikućama u Dubrovačkome primorju. Od sultana su i primili potvrdu da su posjednici na Borutu, a jedan ih se dio, upravo zbog povlastica koje su imali kao osmanlijski saveznici, iselio iz Dobranja. (D. Vidović 2006:202) U gradačkim ih maticama 1723. nahodimo u Hrasnu (MVŽG:5), a 1743. spominje se Mato Maslač iz Dobranja (MKŽG:129). Spominju se još u Slivnu 1747. (M. Vidović 2000:446), a u dobranjske matice upisivani su od 1769. (M. Vidović 2000:227). Od njih potječu Njavre u Hrasnu, po predaji i dobranjski Ivankovići, ali i Novakovići u Sumartinu na Braču, kod kojih postoji predaja da su potomci Maslardića iz Zažablja.¹³³

¹³³ Sačuvano je pismo koje je 1. srpnja 1841. Ivan Novaković *detto* Maslarda iz Sumartina uputio don Vidoju Novakoviću Maslaću (1795. – 1861.), dubravskome župniku. U pismu Ivan Novaković upozorava svojega rođaka da je od svojega oca čuo da su brački Novakovići podrijetlom iz Zažablja. Vjerojatno od Maslaća potječu i Maslarevići iz Orahova Dola odakle je Marija Maslarević (1732. – 1818.; Sivrić 2003:255).

Među pet obitelji Maslaća koja se spominju u popis pučanstva župe Hrasno 1792. spominje se i trinaesteročlana obitelj Mijata Maslaća (Perić 2006:170) koji je dobio nadimak *Njávro* jer se, po usmenoj predaji, *navro* dijeliti. Njegovi se potomci nazivaju Njavrićima, a u drugoj polovici 19. st. negdašnji obiteljski nadimak *Njavro/Njavrić* prelazi u prezime. Njavre danas nastanjuju i Hutovo.

Matić

Matijaš Matić iz Broćanca (MKŽG:4) upisan je u gradačke matice kao kum na krštenju 1709. Godine 1702. u Zemljišniku odlomka Vidonje zapisani su Ivan i Matija Matić. U Vidonje su se pak Matići doselili iz Bjelovića kod Stoca gdje su pristigli iz Velje Međe u kojoj je, po predaji, jedan od Matića ubio bega. (D. Vidović 2005:159) O tome da su Matići zbilja živjeli u Veljoj Međi svjedoči podatak o krštenju Đure, sina Nikole Matića iz Velje Međe u Liscu 1671. (MKŽL:44v) Matići iz Popova spominju se u Dubrovniku 1717., a moguće je da su jedan rod s *Matićima* iz Ravna. Nalazimo ih i u Slivnu 1736. (M. Vidović 2000:445) Svi Matići u istočnoj Hercegovini vode podrijetlo od Matića iz Dubljana, potomaka humskih vlastelina Vukosavića. Moguće da je prezime *Vukòsalja*, zabilježeno 1646. u Moševićima (MVŽL:22), dokaz da se na neumskome području, kao u Popovu, uz prezime Matić uščuvalo starije rodno ime *Vukòsaljić*. U Cerevu se pak u predaji spominje izumrli rod *Vukòsav* koji se preselio u Vrgorsku krajinu.

Matković

Godine 1719. Vido Matković (MVŽG:1) iz Moševića ženi se Anđom, kćeri Vide Butigana. Rod izumire u 19. st. Danas potomci moševičkih Matkovića žive u Malom Vozu u zaseoku Matkovići te u Ošlju.

Matuško

Ivana Matušковиć (MKŽG:4) iz Moševića krštena je 1709. U 19. st. preteže pokraćeni lik prezimena Matuško. Koncem 19. st. sele se na Mečinak i Rudine. Prezime Matuško 1719. nalazimo u Dubrovniku, a 1792. u Postranju (Župa dubrovačka; Vukorep 1995:187). Zanimljivo je da Matušci na Mečinku nose nadimak *Frénić* što bi ih možda moglo dovesti u vezu s izumrlim rodом Frenjo.

Mèdār

U popisu posjednika u Dobranjama 1702. spominju se Petar, Ivan i Vido Medar. Vjerojatno je po njima nazvan zaselak *Medárevine*, a u Dobranjama postoje njive *Medáruše*. Medari se već 1734. spominju u Metkoviću (vjerojatno u Dubravici gdje postoji *Medárov do*). Medari pravoslavci žive u Sedlarima i Dračevu¹³⁴ u Popovu. Neretvanski Medari vjerojatno vuku podrijetlo iz tih sela. (D. Vidović 2006:203) Medari muslimani žive u Dubravama.

Médić

Andrija Medić ubilježen je 1695. kao jedan od mletačkih nadarenika u Dobranjama i Gabeli (M. Vidović 2000:226). Stjepan Medić (MVŽG:11) iz Dobranja spominje se u maticama 1726. Medići se u Topolome spominju još 1577. (Puljić-Vukorep 1994: 326–327), a u Dobranje su po predaji stigli iz Glumine u kojoj ih nalazimo 1760. (MKŽG:207) Nastanjivali su i Ravno u kojemu postoji toponim *Médića dō*. Jedan se dio dobranjskih Medića preselio na *Kljènak*, a imali su posjede i u Glušcima i Gradcu.

Mèrdžān

Obitelj Merdžan spominje se na Dubravici u prvoj polovici 19. st. Živjeli su isprva iznad Glušaca, na brdu Umetaljka u zaseoku Merdžani. Obitelj je na Dubavicu pristigla iz Velje Međe (u kojoj ih nahodimo od 1836.) u koju su se doselili iz Zagorca (gdje se spominju 1801.). Matica je Merdžana popovsko selo Strmica u kojemu se prvi put spominju 1708. (Kriste 1999:204) Iz Velje Međe su se pak u drugoj polovici 19. st. doselili u Gnjišta kod Čapljine i Bivolje Brdo u Dubravama (Mandić 2003:395).

Mijoč

Doselili su se na početku 18. st. na Vidonje iz Popova, najvjerojatnije iz Dubljana. Iz Vidonja su se preselili u Glavice i kasnije u Badžulu. U maticama su zabilježeni i kao *Mi(h)oč*, *Mi(h)očević*. Mihoče na Trebimlji nahodimo od 1653. (MKŽL:19r), Mihočeviće 1729. u Cicrini te 1735. u Ravnome, dok Mijoče nahodimo 1743. na Brijegu (Kriste 1999:99) te u Dubljanima od 1804. (Puljić 2005:110).

Mīlānović

¹³⁴ Medari su u Dračevu i Sedlarima danas pravoslavci. Podatak o tome da su oni pri doseljenju u Zažablje bili katolici neobično je važan. Naime, prilikom doseobe u Neretvansku dolinu izbjeglice iz Popova gotovo nikada nisu mijenjali vjeru. Kako su Medari, Šešlji (žive u Podgradini i Opuzenu), Ivaniševići (danas Ivaniši u Metkoviću) i Gluščevići (žive u Metkoviću) katolici od svoje doseobe u Neretvansku dolinu, dok su u Popovu nositelji istih prezimena pravoslavci, taj nam podatak govori da je u Sedlarima, Dračevu i Poljicima u Popovu, danas selima s isključivo srpskim pravoslavnim življem, nekoć živio znatan broj katolika.

Godine 1744. kršten je Nikola, sin Vuke i Mande Milanović s Drijena (MKŽG:33). U gradačkim maticama Milanoviće susrećemo u Crnićima i na Gredi 1725. (MVŽG:9), u Aladinićima (MVŽG:12), Kruševu (MVŽG:36) Borojevićima (MKŽG:40) i Prenju (MKŽG:41) 1726., na dubravskome Hotnju 1765. (MKŽG:235) te u Tasovčićima 1771. (MKŽG:282). U Slivnu ih se spominje 1756. (M. Vidović 2000:446), a u Metkoviću ih nalazimo kao doseljenike iz Stoca 1759. (M. Vidović 2000:265) Godine 1792. nastanjivali su (osim već spomenutih dubravskih sela) i Jasoč i Pjano Brdo (Perić 2006:193–197). Kao Milanoviće *alias* Vuliće (MKŽG:284) susrećemo ih u Čeljevu 1771. Očito je riječ o jednome od starijih rodova na ovim prostorima. Naime, Juraj Milanović spominje se 1371. u Stonu, Radonja Milanović 1434. u Drijevimu, a 1498. isti se pridjevak pojavljuje u Liscu, Ošljem i Smokovljanima. (Puljić-Vukorep 1994:320)

Miletić

Godine 1646. Petar, sin Mihajla Miletića iz Moševića kršten je u Liscu (MKŽL:22v). Filip, sin Mihe Miletića i Marije, kćeri Đure Gnjatića (MKŽG:153) kršten je 1748. u Gradu. Prezime Paprica *dicto* Miletić zabilježeno je 1755. u Dobrovu (MKŽG:177) Da su Miletići živjeli i u Vidonjama, svjedoči upis vjenčanja Marije, kćeri Mitra Miletića iz Vidonja 1808. (Sivrić 2003:261) Miletići su rodom iz Dubljana u kojima se 1694. spominje poturica Ahmed Miletić (Hrabak 1985:37), još se ranije (1672.) bilježe kao pridošlice iz Ravna u Lisac (MKŽL:93r). Godine 1752. nahodimo ih na Slivnu, 1774. u slivanjskoj Zavali (M. Vidović 2000:446), a 1807. na Pećini (Puljić-Vukorep 1994:307). Imali su obiteljske nadimke *Pòpovac* (prezime prva nosi Ivana Popovac iz Hutova 1727.; MVŽG:15). i *Trnčanin* (godine 1726. nosi ga Ana, kći Sabe Trnčanina iz Hutova; MKŽG:13) koji su se prometnuli u prezimena. Godine 1748. pri krštenju svojega sina Filipa izvjesni je Miho iz Dobrova nosio prezime Miletić, pri krštenju kćeri mu Stane Trnčanin, prilikom krštenja svojega sina Stanislava prezime Popovac, a 1767. trorječno prezime Popovac *vel* Trnčanin (MKŽG:153, 165, 211, 258). Kako su Miletići imali i nadimak *Pàprica* (< *paprica* 'prznica'), kao krsni kum 1768. spominje se Vido Popovac ili Paprica, sin Mihin (*Uitus Michaelis Popovaz seu Paprizza*; MKŽG:263). Od Paprica iz Cerova potječe rod *Bàgur* (< *bago* 'čovjek krivih nogu'; usp. tur. *bögülmek* 'biti iskrivljen') koji se odselio u Metković u kojemu se Baguri spominju 1815. s dvorječnim prezimenom *Bagur Paprica* (Macan 1990:18). Katolike Popovce nahodimo pak 1736. u Plini kod Ploča (M. Vidović 2000:411) te u Glamočevicama 1792. (Perić 2006:183).

Milinković

Vuica i Lazar Milinković vlasnici su zemljišta u Vidonjama 1694. te kupci posjeda muslimanskih velikaša Hadžiomerovića u Metkoviću. (D. Vidović 2005:160) Starinom su iz Dubljana u Popovu odakle su se prešli na Trubino Brdo i (kasnije) Mislinu u Vidonjama, Metković, u Cim kod Mostara, na Prenj i u Višiće. Iz Vidonja su se potpuno iselili nakon Drugoga svjetskog rata.

Milislavić

Mileta Milislavić iz Gradca oženio se 1657. Marom, kćerju Radoslava Markova iz Konavala (Sivrić 2003:263). Spomen roda ne nahodimo u gradačkim maticama.

Milojević

Godine 1658. u Liscu je krštena Marija, kći Mate i Kate Milojević, doseljenika iz Glumine (MVŽG:67). Spomen roda ne nahodimo u gradačkim maticama.

Milolaža

Ivana, kći Ivana i Mande Milolaže (MKŽG:111) iz Goračića krštena je 1739. Pisali su se i kao Milolažić. U selu Srdevićima kod Livna živjela je 1768. obitelj Jure Milolažića (Perković 2003:141) koja se mogla doseliti iz Vidonja. Po predaji su vidonjski Milolaže s Trebimlje.

Mišković

Prvi upis Miškovića u gradačke matice datira iz 1712. kad je kao krsna kuma ubilježena Savica Mišković iz Duži (MKŽG:8), 1736. spominju se u Slivnu (M. Vidović 2000:445), a 1737. u Moševićima (MKŽG:75) i Ilijinu Polju (MVŽG:41). Po vlastitoj su predaji iz Stona, ali se po podacima iz matica čini da su izdanak Lopina.

Mornarić

Mornarići su u Zažablju po povijesnim vrelima isprva stanovali na Pologoši gdje se 1702. spominje Ivan Mornarić (M. Vidović 2000:227). Vjerojatno su pripadnici stare zažapske obitelji Mrnar(ev)ić koje Kačić spominje u pjesmi *Od Stipana Kristića i njegovi svatova*. Godine 1646. spominje se u maticama župe Lisac u Dubrovačkome primorju Petar Mrnarević Stojanov, doseljenik s Trebimlje, a Mrnareviće katolike iz Ravna nalazimo kao iseljenike u Dubrovniku 1668. (Sivrić 2003:270) U gradačkom se zaseoku Dobrovo 1695. kao posjednik spominje Petar Mrnarević (Hrabak 1985:37). Danas su metkovski Mornarići dijelom

pravoslavci, ali kako jedna od mjesnih predaja kaže da su upravo oni odabrali mjesto na kojemu je izgrađena prva crkva sv. Ilije (početkom 18. st.) i s obzirom na to da su u lisačkim i ravanjskim maticama zabilježeni kao katolici, ostaje pitanje jesu li to bili i pri doseljenu.

Mûlović

Godine 1712. rođen je Stjepan, sin Filipa i Janje Mulović (MKŽG:8) iz Broćanca. Posljednji im je upis u maticama 1754. (MKŽG:175) Prezime danas ne postoji ni u Hrvatskoj ni u Bosni i Hercegovini.

Mùstapić

U gradačkim je maticama 1722. ubilježeno krštenje Andrije, sina Stojana i Janje Mustapić (MKŽG:23) iz Hutova. Nalazimo ih i u Dubravici 1763. (SDŽG:90). Još ranije (1694.) u Osičenoj Međi (današnjoj Osječnici) i Toplici Mlečani posjedima nagrađuju Petra Mustapića (Hrabak 1985:41, 43). Po predaji im je starije prezime *Đurđević* što potvrđuju upisi hutovskih doseljenika u Dubrovniku (Puljić-Vukorep 1994:330). Moguće je da su se Mustapići u Hutovo doselili iz Velje Međe u kojoj postoji toponim *Mùstafin grěb*. U 18. st. likovi Mustapić i Mustafić jednako su potvrđeni. Danas su pak Mustafići na Trijebnju muslimani, a Mustapići po Donjoj Hercegovini i Dalmaciji katolici. Godine 1745. dio se hutovskih Mustapića seli u Metković (Vrčić 1974:83), 1756. na Stolove u Slivnu (M. Vidović 2000:446), 1767. u Dobranje (M. Vidović 2000:260), 1792. nahodimo ih u Doljanima i Čeljevu (Perić 2006:166, 200), a 1805. u Vidonjama (ondje su doseljenici iz Doljana). Po predaji su iz Hutova i Mustapići u Mustapića Dragi kod Imotskoga i u okolici Benkovca. Pridjevak pak Đurđević zabilježen je 1435. u Drijevimama, a 1525. u Tuljima u Popovu (Puljić-Vukorep 1994:330).

Nónković

Nikola Nonković iz Broćanca spominje se u Broćancu od 1667. Najzaslužniji je za oslobađanje Metkovića, Slivna, Vidonja i Dobranja od osmanlijske okupacije te za doseobu katoličkoga puka iz Popova i hercegovačkoga dijela Zažablja u istočni dio Neretvanske krajine za što je, kao i njegov sin Vule, 1696. dobio naslov viteza svetoga Marka. Godine 1691. Nonkovići su za svoje zasluge dobili i ogromne posjete na lijevoj obali Neretve (M. Vidović 2000:130–137). Stanovali su u Kleku (gdje i danas postoji Nonkovića kula) da bi se preselili u Opuzen i potom u Metković.

Öbād

Prezime koje je zamijenilo starije rodno ime i kasnije prezime Bronzić. Nahodimo ga 1855. u Prapatnici (SDŽG:70). Prvi upis prezimena *Brônzić* u gradačkim maticama datira iz 1713. kad se krsti Nikola, sin Đure i Janje Bronzić iz Prapatnice. U lisačkim se maticama kao kum na vjenčanju 1664. spominje Miho Bronzić iz Prapatnice (MVŽL:984). Nekoć su živjeli i u Kiševu u kojem ih nahodimo 1653. (Sindik 1926:178–180), *proxime de Drien* spominju se 1726. (MKŽG:30), a u Slivnu 1751. (M. Vidović 2000:446). Starije im je prezime po predaji bilo Milišić. Istozvučni pridjevak nahodimo u Dubrovniku 1353., u Točioniku 1573., Čepikućama 1577., a prezime Milišić zabilježeno je u Popovu 1694. (Puljić-Vukorep 1994:331–332) Od Bronzića potječu Goluže, Raići iz Prapatnice, Burđelezi i Obadi. Prvi je spomen prezimena *Burđèlez* u gradačkim maticama zabilježen 1726. kada se krsti Ana (*Anna*), kći Nikole i Janje Burđelezović iz Prapatnice. Da su podrijetlom od Bronzića, svjedoči upis Nedjeljka Bronzića iz Drijena koji je pri krštenju svojega sina Đure zabilježen s tim prezimenom (MKŽG:30), a pri krštenju svoje kćeri Marije 1733. zapisan je kao Burđelez (MKŽG:83). U Slivnu Ravnu Burđeleze nahodimo 1758. (M. Vidović 2000:446), a u Trnovici u Dubrovačkome primorju (gdje su najvjerojatnije došli iz Prapatnice) još 1703. Iz Trnovice se pak Andrija Burđelez preselio u Kunu Konavosku oko 1747. (Kapetanić, Vekarić 2001:256). Polovicom 19. st. nositelji prezimena Bronzić mijenjaju prezime u Obad.

Öbradović

U gradačkim se maticama kao kuma 1709. spominje Ana Obradović (*Anna Obradouich*; MKŽG:3) iz Dračevica. Moguće je da su se Obradovići upravo iz Dračevica preselili na Vidonje (spominju se u Stanju duša župe Vidonje 1805., ali su po predaji tu od početka 18. st.) pa otud u Postoliče i na Mlinište (u Vidonjama im je nadimak *Břkić*). Godine 1731. Obradoviće pak nahodimo u Hrasnu (MKŽG:72), 1759. u Crnoglavu (MKŽG:71), 1770. u Dobranjama (M. Vidović 2000:227) te 1792. na Prenju (Perić 2006:196). Rod je bio i jest vrlo razgranat istočno od Neretve. Dobroslav Obradović iz Dabra postaje 1346. dubrovački građanin (Sivrić 1999b:212), 1417. spominje se Milobrad Obradović, čelnik katuna Burmazi, pridjevak Obradović 1498. susrećemo u Dolima, Kliševu i Gromači (Puljić-Vukorep 1994:333). Bilo ih je i u Popovu gdje se kao posjednici 1695. spominju u Dvrsnici i Sedlarima (Hrabak 1985:36, 42).¹³⁵ U Dobranjama 1802. nose prezime *Mòmeta*, a 1799. u Dubrovniku (kao iseljenici iz Dobranja) *Moneta seu Obradovich* (Sivrić 2003:210). Dio se Obradovića iz Hrasna islamizirao

¹³⁵ U Sedlarima i danas žive kao pravoslavci iako su nekoć bili katolici (usp. D. Vidović 2006:204).

i preselio u Dubrave. Od prezimena Obradović nastalo je i prezime *Domàzet*. Naime, 1786. Stjepan Obradović rečeni Domazet oporučno ostavlja crkvi parcelu *U stránam* pred današnjim Glušcima, a 1792. spominju se Božo i Ivanica Domazet kao doseljenici iz Hrasna (D Vidović 2006:221). Živjeli su na Bobovištu, a poslije u Bijelome Viru. Godine 1806. sinovi su tada već pokojnoga Martina Obradovića – Ivan i Andrija – promijenili prezime u *Màrtinović* (M. Vidović 1994:529).

Obřvān

Ivan Obrvan (MVŽG:4) spominje se na Kiševu 1722., a na Moševićima Obrvane nahodimo 1731. (MKŽG:73) Upravo su s Kiševa (po predaji su njih i Obšivače ondje dovela dva brata Komljenja) koncem 18. st. prešli na Trubino Brdo, a otud sredinom 19. st. u Medarevine te u 20. st. na Mislinu. Podrijetlo im vjerojatno treba tražiti u Veljoj Međi u kojoj se 1711. spominje rod Oberan (Krište 1999:206). Po predaji su u Stupu, u kojoj se spominju i u gradačkim maticama 1739. (MVŽG:43), pristigli s Trubina Brda.

Obšivāč

Već 1709. krsti se Matija, kći Stjepana Obšivača (MKŽG:3) bez naznake podrijetla, 1734. nahodimo ih na Kiševu (MKŽG:93), a 1738. s Kiševa se jedna obitelj seli na Prapatnicu (MKŽG:108). Početkom 18. st. dolaze i na Vidonje iz kojih se sele na Kose (te odande na Obšivačevu Glavicu i Obšivačevo Guvno) i Mlinište.

Òstojić

Po predaji su iz Gradca prešli na Vidonje nakon što je jedan od njihovih predaka ubio Turčina. Navodno su živjeli u Vidonjam i tijekom osmanlijske okupacije. Boško Ostojić mletački je nadarenik u Kotezima 1694. (Hrabak 1985:39), pa ne treba odbaciti ni mogućnost da su podrijetlom iz Popova. Boško Luketinić (Luketina i Luketinić su nadimci vidonjskih Ostojića) spominje se 1694. kao posjednik u Vidonjama (M. Vidović 2000:493). Isprva su u Vidonjama Ostojići živjeli na Oborini u Žabi da bi se potom preselili u Stajine i kasnije na Mlinište. Kako pridjevak Ostojić u Neretvi nahodimo od 1394. (Sivrić 1999c:94), čini se vjerojatnim da su Ostojići starosjedioci.

Pāpac

Obitelj se Papac doselila u Gluminu polovicom 19. st., najvjerojatnije iz obližnjega Kašića u Hrasnu. Ondje se 36-eročlana (sic!) obitelj Miška Papca spominje 1792. (Perić 2006:174)

Matica je istočnohercegovačkih Papaca u Veljoj Međi u kojoj se spominju od 1709. (Kriste 1999:212) i gdje ih pučka predaja povezuje s Radmilovićima. Godine 1774. spominju se i u gradačkim maticama bez oznake podrijetla (MKŽG:274), a 1864. bili su treća obitelj po brojnosti (bilo ih je ukupno 120; Marić 2010:91) u stolačkoj župi, a nastanjivali su sela Burmaze, Gojiloviće, Gornju Bitunju i Komanje Brdo. Osim prezimskog lika Papac, bilježimo i likove Papčević i Pavač.

Pàpić

Godine 1849. zabilježeno je vjenčanje Stanka Papića, doseljenika iz Štedrice u Crkvice (Bačić 1995:247). Šesteročlana obitelj Mate Papića živjela je pak u Doljanima kod Metkovića 1792. (Perić 2006:167)

Pàškotić

Paško je bio izvanbračno dijete nepoznatih roditelja iz Smokovljana u Dubrovačkom primorju, rođen 1867., po čijem je imenu nastalo to vidonjsko prezime (M. Vidović 1994:264). Danas u Vidonjama živi tek jedan član te obitelji. Ostali su se Paškotići preselili u Metković i Dubrovnik.

Pâvlović

Pridjevak Pavlović u Zažablju i Popovu nahodimo od 1456., a Pavloviće u Popovu trajno susrećemo i nakon osmanlijskih osvajanja. Tako se 1604. na glasovitom saboru svega Popova i Zažablja navodi i Ivan Pavlović iz Velje Međe. U Popovu treba tražiti i korijene gradačkih Pavlovića. U Dubrovačkome primorju pridjevak Pavlović susrećemo 1583. u Topolom i Štedrici, 1650. u Mravincima (Puljić-Vukorep 1994: 335–336) te u Dolima i Grgurićima 1654. (Golušić 1991:128)

I. Pâvlović < Bjelosavljević

Bjelosavljević je starije prezime Pavlovića s Hotnja. Prilikom vjenčanja s Vidom, kćeri Nikole Marčinkovića Ivan Nikolin s Hotnja nosio je 1725. prezime Bjelosavljević (MVŽG:10), pri krštenju sina Andrije godine 1727. prezime Pavlović (MKŽG:44), pri krštenju sina Petra 1734. nosio je prezime Salata (MKŽG:80), dok je prilikom krštenja sina Pavla nosio prezime Salatić (MKŽG:88). Pod prezimenom *Sâlātić* 1714. krsti se Ivana, kćeri Đure i Kate Salatić s Hotnja (MKŽG:12), a 1757. zabilježeno je trojječno prezime *Salatae seu Paulouich* (MKŽG:196). Rod *Sâlāta/Sâlātić* spominje se 1724. i u Gradcu (MKŽG:28). I dok

su na Drijenu svi Pavlovići postali Krmeci, u Gradcu i Žukovicama te na Hotnju svi su negdašnji Bjelosavljevići i Salate u 19. st. postali Pavlovići. Već početkom 19. st. svi Salate mijenjaju prezime u Pavlović vjerojatno stoga što Salate pravoslavci žive u Nevesinju, Ravnu i Žakovu. Čini se da su Salate i u Ravnu nekoć bili Pavlovići (i to katolici!) jer više ravanjskih doseljenika u Lisac od 1673. nosi prezime *Pauli* (Pavlović; MKŽL:41v) U Dubrovačkome primorju Salate su katolici. Tako u Kručici kod Slanoga nahodimo pak 1673. Petra Salatu Marinova (Golušić 1991:145).

2. *Pâvlović Křmĕk*

U gradačkim maticama prezime Pavlović prvi put susrećemo 1730. (MKŽG:30) na Drijenu gdje je netko od kasnijih Krmeka nosio prezime Pavlović. U gradačkim maticama prvi upis prezimena Krmek zabilježen je 1719. kad se krsti Andrija, sin Rade i Mande Krmek s Drijena (MKŽG:18). Godine 1650. u Kotezima u župi Lisac u Primorju spominje se Miho Ivanov Krmeković (MKŽL:9r). U Ošlje se pak s Drijena 1683. doselio Vido Krmek Matin i po njemu su se Krmeci u Ošljem prozvali *Vidojević* (Vekarić 1996:339). Krmeci su nosili i dvojno prezime Pavlović drukčije Krmek od 1764. (MKŽG:232). Po podacima iz SDŽG 2 (1855.) na Dubravici od Krmeka nastaje prezime *Tâpalović* iz Dubrvice. Prezime Topal nahodimo u Orahovu Dolu. Kako se čini da je ondje bilo i Maslaća, čini se da predaja o vezi između Maslaća i Krmeka nije posve neutemeljena. Svi su Pavlovići na Drijenu postali Krmeci.

Pàžĭn

Božica, kći Miloslava Pažina (MVŽG:37) iz Dobrova udala se 1735. za Ivana Keču Nikolina. U gradačkim maticama Pažini se spominju 1726. u Ljucima (MKŽG:35), 1731. u Glumini (MKŽG:68), 1734. u Gradcu (MKVG:34), 1765. u dubravskome Hotnju (MKŽG:235) te 1768. u Tasovčićima (MKŽG:262). Kako se Miloslav Pažin spominje 1731. u Glumini, a potom u Dobrovu, očito su Pažini u Dobrovo pristigli iz Glumine. Već ih 1763. nahodimo i kao doseljenike u Dubrovnik iz Gabele (Sivrić 2003:336), a 1782. kao kovače iz Dašnice (Sivrić 2003:98, 137). Vjerojatno potječu iz Velje Međe gdje je zabilježeno prezime *Drascich seu Pagini* i odakle su se iselili u Dobri Do (Kriste 1999:139).

Pĕrić

Godine 1694. Ivanu Perić Mlečani na Dubravici oduzimaju zemlju (Hrabak 1985:40), a 1712. spominje se kao krsna kuma Vujana Perić (MKŽG:6) s Dubrvice. Osim u Dubravici matice ih bilježe u sljedećim naseljima: 1726. na Trijebnju (MKŽG:35), Škripalima (MKŽG:40) i na

Prenju (MKŽG:41), 1730. u Gradcu (MKŽG:62) te 1768. na Ilinu Polju (MKŽG:266). Dubravski su Perići (osim onih s Hotnja koji su početkom 20. st. došli na ženinstvo u Katića) uglavnom podrijetlom iz Gradca, a u Dubravama ih 1792., osim u već spomenutim mjestima, nahodimo u Malim Crnićima, na Jasoču, u Aladinićima, Tasovčićima i Popratima (usp. Perić 2006). Bilo ih je i u Popovu (otud su vjerojatno stigli u Gradac) u kojemu se 1694. spominju kao islamizirani rod u Zagorcu (Hrabak 1985:38), kao katolike nalazimo ih u Orahovu Dolu 1707. (Sivrić 2003:277), a vjerojatno ih je bilo i u Dubljanima gdje postoji toponim *Périćevina*. U Donjim Majkovima Periće nalazimo od 1589., a po povijesnim su vrelima živjeli i na Zavali (Golušić 1991:207).

Pêrleta

Po predaji je siročić od Turaka otkupio alfir Ostojić koncem 17. stoljeća te ga predao Vrnogama da ga odgoje. Navodno je dijete ostavljeno u sepetu te otud Perletama u Vidonjama nadimak *Sepètlja*. Kako u povijesnim vrelima ne nahodimo podatak kad su se Perlete doselili u Kobranj Do, njihovo je podrijetlo moguće otkriti samo na temelju postojećih predaji. U Vidonjama postoji predaja po kojoj su Vidovići i Vrnoge u Dželetin pripustili Čerleke koji su odbjegli iz Dobrova u kojemu su se nekoć prezivali Butigan. Na temelju izvoda iz mletačkoga katastra razvidno je da su se Čerleci u Vidonje doselili u isto vrijeme kad i Vidovići i Vrnoge, pa kako su svim navedenim obiteljima Mlečani dodijelili zemlju kao naknadu za sudjelovanje u protuosmanlijskim ratovima u približno isto vrijeme, nije logično da se samo Čerlecima pripuštaju zemljišta. Za razliku od svih navedenih rodova, Perlete se ne spominju u mletačkome katastru iz 1694. i 1702., pa se čini da su Vrnoge prepustili dio svojega zemljišta Perletama, a ne Čerlecima. Zanimljivo je da Perlete i danas imaju posjede na Brijegu u Dželetinu uz Vrnoge za koje ni sami ne znaju kako su ih dobili. Uostalom, samo Butigani, Čerleci i Perlete u hercegovačkome i dalmatinskome Zažablju krsnu slavu drže na Miholjdan, tako da su najvjerojatnije Perlete, kao i Čerleci, potomci Butigana, roda koji se iz gradačke Prapatnice i Dobrova doselio u Vidonje i Slivno. Osim u Kobranj Dolu Perlete su nekoć živjeli i na Brestici gdje se 1859. na ženinstvo doselio Andrija Perleta (M. Vidović 1994:264). Prezime je zabilježeno i kao *Perlić* i *Perletinić*.

Pètrović

Žive na Hotnju gdje se 1719. kao krsni kum spominje Petar Petrović (MKŽG:19). Godine 1765. sele se s Hotnja u Prapatnicu u kojoj je zabilježeno dvojno prezime *Petrouich alias Pianich*; MKŽG:238). Na Hotanj su pak pristigli iz Popova gdje se „pod Trnčinom“ spominje

1694. Vujin Petrović (Puljić-Vukorep 1994:338), 1713. Petroviće nahodimo u Strmici, a 1741. u Češljarima (Sivrić 2003:279). U Krajkovićima u Lugu (otkud su vjerojatno stigli u Popovo) nahodimo ih od 1667. (Sivrić 2003:278), na Slivnu 1731. (M. Vidović 2000:447), a 1733. obitelj Petrović sa Svitave živi u Opuzenu (Bebić 1983:133). Prvi spomen prezimena *Pjanić* potječe pak iz 1737. kada se Pavo Pjanić (MVŽG:37) s Hotnja ženi Ivanom Ljiljanić iz Kiševa. Da su rodom od Petrovića, dokazuje krštenje Bože, sina Nikole Petrovića *alias* Pjanića, sina Božina 1765. (MKŽG:238). Istome je Nikoli kad se ženio kao mjesto boravišta ubilježena Dubravica iznad Sjekosa (MVŽG:74). I zbilja se u Sjekosama 1792. (Perić 2006:167) spominju dvije obitelji Pjano, a Pjaniće 1743. nahodimo i u Slivnu (M. Vidović 2000:446).

Popović

Godine 1695. kao posjednik se u Sankovićima spominje se harambaša Jure Popović iz Broćanca (M. Vidović 2000:226). Dobranjski se Popovići početkom 18. st. sele u Gabelu i Doljane. Godine 1712. u gradački župnik krsti Mandu, kći Vide Popovića (MKŽG:7) iz Galovića. Obitelj ondje izumire u 19. st. da bi se 1852. iz Sankovića u Galoviće na ženinstvo doselio Petar Popović (M. Vidović 1994:264). U Slivnu su se Popovići 1730. nastanili na Gradu, Rosnom Dolu i Lipovcu (M. Vidović 2000:445). Kao doseljenike iz Bagalovića nahodimo ih u Opuzenu 1733. (Bebić 1983:131) Moguće je da su i neretvanski Popovići (kao i dubravski u Domanovićima i Tasovčićima) potomci Bratoša koji se u Zagorcu u Popovu spominju od 1720. (Vukorep 1996:313). U maticama za 1795. godinu nalazimo Josipa Popovića rečenoga Nikoletića. Od 1814. njegovi potomci nose isključivo prezime *Nikolētić* (M. Vidović 1998:248). Očito ih je bilo i u Gradcu jer imamo podatak o preseljenju jednoga Nikoletića 1895. iz Gradca u Ston (Vekarić 1996:102). Pridjevak Popović u Popovu nahodimo od 1456. kada se spominje *Crasso Popouich* (Sivrić 1999c:91), a u Dubrovnik se 1574. doselila jedna obitelj Popovića iz Žakova u Lugu kod Trebinja (Sivrić 2003:142).

Pratežina

Godine 1694. Ilija Pratežina dobiva posjede na Vidonjama (M. Vidović 2000:493). Prezime se u maticama prvi put spominje 1712. kada se krsti Marko, sin Jure i Ivane Pratežinović (MKŽG:6) iz Dračevica. Juru Pratežinu (možda je riječ o istome Juri koji se spominje u Dračevicama) iz Vidonja kao krsnoga kuma spominju gradačke matice 1744. (MKŽG:129)

Pratežine su isprva živjeli na Vidonjama, a poslije u Klačini.¹³⁶ Prezime se u ranije doba spominje još samo u Dubrovniku 1716. (Kapetanić, Vekarić 2003:47)

Previšić

Vido, sin Ivana Previšića, sad s Hotnja (MVŽG:52), oženio se 1746. Vidom, kćeri Filipa Salate. Očito je s Previši na Hotanj došao kod Salata na ženinstvo. Previšiće s Previši u gradačkim maticama susrećemo od 1731. (MVŽG:28), a s Vidonja 1770. (MKŽG:275) U dobranjski je pak zemljišnik upisan 1702. Martin Previšić (M. Vidović 2000:227). Kako je riječ o etničkome prezimenu, prezime su Previšić nosili rodovi koji su nastanjivali Previš: Bogančev (spominju se kao doseljenici s Previši u Lisac 1641.), Drmaći (s Previši došli u Ošlje 1694.), Braći i Brzizeci, a možda čak i Matići (Puljić-Vukorep 1994:80). Od islamiziranih Previšića nastao je rod *Břklja*.

Prkačĭn

Iako su posjede u Glumini Prkačini imali još u 18. st., spominju se tek od 1821. (Puljić-Vukorep 1994:342). Živjeli su na Sunožinu imetku i na Međugorju. U Gluminu su se doselili iz Dužice u kojoj se spominju od 1687. kada se kao krsna kuma u matičnim knjigama župe Lisac spominje Ana Prkačĭn (MKŽL:116). Starije im je prezime bilo Nikolić, a u 19. st. zabilježeno je dvorječno prezime Prkačĭn Nikolić, što bi ih dovodilo u srodstvo sa srednjovjekovnim popovskim velikašima Nikolićima. Iz Popova i Glumine Prkačini su se raselili u Dubrave (u Crniće, Gornji Brřtanik, Kamenu i Pješivac) i Stolac (spominju se 1864.; Marić 2010:76), a po predaji su i Prkačini na Mljetu rodom iz Hercegovine.

Prôvić

Obitelj se iz Moševića (u kojima se 1694. spominje Mato Prović) preselila u zaselak Provići između Kleka i Ilina Polja te se u Slivnu spominju od 1732. (M. Vidović 2000:444–445) U Moševićima i danas postaji toponim *Provića vrt*.

Přcār

Pucare su, kao i jedan dio pravoslavnoga življa doseljenoga iz hercegovačkoga dijela Zažablja, Popova, Luga, Zubaca i Crne Gore¹³⁷, Mlečani smjestili na Biokovo, u Imotsku i

¹³⁶ S obzirom na to da im je predaja o podrijetlu vrlo slična predaji kod Jurkovića, možda su s tim rodom u srodstvu.

¹³⁷ Moramo imati na umu da se pod Crnom Gorom nekoć podrazumijevao i dobar dio istočne Hercegovine.

Vrgorsku krajinu, u opustjele turske kuće. Dio se tih pravoslavaca potom nastanio u Glavini Donjoj i Krivodolu, a dio ih se, poput Pucara, koji se spominju kao doseljenici iz Zavojana u metkovskim maticama iz 18. st., vratio u Neretvansku krajinu u koju ih je naselio serdar Milinko Knežić (Macan 1990:16).

Pùtica

Putice se u gradačkim maticama spominju od 1719. kada se krsti Manda, kći Nikole i Anđe Putice (MKŽG:17). Godine 1733. spominju se pak u Gradcu (MKŽG:87), a 1818. u Hutovu (Sivrić 2003:281). Već se 1757. doseljuju i u Dubu Stonsku (Vekarić 1996:187). Jedan su od starijih rodova u ovim krajevima, a isto prezime nahodimo u Orahu i Rupnome Dolu u Trebinjskoj šumi odakle vjerojatno potječu i gradački Putice. Godine 1763. ubilježena je Ana Putica *alias* Džonić (SDŽG:122). Od 1812. pojavljuje se novo prezime dijela Putica *Džóno* koje postaje posebno prezime.

Rádić

Rod u Moševićima spominje Vid Vuletić Vukasović. Toponim pak *Rádića gúvno* nalazimo na Hotnju tako da su Radići sigurno živjeli i na gradačkome području. Šenaesteročlana obitelj Radić stanovala je u Glumini 1792. (Perić 2006:171) Radići potjelu iz Popova gdje se spominju u Veljoj Međi od 1687. (MKŽL:120) Iz Velje Međe preselili su se na Planjak u Gornjoj Trnčini gdje ih u povijesnim vrelima nahodimo od 1710. (Kriste 1999:192) S Planjaka su se Radići raspršili po Popovu (živjeli su u Cicrini, Dobrome Dolu, Grabovu Dolu, Rupnome Dolu, Gajicu, Prhinju i Dolu) i Dubrovačkome primorju (u Podgori žive od 1740.; Golušić 1991:193). Zarana se sela u Gornje Hrasnu u danas napušteni zaselak Pobrđe gdje ih nahodimo od 1739. (MVŽG:44) Iz Popova i Glumine Radići su se raselili u Dubrave (Poplat i Trijebanj) te u Trebinje.

Ràgūž

U Gradcu se 1727. kao krsna kuma spominje Jagica Ragužević (MKŽG:45). Iste godine Raguže u maticama nahodimo kao stanovnike Lastve u Hrasnu (MKŽG:44), 1754. i kao žitelje Dobrova (MKŽG:175), a 1760. kao pridošlice na Boljune (MKŽG:206). Godine 1792. nahodimo ih i u Riđici i Rečicama (2006:177, 197). Prezime prvi put susrećemo 1710. u Strmici na Trebimlji, a po upisu iz 1709. vidljivo je da su se nekoć prezivali Veseličić (Kriste 1999:171). Pridjevnik Veseličić nahodimo 1498. u Mravinci, prezime 1650. u Dubrovniku, a 1668. u Dolima. Srednjovjekovne Vlahe Veseličiće spominje Marko Vego (1957:127). Od

Raguža su pak nastala prezimena Lučić na Vjetreniku i u Gornjem Hrasnu, Bilić na Lastvi i Vodenac iz Vodenoga Dola (Vukorep 1996:314–315). Riječ je o jednome od najbrojnih, a u prošlosti i najbogatijih rodova u istočnoj Hercegovini.

Raič

1. > Golužić

U maticama Golužice nahodimo od 1714. (MKŽG:14) Potječu od Bronzića (*Stanna Bromzich seu Goluscia* zabilježena je 1743.; MKŽG:127), a od 1763. nahodimo upis Raič drukčije Golužić (*Stephano Martini Rajcci alias Coluscich*; MKŽG:229). Gradačke matice, osim u matičnoj Papratnici, Goluže bilježe i na Trijebnju 1725. (MKŽG:41) te 1792. u Kozicama i Pješivcu (Perić 2006:186, 192). Radovan Radosaljić rečeni Gološić spominje se u Trstenom 1430., a u Slanome se 1541. spominje Stjepan Živković rečeni Goluša (pridjevak Golušić od 1576. postaje prezime; Golušić 1991:30).

2. < Rajčević

Kći Radivoja Rajčevića iz Hutova udala se 1683. u Ošlje (Puljić-Vukorep 1994:348). U gradačkim se maticama Rajčevići spominju 1723. kad se ženio Stjepan Rajčević (MVŽG:5) kojemu je vjenčani kum bio Nikola Rajčević iz Hrasna. Godine 1759. Rajčeviče nahodimo i u Osječenici (MVŽG:71). Danas ih je dosta i u Dubravama. Rodom su sa Strmice odakle je Mihajlo Raičev, čiji se sin Matijaš 1645. krsti u Liscu (MKŽL:8). U popovskih ih maticama, osim na Strmici, nahodimo i u Kijevu Dolu od 1709. (Sivrić 2003:287), a od 19. st. i u Orašju. U Dubrovačkome primorju Raiče nahodimo od 1577. (Puljić-Vukorep 1994:347). Od njih potječu Kruševići i Nokovići. *Krušević* je nadimak Raiča iz Mramora koji je postao prezimenom. Prilikom krštenja sina Đure 1766. Marko Matin iz Hutova nosi prezime Rajčević (MKŽG:249), a kod krštenja svoga sina Grge 1777. Krušević (MKŽG:315). U maticama je prezime prvi put zabilježeno 1743. kad se krstio Lovro, sin Ivana i Ane Kruševčić iz Hutova (MKŽG:125). Kao nasljednik Šimuna Đike iz Koceljevića kod Slanoga 1812. spominje se Marko Kruševac Ilijin iz Hutova (Golušić 1991:100). U Hutovu Kruševići u 18. st. mijenjaju prezime u *Noković*. U maticama su isprva zabilježeni kao Nonkovići (prvi put 1872.). Stanko Noković (1781. – 1877.) u maticama je zapisan i kao Raič (1836. i 1842.) i kao Krušević (1827. i 1829.) te kao Noković (u SDŽG početkom 19. st.; Puljić-Vukorep 1994: 349–350).

Rèpeša

U Cerevu se 1728. krsti Božica, kći Vučka i Stane Repeša (MKŽG:51). Nakon što je jedan dio obitelji (koji je donedavno živio u Dubravici iznad Sjekosa) islamiziran, Repeše katolici¹³⁸ u Hercegovini mijenjaju prezime u *Ménalo* (1765. krsti se Nikola Menalović; MKŽG:236). Katolici Repeše žive danas u međuriječju Neretve i Trebišnjice samo u Metkoviću u koji su se doselili prije islamizacije dijela roda (u Metkoviću se spominju od 1742.; M. Vidović 2000:266). Repeše su u Cerevo najvjerojatnije stigli s Trebimlje gdje postoji toponim *Rèpešino gúvno*. Menale su osim Cereva nastanjivali i Kolojanj otkud su se selili na čapljinsko područje.

Rôdin

Rodini potječu iz Radeža gdje je 1669. rođen svećenički kandidat Petar Rodin (Vukorep 1995:191), a na Radežu je 1713. kršten Andrija, sin Ivana i Klare Rodin (MKŽG:8). U Vidonjama se spominju 1672. (Vukorep 1995:191), a kao posjednici u Glumini i na Brestici 1694. (M. Vidović 2000:226). U dobranjskim ih maticama nahodimo 1771. (M. Vidović 2000:227) Po predaji su potomci srednjovjekovnih Šimraka.

Sêntić

Don Jure Sentić (1662. – 1696.) iz Gradca 1686. vodi pregovore u Zadru o preseljenju katoličkoga puka iz Popova i Gradca na mletački teritorij (Puljić 1994:74–75). Njegov otac i braća preselili su se s njim u Slivno, a dio se gradačkih Sentića naselio i u Reljinovac u Vidonjama, a iz Reljinovca na Mislinu. Godine 1713. kršten je Petar, sin Mihe i Jele Sentić iz Gradca (MKŽG:8), 1726. spominju se u Brdu kod Hodova (MKŽG:21). U gradačkim maticama katkad su upisivani pod obiteljskim nadimkom *Cìcina*.

Simat

Godine 1830. zabilježeno je vjenčanje Jure Simata i Anđe Kelić Curić (M. Vidović 1998: 252). Simati su živjeli u dobranjskome zaseoku Kose iz kojega su se preselili na Simatovu Glavicu, pa na Krčevine (gdje su se pokatoličili) i Mali Hum (gdje su ostali kao pravoslavci). Vjerojatno su se doselili kad i ostali neretvanski pravoslavci, početkom 18. st.).

Skóče

¹³⁸ Posljednji upis prezimena Repeša u katoličkim maticama potječe iz 1761. (MVŽG:74)

Već se 1719. na Zelenikovcu spominje kao krsni kum izvjesni Skočče čije je ime u maticama nečitko (MKŽG:18). Obitelj se po predaji iselila krajem 18. st. u Ravne kotare.¹³⁹ Spominju se i u Čeljevu 1792. (Perić 2006:199)

Sóče

Podrijetlom su iz Brotnja odakle im je predak Mato Soče, hajdučki harambaša, dospio u Vidonje i oženio se 1796. Margaritom Crnčević iz Glavica. Na ženinstvu se i nastanio da bi potom prešli u Obrvanovine (M. Vidović 1994:265) Po predaji su Soče nekoć živjeli na Radežu otkud su morali prebjeći jer su ubili jednoga pripadnika roda Krešić. (Bačić 1995:248)

Sòkò

Sokoli se spominju u više mjesta u gradačkoj župi. Prva je od Sokola 1732. u matice upisana Vida, kći Đure Sokola iz Hutova (MKVG:30), 1735. nahodimo ih na Kiševu (MKŽG:94), a 1745. u Broćancu (MKŽG:139). Na područje gradačke župe doselili su se iz Velje Međe u kojoj se spominju od 1708. (Kriste 1999:213), a u popovskom Dračevu obitelj Sokolović spominje se još u 16. st. (Vukorep 1994:191). Moguće je da su hutovski Sokoli poseban rod jer su zabilježeni i pod prezimenima Grgurević i Sprčić. Živjeli su i u Podgajnici u kojoj se dio sela naziva *Sòkolovići*.

Sprčić

Godine 1761. u Dobranje se iz Domanovića doselio Mijo Sprčić (M. Vidović 1998:253). U gradačkim se pak maticama Sprčići spominju 1726. u Habatnici (MKŽG:37), 1727. na Boljunima (MVŽG:17), 1743. u Gabeli (MVŽG:49; ondje se upisivani i pod prezimenima Šprčić, Šprljčić i Šprljinić). Šprljiniće bilježe i metkovske matice kao doseljenike iz Gabele u 1747. (Vrčić 1974:83) Lik *Špr!ljčić* zabilježen je u slivanjskim maticama 1741. (M. Vidović 2000:445), a u dobranjskim 1802. U rodu su s Grgurevićima (kao i hutovski Sokoli). Zbog konotacija prezimena Sprčić Ivan Sprčić je 1937. promijenio prezime u *Bàcilo*. Službena potvrda te promjene uslijedila je tek 1949.¹⁴⁰ Šimun i Pavo Sprčić promijenili su zbog brojnosti 60-ih godina 20. st. prezime u *Nováković*. Pavin je sin Vlatko, koji danas živi u Metkoviću, za boravka u Australiji, promijenio prezime u *Mènix*.

¹³⁹ Postoji i slična predaja za obitelj *Vrsaljko* koja je živjela u Srijetežu u kojemu postoji zdenac *Vrsaljkuša*, a Vrsaljke su zabiježeni i kao mletački nadarenici početkom 18. st.

¹⁴⁰ Na podatku zahvaljujem Ivi Baćilu iz Bijeloga Vira.

Sršen

Godine 1702. spominju se Stipe, Jure i Petar Sršen kao posjednici u Goračićima. Po predaji su živjeli na Trubinu Brdu na koje su se doselili kao klesari s Korčule. Na Trubinu Brdu ne zadržavaju se dugo što je vidljivo iz popisa župljana. Prelaze u Dobranje (ovdje se te iste 1702. spominju ista tri Sršena) gdje su živjeli na Oštrovcu (danas žive u Bijelome Viru) i na Slivno (tamo dio obitelji mijenja prezime u *Màđōr*). Osim u Neretvi, veći ih je broj na Mljetu, Korčuli te na dubrovačkom području. Zanimljivo je da mljetski Sršeni drže da su iz Hutova. U Konavlima pak prezime Sršen nahodimo od 1536. (Kapetanić, Vekarić 2003:223)

Stanić

Stanići su se u Glušce doselili oko 1830. iz Gabele (M. Vidović 2000:274). U Gabelu su pristigli iz Popova koncem 18. st.

Stanković

U gradačkim se maticama spominju od 1712. (MKŽG:5) s nepoznatim boravištem (vjerojatno u Moševićima). U rupodoljskim se maticama 1708. spominju isprva u Čvaljini, a potom na Trebimlji (Glavaši). Godine 1664. u Liscu je kršten Petar, sin Vučete Stankovića s Trebimlje (MKŽL:77r), a godine 1767. prezime nahodimo u Imotici gdje Stankovići dolaze s Trebimlje na ženinstvo kod Mihajlovića (MKŽG:256), kasnijih Konjevoda. Oko 1780. jedna se grana Stankovića odselila i u Mravinca (Sivrić 2003:374).

Stèrn

U Zagorju u Glumini spominje se 1774. krštenje Vide, sina Nijemca Georga Johanna Sterna¹⁴¹ (*Nationis Teuthonicae*; MKŽG:297) i Ane Pažin iz Glumine. Potomci su Georga Sterna dobili prezime *Nijémčević*. Iz Glumine se obitelj djelomično preselila u Bjelimiće kod Konjica.

Stipùrina/Šćepùrina

Među posjednicima u Glušcima i Oraškoj luci 1702. nalazimo Ivana Stipurinovića, a oblik Šćepurina zabilježen je u župskim maticama 1771. (M. Vidović 2000:227) Fra Blaž

¹⁴¹ Po predaji je ubijen na Zelenikovcu kad je uhvaćen u krađi.

Stipurinović „iz Zažablja“ bio je živ oderan u Stocu 1596. (Puljić 1995:68) U Dobranjama postoji toponim *Stipurinovića krâj* pa je fra Blaž vjerojatno bio Dobranjac.

Šagàrjelo

Petar Šagarelić spominje se u popisu vlasnika zemalja na vidonjskom području iz 1694. Možda imaju veze sa Šagarjelićima koji su živjeli u Stonu gdje se spominju 1478. i 1483. (Sivrić 2003:295) Upisani su i u gradačke matice u Moševićima od 1719. (MVŽG:1), a nabrojani su i u popisu vidonjskog pučanstva iz 1805., ali tada s potalijančenim likom prezimena (*Sagareli*). U Opuzen se u 19. st. odselio Mato Šagarelo čime je nestalo toga prezimena u Vidonjama (M. Vidović 1994:313). U Moševićima i danas žive.

Škóbo

Neumski rod koji potječe od Buconjića. Novo prezime Škobo spominje se od 1856. (Vukorep 1995:192).

Šūman

Don Andrija Šumunović (Dobrovo oko 1670. – Zaostrog 1728.) bio je gradački i slivanjski župnik. U gradačkim maticama Šumanovići su zabilježeni 1709. u Dobrovu (MKŽG:4). Rodbina spomenutog don Andrije seli se u Slivnu te se ondje u župskim maticama spominje 1730. (M. Vidović 2000:445). Živjeli su i u Goračićima gdje postoji toponim *Šūmanove zidine*. Po predaji su se iz Goračića preselili u Komin u kojem prezime *Šūman* nahodimo od 1733. (Bebić 1983:134)

Tõmić

Godine 1727. kršten je Konstantin, sin Andrije i Kate Tomić iz Kleka (MKŽG:50). Možda imaju veze s pelješkim Tomićima koji se u Boljenovićima spominju od 1665. (Vekarić 1995:342), a živjeli su i u Grepcima. Predaja ih povezuje s Vidovićima, a mogući su njihovi potomci Dominikovići i Antunovići u Neretvanskoj krajini.

Trójić

Prezime koje je u 19. st. stoljeću posve istisnulo starije rodno ime, a potom i prezime Abramović. Prvi je prezime 1753. nosio Đure Trojić (MKŽG:171) s Hotnja. U gradačkim se maticama Abramovići prvi put spominju 1727. (MVŽG:48) Na području župe Gradac Abramovići su živjeli isključivo na Hotnju. Godine 1764. krštena je pak Ivana, kći Đure

Abramovića *alias* Trojića. Ista se formula susreće u gradačkim maticama u čitavom 18. st. Nakon 1800. prezime Abramović potpuno istiskuje prezime Trojić. Na širem se području Abramoviće spominju 1694. u Gabeli (Mandić 2003:24), a u opuzenskom se Trnovu 1733. spominju dvojica Abramovića, obojica iz Svitave (Bebić 1983:133).

Vatović

Godine 1837. kod tetke se Jele Tošić u Galoviće doselio Petar Vatović iz Štedrice (M. Vidović 1994:265). Njegovi potomci danas žive u Badžuli i na Mliništu. Prezime Vatović u Štedrici nose izvorni Vatovići, ali i potomci obitelji Baće koja je došla na ženinstvo u kuću Vatovića i preuzela prezime svojih domaćina (Vekarić 1996:332).

Verája

Godine 1702. u popisu posjednika u Dobranjama spominju se Ivan i Rade Verajić. Drugi spomen Veraja u Dobranjama nalazimo tek iz 1805. (D. Vidović 2006:201–202). Razlog bi tome mogle biti lokalne razmirice zbog kojih se jedan dio Veraja, danas s nadimkom *Póle*, preselio na *Òrah* iznad Glušaca, a drugi dio na *Pàrile* i *Rêp* pred Metkovićem. Po predaji su dva brata došla na Bobovište iz Bijeloga Polja u Crnoj Gori odakle je jedan prešao u Čapljinu gdje danas žive Veraje pravoslavci.

Viceljic

Spominju se kao doseljenici iz Duži u Imoticu 1673. (Vukorep 1995:193) Godine 1783. jedna se grana Viceljica iz Imotice preselila u Ston (1996:337).

Vidić

U Vranjevu Selu Vidići se spominje od 1821. kao doseljenici iz Topologa (Vukorep 1995:191). Od polovice 19. st. njihov obiteljski nadimak *Sávić* potpuno istiskuje staro prezime.

Vidović

U literaturi se često navode kao Vidovići, Vidončići i kao Vidojevići¹⁴². Godine 1694. navodi se prezime Vidoević u popisu posjednika na vidonjskome području. Već se 1702. spominje Matij Vidović u Vidonjama. Vjerojatno je on otkupio posjede Ibrahima Marića u Dželetinu (o

¹⁴² Vidojevićima Vidoviće iz Vidonja zovu stanovnici susjednoga hercegovačkoga sela Gradca.

čemu je postojao i dokument iz 1707.) i Smokovicama te se ondje naselio iako se još 1695. Matij Vidović spominje kao posjednik u Rupnom Dolu u Popovu, a 1694. na predjelu Ljuti u Gradcu kao posjednik je spomenut Đuro Vidović. (D. Vidović 2005:163) Na Vidonje su se Vidovići po predaji preselili iz Velje Međe u Popovu gdje postoji toponim *Vidovića gúvno*. Po podacima iz matica čini se da su isti rod s Vidončićima iz Rupnog Dola. Godine 1770. kao krsni kum spominje se Ivan *Vidōnčić* Josipov (MKŽG:275) bez oznake podrijetla, a 1772. stoji da živi na Dubravici (MKŽG:287). U vidonjskom se pak zemljišniku iz 1702. spominje Matijaš Vidončić iz Rupnoga Dola (M. Vidović 2000:494), a isti se Matijaš 1695. spominje kao mletački nadarenik u Rupnome Dolu, sad s prezimenom Vidović (Hrabak 1985:42). Vidončiče pak u Rupnome Dolu nahodimo do polovice 1831. (u matice su upisivani od 1710.; Kriste 1999:200), a dio ih je 1793. prešao u Majkove Gornje i dalje u Trsteno (Golušić 1991:219) gdje ih matice bilježe kao Vido(v)čiče.

Vlašić

Ante Vlašić spominje se u popisu dobranjskih obitelji 1767. na Bobovištu. Obitelj izumire 1822. (M. Vidović 1998:260) U Opuzenu se 1733. spominje Nikola Vlašić iz Dubrovnika (Bebić 1983:52), a u Slivnu Vlašiče nahodimo 1798. (M. Vidović 2000:446).

Vrančević

Marica, kći Đure Vrančevića doseljenika iz Duži krštena je 1649. u Liscu u Dubrovačkome primorju (MKŽL:7). Nisu upisani u gradačke matice.

Vrnoga

Po jednoj su od predaja (kojoj su autori Čerleci) potomci mletačkih vojnika podrijetlom iz Vrpolja u Vrlici koji su se koncem 17. st. naselili u Dželetinu, no čini se da su ipak starosjedioci jer se ne spominju u mletačkome zemljišniku iz 1702. u koji su ubilježeni novi posjednici, a godine 1705. u paricama se spominje Marijan Vrnoga¹⁴³. Pisali su se *Vrnužić*, *Vrnogić* i *Vrnožić*. Danas žive na Kosi, a dosta ih je i u Metkoviću (prvi su se Vrnoge tamo odselili 1834.; D. Vidović 2005:163).

Vučina

¹⁴³ Na podatku zahvaljujem don Stanku Vrnogi.

Godine 1641. spominje se Ljilja Vučina iz Glumine (MKŽL:10). Ista se obitelj spominje i u Veljoj Međi 1727. (Puljić-Vukorep 1994:353). Seobama su Vučine prispjeli na Rotimlju i Pješivac u Dubravama, na Bunu te u Sopilja kod Nevesinja. Pridjevci i prezimena Vučina česti su na dubrovačkome području i u Žurovićima od 15. st.

Vukasović

Toma Vukasović iz Gradca (MKŽG:4) spominje se kao krsni kum 1709. Moguće je da su u srodstvu s Vukasima iz Velje Međe (Vukasovići su često upisivani kao Vukasi i u gradačkim maticama) koji se ondje spominju od 1734. (Krište 1999:207), a 1792. nahodimo ih i u Stocu (Perić 2006:190). Živjeli su i na *Rédžinu Pòlju* kod Neuma. Pridjevak Vukasović u Dubrovniku se spominje od 1272., a u Primorju od 1498. (Vukorep 1995:193) Raslojavanjem roda Vukasović nastala su i prezimena *Bégić* i *Kùduz*. Prezime Begić prvi put nalazimo 1737. (MKŽG:106), a da je riječ o Vukasovićima, svjedoči upis u maticama kada se Filip Vukas (sin Vide) 1747. oženio Magdalenom, kćerju Stjepana Curića (ime nije zabilježeno; MKVG:53). Isti je bračni par, sad s prezimenom Begić, 1761. slavio krštenje kćeri Kate (MKŽG:213). Godine 1737. krštena je pak Anđelija, kći Ivana i Mande Kuduzović (MKŽG:108) iz Gradca. Isti se Ivan 1729. oženio za dotičnu Mandu pod prezimenom Vukas (MVŽG:25). Godine 1777. spominje se Stjepan Kuduz drukčije Jovanović (MKŽG:318), pa je moguće da su Kuduzi i Jovanovići isti rod, no u maticama nemamo izravne potvrde.

Vukdragović

Matija i Mihajlo Vukdragović spominju se kao stanovnici Broćanca koji su 1695. morali prebjeći u Mostar jer nisu htjeli ratovati protiv Osmanlija, a na njihovo su se mjesto doselili Nonkovići (Hrabak 1985:33)

Vukorēp

Prezime koje je istinulo rodno ime i kasnije prezime *Stòjanović*. Prvi put se spominje 1855. u Hutovu (SDŽG 2:150). Prvi spomen Stojanovića u gradačkim maticama nahodimo 1737. kada se udaje Ivana, kći Nikole Stojanovića doseljenika s Trebimlje u Radetiće (MVŽG:41). Godine 1760. Vido Stojanović nekoć s Trebimlje sad iz Hutova ženi se Marijom, kćeri Ivana Gustina (MVŽG:73) i seli na ženinstvo u Zelenikovac, što vidimo iz upisa prilikom krštenja njegova sina Đure 1761. (MKŽG:214) Isti se Vido 1764. piše kao *Stojanouich alias Vucorep* (MKŽG:234). Podrijetlom su s Brijega na Trebimlji. Ondje se spominju na Brijegu od 1710., a živjeli su i u Cicrini (Krište 1999:101). Iz Popova se sele u Konštare na Pelješcu i u

Dubrovnik. Miha Stojanova s Trebimlje nahodimo 1669. u lisačkim maticama prigodom krštenja njegova sina Đure. (MKŽL:44r) Po upisima iz matica razvidno je da su živjeli i na Strmici te u Ravnom. Pravoslavni su Stojanovići starosjedioci u Drijenjanima¹⁴⁴, a od njih potječu Brstine koje nahodimo na Brštanici 1728. (MVŽG:41).

Vukotić

Godine 1733. u Trnovu ili Podgradini živi Marko Vukotić iz Hutova (Bebić 1983:133). Pridjevak se Vukotić spominje u Ravnu 1501. (Puljić-Vukorep 1994:356), a rod navodno vuče podrijetlo iz susjednih Bobana.

Vuković

1. *Vuković* (katolici)

Anđa Vuković (*Angiola Vuccouich*; MKŽG:28) s Hotnja upisana je u matice kao krsna kuma 1724. Vukovići podrijetlom iz Pećine u Popovu spominju se 1653. u lisačkim maticama (MVŽL:12v), u rupodoljskim maticama spominju se još u Ravnome (1709.) i Paraunićima (1710.; Sivrić 2003:192), a od 1721. nahodimo ih i u obližnjoj Štedrici (Vekarić 1996:373). Moguće je da su iz Popova metkovski Vukovići koji se spominju 1684. (M. Vidović 2000:262)

2. *Vuković* (pravoslavci)

Mileta Vuković, doseljenik iz zaseoka Vukovići u Žurovićima iznad Rijeke dubrovačke spominje se kao mletački nadarenik na Pologoši 1702. (M. Vidović 2000:227) Pravoslavni se rod Vuković spominje i u Veličanima 1695. (Hrabak 1985:34).

Vuletić

Vuletiće nahodimo već u prvome upisu u gradačkim maticama 1709. u kojemu se spominju Vujana i Stjepan Vuletić (MKŽG:3). Po predaji je jedna grana živjela na Brestici i od njih vjerojatno potječu vidonjski Vuletići koje nahodimo 1805. u Vidonjama, a od Vuletića koji su živjeli na *Gustinōvcu* pod Žabom vjerojatno potječu dobranjski Vulete/Vuletići koje nahodimo u maticama 1771. (D. Vidović 2006:198) U gradačkim maticama Vuletiće isprva nalazimo u Gornjemu Gradcu otkud su se odselili u Podžablje i Oskrušnicu. Krajem 18. st. nekoliko se obitelji iz Gradca seli u Ston gdje su nosili i dvočlano prezime Vuletić Babić.

¹⁴⁴ Kako je dosta katoličkih rodova pravoslavnome okruženju (usp. Popovce u Mrkonjićima), lako je moguće da su i Stojanovići iz Drijenjane prešli na pravoslavlje.

(Vekarić 1996:375) U lisačkim maticama nahodimo ih kao doseljenike s Pećine u Popovu 1656. (MKŽL:64r; iz Pećine se jedna grana početkom 20. st. preselila u susjedni Zagorac), a 1667. kao doseljenike iz Turkovića (MKŽL:74r)¹⁴⁵. U Popovu su živjeli i u Grabovu Dolu gdje se spominju 1805. Godine 1666. nahodimo ih i u Topolome (gdje su najvjerojatnije pristigli iz Popova; Sivrić 2003:307), a 1733. u Opuzenu kao doseljenike iz Gabele (Bebić 1983:131). Vjerojatno su iz Gradca i Vuletići u Imotskoj krajini (Župa). Raslojavanjem roda Vuletić nastalo je prezime *Băbić*. Godine 1825. u maticama je zabilježeno krštenje Janje, kćeri Tadije Vuletića, a iste godine i Ruže, kćeri Tadije Babića. Do 1911. naizmjenično se bilježe prezimena Vuletić i Babić, a od 1911. isključivo Babić. *Băbiće* (koji nisu u srodstvu s gradačkim prezimenjacima) nalazimo još 1726. na Trijebnju (MKŽG:35) i u Ljutcima u Dubravama (MKŽG:40).

Vulić

Godine 1714. krštena je Stana, kći Pave i Kate Vulić (MKŽG:13). U kasnijim ih se upisima povezuje s Milanovićima te ih 1792. nalazimo u Čeljevu (Perić 2006:200).

Vulijašević

Kao krsni kum 1713. spominje se Za(ha)rija Vulijašević iz Kleka (MKŽG:8). Godine 1763. u Kleku živi obitelj Nikole Vulijaša drukčije Pejde (SDŽG:120), 1731. u Kleku se kao krsna kuma spominje Ivana Pejdah (MKŽG:73). Godine pak 1763. spominje se pak Nikola Vulijaš drukčije *Péjdo* (SDŽG:120) također u Kleku. Još ranije, 1722. (MVŽG:4), spominje se Nikola *Pějdāh* na Ljubljenci. U 19. st. nestaju prezimena Vulijašević i Pejdah koje je istisnulo novo prezime *Lóvrić*. Rod se Vulijašević spominje i u Bobanima.

Zonjić

Obitelj Zonjić stanovala je u Vidonjama do konca 18. st. Riječ je vjerojatno o potomcima Nike Zonjića koji se spominje kao posjednik u Glušcima 1702. (Glibota 2006:138) Zonjiće kao doseljenike iz Brotnja nahodimo i u Opuzenu od 1733. (Bebić 1983:131).

Žarković

Žarkovići su stare zažapska obitelj iz Gornjega Hrasna koju Kačić spominje u pjesmi *Od Stipana Kristića i njegovi svatova*. Iako je harambaša Nikola Žarković bio u pratnji jednoga

¹⁴⁵ U Trnčini, kojoj Turkovići pripadaju, postoji mikrotoponim *Vulin vrt*.

od vodećih mletačkih saveznika Milinka Knežića (M. Vidović 2000:487), Žarkovići su se, želeći sačuvati svoje posjede, ostali, poput Maslaća, u granicama Osmanskoga Carstva iako su imali posjede i u današnjoj Dalmaciji.

Žuvèlek

Naselili su se u Vidonje u drugom valu doseljenja, početkom 18. st. iz Dubrovačkog primorja gdje i danas žive (Stupa). Bilježilo ih se i kao *Žuvelege* i *Žuveljiće*, a drugdje i *Gjuveleg*, *Gjuvelek*, *Duvelik* ili *Duveleg*. (D. Vidović 2005:164)

3.3.2. Tvorbeno-motivacijska raščlamba prezimena

Više je od polovice prezimena, točnije 133 od 226 (58,85 %), tvoreno sufiksacijom. Transonimizacijom je nastalo 90 (39,82 %) prezimena, a manji je dio prezimena nastao promjenom naglaska apelativa kojim je motiviran. U prezimenima su ušćuvani prežitci različitih jezičnih sustava. Među njima dalmatskom supstratnom sloju pripadaju prezimena *Goluža*, *Pažin* i *Raguž* te mnoga prezimena tvorena od osobnoga imena. Odras su vlaške prisutnosti na ovim prostorima prezimena *Bačić*, *Baće*, *Bulum*, *Burđelez* i *Škobo*, a možda i *Veraja*. Talijanskim su apelativima (uglavnom mletačkim) tvorena prezimena *Butigan*, *Koncul* i *Šagarjelo*. Najveći je adstratni utjecaj na prezimenski sustav imao turski jezik kojim je u prvome redu pripada velik broj prezimena motiviranih ljudskim manama (npr. *Jogunica*, *Kalauz*) i tjelesnim nedostacima (npr. *Čolaković*, *Topalović*), ali i položajem u društvu (npr. prezime *Bašić*, *Bender*), nazivima zanimanja (*Jarak*, *Kečo*), rodbinskim odnosima (*Pejdah*) te etnonimima (*Arnaut*). Ostaje upitno jesu li i neki turski sufiksi bili plodni u tvorbi prezimena. Naime, sufiks bi *-ek* mogao biti turskoga postanja, no nahodimo ga u tvorbi osobnih imena u srednjovjekovlju (*Jurek Milanović* iz Stona spominje se 1371.; Puljić-Vukorep 1994:320). Sufiks *-ez* posuđen je pak iz talijanskoga, a odraz je mlađega romanskog (točnije mletačkog) sloja prezime *Butigan*. Jedno je prezime njemačkoga postanja (*Stern*). Srastanjem je nastalo prezime *Brzizec*. Postoji tvorba promjenom naglaska, a bilježiti je naglasak ušćuvan u većini prezimena. U dalmatinskome je dijelu *Zažablja* beziznimno ušćuvan bilježiti čeonu kratkosilazni naglasak na prvome slogu (tip *Òbradović*), a u hercegovačkome dugosilazni (tip *Mârković*). Množinski su oblici prezimena *Bajo*, *Menalo* ili *Šutalo* *Báji*, *Mènali* i *Šútali*.

3.3.2.1. prezimena nastala transonimizacijom:

3.3.2.1.1. od osobnog imena: *Àndrūn* (< *Andr-* [< *Andro* < *Andrija*] + *-un*), *Bògdan* (< *Bogdan*), *Bògoje* (< *Bog-* [< *Bogoslav*] + *-oje*), *Bòkan* (< *Bok-* [< *Božidar*] + *-an*), *Drmāc* (<

Drm- [< *Drmitar* < *Dimitrije* < grč. *Dēmētrios*] + *-āć*), *Bóre* (< *Bor-* [< *Borimir/Borislav*] + *-e*), *Džāmarija*¹⁴⁶ (< *Džan* [< rom. *Zan* 'Ivan'] + *Maria*), *Džóno*, *Đurijān* (< *Đur-* [< *Đurađ* < grč. *Geórgios*] + *-ijan*), *Gústīn* (< *Guste*¹⁴⁷ [< lat. *Augustus*] + *-in*), *Kitīn* (< *Kit-* [< *Kita*¹⁴⁸] + *-in*), *Lukètina* (< *Luketa* [< *Luka* < lat. *Luca*] + *-ina*), *Màrčīnko* (< *Mark-* [< *Marko* < lat. *Marcus*] + *-inko*), *Màslāć* (*Masl-* [< *Mase* < lat. *Thomas*] + *-āć*), *Mātuško*¹⁴⁹ (< *Mat-* [< *Mato* < lat. *Matthaeus*] + *-uško*), *Mènaló* (*Men-* [< *Dominik* < lat. *Dominicus*] + *-alo*), *Mèrdžān* (< *Merdžan* < tur. *Mercan*), *Mijoč* (< *Mijo* [< *Mihovil* < lat. *Michael*] + *-oč*), *Mòmeta* (< *Mom-* [< *Momo* < *Mojmir*] + *-eta*), *Pápac* (< *Papac*¹⁵⁰ [usp. *Pavac* < *Pavo* < lat. *Paullus*] + *-ac*), *Pèrleta*¹⁵¹ (< *Perle* [< *Prvoslav*] + *-eta*), *Pratèžina* (< *Pratež*¹⁵² + *-ina*), *Ràič* (< *Raič*¹⁵³ < *Rajica* < *Rajko* < *Radoslav*), *Ròdin* (< *Rod-* [< *Rodoslav*] + *-in*), *Sìmat* (< *Sim-* [< *Simo* < grč. *Symeón*] + *-in*), *Stipùrina/Šćepùrina*¹⁵⁴ (< *Stipur-/Šćepur-* [< *Stipan/Šćepan* < lat. *Stephanus*] + *-ina*), *Verája* (< *Vera* [< *Veronika* < lat. *Veronica*] + *-aja*; usp. lat. *Berinus* < *Verinus*¹⁵⁵), *Vučina* (< *Vuk-* [< *Vuko* < *Vuk*] + *-ina*), *Vukòsav*, *Žuvelek* (< *Žuvelek* < *Žuvela* < *Žuvo* < lat. *Johannes*)

3.3.2.1.2. od apelativa koji označuje zanimanje: *Báće* (< *baće* 'hip. od bač' < *bač* 'glavar pastirskoga stana'), *Butìgan* (< *butigan* 'vlasnik trgovine' < *butiga* 'trgovina' < tal. *bottega*), *Jàrak* (< *jarak* 'osoba koja priprema konja za borbu' < tur. *yaraklamak* 'pripremati konja za borbu'), *Kéčo* (< *kečo* < *kečedžija* 'obrtnik koji pravi keče, odjevne predmete od valjane govede dlake' < tur. *keçe* 'bijela kapa od govede dlake'), *Ključé* (< *ključe* 'ključar'), *Konjèvod* (< *konjevod* 'konjar'), *Kòvāč*, *Mèdār* (< *medar* 'skupljač i prodavač meda'), *Obšivāč* (< *opšivač* 'šivač'), *Pūcār* (< *pucar* 'osoba koja češlja vunu')

3.3.2.1.3. od naziva za životinje i dijelove tijela životinja: *Čóko* (< *čoko* 'brbljavac'; usp. *čoka* 'čavka'), *Kùlāš* (< *kulaš* 'konj žućkaste boje'), *Öbād*, *Pàžīn* (< *pažin* 'fazan' < lat. *phasianus* <

¹⁴⁶ Konstantin Jireček (1962:355) bilježi osobno ime *Zamari* 1044. u Dubrovniku. Prezime pak *Džāmarija/Zāmarija* pučka etimologija vezuje uz apelativ *džamarija* 'osoba koja izrađuje prozore'.

¹⁴⁷ Osobno ime *Guste* na Trebimlju je potvrđeno 1669. (Puljić-Vukorep 1994:292), a i danas je u Neretvanskoj dolini živo neslužbeno osobno ime *Gūšta*.

¹⁴⁸ U ARj (6:15) nalazimo i muško i žensko osobno ime *Kita*.

¹⁴⁹ Na Pelješcu je uobičajeniji izgovor *Matúško*.

¹⁵⁰ Prezime je zabilježeno u više upisa maticama kao *Pavac*.

¹⁵¹ U Metkoviću se pak prezime češće izgovara *Pèrleta*.

¹⁵² ARj (11:380) navodi osobno ime *Pratež* uz komentar *muško ime tamna postaña*. Treba pretpostaviti da je *Pratežina* augmentativni lik osobnog imena *Pratež*. Apelativ *pratež* označuje prt, tovar, teret.

¹⁵³ Osobno ime *Raič* potvrđeno je od 15. st., a posebno je često u istočnoj Hercegovini (ARj 12:952). Bilježimo ga čak i u 18. st. u popovskim maticama.

¹⁵⁴ Muška imena *Stipura* i *Stipurina* bilježi i Tomo Maretić (1885.), u Vidonjama je zabilježen osobni nadimak *Šćepùrak*, a u Metkoviću *Šćepura*.

¹⁵⁵ Po mjesnoj su legendi Veraje dobile prezime po tome što su se *ùvijek vèrali ùz vlās*. Sufiks *-aja* nalazimo u tvorbi osobnih imena (*Blagaja*, *Bulaja*, *Kuraja*, *Božaja*, *Bjelaja*, *Vitaja*).

grč. *pasianós*¹⁵⁶), *Pùtica* (< *putalj* 'konj koji ima bijelu pjegu na nozi'; usp. csl. *peṭbno* 'biljeg, znak'¹⁵⁷), *Rèpeša*¹⁵⁸ (usp. *rep*), *Sòkò* (< *sokol*), *Sřšēn* (< *sřšen* < psl. **sřšēnъ* 'stršljen'), *Škòbo* (usp. *škòbāl̃j* 'vrsta slatkovodne ribe'; rum. *scobáiu*, *scoberiu*, bug. *scober/scobār*¹⁵⁹), *Šútalo* (< psl. **šutъ* 'bezrog')¹⁶⁰, *Vũkorēp* (< *vukov rep*)¹⁶¹

3.3.2.1.4. od naziva za biljke: *Frénjo* (< *frenja* 'vrsta jele'), *Kùkrika* (< *kukrika* 'vrsta grma'), *Šagàrjelo* (< *šagarela* < tal. *zagarella* 'narančin cvijet')

3.3.2.1.5. prema podrijetlu nositelja: *Arnàut* (< *Arnaut* 'Albanac' < tur. *Arnaut* < grč. *Arbanitēs*), *Pòpovac* (< *Popovac* 'stanovnik Popova'), *Ràgūž* (< *Raguž* 'Dubrovčanin' < *Ragusa* < tal. *Ragusa* < lat. *Ragusium*), *Sàlāta* (< *Sàlačka* 'žena iz Osojnika'), *Trñčānin* (< *Trnčanin* 'stanovnik Trnčine, sela u Popovu), *Vřnoga* (< *Vrnoga* 'osoba iz Vrhola, župe u Zabiokovlju')

3.3.2.1.6. od pridjeva i participa: *Gàlov/Gàlōv* (< *gal-* [< psl. **galъ* 'crn'] + *-ov*), *Glàsov/Glàsōv* (usp. *glasán*), *Golūža* (< *gùlōž* 'sladokusan' < lat. *gŭla*¹⁶² 'jednjak, grkljan'), *Jògunica* (< *jogunast* 'svojejav' < tur. *yoğun* 'tvrdojav'), *Kùduz* (< tur. *kuduz* 'bijesan'), *Obrvān* (< *obrvan*; usp. psl. **rъvati*)

3.3.2.1.7. od sraslica: *Břzizec* (< *brz kao zec*¹⁶³)

3.3.2.1.8. od ostalih apelativa: *Bābić* (< *babić* 'dijete koje je odgajala baba'), *Bācilo* (< *baćilo* < *baćo* 'hip. od brat'), *Bájo* (< *bajo* 'hip. od brat'), *Bēnder*¹⁶⁴ (< *bender* 'skitnica' < tur. *derbender* 'osoba koja ide od vrata do vrata'), *Bjelòpera* (< *bjelopera* 'osoba sa sijedim pramenom'), *Bòjbaša* (< *bojbaša* 'svadljivac' < *boj* + *baša* 'predvodnik' < tur. *baša*), *Břstina* (<

¹⁵⁶ U ARj (9:757) zabilježeno je ime psu *Pážo*.

¹⁵⁷ Petar Skok (Sk 3:88) bilježi i rumunjske likove *pintenog* i *pántānog*. *Pùtāl̃j* je često ime konja u Zažablju i Popovu, *Pùtica* ime kozi, a *Pùtilo* jarcu.

¹⁵⁸ Ne treba posve isključiti mogućnost da *Repeša* bilo i osobno ime. Naime, u *Dečanskim hrisovuljama* zabilježeno je osobno ime *Repina* (Grković 1983:203), a u ARj (13:879) osobno ime *Repeš*.

¹⁵⁹ Veoma je zanimljivo da se *škobalj* dok je mlad zove *bjēlīš* (bjeliš je inače i vrsta trave), a homonimno je prezime dosta rašireno u susjednome Slivnu.

¹⁶⁰ *Šúto* ili *Šútić* podrugljivo je ime za muslimana iz Dubrava kod Stoca u Glušcima, selu između Dobranja i Metkovića.

¹⁶¹ Nije isključeno da je *Vukorep* nekoć bilo i osobno ime (iako to dosad u povijesnim vrelima nije potvrđeno) jer su se narodna imena nadimačkoga postanja često sastojala od različitih dviju osnova te su tako nastajala u najmanju ruku neobična imena kao što su *Golozlo*, *Kozoder*, *Močibob*, *Mrkovuk*, *Muzikrava*, *Vinubrat*, *Zlovečera*...

¹⁶² Petar Skok (Sk 1:631) navodi da je moguće da je riječ o dalmatskome leksičkom ostatku.

¹⁶³ Nije isključeno ni da je *Brzizec* nekoć bilo i osobno ime (iako to dosad u povijesnim vrelima nije potvrđeno). U poljskoj antroponimiji bilježimo osobno ime *Brzezisz* te prezime *Brzizec*.

¹⁶⁴ Zabilježena je predaja da su u Veljoj Međi živjela tri brata: jedan bio lijep kao cura pa od njega nastali Curići, drugi bio lak na nogama pa od njega nastali Lakići, a treći bio probisvijet i nakon duga se lutanja vratio kući te je pripovijedao da je došao do Bender-grada po kojemu su ga prozvali. Ona svjedoči o snazi i dovitljivosti pučke predaje, no pri tumačenju prezimena pomaže nam samo kod prezimena Bender. Naime, prezime Curić, kako je već navedeno, dovodimo u vezu s kršćanskim imenom *Juraj*, a prezime se Lakić povezuje s kršćanskim imenom *Lazar*.

brstina 'suha grana kojom se čisti tor, sušanj, tančik'), *Bùlum* (usp. vlaš. *bulumac*¹⁶⁵ 'soha'), *Dòdig* (< *dodig* 'doseljenik, pastir koji odlazi sa stokom u potrazi za pašnjakom'), *Domàzet* (< *domazet* 'priženjeni muškarac koji živi u kući svoje žene'), *Devènica* (< *đevenica* 'vrsta kobasice')¹⁶⁶, *Kòncul* (< *koncul* 'konzul' < lat. *consul*), *Krâlj*, *Kùčājlo* (< *kùčājlo* < *kùčāl̥j*¹⁶⁷ 'čupa'; usp. slov. *kuča* 'čupa, čuperak'), *Lòpīn* (< *lopin* 'lopov, lopuža'), *Mìlolaža* (< *milolaža* 'lažac'), *Njávro* (< *njavro* 'ustrajna, uporna osoba'), *Pàprica* (< *paprica* 'svadljivac'), *Parònos* (< *paronos* 'koji nosi pare, bogataš'), *Pèjdāh* (< *pejdah* 'prosac' < tur. *peyda* 'prisutan, očevidan, jasan'), *Prkàčīn* (< *prkačīn* 'osoba koja prkači, prznica'; usp. *prkača* 'prkosnica'), *Sóče* (< *soče* 'prokazivač' < usp. csl. *sokъ* 'prokazivač, tužitelj'), *Stěrn* (< njem. *der Stern* 'zvijezda')

3.3.2.2. prezimena nastala promjenom naglaska: *Kòvāč* (< *kòvāč*), *Mājčica* (< *mājčica* 'hip. od majka'), *Skòče* (< *skòče* 'skot, životinja; zločest čovjek' < psl. **skotъ*)

3.3.2.3. prezimena nastala sufiksacijom:

3.3.2.3.1. prezimena tvorena sufiksom *-ević*: *Bjelosávljević* (*Bjelosav* [< *Bjeloslav*] + *-ević*), *Crñčević* (*Crnko* [< *Crnomir*] + *-ević*), *Daričević* (*Darič* [< *Daro* < *Darislav*] + *-ević*), *Đurđević* (*Đurađ* [< grč. *Geórgios*] + *-ević*), *Grgúrević* (*Grgur* [< lat. *Gregorius* < grč. *Grēgórius*] + *-ević*), *Hàjdarević* (*Hajder* [< tur. *Hayder*] + *-ević*), *Lazárević* (*Lazar* [lat. *Lazarus* < grč. *Lázaros*] + *-ević*), *Milojević* (*Miloje* [< *Mile* < *Miloslav*] + *-ević*), *Nijémčević* (*Nijemac* + *-ević*), *Rájčević* (*Raič* [< *Rajo* < *Rajko* < *Radomir/Radoslav*] + *-ević*), *Vránčević*¹⁶⁸ (*Vranac* + *-ević*), *Vulijášević* (*Vulijāš* [< *Vule* < *Vuk*] + *-ević*)

3.3.2.3.2. prezimena tvorena sufiksom *-ić*: *Anušić* (*Anuša* [< *Ana* < lat. *Anna*] + *-ić*), *Bábić* (*bábo* [< tur. *baba* 'otac'] + *-ić*), *Bāčić* (*bač* 'glavar pastirskoga stana' [usp. rum. *baciu* + *-ić*), *Bájić* (*bajo* 'hip. brat' + *-ić*), *Bàrišić* (*Bariša* [< *Bartul* < lat. *Bartholomaeus*] + *-ić*), *Bāšić* (*baša* 'glavar, starješina' [< tur. *baš* 'prvi, početak'] + *-ić*), *Bégić* (*bego* 'hip. od beg' [< tur. *bek* < *bey* 'plemić'] + *-ić*), *Bègušić* (*Beguša* [< *Begić*] + *-ić*), *Bóškić* (*Boško* [< *Božo* < *Božidar*] + *-ić*), *Bóžić* (*Božo* [< *Božidar*] + *-ić*), *Brónzić* (*Bronza* [< *Ambrozije*] + *-ić*), *Búconjić* (*buconja* 'debeljuškasta osoba' + *-ić*), *Būntić* (rum. *Buntu* + *-ić*), *Cūrić* (*Cure* [< lat. *Georgius*] + *-ić*),

¹⁶⁵ Petar Skok (Sk 1:234) bilježi i apelativ *bulumač* 'žitko zamiješano brašno kojim hljebari podmazuju hljeb kad je upola pečen'. Po predaji su Bulumi prezime dobili po tome što se jedan od njihovih predaka oženio bulom (muslimankom).

¹⁶⁶ Šimunović (2006a:32) navodi prezimena Divančić i Divković koji se dovode u svezu s apelativom *djevenac* 'djevac, mladoženja, samotnjak'. Ovdje je ipak riječ o prezimenu nadimačkoga postanja (izvorno je prezime obitelji Bašić), pa najvjerojatnije nisu motivirani navedenim apelativom.

¹⁶⁷ Do premetanja je došlo i u riječi *bičājlo* < *bičāl̥j* 'pramen'. U makedonskome antroponimijskom sustavu osobna imena tvorena osnovom *kuč-* dovode se u svezu s albanskim *kuç* 'vrsta čupa' (Ivanova 2006:246).

¹⁶⁸ S obzirom na činjenicu da se ojkonom *Vranjevo Selo* dovodi u vezu s pridjevkom *Branivojević*, a konavosko osobno ime *Vratko* s osobnim imenom *Bratoslav*, ne treba posve odbaciti mogućnost da je prezime nastalo prema nekoj inačici osobnoga imena *Branimir/Branislav*.

Dàničić (*Danica* + *-ić*), *Dobròslavić* (*Dobroslav* + *-ić*), *Drágić* (*Drago* [*< Dragoslav*] + *-ić*), *Drázić* (*Drago* [*< Dragoslav*] + *-ić*), *Drópić* (*drop* 'ostatak od zgnječenoga grožđa' + *-ić*; usp. csl. *otrepъ*), *Gúšić* (*guša*¹⁶⁹ 'bolest prouzročena poremećajem rada štitne žlijezde' + *-ić*), *Ìlč* (*Ilija* [*< lat. Elias*] + *-ić*), *Jànjić* (*Janja*¹⁷⁰ [*< lat. Agnes*] + *-ić*), *Jèličić* (*Jelica* [*< Jela < Jelena*] + *-ić*), *Jòkić* (*Joka* [*< Josip < lat. Joseph*] + *-ović*), *Kàračić* (*karadža* 'crnomanjast' [*< tur. karaça*] + *ić*), *Kâtić* (*Kata* [*< Katarina < grč. Aikaterínē*] + *-ić*), *Klârić* (*Klâra* [*< lat. Clara*] + *-ić*), *Kljùsurić* (*kljusura* [*< kljuse* 'jadan konj'] + *-ić*), *Knèžić* (*knez* + *-ić*), *Krèšić* (*Krešo* [*< Krešimir*] + *ić*), *Kristić* (*Kriste* [*< Kristofor < lat. Christopherus*] + *-ić*), *Krùšević* (*Krùševac* 'stanovnik *Kruševa*, sela kod Stoca' + *-ić*), *Kùžić*¹⁷¹ (*kuže* 'štene' + *-ić*; usp. slov. *kúža/kûža* 'pas'), *Lésić* (*Les-* [*< tal. Lessandro* 'Aleksandar'] + *-ić*), *Lèženić* (*ležen* 'polegnut' + *-ić*), *Lóvrić* (*Lovre/Lovro* [*< lat. Laurentius*] + *-ić*), *Ljiljanić* (*Ljiljana* + *-ić*), *Màljurić* (*Màljura* + *-ić*), *Màndić* (*Manda* [*< Mandaljena < lat. Magdalene*] + *-ić*), *Mârić* (*Marija* [*< lat. Maria*] + *-ić*), *Mârtić* (*Marta* [*< lat. Martha*] + *-ić*), *Mátić* (*Mato* [*< lat. Matthaesus*] + *-ić*), *Médić* (*Medo* + *-ić*), *Miletić* (*Mileta* [*< Mile < Miloslav*] + *-ić*), *Milislavić* (*Milislav* + *-ić*), *Mirčetić* (*Mirčeta* [*< Mirko < Miroslav*] + *-ić*), *Mornàrić* (*mornar* + *-ić*), *Mùstapić* (*Mustapaša*¹⁷² [*< tur. Mustafa*] + *-ić*), *Nikòlčetić* (*Nikoleta* [*< Nikola < lat. Nicolaus*] + *-ić*), *Nikolić* (*Nikola* [*< lat. Nicolaus*] + *-ić*), *Óstojić* (*Ostoja* + *-ić*), *Pàpić* (*pape* 'otac' [*< grč. páppas*] + *-ić*), *Pàškotić* (*Paškota* [*< Paško < tal. Pasquale*]), *Périć* (*Pero* [*< Petar < lat. Petrus*] + *-ić*), *Pjánić* (*pjano* 'pijanac' + *-ić*), *Previšić* (*Prèvīš* 'zaselak sela Hutovo' + *-ić*), *Prôvić* (*Provo* [*< Proho < Prohor < lat. Prochorus*] + *-ić*), *Rádić* (*Rade* [*< Radomir/Radoslav*] + *-ić*), *Sávić* (*Sava* [*< grč. Sábbas*] + *-ić*), *Sêntić* (*Svetin* [*< Svetomir*] + *-ić*; usp. rum. *sfânt* 'svet'), *Sóldić* (*soldo* 'plaćenik, vojnik' [*< tal. soldo* 'sitan novac'; usp. tal. *soldato* 'vojnik'] + *-ić*), *Spřčić* (*spřčko* [*< spřčiti* 'sprčkati, sprtljati, pokvariti'] + *-ić*), *Stànić*

¹⁶⁹ Apelativ *guša* Petar Skok (Sk 1:638) drži dalmatskim prežitkom ilirskoga podrijetla.

¹⁷⁰ Prezime se *Janjić* tumači dovodi u svezu i s muškim osobnim imenom *Janjo* (*< Jan*), no kako je ovdje riječ ipak o prezimenu razmjerno novijega postanja (nekoć su Janjići bili Lazarevići), čini mi se vjerojatnijim da je riječ o prezimenu matronimskoga postanja iako bi po naglasku moglo biti i suprotno.

¹⁷¹ Apelativ *kuže* 'štene' nije zabilježen u hrvatskim rječnicima, ali je prezime *Kùžić* i danas živo na neumskome području (odakle su se Kužići i doselili u Neretvansku krajinu) pa je moguće da je ovaj apelativ neprozirna postanja (Skok za osnovu *kuč-*, iz koje izvodi i apelative *cucak*, *kučak*, *kučka*, *kuja* nahodi i u albanskome, turskome, mađarskome te u romanskim jezicima, tvrdi da je onomatopejska, ali ne navodi indoeuropsku rekonstrukciju; Sk 1:279) nekoć bio živ na neretvanskome i hercegovačkome području.

¹⁷² Nekoć su se nositelji prezimena *Mustapić* (podrijetlom iz Hutova) prezivali *Đurđević* te je novo prezime nastalo najvjerojatnije zbog toga što su Đurđevići kao mletački nadarenići na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće dobili zemljišta koja su nekoć bili u posjedu Mustapaše, prvoga turskog gospodara Gabele, koji je u Gabeli oko 1559. izgradio obrambenu tvrđavu zbog koje je Gabela dugo nazivana *Čitlukom* (*< tur. çiflik* 'feudalni posjed, zaselak na feudalčevu imanju'; M. Vidović 2000:513).

(*Stana* [< *Stanislava*] + -ić), *Šćepić* (*Šćepo* [< *Šćepan* < lat. *Stephanus*] + -ić), *Tõmić* (*Toma*¹⁷³ [< lat. *Thomas*] + -ić), *Tóšić*¹⁷⁴ (*Tošo* [< *Toša* < grč. *Theodósios*] + -ić), *Trójić* (*Trójo* [< *Trojan*¹⁷⁵ < lat. *Traianus*], *Viceljčić* (*Vicelja* [< *Vice* < lat. *Vicentius*] + -ić), *Vidānčić* (*Vidanko* [*Vide/Vido* < *Vid* < lat. *Vitus*] + -ić), *Vidić* (*Vid* [< lat. *Vitus*] + -ić), *Vlāšić* (*Vlah* + -ić), *Vodòpčić*¹⁷⁶ (*vodopija* + -ić), *Vukosaljić* (*Vukosalj*-¹⁷⁷ [< lat. *Vukosav*] + -ić), *Vùletić* (*Vukota* [< *Vuko* < *Vuk*] + -ić), *Vùletić* (*Vuleta* [< *Vule* < *Vuk*] + -ić), *Vúlić* (*Vule* [< *Vule* < *Vuk*] + -ić), *Zónjić* (*Zona* + -ić)

3.3.2.2.3. prezimena tvorena sufiksom -ović: *Àbramović* (*Abram* + -ović), *Bàtinović* (*batina* + -ović), *Bogdánović* (*Bogdan* + -ović), *Bòšković* (*Boško* [< *Božo* < *Božidar*] + -ović), *Cyjètković* (*Cyjetko* [< *Cvijeto* < *Cvijetomir*] + -ović), *Čòlāković* (*čolak* 'jednoruk' [< tur. *çolak*] + -ović), *Čòlanović* (*čolo* 'hip. od *čolak*' [< *čolak* < tur. *çolak*] + -ović)¹⁷⁸, *Dragobrátović* (*Dragobrat* + -ović), *Filipović* (*Filip* [< lat. *Phillipus*] + -ović), *Fràdilović* (*Fradilo* [< starohrv. *frat/frad* 'bratim'] + -ović), *Ìvānkić* (*Ivanko* [< *Ivan* < grč. *Ioánnēs*] + -ović), *Jòvanović* (*Jovan* [< lat. *Johannes*] + -ović), *Jûrković* (*Jurko* [< *Jure* < *Juraj* < lat. *Georgius*] + -ović), *Kostàdinović* (*Kostadin* [< *Konstandin/Konstantin* < lat. *Constantinus*] + -ović), *Krivòramović* (*krivoram* 'koji ima kriva ramena' + -ović), *Màrković* (*Marko* + -ović), *Màrtinović* (*Martin* [< lat. *Martinus*] + -ović), *Màtković* (*Matko* [< *Mato* < lat. *Matthaeus*] + -ović), *Mihājlović* (*Mihajlo* [< *Mile* < *Miloslav*] + -ović), *Mìlānović* (*Milan* [< *Mile* < *Miloslav*] + -ović), *Milīnkić* (*Milinko* [< *Mile* < *Miloslav*] + -ović), *Mišković* (< *Miško* [< *Miško* < *Mihovil* < lat. *Michael*] + -ović), *Mûlović* (*mûlo*¹⁷⁹ 'kopile' [< mlet. *mùla* < lat. *mula*] + -ović), *Nováković* (*Novak* + -ović), *Nòković* (*Noko* [< *Novko* < *Novak*] + -ović), *Nónkić* (*Nonko* [usp. *Novko* < *Novak*] + -ović), *Òbradović* (*Obrad* + -ović), *Pāvlović* (*Pavao* [< lat. *Paulus*] + -ović), *Pètrović* (*Petar* [< *Petar* < lat. *Petrus*] + -ović), *Pòpović* (*pop* 'svećenik' + -ović),

¹⁷³ Iako narodno ime *Tomislav* prije 20. st. nije potvrđeno (po meni dostupnim vrelima) u Zažablju, to ne znači da ga u fondu osobnih imena nije bilo. Naime, u Zažablju i danas živi rod *Krešić*, čije je prezime motivirano osobnim imenom *Krešimir*, koje također nije potvrđeno u zažapskome fondu osobnih imena. Dakle, ne treba u potpunosti odbaciti mogućnost da je prezime *Tomić* nastalo od narodnoga imena, ali je vjerojatnije da je nastalo od kršćanskoga.

¹⁷⁴ S obzirom na činjenicu da je prezime zabilježeno tek u 19. st. (prethodno su se nositelji ovoga prezimena prezivali *Lopin*), moguće je da je prezime motivirano i nadimkom (< *tóša* 'nevježa, nesprenjaković').

¹⁷⁵ Osobnim su osobnim imenom i njegovim izvedenicama motivirano staro zažapsko prezime *Tròjanović* te ojkonom *Tròja(novi)na*.

¹⁷⁶ U Zažablju se prezime sklanja *Vodòpčić* – *Vodòpčića*, a na dubrovačkome području *Vodòpčić* – *Vodopića*.

¹⁷⁷ Riječ je posvojnome pridjevu *Vukosavlji* 'Vukosavov'.

¹⁷⁸ Ovdje ne dolazi u obzir izvođenje od osobnoga imena *Čole* jer su prezimena *Čolaković* i *Čolanović* nastala u 18. st. raslojavanjem roda *Kralj*.

¹⁷⁹ Tako mi se čini najvjerojatnijim (u prvome redu zbog naglaska) iako bi prezime moglo biti motivirano homonimnim apelativima *mùla* 'neplodni križanac magarca i kobile' ili istozvučnim apelativom u značenju 'teolog, kadija' (< tur. *molla*). U tom bi slučaju izvođenjem nastao lik **Mùlović* te stoga prednost dajem tumačenju koje upućuje na apelativ *mulo*.

Stânković (*Stanko* [< lat. *Stanimir/Stanislav*] + *-ović*), *Stòjanović* (*Stojan* + *-ović*), *Šùmanović* (*Šuman* + *-ović*), *Tâpalović* (*topal*¹⁸⁰ 'hrom' [< tur. *tapal*] + *-ović*), *Vâtović* (*Vato*¹⁸¹ [usp. *Ivat* < grč. *Ioánnēs*] + *-ović*), *Vîdović* (*Vid* [< lat. *Vitus*] + *-ović*), *Vùjinović/Vûjnović* (*Vujin* [< *Vujo* < *Vuk*] + *-ović*), *Vukásović* (*Vukas* [< *Vuko* < *Vuk*] + *-ović*), *Vùkdragović* (*Vukdrag* + *-ović*), *Vûković* (*Vuk* + *-ović*), *Žârković* (*Žarko* + *-ović*)

3.3.2.2.4. prezimena nastala hibridnom tvorbom: *Burdèlez* (rum. *bordeiu*¹⁸² 'koliba' + *-ez* [< tal. *-ese*]), *Kr̃mĕk* (*krme*¹⁸³ + *-ek*), *Žuvĕlek* (*Žuvela* [< *Žuvo* < lat. *Iohannes*] + *-ek*)

3.3.2.5. prezimena nejasna ili nepoznata postanja:

3.3.2.5.1. *Čámo*. Prezime bi se moglo označivati zanimanje (*čamo* < *čamdžija*) ili je nadimačkoga postanja (< *čamiti*)

3.3.2.5.2. *Ćĕrlĕk*. Prije doseljenja u Dželetin iz Dobrova nosili su prezime *Butigan*, a njihovo je prezime vjerojatno nastalo hibridnom tvorbom od hrvatskoga korijena (< *ćerati* < *tjerati*) i turskoga sufiksa *-ek*.¹⁸⁴

3.3.2.5.3. Prezime *Kòmazīn* zavrjeđuje posebnu pozornost. U turskom postoji particip *komaz* (< *konmaz*) koji bi se mogao izvesti od glagola *konmak* 'nastaniti se'. *Komaz* bi bio 'onaj koji se ne nastanjuje, nomad'.¹⁸⁵ Na inojezičnu osnovu potom se dodao hrvatski sufiks *-in*. Lik *Komasinović* zabilježen je u Ravnome 1711. (Kriste 1999:223). Ipak, kako je na dubrovačkome području zabilježeno prezime *Komašin* iz Popova, možda je i danas posve neprozirno prezime *Komazin* moguće dovesti u svezu s apelativom *kumašin* 'dobar prijatelj' (< *kum*). Starije je prezime *Komazina*, zabilježeno u Ravnu u Popovu, bilo *Lûčić* (< *Luka*).

3.3.2.5.4. *Mâljuríc*. Prezime je možda nastalo prema osobnome imenu *Malovid*.

¹⁸⁰ U maticama su zabilježeni i likovi prezimena *Topal* i *Topalović*.

¹⁸¹ Ne mogu u potpunosti odbaciti mogućnost da je ime moglo nastati od vlaškoga i albanskoga osobnog imena *Fatmir*.

¹⁸² Romansko se **de* odrazilo u mjesnim govorima kao *de* i u primjeru *srdela* (lat. *sardella* < *sardellus* < *sarda*).

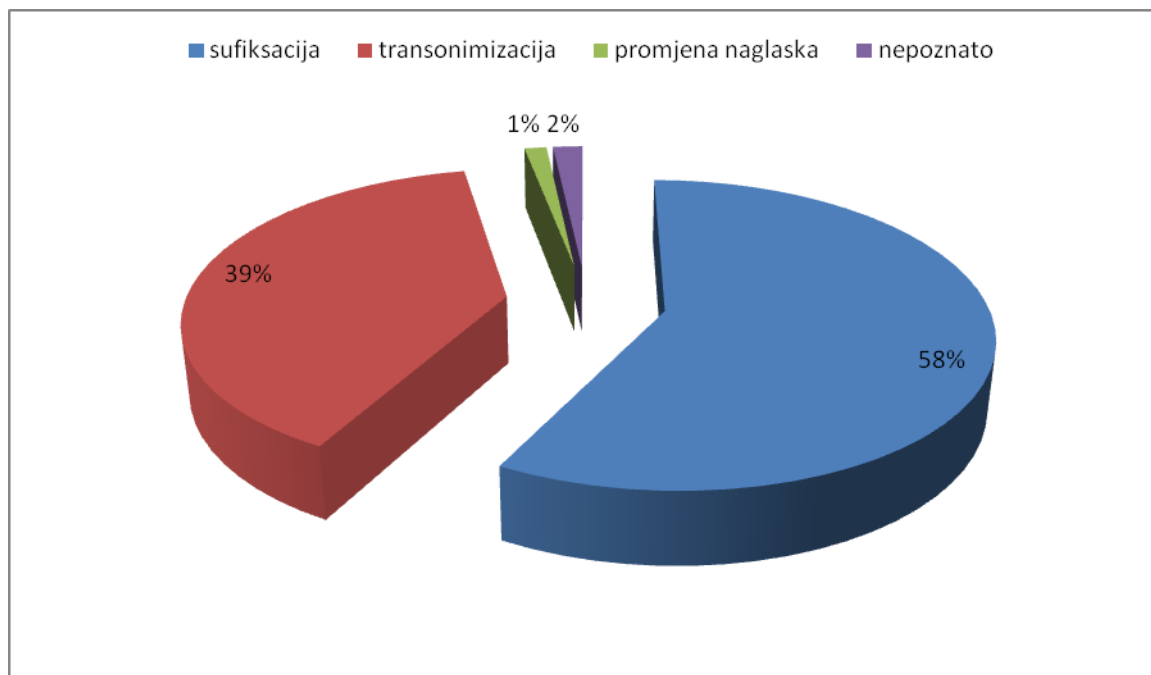
¹⁸³ U ARj (5:599) zabilježeno je osobno muško ime *Krman* s najstarijom potvrdom iz 14. st., a u Lici je zabilježen osobni nadimak *Krman* koje nose osobe velika nosa. Osobna imena *Krman*, *Krmač* i *Krme* navodi Ivanova (2006:238) i izvodi ga od apelativa *krma* 'hrana, majčino mlijeko'. Po mišljenju je Petra Skoka (2:205) praslavenski apelativ **k̃rma* prvooznačivao hranu uopće, a potom stočnu hranu. Apelativi *k̃rme* i *k̃rmak* 'prase' i danas su potvrđeni na terenu, a kako Pavlovići doseljeni iz istočne u zapadnu Hercegovinu nose nadimak *Prásac*, kako su Krmeci nekoć nosili prezime Pavlović te budući da su prezimena nastala raslojavanjem negdašnjih rodniha imena najčešće nadimačkoga postanja na obrađenomu području, najvjerojatnijim mi se čini da je prezime *Krme* motivirano apelativom *krme* ili *krmak*.

¹⁸⁴ Turski sufiks *-ak/-ek* služi za izvođenje imenica sa značenjem mjesta vršenja radnje, imenica koje označuju oruđa, imenica koji označuju rezultat radnje i imenica koje označuju vršioca radnje ili njegovo svojstvo te pridjeve koji označuju svojstvo izraženo glagolom. (Čaušević 1996:442)

¹⁸⁵ Na tu me mogućnost, uz napomenu da je iznesem sa za to potrebnom dozom opreza, upozorio Ekrem Čaušević na čemu sam mu neizmjerano zahvalan.

3.3.2.5.5. *Mandràpa*. S obzirom na to da su Mandrape po vlastitoj predaji rodom iz Albanije, prezime je možda moguće dovesti u svezu s albanskim apelativom *mänder* 'palenta posuta slanim ovčjim sirom' (Nosić 1998:214).

Prikaz 1. Tvorbeno-motivacijska razredba prezimena¹⁸⁶

3.3.3. Značenjska razredba prezimena

Osobnim je imenom motivirano 125 od 226 obrađenih prezimena (55,31 %), od čega je čak 56 prezimena motivirano hrvatskim narodnim imenom (44,80 % od svih prezimena motiviranih osobnim imenom), 60 kršćanskim imenom (48,80 %), a 9 (7,20 %) prezimena ostalim osobnim imenima. Prezime *Maljurić* vjerojatno je motivirano osobnim imenom za koje ne mogu utvrditi kojemu jezičnom sustavu pripada. Podjednaka zastupljenost prezimena nastalih prema narodnim i kršćanskim imenima svojevrsni je specifikum krajeva koji pripadaju ili su nekoć pripadali (istočni dio Neretvanske doline) Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji u kojima se odredbe Tridentskoga koncila (1545. – 1563.), zbog osobita položaja navedene biskupije, nisu tako snažno provodile. U drugim krajevima prezimena motivirana kršćanskim imenima uvjerljivo pretežu. Tako je, primjerice, u Rami broj prezimena motiviranih kršćanskim imenom gotovo dvostruko veći negoli onih motiviranih narodnim imenom kao i u selu Vid na desnoj obali Neretvanske doline koji je pripadao Makarskoj biskupiji. U sjevernim je hrvatskim krajevima taj omjer još izraženiji u korist prezimena

¹⁸⁶ Prikaze je u ovome radu izradila Anđela Vidović na čemu sam joj veoma zahvalan.

motiviranih kršćanskim imenima. Od narodnih osobnih imena kojima su motivirana prezimena izdvajam osobna imena *Kita*, *P(e)rle*, *Pratež* i *Šuman* kojima su motivirana prezimena *Kitin*, *Perleta*, *Pratežina* i *Šumanović*. Navedena su narodna osobna imena danas posve neprozirna. U ARj (6:15) potvrđeni su i muško i žensko osobno ime *Kita* (dovodi se u svezu s apelativom *kita* 'snop cvijeća'). Prezime *Šuman* treba povezati s jednim od narodnih imena tvorenih od apelativa *šuma*. Znatno je broj prezimena motiviran osobnim imenom *Vuk* koje se nekoć nadijevalo da bi se novorođenče zaštitilo od uroka, a od složenih narodnih imena okamenjenih u prezimenima izdvajam osobna imena *Dragobrat* i *Vukdrag* (< *vuku drag*). Velik je broj zanimljivih kršćanskih imena ušćuvanih u gradačkome antroponimijskom sustavu. Osobno ime *Bronza* (< *Ambrozije*) spominje se u dubrovačkim srednjovjekovnim ispravama, a u Topolome ga nahodimo 1691. (Puljić-Vukorep 1994:332) Prezimena *Curić* i *Durđević* motivirana su kršćanskim imenom *Juraj*, no izvori su im različiti. Osobna imena *Curać*, *Curi* i *Curko* zabilježena su u ARj (1:860) i romanskoga su postanja.¹⁸⁷ *Cure* je često neslužbeno ime ili osobni nadimak na mnogim dalmatinskim otocima. U prezimenima se *Durđević* i *Durijan*¹⁸⁸ ušćuvalo osobno ime *Dur(a)đ* koje je nastalo neposredno od grčkog imena *Geórgios* od kojega su nastala i gore navedena osobna imena *Curać*, *Cure*, *Curi* i *Curko*, ali i sve inačice osobnoga imena *Juraj* kojima su tvorena brojna hrvatska prezimena među kojima je i *Jurković* čiji nositelji napućuju susjedne župe.¹⁸⁹ Kršćanska imena *Kostadin*, *Lazar*, *Mihajlo*, *Prohor*¹⁹⁰ i *Sava* kojima su tvorena prezimena *Kostadinović*, *Lazarević*, *Mihajlović* i *Prović* zajednička su kršćanskome Zapadu i Istoku te su odraz osobita položaja naših krajeva koji su prije Raskola 1054. crkveno pripadala Bizantu te se u Dalmaciji i Hercegovini češće nego na drugim hrvatskim povijesnim prostorima štiju svetci kršćanskoga Istoka. Neki pravoslavni rodovi (npr. *Simat*¹⁹¹) nose prezimena motivirana likovima kršćanskih imena češće potvrđenih u srpskome antroponimijskom sustavu. Prezime *Maslač* izvodi se o pak od kršćanskoga imena *Toma*. Prezime *Menalo* (< *Menalo* < *Meno*) najvjerojatnije je nastalo od inačice kršćanskog imena *Dominik*. Sličnoga su postanja hrvatska prezimena *Menčetić* i *Menac* te crnogorsko *Minić*. Kršćansko ime *Dominik* odrazilo se i u

¹⁸⁷ Romansko *ge, *gy vjerojatno se isprva odrazilo kao *dz* (bilježimo tako nadimak *Dzorko* na Trebimlju u Popovu), a kako se glas *dz* defonemizirao, zamijenjen je bezvučnim parnjakom – *c*

¹⁸⁸ Riječ je o hrvatskoj prilagođenici inačice kršćanskoga imena *Juraj* tvorenoga od antroponimijske osnove *Dur-* i latinskoga sufiksa *-ianus*. Slično je tvoreno prezime *Družijanić* u zapadnome dijelu Neretvanske krajine (razlika je u tome što je antroponimna osnova hrvatskoga podrijetla; usp. Šimunović 2006:94).

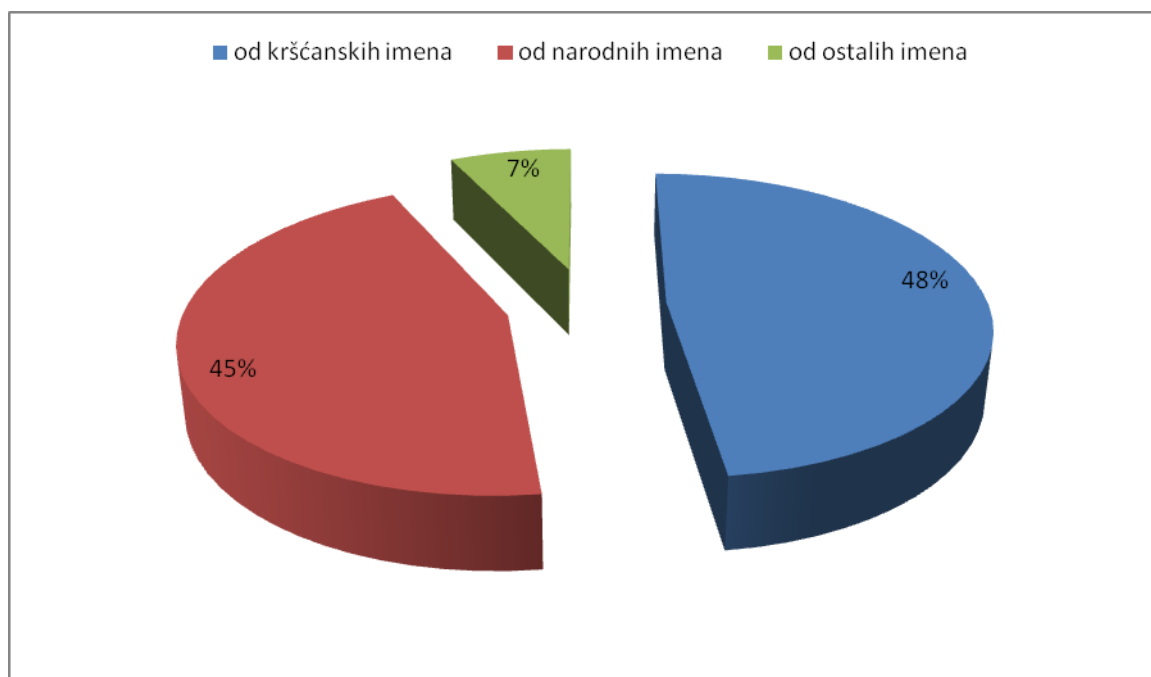
¹⁸⁹ Više o odrazima kršćanskog imena *Juraj* u D. Vidović 2007b.

¹⁹⁰ Sveti je *Prohor* živio je u 1. st. Bio je jedan od sedam jeruzalemskih đakona koje su apostoli odabrali da služe helenizirane Židove u Jeruzalemu. Postao je nikomedijskim biskupom te je najvjerojatnije stradao u Antiohiji za vrijeme Neronovih progona kršćana.

¹⁹¹ Osobno ime *Simko* zabilježeno je 1481. u katoličkim Konavlima (KV 1:24), a na Pelješcu su u 17. st. potvrđena prezimena *Simat* u Česvinici i Podgorju te *Simičević* u Potomju.

prezimenima *Dominiković* i *Dominković* u susjednim krajevima. Menali su se prethodno prezivali *Repeša* te su sve Repeše u Hrasnu promijenili (*menali*, kako pučko tumačenje kaže) prezime u *Menalo* jer se dio obitelji islamizirao. Romanski je supstrat utjecao na nastanak prezimena *Sentić* (< *Svetin* < *Svetomir*; usp. rum. *sfânt* 'svet'). Imenima su rimskih bogova i careva motivirana prezimena *Džono* i *Trojić*. Osobno ime *Džono* nosio je i glasoviti dubrovački književnik Džono Palmotić te je u njemu uščuvan dalmatski odraz latinskoga imena *Junius* (< *Juno* 'Junona'). Odraz se toga imena uščuvao i u osobnom nadimku *Džuna* koji je nosio jedan pripadnik roda Bogoje. Romanskome osobnom imenu *Zamari* odgovara hrvatska prilagođeni lik okamenjen u prezimenu *Džamarija*. Godine 1242. u Ulcinju (Jireček 1962:213) nahodimo romansko ime *Zona*, a istoimeno prezime nahodimo na dubrovačkome području. Tim je imenom motivirano prezime *Zonjić*. U prezimenu *Trojić* uščuvana je uspomena na rimskoga cara Trajana kojega pamti i narodna predaja (*U cara Trojana kozje uši!*). Prema vlaškomu je imenu *Buntu* nastalo prezime Buntić. Muslimanskim je osobnim imenom motivirano hrvatsko prezime Mustapić i bošnjačko Hajdarević.

Prikaz 2. Prezimena motivirana osobnim imenima

Nadimcima je motivirano 72 prezimena (31,86 %; u postotku nešto manje nego primjerice u Metkoviću). Od toga su najzastupljenija prezimena motivirana nazivima i dijelovima tijela životinja te stočarskim načinom života (njih 16 od, tj. 22,22 % od svih prezimena motiviranih nadimkom) te od nadimaka motiviranih duševnim svojstvima nositelja (15, tj. 20,83 %). Prezimena *Begušić* svojevrsan je raritet na istočnohercegovačkome

području. Nastalo su tako što je dio nositelji prezimena *Marković* primio novo prezime motivirano majčinim djevojačkim prezimenom *Begić*. Po naglasku se razlikuju homografnu prezimena *Băbić* koje se izvodi od rodbinskoga naziva *babić* 'osoba koju je odgajala baka' od prezimena *Bábić* koji je izveden od turcizma *babo*. Imenima su kukaca motivirana prezimena *Obad* i *Sršen*. Među prezimenima nadimačkoga postanja je i prezime *Stern* koji je nosio doseljenik njemačkoga podrijetla.

Zanimanjem je prvotnih nositelja motivirano 15 (6,64 %) prezimena. Mali broj takvih prezimena znak je da je u ovim krajevima obrt bio slabo razvijen. Prezimena *Bačić*, *Baće*, *Jarak*, *Kečo*, *Ključce*, *Konjevod* i *Pucar* podsjećaju nas na neka posve iščezla zanimanja. Posebno je zanimljivo prezime *Fradilović* u kojemu je ušćuvan starohrvatski apelativ *frad* 'bratim'.

Ukupno je 9 (3,98 %) prezimena motivirano etnikom ili etnonimom. Ta su prezimena uglavnom nastala nakon doseljenja nekoga roda na novo područje. Tako su Arnauti nekoć nosili prezime *Dropić*, *Kruševići* *Raič*, *Nijemčevići* *Stern*, *Popovci* i *Trnčani* *Miletić*, *Raguži* *Veseličić*, *Previšići* *Bogančev*, *Drmać* i *Brzizec*, a *Salate* *Bjelosavljević* i *Pavlović*. Samo za *Vlašiće* i *Vrnoge* nije poznato starije prezime.

3.3.3.1. Značenjska razredba prezimena:

3.3.3.1.1. od osobnih imena:

3.3.3.1.1. od narodnih osobnih imena:

3.3.3.1.1.1. od muških narodnih imena: *Bjelosavljević*, *Bogdan*, *Bogdanović*, *Bogoje*, *Bokan*, *Bore*, *Boškić*, *Bošković*, *Božić*, *Crnčević*, *Cvjetković*, *Daričević*, *Dobroslavić*, *Dragić*, *Dragobratović*, *Dražić*, *Kitin*, *Krešić*, *Medić*, *Milanović*, *Miletić*, *Milinković*, *Mislavić*, *Milojević*, *Mirčetić*, *Mometa*, *Noković*, *Nonković*, *Novaković*, *Obradović*, *Ostojić*, *Perleta*, *Pratežina*, *Radić*, *Raič*, *Rajčević*, *Rodin*, *Stanković*, *Stojanović*, *Šumanović*, *Vrančević*, *Vuj(i)nović*, *Vukasović*, *Vukdragović*, *Vukosaljić*, *Vukosav*, *Vukotić*, *Vuković*, *Vuletić*, *Vulić*, *Vulijašević*, *Žarković*

3.3.3.1.1.2. od ženskih narodnih imena: *Daničić*, *Jeličić*, *Ljiljanić*, *Stanić*

3.3.3.1.2. od kršćanskih imena:

3.3.3.1.2.1. od muških kršćanskih imena: *Abramović*, *Andrun*, *Barišić*, *Bronzić*, *Curić*, *Drmać*, *Đurđević*, *Đurijan*, *Filipović*, *Grgurević*, *Gustin*, *Ilić*, *Ivanković*, *Jokić*, *Jovanović*, *Jurković*, *Kostadinović*, *Kristić*, *Lazarević*, *Lesić*, *Lovrić*, *Luketina*, *Marčinko*, *Marković*, *Martinović*, *Maslač*, *Matić*, *Matković*, *Matuško*, *Menalo*, *Mihajlović*, *Mijoč*, *Mišković*,

Nikoletić, Nikolić, Paškotić, Pavlović, Perić, Petrović, Prović, Savić, Simat, Šćepić, Šćepurina, Tomić, Tošić, Vatović, Viceljić, Vidančić, Vidić, Vidović, Žuvelek

3.3.3.3.1.2.2. od ženskih kršćanskih imena: Anušić, Janjić, Katić, Klarić, Mandić, Marić, Martić, Veraja

3.3.3.3.1.3. *od ostalih osobnih imena:*

3.3.3.3.1.3.1. od muslimanskih muških imena: Hajdarević, Merdžan, Mustapić

3.3.3.3.1.3.2. od inojezičnih nekršćanskih muških imena: Buntić, Džamarija, Džono, Sentić, Trojić, Zonjić

3.3.3.2. od nadimaka:

3.3.3.2.1. od nadimaka motiviranih rodbinskim odnosima: Babić, Babić, Bajić, Bajo, Domazet, Majčica, Mulović, Papić, Pejđah

3.3.3.2.2. od nadimaka motiviranih drugim prezimenima: Begušić

3.3.3.2.3. od nadimaka motiviranih društvenim položajem nositelja: Bašić, Begić, Bender, Knežić, Koncul, Kralj

3.3.3.2.4. od nadimaka motiviranih načinom života nositelja: Burđelez, Paronos, Sprčić

3.3.3.2.5. od nadimaka motiviranih predmetima iz tvarnog svijeta: Batinović, Bulum, Đevenica

3.3.3.2.6. od nadimaka motiviranih vanjštinom i tjelesnim osobinama nositelja: Baćilo, Bjelopera, Brzizec, Buconjić, Galov, Glasov, Karačić, Kučajlo

3.3.3.2.7. od nadimaka motiviranih tjelesnim nedostacima nositelja: Čolaković, Čolanović, Gušić, Krivoramović, Kuduz, Tapalović

3.3.3.2.8. od nadimaka motiviranih duševnim svojstvima nositelja (ponajprije manama): Bojbaša, Goluža, Jogunica, Kuduz, Leženić, Lopin, Milolaža, Njavro, Obrvan, Paprica, Pjanić, Prkačin, Skoče, Soče, Vodopić

3.3.3.2.9. od nadimaka motiviranih nazivima za biljke i biljnim proizvodima: Dropić, Frenjo, Kukrika, Šagarjelo

3.3.3.2.10. od nadimaka motiviranih nazivima i dijelovima tijela životinja te stočarskim načinom života: Brstina, Čoko, Dodig, Kljusurić, Krmek, Kulaš, Kužić, Obad, Pažin, Putica, Repeša, Soko, Sršen, Škobo, Šutalo, Vukorep

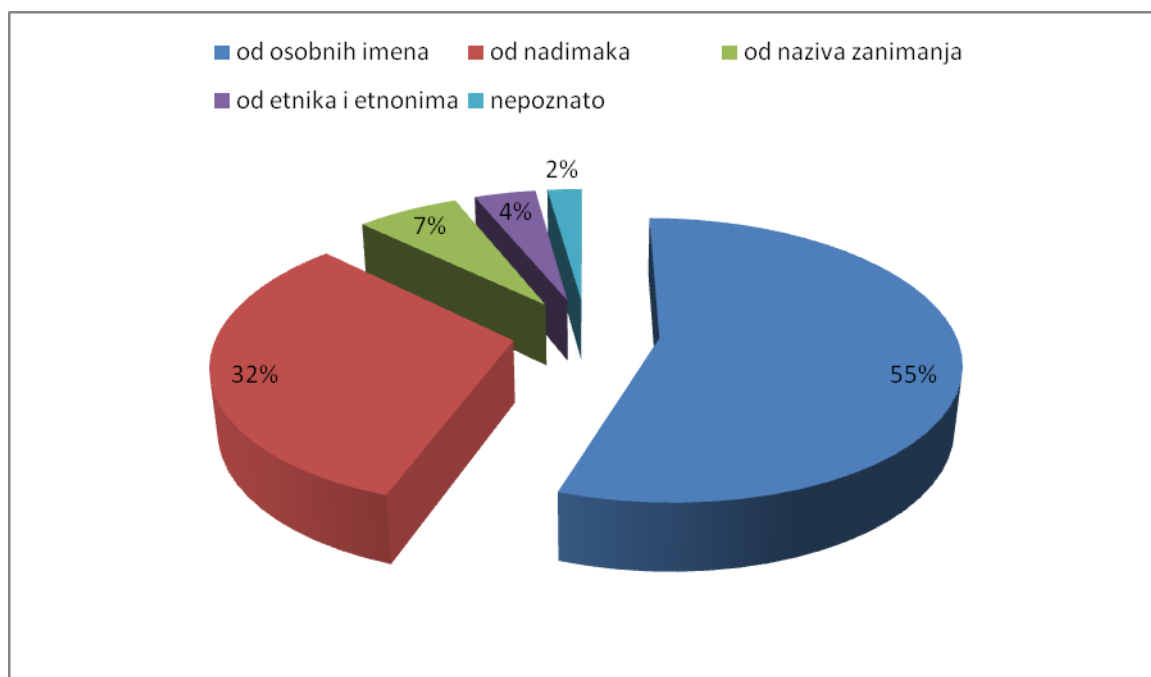
3.3.3.2.11. od nadimaka motiviranih astronomskim tijelima: Stern

3.3.3.3. od naziva za zanimanje: Bačić, Baće, Butigan, Fradilović, Jarak, Kečo, Ključe, Konjevod, Kovač, Medar, Mornarić, Obšivač, Popović, Pucar, Soldić

3.3.3.4. od etnika i etnonima: Arnaut, Krušević, Nijemčević, Popovac, Previšić, Raguž, Salata, Trnčanin, Vrnoga

3.3.3.5. nejasno ili nepoznato: Čamo, Čerlek, Komazin, Maljurić, Mandrapa

Prikaz 3. Značenjska razredba prezimena

3.4. Obiteljski nadimci

Obiteljski su nadimci kao dopuna identitetu veoma česti u Zažablju, no jako se razlikuju s obzirom na stalnost i na činjenicu jesu li se prometnuli u prezime. Neki su od njih (kao što su Babić, Cicina, Kuduz, Prčak ili Zelić) stari barem koliko i prezimena, no u prezimena se nikada nisu prometnuli iako su katkad upisivani u matice, a neki su se (npr. Prčak ili Vodenac) prenosili seobama i u udaljenije krajeve. S druge pak strane, nisu se samo stari nadimci (kao što su Begić, Domazet, Džono) prometali u prezimenima, nego su se prezimena nadijevala i u čast majčine obitelji (Begušić).¹⁹² Kadšto je teško lučiti prezime od obiteljskog nadimka (danas je Mometa nadimak dijela Obradovića, a u maticama je zabilježen kao prezime, slično je i s prezimenima Luketina i Ostojić), a za nastanak nekih prezimena ne postoje ni povijesni podatci na temelju kojih bismo mogli odgonetnuti je li prezime

¹⁹² Na dubrovačkome se području to često događalo, a često su se preuzimala i prezimena gospodara kuća za koje su pojedinci radili ili se uselili u njihove domove. U Donjoj Hercegovini to je bilo iznimka, a na neretvanskome području nešto češće, poglavito u Slivnu.

nadimačkoga postanja (npr. Tošić). U zapadnoj Hercegovini prezime se mijenjalo nakon učinjenoga kaznenog dijela da bi se zametnuo trag turskim ili mletačkim progoniteljima. Proučavatelj broćanskih rodova Marin Kapular (2009) tvrdi: „Posebno je važno naglasiti da su, pri povratku iz Primorja u porobljene krajeve Turskog Carstva u razdoblju poslije ratova, pojedinci obilježeni svojim nadimkom, a pravim prezimenom vrlo rijetko. Prezime se krilo od rođene djece. Nadimak je postao dopunom identiteta, a mnogi rodovi zaboravili su svoje staro prezime te je nadimak postao prezimenom. Katkad se prezime mijenjalo zbog sramote ili prosvjeda, kada bi dio roda prešao na islam.“ Sudbina je zažapskih Hrvata u mnogome slična. Tako su, primjerice, svi nositelji prezimena Repeša iz Hrasna promijenili prezime u Menalo zbog jednoga ogranka svojega roda koje se islamizirao. U Metkoviću pak Repeše katolici nose staro prezime jer su se preselili prije islamizacije dijela roda. Salate su pak iz Gradca vratili negdašnje prezime Pavlović nakon što su Salate u Ravnu prešli na pravoslavlje. U Dubrovačkome primorju, u koje su se Salate odselili prije popravoslavljanje dijela roda (koje se dogodilo u prvoj polovici 18. st.), zadržali su prezimski lik Salata/Salatić.

Obiteljski nadimci u Zažablju nisu bili toliko bitni kao sredstvo identifikacije kao što na srednjodalmatinskim otocima i razmjerno su rijetko ulazili u službene dokumente. Možda je tomu pridonijela i činjenica da je za dijelove pojedinoga roda kao sredstvo identifikacije bilo dostatno znati iz kojega su zaseoka, no kada bi se rod razgranao, nadimci su se množili. Tako da su, primjerice, Sentići u Gradcu, uz nadimak Cicina koji su svi nosili, počeli dobivati i dodatne nadimke (primjerice *Ivankušić* i *Riljac*). U Vidonjama su pak nadimci (i obiteljski i osobni) najčešći u danas najnapučenijemu naselju Mliništu, dok ih na obližnjoj Kosi nema.

3.4.1. Tvorbeno-motivacijska razredba obiteljskih nadimaka

Obiteljski su nadimci najčešće nastali sufiksacijom (94 od 159 obiteljskih nadimaka, tj. 33,96 %), a po plodnosti je drugi tvorbeni način transonimizacija (54 od 159 obiteljskih nadimaka. Iako razmjerno rijetka, najzanimljivija je tvorba promjenom naglaska koja je prisutna i u tvorbi osobnih imena i u tvorbi prezimena, a nahodimo i jedan primjer dvorječnoga obiteljskog nadimka. U tvorbi nahodimo i neke sufikse koji više nisu plodni u tvorbi osobnih imena (primjerice: *-elj*, *-ema*, *-eza*, *-man*), a kako je nadimački sustav najotvoreniji prema inojezičnim utjecajima, u tvorbi nahodimo i strane sufikse (*-eza* < tal. *-ese*) i one nastale stapanjem hrvatskih i inojezičnih formanata (*-lija* > hrv. *-ja* + tur. *h/li/lu*). U nadimcima se čuva dalmatski kuhinjski leksik (*kotlača*), rodbinsko (*dundo*) i životinjsko (*cicina*) nazivlje, nazivi bolesti (*guta*), nazivi ljudskih osobina (*guloz*) itd. Osim dalmatskoga u vidonjskim nadimcima nahodimo i talijanske (prije svega mletačke) prežitke. Daleko je

najveći utjecaj turskoga jezika na nadimački sustav. Gotovo je svaki peti nadimak tvoren od turskoga apelativa, a dio je nadimaka tvoren od turske osnove i hrvatskog sufiksa (npr. *Ordonja*). U nadimačkome sustavu nahodimo još i natruhe mađarskoga, albanskoga i njemačkoga jezika.

3.4.1.1 nadimci nastali transonimizacijom

3.4.1.1.1. od muškoga imena: *Ālajbeg*, *Bokéma* (< *Boko* [< *Božidar*] + *-ema*), *Bóko*¹⁹³ (< *Boko* < *Božidar*), *Břzěl̃j* (< *Brzelj* < *Brze* < *Brzivoj*), *Ćívo* (usp. *Dživo*), *Dũća* (< *Duća* < *Duje*: *Dujo* < *Dujam*), *Dũka* (< *Duća* < *Duje*: *Dujo* < *Dujam*), *Džémo* (< *Džemo* < *Džemil*), *Džúna* (usp. *Junije*), *Đulèmeza* (< *Đulema* [< *Đula* < tur. *Đulbeg*] + *-eza*), *Đûrkovac* (< *Đurkovac* < *Đure/Đuro* < *Đurađ*), *Fránac* (< *Frano* + *-ac*), *Líce* (< *Liberan*), *Mángo* (< *Mango* [< *Mane* < *Manislav* < grč. *Emmanuél*] + *-go*), *Màranovac* (< *Maranovac* < *Maran* < *Maro* < *Marin*), *Mòmeta* (< *Momo* [< *Momir*] + *-eta*), *Perùtina* (< *Perutina* < *Perut* < *Pero* < *Petar*), *Pòle* (< *Leopold* < lat. *Leopoldus*), *Rízo* (< *Riza*), *Šólko* (< *Šolko* [< *Solomun*] + *-ko*), *Tále* (< *Tale* < *Tadej*), *Vùkan* (< *Vuk* + *-an*), *Zàja* (< *Zaim*)

3.4.1.1.2. od množinskoga oblika nadimka: *Břkovi* (za *Brkiće*), *Břkini*, *Šúrini* (< *šuro* < *šurjak*)

3.4.1.1.3. od naziva za zanimanje: *Ājvaz* (< tur. *ayvaz* 'sluga koji pomaže i čisti u kuhinji, kupuje namirnice i služi jelo'¹⁹⁴), *Dèrviš* (< *derviš* 'islamski redovnik prosjak' < tur. *derviş*), *Kalàuz* (< tur. *kılavuz* 'vodič'¹⁹⁵), *Kéčo* (< *kečo* < *kečedžija* 'obrtnik koji pravi keče, odjevne predmete od valjane goveđe dlake' < tur. *keçe* 'bijela kapa od goveđe dlake'), *Škáro* (< *škaro* 'majstor')

3.4.1.1.4. od naziva za životinje: *Kadarínac* (< *kanarinac*¹⁹⁶), *Stržić* (< *strijež* 'vrsta ptice')

3.4.1.1.5. prema podrijetlu nositelja: *Ćicina* (< *Cicina*¹⁹⁷ 'selo u Zupcima'), *Màđār*¹⁹⁸, *Vodénac* (< *Vodenac* < *Vodeni Do* 'zaselak sela Hutovo')

3.4.1.1.6. od pridjeva: *Golúža* (< *gùlöz* 'sladokusan' < lat. *gula*¹⁹⁹ 'jednjak, grkljan'), *Jògunica* (< *jogunast* 'svoje glav' < tur. *yoğun*), *Kùduz* (< tur. *kuduz* 'bijesan'),

¹⁹³ *Bokom* su Neretvani zvali vlak koji je vozio na mjesnoj pruzi Čapljina – Hutovo jer je to bilo jedno od najčešćih muških osobnih imena u Donjoj Hercegovini, a ujedno i jedno od najčešćih imena vlakovođa i kontrolora karata.

¹⁹⁴ Nekoć su ajvazi pomagali liječnicima, poglavito kirurzima, na ratnim brodovima, iako nisu bili formalno obrazovano. Etimološki rječnici navode da je apelativ *ayvaz* nastala od antroponima, tj. osobnoga imena nekoga mladog armenskog zarobljenika koji se zvao Ivaz. Riječ je, dakle, o eponimu. Za ove veoma zanimljive podatke zahvaljujem Ekremu Čauševiću, vrsnome turkologu koji mi je pomogao u tumačenju odraza mnogih turskih apelativa i antroponima u hrvatskim prezimenima i toponimima.

¹⁹⁵ Skok (Sk 2:19) bilježi u Zažablju tvrdnju uskoka da u Zažablju žive „Calauzy et Martolosi“ te je očito da kaluze drži vojnicima.

¹⁹⁶ Apelativom *kadarinac* označivalo se i brbljavca.

¹⁹⁷ Ime mjesta dovodi s homonimnim dalmatizmom. Usp. lat. *cīcāda* > *cīgāla* 'cvrčak' (Sk 1:260).

¹⁹⁸ Tim se apelativom označuje crnomanjastu osobu (usp. i Brozović Rončević 1999b:135).

3.4.1.1.7. od ostalih apelativa: *Bàbić* (< *babić* 'dijete koje je odgajala baba'), *Bèg* (< *beg* [< tur. *bek* < *bey* 'plemić'] + *-ić*), *Cār*, *Ćàbak* (< *ćabak* 'osoba koja ne zna što govori' < mlet. *ciacole*; SK 1:348), *Čólo* (< *čolo* < *čolak* 'jednoruk' < tur. *çolak*), *Gláva*, *Kotlača* (< *kutlača* 'lončić za vodu' < balk. lat. *cotylus*), *Módro* (< *modro* 'plavooka osoba'), *Prčak* (< *prčak* 'prznica'), *Sámac*, *Sèrdār* (< *serdar* 'starješina' < tur. *sār* 'glava' + *-dar* 'koji ima'), *Spájko* (< *spajko* 'hip. od spahija'²⁰⁰), *Šóne* (< *šone* 'osoba koja pazi na se), *Šórko* (< *šorko* 'boginjav čovjek'), *Zèlèn*

3.4.1.2. nadimci nastali promjenom naglaska: *Dúndo* (< *dûndo* 'ujak, stric, barba'²⁰¹), *Strížić* (od *stržić* 'strijež')

3.4.1.3 nadimci nastali sufiksacijom:

-*a*: *Šánta* (< *šanto* 'čovjek kojemu je jedna noga kriva' + *-a*)²⁰²

-*ac*: *Riljac* (< *rilj-* [< *riti*] + *-ac*)

-*do*: *Ćéndo* (< *ćeno* 'pas' [< alb. *qen*] + *-do*)

-*đo*: *Bírđo* (< *Bir-* [< *Brigita*] + *-đo*)

-*eša*: *Gàleša* (< *gale* 'crnomanjast' + *-eša*)

-*ević*: *Knéžević* (< *knez* + *-ević*), *Krúščević* (< *Kruševac* [< *Kruševo* 'selo kod Stoca'] + *-ević*)

-*ica*: *Škàrica* (usp. *Škaro*)

-*ić*: *Àdžić* (< *adžija* 'uglednik' [< *haçy* 'hodočasnik'] + *-ić*), *Bàjušić* (< *Bajuša* [< *Bajo*] + *-ić*),

Bàšić (< *baša* 'poglavar' [< tur. *baş*] + *-ić*), *Bègušić* (< *Beguša* [< *Bego*] + *-ić*), *Brkić* (brk +

-ić), *Cíncić* (usp. *Cincric*), *Cíncić* (< *Cincar*²⁰³ + *-ić*), *Čókić* (< *čoka* 'čavka; brbljavac' + *-ić*),

Čólić (< *čolo* [< *čolak* 'jednoruk' < tur. *çolak*] + *-ić*), *Ćélić* (< *ćelo* 'plješivac' [< tur. *kelav*

'plješiv' + *-ić*), *Ćisić* (< *ćiso* 'planištar' [< tur. *kişi* 'bezbrad'] + *-ić*), *Ćósić* (< *ćoso* 'bezbradnik'

[< tur. *köse* 'bezbrad'] + *-ić*), *Ćûrčić* (< *ćurak* [< *ćurćija* 'krznar' < tur. *kürk* 'kožuh'] + *-ić*),

Daničušić (*Daničuša* [< *Daničić*] + *-ić*) *Élkić* (< *Elka* + *-ić*; usp. *Jelka* < *Jelena*), *Fra.ñčić*

(*Franac* [< *Frano*] + *-ić*), *Frénić* (< *frenja* 'vrsta jele' + *-ić*), *Gálić* (< *gale* 'crnomanjast' + *-ić*),

Glúhić (< *gluho/gluvo* 'gluh čovjek' + *-ić*), *Grándić* (< lok. *grando* 'bogat' [< tal. *grande*

'velik'] + *-ić*), *Gřgić* (< *Grgo* [< *Grgur*] + *-ić*), *Ivànkušić* (< *Ivankuša* [< *Ivanković*] + *-ić*),

Ìvišić (< *Iviša* [< *Ivo* < *Ivan*] + *-ić*), *Jànjić* (*Janja* + *-ić*), *Jánjić* (*Janja* [lat. *Agnes*] + *-ić*),

Jóskić (< *Josko* < *Joso* < *Josip*), *Kàdijić* (< *kadija* 'sudac' [< tur. *kady*] + *-ić*), *Kélić* (*kel-* [<

¹⁹⁹ Skok (Sk 1:631) navodi da je moguće da je riječ o dalmatskome leksičkom ostatku.

²⁰⁰ Spahija označuje i posjednika timara, ali i dobrostojećega seoskog domaćina.

²⁰¹ Riječ *dundo* dalmatskoga je postanja.

²⁰² Usp. mađ. *sánta* 'hrom'.

²⁰³ Cincarima su se zvali i kalajdžije i trgovci lošom robom (Brozović Rončević 1999b:137).

kelava 'sir iz mijeha' < *kellë* 'sir' + *-ić*), *Kéljić* (*kelj-* [< *keljiti se* 'kesiti se'] + *-ić*), *Kótlíć* (< *kotao* + *-ić*), *Kovàčušić* (< *Kovačuša* [< *Kovač*] + *-ić*), *Krístić* (< *Kriste* [< *Kristijan*] + *-ić*), *Krñjić* (< *krnje* 'krezub' + *-ić*), *Kùlāšćić* (< *kulašac* 'mali kulaš, mali konj žučkaste boje' + *-ić*), *Kurilíć* (< *Kuril* + *-ić*; usp. *Ćiril*), *Létić* (< *leto* 'obod šešira' + *ić*), *Màrkešić* (< *Markeša* [< *Marko*]+ *-ić*), *Mòjjić* (< *Mojo* [< *Mojslav*] + *-ić*), *Pávić* (< *Pavo* [< *Pavao*] + *-ić*), *Péljić* (< *Peljo* [< *Petar*] + *-ić*), *Pèrišić* (< *Periša* [< *Pero* < *Petar*] + *-ić*), *Pléćić* (< *pleća* + *-ić*), *Pólić* (< *Pole* [< *Leopold*] + *-ić*), *Púpić*²⁰⁴ (< *pupa* 'lok. trbuh' + *-ić*), *Rùžić*²⁰⁵ (*Rùža* + *-ić*), *Sīdrić* (< *Sidre* [< *Izidor*] + *-ić*), *Sīkimić* (< *Sikim* + *-ić*), *Silalić* (< *silal* < *silah* 'pojas za oružje' < tur. *belsilâhi*), *Slàvīć* (< *Slavko* [< *Slavo* < *Slavoljub*] + *-ić*), *Sólić* (< *Sole* [< *Solomon*] + *-ić*), *Sómić* (< *Somina*²⁰⁶ + *-ić*), *Strúkić* (< *struka* 'pojas koji se veže oko struka' + *-ić*), *Šárić* (< *šaro* 'čovjek s pramenovima svijetle kose' [< *šarac* 'šaren konj'] + *-ić*), *Šārilić* (usp. *Šarić*), *Šīljić* (< *Šile* [< *Silvestar*] + *-ić*), *Škórić* (< *škoro* 'osoba s naboranom kožom' [< alb. *shkorr* 'smežuran'] + *-ić*), *Šmígić* (< *šmig-* [< *šmignuti*] + *-ić*), *Tólić* (< *Tole* [< *Tolimir/Tolislav*] + *-ić*), *Tòmasić* (< *Tomas* [< *Toma*] + *-ić*), *Tòmičić* (< *Tomica* [< *Toma*] + *-ić*), *Tópić* (< *topo* < [*topal* 'hrom' < tur. *tapal*] + *-ić*), *Tùdīć* (< *Tudija* + *-ić*; usp. *Tadija*), *Vídić* (< *Vid* + *-ić*), *Vlāhić/Vlājić* (< *Vlah/Vlaj* + *-ić*), *Zékić* (< *zeko* [< *zec*] + *-ić*), *Zélić* (< *zele* 'zelenook čovjek' + *-ić*), *Žúrić* (< *Žur-* [< *Žuran* < grč. *Geórgios*] + *-ić*)

-ina: *Dūsina* (< *duso* 'osoba koja teško diše' [< *duhati*] + *-ina*)

-lija: *Sepètlja*²⁰⁷ (< *sepet* 'košara, kotarica' < tur. *sepet* 'koš od šiblja koji se nosi na leđima')

-man: *Gūtman* (< *guto* 'gutavac' [< lat. *gutta* 'kap'; usp. rum. *gută*, alb. *gute*]+ *-man*)

-o: *Bújo* (< *buja-* [< lok. *bújat*²⁰⁸ 'bučati'] + *-o*), *Čádro*²⁰⁹ (*čador* [< tur. *çadır*] + *-o*)

-onja: *Órdonja* (< *ord-* [*ordaga* 'zapovjednik janjičarima'] + *-onja*)

-ović: *Antúnović* (*Antun* + *-ović*), *Bàkmazović* (< *bakmaz* 'slijepac' [< tur. *bakmaz* 'onaj koji ne vidi'] + *-ović*), *Bàraković* (< *Barak* [< *Baro* < *Bartol*] + *-ović*), *Bàrkanović* (< *bark-* [*bàrkat se* 'tući se'] + *-ović*), *Čòlanović* (< *čolan* [< *čolo* 'hip. od čolak' < *čolak* 'jednoruk' < tur. *çolak*] + *-ović*), *Đurinović* (< *Đurin* [< *Đuro* < *Đurađ*] + *-ović*), *Jánković* (< *Janko* [< *Jan* < lat. *Johannes*] + *-ović*), *Lùkasović* (*Lukas* [< *Luka*] + *-ović*), *Mânjković* (< *Mango* [< *Mane* <

²⁰⁴ Osim s apelativom pupak antroponim Pupić dovodi se u svezu i s apelativima *pup*, *pupoljak*. Apelativ *pup* u značenju 'trbuh' bilježi i ARj.

²⁰⁵ Nadimak su nosila djeca Ruže Kužić rođene Matuško.

²⁰⁶ Osobno ime Somina zabilježeno je u ARj 15:914, a motivacija mu je upitna. Mogla bi biti fitonimska (postoji biljka somina).

²⁰⁷ Navodno je alfir Ostojić našao jednoga mališana u sepetu i od njega potječu svi Perlete.

²⁰⁸ Moguće je nadimak dovesti u svezu s osobnim imenima *Budimir* ili *Budislav*, no ipak dajem prednost izvođenju od glagola *bujat* jer je ta motivacija potvrđena na terenu.

²⁰⁹ *Čādrīćima* stanovnici pojedinih neretvanskih i hercegovačkih sela nazivaju Rome zbog toga što su dolazeći u pojedina sela gradili čadore 'šatore'.

Manislav < grč. *Emmanuél*] + *-ović*), *Nôković* (< *Noko* : *Novko* [< *Novak*] + *-ović*), *Škâljković* (*škalja*²¹⁰ 'tučeni kamen' + *-ović*), *Tâpalović* (< *tapal* 'hrom' [< tur. *tapal*] + *-ović*), *Trîpković* (*tripko* 'bucmast' [< *tripe* 'utroba' < tal. *trippa* 'trbuh'] + *-ović*)

3.4.1.4. dvostruki nadimci: *Đûkić* (< *Đuka* [< *Đuro* < *Đurađ*] + *-ić*) + *Dèlavić*

3.4.1.5. nadimci upitne ili nepoznate motivacije: *Bàndalović*, *Bàran*²¹¹ (izvodi se ili od apelativa *ovan* ili od imena Baro < Bartolomej), *Čàmbur*²¹², *Fîrcik* (< njem. *vierzieg* 'četrdeset'), *Fòlînko*²¹³, *Mâlîngrović*²¹⁴, *Midara*²¹⁵, *Šošè*²¹⁶

3.4.2. Značenjska razredba obiteljskih nadimaka

Najveći je dio nadimaka motiviran antroponimom (64 od 159; 40,25 %). Činjenica da je broj nadimaka motiviranih kršćanskim imenom trostruko veći od onih motiviranih narodnim imenom zorno govori o velikome utjecaju Katoličke crkve na nadijevanje osobnih imena. Među njima nahodimo i odraze nekih osobnih imena koja više nemaju nositelja: *Brzelj* (< *Brzivoj*), *Mango* (< *Manislav*), *Mojić* (< *Mojslav*), *Mometa* (< *Momir*), *Somić* (< *Somina*); *Baraković* (< *Bartolomej*), *Pole* (< *Leopold*), *Sidrić* (< *Izidor*), *Solić* (< *Solomon*), *Žuran* (: *Juraj*) ili *Džuna* (< *Junije*). Znatan je i udio nadimaka motiviranih muslimanskim imenima. U zapadnoj je Hercegovini i dijelovima Neretvanske krajine gotovo svaki pojedinac nosio nadimak motiviran muslimanskim imenom. Ti su nadimci počesto bili kodna imena za vrijeme osmalijskih upada, a kadšto su se nadijevali po imenima romskih kalajdžija i drugih obrtnika od kojih su Zažapci kupovali plugove i druga poljodjelska oruđa.²¹⁷ Treba napomenuti da je 27 (16,98 %) nadimaka motivirano vanjštinom i tjelesnim nedostatcima, a 19 (11,95 %) duhovnim značajkama njihovih nositelja. U svakoj su skupini nadimaka podrugljivi nadimci česti, no iz današnje je perspektive kadšto teško točno utvrditi koji je od nadimaka podrugljiv (pogotovo kod nadimaka uvjetovanih društvenim položajem).

²¹⁰ Kako su škalje komadi tučena kamena za posipavanje ceste, pretpostaviti valja da su nositelji nadimka nadimak dobili za gradnje ili obnove Napoleonove ceste.

²¹¹ Izvodi se ili od apelativa *baran* 'ovan' ili od inačice kršćanskog imena *Bartolomej* – *Baran*.

²¹² Možda je riječ o nekoj pučkoj tvorbi od turskih osnova (tur. *çam* "bor", bur < bulmak 'opskrbiti, dostaviti').

²¹³ Možda od glagola *folirati*.

²¹⁴ Malinger je navodno neki stroj koji se rabio između dvaju svjetskih ratova.

²¹⁵ Nadimak bi se mogao dovesti u vezu s turcizmom arapskoga podrijetla *mida* u značenju 'želudac'. U susjednim Vidonjama dosta je nadimaka motivirano prehrambenim navikama njihovih nositelja.

²¹⁶ Postoji u mjesnome govoru pridjev *šòšav* u značenju 'lukav i okretan', ARj bilježi ime Šošaja, a postoji i zaselak Šošè kod Trebinja. Prezimena Šošić i Šošè ponekad se povezuje i s alb. *shoshë* 'rešeto'.

²¹⁷ U Dubravama su Rome zvali *Bûgâri*, u Vidonjama pak Bugarima nazivaju ljude koji piljavu drva. U Crnićima kod Vida Rome pak nazivaju *Čâdrići* (zbog čadora koje su razvijali na glavicama obližnjih brda jer navečer nisu smjeli ulaziti u sela). U Neumu pak Roma zovu *Rédžo*. Zanimljivo je da Romi nikada nisu smjeli ulaziti u naselja noću nego su noćivali po obližnjim brdima zbog čega su mnogi oronimi motivirani etnonimom *Ciganin*.

3.4.2.1. *od antroponima:*

3.4.2.1.1. od narodnoga imena i njegovih izvedenica: Bokema, Boko, Brzelj, Elkić, Mojić, Mometa, Noković, Ružić, Slavić, Somić, Tolić, Tomičić, Vukan

3.4.2.1.2. od kršćanskog imena i njegovih izvedenica: Antunović, Baraković, Birdo, Duća, Duka, Đurinović, Đurkovac, Franac, Frančić, Grgić, Ivišić, Janković, Jãnjić, Jánjić, Joskić, Kristić, Kurilić, Liće, Lukasović, Mango, Manjković, Maranovac, Markešić, Pavić, Peljić, Perišić, Perutina, Pole, Polić, Sidrić, Solić, Šiljić, Šolko, Tale, Tomasić, Tudić, Vidić, Žurić

3.4.2.1.3. od inojezičnoga nekršćanskog imena: Alajbeg, Džemo, Džuna, Đulemeza, Rizo, Sikimić, Zaja

3.4.2.1.4. od drugoga prezimena: Bajušić, Begušić, Daničušić, Ivankušić, Kovačušić

3.4.2.1.5. dvočlani: Đukić Delavić

3.4.2.2. *nadimci motivirani tjelesnim karakteristikama i nedostacima:*

3.4.2.2.1. nadimci motivirani apelativima koji sadrže nazive temeljne dijelove tijela: Glava, Plečić, Pupiće

3.4.2.2.2. neutralni nadimci koji se odnose na vanjštinu nositelja: Brkić, Brkini, Brkovi, Galeša, Galić, Modro, Šarić, Šarilić, Zelen, Zelić

3.4.2.2.3. podrugljivi nadimci koji se na tjelesne nedostatke: Bakmazović, Čelić, Čosić, Dusina, Gluhić, Gutman, Krnjić, Manjković, Šanta, Škorić, Šorko, Tapalović, Topić, Tripković

3.4.2.3. *nadimci motivirani duhovnim značajkama i navadama njihovih nositelja:*

3.4.2.3.1. nadimci nastali metaforizacijom od naziva za životinje: Ćendo, Kadarinac, Kulaščić, Zekić

3.4.2.3.2. nadimci nastali metaforizacijom od naziva za biljke: Frenić

3.4.2.3.3. podrugljivi nadimci motivirani nekonvencionalnim ponašanjem njihovih nositelja: Bandalović, Barkanović, Bujo, Čokić, Čolić, Ćabak, Goluža, Jogunica, Keljić, Kuduz, Prčak, Samac, Šmigić, Šone

3.4.2.4. *nadimci uvjetovani društvenim položajem:* Adžić, Ajvaz, Bašić, Beg, Car, Grandić, Knežević, Serdar, Spajko

3.4.2.5. *nadimci nastali od predmeta iz tvarnog svijeta:* Čadro, Kelić, Kotlača, Kotlić, Letić, Sepetlija, Silalić

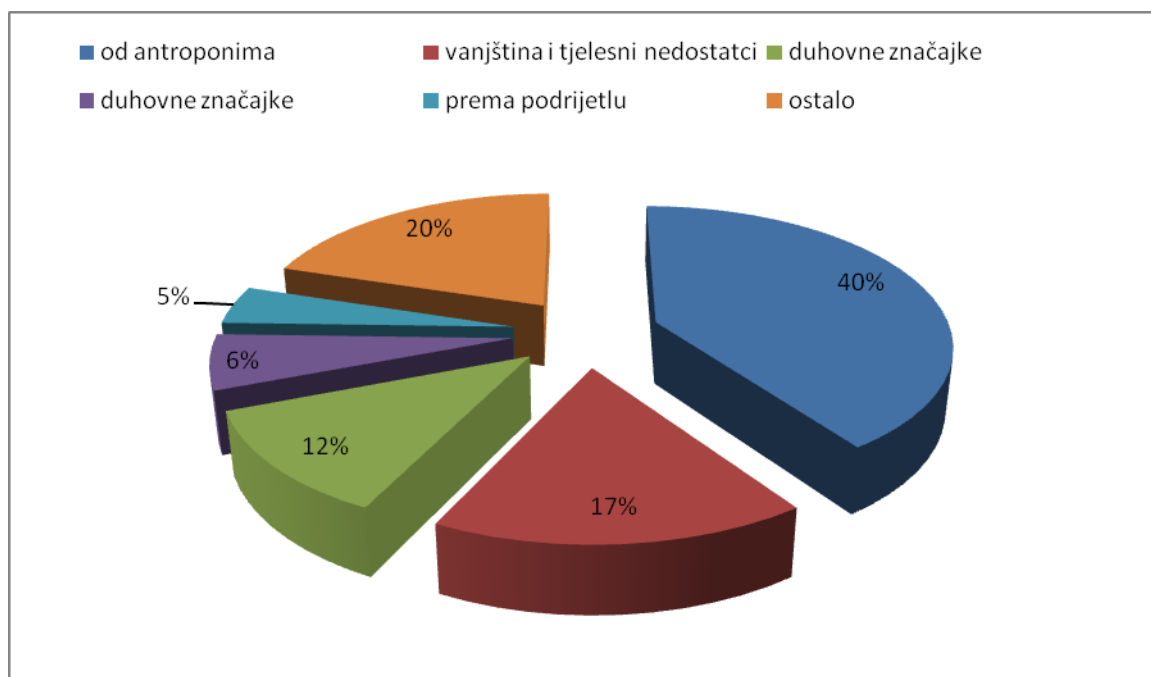
3.4.2.6. *nadimci motivirani rodbinskim vezama:* Babić, Dundo, Šurini

3.4.2.7. *nadimci motivirani zanimanjem:* Ćisić, Ćurčić, Derviš, Kadijić, Kalauz, Kečo, Ordonja, Škaljković, Škaro, Škarica

3.4.2.8. *nadimci motivirani etnonimom ili etnikom*: Cicina, Cincić, Cincrić, Krušević, Mađar, Vlahić/Vlajić, Vodenac

3.4.2.9. *nadimci upitne ili nepoznate motivacije*: Bandalović, Baran, Čambur, Fircik, Folinko, Letić, Malingrović, Midara, Šoš

Prikaz 4. Značenjska razredba obiteljskih nadimaka

3.5. Odrazi antroponima u povijesnoj toponimiji

Odras prvih romansko-hrvatskih jezičnih dodira jesu toponimi tvoreni dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)*, koji se uglavnom odnose na crkve podizane uz važnija naselja. Njihova rasprostranjenost označuju prostore snažnijega slavenskog naseljavanja te pokrštavanja do konca 10. st. (Šimunović 2005:123) U istočnoj Hercegovini nalazimo tako sljedeće toponime tvorene dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)*: *Satulija* (*Sanctus Elias*) u Dubljanima, *Sutilija* (*Sanctus Elias*) u gradačkom zaseoku Broćanac te *Susvid* (*Sanctus Vitus*) na Drijenu. Lokaliteti su na kojima se nalaze navedeni toponimi arheološki neistraženi, ali drži se da se na vrhu planine Žabe, na kojoj su zabilježeni toponimi *Sutilija* i *Ispod Sutilija*, nalazila antička crkva. Neki povjesničari (poput Ivica Puljića) i hidronim *Svitava* drže sanktoremom (< *Sanctus Vitus* 'sveti Vid').

Veoma su zanimljivi i stari ojkonomi motivirani kršćanskim imenom Vid u kojima se čuva betacistički izgovor – *Bitunja* i *Bitomišlja*. Bitunja se u povijesnim vrelima spominje

1433. (Dinić 1987:181) U Gorskome kotaru pak nalazimo potvrdu antroponima *Vitunj* (prema kojemu bi nastao antroponim **Bitun*²¹⁸) uščuvanu u hidronimu *Vitunjčica*. U Hercegovini nalazimo još dva toponima motivirana betacističkim izgovorom imena svetoga Vida: oronim *Bitovnja*²¹⁹ (planina nedaleko od Konjica) i ojkonom *Bitunjani*²²⁰ (zaselak u Zvirovićima koji je pripadao župi Brotnjo).

Od ojkonomima motiviranih imenima svetaca izdvajam još selo *Varina Gruda* (usp. *Varvara* < *Barbara*) i *Žakovo* (< *Žako*²²¹ < *Jakov*) u trebinjskoj općini te *Žanjevica* (< *Žan* 'Ivan') kod Gacka. Osobnim imenom Morana, koje je nosila slavenska božica zime i smrti, motivirano je ime prijevoja i visoravni *Morine*²²² u nevesinjskom kraju, a možda i toponim *Mora* u Gradcu (teško pristupačan klanac na sjevernoj strani Gradačkoga polja). U toponimu *Mokoš* (bilježim ga u Broćancu, zaseoku neumskoga Gradca) uščuvano je pak homonimno ime poganske božice uzročnice kiše i mokrine,²²³ a s Velesom, Perunovim protivnikom, povezuje se oronim *Velež*.²²⁴ Od starijih hrvatskih i općeslavenskih imena uščuvanih u ojkonomiji posebno se izdvajaju ojkonomi tvoreni antroponimnom osnovom *Trěb-* (< **trěba* 'žrtva'): *Trebihovo*²²⁵ (< **Trebiha*; *Trebiha* 'Trebihovo selo'), *Trebimlja/Trebinja* ('Trebihovo/Trebinovo selo' < **Trebin* *-j**ě**) i *Trijebanj* ('Trijebovo ili Trijebino selo' < *Trěb-* + *-o(n)/-a(n)* + *-j**ě**). Danas iščezlim hrvatskim narodnim imenima motivirani su ojkonomi *Belenići*²²⁶ (< *Belen* < *Beloslav*), *Bjelimići* (< *Bjelim* < *Bjeloslav*), *Bjelojevići* (< *Bjeloje* < *Bjelimir/Bjeloslav*²²⁷), *Borut*,²²⁸ *Budisavina* (< *Budisav*), *Dobrovo*²²⁹ (< *Dobrahovo* <

²¹⁸ Pridjevnik Bitojević nalazimo 1439. u Bosni (Jireček 1892:81).

²¹⁹ Postoje i drukčija izvođenja toponima *Bitovnja* (usp. Alerić 1977:21–31).

²²⁰ U Zvirovićima je zabilježeno prezime Bitunjanin. Budući da je riječ o ogranku roda Daničić, koji potječe iz Radetića, zaseoka u Čarićima kod neumskoga Gradca, lako je moguće da su se Daničići u nekom razdoblju preselili iz Radetića u Bitunju pa potom u Zviroviće.

²²¹ Iako osobno ime **Žak*, koje bi bilo dalmatski odraz kršćanskoga imena *Jakov*, nije potvrđeno, Petar Skok (Sk 3:750) navodi apelativ *džakabina* u Dubrovniku, koji se izvodi od latinskoga lika imena *Jacobus*. Mandić spominje Radivoja Žakovića koji je učinio neki prijestup u popovskim Poljicima 1455. godine. Žakovo se pak u povijesnim vrelima spominje od 1420. (Mandić Studo 2000:358). Ne smijemo posve isključiti mogućnost da je ime sela moguće izvoditi i od apelativa *žakan* ('đakon'; usp. *Dakovo*) ili da je došlo do razjednačivanja pa bi se ime sela moglo povezati s kakvom bliskozvučnom osnovom (primjerice *žuk-* < lat. *junceus*).

²²² Na Morinama je za vrijeme jakih vjetrova i snjegova bilo lako zalutati, a događalo se i da pastiri ondje umru od hladnoće.

²²³ Možda se i toponim *Mukušina* u popovskome selu Ravno također može povezati s imenom spomenute slavenske božice (usp. *Mokošica*).

²²⁴ Usp. Šimunović (2009:343) i Katičić (1998:305).

²²⁵ Riječ je o današnjemu Bihovu u neposrednome susjedstvu Trebinja (ARj 1:578).

²²⁶ Ostoja Belenić iz Popova spominje se 1371. (Pujić 2003:143)

²²⁷ Na to rodno ime nisam naišao u povijesnim vrelima, no osobno ime *Bjeloje* potvrđeno je u hrvatskoj antroponimiji, a u 15. st. u Konavlima nalazimo više imena motiviranih osobnim imenom *Bjelomir/Bjeloslav* (*Biloš*, *Bjeladin*, *Bjelan* itd.); usp. KV 1:12. Od istoga je imena tvoreno ime *B(j)elen*, od kojega se izvodi i ojkonom *Belenići*.

²²⁸ To je osobno ime potvrđeno u slovenskome antroponimijskom sustavu, ali kako su inačice imena *Borimir/Borislav* vrlo česte u hrvatskim krajevima, moguće je da je osobno ime *Borut* nekoć bilo živo i u

*Dobrahna*²³⁰ < *Dobromir/Dobroslav*), *Hodovo* (< *Hodoje* < *Hodimir/Hodislav*),²³¹ *Hotanj* (**Hota*, **Hotjen*),²³² *Hotovlje* (usp. *Hotanj*), *Krajković* (< *Krajko* < *Kranko* < *Hranko* < *Hranislav*), *Ljubomišlje* (< *Ljubomišlji* 'Ljubomislov' < *Ljubomisal*), *Mišljen* (*Mišljen* < *Mislav*)²³³, *Premišlje* (< *Premišlji* 'Premislavov' < *Premisal*), *Radimlja* (< *Radimlja* 'Radimova' < *Radim* < *Radimir*), *Rotimlja* (< *Rotimlja* 'Rotimova' < *Rotim*)²³⁴, *Slavogostići* (< *Slavogost*), *Tomišlje* (< *Tomišlji* 'Tomislavov' < *Tomisal*; usp. *Tomislav*), *Vranjevo Selo* (< *Branivoj*)²³⁵ i *Žitomislići* (< *Žitomysl*). Narodnim je osobnim imenom nadimačkoga postanja najvjerojatnije motivirano ime sela *Pustipusi*²³⁶ u općini Ljubinje. U korijenu ojkonima *Čepelica* kod Bileće ušćuvan je antroponim *Čepel* koji se najčešće dovodi u svezu s poljskim apelativom *czepiel* 'ožeg' ili s glagolom *čapnuti*.²³⁷ (usp. Bezljaj 2003:888)

Dio je starijih ojkonima motiviran inojezičnim osobnim imenima koja nisu kršćanska. Tako su bizantskim hibridnim imenima koji su sastavljeni od grčkoga pridjeva *kalós* 'lijep' i kršćanskoga imena *Juraj* tvoreni ojkonimi *Kalađurđevići*²³⁸ ('lijepi Đurđ') u Žurovićima i *Kolojanj* (< *Kalojan* 'lijepi Jan, Ivan') u Donjemu Hrasnu te *Komanje Brdo* (< *Koman* <

hrvatskome antroponimijskom sustavu. Sufiks *-ut* više nije plodan u hercegovačkoj antroponimiji, no ipak ga nalazimo u prezimenima kao što su *Bogut*, *Bulut*, *Radut* itd.

²²⁹ U dokumentima je zabilježen lik *Dobrahovo* (1658. ženi se Mijo Glavinić de *Dobrahovo de Gradaz*; Sivrić 2003:232). Pučka etimologija povezuje ojkonim s apelativom *dub* (stanovnici okolnih dobranjskih i vidonjskih naselja zaselak zovu *Dubrovo*).

²³⁰ Sufiksi *-ahъna/ -ihъna /-ohъna* nekoć su bili plodni na krajnjemu hrvatskom jugu. Tako je 1422. u Metkoviću zabilježeno osobno ime *Stanihna* (*Stanichna Sladinovich*; Jurić 1996:27), a u Kuni na Pelješcu od 1610. živi obitelj *Palihnić* (< *Palihna*; Vekarić 1996:126).

²³¹ Godine 1470. spominje se u Dubrovniku knez Radivoj Hodivojević (T. Anđelić 1999:195).

²³² Bezljaj (2003:47) ojkonim *Hotanj* u Hercegovini dovodi u svezu s **o-тънь* 'pregrada', ne odbacujući posve mogućnost da je motiviran pridjevom **Hotan* izvedenim od nepotvrđenog antroponima. Osobno ime *Hotilo* nalazimo u *Dečanskoj hrisovulji* iz 14. st. (Grković 1983:210), u bjeloruskome i češkom antroponimijskom sustavu zabilježeno je osobno ime *Hoten*, a u poljskome *Hotko* (Železnjak 1969:16, 46).

²³³ Iz Stoca su u Dubrovnik prije 1380. pristigli Mišljenovići, čiji je rodonačelnik bio martolog Mišljen zvani Ružica (T. Anđelić 1999:198.). Ojkonim *Ljubljenica* ne bih pak povezivao s osobnim imenom *Ljubljen*, nego bih ga, zbog položaja sela nedaleko od vodotoka, vezao za korijen *ljub-* 'bara, blato, prostor uz vodotok' (Šimunović 2005:104).

²³⁴ Prezime *Rotim* bilježimo i danas kod Hrvata na jablaničkome i mostarskom području te u Rami.

²³⁵ Povjesničari drže da ime sela potječe od osobnoga imena Branivoj ili pridjevka Branivojević, koji su nosili potomci humskoga kneza Andrije u 14. stoljeću. Uistinu je u maticama vjenčanih Župe Gradac nekoliko puta zapisano *Branjevo Selo*.

²³⁶ U onomastičkoj su literaturi zabilježena osobna imena slične tvorbe kao što su *Kozoder*, *Vatavuk*, *Vrtiprah* itd. (Maretić 1886:84)

²³⁷ U Dobranjama postoji toponim *Čepelice*, a i ojkonim *Tučepi* vjerojatno potječe od iste osnove.

²³⁸ Osobno ime *Kalađurđ* zabilježeno je u *Dečanskim hrisovuljama* iz 14. st., a *Marko Kalađurđević iz Vlaha Žurovića* spominje se još 1436. (Sparavalo 1979:73) Zanimljivo je da je i makrotoponim *Žurovići* nastao prema osobnome imenu *Juraj*. Naime, *Žuro* je hrvatsko osobno ime nastalo prema dalmatskome odrazu latinskoga *Georgius*.

Komljen < *Komnen*²³⁹) kod Stoca. Mađarskim je imenom *Kiš* motivirano ime sela *Kiševo* kod Neuma, a vlaškim imenom *Huta*²⁴⁰ ojkonom *Hutovo*.

3.6. Opći osvrt na zažapsku antroponimiju

U Zažablju razvoj prezimena možemo kontinuirano pratiti od početka 18. st. Dotada su prezimena u tome kraju i na širem području koje su zaposjeli Osmanlije nosili samo povlašteni iako je postupak poprezimenjavanja (zbog blizine Dubrovačke Republike) započeo još u 14. stoljeću kada je dio Zažabaca počeo primati razmjerno postojane pridjevke od kojih su neki preživjeli osmanlijska osvajanja i prometnuli se u prezimena u 18. st. Iz prezimenskog je fonda (pa i fonda obiteljskih nadimaka) vidljivo da je udio narodnih imena nekoć bio znatno veći, a na smanjivanje toga udjela uvelike su, kao uostalom i u čitavome katoličkom svijetu, utjecale odredbe Tridentskoga sabora (1545. – 1569.). Dio je svećenstva nastojao zatrti sve oblike pučke pobožnosti koje su zažapske katolike činile posebnima i povezali ih s istočnohercegovačkim pravoslavicima koji su u velikoj mjeri potekli od katolika. U sustavu osobnih imena nahodimo mnoga imena svetaca kršćanskoga Istoka te odraze nekih kršćanskih imena koja nisu uobičajena na hrvatskome povijesnom prostoru (primjerice *Jovan* i *Sava*), narodna imena koja su u većini hrvatskih krajeva iščeznula (inačice osobnog imena *Vuk* nadijevale su se i u 20. stoljeću), dalmatske odraze kršćanskih i rimskih imena (primjerice *Curić*, *Dživo*, *Džono*), mjesne dijalektne odraze temeljnih kršćanskih i narodnih imena (*Nedeljko*, *Šćepica*) itd. Bitna je i činjenica da je veliki broj nadimaka nastao transonimizacijom od negdašnjih osobnih imena pa su, prema tome, i obiteljski nadimci nezaobilazni u proučavanju razvoja fonda osobnih imena. Nadimci su od svih inojezičnih kategorija najpodložniji inojezičnim utjecajima (nadimak *Ajvaz* koji se naknadno prometnuo u prezime pripada kategoriji eponima u turskome jeziku) i njihova nam motivacija daje uvid u tjelesna svojstva i svjetonazor njihovih prvotnih nositelja.

Od tvorbenih načina treba izdvojiti tvorbu antroponima od apelativa promjenom naglaska i osobitu hibridnu tvorbu od hrvatskih osnova i turskih sufiksa.

Sve navedeno ide u prilog tezi da se u rubnim prostorima često nahode najstarije jezične crte te je stoga poznavanje zažapske antroponimije (koliko god Zažablje teritorijalno bilo neznatno) još jedan korak u upotpunjivanju hrvatskoga antroponimijskog sustava.

²³⁹ Zabilježena su ženska osobna imena *Komna* i *Kommenija* (Maretić 1886:84), a rod Komnenović nahodimo u Poplatu, Galičićima i Veličanima.

²⁴⁰ Ivanova bilježi imena *Huta* i *Hutin* koja povezuje s arumunjskim apelativom *hută* 'sokol' (Ivanova 2006:468).

4. ZAŽAPSKA TOPONIMIJA

4.1. Zažapska naselja – razmještaj i povijesni razvoj

Glavna su tri zažapska naselja u prošlosti bili *Gradac*, *Dobranje* i *Vidonje*. Apelativ *grad* (< psl. **gardŭ*), koji je uščuvan u ojkonimu *Gradac*, u hrvatskoj toponimiji označuje utvrđeno zdanje. Ime pak *Vidonje* nastalo je pluralizacijom i toponimizacijom od lika *Vidonja* antroponimnoga postanja (od posvojnoga pridjeva tvorenoga sufiksom *-*jb*²⁴¹), a da je to i izvorno ime sela pokazuju množinski padeži (*nà Vidonjīn*, *ù Vidonjima*). Uostalom, lik je *Vidogna*²⁴² zabilježen i u povijesnim vrelima. Skadarski će biskup Dominik Andrijašević 1629. sam zaselak Vidonje nazvati *Vidogne maggiore*, a Goračice *Vidogne minore*. (M. Vidović 2000:494). Mletački dokumenti Vidonje nazivlju *Valvaz* (< *Velja Vas*) ili samo *Velja*, a Goračice *Malvaz* (< *Mala Vas*). Taj je podatak veoma zanimljiv jer su dosadašnja hrvatska toponomastička istraživanja toponime motivirane apelativom *vas* 'selo' zabilježila samo zapadnije od Rame (Šimunović 2005:105).²⁴³ Selo se Dobranje pak prvi put spominje 1398. kao *Dobrani* (Sivrić 2004:22, 30). Isti lik (zapisan kao *Dobranni*) bilježi i trebinjski biskup Resti 1639. (Pandžić 1988:118). Od 1589. u dokumentima usporedo s oblikom *Dobrani* nahodimo i lik Dobranje (*Dobragne*). Potonji je lik vjerojatno nastao kontaminacijom izvornoga sufiksa *-ane/-ani* i pridjevskoga lika (*Dobranje* < **Dobranje Polje*) u kojemu je uščuvan sufiks *-*j*. Da je izvorni lik onaj na *-ane/-ani*, potvrđuje činjenica da starije stanovništvo selo zove *Dòbrane*. Uostalom, sufiks *-ane/-ani* najčešće imenuje „naselja zaselačkoga statusa i razvedenog (razbijenog, odjelitog) izgleda“ (Šimunović 2005:30)²⁴⁴, dakle upravo naselja kao što su Dobranje. Ojkonim Neum Ivica Puljić dovodi u svezu s antičkim municipijem *Neuense* čije ime izvodi od grčkoga *Neon* (Puljić 1995:23–24), no kako sličnih toponima nema, pitanje je postanja imena *Neum* i dalje neriješeno. Ojkonim *Stari Neum* odnosi se na prvotni položaj naselja, nešto sjeveroistočnije od današnjega središta toga jedinog bosanskohercegovačkog primorskog gradića.

²⁴¹ Usporedi Šimunović 2004:224.

²⁴² *Stjepan Obradović de Vidogna* (Sivrić 2003:273).

²⁴³ Velika ili Velja Vas naselje je u Popovu koje se spominje u dokumentima od 1388. do 1466. (Filipović, Mičević 1959:46), a u *Poimeničnom popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. zabilježeno je naselje Velivaš. Lokalitet na mjestu staroga naselja danas se nazivlje *Věljā Sěla* tako da istočno od Neretve nahodimo čak tri potvrde apelativa *vas* u ojkonimiji.

²⁴⁴ U Zažablju su razmjerno mlađega postanja toponimi s množinskim oblicima na *-içi* (*-oviçi/ -eviçi*) koji u hrvatskoj toponimiji označuju obično 'mjesto iz kojih ljudi potječu', obično su antroponimnoga (patronimnoga) postanja i čuvaju spomen na rodočelnikovo ime.

Najveći je dio zažapskih ojkonima motiviran antroponimom. Od osobnoga su imena tvoreni ojkonimi *Borut* (< *Borut* < *Boro* < *Boromir/Borislav*), *Dobrane*, *Dobrovo*²⁴⁵ (< *Dobrohna*), *Dragobolja* (< *Dragobolja* 'Dragobojeva' < *Dragoboj*), *Gomirje* (< *Gojmir*), *Hotanj* (< *Hota* < *Hotimir*), *Hutovo* (< *Huta*²⁴⁶), *Ilino Polje* (< *Īlino* 'Ilijino' < *Ilija*), *Kiševo* (< *Kiš*)²⁴⁷, *Kolojanj* (< *Kalojan*²⁴⁸ 'lijepi Ivan'), *Radeš/Radež* (< *Radež*²⁴⁹ < *Rade* < *Radomir/Radoslav*), *Rakalovac* (*Rakal* < *Rako* < *Radoslav/Radomir*), *Ružine/Ružne/Ružnje Njive*²⁵⁰, *Troja(no)vina*²⁵¹, *Vidonje* (: *Vid*) i *Vranjevo Selo* (< *Branivoj*)²⁵². Pridjevima ili prezimenima motivirani su sljedeći ojkonimi: *Brstine* (Brstine su rod koji napučuje Gornja Glušca), *Cerevo/Cerovo* (Cerovac je izumrli rod u Cerevu), *Crnčevića Brestica* (Crnčevići su rod u Vidonjama), *Crnčevići*, *Čarići*²⁵³, *Dangube* (Dangubići su rod u Gornjemu Hrasnu), *Džuveleci* (Džuveleci/Žuveleci su rod u Vidonjama), *Galoviće/Galovići* (Galovi su rod u Vidonjama), *Glušca/Glušci* (< *glušac*²⁵⁴ 'gluh čovjek'), *Goračiće/Goračići* (< *Goračići* 'stanovnici područja pod gorom Žabom'), *Kalop(e)roviće/Kalop(e)rovići/Kaloprovići*²⁵⁵, *Kljusurići* (Kljusurići su rod u Vidonjama), *Komazini* (rod u Vidonjama²⁵⁶), *Krmeci* (rod na Drijenu), *Lojpuri* (rod na Kolojanju), *Mandrapi* (Mandrapi su rod na Kolojanju), *Maslaček Borut* (Maslaći su rod u Dobranjama i Borutu), *Maslaći*, *Medarevine/Medarovine* (Medari su rod koji je nekoć živio u Dobranjama i Vidonjama, danas iseljen u Metković), *Medići* (Medići

²⁴⁵ U dokumentima zabilježeno kao Dobrahovo (1493. spominje se *Stanica, žena pok. Radokne Ptirkovića iz Dobrahova*; Sivrić 2003:14). Pučka etimologija povezuje ojkonim s apelativom *dub* (stanovnici okolnih sela zaselak zovu *Dubrôvo*).

²⁴⁶ Ivanova (2006:468) bilježi imena *Huta* i *Hutin* koja povezuje s arumunjskim apelativom *hută* 'sokol'.

²⁴⁷ Marin Kišelja, dubrovački trgovac, spominje se u jednome dokumentu iz 1278. (Puljić-Vukorep 1994:323) tako da je moguće ojkonim *Kiševo* dovesti u vezu s mađarskim osobnim imenom *Kiš* (< mađ. *kis* 'malen').

²⁴⁸ Riječ je o bizantskome imenu tvorenome od grčkoga pridjeva *kalós* i grčke inačice osobnoga imena *Ivan* (*Joannis*).

²⁴⁹ Lik *Radež* zabilježen je 1475. (Aličić 1985:23), a *Radeš* 1589. (Krašić 1998:113)

²⁵⁰ Nazvane su po ženskome imenu *Ruža*, no kako ovaj ojkonim nije više proziran mjesnomu stanovništvu pučka etimologija ime zaseoku izvodi od pridjeva *ružan*. Sličnu pojavu nahodimo i kod ojkonima *Várina Grūda* (< *Vara* 'Barbara') kod Trebinja koji puk zove *Várnā Grūda*.

²⁵¹ Osobno ime Trojan bilježimo i u gradačkim maticama krštenih 1709. – 1845. Prezime pak Trojić nalazimo na Hotnju u Gradcu. Naselja su na obalama rijeka kadšto nazivana po slavenskome bogu Triglavu koji se na južnoslavenskim prostorima zvao i Trojanom. Kršćanstvo je štovanje Trojanovo prilagodila štovanju Svetoga Trojstva. (usp. Pujić 2003:158–159) I zbilja je vidonjska *Troja(no)vina* u dokumentima zabilježena i pod imenom *Troilo*.

²⁵² Povjesničari drže da ime selu potječe od imena Branivoj ili pridjevka Branivojević koji su nosili potomci humskoga kneza Andrije u 14. st. Uistinu se u maticama vjenčanih župe Gradac nalazi zapisano *Branjevo Selo*.

²⁵³ Rod Čarić danas nastanjuje Cetinsku krajinu te po predaji potječe iz Hercegovine. U Cetinskoj krajini bilježimo mnogo rodova koji vuku korijene iz Zažablja, među njima i Bitunjce, potomke radetičkih Daničića.

²⁵⁴ Rod Glušac nastanjuje Popovo, a rod Gluščević, koji i danas nastanjuje Metković, po predaji potječe iz Glušaca.

²⁵⁵ Prezime Kaloperović bilježimo na Korčuli.

²⁵⁶ Komazini su doseljenici iz Ravna u kojemu se kao Komazinovići spominju od 1711. (kada se Danica Komazinović iz Ravna udala za Nikolu Vidića iz istog mjesta), a poslije su u matice upisivani isključivo kao Komazini. (Krište 1999:223) Danas u Ravnu nose prezime Lučić.

su rod na Kljenku), *Merdžani* (Merdžani su izumrli rod u Glušcima), *Moševići*²⁵⁷, *Obadi* (Obadi su rod u Prapatnici), *Obšivačeva Glavica* (Obšivači su vidonjski rod), *Obšivačevo Guvno*, *Obrvanovine* (Obrvani su rod u Vidonjama), *Radetići*²⁵⁸, *Raičeva Brestica* (Raiči su rod na Brestici i u Hutovu), *Reljanovac/Reljanović/Reljinovac* (rod Reljanović nastanjivao je istoimeni zaselak, ali se već u 18. st. preselio u Opuzen i Dragoviju), *Sankoviće/Sankovići* (< *Sanković*²⁵⁹), *Simatova Glavica* (Simati su rod u Dobranjama), *Soče* (Soče su rod u Vidonjama), *Sokolovići* (Sokoli su izumrli rod u Gornjemu Gradcu), *Trubino Brdo*²⁶⁰, *Vuletića Glavica* (Vuletići su rod u Gradcu) i *Žarkovići* (*Žarkovići*²⁶¹ su rod u Donjemu Hrasnu). Ojkonim *Pole* motiviran je homonimnim obiteljskim nadimkom Veraja iz Glušaca, ojkonim *Strižića Počivala / Strižići* motiviran je obiteljskim nadimkom dobranjskih Arnauta, osobnim je nadimkom motiviran ojkonim *Radojuša* (< *Radojuša* < *Radoje*), a najvjerojatnije je nadimačkoga postanja i ojkonim *Mršin Do* (< *mrše* 'mršav čovjek').

Raznovrsno se ljudsko djelovanje razaznaje iz ojkonima: *Badžula* (< tur. *bac* 'carina, trošarina'), *Crkvice* (: *crkva*), *Dželetin* (< *dželepčija/dželebdžija* < tur. *celepçi* 'trgovac volovima, stočar')²⁶², *Gradac* (< *grad* 'utvrđeno zdanje'), *Izbetine* (< *izba* 'vlažna prostorija u kući, podrum'), *Kamenice* (< *kamenica* 'kamenito zbiralište vode kvadratnoga oblika'), *Klačina* (< *klačina* 'vapnenica'), *Kljetina/Kljetine* (< *klijet* 'izba'), *Krčevine* (< *krčevina* 'zemljište dobiveno krčenjem'), *Kućine* (< *kuća*), *Mala* (< *mahala* 'skup kuća u kojima žive pripadnici istoga roda'²⁶³ < tur. *mahalle* 'dio grada, boravište'), *Mlinište* (< *mlin*), *Nerađe* (< *nerađe* 'neobrađeni dio zemljišta'), *Oborine* (< *obor*), *Opuće* (< *opuće* 'predio oko puta'), *Podine* (< *podine* 'terasasta zemljišta'), *Polače* (< *polača* 'velika seoska kuća'), *Srijetež*²⁶⁴ (< *sresti*), *Staje/Staj(i)ne* (< *staja*), *U Ogradi* (< *ograda* 'ograđeno zemljište') i *Vlaka* (< *vlaka* 'zavučena duga njiva'). Duhovnim je pak životom mjesnoga pučanstva motiviran ojkonim *Podtreskavice* (< *trěskъ* 'grom').

²⁵⁷ Vjerojatno je selo nazvano po kojemu izumrlom rodu.

²⁵⁸ Rod Radetić spominje se u Vidu u 14. st., a po predaji se iz Zažablja preselio na Pelješac.

²⁵⁹ Sanković je pridjevnik dijela Draživojevića. Radič Sanković 25. kolovoza 1399. Dubrovčanima ustupa selo Lisac u Dubrovačkome primorju. (Puljić 1995:159)

²⁶⁰ U prvoj polovici 13. st. kao podanik humskog kneza Andrije (koji je najvjerojatnije imao sjedište u Vranjevu Selu kod Neuma) spominje se Hrvoje Turbić (Puljić 1995:42), a ime Turbe bilježi i ARj.

²⁶¹ Žarkovići su stara zažapska vlasteoska obitelji koju spominje i fra Andrija Kačić Miošić, a pravoslavni rod Žarković napučivao je istoimeni zaselak do polovice 20. st.

²⁶² Iako ARj bilježi riječ *dželatīn* 'krvnik', to mi se tumačenje ne čini vjerojatnim. Naime, apelativ *dželep* u zažapskim mjesnim govorima označuje mjesta stado ovaca i koza koje su otkupili trgovci, a koje pregni treća osoba.

²⁶³ Riječ je o zaseoku unutar sela Dobrovo u kojemu žive Butigani.

²⁶⁴ Srijetež je bio okupljalište planišara s područja Dobranja i Vidonja prije izdiga, tj. zajedničkog odlaska u planinu.

Zemljopisni nazivi kriju se u ojkonimima: *Glavice* (< *glavica* 'brdo u obliku glave'), *Jazina* (< *jaz* 'jaruga'), *Kosa* (< *kosa* 'strana brda'), *Kraj* (< *kraj* 'predio između korita rijeke i gorskoga vijenca'), *Na Brijegu* (< *brijeg* 'blaga uzvisina u blizini vodotoka'), *Ponorine* (< *ponor*), *Rudine* (< *rudina* 'zelena zaravan u kršu'), *Spile* (< *spila* 'pećina') i *Surdup* (< tur. *surduk*²⁶⁵ 'klanac').

Svojevremena su tla uvjetovani ojkonimi: *Babin Do* (< *baba*²⁶⁶ 'veliki kamen, hridina' + *do*), *Čerjenci* (< *čerjenci* 'obrađiva tla sa zemljom crvenicom'), *Glumina* (usp. *golohumina*²⁶⁷), *Kamenita/Šćenovita Kosa* (< *šćenovit* 'stjenovit'), *Kose* (< *kosa* 'litica'), *Kršev Do(l)* (< *krš* 'kamenjar'), *Ljuti* (< *ljut* 'kamen živac'), *Oštrovce/Oštrovci* (: *oštar*), *Praovice* (: *prah*), *Prašna Glavica* (: *prah*) i *Tuhinje* (usp. *tuhljiv* 'vlažan').

Nazivima biljaka motivirani su toponimi: *Brestica* (< *brijest*), *Broćanac* (< *broć* 'crven', 'vrsta crvene trave'), *Dračevice* (< *drača*), *Drijen* (< *drijen*), *Dubrava* (< *dubrava* 'listopadna šuma'), *Dubravica* (< *dubrava*), *Grabovica* (< *grab*), *Klek* (: *kleka*), *Klijenak/Kljenak* (< *kljen*), *Kljenovac* (< *kljen*), *Kovraga* (< *kovraga* 'vrsta kruške'), *Krušev Do* (< *kruša* 'kruška'), *Lišća* (< psl. **lěšъ* 'lisnata šuma'), *Orav* (: *orah*), *Oskrušnica* (< *oskoruša*), *Papratnica/Prapatnica/Prapatnica/Popratnica* (< *paprat*), *Smokvetine* (< *smokva*), *Volajac / Volujski Prodo* (< *volujac* 'volujski jezik') i *Zelenikovac* (< *zelenika*).

Nazivima životinja motivirani su ojkonimi: *Ćukova Greda* (< *ćuk*), *Kobranj/Kobrajn/Kobren(i)/Kòpren(i) Do/Dol* (usp. lat. *capra* 'koza') i *Mećinak* (< *mećinak* 'medvjedi brlog'; usp. *mečka*).

Položajem su naselja uvjetovani ojkonimi: *Omrklina* (< *omrkli* 'prostor na kojemu se rano smrkava'), *Podvode* (naselje pod vrelom), *Podžablje* (naselje pod gorom Žabom), *Podgajnice* (naselje pod gajem), *Postoliče* (naselje pod stolom, brdskim sedlom), *Previš* (naselje na većoj nadmorskoj visini), *Pribojci* (< *priboj* 'predio pri brdu'), *Prisoje* (< *prisoje* 'predio okrenut Suncu'), *Višnjica* (< *višnji* 'koji je na većoj nadmorskoj visini'), *Zabrđe* (< *zabrđe* 'predio iza brda'), *Zagorje* (< *zagorje* 'predio iza gore') i *Zakljenak* (< *Kljenak*; Gornji Zelenikovac nalazi se iza brda Kljenak).

²⁶⁵ U Vojvodini se pak apelativ *surduk* izvodi od mađarskoga *szurdok* 'provalija, klanac' (Brozović Rončević 2003:11), pa ne treba posve odbaciti ni tu mogućnost. Kako toponim nije potvrđen u starijim razdobljima, ipak dajem prednost tumačenju od gore navedenoga turskog apelativa.

²⁶⁶ *Baba* je ujedno i ime ženskoga demona, personifikacija ženskoga pretka, možda eufemizam za božanstvo plodnosti (Brozović Rončević 1987:123). U Zažablju nailazimo na mnogobrojne prežitke pretkršćanskih hrvatskih vjerovanja, tako da ni mogućnost da je dio toponima motiviranih apelativom *baba* zapravo odraz negdašnjega života, ne treba odbaciti.

²⁶⁷ Danijel Alerić (1985:43) drži ime *Glumina* dolazi od **Golohumina*. Ne mogu posve odbaciti ni mišljenje da je riječ o imenu nastalome prema posvojnome pridjevu motiviranome osobnim imenom **Glumo*. Naime, prezime *Glumac* veoma je često i rano potvrđeno u Dubrovačkome primorju.

Odnosni su ojkonomi: *Donji Drijen, Donji Gradac, Donji Klek, Donji Zelenikovac, Glavice Starokućani, Gornja Gluša / Gornji Gluši, Gornje Brstine, Gornje Soče, Gornji Drijen, Gornji Gradac, Gornji Klek, Gornji Moševići* (riječ je o starijemu naselju koje se nalazilo iznad današnjih Moševića odakle se stanovništvo preselilo u današnje Moševiče nakon što su selo zapalili uskoci), *Gornji Zelenikovac, Mala Vas, Mali Hum, Pod Glimać, Potponorine, Stari Neum, Velja Vas, Visoka Glavica i Zakljenak* (Gornji Zelenikovac nalazi se iza brda Kljenak).

Etničkoga su postanja ojkonomi *Dalmatinska/Šolovska* i *Hercegovačka Brestica*, a etnonimskoga *Redžino Polje*. Podrugljivi etnik *Šolovac* označuje stanovnike dalmatinskoga dijela Zažablja koje stanovnici hercegovačkoga dijela Zažablja drže pametnjakovićima (< *Šole* < *Solomon*), a podrugljivi etnik *Redžo*²⁶⁸ (motiviran muslimanskim imenom *Redžep*) Roma.

Od drugih su toponima nastali su ojkonomi *Bijeli Vir* (naselje nazvano po vrelu oko kojega je naselje nastalo), *Glimać* (naselje nazvano po oronimu ispod kojega je smješteno naselje), *Jejavica* (naselje nazvano po homonimnome oronimu), *Kuti* (naselje nazvano po homonimnome hidronimu), *Mislina* (naselje nazvano po homonimnome hidronimu), *Neum Selo* (prema ojkonomu Neum), *Živa* (naselje nazvano po homonimnome hidronimu) i *Žukovice* (naselje nazvano po homonimnome hidronimu).

U ojkonomu *Mramor* odrazila se praindoeuropska osnova **mer-* 'glodati, gristi', a slične odraze nahodimo u mnogim slavenskim jezicima od kojih je najzanimljiviji glagol *izmoromrati* 'istočiti, izvesti' zabilježen u ruskoj redakciji crkvenoslavenskoga jezika. (Bezljaj 2003:351, 1023) Kako je selo Mramor smješteno na pristrancima gore *Žabe*, očito je da je apelativ *mramor* (< **mer*) u Zažablju nekoć označivao točilo.

Ojkonim pak *Duži* kod Trebinja Savo Pujić (2003:167) povezuje s dužinom brazde koju volovi mogu uzorati bez predaha (Pujić 2003:167). Vjerojatno isto tumačenje vrijedi i za neumske Duži.

4.1.1. Dobranjska naselja

Makrotoponim²⁶⁹ *Dobran(j)e* odnosi se uglavnom na područje koje obuhvaća današnju župu Dobranje – Bijeli Vir. Vidonjskim se naseljima smatraju zaseoci Spile, Krčevine, Mali Hum, Medarevine i Obšivaćevo Guvno, no doبرانjskim se zaseocima zato

²⁶⁸ Redžama se u Neumu i okolici naziva Rome.

²⁶⁹ Pod nazivom makrotoponim podrazumijevam toponim čiji označitelj obuhvaća područje veće od naselja, a manje od pokrajine, svjestan svih mogućih nazivoslovnih prigovora.

smatralo nekoliko naselja povijesne doبرانjske župe koji su prolaskom mletačko-turske granice pripali hercegovačkoj župi Donje Hrasno (Borut, Cerevo, Kolojanj i Srijetež). Navedena se sela kao samostalna naselja spominju tek od 18. st. jer su se dotad držala dijelom užega naselja Dobranje. Inače je doبرانjska župa pri osnutku 1683. brojila oko 150 kuća, uglavnom u hercegovačkome dijelu župe, a nekoć je obuhvaćala i čitave Dubrave sa Stocem (M. Vidović 1998:131 – 132). Dobranjama povijesno pripada i selo Glušci u koje se početkom 17. st. doseljavaju pravoslavci te se katoličko stanovništvo iz toga područja seli u Dobranje, ali i dalje obrađuje zemljišta pred samim selom. Po arheološkim su se istraživanjima na području Dobranja nalazila čak tri manja antička naselja: jedno kod Zminje glavice (gdje nahodimo i ostatke srednovjekovnoga graditeljstva) u zaseoku Dobranje, drugo kod Maslaćevih kuća u hercegovačkome dijelu Dobranja i treće u Srijetežu (Patsch 2005/2006:175). Sve do konca 20. st. isključivo su se etnici *Dobránjac* i *Dòbrānjka* te ktetik *dòbranjškī* odnosili na stanovnike svih sela i zaselaka na području doبرانjske župe. I danas se isti etnici i ktetici odnose na stanovnike župe, no za stanovnike Bijeloga Vira (za razliku od stanovnika Mliništa, najvećega vidonjskoga zaseoka, čiji se stanovnici i danas nazivaju Vidonjcima) i drugih doبرانjskih priblatskih sela ustalili su se etnici *Bjelovírac* i *Bjelòvīrka* te ktetik *bjelòvīrskī*.

Selo se Dobranje prvi put spominje 1398., i to pod imenom *Dobrani* (Sivrić 2004:22, 30²⁷⁰). Isti lik (zabilježen kao *Dobranni*) bilježi i trebinjski biskup Resti 1639. (Pandžić 1988: 118). Od 1589. u dokumentima usporedo s likom *Dobrani* dolazi i lik *Dobranje* (*Dobragne*). Potonji je lik vjerojatno nastao ukrštanjem izvornoga sufiksa *-ane/-ani* i sufiksa *-onja*. Da je izvorni oblik onaj na *-ane/-ani*, potvrđuje činjenica da starije stanovništvo selo zove *Dòbrane*²⁷¹. Ojkonim je antroponimnoga postanja te ga je moguće dovesti u svezu s antroponimnom osnovom *Dobr-* koja je plodna u Zažablju i Popovu (usp. ojkonime *Dobrićevo*, *Dobromani*, *Dobrovo*, *Dobromiri* i *Dodanovići* u Zažablju i susjednome Popovu). Spomenuti toponim pučka etimologija povezuje s apelativom *dub*, pa 1704. pri dodjeli zemljišta mletačkim zaslužnicima nahodimo lik *Dubrane* (Glibota 2006:137). Dijelovi su sela Dobranje *Bijela vlaka* (uz crkvu Male Gospe izgrađenu 1617. i smještenu pokraj velike srednjovjekovne nekropole stećaka; kadšto se Bijela Vlaka izdvajala kao samostalno naselje),

²⁷⁰ Sivrić, doduše, drži da je riječ o Dobrovu, gradačkom zaseoku, no kako uz ime Dobrani stoji i napomena „s područja Neretve“ (a i zbog činjenice da se u starijim dokumentima današnje Dobrovo nazivlje Dobrohovo ili Dobrahovo) nema dvojbe da je riječ o Dobranjama. Sivrićevo otkriće navedenoga dokumenta i točna ubifikacija zemljopisnog objekta autora ovoga rada pomaknuli su prvi spomen Dobranja gotovo dvjesto godina u prošlost.

²⁷¹ Na ovome mjestu zahvaljujem ispitanicima Dragi (1946.) i Vinku Bulumu (1927.), koji su mi dali vrlo vrijedne podatke o doبرانjskome stanovništvu i toponimiji, te Tomislavu Plečašu na pomoći u terenskome radu na doبرانjskome području. Nadalje, zahvaljujem i Ivi Baćilu na podacima o podrijetlu i nastanku novijih doبرانjskih prezimena.

Strana ili *Poretak* (dio sela prema pristrancima gore Žabe), a sjeveroistočni dio Dobranja nosio je imena *Selo* (od 1850. do 1914. kadšto se taj predio izdvajao kao posebno naselje), *Avlija*, *Ćemer* (po „šćemerenoj“ kući, tj. kući s nadsvođenim vratima) ili *Pod koščelom*. Dio sela u kojemu su živjeli Maslaći (predio *Ilića omeđine*) ostao je nakon mletačko-osmanlijskoga razgraničenja u Hercegovini. Na putu od Dobranja prema Srijetežu nahodimo ostatke kamenoloma iz kojega se vadio kamen za gradnju stećaka.

Jedini dobranjski zaselak koji se spominje prije 17. st. jest današnje *Bobovište* (< *bobovište* 'zemljište na kojemu se uzgajao bob'). U selu se na lokalitetu *Torina* nalaze tri stećka, što potvrđuje mišljenje mjesnih povjesničara da je Bobovište bilo naseljeno u srednjovjekovlju (M. Vidović 1998:401–402). Dijalektoški je veoma zanimljiv podatak da se selo prvi put u povijesnim vrelima spominje 1589. pod imenom *Bobovišća* (*Bobovischia*; Krasić 1998:113), a jedninski lik *Bobovišće* zabilježen je još početkom 20. st. Šćakavizmi u zažapskim i popovskim govorima i toponimiji (usp. i toponime *Gradovišće* u Hutovu te toponim *Sačvišće* u Korlatima u sjeveroistočnome dijelu Popova) osobito su važni za rekonstrukciju predmigracijske dijalektološke slike štokavskih govora. Kadšto se iz sela kao posebno naselje izdvajao zaselak *Mršin Do* (1:142).

Ostala se naselja spominju tek od konca 18. st. iako su neka od njih (kao što su *Borut*, *Cerovo/Cerevo*, *Kalop(e)rovići/Kaloperići*, *Kolojanj*, *Kućine*, *Oštrovce*, *Sankovići*, *Srijetež*) naseljena i znatno ranije.

Selo je *Borut* matično naselje srednjovjekovnoga velikaškog roda *Novaković* (koji se u povijesnim vrelima u Zažablju spominje i prije osmanlijske okupacije) te njihovih potomaka, roda *Maslač*, te se stoga naselje kadšto naziva i *Maslaćev Borut*. Ojkonim je najvjerojatnije antroponimnoga postanja i prvi put se spominje pri mletačko-osmanlijskome razgraničenju 1702. (Glibota 2006:134) Iako u Zažablju nisam naišao na antroponim *Borut*, zbog brojnih mi se odraza složenih imena *Borimir* ili *Borislav* te njihovih pokraćenih i izvedenih likova u mjesnoj antroponimiji čini najvjerojatnijim da su ojkonim i oronim *Borut* antroponimnoga postanja²⁷².

Selo se *Cerevo* nalazi u krškoj uvali podno sjeverne padine Žabe, podno Vilinih ploča na kojima je, po pučkome vjerovanju, zabodena željezna alka za koju su se nekoć vezali brodovi te su vile na njoj vezale uže s pomoću kojega su prelazile na goru Velež. Prvi put se u povijesnim vrelima selo (zabilježeno kao *Cerevo*) spominje 1639. u Stanju duša Trebinjsko-mrkanske biskupije. Selo tada nastanjuju tri katoličke obitelji. (Jačov 1983:401), a

²⁷² Sufiks *-ut* plodan je u Hercegovini u tvorbi prezimena (npr. *Bogut*, *Bulut*, *Radut* itd.), a u Zažablju je zabilježen u tvorbi osobnih imena (*Ivut*).

hercegovački dio Dobranja (u kojemu je Cerevo bilo najveći zaselak) 1733. brojio je 44 stanovnika u 7 kućanstava (Krešić 2006:447). I ojkonom je *Cerovo/Cerevo* (u uporabi su oba lika, s tim da je lik *Cerovo* u službenoj uporabi) antroponimnoga postanja. Selo je nazvano po izumrlome islamiziranome rodu *Cerovac*²⁷³. Selo se dijeli na *Donje* i *Gornje selo* te *Hajdarovića mahal*.

Selo *Kalop(e)rovići/Kaloperići* (u puku se selo naziva i okamenjenim akuzativnim likom – *Kalop(e)roviće*) spominje se u više navrata tijekom 18. st. jer je u njemu 1769. izgrađena dobranjska župna kuća (M. Vidović 1998:163). Zaselak je napušten već početkom 20. st.

U selu *Kolojanj* podno istoimenoga brda pronađena je veća količina rimskoga novca. Selo se nalazilo na rimskome putu od Narone prema Hrasnu i dalje prema Humu i Cavtatu na kojemu se nalaze i brojni ostatci rimskoga crijepa i keramike. Na lokalitetu *Crkvina* nahodimo ostatke srednjovjekovne crkve i groblja (Patsch 2005/2006:173–174). Ojkonom je *Kolojanj* nastao prema složenome bizantskome imenu tvorenome od grčkoga pridjeva *kalós* 'lijep' i osobnoga imena *Jannis* 'Ivan' (i danas je u grčkome postoji osobno ime *Καλοϊαννί*²⁷⁴; usp. D. Vidović 2007b:435), no u povijesnim vrelima *Kolojanj* kao samostalno naselje nahodimo tek od 18. st. U Žurovićima iznad Rijeke dubrovačke nalazi još jedan ojkonom antroponimnoga postanja – *Kalađurđevići* – nastao od složenoga antroponima tvorenoga od grčkoga pridjeva *kalós* i antroponima (*Đurađ*).

Naselje *Kučine* (< *kućine* 'prostor na kojemu su se nekoć nalazile kuće') nalazilo se na području današnjega zaseoka Dangube, a navodno su ga u razdoblju prije oslobođenja dalmatinskoga dijela Zažablja od Osmanlija nastanjivali Bjelovučići (koji su se odselili u Janjinu na Pelješac), a nakon oslobođenja pripadnici pravoslavnoga roda Arnaut.

Kao klesari su se po predaji u zaselak *Oštrovce* (riječ je o okamenjenome akuzativnome liku nešto rjeđe potvrđena lika *Oštrovci*²⁷⁵) početkom 18. st. doselili Sršeni. Ojkonom se dovodi u svezu s pridjevom *oštar* čije odraze često nahodimo u hrvatskoj oronimiji.

Pluralizacijom je od pridjevka srednjovjekovne velikaške obitelji *Sanković* (čiji se potomak Toma Sanković spominje kao posjednik u vidonjskom zaseoku Goračići 1702.; M.

²⁷³ Pripadnici su se toga roda oko 1890. preselili u Karamusulah u Turskoj, u Ivanjsku na Limu u Crnoj Gori i na Sandžak.

²⁷⁴ Osobna imena bizantskoga podrijetla *Kalojan* i *Kalađur(a)đ* potvrđena su u *Dečanskim hrisovuljama* u 14. st. (Grković 1983:182), a ime *Caloianni* zabilježeno je još u *Supetarskome kartularu* 1176. (SK: 265) U grčkome su antroponimijskom sustavu i danas živa osobna imena *Kalogiannis* i *Kalogiorgios*.

²⁷⁵ U povijesnim vrelima bilježimo i lik *Oštrovac* koji nije potvrđen na terenu.

Vidović 1998:494) nastao ojkonom *Sankovići*²⁷⁶ (u uporabi je i okamenjeni akuzativni lik *Sankoviće*) po predaji nastanjen još prije osmanlijske okupacije iako se sam ojkonom prvi put u povijesnim vrelima spominje 1702. u jedninskome liku (Glibota 2006:138). U samome selu nahodimo i *pučeve* 'zdenice' na kojima se napajala stoka te kuće s puškarnicama, što svjedoči o teškome životu uz granicu.

Na području sela *Srijetež* po predaji su se nalazila čak tri srednjovjekovna naselja od kojih su *Višnjica* (spalili ih uskoci) i *Dragobolja* potpuno razoreni, dok i danas nahodimo razvaline ostatke naselja *U Ogradi* koje su nastanjivali rodovi Kantarina i Vrsaljko. Hodonimi su na području današnjega sela *Kabanuša*, *Kučetina*, *Mangića kuće*, *Sulića kuće* i *Zašek*. Srijetež je bio mjesto u kojemu su se skupljali stočari iz Dobranja, Slivna i Vidonja te zajednički kretali na svoja ljetna pasišta u Gornjoj Hercegovini.

Brdski zaseoci *Čerjenci*, *Dangube/Staje*, *Kose*, *Ponorine*, *Pribojci*, *Prisoje*, *Rakalovac*, *Stričići* i *Surdup* te današnje najveće doبرانjsko selo *Bijeli Vir* spominju se u povijesnim vrelima u 19. st., no mnoga su od tih naselja jamačno bila napušćena i prije.

S gradnjom Napoleonove ceste 1809. stanovništvo se s brdskih doبرانjskih zaselaka polako počinje spuštati prema Neretvanskoj dolini te u drugoj polovici 19. st. uz vrelo *Bijeli vir*, iz kojega izvire rječica *Mislina*, postupno nastaje istoimeno naselje. Na području *Bijeloga Vira* pronađeni su ostatci antičkoga crijepa i glinenih posuda (Patsch 2005/2006:173). Dijelovi su sela *Bijeli Vir*: *Dosinovac* (nazvan po vrsti kasne smokve dosnici), *Grđa* (usp. *Grdan*), *Kupinjak*, *Sapavica* (< osl. **sr̥pъ* 'nasut') te *Krča*, *Novo naselje* ili *Zakupinjak*. Gotovo se čitavo 19. i 20. st. naselje službeno naziva *Bili Vir* iako su njegovi stanovnici ijekavci²⁷⁷. Na to su vjerojatno utjecali župnici koji su uglavnom bili glagoljaši iz ikavskoga dijela Dalmacije.

Ojkonom *Dangube* antroponimnoga postanja (bilježimo prezime *Dangubić* u okolici Ljubinja). Rjeđe se naselje naziva i *Staje*. Selo se spominje u popisu naselja 1853., no bilo je i ranije naseljeno. U naselje se najčešće ubrajao i zaselak *Rakalovac* (< *Rakal* < *Rako* < *Radoslav/Radomir*) koji se nalazio na padinama jugoistočnim padinama brda *Borut*, uz samu hercegovačku granicu.

²⁷⁶ Zabilježio sam i predaju da je mjesto dobilo ime po muslimanu Stankovcu/Stankoviću koji je ondje stanovao, no čini se da je tu spoj pučke etimologija (Stankovića je bilo na Trebimlju i u obližnjim Moševićima) i predaje (o poturicama od kojih su otkupljivane kuće u Dobranjama), kako to već biva, posve izmijenio činjenice.

²⁷⁷ Nahodimo i obrnute primjere. Tako se u službenoj uporabi ustalio lik *Crna rijeka*, iako je izvorni ikavski lik *Cr̥nā rika*. Zanimljivo je da se istoimeno izlaz s brze ceste Ravča – Ploče službeno naziva standarnojezično, a vijadukt se samo nekoliko kilometara sjeverozapadnije nazivlje dijalektnim likom – *Vr̥ilo*. Nepošćivanje se izvornih imena očituje i na natpisu na južnome ulazu u selo *Badžula* na kojemu stoji, kao da je natpis postavio kakav nestašni pučkoškolic, *Badžula*.

U zaselak *Kose* (< *kosa* 'litica') iznad današnjih doselili su se početkom 19. st. Obradovići i nakon njih Simati. Dijelom se Kosa drži i susjedni zaselak *Čerjenci* (< *čerjenci* 'tla sa zemljom crvenicom').

Razvučeni zaselak *Ponorine* spominje se u popisu naselja iz 1872. U službenim se popisima naziva i *Potponorine*. Zaselak se nalazi između Bobovišta i Strižića.

Obitelj Medić nastanila se koncem 19. st. u zaseoku *Pribojci*, smještenome iznad Kosa na pristrancima Žabe.

Sjeveroistočno od Bobovišta (čijim se zaseokom smatrao) na granici s Hercegovinom smješten je zaselak *Prisoje* (< *prisoje* 'predio slabo izložen Sunčevim zrakama').

Zaselak *Strižići/Strižići* rjeđe se naziva i *Strižića Počivala/Strižića Počivala*. Za vrijeme osmanlijske okupacije u zaselku su po predaji živjeli Bjelovučići koji su se preselili na Pelješac, a na njihovo su se imanje, kao kmetovi Nonkovića, iz Kućina kod današnjih Danguba u selo doselili Arnauti na imanje Nonkoviće. Ojkonim je antroponimnoga postanja, a zanimljivo je da selo pravoslavno stanovništvo zove *Strižići*, a katoličko *Strižići*.

Ispod vidonjskoga zaseoka Oborina u vrletima Žabe nalazio se dobranjski zaselak *Surdup* (< tur. *surduk* 'klanac') u kojemu je živjela obitelj Ivanković ruševine čijih su kuća i danas vide.

4.1.2. *Glušćanska naselja*²⁷⁸

Makrotoponim *Glušci* (*Glusi*) odnosi se na područje s objiju strana dalmatinsko-hercegovačke granice naseljen na prijelazu iz 17. u 18. st. srpskim stanovništvom, dok se dotad čitavo područje smatralo dijelom Dobranja. Dio Glušaca s dalmatinske strane granice mjesno srpsko stanovništvo naziva *Glušca*²⁷⁹, a stanovnici susjednih hrvatskih sela *Glûšci* (kako se područje naziva i u prvim povijesnim vrelima), a dio s hercegovačke strane granice srpsko stanovništvo naziva *Gornja Glušca*, a katoličko *Gornji Glušci*.

Na području se sela Glušci nalazilo manje rimsko naselje (Patsch 2005/2006:173), a na mogućnost da se ondje nalazila i manja srednjovjekovna utvrda upućuju toponimi *Varoš* te razvaline na području Raičevih ograda iznad sela. Samo se selo *Glušci* u povijesnim vrelima prvi put spominje 1589. (*Glusi*; Krasić 1998:113) Stanovnici se sela spominju i u tri pravna spisa iz 17. st.: godine 1628. ondje su posjednicima postali Osman-ćehaja i Timurov sin Sefer,

²⁷⁸ Za vrijedne podatke o podrijetlu stanovništva sela Glušci zahvaljujem Nikoli (1947.) i Veri Pucar (1952.) te Milovanu Bojbaši (1952.). Na pomoći pak tijekom istraživanja zahvaljujem Daliboru Pucaru, Miji Bojbaši i Jovi Vukoviću Tolji.

²⁷⁹ Slično je i s ojkonimima *Klepci* i *Prebilovci* koje Hrvati nazivaju *Klêpci* i *Prebîlôvci*, a Srbi *Klêpca* i *Prebîlôvca*.

koji su naslijedili zemlje izvjesnog Alije; godine 1660. spominju se ondje Stjepanov sin Radojica, bratić mu Milutin, sin Radiča, te Grgur, sin Ivanov, koji obrađuju zemlje u turskom vlasništvu; a godine 1672. izvjesni je Ahmed isplatio Ivanovim sinovima Grgi i Juri 1400 akči da se odreknu zemalja u samome selu (Nikić 1984:20–21). Glušci se spominju i u Stanju duša Trebinjsko-mrkanske biskupije iz 1639. kada ga nastanjuju 3 katoličke obitelji (Jačov 1983:401). Hrvatsko se stanovništvo iz toga sela povlači nakon znatnijega priljeva srpskoga stanovništva krajem 17. i početkom 18. st. te do danas opstaje samo u zaseoku *Orav (Pole)*. O nekoć izraženijoj prisutnosti hrvatskoga stanovništva u selu svjedoče i mnogi zemljišno-posjednički toponimi antroponimnoga postanja: *Drlića gumnine*, *Medića vrbe* i *Medića grabovine*, *Frančeve vrbe*, *Verajuša*, *Vekića masline*, *Galovuša* te *Balićuša*. Ako tome pridodamo i činjenicu da su u Glušcima, po podacima iz metkovskih i dobranjskih matičnih knjiga, nekoć živjeli i Stipurinovići, Baće, Ilići, Sočivice, Baguri, Škegurinovići, a najvjerojatnije i Miloševići (postoji mikrotoponim *Miloševića greb*), da su u neposrednoj blizini živjeli Maslaći, Medići i Menale, dobivamo potpuniji uvid u kretanje stanovništva u ovome danas gotovo isključivo srpskome selu. Srpsko se stanovništvo doseljava koncem 17. st. iz Gornjega Hrasna i Popova pod vodstvom Milinka Knežića (M. Vidović 2000:146). Među prvim se srpskim rodovima 1702. u Glušcima spominju Mornarići (za koje nije posve sigurno jesu li ranije bili katolici) i Vukovići (Glibota 2006:140). Ojkonim *Glušci* antroponimnoga je postanja, a lik je *Glušca*, češći među srpskim pučanstvom, okamenjeni akuzativni lik ranije potvrđenoga lika *Glušci*. U starijim dokumentima, a rjeđe i danas, selo se naziva *Pologoša* po istoimenoj rječici koja teče od Glušaca prema Bijelome Viru i koja se nekoć nazivala *Nemanjica*. Dijelovi su sela *Bâvčine* (usp. *bašča* 'vrt'), *Dònjā kùća*, *Grèblje*, *Gróvīšte* (usp. *grahovište*), *Gúvna*, *Kod tòròvā*, *Krčavine*, *Kùće u Stráni*, *Nà strāži* ili *Strāža*, *Pòtok* i *Rèpište* (< *rèpa* 'hrpa kamenja'). Dijelom se sela Glušci smatra i hrvatski zaselak *Òrav* (< *orav* 'orah') ili *Póle* (obiteljski nadimak Veraja koji ondje stanuju) nastanjen u drugoj polovici 19. st.

Na padinama brda Kolojanj prema Glušcima s hercegovačke strane nalazi se više zaselaka nazvanih po rodovima koji su u njima stanovali (*Lojpuri*, *Mandraps*, *Maslaći*, *Medići*, *Merdžani* i *Žarkovići*). Nešto su veći zaseoci *Gornja Glušca* ili *Brstine* (nazvan po rodu koji je nastanjivao taj zaselak) te zaselak koji srpsko stanovništvo naziva *Klijènak* ili *Gornje Brstine*, a Hrvati *Klijènak* u kojemu su pronađeni ostatci antičkih amfora (Patsch 2005/2006:174). Kadšto se u pisanim izvorima svi ti zaseoci nazivaju zajedničkim imenom *Hercegovački Glušci*, no taj lik nisam zabilježio tijekom terenskih istraživanja.

4.1.3. Gradačka naselja

Toponim *Gradac*²⁸⁰ u Zažablju odnosi se na povijesno područje župe Gradac (koja se prostirala od Hutova do Neuma), odnosi se na sva naselja u Gradačkoj vali od Oskrušnice do Gornjega Gradca, a službeno naselje Gradac obuhvaća skup zaselaka koji puk naziva Gornji Gradac. Gradačka je pak župa nosila ime Donji Gradac kako bi se njezino ime razjednačilo u odnosu na druge župe koje su nosile isto ime. Pridjev *donji* trebao je prisnažiti činjenicu da se neumski Gradac nalazio najbliže moru, no kako je Donji Gradac samo dio naselja Gradac, ime Donji Gradac za područje župe nije zaživjelo. Apelativ *grad* (< psl. **gardŭ*), koji je ušćuvan u ojkonomu *Gradac*, u hrvatskoj toponimiji označava utvrđena zdanja. Kao i većina drugih srednjovjekovnih naselja, i Gradac je nastao na pristrancima polja kako bi se prištedjelo na zemljištu. Gradac je očito bio strateški važno naselje jer u raznim dijelovima sela nahodimo toponime koji označuju utvrde (npr. *Tvrđine*) ili stražbenice (npr. *Stražište*) koje su još od ilirskoga doba branile Gradačko polje. Gradac je po mišljenju mnogih povjesničara najmnogoljudnije antičko i srednjovjekovno zažapsko naselje. Prvi se put selo pouzdano spominje 1589. i to pod imenom *Grabaz*²⁸¹ (Krašić 1998:113), godine 1624. na području župe Gradac živjelo je 50 obitelji, 1639. u samome selu Gradac živjelo je 10 obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. u selu je stanovalo 130 stanovnika (Krešić 2006:448).

²⁸⁰ Na ovome mjestu zahvaljujem mnogobrojnim ispitanicima iz Gradca, a poglavito Stanislavu Vukorepu (vrsnome poznavatelju hercegovačkih sela i običaja koji je počeo zapisivati gradačke toponime za potrebe časopisa *Vrutak* iz Hutova i bez čije svesrdne pomoći na terenu ne bi bilo ovoga rada), don Ivici Puljiću (koji je začetnik istraživanja toponimije na ovome području i vrsni poznavatelj povijesti Donje Hercegovine), Slavku Katiću (koji je ubicirao neka napuštena sela i iznio pučka tumačenja nastanka pojedinih toponima) te Josipu Vuletiću (na pomoći i razvažanju po Gradcu te ukazivanju na neke važnije toponime) i Vinki Vuletić rođenoj Bjelopera (ponajprije na gostoprimstvu, ali i na toponomastičkim podacima u svezi s njezinim rodnim selom Dubravicom). Zahvaljujem i sljedećim ispitanicima: Luki i Peri Jogunici (Praovice); Antunu, Ilinki, Janji, Mari, Vlaha, Anici (Vlahinoj), Peri, Stanku, Anici (Stankovoj) i Mati Katiću (Broćanac); Stojanu, Peri, Tomi, Boži i Mariji Vuletić (Podžablje); Tomi, Miši, Ljubi, Nikoli, Ivanu, Mati, Stojanu, Mariji, Vidi i Mari Krmek; Boži, Mari, Peri i Božici Daničić (Radetići); Marku (Ivanovu), Anici, Neđi i Marku (Božinu) Pavloviću (Žukovice); Vidi Trojiću, Stojanu i Boži Katiću, Janji i Ruži Lazarević, Marku Periću te Mati Pavloviću (Hotanj); Damjanu i Martinu Bjeloperi, Marku i Ivici Tapaloviću te Slavku Periću (Dubravica); Vidi (Đurinu), Luki, Stani, Boži, Peri i Vidi (Božinu) Konculu te Peri Pavloviću (Grabovica i Podgajnica); Boži Begušiću, Peri (Vidinu), Četku, Peri (Slavkovu), Miri, Spasoju i Markanu Sentiću, Ivoslavu Matiću i Vidi Trojiću (Gornji Gradac); Đuri i Neđi Vukasović, Vlaha i Tadiji Babiću, Mati Kitinu i Jozi Kralju (Glimać); Niki i Marici Konjevod, Mati i Anici Kitin te Đuri Vukasoviću (Čukova Greda); Anđi, Ruži, Ivici i Draganu Kalauz (Nerađe); Neđi, Anti, Kazi, Cviji i Danici Butigan (Dobrovo); Đuri i Mari Bogdanović te Mari i Ivici Matić (Oskrušnica); Mirku, Zlatku i Mati Glaviniću te Iliji Butiganu (Babin Do); Ivici, Đuki, Angeli i Ivanu Bogoju, Neđi i Danici Matuško te Anđelku Kužiću (Moševići); Adamu i Anđelku Kužiću te Ivici Bogoju (Dubrava). Na pomoći u arhivskome radu zahvaljujem Marinku Mariću (koji mi je snimio gradačke matice) i Marinu Kapularu (na podacima o seobama zažapskih rodova u zapadnije krajeve). Na koncu zahvaljujem djelatniku P. P. Ston Alenu Bjelišu, bez čijega bi mi razumijevanja i susretljivosti rad na tim pograničnim prostorima bio znatno otežan, i Toniju Reparu na pomoću tijekom terenskoga rada.

²⁸¹ Zbog čestoće je ojkonomi Gradac nemoguće u mnogim dokumentima utvrditi na koji se Gradac odnose mnogobrojni homonimni toponimi u povijesnim vrelima. Važno je napomenuti da apelativ *gradac* u Zažablju i Popovu označuje i tor.

Selo se Gradac dijeli na Gornji i Donji Gradac. Gornjemu Gradcu pripadaju (osim dijela sela koji se u službenim popisima naziva Gradac) i zaselak *Podgajnice*²⁸² ('mjesto pod gajem, uzgojenom šumom'; dio je Podgajnica nazvan *Sokolovići* po rodu Soko) te dio Gradca u kojemu danas živi rod Sentić – *Kovraga* (navedeno ime nije posve prozirno, vjerojatno potječe od naziva biljke *k(o)vrga* 'vrsta kruške').

Donjemu Gradcu pripada središnji dio sela koji se naziva *Glimać* ili *Pod Glimać*. Taj je dio sela nazvan po oronimu (brdu) *Glimać*, a apelativ *glinac* označuje 'stijenu nastalu utvrđivanjem gline'. Ime *Pod Glimać* sigurno je starije jer su višerječni toponimi u kojima je jedan od dijelova toponimijske sintagme prijedlog u prošlosti bili mnogo češći, a danas se obično zapisuju kao jednorječni iako katkad u sklonidbi čuvaju starije stanje.²⁸³ Hodonimi su na području Glimča *Meki dolac* i *Tvrđine*. Donjemu Gradcu pripada i *Ćukova Greda* koja je vjerojatno također nazvana po oronimu čije se ime nije sačuvalo. Naime, apelativ *greda* u Zažablju označuje uočljivu stijenu na brdu (*Crvene stijene* nalaze se nedaleko od sela), a u drugome dijelu toga imena krije se naziv ptice *ćuk*²⁸⁴.

Ojkonim *Dobrovo* (pučki *Dubrovo*) motiviran je hrvatskim narodnim imenom *Dobrohna* (< *Dobre/Dobro* < *Dobromir/Dobroslav*), najvjerojatnije prema negdašnjemu velikašu koji je u selu imao posjede. Imena stvorena nastavkom *-hna* svojstvena su isključivo hrvatskome povijesnom prostoru. U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477.* selo se nazivlje *Dobrohovo* (što bi upućivalo na osobno ime *Dobroha*), a tako se nazivlje i u nekoliko kasnijih upisa u dubrovačkim maticama. Godine 1639. u selu je živjelo 8 obitelji, a 1733. u 4 je kućanstva stanovao 21 stanovnik. Sastoji se od zaselaka *Selo* i *Mala*. Zaselak *Mala* nazvan je prema turskome apelativu *mahalle* 'dio grada', a turcizam *mahala* u Donjoj Hercegovini (osobito u Popovu) označuje skup kuća unutar jednoga sela čiji stanovnici obično pripadaju istome rodu²⁸⁵. *Dobrovo* je najveći zaselak Donjega Gradca.

Zaselak je *Dobrova* nekoć bilo i *Nerađe*. Pučka je predaja u tumačenju ovoga ojkonima točna. *Nerađima* se uistinu zovu njive koje slabe rađaju. Još je zanimljivije da se u samome zaseoku nalazi i mikrotoponim *Nerezine* u kojemu je ušćuvan apelativ *nerez* istoznačan apelativu *nerađe*. Zaselak se nekoć nazivao i *Podstijene* zbog toga što je smješten podno Crvenih stijena.

²⁸² Iako je danas u uporabi češći jedninski lik, po kosim je padežima vidljivo da je stariji množinski lik.

²⁸³ Tako je službeno ime jednoga hrašanskog zaseoka *Potkula*, no stanovnici zaseoka kažu da žive *Pod kúlōm*.

²⁸⁴ Dakako da je moguće da je ojkonim antroponimnoga postanja. Po predaji je selo dobilo ime jer su se na brdu iznad Ćukove Grede legli ćukovi.

²⁸⁵ Primjerice u Hrasnu postoji *Mātića Māhala*, u Strujićima (Popovo) *Mārića Māhala*.

Selo je pak *Oskrušnica* nazvano po vočki oskoruši. Selo je mlađega postanja i nalazi se na granici prema Hrvatskoj, prema *Hàjdūčkōm*²⁸⁶. Mnogi su prebjezi spas od osmanlijske „pravde“ našli bijegom od Oskrušnice prema Galovićima na kojima su se nalazile osmanlijske straže (na što nas upućuje toponim *Podmama*), a bilo je i suprotnih primjera.

Zaselak *Podžablje* ime je dobio na temelju svojega položaja pod gorom Žabom. Mnogo je pak zanimljivije njegovo drugo ime – *Podtreskavice*. Naime, najviši vrh gore Žabe nosi ime *Ilija*²⁸⁷, a padina na kojoj je smješten zaselak naziva se *Ispod Sutilija* (< *Sutilija* 'sanctus Elias, sveti Ilija'). Štovanje starohrvatskoga pretkršćanskog boga Peruna pretočilo se naime u štovanje sv. Ilije proroka, a Perunu se nadijevao naslov Gromovnika. Apelativ **trěskъ*²⁸⁸ 'grom' uščuvan je u imenu Podtreskavice. Naselje se inače nalazi na granici glavarija Gradac i Čarići te se, iako katastarski pripada Gradcu, najčešće u popisima stanovništva držalo dijelom Broćanca koji pripada Čarićima.

Područje *Čarića* obuhvaća sjeveroistočni dio gradačke župe (dio Gornjega Gradca, Hotanj, Vlaku, Ljuti, Radetiće, Donji i Gornji Drijen, Žukovicu, Živu, Radojušu, Zaljuti, Dubravicu, Grabovicu i Broćanac te sela Donji i Gornji Zelenikovac te Prapatnicu koji pripadaju hutovskoj župi). Taj je predio netom nakon osmanlijske okupacije, po podacima iz osmanlijskih popisa stanovništva bio najnaseljeniji u Zažablju, a njegovi su stanovnici pola godine boravili u matičnim gospodarstvima, a drugu su polovicu godine provodili u gornjohercegovačkim planinama na području današnjih općina Nevesinje, Gacko i Kalinovnik.

Ojkonim *Hotanj* motiviran je antroponimom *Hota*²⁸⁹. Ime je pridjevskoga postanja te je u njemu uščuvan sufiks za tvorbu posvojnih pridjeva **-jb*²⁹⁰. U povijesnim se vrelima Hotanj spominje 1423. kao prebivalište Grgura Vukosalića Nikolića (Dinić 1967:14), a spominje se i u izvješću dominikanca Daniela 1589. (*Hotagn*; Krasić 1998:113). Godine 1639. u selu je živjelo 5 obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. u 7 je kućanstava živjelo ukupno 78 stanovnika (Krešić 2006:448). Hotanj je bilo sjedište katuna Čarići. U dijelu sela koji se naziva *Obor* sačuvano je srednjovjekovno sudište i kamen za kojega su bili vezani osuđenici.

²⁸⁶ *Hàjdūčkō* je zajedničko ime za susjedne vidonjske zaseoke Galovići, Goračići, Reljinovac, Ružne Njive i Vidonje.

²⁸⁷ Sudeći po predaji i ostatcima suhozida ondje je također postojala crkva.

²⁸⁸ Odrzi su Gromovnikova kulta i toponimi tvoreni od apelativa *grom* kao što je *Gròmovna glàvica* (Vidonje).

²⁸⁹ Bezlaj (2003:47) ojkonim *Hotanj* u Hercegovini dovodi u svezu s **o-тънь* 'pregrada' ne odbacujući posve mogućnost da je motiviran pridjevom **Hotan* izvedenim od u hrvatskome antroponimijskom fondu nepotvrđena antroponima. Ipak, u makedonskome su srednjovjekovnome fondu osobnih imena potvrđena osobna imena *Hota*, *Hotič*, *Hotil* i *Hotile* (Ivanova 2005:460). Osobno mi se čini da je u donjohercegovačkoj ojkonimiji vjerojatnije izvođenje od antroponima, a u anojkonimiji izvođenje prema stočarskome nazivu koji navodi Bezlaj.

²⁹⁰ Iako bi se očekivalo provođenje druge jotacije (dakle, lik **Hoća*), uščuvan je okluziv *t*. Zanimljiva je dvojnost likova *Brotnjo/Broćno* u zapadnoj Hercegovini.

Na području današnjega Hotnja nalazila su se još dva naselja: *Vlaka* i *Ljuti*²⁹¹. Naselje Vlaka spominje se 1639. (tada ga napućuje jedna obitelj; Jačov 1983:401), a iz nekoliko je upisa u gradačkim maticama razvidno da su u naselju živjeli rodovi Koncul i Gustin. Tako se Mato Koncul iz Vlaka spominje kao kum na krštenju 1732. (MKŽG:76), a 1733. u selu je u 2 kuće stanovalo 13 stanovnika (Krešić 2006:449). Ime je sela nastalo od apelativa *vlaka* kojim se označuje duga razvučena njiva ili šumska staza kroz koju se povlače drva za ogrjev. Ojkonim *Ljuti* tvoren je od apelativa *ljut* 'kamen-živac, litica' te se na njega, vjerojatno odnosi ojkonim *Ziuto* koji nahodimo u mletačkom katastru (Hrabak 1985:40).

I ojkonim je *Radetići* odraz negdašnjih zemljišno-posjedničkih odnosa. Naime, Juraj Radetić, umro u Neretvi (današnjoj Gabeli), ostavio je 13. siječnja 1348. legat crkvi sv. Vida u Vidu. (M. Vidović 2004:349), a u nedalekim Vidonjama postoji toponim *Radetin teg*. S obzirom na činjenicu da apelativ *teg* označuje rad na tuđem imanju, jasno je da su Radetići nekoć stanovali u Zažablju. Stari su Radetići smješteni nešto zapadnije od današnjega naselja, prema Žukovicama, na mjestu na kojemu se nalaze ruševine starih dvora Novakovića i Mandića. Nedaleko od sela, na lokalitetu *Kosa*²⁹² bio je granični prijelaz između Osmanlijskoga Carstva i Dubrovačke Republike. Selo se spominje 1589. u popisu dominikanca Danijela (Krašić 1998:113), 1639. u njemu su stanovale dvije obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. dvije obitelji s 18 ukućana (Krešić 2006:449).

U imenu pak sela *Žukovice* nahodimo dalmatski odraz sredozemnoga biljnog naziva *žukva* (< dalm. *juncetu* 'brnistra') te mu je ime nastalo prema imenu istoimene lokve koja je smještena na putu između zaselaka *Radojuša* i *Prašna Glavica*. Selo je bilo naseljeno i prije osmanlijske najezde (spominje se 1475. – 1477.; Aličić 1985:141) da bi potom bilo napušteno i nanovo naseljeno pripadnicima roda Pavlović (ne spominje se u popisima iz 1639. i 1733., ne spominje se ni u Stanju duša duša župe Gradac iz 18. st., a ne spominje se ni u gradačkim maticama do 19. st.). Navodno se nekoć čitav prostor svih triju zaselaka nazivao *Zaljuti*. Ime je *Radojuša* nastalo od antroponima (ostaje upitno je li riječ o nadimku ili o posjedovnoj čestici, ali je svakako u korijenu imena hrvatsko narodno ime *Radomir/Radoslav*). U korijenu ojkonima *Prašna Glavica* nalazimo naziv za posebnu *prhku* vrstu zemlje koju je vjetar raznosio za suha vremena.

Selo se *Živa*, koje se nalazilo uz osmanlijsko-dubrovačku granicu, spominje 1589. (Krašić 1998:113), nazvano po istoimenoj lokvi u kojoj se nalazila „živa voda“.

²⁹¹ Navedena je dva naselja točno ubicirao Slavko Katić.

²⁹² Za *Kosu* su vezane dvije uzrečice. Za osobu koja se spasila od osmanlijske sudbene vlasti govorilo se *Utekō pro Kōsē*, a za osobu koja se protiv nepravde vlasti „bori“ sa sigurne udaljenosti govorilo se *Sūjē ga ko Lātīnka Hādžibega s Kōsē*.

Ojkonim *Drijen* florističkog je postanja. U popisima se pučanstva *Gornji* i *Donji Drijen* (često se nazivaju zajedničkim imenom *Drijéni*) navode kao jedinstveno naselje od 1475. (Aličić 1985:140) Gornji i Donji Drijen pod zajedničkim se imenom *Drijên* spominju od 1639. (tada u oba Drijena žive 4 obitelji) i 1733. (tada u oba Drijena živi 5 obitelji s 40 ukućana). Najvjerojatnije je u ojkonimu uščuvan apelativ *drijen* 'pruće' iz pastirskoga nazivlja jer su se nekoć na hrvatskim stočarskim područjima nalazila pastirska staništa ograđena suhozidom i pokrivena prućem. U selu se na Krmekovoj kući nalazio sunčani sat, jedinstven u ovome dijelu Hercegovine. Na mjestu današnjih Drijena nekoć se nalazilo i naselje *Zabrđe* (po predaji su u njemu živjeli Krnjići čiji spomen nahodimo i u gradačkim maticama).

U imenu naselja *Dubravica* uščuvan je apelativ *dubrava* kojim se imenovalo listopadnu šumu. Selo je bilo postojbina srednjovjekovih Kostadinića (poslije Kostadinovića, danas Bjelopera) te je uživalo poseban položaj i za osmanlijske okupacije. Po predaji je čak i zloglasni Hadžibeg morao najaviti prolazak svoje vojske kroz selo te ga je zbog toga nazivao *Udbina* po utvrđenome ličkom gradu koji su Osmanlije osvojili s velikom mukom. Selo se u povijesnim vrelima spominje od 1589. (*Dubraviza*), 1639. nastanjivalo ga je 5 obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. 5 obitelji s ukupno 61 članom (Krešić 2006:448).

Selo *Grabovica* nazvano je po gustoj grabovoj šumi koja je služila za dobivanje ugljena koji je služio za kovačke vatre. Grabovica se spominje 1589. (Krašić 1998:113), 1639. u selu su stanovale 3 obitelji (Jačov 1983:401), a u popisu iz 1733. selo se ne spominje kao samostalno naselje.

Selo *Broćanac* nazvano je po *broću*, vrsti crvene trave kojom su se bojala uskrсна jaja, a istoga je postanja i makrotoponim *Broćno/Brotnjo* u zapadnoj Hercegovini (otprilike obuhvaća područje današnje čitlučke općine). Na mjestu današnjega sela nalazilo se pretpovijesno naselje te su uščuvani ostatci zida iz antičkoga doba. U Broćancu je očuvano i srednjovjekovno naselje o čemu svjedoči nekropola od 23 stećka na lokalitetu *Zacrkovnice* (Puljić 2009:37). U selo su utočište našli srednjovjekovni velikaški rodovi Vukoslavić, Šimrak i Nonković. U povijesnim se vrelima selo spominje od 1589. pod imenom *Broćinac* (*Brocchinaz*), 1639. spominje se pod današnjim i imenom i broji 4 kućanstva, a 1733. u 4 kućanstva u Broćancu živjelo je 46 stanovnika (Krešić 2006:448). Broćanac se dijeli na *Gornje* i *Donje Selo*. Selo se *Praovice* (< **Prahovice*) smatralo broćanskim zaselkom, a u tome je imenu skriven naziv za vrstu *prhke* zemlje (lok. *bùavica*).

Treća je katastarska općina na gradačkom području moševička. Stanovnici se sela od Moševića do mora podrugljivo nazivlju *Glàvičāni* zbog toga što se naselja toga područja nalaze na brdašcima (glavicama). Selo se *Moševići* spominje 1475. pod imenom *Mušovići* pa

je na prvi pogled najjednostavnije tumačenje antroponima kojim je tvoren ovaj ojkonom tražiti u stočarskom nazivu turskoga podrijetla *muša* 'zajednička ispaša'. Ipak, teško je vjerovati da je turski jezik utjecao na hrvatsku ojkonomiju netom nakon prvih osvajanja. Postojanje srednjovjekovne crkvice svete Barbare (na natpisu se sa stečka u Moševićima spominje sveta Varvara, a u selu nahodimo toponim *Vara*) te postojanje nekih predhrvatskih toponima navodi nas da u obzir uzmemo i druga tumačenja. Na istarskome području i u Sloveniji zabilježeni su apelativ *muš* 'magarac' i *muša* 'magarica', a u Crnoj Gori zabilježen je uzvik *musjo* kojim se vabilo magarca. Te su riječi romanskoga postanja, iz stočarskoga su nazivlja autohtonoga mjesnoga romanskog i poromanjenog stanovništva te u njima valja tražiti etiologiju antroponima *Mušovići/Moševići*. Stari su se pak *Moševići* nalazili na području današnjih *Gornjih Moševića*. Moševići se spominju 1589. (*Moscevichi*; Krsić 1998:113), godine 1639. u selu je stanovalo 6 obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. u 5 je kućanstava u Moševićima živjelo 56 stanovnika (Krešić 2006:448). Iz upisa u lisačkim maticama saznajemo da su u 17. st. u selu živjeli Miletići i Vukosalje. Moševićima pripada i zaselak *Dubrava* u čijem se imenu krije stari naziv za listopadnu šumu.

Kotarskoj općini Moševići pripada i negdašnji moševićki zaselak *Babin Do*. Apelativ *baba* u hrvatskoj toponimiji označuje hridinu, no ujedno je i ime ženskoga demona, personifikacija ženskoga pretka, možda eufemizam za božanstvo plodnosti (Brozović Rončević 1987:123). Treba napomenuti da su u istočnoj Hercegovini toponimi motivirani apelativom *baba* obično rasprostranjeni u nizinama i udolinama te označuju uzvisine niže od onih motiviranih apelativom *djed*. U selu je inače pronađena koščana igla najvjerojatnije iz paleolitsko-mezolitskoga ili neolitskoga razdoblja (Puljić 2009:14).

4.1.4. *Hutovska naselja*

Makrotoponim *Hutovo*²⁹³ odnosi se na područje omeđeno jezerom Vrutak u popovskome Donjemu polju na istoku do Brštanice na zapadu te se nalazi na tromeđi triju srednjovjekovnih humskih župa: župe Žabe (kojoj većim dijelom pripada), župe Popovo (kojoj pripada istočni hutovski zaselak Vjetrenik, selo Dobri Do i dio Glumine) i župe Dubrave (kojoj su pripadali Glumina, Previš, Mramor, Cerevo, Tuhinje te vjerojatno dijelovi naselja Hutovo). Povijesno se zažapski dio Hutova smatrao dijelom sela Gradac, a granica je između srednjovjekovnih crkvenih župa Dubrave i Gradac prolazila upravo kroz današnje selo

²⁹³ Na ovome mjestu zahvaljujem ispitanicima iz Hutova Boži i Miši Mustapiću, Ivanu i Marinu Previšiću, Stani, Stanislavu i Branku Vukorepu, Mati Raiču, Anici i Cviji Vujnović te Cviji Perleti (rođenoj Matić), a svim Hutovcima na iznimnome gostoprimstvu. Posebnu zahvalu dugujem i Ljubi Krmeku, ponajprije zbog neprocjenjivih dijalektoloških podataka te Draganu Jurkoviću Bokinu na potpori u istraživanju.

Hutovo te su po tradiciji dubravskoj župi pripadali hutovski zaseoci Donje Selo i Raševići. Crkveno danas hutovskoj župi pripadaju sela i zaseoci *Donji* i *Gornji Zelenikovac*, *Glumina*, *Hutovo*, *Međugorje*, *Mramor*, *Prapatnica*, *Previš*, *Tuhinje* i *Vjetrenik*. Selo *Vjetrenik*, koje crkveno pripada Hutovu, zemljopisno pripada Popovu te nije obrađeno u ovome radu.

U povijesnim se vrelima do konca 16. st. spominju sela *Glumina*, *Hutovo*, *Prapatnica* i *Zelenikovac*.

Na mjestu današnjega sela *Glûmina* najvjerojatnije se nalazio srednjovjekovni humski grad *Galumaénik*²⁹⁴, koji spominje bizantski car Konstantin Porfirogenet u 10. st., a ostatke čijih bedema nahodimo na brežuljku Gradina (Vego 1957:139). Na istome lokalitetu nahode se i pretpovijesni arheološki nalazi. Postanjem se toponima bavio Danijel Alerić (1984–1985:43–45) koji ojkonom drži elipsom toponimijske sintagme **Golohlminьski(jb) gradъ* (< **Golohlmina* < **glohlmina* 'golo brdo') te ga dovodi u odnos s antonimnim ojkonom *Hrasno*²⁹⁵ (< *hrasno* 'prostor obrastao hrastovom šumom'). Antički način gradnje vidljiv je i u zdencu koji se naziva *Grčki bunar*²⁹⁶, a zanimljivo je da se središnji dio sela u kojemu se nahodi više zdenaca naziva *Pučevi* (< dalm. **puč̑iu* 'zdenac'). Na bogat srednjovjekovni život u selu upućuje nekropola stećaka u gluminskome zaseoku *Međugorje*. U Glumini se rodio stolački kapetan Ali-paša Rizvanbegović (1783. – 1851.), koji je Hercegovinu izdvojio iz Bosanskoga pašaluka. Naselje se najvjerojatnije nalazilo i na lokalitetima *Merani* (< **mer-* 'točilo') i *Zagorje* (ondje je stanovala obitelj *Stern/Nijemčević*; naselje se prvi put spominje u gradačkim maticama 1774.; MKŽG:297). Pod imenom se *Glumina* selo spominje 1589. (Krašić 1998:113), godine 1639. u selu je stanovalo 6 obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. u 9 gluminskih kućanstava živjelo je 90 stanovnika (Krešić 2006:447). Na temelju upisa iz matica župe Lisac u Popovu saznajemo da su polovicom 17. st. u Glumini živjeli Milojevići i Vučine, rodovi koji se ne spominju u matičnim knjigama.

²⁹⁴ Marko Vego (1957:44) drži da se ranosrednjovjekovni *Galumaénik* može smjestiti i u popovsko selo Grmljani, no i jezikoslovna i arheološka istraživanja upućuju na to da se navedeno naselje nalazilo na području Gornjega Hrasna, odnosno u Glumini.

²⁹⁵ Veoma je zanimljivo da hrašanjski govor stanovnici okolnih sela doživljavaju drukčijim od govora ostalih sela. Na hrašanjskome području prevladavaju toponimi motivirani apelativom *hrast*, a u susjednim selima *dub*, što, uz podatke iz povijesnih vrela, upućuje i na različito podrijetlo mjesnoga stanovništva. Sličnu pojavu bilježimo u Istri u koju je apelativ *hrast* donijelo pridošlo stanovništvo (usp. Brozović-Rončević 1998:7).

²⁹⁶ I u Zažablju se pridjev *grčki* odnosi na starinu nekoga objekta (kao i na Braču i Korčuli), ali i na nešto solidno urađeno (npr. *grčki zidana kuća* = *polača*). Grčki klesari koji su dolazili u Dubrovnik u srednjemu vijeku zadivljivali su i stanovnike susjednih naselja te se uspomena na grčke graditelje u usmenoj predaji sačuvala do današnjih dana. Na jednome nadgrobnom spomeniku na mjesnome katoličkom groblju u Ravnu, u Popovu, uz pokojnikovo je ime zapisano *proto*. Iz razgovoru se s mještanima doznalo da je riječ o protomajstoru. Toponimi koji sadrže etnik grčki nalaze se uz pretpovijesne gradine i srednjovjekovne nekropole stećaka te crkve. Predaje o Grcima kao prastanovnicima ovih područja i danas su neobično žive, a često su, sasvim neutemeljeno, služile nekim srpskim etnologima (ne samo na ovim prostorima nego i u čitavoj Dalmaciji i zapadnoj Hercegovini) u dokazivanju da su spomenuti prostori bili nastanjeni pravoslavicima (vidi Filipović, Mićević 1959:56).

Na području naselja Hutovo nahodimo pretpovijesne (na lokalitetu Prišek na nalazilo se naselje iz ranobrončanoga doba, nastalo oko 4000. pr. Kr.) i antičke tragove (čak i ostatke manje antičke crkve), a na ilirsku nazočnost upućuju i pojedini toponimi (npr. *Nin*). Iako je u srednjovjekovlju i u prvim godinama osmanlijske vladavine bilo neznatno naselje, *Hutovo* je prolaskom željezničke pruge postalo središnjim selom čitavoga Zažablja i Popova. Razvilo se na području od jezera Vrutak (na kojemu se nalazilo manje oltarište) do Prijevora, od više manjih povremenih pastirskih naselja te većega srednjovjekovnog naselja na području današnjih Raševića. Hutovsko se područje u povijesnim vrelima spominje od 1418. kad bosanski kralj Ostoja ukida carinu na Zablatku (Puljić 1994:156). Prvi nedvojbeni spomen Hutova nalazimo početkom 15. st. kada Obrad Veljković 28. prosinca 1423. pred dubrovačkim knezom Benediktom Gundulićem tuži Radojicu Bogunišića i Raduta Radišića iz Hutova te Grubaša Bogdanovića iz Zavale i Ostojicu Pribisaljčića iz Slivna jer su mu lanjskoga listopada ubili brata Bogoja u Žabi pod brdima prema Dubrovniku i ukrali mu 162 perpera i 1 konja. Hutovo se potom spominje 1525. kad fra Siksto iz Slanoga na Petrovdan drži misu u selu. Godine 1639. u selu je živjelo 10 katoličkih obitelji (Jačov 1983:401), 1733.²⁹⁷ su u 22 hutovska kućanstva živjele 326 osobe (Krešić 2006:447, 449). U gradačkim se maticama selo naziva *Utovo* (*Uttovo*), a tako ime sela najčešće izgovara i mjesni puk. Na području današnjega Hutova nahodimo više manjih i nekoć odijeljenih naselja koja su se gospodarskim razvitkom ovoga kraja stopila u jedinstveno selo. Prvi je zaselak od Popova *Okladnica* (< *oklad* 'ograda') nastao na raskrižju važnih srednjovjekovnih karavanskih putova uz carinarnicu na Zablatku. Južnim dijelom hutovske prodoli dominira brdo *Gradina* na kojoj se nalazilo istoimeno srednjovjekovno naselje (u mjesnoj se toponimiji spominju Mucali i Boškovići, a u predaji Derani i Milani), a koncem 17. st. carinarnica (Vukorep 1994:51). Područje se od Okladnice do središta Hutova naziva *Dolovi*. Ondje su pronađeni ostatci manje antičke crkve, rimski novac te nekropola stećaka (Vukorep 1994:53). Prostor se s vremenom razdijelio na manje zaseoke *Crkvina* (oko negdašnjega središnjeg hutovskog groblja), *Podglavica* ili *Pod Glavicom* (prostor ispod Ivišića glavice) te *Karasovice* i napuštena *Rači sela*, dva zaseoka nazvana po rodovima koji su nekoć napućivali Hutovo. Hodonim *Zgrada* najvjerojatnije je motiviran apelativom *zgrada* 'zagradac, tor'. Jedan se dio zaseoka naziva *Pivničine* ili *Pivnica* po ugostiteljskim objektima koji su se ondje nalazili. Upravo je kroz taj dio sela prolazio put od mora prema Stocu. Novo se groblje i nova župna crkva nalaze u predjelu *Kaluže* u kojemu se, zahvaljujući kamenu mrkulju, duže zadržavala voda. Kadšto se dio spomenutoga dijela

²⁹⁷ Hutovo je te godine bilo mjesto s najvećim brojem katolika u Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji.

sela naziva i *Konjevodi* po obitelji koja zaselak nastanjuje. Negdašnji se (srednovjekovni) središnji dio Hutova naziva *Selo*, *Gornje selo*, *Staro selo* ili *Raševići*. Ondje se nalazio i seoski trg *Igrište* na kojemu su se održavali seoski zborovi i sijela. Po arheološkim ostacima drži se da se na području Staroga sela nalazilo naselje ilirskoga plemena Daorsi (Vukorep 1994:93). Prostor se oko bivše željezničke postaje, naseljen tek početkom 20. st., naziva pak *Zapolje*. Kako su se ondje nalazili gotovo svi važniji gospodarski i upravni objekti, zaselak se kadšto naziva i *Čaršija*. Danas je sa Zapoljem povezan stariji zaselak *Navijala* (< *navijala* 'mjesto s jakim udarima vjetra' < *navijalo* 'mjesto na kojemu se navija potka i osnova za tkanje'). Središnji se dio sela nalazi uz željezničku postaju naziva *Stanica*²⁹⁸. Na *Pogorcu* se nalaze ostatci kućišta. Najzapadniji se hutovski zaselak, smješten između obronaka *Žabe* i *Nina*, naziva *Donje selo* ili *Trnova rupa*. Do dolaska današnjih stanovnika – Raiča – zaselak su napućivali Jurkovići i Nadaždini. Iznad sela nalazi se utvrda koja se tijekom povijesti nazivala *Grad* te *Hutovski grad* ili, u novije vrijeme, *(H)adžibegov grad*.

Iako se selo *Mramor* izdvaja kao posebno naselje i razmjerno je kasno naseljeno, usko je povezano s Hutovom jer su se ondje nalazili pašnjaci hutovskih obitelji te je naseljeno diobom mnogočlanih obitelji. Kuće su u *Mramoru* smještene pored mjesta pogodnih za ispašu, a stara kućišta *Avlijetine*, *Meki pod* i *Omeđine* nahode se u teško pristupačnim vrtućama. U ojkonimu se odrazio praindoeuropski korijena **mer-* 'glodati, gristi' koji u južnoslavenskoj hidronimiji označuje točila. Toponimi motivirani osnovom **mer* u onomastičkoj literaturi dosada nisu bili zabilježeni zapadnije od Boke kotorske (Bezljaj 2003:351, 1023), pa su hutovski ojkonim *Mramor*²⁹⁹ te gluminski toponim i povijesni ojkonim *Merani* veoma zanimljivi jer se nalaze više od stotinu kilometara zapadnije od područja dosada poznatog rasprostiranja navedene osnove na južnoslavenskome području.

Jugozapadno od Mramora na sjeveroistočnim obroncima *Žabe* smješteno je danas napušteno brdsko selo *Tuhinje* (usp. *tuhljiv* 'vlažan') u kojemu su nekoć živjeli Daničići, Boškovići i Jurkovići.

U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. spominju se 23 doma i 5 neoženjenih muškaraca koji zimuju na Papratnoj, a ljetuju na Suhopolju (Aličić 1985:145). Univerbizacijom se ime sela mijenja u *Prapatnica* (navedeno ime bilježimo od 1589., danas je službeno, a u puku se čuju i likovi *Papratnica*, *Prapatnica*³⁰⁰ i *Popratnica*).

²⁹⁸ U Ravnu se predio uz mjesnu željezničku postaju naziva *Štácija* koji se izvodi od njem. *Station*. Željezničko je nazivlje u Zadržlju uglavnom njemačko.

²⁹⁹ Željeznička postaja Mramor nalazi se pak u Bosni. Na ovaj me podatak uputio Stanislav Vukorep. Inače sami mještani ime naselja izvode od apelativa *mramor* koji u mjesnome govoru označuje popločani put.

³⁰⁰ Tako se selo naziva u Stanju duša župe Gradac nastalome sredinom 18. st.

Godine 1639. selo nastanjuje 8 obitelji (Jačov 1983:401), a 1733. u 7 seoskih kućanstava živjelo je 116 Prapatničana. Selo okružuju pretpovijesne gradine (poglavito na predjelu *Lišća*) i nekropole stećaka. Nedaleko su se od sela nalazili manji rudnici. Kako je sv. Barbara bila i zaštitnica rudara, ušćuvani toponimi *Vara* i *Varina gomila* upućuju na njezino štovanje u ovim krajevima, o čemu svjedoči i stećak iz Moševića iz 12. st. na kojemu se spominje sv. Varvara (ZSS 1:46). Na krstjansku nazočnost u Zažablju upućuje prapatnički toponim *Starac* (< *starac* 'predstojnik krstjanske hiže'). Od ostatka se sela donekle izdvaja zaselak *Obadi*, predio se između Butiganovih i Putičinih kuća naziva *Međina*, a dio u kojemu žive Putice *Vrtine*.

Iako na području današnjega sela *Previš*, smješten na prijevoju od Hutova prema Glumini (svojemu položaju duguje ime), nahodimo ilirske (utvrdu na Previšića gradini) i antičke ostatke (ranokršćanska grobnica), u povijesnim se vrelima selo spominje tek od 1641. kad se u Liscu u Dubrovačkome primorju spominje Dživo, sin Petra Bogančeva *di Sprevis* (MKŽL:10). Godine 1733. na Previši je i u Hrasnu u 21 kućanstvu živjelo 213 osoba.

Godine 1589. u povijesnim se vrelima prvi put spominje selo *Zelenikovac* (< *zelenika*), a 1639. isto selo broji 7 domova i naziva se *Zelenikovci* (Jačov 1983:401) te obuhvaća područje današnjega *Gornjega* (nalazi se na višoj nadmorskoj visini) i *Donjega Zelenikovca*. Već se godine 1733. selo razdvaja na dva naselja. Područje se današnjega Gornjega Zelenikovca naziva *Kljenovac* te u 2 kućanstva u njemu živi ukupno 18 osoba, dok se područje Donjega Zelenikovca tada naziva *Zelenikovac* te u 4 kućanstva u njemu živi 38 osoba (Krešić 2006:449). U gradačkim se maticama u 18. st Gornji Zelenikovac naziva *Zakljenak* (nalazi se iza vrha Kljenak), a Donji Zelenikovac i dalje nosi ime *Zelènikovac*. Južno od Gornjega Zelenikovca (navedeno ime istisnulo je posve starije ime *Zakljenak* sredinom 19. st.), na pješačkom putu uz bosansko-hercegovačku granicu, nalazi se napušteni zaselak *Zabrđe* u kojemu su nekoć živjeli Krnjići. Na području Donjega Zelenikovca nahodimo pak toponim *Tvrđino kućište* u kojemu se vjerojatno čuva uspomena na popovskoga župana Tvrćka koji se spominje 1282. (Čremošnik 1932:93) U srednjovjekovlju se veliko naselje nalazilo na području današnjih *Lišća*.

4.1.5. Neumska naselja³⁰¹

Makrotoponim *Neum* obuhvaća više manjih naselja (Crkvice, Donji i Gornji Klek, Opuće te Polaču) u zaljevu koji tvore polutok Klek, brdo Osoje i klanac Surdup. Crkveno su

³⁰¹ Na podacima iz Neuma zahvaljujem ispitanicima don Ivici Puljiću, Ljubi i Nikoli Krmeku, Andriji Krešiću i Vinku Bačiću te Marinku Mariću na informatičkoj podršci.

Neumu priključena i nekoć od Neuma bitno naseljenija obližnja naselja Brestica, Dračevica, Duži, Ilijino Polje, Kiševo, Klek, Radež i Vranjevo Selo.

Područje je današnjega najvećega naselja u Zažablju – Neuma – sve do konca 20. st. upravno pripadalo Hutovu, a crkveno Gradcu iako se Neum prvi put posredno (preko ktetika) spominje 1391. kad Veliko vijeće Dubrovačke Republike spominje dubrovačke građane koji se vraćaju *viam Neumarum* 'neumskim putem' (Neum 2008:28). Pojedini povjesničari drže mogućim da se u Neumu nalazio municipij *Neuense* čiju baziliku u Saloni 533. saborski oci dodjeljuju biskupiji Sarsenterensis (Puljić 1994:45). Imenom se *Neum* nisu bavili onomastičari nego stručnjaci drugih znanosti. Tako je Ivica Puljić (1994:24) iznio dva moguća tumačenja. Prema prvome ojkonom *Neum* izvodi prema grčkome pridjevu *neon* 'nov', a po drugome prema grčkome apelativu *nemos* 'brdski polušumoviti pašnjak'. Možda je moguće ojkonom dovesti u svezu s apelativom *neume* 'mig' i dovesti ga u svezu s toponimima kao što je *Panos* (< *panos* 'smolnica, vatreni signal' < grč. *φανός* 'luč, zublje') na Pagu i u Višegradu, koji su se odnosili na signalne vatre koje su se palile u obrambene svrhe. Naime, brdo se *Ćurilo* u Gornjemu Kleku u srednjovjekovlju naziva *Kurilo* (< *kuriti* 'paliti signalnu vatru'), a Neumski zaljev, kao vojno-strateški veoma važno područje, još je od ilirskoga doba bio poznat po gusarskim napadima, tako da su signalne vatre bile gotovo svakodnevno sredstvo uzbunjivanja mjesnoga stanovništva: u ilirsko doba signalne su se vatre palile kako bi se pripremlilo mjesto za skrivanje plijena iz pljačkaških pohoda u ilirskim naseljima na brdskim glavicama, a za osmanlijske vladavine signalne su se vatre najčešće palile radi uskočkih upada koji su mjesnome stanovništvu kadšto nanosili mnogo veću štetu od turskoga zuluma. Zanimljivo je da kod Ljubinja nahodimo toponim *Neum Kula* motiviran također stražbenicama koje su se nalazile na tome lokalitetu. Ojkonom je *Neum* jamačno predhrvatskoga postanja, a postanje je toga imena, kao što je razvidno iz mnogobrojnih tumačenja, i danas neriješeno. Ipak, da je Neum bio naseljen u antičko doba posve je sigurno, no iako je okolica Neuma (primjerice Ilijino Polje, Radež i Vranjevo Selo) u kontinuitetu naseljena od paleolitika, na području se današnjeg Neumu u srednjovjekovlju nije osnovalo ni jedno znatnije naselje. O tome zorno svjedoči činjenica da se Neum u matičnim knjigama župe Gradac spominje tek 1821. Početkom 20. st. naselje se kadšto naziva *Neum Selo*. Hodonimi su na području Neuma *Nèum Cèntar*, *Stârē zidine*, *Stârī Nèum*, *Sùrdup* i *Tihā lúka*, a dijelom je Neuma postalo i nekoć samostalno naselje *Polača* (< *polača* 'velika seoska kuća' < dalm. *palat'ia*).

Srednjovjekovna su naselja na neumskome području *Brestica*, *Duži*, *Ilijino Polje*, *Kiševo*, *Radež* i *Vranjevo Selo*.

Prvi spomen sela *Brestica* nahodimo u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. Kroz selo je početkom 18. stoljeća prošla mletačko-osmanlijska granica te ga je podijelila na dva naselja. Dio se sela koji je ostao pod osmanlijskom vlašću naziva *Hercegovačka, Raičeva* ili *Velika Brestica*. U hercegovačkome se dijelu sela na lokalitetu *Đurđeva glavica* ili *Jurjevo brdo* nalaze ostatci srednjovjekovne crkvice s mogućim kasnoantičkim temeljima, a zanimljivo je da se u udolini pod navedenim brdom nalazi selo *Dračevice* (: *drak* 'zmaj') koje danas nastanjuju Ljiljanići, a prije njihova dolaska nastanjivali su ga Crnčevići, Pratežine i Obradovići koji su se preselili na Vidonje nakon oslobođanja toga sela od osmanlijske vlasti. Brestici pripadaju i napušteni zaseoci *Redžino Polje* (koji je ime dobilo po etnonimu *Redžo* 'Rom') i *Omrkli* (< *omrkli* 'mjesto na kojemu se brzo smrkava').

Selo se *Duži (Dlži)* spominje 1399. (P. Anđelić 1999a:16), no prvotno se naselje s tim imenom nalazilo nešto istočnije od današnjega. Iako se selo ne spominje u popisima naselja 1624. i 1639., u maticama župe Lisac u Dubrovačkome primorju nalazimo više upisa doseljenika iz Duži, od kojih prvi potječe iz 1644. (MKŽL:11) Na temelju podataka iz lisačkih matica saznajemo da su u Dužima živjele obitelji Đuri(ja)n i Vrančević. Godine 1733. u selu je živio 21 stanovnik (Krešić 2006:448). Ojkonim se dovodi u svezu s apelativom *duž* 'dužina brazde koju volovi mogu uzorati bez predaha'. Selu pripadaju i zaseoci *Mečinak* (< *mečinak* 'medvjedi brlog) i *Rudine* (< *rudina* 'zelena zaravan u kršu').

Manje se rimsko naselje nalazilo i na mjesto današnjega sela *Ilinu Polje* u kojemu su pronađeni ostatci rimskoga crijepa proizvedenoga u carskoj ciglani Pansiana za vrijeme vladavine rimskoga cara Tiberija (14. – 37.). Ime se sela u povijesnim vrelima spominje tek 1712. (MKŽG:12), iako je selo po arheološkim ostacima i narodnoj predaji bilo naseljeno i znatno ranije (navodno su u selu za ranijih razdoblja osmanlijske vladavine živjeli Čovići) te se jedan dio upisa u matičnim knjigama susjedne župe Slivno Ravno odnosi i na to selo. Godine 1733. u Ilinu Polju živjelo je 10 stanovnika (Krešić 2006:448). Godine 1732. zabilježen je i dijalektni lik *Hilino Polje (Hillino Pogle)*; MKŽG:72) koji se katkad i danas čuje.

U sedlu između brda *Čolopek* i *Konštar* (usp. lat. *costa* 'obronak'), nedaleko od polja Blace (odakle se vodom 1959. – 1983. opskrbljivao čitav Neum) nalazi se selo *Kiševo*. Ojkonim je antroponimnoga postanja i dovodi se u svezu s antroponimom mađarskoga postanja *Kiš*³⁰². U povijesnim se vrelima *Kiševo* spominje od 1589. (Krašić 1998:113), a po

³⁰² Antroponime motivirane antroponimnom osnovom *Kiš*- (< mađ. *kis* 'malen'). nahodimo u krajevima istočno od Neretve od 1278. Osobni nadimak *Kiš* nosi i nekoliko stanovnika neretvanskih sela Krvavac i Desne.

popisu iz 1733. u njemu je živio 21 stanovnik (Krešić 2006:448). Selo su prije oslobođenja dalmatinskoga dijela Zažablja nastanjivali Obrvani i Gverovići.

Toponim *Klek* (< *kleka* 'klekovina, *Juniperus oxycedrus*') na području širega (povijesnoga) i užega (današnjega) Zažablja označuje više referenata. Trgovište solju i manja luka *Klek* spominje se od 1322. (Vego 1957:53) Vjerojatno je riječ o današnjemu slivanjskom naselju *Klek* koje se kadšto naziva i *Starim Klekom*. Nadalje, jedini se bosanskohercegovački poluotok naziva *Klekom*, a i dva su naselja na istoimenome poluotoku nosila to ime. Godine se 1713. naselje *Klek* spominje u gradačkim maticama (MKŽG:13). Riječ je o naselju koje se kasnije naziva *Gornji Klek* (tako se naziva i čitav istočni dio poluotoka uz brda Ćurilo, Izvroće i Šumet, a stanovnici su toga zaseoka za vrijeme osmanlijske vladavine po predaji bili *Obadi*) iz kojega se izdvojilo današnje naselje *Jazina*. U području se Gornjega Kleka nalazi i naselje *Crkvice* koje se u matičnim knjigama župe Gradac spominje od 1709. (MVŽG:1), a kod kojega nahodimo tri obrambene ilirske gradine. Šezdesetih je godina prošloga stoljeća na području Gornjega Kleka doseljavanjem obitelji *Krmek* iz *Drijena* te kasnijim doseljavanjem obitelji *Šanje* iz *Dobroga Dola* nastalo novo naselje *Kamenice* (< *kamenica* 'zbiralište vode'). Naselje *Donji Klek* (tako se naziva i čitav zapadni dio poluotoka Kleka od *Kamenica* do *Turskoga repa*, a kadšto se područje Donjega Kleka naziva i *Rep*) danas se često naziva i *Krmeci* po rodu koji ga nastanjuje, a kadšto se iz navedenoga naselja izdvaja njegov najzapadniji dio koji se naziva *Opuće* po istoimenome brdu na kojemu se nalazi.

Na području sela *Radež* postojalo je 1. – 3. st. rimsko naselje (Neum 2008:22). U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477.* spominje se selo *Radeže* (od prvih upisa u gradačke matice prevladava lik *Radež*, s tim da se 1589. javlja i dijalektni lik *Radeš*³⁰³). Da je riječ o ojkonimu antroponimnoga postanja (< **Radežje* < *Radeža* > *Rade* > *Radomir/Radoslav*), pokazuje i toponim *Radežino polje* u samome selu. Zanimljivo je da od 1709. do 1809. nahodimo tek dva upisa stanovnika *Radeža* u gradačkim maticama (jedan iz 1713., drugi iz 1770.), pa se čini da je naselje od odlaska *Rodina* (koji su ga naseljavali prije oslobođenja dalmatinskoga dijela Zažablja od Osmanlija) do dolaska *Bačića* i *Krešića* (Krešići se spominju na *Radežu* 1770.; MKŽG:276) bilo napušteno jer se ne spominje ni u gradačkome stanju duša sastavljenome polovicom 18. st. (u kojemu se, primjerice, spominje

³⁰³ U Zažablju se dočetni zvučni suglasnik najčešće obezvučuje. Moguće je da su se potomci stanovnika *Radeža* pred Osmanlijama prebjegli na *Pelješac* u *Stankoviće* gdje se od 1636. spominje rod *Radešić* koji se je, po vlastitoj predaji, doselio iz *Bosne* (Vekarić 1996:194). Naime, *Bosnom* su na *dubrovačkome* području zvali čak i obližnje *Žuroviće* i *Trebinjsku šumu* koji se nalaze samo nekoliko kilometara od dijela *jadranske obale* koji je pripadao *Dubrovačkoj Republici*. Slična se predaja vezuje i uz *Krešiće* koji su se nastanili u *Ponikvama* u istočnome dijelu *Pelješca*.

susjedno Ilino Polje) ni u popisu katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije 1733. Moguće je i da su ga privremeno pastoralizirali slivanjski župnici.

Na području *Vranjeva Sela* pronađeno je više antičkih građevina (među kojima i kasnoantička bazilika iz 6. st.) prema kojima vidimo da se na mjestu današnjega sela nalazilo važnije naselje s utvrdom (Neum 2008:21). Godine 2007. na lokalitetu Vidića guvno otkriven je i istražen grob ilirskog ratnika, koji se može datirati od 4. do kraja 3. st. prije Krista. U grobu je pokopan ratnik iz plemena Ardijejaca. Rimsko je pak naselje u Vranjevu Selu postojalo u kontinuitetu 1. – 6. st. (Vukorep 2009:191) Vranjevo Selo ima živu vodu u Blacima, klimatski su uvjeti povoljni, a nalazi se i na važnome prometnom raskrižju. Iz tih su razloga ondje svoje sjedište imali i gospodari Zažablja Branivojevići, a nakon njih i humska vlastela Nikolići, čiji se spomen nalazi na nekropoli stećaka izdvojenoj pod brdom Žrnjevom. Na jednome stećku ploči nalazi se plemićki grb Nikolića sa zastavom. Na tri su stećka natpisi s uklesanim godinama 1363. i 1394., a pod njima su grobovi Katarine Kotromanić, žene župana Nikole te kneza Vladislava, sina župana Nikole i kneza Petra. U nekropolama u Vranjevu Selu ukupno je 145 stećaka. Ostatci stare crkve na polju između nekropola stećaka vjerojatno potječu iz srednjeg vijeka. Selo se spominje 1589. pod imenom *Cragnevo Selo*, a u prvim upisima u gradačke matice 1714. pod imenom *Branjevo Selo* (*Bragneuo Sello*; MKŽG:13). Povjesničari obično ime sela vezuju uz rodno ime *Branivojević*, no kako toponim *Brānjèvo* na Braču ima svojevrstu obrednu važnost (napominjem da se i Vranjevo Selo nalazi uz više grobišta iz raznih povijesnih razdoblja) te označuje mjesto na kojemu je bilo zabranjeno sjeći šumu i pasti stoku (usp. Šimunović 2004:215), ne treba posve isključiti ni slično tumačenje navedenoga neumskoga ojkonima. Zanimljivo je da se selo u popisu katolika Trebinjsko-mrkanske biskupije 1733. selo naziva *Žrnjevo*³⁰⁴, po brdu na čijim se padinama nalazi.

4.1.6. Vidonjska naselja

Makrotoponim *Vidonje*³⁰⁵ odnosi se na područje koje obuhvaća današnju vidonjsku župu i nekoliko zaselaka u susjednoj župi Dobranje kojoj su naknadno pripojena. Stara je granica između ovih dviju župa prolazila obroncima Male Žabe u gorskome dijelu ovih župa, a u priblatskome se dijelu granica nalazila na današnjemu mostu preko rječice Misline.

³⁰⁴ Milenko Krešić (2006:448) čita *Janjevo*, no vjerojatno je riječ o pisarskoj pogriješci.

³⁰⁵ Na podacima s vidonjskoga područje zahvaljujem pok. Anđi (1921. – 2005.) i pok. Rajku (1947. – 2008.), Marinu, Mili i Slobodanu Vidoviću, Branimiru, Kosani, don Stanku i Vjeki Vrnogi, Anti, Branku, Ivi, Išoli, Jozi, Mati i Nedjeljku Barišiću, Angelini Jerković (rođ. Galov), Juri Pratežini, pok. Zvonku Ostojiću (1942. – 2010.) i Stipanu Crnčeviću te don Senku Antunoviću što me vratio u očevu rodnu župu. Posebnu zahvalu dugujem don Mili Vidoviću na sustavnome praćenju mogega rada i brojnim napomenama.

U povijesnim vrelima ime se Vidonje pojavljuje tek 1589.³⁰⁶ u izvješću splitskoga dominikanca Danijela papi Sikstu V. (1585. – 1590.) o teškome položaju zažapskih katolika. U tome se izvješću spominju dva sela koja se zovu Vidonje (*doi ville chiamate Vidogne*). Skadarski biskup 1629. Dominik Andrijašević spominje sela *Vidogne maggiore* i *Vidogne minore*. Zanimljivo je da mletački dokumenti s početka 18. stoljeća na istome mjestu spominju sela *Valvaz* (< *Velja Vas*; Glibota 2006:141) i *Malvaz* (< *Mala Vas*), što zorno dokazuje (uz toponime *Vēljā Vās*³⁰⁷ u Popovu i *Dōnja Vās*³⁰⁸ u Dubrovačkome primorju) da se područje rasprostriranja odraza apelativa *vas* na hrvatskome povijesnom području pružalo i znatno istočnije od Rame i Neretve, rijeka do kojih, prema dosadašnjim toponomastičkim istraživanjima, nahodimo odraze apelativa *vas* u hrvatskoj toponimiji. Sva se navedena antonimna imena odnose na dva nekoć najveća naselja u vidonjskoj župi – *Vidonje* i *Goračiće*. Treba napomenuti da se u mletačkim dokumentima 1694. spominje i selo *Velja* (Hrabak 1985:34). Riječ je o krnjoj toponimijskoj sintagmi nastaloj pokraćivanjem spomenutoga imena *Velja Vas*.

Ime *Vīdonje*³⁰⁹ nastalo je pluralizacijom i toponomizacijom od lika *Vidonja* antroponimnoga postanja, od posvojnoga pridjeva tvorenoga sufiksom **-jb*³¹⁰ koji je bio članom toponimijske sintagme **Vidonja Vas*. Štovanje je sv. Vida (u koje se pretočio poganski slavenski Svantevidov kult) u prošlosti bilo veoma rašireno na području drevne Trebinjsko-mrkanske biskupije, o čemu svjedoče mnogobrojni toponimi (primjerice *Bitunja*, *Vid*, *Vitonja* ili *Vidoški Grad*³¹¹) te ušćuvana molitva sv. Vidu. Godine 1624. Blaž Gračanin navodi da u Vidonjama s okolnim selima u 40 kućanstava stanuje oko 170 katolika. Kao samostalno se naselje Vidonje spominju 1639., a istoimeno selo u tome razdoblju broji 13

³⁰⁶ Postoji i jedan spomen sela *Vridgonih* iz 1444. koji neki povjesničari drže pisarskom pogriješkom i smatraju da bi se mogao čitati *V Vidonjih* (M. Vidović 2000:442).

³⁰⁷ Danas se navedeni lokalitet naziva *Velja Sela*. Naselje je posve napušteno u 18. st. (navodno su ga razorili uskoci).

³⁰⁸ Riječ je o jedinom i meni poznatome toponimu u međurječju Neretve i Rijeke dubrovačke koji je ušćuvao apelativ *vas* do danas. Toponim se odnosi na dio sela Točionik u zapadnome dijelu Dubrovačkoga primorja. Apelativom *vas* motivirani su i povijesni toponimi *Vela vas* u Glavatičevu kod Konjica (ime livade; Aličić 1985:437), a odraze toga apelativa nahodimo i u tzv. Staroj Hercegovina u kojoj bilježim povijesni ojkonom *Velja Vas* kod Nikšića (Aličić 1985:156, 437).

³⁰⁹ U Neretvanskoj dolini postoje još jedne Vidonje. Riječ je o zaseoku sela Plina na desnoj obali rijeke Neretve koji se u povijesnim vrelima spominje i kao *Vidov Do*.

³¹⁰ Usporedi Šimunović 2004:224.

³¹¹ Zanimljivo je da su dva najveća naselja nastala na temeljima ili u blizini velikih gradova iz antičkoga razdoblja – Vid (nastao na temeljima Narone) i Stolac (nastao u blizini velikoga ilirskoga grada Daorsona kod današnjih Ošanjića) – nakon doseobe Hrvata nazvana po svetome Vidu. Naime, u srednjovjekovlju se Stolac nazivao *Vidoškim/Viduškim Gradom* ili *Vidoštakom* (tako se danas naziva zaselak sela Poprati u stolačkoj općini), rijeka se Bregava, koja teče stolačkim krajem, nazivala i *Vidošticom*, a polje se u kojemu je Stolac smješten nazivalo *Vidovim poljem*. Žrtvenici su se posvećeni Svantevidu obično nalazili na vrhuncima brda, pa se ondje na putu od Stoca prema Ljubinjju nalazi gora *Viduša*.

kućanstava (Jačov 1983:401). Većina je hodonima u Vidonjama motivirana prezimenima obitelji koje su ondje obitavale, a ostali su hodonimi *Groblje* (uz crkvu sv. Ivana obnovljenu 1616.), *Popova kuća* (predio oko župne kuće) i *Zanoga* (predio iznad Vidonjskoga polja). Da je selo bilo naseljeno u srednjovjekovlju, svjedoče i ostatci manje crkvice u blizini crkve sv. Ivana te ostatci starijega srednjovjekovnog groblja. Zanimljivo je da su se matične knjige vidonjske i dobranjske župe vodile na hrvatskoj ćirilici gotovo do polovice 19. st. Područje se od Županj dola u Gradcu do Gomila u Vidonjama nazivalo Huminama i povijesno je središte srednjovjekovne humske župe Žaba. Etnici su *Vidonjac* i *Vidōnjka* te ktetik *v̇idonjskī* jedini u uporabi za stanovnike svih vidonjskih zaselaka. Drugi se etnici razmjerno rijetko rabe, najčešće u rugalačke svrhe (uglavnom je riječ o ženskim etnicima, npr. *Brèstička*, *Kl□činārka* ili *Misīrka*). Inače se čitav prostor od negdašnje mletačko-osmanlijske granice (a današnje hrvatsko-bosanskohercegovačke) zbog čestih bjegova hajdučkih vođa i drugih pobunjenika protiv osmanlijske vlasti nazivao *Hàjdūčkō*.

Do 70-ih godina 20. st. drugi je po veličini vidonjski zaselak bio zaselak *Goračići*³¹². Navedeni je lik potvrđen 1639. u Stanju duša Trebinjsko-mrkanske županije (Jačov 1983:401). Stanovnici naselje češće zovu okamenjenim akuzativnim likom – *Goračice*, u 17. st. naziva se *Vidogne minore*, a početkom 18. st. *Malvaz* (*Mala Vas*). Vjerojatno je riječ o etničkome ojkonomu (s obzirom na činjenicu da nisu potvrđeni antroponimi *Gorača*, *Goračić* i sl.). Naime, manja skupina ojkonima tvorenih sufiksima *-ići* (*-ovići/-evići*) i *-ci* (*-ovci*, *-evci*, *-inci*) označuje „ljude koji žive u kraju iskazanom općom imenicom u ojkonomu“ (Šimunović 2005:31), tako da bi *goračići* bili stanovnici naselja pod gorom Žabom.³¹³ Na području se Goračića nalazilo srednjovjekovno naselje, o čemu svjedoče ostatci nekropole stećaka na Podgrliću i hodonim *Greb*. Na austrijskim zemljovidima iz sela se izdvajaju kuće Kljusurića te se taj dio Goračića naziva *Kljusurić*, no tijekom terenskoga istraživanja nisam naišao na potvrdu toga imena.

Osim Vidonja i Goračića u srednjovjekovlju su sigurno bili naseljeni još i *Brestica* te danas napušteno selo *Trubino Brdo*.

U povijesnim se vrelima od vidonjskih naselja najranije spominje selo *Brestica*. Prvi mu spomen nahodimo u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. Zanimljivo je da je 1589. ime zabilježeno s ikavskim odrazom jata, kao *Bristiza* (Krašić 1998:113), što je prežitak negdašnjega dijalektnog stanja u ovim krajevima. Godine 1639.

³¹² U Goračićima je tada bilo nastanjeno 5 kućanstava.

³¹³ Sličan položaj ima i selo *Goračići* u općini Lučani u Moravičkome okrugu u Srbiji koje je smješteno na pristrancima planine Jelice.

naselje se naziva *Crnčevići*³¹⁴ (Jačov 1983:401). Kroz selo je početkom 18. stoljeća prošla mletačko-osmanlijska granica te ga je podijelila na dva naselja. Dio se sela koji pripao Mlečanima naziva *Dalmàtīnskā, Crnčevića* ili *Mālā Brèstica*, a Gračani i Neumljani selo nazivlju i *Šòlovskā Brèstica. Šolovcima* (< *Šòlovac* 'pametnjaković' < *Šole* < *Solomon*) Gračani i Neumljani nazivlju Vidonjce i Dobranjce. Zbog dvaju izvora žive vode (*Javiča* i *Lušca*) Karl Patsch (2005/2006:175) pretpostavlja da se ondje nalazilo manje rimsko naselje, a u obližnjemu Vukovu klancu najvjerojatnije se nalazila srednjovjekovna utvrda Nebojša koja se spominje u trima poveljama (pisanima 1444. – 1448.) vojvode Stjepana Vukčića Kosače (M. Vidović 1994:473–474). U selu se nalazio i manji kamenolom koji je služio klesarima za vađenje kamena od kojega su gradili stećke (najveća se srednjovjekovna nekropola stećaka na vidonjskome području nalazila na Lušcu nedaleko od Brestice). Između Brestice i Glavica nalazilo se nekoliko kuća Crnčevića te se navedeni zaselak kadšto također nazivao *Crnčevići*.

Selo *Trubino Brdo* također je vjerojatno bilo naseljeno u srednjovjekovlju. Prvi je član ove dvorječne sintagme vjerojatno antroponimnoga postanja. Naime, kao podanik se humskoga kneza Andrije (čije je sjedište najvjerojatnije imao sjedište u Vranjevu Selu kod Neuma) u prvoj polovici 13. st. spominje Hrvoje Turbić (Puljić 1995:42). Selo se spominje i u Stanju duša Trebinjsko-mrkanske biskupije 1639. kada je brojilo 3 kućanstva (Jačov 1983:401).

Većina je ostalih vidonjskih naselja napućena nakon doseoba uvjetovanih mletačko-osmanlijskim ratovima koncem 17. i početkom 18. st., iako je moguće da su neka naselja i ranije naseljena. U tu se skupinu naselja ubrajaju sela smještena u udolinama na pristrancima Male Žabe (*Dželetin, Galovići, Glavica/Vuletića Glavica, Izbetine/Kljetina/Kljetine, Kobranj/Kobrajn/Kobren(i)/Kopren(i) Do/Dol, Kršev/Krušev Do/Dol, Medarevine/Medarovine/Obrvanovine, Oborine, Reljanovac/Reljanović/Reljinovac i Ružine/Ružne/Ružnje Njive i Vuletića Glavica*) te dva naselja u priblatskome dijelu Neretvanske doline (*Klačina i Medarevine*).

Selo *Dželetin(i)* (danas prevladava jedninski lik) naseljeno je koncem 17. st. Iako ARj (3:532) bilježi apelativ *dželetin* u značenju krvnik, čini mi se uputnijim ojkonom izvoditi od apelativa *dželepčija/dželebdžija*³¹⁵ (< tur. *celepçi* 'trgovac volovima, stočar'). Na obližnjemu brdu Bljuštevac nalaze se ostatci obredne gomile (M. Vidović 1994:449), a u vinogradima na

³¹⁴ Selo je tada brojilo 3 kućanstva. Pojedini su autori Crnčevićima zvali i selo Troja(no)vina.

³¹⁵ U prilog ovome tumačenju ide i mjesna predaja po kojoj su Marići, prvi stanovnici Dželetina, imali toliko ovaca da su posljednje izlazile iz obora kad su prve bile na Vukuši (udaljenost je između Marića obora i Vukuše oko jedan kilometar).

Brijegu pronađeni su ulomci antičke keramike i rimskih novčića (Patsch 2005/2006:172). Upravo od gradine na Bljuštevcu počinje niz gradina (tzv. putnih gomila) koje preko Marina Vijenca, Vidonjskoga i Goračkoga polja, Gradca i Čarića te južnoga dijela Popova vode sve do trebinjskoga Huma i dalje prema Cavtatu (antičkome Epidauru). Pod selom su pak na lokalitetu Lovorike pronađen i ostatci keramike i ulomci amfora s prijelaza iz 2. u 1. st. pr. Kr. (M. Vidović 1994:462) Po predaji su selo prije oslobođenja Zažablja od Osmanlija nastanjivali islamizirani Marići (navodno su Vidovići od Ibrahima Marića³¹⁶ 1684. kupili zemljišta u Dželetinu i u obližnjim Smokovicama³¹⁷) koji su živjeli na lokalitetu *Zovi do* na kojemu uistinu nalazimo omeđine starijih kuća. Zbog plodnosti dželetinskih polja selo se neslužbeno naziva i *Misir*.

I selo je *Galovići* (u neslužbenoj uporabi češći je lik *Galoviće*) naseljeno koncem 17. st. (spominje se u gradačkim maticama 1712.; MKŽG:7) te je prozvano po obitelji *Galović* (danas *Galov*) čiji se odvjetak preselio iz susjednoga hercegovačkog sela Oskrušnica najvjerojatnije zbog toga što je dio obitelji islamiziran.³¹⁸ Zbog položaja sela uza samu granicu s Hercegovinom kadšto se stanovnika Galovića podrugljivo naziva *Vlasima*.

Selo *Glavice* (< *glavica* 'brežuljak u obliku glave') smješteno je u kotlini između više brežuljaka (*glavica*) na putu od Brestice prema Vidonjama na kojima je smješteno petnaestak ilirskih gradina. Selo se spominje u popisu pučanstva iz 1842., a u kasnijim popisima naziva se i *Glavice Starokućani*.

Naselje *Klačina* smješteno je uz rječicu Mislinu i samo je nekoliko stotina metara udaljeno od današnjega najvećeg vidonjskog naselja Mliništa. U imenu se sela čuva gospodarski naziv *klačina* 'vapnenica' (< dalm. *calcaina* < lat. *calc-ina*). Po predaji je u selu živjela obitelj Pratežina još za vrijeme osmanlijske okupacije, a spominje se i u prvome austrijskom popisu vidonjskih naselja 1842.

Selo je *Kljetina* (nekoć je u češći u uporabi bio množinski lik *Kljetine*) smješteno na istočnim pristrancima brda Varde. Ime je sela motivirano homonimnim gospodarskim nazivom (*klijet* 'izba') koji je u Zažablju bio sinoniman s apelativom *izba* 'vlažna prostorija unutar kuće, obično u podrumu'. Naselje se u popisu vidonjskih naselja 1842. nazivalo i *Izbetine*. Na austrijskim se zemljovidima selo kadšto naziva *Matići*, no navedeno je ime mjesnome puku nepoznato.

³¹⁶ Marići se ne spominju u kasnijim stanjima duša u Vidonjama, ali ih (kao katolike) nalazimo kao vidonjske iseljenike u Dubrovniku.

³¹⁷ Postojao je izvorni kupoprodajni ugovor pisan turskim jezikom i arapskim pismom koji je izgubljen kad su se iz Dželetina na Mlinište preselile obitelji Nike i Pave Vidovića.

³¹⁸ Među zemljoposjednicima se u Oskrušnici 1694. spominje Ibrahim Galov (M. Vidović 2000:494–495).

U kotlini između brda Lisac i Pribojac smješteno je selo kojega 1842. nazivaju *Kobrajn Do*, godine 1877. *Kopreni Do*, a kasnije i *Kobranj/Kopren Do(l)*. Ojkonim je motiviran dalmatskim apelativom *caprula*³¹⁹ 'koza' (< lat. *capra*) koji je neproziran domaćem stanovništvu te su time uvjetovane i različite inačice imena ovoga sela (lik je *Kopren Do* nastao pučkom etimologijom prema apelativu *koprena*³²⁰). Selo je u 18. st. napučila obitelj Perleta.

Ime je sela *Krušev Do(l)* najvjerojatnije nastalo metaforizacijom od apelativa *kruša*. U novije se vrijeme naselje naziva i *Kršev Do(l)* (< *krš* 'kamenjar'). Iako se u popisu naselja selo spominje tek 1925., po ostacima se starih kućišta vidi da je bilo i ranije naseljeno.

Antroponimnog je postanja ojkonim *Medarevine* (lik je *Medarovine* znatno rjeđi). Selo je krajem 18. st. napučila obitelj Medar iz Popova koja se uskoro preselila na Dubravicu i kasnije u Metković. U novije se vrijeme selo naziva i *Obrvanovine* po obitelji Obrvan koja se ondje doselila u drugoj polovici 19. st. s Trubina Brda.

Pod vrhuncima Male Žabi smjestio se zaselak *Oborine* (< *oborina* 'mjesto na kojemu se nalazio obor'). Tu je bilo prvo obitavalište Ostojića i Buluma (po predaji su Ostojići ondje živjeli i prije osmanlijske okupacije). Danas su vidljivi samo ostaci suhozida. Naselje se ne spominju ni u jednome službenom ili crkvenom popisu stanovništva.

Do početka 19. st. treće je selo po veličini u Vidonjama bio *Reljinovac*. Selo se kadšto nazivalo i *Reljanovac* ili *Reljinović*, vjerojatno po iseljenoj obitelji Reljanović koja se spominje u mletačkome katastru 1704. u Dragoviji kod Vida (D. Vidović 2008a:143). Dio se sela nazivao i *Sentići* po istoimenoj obitelji koja ga je donedavna nastanjivala.

U selo *Ružne Njive* (nekoć se selo nazivalo i *Ružine Njive* i *Ružnje Njive* te je na temelju tih likova razvidno da je prvi član te dvočlane toponimijske sintagme antroponim) doselili su se početkom 18. st. potomci Mihe Glavinića iz obližnjega hercegovačkog sela Babin Do, časnika mletačke vojske koji je sudjelovao u oslobođenju Zažablja od Osmanlija, a kojemu su Osmanlije zabranile povratak u rodno selo.

U 18. st. postojalo je i naselje *Vuletića Glavica*. Naime, po predaji je jedna grana Vuletića živjela na Brestici (a Vuletića Glavica nalazi se nedaleko od Brestice) i od njih bi lako mogli potjecati vidonjski Vuletići koji se spominju u *Stanju duša župe Vidonje* 1805.

Prolaskom Napoleonove ceste (1806. – 1809.) priblatskim dijelom Zažablja stanovništvo se iz brdskih područja počelo polako spuštati u Neretvansku dolinu. Spuštanjem

³¹⁹ Ojkonim *Köpralj/Köpranj* zabilježen je u Bibinju 1076. (Šimunović 1984–1985:181)

³²⁰ U nedalekome Gradačkom polju postoje njive motivirane turskim apelativom koji odgovara hrvatskom apelativu *koprena – jašmak*.

su stanovništva iz brdskih predjela u Neretvansku dolinu nastala sela *Badžula*, *Krčevine*, *Kuti*, *Mali Hum*, *Mislina*, *Spile* i *Troja(no)vina*. Jedan se dio stanovništva u istome razdoblju spustio u mjesta na zapadnim pristrancima Male Žabe na kojima je prethodno privremeno boravio te su tako nastala naselja *Jejavica*, *Obšivačeva Glavica*, *Podine*, *Postoliče*, *Staj(in)e/Stajne* i *Visoka Glavica / Volujski Prodo*.

Selo *Badžula* prvi put se spominje u popisu naselja 1877. Ime mu je uvjetovano položajem nedaleko od mletačko-osmanlijske granice. Nastalo je hibridnom tvorbom od turskoga apelativa *bac* 'carina, trošarina' i vlaškoga nastavka *-ula*. U službeno naselje *Badžula* danas se ubrajaju *Brestica*, *Kuti*, *Soče* i *Troja(no)vina*. Dio je Galova s nadimkom Čisić stanovao na Bažulskim stijenama te se taj zaselak nazivao *Na Brijégu*.

Nakon spora Vidonjaca s dobranjskim glavarem (o kojem ću iscrpno govoriti poslije) Crnčevići iz *Krčevina* bili su se 1875. prisiljeni preseliti u svoje povremeno boravište na brdu *Jejavica* (po kojemu je prozvano istoimeno naselje). Selo je napušteno 1911., ali je bilo povremeno naseljeno sve do Drugoga svjetskog rata.

Selo *Krčevine* (< *krčevina* 'obradivo zemljište nastalo krčenjem, vađenjem kamena') smješteno je danas uz most preko rječice Mislina na cesti Bijeli Vir – Mlinište te je osnovano polovicom 19. st. Iznad sela postoje ostatci starijih kuća, pa se čini da je ondje moralo biti naselje o čemu svjedoči i zbunjenost dijela mojih ispitanika koji dio *Krčevina* uz samu cestu drže dijelom *Spila*, a *Krčevinama* smatraju samu stariji dio sela u brdu, zaklonjenom od pogleda.

Hidronimom *Kuti* motivirano je homonimno naselje koje se prvi put spominje u popisu naselja 1877. U jezeru *Kuti* uočeni su tragovi zidina (tzv. Gavanovih dvora), a po pučkoj predaji kraljica grada u jezeru *Kuti* bila je u stalnom sukobu s vidonjskom (naronskom) kraljicom. U *Kutima* se uistinu nalazilo antičko naselje, a do *Narone* je kroz blato vodio, osim riječnoga, i kopneni put (Bojanovski 1980:181–182). Na austrijskim zemljovidima selo se kadšto naziva *Džuveleci*, no tijekom terenskoga istraživanja nisam naišao na potvrdu toga imena.

Hidronimom je (rječicom koja protječe priblatskim dijelom *Zažablja*) motiviran i ojkonom *Mislina*. Selo je nasljeno početkom 19. st., no u popisu se vidonjskih naselja spominje tek 1877. Ponetko iz sela izuzima ponešto izdvojene kuće *Obrvana* i naziva ih *Obrvanovinama*. U službeno se naselje *Mislina* danas ubraja i dio *Klačine*.

Pod brdom *Mali Hum* koncem 19. st. doseljavanjem *Simata* sa *Simatove Glavice* i *Obradovića* sa *Spila* nastaje istoimeno naselje.

Obšivačeva Glavica napušteni je zaselak koji se nijednom ne navodi u popisima zažapskih sela, ali se pouzdano zna da je bio naseljen u drugoj polovici 19. st. Napušten je 1927. kad se stanovništvo spušta na obližnje *Obšivačevo Guvno*.

Zaselak *Podine* iznad Dželetina koji su napučili Barišići iz Vidonja početkom 19. st. nazvan je po terasastim njivama koje ga okružuju.

U zaleđu Mliništa, u kotlini između brda Lisca, Svijetline i Čelina, nalazi se selo *Postoliče* (< *Podstoličje* < *stol* 'usjedlina između brda') koje se navodi u crkvenim popisima iz 1842.

Na obroncima Svijetline osnovano je omanje naselje koje se spominje u popisima vidonjskih naselja od 1877. pod imenima *Stajine* (danas najčešći lik), *Stajne* i *Staje* motivirano gospodarskim nazivom *staja* koji je u mjesnim govorima potpuno istisnuo sinonimni apelativ njemačkoga postanja *štala*.

Zaselak *Simatova Glavica* naselili su u drugoj polovici 19. st. Simati iz dobranjskoga zaselka Kose. Ista se obitelj do sredine 20. st. preselila u Spile i Mali Hum.

Selo *Spile* (< grč. *σπιλαιον*) osnovano je 1842. kada se spominje pod imenom *Bilivir* (izgovara se *Bijeli Vir*), no kako je isto ime nosio i najveći dobranjski zaselak, uvriježilo se novo ime *Spile* koje prvi put susrećemo u popisu vidonjskih naselja iz 1888. (M. Vidović 1994:276) Kao i Krčevine, Medarevine, Obšivačevo Guvno i Obšivačeva Glavica Spile su 1864. bile predmetom spora između dobranjskoga glavarara Petra Majčice i obitelji Obrvan, Obšivač i Crnčević koje su ondje živjele, a namete plaćale vidonjskoj općini. Godine 1875. spor je riješen u korist dobranjske općine, pa su se navedene obitelji privremeno iselile (M. Vidović 2000:225–226). Iako su 1963. sva navedena sela i crkveno, zbog blizine, pripojena župi Dobranje – Bijeli Vir, većina se stanovnika i dalje drže Vidonjcima jer gotovo svi stanovnici navedenih sela potječu iz vidonjskih brdskih zaselaka. Ime *Spile* kadšto se odnosi i na dio Krčevina, Medarevine te Obšivačevu i Simatovu Glavicu.

Selo *Troja(no)vina* spominje se u popisu vidonjskih naselja 1877., no nedaleko od sela pronađeni su ulomci rimske keramike i ostatci zida iz antičkoga vremena. Naselja na obalama rijeka kadšto su nazivana po slavenskome bogu Triglavu³²¹, koji se među Istočnim i Južnim Slavenima kadšto nazivao Trojanom, a njegovo se štovanje ispreplelo s predajama o rimskom caru Trajanu. Navedeno se božanstvo prikazivalo kao troglavo biću s kozjim ili magarećim ušima te se navodno bojalo Sunca i kretalo samo noću, a kršćanstvo je njegovo štovanje

³²¹ U mitologiji baltičkih naroda Triglav je najvjerojatnije bio bog rata, dok se kod Slavena često poistovjećivao sa Svantevidom te je imao trojako ulogu: ulogu božanstva rođenja, ulogu božanstva zagrobnoga života, smrti i predaka te božanstva održanja ljudskoga života.

prilagodilo štovanju svetoga Trojstva. I inače je u Neretvanskoj krajini i danas živa uspomena na cara Trojana i njegove kozje uši, što je utjecalo na pučko izvođenje imena od antroponima *Trojan* te pokušaj pojedinih župnika da uklone tragove poganskih vjerovanja promjenom imena naselja promijeni u *Troilo* (= Sveto Trojstvo). Treba napomenuti i to da u Zažablju bilježimo osobno ime *Trojan* i prezime *Trojić*, no s obzirom na položaj sela uz rječicu Mislinu (koja je nekoć bila znatno šira i prolazila je uz obod pristranaka Male Žabe) i na mnogobrojne antičke ostatke, čini se da je ojkonim *Troja(no)vina* prežitak prožimanja slavenske mitologije i kršćanstva. Austrijska je uprava selo kadšto nazivala *Crnčevići*, no među pukom to ime nikad nije zaživjelo.

Selo *Visoka Glavica* spominje se u popisu naselja 1877., a u kasnijim se popisima kadšto naziva *Volujski Prodo* (to je ime negdašnjim stanovnicima ovoga sela posve nepoznato, no selo se kadšto naziva *Volajac* po istoimenoj vrsti trave '*Anchusa officinalis*'). Selo je bilo smješteno na padinama Male Žabe, nedaleko od Obšivačeve Glavice, a posve je opustjelo 1960-ih godina kad se stanovništvo toga sela spušta u Kraj (današnje Komazine) i seli prema Metkoviću.

Početkom 20. st. stanovništvo se u većoj mjeri seli u priblatski dio Vidonja, a iseljavanja vrhunac doživljava 1960-ih godina kad je brdski dio Zažablja potpuno opustio. U tome razdoblju nastaju današnja naselja *Komazini* (nastanjuju ih iseljenici iz Visoke Glavice), *Kosa* (u nju se seli dio stanovnika Dželetina), *Mlinište* ili *Zazubak* (naseljeno iz gotovo svih brdskih vidonjskih zaselaka), *Obšivačevo Guvno* (naselili su ga stanovnici *Obšivačeve Glavice*) i *Soče* (naseljeno iz Glavica i Trubina Brda; naselje se rjeđe naziva i *Gornje Soče* ili *Obrvanovine*).

Prvi stanovnici (nositelji prezimena Komazin) dolaze u zaselak *Komazini* s Visoke Glavice nakon Drugoga svjetskog rata. Šire se područje od Spila do Komazina naziva *Kraj* (< *kraj* 'predio na kojemu završava močvara'), a navedeno se ime kadšto upotrebljava i samo za zaselak Komazini.

Dok nije bilo naselja, predio se na kojemu je nastalo selo *Mlinište* (< *mlinište* 'mjesto s više mlinova') zvalo *Zazubak* ili *Zazuvak* (danas se tako naziva pristanište čamaca na Mliništu na koje je 1792. pristao makarski biskup; M. Vidović 1994:279). Iako su prvi gospodarski objekti u selu izgrađeni već početkom 19. st., tek se od 1934. u njemu se nastanjuju prvi stalni stanovnici (riječ je o obitelji Ivana Vidovića; M. Vidović 2004:281). Tek od 1991. Mlinište se izdvaja (s Komazinima, Kosom i dijelom Klačine koji danas tvore službeno naselje Mlinište) kao zasebno naselje (dotad su se sva navedena naselja ubrajala u službeno naselje Vidonje) te 1993. postaje upravnim središtem novoosnovane Općine Zažablje.

Dijelovi su sela *Bâd* (< *bad* 'nasuti teren u močvari') i *Dònjī Bâd* (južno od Bada), *Munàra* (minirani teren na kojemu se trebala graditi crkva na kojemu je ostala gomila kamenja koja podsjeća na minaret; hodonim je nastao prije tridesetak godina), *Obšiváci*, *Òrašina* (< *orah*), *Pònta*³²² (< *ponta* 'rt'), *Tóšića gúvno*, a toponim *Bàrišića vrèlo* odnosi se i na samo vrelo (koje se naziva i *Tùmbīn*) i na dio sela uz spomenuto vrelo.

Nakon doseljenja obitelji Joze Vrnoge u novo naselje *Kosu* pred Drugi svjetski rat Čerleci i Vrnoge postupno napuštaju Dželetin. Naselje se rjeđe naziva i *Kamenitom* ili *Šćenovitom Kosom*.

U vlastite su se gospodarske objekte na *Obšivačevu Guvnu* prvi Obšivači doselili 1927. s Obšivačeve Glavice.

Naselje *Soče* nalazi se na nekadašnjim zemljama Obrvana (zbog čega ga dio bivših mještana zove i *Obrvanovinama*) ispod kapelice Gospe od Karmela iznad jezera Kutī. Nastalo je prelaskom Soča s Glavica u nizinske predjele pred Drugi svjetski rat. Kadšto se naselje naziva i *Gornje Soče* zbog položaja iznad jezera i zaseoka Kutī. U njivi *Jakinovac* pred selom pronađen je ulomak crijepnog žlijeba s natpisom *Pansiana*.

4.2. Značenjska razredba toponima

Toponimijska je građa u ovome radu obrađena prema značenjskoj razredbi toponima koja je osmišljena za potrebe znanstvenoga projekta *Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika* koji vodi Dunja Brozović Rončević³²³. Dakako da je broj skupina u koje se svrstavaju zažapski toponimi uvjetovan građom, no određeni su obrasci uočeni na drugim obrađenim toponomastičkim punktovima mogu primijeniti i na ovome području.

Naime, pri utvrđivanju postanja toponima veoma je važno pokušati odgonetnuti značenje koje je toponim imao u razdoblju kad je postao imenom u jeziku iz kojega se toponim izvodi. Tako su neki pridjevi u toponimiji poprimili posebna značenja ili su nestali iz pučkoga govora, primjerice: *bradat* i *kosmat* 'šumovit', *čakljast* 'zavojit', *debeo* 'širok', *dobar* 'plodan', *dilji* 'dugačak', *kriv* 'lijevi' ili 'nepogodan za obradbu', *kukljast* 'zavinut', *oštar* 'strm', *pasan*, *tanak* i *tijesan* 'uzak', *potijesan* 'pouzak' te *suv* (< *suh*) 'povremeno ispunjen vodom'. Posebno su zanimljivi odrazi naziva za boje u mjesnoj toponimiji čije značenje nije podudarno s onim u općem leksiku: *bijel* (u hidronimiji označuje svijetle i čiste vode, a u

³²² Ponta se nalazi na sjevernome ulazu u selo, iza velike krivine.

³²³ Navedena se podjela razlikuje od prve suvremene i veoma primijenjene značenjske razredbe toponima Petra Šimunovića ponajprije u tome što se odnosi na svaki segment toponimije, odnosno ne razdvaja toponimiju morfologije krša od hidronimije ili obalne toponimije. Tako se u razredu zemljopisnih naziva nahode i oronim *Brijeg* i hidronim *Vrelo* i obalni toponim *Luka* koji su se po Šimunovićevoj podjeli izdvajali u zasebne skupine (usp. Šimunović 2004:189 i Šimunović 2009:266–267).

oronimiji brda okrenuta prema Suncu), *crn* (antonim pridjeva *bijel*), *modar* 'čist, proziran', *mrk* 'neizložen Sunčevim zrakama' te *riđ* i *rud* 'okrenut istoku'. Slično je i sa značenjem nekih apelativa. Tako je apelativ *selo* nekoć označivao imanje, a tek u novije vrijeme označuje naselje. U selu Hutovu bilježimo tako apelativ u obama značenjima. U Hutovu postoji hodonim *Rači sela* u kojemu je ušćuvan spomen na iseljenu obitelj Račić koja je ondje imala svoje posjede. Na starost toponima upućuje prvi član te dvočlane topomijske sintagme koji je pridjevskoga postanja, odnosno tvoren je sufiksom *-*jb*. S obzirom na to da je riječ o manjemu lokalitetu na kojemu su danas vidljivi tek ostatci nekoliko kuća i gospodarskih objekata te budući da je apelativ *selo*, kao drugi član toponimijske sintagme, zabilježen u množinskome liku, razvidno je da se apelativ *selo* odnosi na imanje. S druge strane, dijelovi Hutova koji se danas nazivaju *Donje selo* i *Staro selo* sadržavaju apelativ *selo* koji ne označuje posjed, nego naselje. Da je riječ o mlađim toponimima, zorno govori i činjenica da su ušćuvana i druga imena za iste dijelove naselja. Tako se *Donje selo* naziva i *Trnovom rupom*, a *Staro selo* nosi i imena *Raševići* i *Selo*. Kako se središte Hutova početkom 20. st. pomaknulo iz srednjovjekovnoga *Sela* prema željezničkoj postaji, negdašnje se središte sela (dakle, Raševići ili Selo) prozvalo *Starim selom*, a novo središte *Čaršijom*. U povijesnoj je toponimiji zabilježen i stariji apelativ za selo – *vas*. Temeljno su značenje promijenili i apelativi kao što je *školj* (koji u Zažablju ne označuje samo otok, nego i priobalje, područje uz more pogodno za jesensku ispašu stoke³²⁴) i *mala* < *mahala* (navedeni apelativ ne označuje u Zažablju i Popovu gradsku četvrt ili dio sela, nego zaselak naseljen pripadnicima istoga roda). S druge su strane mnogi apelativi koji su se odrazili u zažapskoj toponimiji danas posve neprozirni, neovisno o tome jesu li posuđeni iz drugih jezičnih sustava (npr. *bogaz*, *brgat*, *budža*, *ćeten*, *konštar*, *paškula*, *rušt*, *surdup*, *tumbin*) ili su odrazom starijih slojeva domaćega hrvatskog nazivlja (*dubrava*, *gat*, *gozd*, *hum*, *luža*, *nerez*, *oklad*, *osijek*, *rat*, *vas*).

Kadšto su sinonimni ili homonimni apelativi prozirni samo dijelu stanovništva. Tako su apelativi *bad* 'podignuto obradivo tlo u močvari', *peča* 'komad obradive zemlje' ili *tumbin* prozirni stanovnicima dalmatinskoga dijela Zažablja, a posve nepoznati stanovnicima hercegovačkoga dijela Zažablja. S druge su strane apelativi *ćemer* 'svod, luk', *jara* 'ograđeni prostor pred torom' ili *plitara* 'veća kamenica' posve prozirni stanovnicima hercegovačkoga dijela Zažablja, a neprozirni njihovim dalmatinskim susjedima. Odraz je to dijelom specifičnoga povijesno-gospodarskoga razvoja ovoga kraja.

³²⁴ Zanimljivo je da se apelativ *školj* na donjoneeretvanskome području odnosi na brežuljke koji strše iz močvare, što dosad nije potvrđeno na hrvatskome dijelu Jadrana.

Kao i na drugim dosad obrađenim toponomastičkim punktovima (poput Brača), toponim obično nije motiviran glavnim obilježjem zemljopisnoga objekta. Tako u bezvodnim brdskim dijelovima Zažablja nahodimo brojne odraze hidronimskih apelativa³²⁵, a važnost se vrela i zbirališta vode ogleda i u razmjerno čestim odrazima apelativa *brijest* zbog toga što se uz navedeno drvo obično nalaze podzemne vode.³²⁶ Nadalje, od naziva trava ušćuvani su samo oni koji se odnose na trave koje su izrazito dobre za ispašu (primjerice *zanovet*), one koje su otrovne ili odbojna mirisa (primjerice *mliječar* ili *avtovina*) te nazivi ljekovitoga bilja (primjerice *maljva* 'sljez' ili *veremet* 'poljičac'), a od naziva stablašica najčešće nalazimo odraze naziva stabala koja su imala i mitološku funkciju (poput *duba*).

Zažapske toponime dijelimo na sljedeće skupine:

1. toponime motivirane geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta
2. toponime nastale prema drugim toponimima
3. toponime motivirane ljudskom djelatnošću
4. toponime antroponimnoga postanja
5. toponime etničkoga ili etnonimskoga postanja te
6. toponime nejasna postanja ili motivacije.

U nastavku donosim tumačenje gradačkih toponima. Uz toponim donosim osnovni podatak, a u bilješkama pod osnovnim tekstom donosim dodatna objašnjenja. Uz toponime navodim i kratice naselja ili širega predjela u kojima se nalaze:

BD = Babin Do

BR = Broćanac (Broćanac, Praovice)

CE = Cerevo

ĆG = Ćukova Greda

DBV = Dobranje – Bijeli Vir (područje čitave župe)

DD = Donji Drijen

DO = Dobrovo

DU = Dubravica

DZ = Donji Zelenikovac

G = Gradac (Glimač, Kovraga, Podgajnica, Podžablje)

GD = Gornji Drijen

GL = Glumina (Glumina, Međugorje)

³²⁵ Samo na području Gradca bilježim čak 165 hidronimskih različenica!

³²⁶ U Podgori je *Brèstica* vrelo s uređenim slavinama i kamenicama za pranje u zaseoku Vruji (Šunde 2001:243), a hidronim *Brèstica* u Popovu čak se poimeničio, pa se rabi kao apelativ u značenju lokva.

GR = Grabovica
GŠ = Glušci (Brstine, Glušci, Kljenak, Kolojanj)
GZ = Gornji Zelenikovac
HO = Hotanj
HU = Hutovo
MO = Moševići (Dubrava, Gornji Moševići, Moševići)
MR = Mramor
NE = Nerađe
NM = Neum (područje današnje župe)
OS = Oskrušnica
PŠ = Previš
PT = Prapatnica
RA = Radetići
SR = Srijetež (Borut, Srijetež)
TU = Tuhinje
VI = Vidonje (područje čitave župe)
ŽI = Živa
ŽU = Žukovice (Prašna Glavica, Radojuša, Žukovice)

4.2.1. toponimi motivirani geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta

Toponimi iz ove skupine dijele u pet podskupina: zemljopisni nazivi u toponimiji (koji se dijele na toponimijske nazive i toponimijske metafore), toponimi s obzirom na razmještaj, oblik i izgled tla ili vode (razlikuju se: toponimi nastali prema smještaju zemljopisnoga objekta, toponimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla te toponimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode), toponimi određeni položajem ili odnosom prema drugim toponimima (tzv. odnosni toponimi), toponimi motivirani nazivima biljaka ili biljnih zajednica te toponimi motivirani nazivima životinja te toponimi motivirane prirodnim pojavama.

4.2.1.1. zemljopisni nazivi u toponimiji (toponimijski apelativi i izvedenice)

4.2.1.1.1. toponimijski nazivi: *Bäbljā pēc* (< *baba*³²⁷ 'veliki kamen, hridina' + *pec* 'pećina'; G), *Bäbin dō* (DBV), *Bäbina grēda* (HU), *Bäbina kōsa* (RA, ŽU), *Bād* (< *bad* 'podignuto obradivo zemljište u močvari, nasip'; DBV, G, NM), *Bādovi* (GŠ), *Bära* (< *bara*³²⁸ 'blatište'; CE, MO, NE, VI), *Bäre* (ĆG, DO, G, GL, HU, NE, VI), *Bärište* (PT), *Bläce* (< *blace* 'jezerce'; NM), *Bògāč* (usp. *bogaz* 'ždrijelo, klanac'; DU³²⁹, G), *Břdo* (G, ŽU), *Brėnov dō* (< *brina*³³⁰ 'brdo'; GL), *Brežұлjak* (VI), *Brijėg* (< *brijeg* 'blaga uzvisina uz vodotok'; BD, ĆG, HO, HU, SR, VI), *Brödnicē* (< *brod* 'gaz'; GL), *Búdžina* (< *budža*³³¹ 'jama' < *džuba* < tur. *cübb* 'jama, špilja'; BD, MO), *Čäerova* (< *čaer* 'pašnjak' < tur. *çayır*; PŠ), *Čäerovi dōci* (MR), *Čřtınje* (< *čr[e]t*³³² 'močvarno područje'; HU), *Dō* (< *do* 'udubina u kršu'; BR, CE, ĆG, GD, GŠ, HU, NE, NM, RA), *Dō/Dōl* (NM, VI), *Dōčine* (BD, DO, HO, HU, NE), *Dōla* (usp. *Dolina*; GŠ), *Dōlac* (NM), *Dōlina* (DU, OS, RA, SR, VI), *Dōline* (BR), *Dōlovi* (CE, HU, MR, NM, SR), *Dōlovi* (ĆG, DD, DO, G, RA), *Dùbokā ùvala* (< *uvala* 'dolina'; G), *Gācē břdo* (< *gat* 'nasip'; BR, HO), *Gāz* (GŠ), *Glāve* (GŠ), *Glāvica* (BD, DBV, DD, DO, DZ, G, HO, NM, VI), *Glāvica* (GŠ, HU, MO, NM, VI), *Gōrica* (G), *Grīč* (< *grič*³³³ 'brežuljak'; NM), *Grūdine* (< *gruda* 'okruglast grumen'; BR³³⁴, G, GŠ), *Hūm* (< *hum* 'omanji brijeg pod travom'³³⁵; DBV, VI), *Hūmac* (GL, NM), *Ìzbrōce/Ìzvrōce* (NM), *Ìzvori* (GŠ), *Jāma* (BD, HU, OS), *Jāmine* (DBV, NM), *Jāruga* (GŠ), *Jāvič* (< *javiti* 'cijediti, kapatiti'; G), *Jāz* (< *jaz* 'odvod od većega vodenog toka'; HU, VI), *Jāzina* (< *jaz* 'prodolina'; ĆG, NE, NM), *Jāzine* (DO), *Jězērci* (usp. *jezero*³³⁶ 'veća lokva'; HU), *Kālac* (< *kalac* 'blatce' < psl. *kalъ* 'blato'; BR), *Kāluže* (< *kaljuža* < psl. *kalъ*

³²⁷ *Baba* je ujedno i ime ženskoga demona, personifikacija ženskoga pretka, možda eufemizam za božanstvo plodnosti (Brozović Rončević 1987:123). U Zažablju nailazimo na mnogobrojne prežitke pretkršćanskih hrvatskih vjerovanja, tako da ni mogućnost da je dio toponima motiviranih apelativom *baba* zapravo odraz negdašnjega života, ne treba odbaciti.

³²⁸ Apelativ *bara* u Zažablju kadšto označuje i plodnu njivu.

³²⁹ Riječ je o brdu na uskome putu od Dubravice prema Topolome, pa je toponim vrlo vjerojatno motiviran turskim apelativom *boğaz* 'ždrijelo, klanac'.

³³⁰ Petar Skok (Sk 1:211) drži da je riječ o ilirskome leksičkom prežitku.

³³¹ Riječ je o ogradama u Babinu Dolu i Moševićima. Kadšto je apelativ *budža* označivao i 'duboki podrum koji služi kao tamnica'.

³³² Toponim se nalazi nedaleko od lokve, slabog vrela i zdenca za Donje selo u Hutovu. U hrvatskoj toponimiji odraze apelativa *čret* i *čretište*, kojima se označuju močvarni tereni, nahodimo uglavnom na kajkavskome području (Brozović Rončević 1999:10), no očito je područje rasprostiranja navedenih apelativa nekoć bilo šire. Tako u Hutovu nahodimo toponim *Čřtınje* u hutovskome Donjem selu, na području Trebimlje u Popovu nahodimo toponim *Čäjteši*, a u Dabarskome polju sjeverno od Stoca 1475. – 1477. zabilježeno je naselje *Čateši Dabrica* (D. Vidović 2010:214). Danas su apelativi *čret* i *čretište* mjesnomu stanovništvu posve neprozirni.

³³³ Apelativ nepoznata postanja za koji Skok (Sk 1:616) drži da je nekoć bio rasprostranjen izvan sjeverozapadnih hrvatskih krajeva i Slovenije. Upravo je neumski toponim dokaz da je bio pravu iako je sam apelativ Neumljanima danas nepoznat te navedeni toponim dio Neumljana naziva i *Gřč*.

³³⁴ Na Grudinama se nalazi rimsko nalazište.

³³⁵ U mjesnim govorima pridjev *humno* označuje mjesto s blagom klimom pogodno za bavljenje poljoprivredom. Tako, primjerice, u selu *Hūmčāni* na prisojnoj strani Nevesinjskoga polja žito rađa kad i u južnijim i mnogo toplijim Dubravama.

³³⁶ U tome značenju apelativ *jezero* nahodimo i kod Metkovića (usp. toponim *Jezerce*).

'blato'; GL, HU, RA), *Kàlužine* (< *kaljuža* < psl. *kalъ* 'blato'; HO), *Kàočina* (< *kao* 'kal'; CE), *Kàočine* (SR), *Klánac* (GŠ, DU, NM, VI), *Klânci* (DO, G, NE, VI), *Kõnštâr* (< *konštar*³³⁷ 'obronak, hrid'; usp. lat. *costa* 'rebro, obala, obronak'; NM), *Kòrita* (< *korito*; BR, DO, DU, NE), *Kòsa* (CE, DBV, DO, GŠ, NM, RA, VI, ŽU), *Kõse* (< *kosa* 'litica'; BR, DBV), *Kõtлина* (GL, HU), *Krâj* (< *kraj* 'predio između korita rijeke i gorskoga vijenca'; BD, VI), *Krîž Bánjevica* (< *banja* 'lokva' < rom. *bagna* < lat. *balneum*; GD), *Kùk* (< *kuk* 'brdo s kamenitim vrhom'; BD, BR, ĆG, GŠ, MO, NE, PT, VI), *Lèdine* (DBV), *Ledinjak* (DU, G), *Lòkva* (DU, GL, GŠ, HO, HU, MO, OS, SR), *Lòkve* (G, HO, HU), *Lòkvice* (BR, VI), *Lòm* (< *lom* 'odsječena strana brda'; HU; < *lom* 'rječni zavoj'; VI), *Lûg* (< *lug*³³⁸ 'močvarno tlo'; VI), *Lúka* (VI), *Lùkavac* (MR), *Lúke* (< *luka* 'vodoplavno zemljište uz vodu'; DZ, VI), *Lùšac* (< *luža*³³⁹ 'mokrina'; VI), *Ljùbetenice* (HU), *Ljùbov dô* (usp. *Ljubuša*; PT), *Ljùbuša* (< *ljub-* 'bara, blato'³⁴⁰; DD), *Màtica* (< *matica* 'najsnažnija struja u vodenome toku'; VI), *Mérani* (< **mer* 'točilo'; GL), *Mòčilo* (< *močilo* 'manja lokva'; DU, HO, HU), *Mõčišta* (HU), *Na Gázu* (GŠ), *Nàklo* (< *naklo* 'mokrina'; RA), *Nàmetak* (GŠ), *Nàplavak* (< *naplav* 'prostor koji poplavljuje'; DU), *Nàplavi* (BR), *Õber* (< *ober*³⁴¹ 'strmo brdo'; DO, GL, ŽU), *Òrid* (< *hrid* 'gola stijena'³⁴²; G), *Òtok* (DBV, DZ), *Pàškula* (usp. tal. *pascolo* 'pašnjak'; GŠ), *Pèćina* (CE, G, GŠ, RA), *Pèćine* (RA), *Plànjak* (< *plana* 'pasište'; HO, PT), *Plâtnõ* (usp. *plat*³⁴³ 'obronak, strana'; PŠ), *Plàzâljká* (usp. *Plazaljka*; GL, PŠ), *Plàzić gòmila* (< *plaz*; usp. *plaj*³⁴⁴ 'obronak' < dalm. *plagiu* < grč. *πλάγιον*; HU), *Plõt* (usp. *plosa* 'čistina'; VI), *Podlòkõjnica* (< *lokojna* 'mala lokva'; DU), *Pòljane* (< *poljana* 'šumska livada'; DBV, DU, GL), *Pòlja* (NM), *Pòlje* (DBV,

³³⁷ Latinski pridjev *costalis* u vulgarnom je latinitetu zabilježen i kao *constalis* od čega je mogao nastati hrvatski lik Konštar. Postoji i zaselak Konštar nedaleko od Stona na Pelješcu. Pri rasvjetljavanju etimologije tih toponima presudna mi je bila pomoć kolege Martina Muheka, vrsnog filologa, na čemu mu ovom prigodom zahvaljujem.

³³⁸ O poteškoćama pri tumačenju naziva za blatnište *lug* vidi opširnije u Brozović Rončević 1999:20–21.

³³⁹ Toponim je u povijesnim vrelima zabilježen i kao *Lužac*. Pučka etimologija hidronim dovodi u svezu s apelativom *lušija* 'voda prljava od pranja' te je to vjerojatno uzrok ponešto izmijenjenoga današnjeg lika toponima.

³⁴⁰ Isti je apelativ očuvan i u ojkonomu *Ljubljénica* na stolačkome području. Naime, u selo postoji izvor *Ljublijēnj*. Ta je toponimijska osnova danas neplodna zbog preklapanja s homonimnom osnovom u značenju 'voljeti' (Brozović Rončević 1999a:22).

³⁴¹ Na području Brštanika u Gornjim Dubravama nedaleko od Stoca postoji apelativ *hõber* u značenju 'strmo brdo'. Zanimljivo je da se na otoku Braču *Hoberima* nazivaju stanovnici selačkih zaselaka koji se drže pomalo divljima, „brđanima“. Postanje same riječi nije poznato.

³⁴² Skok (Sk 1:687) drži da je riječ o predindoeuropskome apelativu koji je označivao terenske uzvisine te toponim izvodi iz predromanskoga **gredius* 'neobrađen, prost'. Usp. ojkonom i hidronim Ohrid.

³⁴³ Petar Šimunović (1984–1985:177) upozorava kako se u bračkoj toponimiji, kao i u zažapskoj, apelativ *plat* ne poistovjećuje sa zaravni odnosno pliticom (što bi ga povezivalo s dalm. *plattu*), nego s obronkom odnosno padinom (usp. csl. **platy* 'strana'). Suprotan primjer bilježimo u nedalekome Popovu u kojemu je na području današnjega sela Ravno postojalo naselje *Plâsnâ Glâvica* nastalo na visoravni nad Popovskim poljem. Današnji ojkonom *Râvnõ* hrvatski je ekvivalent navedenom ojkonomu motiviranom dalmatskim apelativom *plattu* 'visoravan'.

³⁴⁴ Opiširnije o odrazima apelativa *plaj* u hrvatskoj i romanskim toponimijama vidi u Šimunović 2005:88.

MO, OS), *Pònikva* (< *ponikva* 'ponor'; GL, HU), *Pònor* (PT), *Pònorine* (DBV), *Pônta* (< *ponta* 'rt'³⁴⁵ < mlet. *ponta*; NM, VI), *Pòratak* (< **ratak*³⁴⁶ < *rt/ratac* 'uzvisina na spoju dolina'; G, SR), *Pòretak* (< *rt/ratac* 'uzvisina na spoju dolina'; DBV, VI), *Pòtoci* (G), *Pòtok* (G, GŠ), *Potòčine* (NM), *Prèdrťi dô* (usp. *Poratak*; DD), *Prèdrťine* (usp. *Poratak*; G), *Prénslo* (usp. *Preslo*; ĆG, NE, SR, ŽU), *Prèslo* (< *preslo*; usp. *preslijež*³⁴⁷ 'udolina između dvaju brda'; DO, GD, VI), *Prèvorac* (usp. *Prijevor*; HO), *Pribojac* (VI), *Pribōjci* (< *priboj* 'mjesto uz kakvu veću uzvisinu'; DBV), *Pribōjne* (GD), *Prijēspa* (< *prijespa* 'tanki zemljani nasip'; HU), *Prijévor* (< *prijevor* 'usjedlina između dvaju brda'; DU, HU, ŽU), *Prijévorac* (PT), *Pròcijēp* (< *procijep* 'usjek'; DBV, DU³⁴⁸, SR), *Pròdō* (< *prodol* 'duguljasta dolina između bregova'; BR, CE, GD, HU, RA), *Pròdōca* (HU), *Provàlije* (NM), *Râvni* (< *ravan* 'zaravan'; BR, PT), *Rivènica* (< *rivina* 'potok, korito'; SR, ŽU), *Rìvina* (G), *Rìvine* (HU), *Rùdina* (< *rudina* 'zelena zaravan u kršu'; NM), *Rùdine* (NM), *Sápavica* (< osl. **sъpъ* 'nasut'; DBV), *Slìvno* (< *slijev* 'mjesto na koje se slijeva voda'; GD), *Stòni* (< dalm. *stannu* 'kaljuža' < lat. *stagnum* 'bara'; GL), *Strâjnjik* (< *strana* 'obronak'; G), *Strána* (DBV, DU, GŠ, HO), *Strâne* (DBV, HU), *Strùga* (< *struga* 'jaruga, prokop'; DBV, GŠ), *Strùge* (G), *Strùgovi* (< *strug*³⁴⁹ 'tjesnac', BR), *Sùrdup* (< tur. *surduk* 'klanac'; BR, DBV), *Škòlj* (< *školj*³⁵⁰ 'otok; priobalje' < mlet. *scoglio* 'otok'; NM), *Tìnjā kàmenica* (< psl. **tyнъ* 'blato, mulj'³⁵¹; DU), *Tòčilo* (< *točilo* 'mjesto ljevka oblika nastalo spiranjem vode na strmim padinama'; DO, GD, HU, MR, VI), *Ūmac* (< *hum* 'omanji brijeg pod travom'; DO, NE, VI), *Vàla* (< *vala* 'zavala'³⁵²; BD, DO, HO, HU), *Vào*³⁵³ (usp. *vala*; G, HO), *Vîr* (NM, VI), *Vrèlica* (VI), *Vrèlīci* (< *vrelo* 'izvor'; GD), *Vrèlo*

³⁴⁵ U Neumu je riječ o obalnome toponimu, dok se u Vidonjama odnosi na dva rata, izbočena brda za kojima zamiče rječica Mislina.

³⁴⁶ S obzirom na to da u mjesnim govorima ne postoji apelativ *rt/rat*, pučka etimologija tome doskače na način da mijenja lik toponima *Poratak* u *Poredak* ili *Poretak* ('prvi vrh u gorskome vijencu'). Moguće je da se i u *Zažablju* nekoć rabio apelativ *red* 'živac kamen' pa je došlo do ukrštanja apelativa *rt/rat* i *red*.

³⁴⁷ Apelativi *preslo* i *preslo* upućuje na apelativ *preslijež* (ARj 11:710).

³⁴⁸ Iako se obično toponimi motivirani apelativom *procijep* odnose na obalni pojas, ovdje je riječ o toponimu koji se nalazi u brdsko-planinskom području sela Dubravica. Kako je riječ o stočarskom području, postoji mogućnost da je ovaj toponim motiviran i nekim (u mjesnom govoru neušćuvanim) apelativom (u Poljicima je *procipina* 'prase', a Rumunjima *prořap* 'rudo za volove ili konje'; usp. Sk 1:264).

³⁴⁹ U gorskome je dijelu *Zažablja* apelativ *strug* bliskoznačan priobalnome apelativu *struga* kojim se na Braču označuju strme hridi (usp. Šimunović 2004:190).

³⁵⁰ U užem se smislu toponim *Školj* odnosi na područje polutoka Kleka, a u širem smislu na čitavo područje od poluotoka Kleka, preko istočne strane Pelješca i čitavoga Dubrovačkoga primorja do Bosanke iznad Dubrovnika gdje su *Zažapci* i *Popovci* ujesen odvodili stoku. Zanimljiv je podatak da su stočari vodili ovce i koze 24. lipnja (na svetoga Ivana Palivatru) na ponoćno kupanje kako bi se izliječile od *gube* (stočne šuge).

³⁵¹ U Dubljanima nahodimo toponim *Tinjaga* (Vidović 2007:444). U Srbiji su tinjišta zemljišta uz rijeku (Brozović Rončević 1999a:35), a kako se Tinjage nalaze nedaleko od Trebišnjice, tumačenje se prema apelativu koji označuje blatiste čini vrlo vjerojatnim.

³⁵² Riječ je o mletačkome prežitku nastalome prema latinskome *vallis* koji je u zemljopisno nazivlje mogao ući i preko mletačkoga *valle* (Sk 3:561)

³⁵³ Usp. *kao* > *kal*, *mao* > *mal*.

(DU, GŠ), *Vreòca* (< *vreoce* 'malo vrelo'; G), *Vřh* (ČG), *Vřšćić* (VI), *Vřtaćina* (< *vřtaća*; GŠ), *Vřutak* (HU), *Zàgore* (< *gora*; BD, G, NE), *Zàključak* (< *ključ*; HU), *Zà Grudam* (NM), *Zàrjěće* (VI), *Zàvala* (DD)

Unutar skupine toponima koja obuhvaća toponimijske apelative i njihove izvedenice najviše je toponima koji se odnose na morfološke oblike krša. U zažapskoj su toponimiji tako ušćuvani hrvatski apelativi *do*, *dolac*, *dolina*, *gat*, *kotlina*, *kraj*, *otok*, *pećina*, *ponikva*, *ponor*, *prijespa* ('jaz, nasip'), *procijep*, *prodo*, *prodoca*, *provalija*, *strug*, *struga*, *ravan* i *vřtaća*. U zažapskoj je toponimiji ušćuvana i općeslavenska osnova **srpъ* koja se odnosi na nasipe. U Metkovići i Čapljini nasip uz Neretvu i druge rijeke i potoke nose ime *Bàjer* (< tur. *bayır*). Uz hrvatske apelative *jama* i *klanac* u zažapskoj toponimiji nahodimo i sinonime apelative turskoga postanja *bogaz*, *budža* i *surdup*. Mletačkoga je pak postanja apelativ *vala* kojemu odraze ne nahodimo u obalnoj toponimiji. Apelativ *struga* najčešće je označivao prokop, no kadšto su njime imenovani i tjesnaci.

I u oronimiji izrazito pretežu hrvatski apelativi (*brdo*, *brežuljak*, *brijeg*, *glava*, *glavica*, *gorica*, *gruda*, *kosa*, *kuk*, *preslo*, *priboj*, *prijedor*, *rat*, *strana*, *vřh*), ali nahodimo i odraze dalmatskih (*konštar*, *plaj*) i predrimskih osnova (*brina*, možda i *orid*). Zanimljivo je da je u Zažablju ušćuvan apelativ *grić* koji je dosada bio zabilježen samo u sjeverozapadnim hrvatskim krajevima. Apelativ *ober* nepoznata je postanja, a u mjesnim govorima označuje strmo brdo. Kadšto su homonimni toponimi odrazi različitih homonimnih oronimnih osnova. Tako ojkonom *Kosa* (vidonjski zaselak i brdo) nastao transonimizacijom od apelativa *kosa* 'padina brda, strana'³⁵⁴, dok su ojkonom *Kose* (dobranjski zaselak) te istovjetni mikrotoponimi na gradačkome području motivirani apelativom *kosa* u značenju litica. Slično je i s toponimima motiviranim apelativom *brijeg*. U Gornjemu Drijenu uzvisina *Brijeg* nalazi se nedaleko od zbirališta vode, a u Vidonjama iznad rječice Misline te u oba primjera označuje uzvisinu nedaleko od vode. Na mjestima udaljenijim od vodenih tokova *brijeg* označuje svaku manju uzvisinu s blagim padinama. Kod toponima kao što su *Hum* i *Umac* ostaje upitno jesu li sekundarno motivirani povijesnim imenom države kojoj su nekoć pripadali i u čijem su se samome središtu nalazili (*Hum*).³⁵⁵

Na prisutnost biljnoga pokrova upućuju apelativi hrvatskoga postanja *ledina*, *poljana* i *rudina*, romanski apelativi *paškula*, *planjak* i *plosa* te turski *čaer*.

³⁵⁴ Zaselak se nazivlje i *Šćenòvitā* (< **stěna*) ili *Kamènitā Kòsa*, a pridjev služi kao dodatna odrednica.

³⁵⁵ Pod imenom *Chelmo* spominje se od konca 13. st. i Slivno (Puljić 1995:71), neosporno bitno središte Zažablja, a vjerojatno i čitavoga Huma. U Slivnu postoji i velika srednjovjekovna nekropola stećaka, a čini se da je ondje neko vrijeme boravio i glasoviti gost Radin Butković (više o tome u Sivrić 2004).

U Zažablju (poglavito u bezvodnim brdskim pregledima) je ušćuvan velik broj hidronimnih naziva. U zažapskoj toponimiji nahodimo tako odraze naziva vrelišta *izvor*, *javič* ('vrela iz kojega kapa voda'), *ključ*, *potok*, *vir*, *vrela* i *vrutak*. Treba napomenuti da je toponim *Izvori* star tek nekoliko desetljeća. Navedeni je lokalitet ranije nosio ime *Grudine*, a potomje ime i danas rabe tamošnji vlasnici zemljišta. Na zbirališta se vode odnose hrvatski apelativi *jezero* ('veća lokva'), *lokojna* ('mala lokva'), *lokva*, *močilo* ('mala lokva'), *mokrina* i *naklo* ('mokrina') te romanski *banja*. Na nertvanskome području bilježim i apelativ *blečka*³⁵⁶ 'manja (najčešće blatna) lokva' koji se nije odrazio u toponimiji. Apelativi *brod*, *gaz*, *jaruga*, *korito*, *naplav*, *rivina*, *slivno* i *točilo* te toponimna osnova **mer-* odnose se na mjesta do kojih voda dopire ili kroz koje je povremeno prolazila, a apelativi *jaz*, *lom* i *matica* na dijelove većega vodnog toka. Apelativ *jaz* odrazio se i u toponimiji krša gdje označuje prodolinu, a apelativ *matica* prenio se i u oronimiju gdje označuje ispupčeni, šiljasti vrh (sinoniman je dakle toponimijskoj metafori *bubreg*).

I odrazi su naziva blatišta češći u brdskome dijelu Zažablja. Osim uobičajenih hrvatskih naziva *blato*, *kal/kao* te toponimne osnove **ljub-* nahodimo i u južnim krajevima veoma rijedak apelativ *čr(e)t*³⁵⁷ te odraze prilagođenih romanskih naziva blatišta (*ston*). Apelativ *bara* osim močvarnih terena označuje i plodne njive.

Obalna je toponimija najmanje raznolika, što i nije neobično uzmemo li u obzir činjenicu da je priobalni pojas znatnije naseljen tek u 20. st. Zanimljiva je činjenica da apelativ *otok* označuje 'ono što je vodom optočeno', *školj* je isključivo 'morski otok' (kad ne označuje priobalje), a *ada* (postoji toponim *Ada* kod Metkovića) isključivo 'riječni otok'. U Hutovu blatu pak postoji i toponim *Östrvo* ('poluotok, prevlaka'), a u Metkoviću postoji toponim *Sèget*³⁵⁸ kojim se označuje riječni otok omeđen rukavcima Stare Neretve (< mađ. *sziget* 'otok'). Na močvarnim terenima (u Bijelome Viru i na Mliništu, priblatskim selima u Neretvanskoj dolini) *bad* je uzvišeni obradivi teren u močvari, dok u Neumu označuje greben, *rt*³⁵⁹. Slično je i s nazivom *luka* koji u priblatskome dijelu Zažablja označuje vodoplavno zemljište, u hercegovačkome dijelu Zažablja plodnu njivu, a u primorju zaljev. Apelativ *lom* u hidronimiji označuje riječni zavoj, a u oronimiji odsječenu stranu brda. U zažapskome je priobalju romanizam *ponta* istisnuo hrvatski apelativ *rt*. Toponim se pak *Ponta* na Mliništu

³⁵⁶ Njemu su srodni apelativi *blječavica* i *brčavica* 'put po kom je židak kao, te se blječka kad se ide' koje navodi ARj (1:455, 617).

³⁵⁷ Njegovu najjužniju potvrdu u hrvatskim krajevima nahodimo u okolici Gline (usp. Brozović-Rončević 1999:11).

³⁵⁸ Toponim je novijega postanja. Nastao je tijekom melioracije Neretvanske doline 1881. – 1889.

³⁵⁹ *Bād* je starije ime za današnju *Tihū lūku*. Koliki je bio utjecaj turizma na promjene u toponimiji, a zacijelo nije bio neznatan, tek treba utvrditi.

odnosi na ispušeni sjeverni ulaz u selo, na lokalitet na kojemu rječica Mislina čini veliki lom.

Neki su zemljopisni nazivi posve zaboravljeni. Među njima pretežu oni inojezičnoga postanja (*konštar*, *paškula*, *surdup*), ali i stariji hrvatski toponimijski sloj počesto je prosječnomu stanovniku neproziran (*gat*, *hum*, *rat*). Uzrok su tome velike migracije kojima je bilo izloženo ovo područje. Vjerojatno je dio zemljopisnoga nazivlja tim doseobama potpuno zaboravljen, no u imenima se dominantnih točaka i dalje čuvaju starija jezična stanja, makar i u ponešto izmijenjenom obliku.

4.2.1.1.2. toponimijske metafore: *Bàdanj*³⁶⁰ (VI), *Bakračuša*³⁶¹ (< *bakrač* 'bakreni kotao' < tur. *bakraç* < tur. *bakır* 'bakar'; HU), *Bàtine* (HO), *Bòčina* (< *bočina* 'riječni zavoj'; DBV), *Bokrènik* (usp. *Bakračuša*; HU), *Bòvān* (usp. *balvan*³⁶² 'golem kamen'; BR, G), *Bùbreg* (< *bubreg*³⁶³ 'šiljak'; G, NM), *Čàruga* (< *čaruga* 'opanak' < tur. *çarik*; PT), *Čèkrek* (< *čekrk* 'vitlo, kolotur' < tur. *çıkırık*; GŠ), *Ćème* (< psl. **těmet*; NM), *Ćulum* (< *ćulum* 'topuz' < tur. *külünk*; G), *Gnjāti* (< *gnjat* 'golijen; nožni prst'; NM), *Grl̃ć* (DBV, G, NE, VI), *Gràblje* (SR), *Grl̃jak* (DO), *Jāšmak* (< tur. *jaşmak* 'koprena, rubac'; G), *Kádar* (< *kadar* 'sablja oštra s obje strane' < tur. *kadere*; PT), *Kabànuša* (SR), *Kàma* (< *kama* 'dvosjekli bodež' < tur. *kama*; GŠ), *Kàpa* (DD, GL, PT), *Kóca* (HU), *Kòlac* (HU), *Kòlašne plòče* (< *kolač* 'obao i šupalj kamen'; DBV), *Kòndžilo* (< *kondža* 'dio čizme koji ide od stopala uz nogu'; tur. *konç*; HU), *Korùntīna* (< usp. *koruna* 'kruna'; usp. lat. *corōna*; NM), *Kosòri* (GL), *Košare* (HU), *Kovjèca* (< *kova* 'kabao' < tur. *kova*; GL), *Krèveti* (BR, GL), *Križ bŕdo* ('brdo u obliku križa'; HO), *Kŕk gòmila* (psl. **kŕrkъ*³⁶⁴ 'grlo'; HU), *Kùka* (G), *Kùke* (BD), *Lètve* (DD, NM), *Líca*³⁶⁵ (< *lice* 'brdo okrenuto prema suncu'; DD), *Líce* (usp. *Lica*; BR, DD, DU, G, HU), *Lìsina* (< *lisina* 'proplanak' < *lisa*³⁶⁶ 'bijela pjega na čelu životinje ili ptice'; HU), *Lòpata* (BR, HO, HU, NE, NM, VI),

³⁶⁰ Apelativ *badanj* u Zažablju nosi samo temeljno značenje, no zato u Makarskome primorju označuje široko naslaganu gomilu obzidanu u suhozid (Šunde 2001:242).

³⁶¹ Uz vrela nazvana prema bakračima u Popovu vezuju predaje da se u njima krije blago raseljenih rodova. Tako se u Veljoj Međi pripovijeda da su u tamošnjemu zdencu *Bakračuša* Vidovići skrili zlato od Turaka, a slična je predaja zabilježena i za Andrijaševiče u Rupnome Dolu.

³⁶² Riječ *balvan* došla je iz turkijskoga *balbal* 'nadgrobni stup' i u praslavenski je najvjerojatnije ušla iz avarskog jezika (Sk 1:103). Na južnoslavenskim prostorima u ranijima razdobljima apelativ obično označuje idola ili mjesto na kojemu se idola štuje, no naknadno je mogla nastati i metaforizacijom koju sam gore naveo.

³⁶³ Apelativ *bubreg* zabilježen je samo u istočnoslavenskim i južnoslavenskim jezicima te se drži posuđenicom iz nekoga turkijskoga jezika, najvjerojatnije bulgarskoga. Na području između Neretve i Rijeke dubrovačke apelativ se toponimizirao te označuje brda sa šiljastim vrhom, a u Popovu mu odgovara toponimizirani apelativ turskoga postanja *perçin* (usp. oronim *Pèrcin* u Dobrome Dolu).

³⁶⁴ Odrazi su navedenoga praslavenskoga apelativa zabilježeni u zapadnoslavenskim jezicima, a u južnoslavenskim su se jezicima ušćivale samo izvedenice kao što je *krkača* 'hrbat, leđa' (usp. Sk 2:203).

³⁶⁵ Navodno je ondje boravio rod Žeravica.

³⁶⁶ Hrvatski apelativ *lisa* dovodi se u svezu s praslavenskim pridjevom **lysъ* 'plješiv' te njegove odraze najčešće nahodimo u zoonimiji. (usp. Brozović Rončević-Čilaš Šimpraga 2008:51)

Lòpate (DBV, G, GL), *Lùkoć* (< *lukoć* 'drveno rebro na plovilu'; BD), *Màtica* (< *matica* 'istaknut vrh'; DBV), *Matòruga* (< *matoruga* 'batina' < *matoroga* 'motovilo, palica u mlinskome kolu' < lat. *matāris*; GL), *Munàra* (< *munara*³⁶⁷ 'minaret' < tur. *minare*; VI), *Nòga* (< *noga* 'polje'; DBV, G, VI), *Òbodi* (NM), *Obòdina* (< *obod* 'vanjski dio brda'³⁶⁸; ĆG, GL, HU, NM, PT, RA, VI), *Obòdine* (G, SR), *Pàs* (< *pas* < *pojas*; DU), *Pàsac* (< *pasac* 'uski prolaz' < *pas*; DO), *Pàsine* (usp. *Pas*; DD, HU), *Pìžul*³⁶⁹ (< *pižul* 'kamena klupa'; BR), *Plèća* (< *pleća*; RA), *Plèće* (DD, HU), *Pòdošnica* (< *oko* 'vrelo'; DBV), *Podùhor* (< *uhor* 'strmo brdo' < *uhor* 'krijesta'; CE), *Podvìgālje* (< *viganj* 'mijeh kojim se puše da bi se raspirila kovačka vatra'³⁷⁰; PT), *Postòlīče* (< *stol* 'usjek'; VI), *Pràg* (< *prag* 'kamena kosa'; G, HU), *Rêp* (GŠ, NM), *Rògovi* (CE, MR), *Sàbljāk* (> *sablja*; NM), *Sèdlo* (DD, GL, HU), *Stàpak* (< *stap* 'sud u kojemu se tuče mlijeko da bi dobio maslac'; BD), *Stóca* (usp. *stolovi*; G), *Sljemèna* (HU), *Stòlovi* (< *stol* 'prijevoj'; GD, GL), *Stùbla* (< *stublo* 'vrelo' < *stubao* 'ograda na studencu'; GŠ), *Stùpa* (< *stupa* 'sud u kojemu se što tvrdo tuče da se usitni, u čemu se zbija kudjelja ili lan ili se valja sukno'; VI), *Šèdalice* (GL), *Tóranj* (G, VI), *Ùzglavak* (: *uzglavlje*; MO), *Ùzglāvcī* (HU, PT), *Vèzac* (VI), *Vijénac* (< *vijenac* 'brdo s prstenastim rasjedom pri samom vrhu'; DBV, G, HO, VI), *Vòda* (< *voda* 'lokva'; GD), *Vràtenī dō/dòl* (VI), *Vrátlo* (< *vratilo* < *vrata*; CE, G), *Zàčumac*³⁷¹ (< *čun* 'kameniti brijeg'; MO), *Ždrijélo* (< *ždrijelo* 'uski prolaz'; GD, HO, HU, PŠ)

Izvori su toponimijskih metafora veoma raznoliki. Najčešći su izvor metafora predmeti i naprave iz svakodnevne uporabe kao što su odjevni predmeti i obuća (*čaruga* 'opanak', *jašmak* 'rubac', *kapa*, *kondža* 'dio čizme', *obod*, *pàs* i *vez*), naprave i predmeti kojima se dohvaća voda (*bakrač* 'bakreni kotao', *čekrk* 'vitlo' i *kova* 'kabao'), predmeti koji služe u poljodjelstvu (*kolac*, *kosor* i *lopata*), predmeti koji služe za obranu od napasnika (*balvan*, *batina*, *letva* i *matoruga*), predmeti koji su se rabili ili se i danas rabe u kućanstvu te prehrambeni proizvodi (*badanj*, *dupci* 'sredstvo za ogrjev', *kolač*, *košara*, *krevet*, *sjedalica*, *stap* 'sud za tučenje mlijeka', *stol*, *stolac* i *stupa* 'vrsta suda') te predmeti koji se odnose na domaće životinje (*sedlo*). U zažapskoj su se toponimiji odrazili i apelativi koji se odnose na

³⁶⁷ Riječ je o podrugljivome imenu za izminirani teren na kojemu se trebala graditi župna crkva na Mliništu.

³⁶⁸ Apelativ *obodina* u Neumu, Vidonjama i Dobranjama označuje i obradivo zemljište „u rupi“ na većoj nadmorskoj visini. Uz hutovski se toponim Obodina vezuju i mjesne predaje. Tako je po jednoj predaji orao s Nina pokupio ranjenoga vojnika s konjem i kad se orao opro na vrh Nina, ranjenik je posljednji put jauknuo te se od njegova jauka odlomio vrh Nina i tako je nastala Obodina.

³⁶⁹ Pižul je kamena klupa uz sam zid kuće. Riječ je o riječi grčkoga postanja nastaloj koja je preko južnotalijanskih govora prodrla u dalmatski (usp. Vinja 1:152).

³⁷⁰ Na Braču apelativ *viganj* označuje 'blagi pristranak' (Šimunović 2004:227).

³⁷¹ Neetimološko *m* obično nahodimo i u primjerima *žèmskā* (< *ženska* 'žena') i *Třmačka* 'stanovnica Trnčine'. Pojava je zabilježena samo u hercegovačkome dijelu Zažablja.

vrste oružja (*kadar* 'vrsta sablje', *kama* 'vrsta bodeža', *sablja* i *topuz*) i kovački obrt (*viganj*), apelativi koji se odnose na pomorstvo i brodogradnju (*čun* i *lukoć* 'drveno rebro na plovilu'), apelativi potekli iz graditeljstva (*munara*, *pižul* 'kamena klupa', *prag*, *toranj* i *vrata*) te apelativi koji su nastali metaforizacijama od predmeta koji se odnose na simbole vlasti (*koruna* 'kruna') ili vjere (*križ*). Obilno su potvrđene i metafore prema dijelovima ljudskoga (*bok*³⁷², *bubreg*, *ćeme* 'tjeme', *gnjat* 'golijen, nožni prst', *grlo*, *krk* 'grlo', *lice*, *noga*, *oko*, *pleća*, *vrat* i *ždrijelo*) i životinjskoga tijela (*lisa* 'bijela pjega', *rog* i *uhor* 'krijesta'). Toponimijske se metafore u Zažablju uglavnom odnose na morfologiju krša i oronimiju, a znatno su rjeđe u hidronimiji (*bok* 'riječni zavoj' i *voda* 'lokva') i obalnoj toponimiji (npr. *rep*³⁷³ 'prevlaka'). Dakako da bi trebalo lučiti metafore po stupnju prihvaćenosti na hrvatskome povijesnom prostoru. Metafore su kao što su *bok*, *sedlo*, *sljeme* ili *ždrijelo* ranije i obilnije potvrđene, dok se za metafore kao što su *kama*, *lukoć* ili *pižul* može reći da su mjesne. Stupanj prihvaćenost pojedine toponimijske metafore moći će se odrediti tek kad se obradi znatno veći broj toponomastičkih punktova na hrvatskome povijesnom prostoru.

4.2.1.2. toponimi s obzirom na razmještaj, oblik i izgled tla ili vode

4.2.1.2.1 toponimi nastali prema smještaju zemljopisnoga objekta: *Bóšnica* (: *bočni*; NM), *Čelo* (HU), *Čelīn* (DBV, GŠ, VI), *Čèlina* (BR, DO, GD, VI), *Čèline* (NM), *Čolòpek* (usp. *čelopek* 'predio izložen suncu'; NM), *Hūmine* (< *humina* 'kraj okrenut suncu s pogodnom klimom'; OS, VI), *Krivača* (GŠ), *Kùk vràta* (BD), *Kútci* (< *kutak* < *kut* 'zemljište u kutu'; BD, BR, DBV), *Kûti* (VI), *Mètālĵka* (GŠ), *Nàpoglěd* (CE), *Navĵjala* (< *navĵjala* 'mjesto s jakim udarima' < *navĵjalo* 'mjesto na kojemu se navĵja potka i osnova za tkanje'; DO, G, HU), *Navrĵljika* (CE), *Nuglěnice* (< *nuglenica* 'njiva u kutu' < *nugo* 'ugao'; DO, G), *Núgli* (NM), *Núgō* (< *nugo* 'kut'; DO, VI), *Núgō vāla* (BR), *Òmřklā vlāka* (OS), *Òpletnā dōlina* (< *oplesti*; HU), *Òprši* (< *oprš* 'mjesto ogoljeno zbog udara vjetra'; VI), *Òsoje* (< *osoj* 'sjenovita strana nekog mjesta, mjesto koje nije izloženo suncu'; BD, DU, DZ, GD, GL, GŠ³⁷⁴, HO, HU, NM, PT, VI), *Òsojice* (PŠ), *Òsōjnĵk* (NM), *Òsredak* (< *osredak* 'njiva u sredini'; HO), *Osrědnĵāk* (usp. *Osredak*; BD, ĆG), *Òsretak* (< usp. *Osredak*; DBV), *Pòčětnica* (< *početnica* 'prva udolina u nizu'; G), *Pòdelje* (< *podolje* 'prostor pod dolom'; VI), *Pòdōlje* (usp. *Podelje*; BR, CE, HU, NM, SR), *Pòglěd* (CE), *Pósrednica* (< *posrednica* 'njiva u sredini'; G), *Pòvršlje* (< *površlje* 'podvršje, prostor pod vrhom'; DBV, NE), *Premětača* (< *premetača* 'mjesto s jakim

³⁷² I u kopnenoj se toponimiji (kao u obalnoj) apelativ *bok* odnosi na izbočinu, rt.

³⁷³ U Glušcima pak apelativ *rep* označuje izdignuti, suhi predio u močvari.

³⁷⁴ Isto se brdo u Dobranjama naziva *Prisoje*.

naletima vjetra'; BR), *Pribílovača* (VI), *Prijêkâ lâstva* (HU), *Prîsoje* ('mjesto izloženo Sunčevim zrakama'; CE, DBV³⁷⁵, DD, GL, HO, HU, PŠ, SR, ŽU), *Probjenik* (< *probjenik* 'mjesto s jakim udarima vjetra' < *probiti*; DU), *Rázdôlje* (BR, CE, DO), *Srijeda* (HU), *Stûdenâ dôlina* (HO), *Súsed ôgrada* (GD), *Svijêtlina* (< *svijetao* 'okrenut Suncu'; VI), *Šênî dô* ('do u sjeni'; BR), *Šênîk* (usp. *Šeni do*; NM), *Šênjivâ lúka* (VI), *Šîbanica* (< *šibati*; GŠ), *Škrke* (< *škrke* 'prostor na vjetrometini' < *škrk* 'zvuk koji oponaša zvuk brave pri otključavanju'; ARj 17:685; VI), *Tihâ lúka* (NM), *Úkučev dô* ('zemljište u kuku'; CE), *Umétâljska* (< *umetaljska* 'mjesto na kojem su česte oluje'; DU, RA, ŽU), *Ûšen dôlina* (DU), *Ûsputnice* (G), *Viđu kâmenica*³⁷⁶ ('vidikovac'; MO), *Vrtêljka* (usp. *Vrtijeljak*; NM), *Vrtijêljak* (< *vrtijeljak* 'mjesto s jakim udarima vjetra' < *vrtjeti*; DD), *Zálijêće* ('mjesto odakle puše jak vjetar': *zaletjeti se*; DU), *Záseci* (< *zasjek* 'usjek'; DO, DU, GŠ, ŽI), *Zásek* (BD, DU, GD, NM, SR), *Závřšje* (G), *Závřšlje* (DBV), *Zâzubak* (< *zub* 'istaknuti dio brda'; HO, VI)

Najveći je dio toponima iz ove skupine motiviran izloženošću (ili neizloženošću) zemljopisnog objekta Sunčevim zrakama (*Čelin*, *Čelina*, *Čeline*, *Čelo*, *Čolopek*, *Humine*, *Omrklina*, *Osoje*, *Prisoje*, *Svijetlina*, *Šeni do*, *Šenik*, *Šenjiva luka*) ili udarima vjetra (*Metaljska*, *Navrtljika*, *Navijala*, *Opletna dolina*, *Oprši*, *Premetača*, *Probjenik*, *Šibanica*, *Škrke*, *Umetaljska*, *Vrteljka*, *Vrtijeljak*). Kadšto se isti zemljopisni objekt različito naziva u različitim selima (tako Dobranjci jedno brdo nazivaju *Prisoje*, a Glušćani *Osoje*). Toponimi *Napogled*, *Pogled* i *Viđu kamenice* označuju vidikovce na kojima su u prošlosti mogle biti smještene promatračnice.

4.2.1.2.2. toponimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla (izravni i metaforični): *Bazdànjia* (< *bezдно*; MO), *Bèzdan* (NM), *Bezdanija* (usp. *Bazdanija*; BD), *Bijêlâ strána* (RA, ŽU), *Bijêlâ vláka* (CE, DBV, GZ, HO, VI), *Bijêlê gòmile* (HU), *Bijêlê pèćine* (ĆG, NE), *Bijêlî kùk* (NM), *Bijêlî vîr* (< *bijel*³⁷⁷; DBV), *Biònič* (NM), *Bjèlica* (OS), *Bjelolâzine* (HU, MR), *Blîzna* (usp. *blizanci*³⁷⁸ 'dvostruko vrelo'; VI), *Brâdâtâ* (G³⁷⁹), *Bùc* (< *buć* 'nastao onomatopejom', DD), *Crñâ kâmenica* (< *crn* 'taman, mutan'; DBV), *Crñê kâmenice* (OS), *Crñî kùci* (DZ, HU), *Crñî kùk* (BD, DBV, DU, G, HU, SR, VI), *Crñulja*³⁸⁰ (GL), *Čâkljê pèći*

³⁷⁵ Isto se brdo u Glušćima naziva *Osoje*.

³⁷⁶ Riječ je o veoma neobičnoj tvorbi od 1. lica prezenta glagola **veljeti* i apelativa *kamenica*.

³⁷⁷ U slavenskoj hidronimiji pridjev *bijel* upućuje na pjenu, sol, slap, brzake, valove, bjelinu dna i prozirnost (Šimunović 2005:25).

³⁷⁸ Na raznolika hidronimijska značenja u povijesnim vrelima u pojedinim slavenskim jezicima upućuje Dunja Brozović Rončević (1997:23).

³⁷⁹ Vjerojatno je riječ o staroj prevedenici latinskoga *barbatus* 'kosmat' okamenjenoj u ojkonimima *Barbat* na Pagu i Rabu.

³⁸⁰ Riječ je o ponoru.

(< *čakljast*³⁸¹ 'račvast' < *čaklja* 'kuka'; DBV), *Čàkljine* (HO), *Čàvljā nĵiva* (< *čavli* 'zavojit'³⁸² < *čavao* < tal. *chiavello*; NM), *Čòjek glàvica* (BR), *Dèbelā gréda* (DO, GD, NE, VI, ŽU), *Dèbelā kòsa* (DU, SR), *Dèbelā ljût* (DO), *Dèbelī strûg* (HU), *Dèbelō ždrijêlo* (CE), *Dîljka* (< *dilji* 'dugačak'; G), *Dîljke* (usp. *Diljka*; BR, PT), *Dùbokā ùvala* (NM), *Dùbokē dòline* (HU), *Dùbokī dô* (ĆG, GL, GZ, HO, OS), *Dùbokī dòlac* (DU), *Dùbokī vřt* (HO), *Dubòkōjnice* (< *dubok*; DO, NE), *Dùgā nĵiva* (DBV, DO, HO), *Dùgē dòline* (BD), *Dùgē nĵive* (MO), *Dùgī dô* (HU, ŽI), *Dùgulja* (GD), *Dvòglava* (GL), *Dvògrla* (BD, CE, DR), *Dvòstrukī dòlac* (ĆG), *Gòlā glàvica* (BR), *Gòlō brdo* (DD, HO), *Gòlobrijēg* (HU), *Krîvā làzina* (SR), *Krîvē dòline*³⁸³ (ŽI), *Krîvē nĵive* (GD), *Krîvī dô* (DO), *Krîvī kùk* (BD), *Krivòdoli* (BR), *Krùnata gréda* (GL), *Kùkljic* (usp. *kukljast* 'zavinut'; HU), *Làstva glàvica* (BD), *Lisac* (< *lis* 'gol, plješiv'; GL), *Mòdrī vř* (DBV), *Mrkolazètine* (DU), *Nedùbokā rùpa* (HU), *Òbāljenī kāmēn* (G), *Òblā glàvica* (DU), *Òblī vřh* (NM), *Òblić* (< *oblić* < *oblik* 'oblo brdo'; GD), *Òblīć* (< *oblić* 'elipsasto vrelo'; DD, DU), *Òblīk* (NM, PT), *Òkrùglā dòlina* (HU), *Òkrùglē kàmenice* (DU), *Okrùglica* (< *okrugao*; CE, DU, GL, HU, NE, SR, VI), *Okrùglice* (BR, DO), *Opàljike* (< *opaljika* 'ogorjelište'; DBV, NE), *Òštrā gláva* (SR), *Òštrā glàvica* (DBV, DU, HO), *Òštrō* (< *oštro* 'rt, strmo brdo'; GR), *Òštrovac* (< *oštar*; DO, OS), *Òštrōvce* (DBV), *Pàsāna dùbrava* (< *pasan* 'uzak'; HU), *Pjěšivac* (HU), *Pòtĵijēsni klánac* (NM), *Prĵěka*³⁸⁴ (< *prisjeka* 'zapreka'; HU, PŠ), *Prŭnjak* (< *prunuti se* 'pružati se'; VI), *Pùčē brdo* ('brdo na kojemu su pučevi'; GD), *Ràpe* (< *rapa* 'rupa'; usp. bug. *rapa* 'dubina'; CE, ŽU), *Ràpine* (DZ), *Ràsója* (MR), *Ràsoje* (< *rasoha* 'račvasta udolina' < *soha*³⁸⁵; DBV), *Ràsoka* (HU), *Ràsove* (usp. *Rasoje*; BD), *Ràsovi* (usp. *Rasoje*; BR), *Ràvānje* (NM), *Rāvnā glàvica* (PT), *Rāvnā vláka* (SR), *Rāvnē làzine* (BD), *Rāvnē skùdōjnice* (G), *Rāvnī dô* (BR, GZ, PT, RA), *Rāvnī pòdi* (HO), *Rāvnī strûg* (BR), *Rīdā pēć* (ĆG), *Rònda* (< tal. *ri-tonda* 'okrugao'; GL, PŠ), *Ròvić* (< *rov*; G), *Rúda planina* (< *rud* 'crvenkast'; BD), *Rùpa* (BD, OS³⁸⁶), *Rùpača* (HU), *Rùpe* (CE, DD, DO, GL, HU, VI), *Rùpine* (usp. *Rape*; G), *Strmòglānce* (DBV), *Strmòglavica* (HU), *Strmòglavice* (GL), *Strmòglāvnice* (DBV), *Sùvā lòkva* (GD), *Širáje* (< *širaja* 'široka njiva'; DU), *Šìrokā dòlina* (DU), *Šìrokā pròdō* (DBV), *Šìrokā vláka* (ĆG, SR), *Šìrokē nĵive* (ĆG), *Šùpljā ljût* (GŠ, MR), *Tànkō sèdlo*

³⁸¹ Za apelativ *čaklja* Petar Skok (Sk 1:251) drži da je moguće da je riječ avarskoga postanja.

³⁸² Potvrde za to tumačenje nalazimo i u Popovu gdje postoji selo *Čāvāš* i hidronim *Čāvlenica* (zavoj rijeke Trebišnjice), koji također označuju zavojite terene. Kadšto je neke od toponima koji sadrže apelativ 'čavao' moguće povezati s glagolom *pòdčavlati*. *Pòdčāvlāni pāt* sinonim je za kaldrmu.

³⁸³ Pridjev *kriv* može značiti 'lijevi', ali može nositi i pejorativno značenje pa bi toponimi *Krive doline*, *Krive nĵive* i *Krivodoli* mogli označivati i mjesta nepogodna za uzgoj poljoprivrednih kultura.

³⁸⁴ Po pučkoj predaji toponim je nazvan zbog pogibije („sječe“) uskoka.

³⁸⁵ Soha je inače i starohrvatski poganski idol. Prvotno je apelativ označivao granu.

³⁸⁶ Toponim *Rupa* u Oskrušnici odnosi se na lokvu.

(< *tanak* 'uzak'; NM), *Tijēsni klánac* (DU), *Tjēsni klánac* (DBV), *Tròvror* (usp. *Trovro*; DO), *Tròvrāta* (HU), *Tròvrha*³⁸⁷ (GL), *Tróvro* (< *trovro* 'trovrh'; DO, VI), *Ûvīt kùk* (HU), *Ûzdōlja* (G), *Vèlikī vīr* (DBV), *Vrsta* (< *vrsta* 'istaknuti brijeg'; DBV), *Zábřde* (DD, GZ, HO), *Zābrežnice* (HO), *Zādugonje* (usp. *dugonja* 'izdužena njiva'; GL), *Žègarina strána* (< *žegar* 'ogorjelište'; GD)

Većina je toponima iz ove skupine pridjevskoga postanja, s tim da neki pridjevi u toponimiji poprimaju posebna značenja ili su nestali iz pučkoga govora, primjerice: *bradat* 'šumovit', *čakljast* 'zavojit', *debeo* 'širok', *dobar* 'plodan', *dilji* 'dugačak', *gol* 'ogoljen', *kriv* 'lijevi; nepogodan za obradbu', *kukljast* 'zavinut', *oštar* 'strm', *pasan*, *tanak* i *tijesan* 'uzak', *potijesan* 'pouzak' te *suv* (< *suh*) 'povremeno ispunjen vodom'. Dio je toponima pridjevskoga postanja motiviran bojama: *bijel* (u hidronimiji označuje svijetle i čiste vode, a u oronimiji brda okrenuta Suncu), *crn* (antonim pridjeva *bijel*), *modar* 'čist, proziran', *mrk* 'neizložen sunčevim zrakama' te *riđ* i *rud* 'okrenut istoku'. Navodim i mogućnost da se toponime motivirane plavom, crvenom, bijelom i crnom bojom može dovesti u svezu sa starim načinom određivanja strana svijeta (npr. *Bijela* i *Crvena Hrvatska*), no da bi se to dokazalo, potrebna su iscrpnija istraživanja (usp. Šimunović 2005:25). U istaknutim toponimima motiviranim pridjevima *crn* ili *bijel* moguće je možda tražiti prežitke štovanja slavenskih božanstava Crnoboga i Bjeloboga. Poglavitito se to odnosi na oronime, ali i na hidronime motivirane pridjevom *crn* koji se povezuju s virovima i vodenim raslinjem u kojima po pučkome vjerovanju obitavaju mitološka bića.

4.2.1.2.3. toponimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode: *Bārīnci* (NM), *Bazdāruša* (< *bazdjeti*; GD), *Blātina* (NM), *Brūsānova glāvica* (usp. *brus* 'litica'; HU), *Būbanj* (HU), *Būbanj dô* (DZ), *Crépala* (< *crpsti*; GL), *Črljēn* (< *crljen* 'crvenica'; MO), *Črljenā dōlina* (ŽU), *Črljēnice* (RA), *Črljēnice nĵive* (RA), *Črmāč* (DBV), *Čfnā vlāka* (NM), *Črnāč dô* (SR), *Črvenā kāmēnica* (HU), *Črvenā nĵiva* (HU, VI), *Črvenā ògrada* (HU), *Črvenā pēc* (GŠ), *Črvenē stijēne* (NE), *Črvēnica* (CE), *Črvēničkī brijēg* (HU), *Čārnice* (< *čarnica* 'njiva s crnom zemljom' < *čaran* 'crn'; DO, NE), *Čèljava* (< *čeljave* 'plodne zemlje'; HO), *Čèrjēnci* (< *čerjenci* 'tla sa zemljom crvenicom'; DBV), *Čerjēnice* (DBV), *Dobròštĭk* (< *dobar* + *štĭk/štĭg* 'naglo povećanje razine vode'; ČG, DO, NE), *Glibuše* (GL), *Glĭmač* (usp. *glinac* 'stijena nastala utvrđivanjem gline'; G), *Gljēč* (< *glječ* 'plodno zemljište'; usp. *gnječ* 'dobro ugojen dječak'; DO, OS), *Gnĵile* (HU), *Göč*³⁸⁸ (usp. *goč* 'bubanj'; VI), *Grēde* (< *greda* 'uočljiva

³⁸⁷ Po pučkoj su predaji ondje postojala tri zdenca: jedan za vodu, drugi za žito i treći za meso.

³⁸⁸ Toponim *Goč* bilježi Martina Bašić (2010:28) na crikveniškome području. Neetimološko *č* u Zažablju bilježimo i u primjerima *žuč* i *mòkraća* te u novijim posuđenicama iz engleskoga jezika (npr. *sèndvĭč*).

stijena'; PT), *Grôt* (< *grot* 'kamenito tlo' < *grohot*; NM), *Grôti* (G), *Grüde* (< *gruda* 'okruglast grumen'; PT), *Gűbavī dô* (HU), *Hrīlj* (< *hrilj* 'hrib, hrbat'; NM), *Īla* (GL), *Īzrovak* (< *izrovati*; GD), *Jăukovac* (VI), *Kămenā glāvica* (NM), *Kămeni* (HU), *Kămēnje* (HU), *Kăpavica* (< *kapavica* 'cjedilo'; BR, MR), *Kremēnā glāvica* (< *kremen* 'tvrđi kamen'; PT), *Kremēnī dô* (PT), *Krēpotina* (< predrim. *carpa*³⁸⁹ 'stijena'; NM), *Křš* (< *krš*³⁹⁰ 'škrbavo kamenje'; HO), *Křša* (MO), *Křši* (DO), *Křšine* (CE), *Křšnā ògrada* (HU), *Křšnī zásek* (OS), *Křtina* (< *krtine* 'stjenovit teren' < *krt* 'okrajak kamena'; VI), *Křtine* (G, GL, VI), *Litica* (RA), *Lùčica* (< *luka* 'najplodnija njiva' < psl. **lqkъ*; usp. csl. *lqka* 'dolina, morski zaljev, močvarna livada, močvara'; BR, GŠ), *Lùšnice* (usp. *Lučica*; G), *Ljūti* (*ljut* 'živac-kamen', 'litica'; HO, HU), *Ljūtī pòtok* (NM), *Mèkā dòlina* (GD, HU), *Mèkī pòd* (HO, MR), *Mìlina* (< *mil* < psl. **mělb* 'pijesak'; BD), *Mìlišteva vòda* (*mil* 'pijesak' + *voda* 'lokva'; GD), *Mlàdina* (usp. *mladi* 'pijesak'; NE), *Mòkrī dô* (< *mokar* 'vlažan'; HO, PT), *Mřkē plòče* (HU), *Mùrnī dô/dòl* (< *murav* 'vlažan'; VI), *Nedijéla* (< *nedio* 'neobradivi dio zemljišta'; HU), *Nèrāđe* (< *nerađe* 'neobradivo područje'; NE), *Něštenīk* (< *ništenik* 'dol sa slabom zemljom'; HU), *Nerèzine* (< *nerězъ* 'pustopoljina, neobradivo zemljište'; DO), *Nèvolja* (< *nevolja* 'slabo vrelo'; RA), *Ògòjci* (< *ogojak* 'plodna njiva'; G), *Òkrajak* (< *okrajak* 'neobradivi dio uz rub obradive površine'; DU, OS, VI), *Òkrājci* (DO), *Oštrikovice* (HU, MR), *Pàrile* (< *parile* 'mjesto na kojemu voda isparava'; GŠ), *Pèljuguše* (: *prljuga* 'loša zemlja'; GL, HU), *Pijésak* (BR, DBV, DO), *Pijéskovine* (BR), *Pištala* (PT), *Pištalina* (< *pištalo* 'vrelo iz kojega pišti voda'; BD), *Pištaline* (G), *Pištet* (usp. *Pištalina*; DO, DU, DZ, G, GL, OS, RA, SR), *Pištèta* (SR), *Pjěščanice* (G, HO), *Pjěščātā* (NM), *Pjěščine* (BR), *Pjěščinice* (GD), *Plitòze* (< *plitoza* 'plitko tlo'; BR), *Plòča* (< *ploča* 'kvadratni kamen' < grč. *πλαάξ, πλακός* 'zamka za ptice'³⁹¹; DU, HU, VI), *Plòče* (GD), *Plòčina glāvica* (VI), *Plòčnò brdo* (ŽI), *Prăškā glāvica* (< *prah* 'prhko tlo'; DBV), *Rđavac dô*³⁹² (< *rđac*³⁹³ 'nepropusni glinoviti tereni'; DU, ŽI), *Rèpišta* (DU, HO, HU), *Rèpište* (< *repište* < *rěpa* 'hrpa kamenja'³⁹⁴; BD, DO, GŠ), *Rìdica* (< *ridica* 'vrsta crvenkaste zemlje'; GD, ŽU), *Ròsnē dòline* (GL), *Rúdin dô* (NM), *Rùdenjā glāvica* (GD), *Rúštica*³⁹⁵ (<

³⁸⁹ Usporedi toponim *Krpotin* kod Podstrane (Šimunović 2005:240).

³⁹⁰ Petar Skok (2:180) apelativ *krš* drži mediteranskim prežitkom i izvodi je od mediteranske riječi *carsus*.

³⁹¹ U Vidonjama se i danas love ptice *pòd ploču*.

³⁹² Mještani tumače da je *Rđavac do* tako prozvan zbog zemlje slabe kakvoće.

³⁹³ Mjesno stanovništvo glinu najčešće naziva ilovačom.

³⁹⁴ Petar Skok drži da je riječ ilirskoga postanja (Sk 3:145).

³⁹⁵ To je brdo na granici između Hercegovine i Dubrovačkoga primorja. Primorci brdo zovu *Rújnica*. Zbog velikoga areala toponima *Krušćica/Hrušćica* (Kruševo nalazimo i nedaleko od Stoca, a Krušev Do je vidonjski zaselak) ne može se u potpunosti odbaciti izvođenje ovoga toponima od lat. *calcea* 'kruška/hruška'. Toponim pak *Rújnica* nahodimo i na desnoj obali Neretve uz Babinu gomilu (spomenuo sam već da je dio toponima motiviranih apelativom *baba* prežítak štovanja slavenskoga ženskoga poganskoga božantva), dok se u blizini

hrust < lat. *frustum* 'kamenje'; GZ, GZ, HO, HU), *Slàđen* (< *slàđen* 'izvor sa slatkom vodom'; BD, MO), *Slàvina* (GD), *Smrdènjāk* (< *smrdènjak* 'smrdljivo vrelo'; GŠ), *Smrduša* (GL), *Sòpòt* (< psl. **sop*³⁹⁶ 'dahtati'; HU), *Stijène* (BD, DO, NE), *Šcènživac* (< *šcèna* 'stijena'; VI), *Škrîp* (< *škrip* pukotina među stijenama < dalm. *scrūpu*; GD, VI), *Škrîpina* (BD, SR), *Škrvánovine* (< *škrba* 'hrnjak'; DU), *Štùrica* (< *šturica* 'neobrađeni, prazni dio zemljišta'; DO, OS), *Tòplica* (HU), *Tùmor* (usp. *timor*³⁹⁷ 'kamenjar'; CE), *Tvrđòvica* (< *tvrdovica* 'tvrda zemlja'; RA), *Ùnište* (GD³⁹⁸), *Vòdenā dòlina* (BD, DO, NM, SR), *Vòdenē dòline* (GL), *Vòdenī dō* (NM), *Vòdine* (DBV), *Vràn dō* (GL), *Vrân kùk* (< *vran* 'crn'; HO), *Vrànòdò/Vrànòdol* (VI), *Vrànĵ glàvica* (NM, VI), *Vrànĵak* (DU), *Žrñjevo* (< *žrvanj* 'kamen'; NM), *Žubèrtuša* (MR), *Žubèrtuše* (MR), *Žûtē stijène* (HU)

Najveći se dio toponima iz ove skupine odnosi na vrste tla (*crljen/čerjen* 'crvenica', *crmač* 'crnica', *gnjila* 'glinovito tlo', *ila* 'ilovasta tla', *prah* 'prhko tlo', *rđac* 'žuto, glinovito tlo', *riđica* 'crvenkasto tlo'; apelativi *milina*, *mladine*, *pijesak* i *pješčina* odnose se na pjeskovita tla). Važnost razlikovanja plodnih (obrađivih) od neplodnih (neobrađivih) tala također se ogleda u toponimiji. Tako za glinovite terene (prepoznatljive po žućkastoj boji) teške i nepogodne za obradbu postoji apelativ *rđac*, za terene izložene vlazi pridjev *mrk*, a za neobrađene terene koji se nalaze uz obrađene *okrajak* i *šturica*. Stariji je pak i danas neproziran apelativ za pustopoljinu *nerěžь* zamijenili mladi i prozirni *nedio* i *nerađe*. Nepogodnima se za obradbu smatraju i plitka (usp. toponim *Plitoze*) i tvrda tla (*Tvrdovice*). Tla su se nepogodna za obradbu nazivala i *gubavima* i *rđavima*, a lokaliteti sa zemljom loše kakvoće nose i imena *Neštenik* i *Peljuguše*. Plodna su pak tla prepoznatljiva po apelativima *čeljava*, *glječ* (< *gnječ*), *luka*, *ogojak* i *uništa*. Na kamenito se tlo i stijenje odnose apelativi *greda*, *groti*, *grude*, *hrilj*, *kamen*, *kremen*, *krep-*, *krš*, *krtina*, *litica*, *ljut*, *oštrikovac*, *ploča*, *repište*, *stijene* (mjesno *šcene*), *tumor* i *žrvanj*. U Popovu bilježim i apelativ *dùsa*³⁹⁹ 'kamen' koji se nije odrazio u toponimiji. Hidronimskoga su postanja toponimi koji se odnose na tip vrela ili kakvoću vode (*Dobroštik* 'vrelo koje izbacuje i upija velike količine vode', *Kapavica*, *Nevolja* 'slab izvor', *Slàđen* 'slatkovodni izvor' i *Toplica* 'izvor sa slatkom vodom'), toponimi

Rujnice/Ruštice nalazi brdo Treskavac (prežitak Perunova kulta). Budući da je riječ o istaknutim vrhuncima na kojima su mogla biti poganska svetišta i s obzirom na to da se uz navedene lokalitete nalaze i drugi lokaliteti čija su imena uvjetovana slavenskom mitologijom, moguće je u toponimima *Rujnica* u Neretvanskoj krajini i Popovu tražiti prežitke štovanja Rujevita, slavenskoga boga rata.

³⁹⁶ Ta se osnova povezuje s vrelima pod stijenom koji s jakim šumom prodiru iz vode (Brozović Rončević 1997:22).

³⁹⁷ Petar Skok (Sk 3:470) drži toponim ilirskim prežitkom.

³⁹⁸ Toponim *Unišća* u Dračevici na Braču bilježi Petar Šimunović (Šimunović 2004:227). I u Gornjemu Drijenu *unište* označuje 'obrađiv ravničast teren'.

³⁹⁹ U ARj (2:896) apelativ *dusa* označuje i veliki grumen zemlje. Etimologija mu nije razjašnjena.

koji se odnose na neugodan miris kojim je topografski objekt obilježen (*Bazdaruša*, *Smrdenjak* i *Smrduša*), toponimi onomatopejskoga postanja (*Bubanj do*, *Goć*, *Jaukovac*, *Pištala*, *Sopot* i *Žubertuša*). Manjom su i nestalnom prisutnošću vode motivirani toponimi *Barinci*, *Blatina*, *Glibuše*, *Mokri do*, *Murni do* i *Rosne doline*.

4.2.1.3. toponimi određeni položajem/odnosom prema drugim toponimima (odnosni toponimi): *Avlijetine* (HO⁴⁰⁰, MR), *Badići* (DBV), *Bàrice* (BR), *Bâvče u Lùčici* (GŠ), *Bâvče u Stráni* (GŠ), *Břdo ù Dònjīm drénovcīm* (HO), *Bùnār na Lazètini* (G), *Bùnār na Poglèdu* (CE), *Bùnār Pòd mećòm plòčòm* (G), *Bunàrina* (< *bunarina* 'velik bunar'; ĆG), *Čàtrnja na Poglèdu* (CE), *Čàtrnja na Vláci* (DO), *Čàtrnja pòd Mūrgovcem* (BD), *Čàtrnja pòd Žabòm* (PT), *Čàtrnja ù Klāncima* (HO), *Čàtrnja u Trójića vári* (HO), *Čàtrnje ù Kātića Dònjīm ògradam* (HO), *Čàtrnje u Òmeđinam* (ŽU), *Čàtrnje u stráni* (GD), *Čàtrnjètina* (BR), *Dô nà Malokrnu* (G), *Dô na Vrtijeljki* (RA), *Dòlic* (DD), *Dòlina kod Ljùbušē* (DD), *Dòlina na Radòjuši* (HO), *Dòlina pod Břstanom* (HO), *Dòlina u Vári* (HO), *Dòlina za Gràdinòm* (RA), *Dolinak* (DU), *Dolinice* (BR, DU, GD), *Dolìnuša* (DD), *Dònjā drènovca* (HO), *Dònjā drénovica* (HO), *Dònjā Dùbrava* (BR), *Dònjā jàbuka* (SR), *Dònjā krùška* (DBV), *Dònjā kùća* (GŠ), *Dònjā lòkva* (HU), *Dònjā njìva* (BD), *Dònjā ògrada* (G), *Dònjā òkùč* (G), *Dònjē dóčine* (HU), *Dònjē Hérovine* (GL), *Dònjē ògrade* (HO), *Dònjē pòlje* (DO, G, NM), *Dònjē Prisoje* (HO), *Dònjē sèlo* (CE, HU), *Dònjē smòkovice* (VI), *Dònjē Zàgone* (DO), *Dònjī Bād* (VI), *Dònjī dô* (G, PT), *Dònjī dòlovi* (BD), *Dònjī govèđāk* (DO), *Dònjī Grànāč grèb* (D), *Dònjī Klèk* (NM), *Dònjī krèvet* (G), *Dònjī òkrajak* (DU), *Dònjī Òridnī klánac* (G), *Dònjī Pištet* (RA), *Dònjī pòljutak* (HU), *Dô zà brdom* (GD), *Dùbokā vòda Zà Kapòm* (DD), *Gàjina* (DO, HU), *Glàvičica* (BD, BR, HU, NM), *Gòmila ispod Rádića gúvna* (HO), *Gòmila kod Lazéljka* (MO), *Gòmila nà Drašnju* (MO), *Gòmila ù Crljenu* (MO), *Gòmila ù Graovištima* (HO), *Gòmila u Óberu* (ŽU), *Gòmila u Vári* (HO), *Gòmila na Prigratku* (HO), *Gòmilica* (GD, HU), *Gòmilica kod bunára* (NE), *Gòmilice* (BR), *Gòrnjā Čàršija* (HU), *Gòrnjā Dùbrava* (BR, MO), *Gòrnjā Glùšca* (GŠ), *Gòrnjā gòmila* (GD), *Gòrnjā jàbuka* (SR), *Gòrnjā lòkva* (HU), *Gòrnjā njìva* (BD), *Gòrnjā òkùč* (G), *Gòrnjē Břstine* (GŠ), *Gòrnjē dóčine* (HU), *Gòrnjē Hérovine* (GL), *Gòrnjē njìve* (ĆG), *Gòrnjē ògrade* (HO), *Gòrnjē pòlje* (BR, DU, G, NM), *Gòrnjē Prisoje* (HO), *Gòrnjē sèlo* (CE, HU), *Gòrnjē smòkovice* (VI), *Gòrnjē strāne* (NM), *Gòrnjī dô* (BD, DD), *Gòrnjī govèđāk* (DO), *Gòrnjī Grànāč grèb* (G), *Gòrnjī Klèk* (NM), *Gòrnjī krèvet* (G),

⁴⁰⁰ U Avlijetinama su navodno živjeli Šarajići od kojih su, po jednoj od predaja, potekli Jurkovići. I uistinu na Hotnju bilježimo velik broj toponima nastalih prema imenu toga roda.

Gòrnjī Òridnī klánac (G), *Gòrnjī Pištet* (RA), *Gràdina na Zídu* (PT), *Gràdina nà Žānjevu* (MO), *Gràdina višè Pòdòlja* (BR), *Gřdnjī dòlac* (< *grd* 'velik'; GD), *Gròblje pòd Ogradòm* (DZ), *Guvánac* (HU), *Gùvnina* (OS), *Gúvno pod Gúvnom* (GD), *Hládnicà na Grùdini* (HU), *Ispod Čojèka* (BR), *Ispod Gúvna* (GD), *Ispod Sutùlija* (G), *Ispòd Vrānoviçi* (BR), *Iza Krivòdola* (BR), *Izà Kučmāna* (GD), *Iza Kùka* (ĆG), *Između glāvīcā* (RA), *Iznad Mālōg klánca* (G), *Iznad Pòtkūcā* (GD), *Iznad Torōvā* (GD), *Iznad Vèlikōg klánca* (G), *Jāma nà Pāvlovu klāncu* (SR), *Jāma nà Zborištu* (DD), *Jāma ù Jazāvčevōj dòlini* (DBV), *Jāma u Pištalima* (PT), *Kāmenica ù Mūrgovcu* (BD), *Kāmenica ù Ploçi* (HU), *Kāmenice pòd Čeplijēšom* (< *kamenica* 'sud za med'; OS), *Kičīn iznad Gòrnjeg Drijéna* (DD), *Kičīn mālī* (DU), *Kičīn vèlikī* (DU), *Kljètina iznad Gášpina Pòdmalokrna* (G), *Kod Čèlinē* (BR), *Kòd Jamē* (HU), *Kod kàpjelē* (HO), *Kòd Klačinē* (DU), *Kod plītarē* (HO), *Kòd Rūževē gòmīlē* (G), *Kòsa gòrnjā* (G), *Krāj lokvē* (DU), *Krājnā dòlina* (VI), *Krājnī brijēg* (DBV), *Krājnī vřh* (G), *Kūce u Strāni* (GŠ), *Kūčišta u Grānicam* (RA), *Kùk kod Šcénē* (BD), *Lazèljak* (< *lazeljak* 'mali laz'; BD), *Lazèljka* (usp. *Lazeljak*; MO), *Làzinak* (NM), *Làzine ù Prisoju* (HO), *Lòkva pòd Čètovičem* (DO), *Lòkva pod Vřmcem* (BD), *Lokvètina* (HU), *Lokvètine* (MO), *Lòkvice* (BR, HU, PT, VI), *Lòpačice* (GŠ), *Lùcina* (GŠ, VI), *Ljùčica* (BR), *Mālā bàtina* (NM), *Mālā čàtrnja* (BR, DZ, RA, SR), *Mālā dòlina* (HU, VI), *Mālā dùbrava* (ĆG, HU), *Mālā glāvica* (HU), *Mālā gòmīla* (HO, ŽU), *Mālā gràdina* (BR, CE, GL, HU, NM), *Mālā gréda* (SR), *Mālā kóca* (HU), *Mālā làzina* (NM), *Mālā Nèmanica* (< *Nemanić*; OS), *Mālā ògrada* (MO), *Mālā péc* (BR, ĆG), *Mālā pècina* (RA), *Mālā tòrina* (MR), *Mālā Vārda* (VI), *Mālā Vinidža* (RA), *Mālā vràta* (HU), *Mālā Žàba* (CE, DBV, VI), *Mālē Obòdine* (SR), *Mālē poljàne* (PŠ), *Mālē stijēne* (G), *Mālē tvřdine* (G), *Mālī Hùm* (DBV), *Mālī brežùljak* (VI), *Mālī čèlīn* (VI), *Mālī dô* (OS), *Mālī dô kòd jamē* (OS), *Mālī dòlovi* (ĆG), *Mālī grād* (DO), *Mālī grèb* (HU), *Mālī Jáz* (HU), *Mālī Kičīn* (G), *Mālī klánac* (G, HU), *Mālī Králjev dô* (G), *Mālī Krävlijī dòlac* (HU), *Mālī krūševac* (GD⁴⁰¹), *Mālī kùk* (VI), *Mālī Kùk vràta* (BD), *Mālī lùkavac* (VI), *Mālī Metèriz* (NM), *Mālī Mītrovac* (G), *Mālī Mūrgovac* (BD), *Mālī Orlòvīc* (HU), *Mālī òštrovac* (DO), *Mālī Òtok* (DBV), *Mālī Pòretak* (DBV), *Mālī strānjīk* (G), *Mālī strùg* (NE), *Mālī škòlj* (NM), *Mālī Tròvor* (DO), *Mālī vřh* (GD), *Mālī vřt* (BD), *Mālō Ìlīno břdo* (BR), *Mālō plāndīšte* (DU), *Mātića dô prèd Valòm* (OS), *Mātića nřva pòd poljem* (OS), *Međubrde* (BD, MO), *Međuglāvica* (DO), *Međugòmīle* (DU, VI), *Međugørje* (BR, GL, HO), *Međugrāde* (MR), *Međukuke* (BD), *Međuòštròvci* (DO), *Međuputnice* (MR), *Međustrùge* (DBV), *Međuvràtine* (BD), *Međuvřti* (BD), *Na Čojèku* (BR), *Na kùtcima* (BD), *Na pòdini Radòjuša* (HO), *Na*

⁴⁰¹ Na lokalitetu se nalazi granični križ.

Premetači (BR), *Nà vrh dōla* (BD), *Nad vòlijōkōm ždrijélo* (HO), *Nàdgājnice* (G), *Nadgarášak* (HO), *Nadgòmila* (HO, MO), *Nadgòmīlje* (DZ), *Nàdgrebnice* (MO⁴⁰²), *Nadlazètina* (BD), *Nàpēc* (BR), *Nàtkuće* (NE), *Natpùti* (BR⁴⁰³), *Navijala više Žùpanj dōla* (G), *Niz Òsoje* (GD), *Nōvā ògrada* (DO), *Nōvā vòda* (GD), *Nōvī vr̃ti* (HO), *Nōvō grōblje* (DD), *Nōvō grōblje ù ogradi* (DD), *Njīva ispòd Kovragē* (G), *Njīva pòd Galovići* (OS), *Njivètina* (HU, NM), *Njivètine* (ĆG, NE, NM), *Njīvica* (BD), *Njīvice* (NM), *Ògrada pod cèstōm* (G), *Ògrade ispòd grōblja* (MO), *Ògrade pòd Pašekōm* (G), *Ògradica* (G), *Ògradice* (G), *Òzglāvci* (< *glava*; BR), *Pècina među Šcénam* (DO), *Pècina na Cìlju* (ĆG), *Pēc u Mèdedōj glāvi* (ĆG), *Pècina u Šánjića plòčam* (BD), *Plocètine* (GŠ), *Pòbrđa* (< **Podbrđa*; G), *Pòd Bajića gràbom* (G), *Pod Bràdatōm* (G), *Pòd Crnī vr̃h* (DU), *Pòd dō* (ĆG, MO), *Pòd Glīmčem* (G), *Pod Grédōm* (G), *Pod Grljkom* (OS), *Pòd kamenīm vr̃tlom* (PT), *Pod lòkōjnicam* (< *lokojna* 'lokva'; ŽU), *Pòd lokvōm dōlina* (DU), *Pòd pločam* (DU), *Pòd pločōm* (G), *Pòd pojatam* (BD), *Pòd Prášnōm glāvicōm* (HO), *Pod stijénama* (HU), *Podbalicuše* (GŠ), *Pòdastaje* (DBV), *Pòdbreznice* (BR, GL), *Pòdbrijēg* (ĆG), *Pòdbrijēst* (G), *Pòdbročište* (DU), *Pòdčatrnja* (DO), *Pòdgāče* (HO), *Pòdgājnice* (G), *Podglāvica* (CE), *Podgrādīnje* (GL), *Pòdgrebnice* (DU, G), *Podgrl̃c* (OS, VI), *Pòdjarište* (HO), *Pòdlokāvlje* (BD, MO), *Pòdlokva* (BD, G), *Pòdlokve* (DO), *Podlòpata* (HO), *Podlovrékovac* (BD), *Pòdmalokrn* (G), *Pòdmūrgovac* (BD), *Podòràšnice* (MO), *Podorlòvić* (HU), *Podòsoje* (BD, BR), *Podòsōjnica* (DU), *Podràzdōlje* (G), *Podràžište* (BD), *Pòdrēp* (GŠ), *Pòdrōsavice* (G), *Podrùpina* (HO), *Pòdstrūg* (ŽU), *Podùbōjnica* (DO), *Pòdulice* (ĆG, DO), *Podùmac* (DO), *Pòdvoda* (DO), *Pòdvode* (NM), *Pòdvōrje ispòd cr̃kvē* (MO), *Pòdvr̃anjak* (DU), *Pòdžablje* (G), *Pògorac* (< *Podgorac*; HU), *Pòklānci* (< **Potklanci*; NE), *Pòklāncē* (< **Potklančē*; HO), *Pòpjetnice* (< *petnjica* < *pećnica* < *peć*; G), *Postijénjak* (< **Podstijénjak*; G), *Pòstranjice* (< **Podstranjice*; G), *Pòstražište* (< **Podstražište*; G), *Pòtijēsni klānac* (G, NM), *Potkotlinjače* (HU), *Pòtkrājnice* (G, NE), *Potkriževac* (GD), *Potpàsac* (DO), *Potpècina* (DD, OS, SR), *Potpècina u Bajića vāli* (ĆG), *Potpècina ù Velikōm kùku* (BD), *Pòtpećak* (HU), *Potpècine* (ĆG), *Pòtpliće* (CE), *Pòtpod* (DO), *Potpòdine* (G), *Pòtpolja* (BD), *Potprisoje* (HO), *Pòtpūt* (HU), *Predṽrmac* (BD), *Prètpēc* (BR), *Prìpećak* (BR), *Pùč na Lùčilima* (< *puč* 'zdenac' < dalm. *puteu* < lat. *puteus* 'zdenac, studenac; zbiralište vode, kaljuža'; HO), *Pūt uz Glāvicu* (HU), *Ràvnā Žāba* (MR), *Rukāvi na Pjèščinam* (< *rukav* 'rukavac'; GD), *Srèdnjā dōlina* (VI), *Srèdnjā ògrada* (HU), *Srèdnjā ljèsa* (DO), *Srèdnjā òkūč* (G), *Srèdnjē njīve* (DD), *Srèdnji vr̃h*

⁴⁰² Na tome se mjestu nalazi manja nekropola stećaka.

⁴⁰³ Riječ je o masliniku.

(G), *Stârā* (GZ), *Stârā čättrnja* (CE, HU, RA, SR, ŽU), *Stârā čättrnja na Zäümlju* (MO), *Stârā gúvna* (HO⁴⁰⁴), *Stârā gúvna na brijégu* (HO), *Stârā làzina* (HO), *Stârē ògrade* (CE), *Stârē zidine* (NM), *Stârī čärdäk* (G), *Stârī Nèum* (NE), *Stârī tòr* (DU, G, HO, MO), *Stârī vìnogräd* (NE), *Stârō gròblje* (DD), *Stârō gròblje Zà Kapòm* (DD), *Stârō gúvno* (GZ), *Stârō sèlo* (HU, RA), *Stäroláz* (DO), *Strânjā glàvica* (BR, PT), *Studèčina* (< *studèčina* 'veliki zdenac'; BR), *Tòčilo u Vláci* (HU), *Tòr zà brdom* (GD), *Toríčak* (DZ), *Ù zagoram* (ĆG), *Ûblić* (< *ublić* 'mali ub' < *ubao* 'zdenac'; ŽU), *Ûblina* (< *ublina* 'veliki ubao'; G, RA), *Ûz ploče* (BD), *Vèlikā čättrnja* (DD, DZ, SR), *Vèlikā dùbrava* (ĆG, HU), *Vèlikā glàvica* (DBV), *Vèlikā gòmila* (BD, DO, HO, HU, PŠ), *Vèlikā gràdina* (BR, CE, GL, NM), *Vèlikā jàma* (VI), *Vèlikā kóca* (HU), *Vèlikā kòsa* (NM), *Vèlikā lòkva* (DZ), *Vèlikā Masláceva gòmila* (< *Maslać*; DO), *Vèlikā njìva* (HU), *Vèlikā òkuka* (HO), *Vèlikā pèc* (BR, G), *Vèlikā pècina* (DO, MO), *Vèlikā počivala* (GL), *Vèlikā srndāc/sändāc gòmila* (DBV), *Vèlikā strána* (OS), *Vèlikā šcéna* (HU), *Vèlikā Vùletića pèc* (BR), *Vèlikā bàtina* (NM), *Vèlikā Vārda* (VI), *Vèlikā vlāka* (GŠ), *Vèlikē njìve* (HU), *Vèlikē stijène* (G, VI), *Vèlikī bòrovi* (GŠ), *Vèlikī brežúljak* (VI), *Vèlikī čèlīn* (VI), *Vèlikī dó* (G, HU, MO, OS), *Vèlikī Kičīn* (G), *Vèlikī klánac* (G, HU), *Vèlikī krùševac* (GD), *Vèlikī kùk* (BD, VI), *Vèlikī lùkavac* (VI), *Vèlikī Orlòvíc* (HU), *Vèlikī òštrovac* (DO), *Vèlikī Ótok* (DBV), *Vèlikī Pòretak* (DBV), *Vèlikī pùt* (PŠ), *Vèlikī strájnik* (DU, G), *Vèlikī strúg* (NE), *Vèlikī škòlj* (NM), *Vèlikī Tròvor* (DO), *Vèlikō břdo* (DD, HO), *Vèlikō Ìlīno břdo* (BR), *Vèlikō plāndište* (DU), *Vèljī vrh* (G), *Vìnogräd u Mèdugòrju* (HO), *Vìsokā glàvica* (ĆG, GL, HO), *Vìsokā Glàvica* (VI), *Vìšebare* (G), *Višepòljina* (DU), *Vlāčina* (GŠ), *Vrèlo nà Jaslam* (CE), *Vrèlo u Vároškōj lúci* (GŠ), *Vrèlo za vrtačinam* (GŠ), *Vrh sèla* (G), *Vřt nà Čatrnji* (BD), *Vřt na Rázdòlju* (DO), *Vřt pod Gostiljom* (OS), *Vřt pod tòrom* (BD), *Vřt ù Dübōj* (DU), *Vřt ù Klačnōj òmeđini* (DO), *Vřt u Làzini* (OS), *Vřt u Lećèvištima* (HO), *Vřt u Ljaniku* (DO), *Vřt za Gúvnom* (HO), *Vřtècā kàmenica* (PŠ), *Vřtina* (PT), *Vřti nà Izdròvcu* (HO), *Vřti okó kùcā* (DO), *Vřti pod Kolòvodòm* (DO), *Vřti pòd kućòm* (G), *Vřti u Lazètini* (G), *Vùletića mālā njìva* (OS), *Zà Bādon* (DBV), *Zà Kapòm* (DD), *Za Křcima* (DBV), *Za Kùkoje* (GD), *Za Kùpinjāk* (DBV), *Za Nògòn* (DBV), *Za Prijélazom* (HU), *Za Síljevцем* (RA), *Za Vřtačinam* (GŠ), *Zàblatak* (HU), *Zàbrijég* (BD, GL), *Zàcrljēnja* (MO), *Zādō* (BD, DU), *Zādūpci* (HU), *Zàgradac* (< *Za Gradāćac*; G), *Zagràdičine* (GR), *Zàgrmice* (HU), *Zàguvnice* (G), *Zàkamēnje* (DZ), *Zàkljenak* (GZ, ŽU), *Zakòlenīk* (HU), *Zàkuk* (BD), *Zàlokāvlje* (GL, HO), *Zàlokve* (PT), *Zàmalokrn* (G), *Zàmürgovac* (BD), *Zanàklo* (RA), *Zanòga* (VI), *Zàoštrovac* (DO), *Zàpojata*

⁴⁰⁴ Na taj su lokalitet često dohodili Romi s čergama i konjima.

(BD, DO), *Zàpolje* (HU), *Zàprāšnā glāvica* (HU), *Zàpreviš* (HU), *Zàprevišje* (HU, PŠ), *Zàradēž* (NM), *Zàulice* (ĆG), *Zàūmlje* (BD, MO), *Zàvrāta* (GL)

Dvorječni se odnosni toponimi najčešće tvore od pridjeva i imenice (npr. *Dobri stani*), pri čemu se odnos među samim toponimima najčešće iskazuje antonimnim parovima pridjeva, pri čemu antonimni parovi *gornji – donji* izražava prostorne⁴⁰⁵, *mali – veliki*⁴⁰⁶ (rjeđe *velji*) kvalitativne, a *stari – novi* vremenske odnose.⁴⁰⁷ Antonimni su nizovi maksimalno tročlani (*mali – srednji – veliki*) zbog znatnog ograničenja mogućnosti stupnjevanja antonima u toponimiji (Frančić-Mihaljević 1997–1998:88). Postoje i toponimi kod kojih antonimna sastavnica izostaje (tj. ona je \emptyset ⁴⁰⁸). Kod dvočlanih se toponima tvorenih od prijedloga i imenice antonimija iskazuje antonimnim prijedlozima (npr. *Ispod Čojeka* i *Na Čojeku*). Kao na Braču i u Zažablju je u tvorbi toponima najučestaliji prijedlog *pod* koji označuje mjesto pod proplankom koje je pogodno za obradu (usp. Šimunović 2004:203). Veliko slovo na drugome članu toponimijske sintagme (ili dvorječna ili višerječna) znak je da je, osim kod dijela antonimnih toponima antroponimnoga postanja (npr. *Mali* i *Veliki Kičin*), u mjesnoj toponimiji uščuvan i toponim kojima su antonimni toponimi motivirani (npr. *Kičin*). Antonimija se iskazuje i kod jednorječnih istokorijenskih antonima. Prostorni se odnosi u jednorječnim istokorijenskim toponimima iskazuju prefiksima *nad-* i *pod-* (*Nadgrebnice* i *Podgrebnice*) ili *pod-* i *za-* (*Podmalokrni* i *Zamalokrni*; *Podmurgovac* i *Zamurgovac*; *Podulice* i *Zaulice*) te sufiksima *-etina* i *-ica* (*Lokvetina* i *Lokvica*).

Unutar ove skupine nalazimo mnoge toponime koji se sastoje od apelativa i toponimijske sintagme s tim da često zemljopisni objekt lokalizira toponimijska skupina, odnosno dodatak apelativa omogućuje točnu ubikaciju samoga toponima (*Dolina na Radojuši*, *Gomila ispod Radića guvna*, *Gomila u Graovištima*). Razlog je tomu mnoštvo toponima tvorenih apelativima kao što su *do* (čak 107 zažapskih toponima sadržava apelativ *do*),

⁴⁰⁵ Antonimni par *gornji – donji* najčešće susrećemo kod dvorječnih toponima (npr. *Donji Pištet* i *Gornji Pištet*), ali i kod toponimijskih sintagma (npr. *Donji/Gornji Granač greb* za koji imamo potvrđen toponim kojim su navedena dva toponima motivirana te *Donji/Gornji Oridni klanac* gdje ne nahodimo toponim **Oridni klanac* kojim su navedena dva toponima mogla biti motivirana). U ojkonomiji pridjev *gornji* ne označuje uvijek položaj na višoj nadmorskoj visini, nego kadšto i stariji položaj naselja (tako je sigurno u primjeru *Gornji Moševići*, a vjerojatno i u primjeru *Gornji Drijen*).

⁴⁰⁶ Primjerice *Mala dubrava/Velika dubrava*, *Male stijene/Velike stijene*, *Mali Kičin/Veliki Kičin*, *Malo plandište/Veliko plandište*.

⁴⁰⁷ Usp. Frančić-Mihaljević (1997–1998). U radu se donosi i popis hrvatskih antonimnih ojkonomija (89–99). Zanimljivo je da se u ojkonomiji Neretvanske krajine vremenski odnosi iskazuju i brojem. Tako je selo *Krvavac* administrativno podijeljeno na naselja *Krvavac 1* (nalazi se na prvotnome položaju sela na desnoj obali rijeke Neretve) i *Krvavac 2* (novije naselje na lijevoj obali rijeke Neretve nastalo izgradnjom kuća na negdašnjim obradivim površinama uz Bosansku transverzalu). Zanimljivo je da u skupini toponima koji označuju oblik i površinska svojstva tla nahodimo antonimni par *dubok – nedubok*.

⁴⁰⁸ Tako je, primjerice, u odnosu *Čaršija* i *Gornja Čaršija*. Ne nahodimo toponime **Donja Čaršija*. Kod jednorječnih toponima nahodimo primjer *Previš* i *Zapreviš*. Ne postoji toponim **Pretpreviš*.

čatrnja, *gumno* (ističem toponim *Gumno pod Gumnom*), *lazina*, *njiva*, *ograda*, *vrh*, *vrt* i slično, tj. ograničeni broj apelativa kojima se tvore toponimi. Zbog velike gustoće toponima u gorskim predjelima Zažablja često dolazi do homonimije te su dodatci apelativima presudni za točnu ubicaciju toponima. Kadšto pak toponimijska sintagma ima funkciju atributa (npr. *Od Imotice granica*, *Pod lokvom dolina*). Mnogi se toponimi ne osjećaju više kao višestani. Tako se toponim *Za nògòm* sve češće zamjenjuje lik *Zanòga*⁴⁰⁹, a ojkonom *Pòd Glīmčem* likovima *Pòd Glimač* i *Glīmač*. Mnogi od toponima svrstanih u ovu skupinu upućuju na toponime koji su nestali (npr. *Gornja gomila*⁴¹⁰).

4.2.1.4. toponimi motivirani nazivima biljaka i biljnih zajednica, biljnih plodova i dijelova biljaka te biljnih preradevina⁴¹¹: *Bòrovac* (< *bor*⁴¹² 'Pinus halpensis'; GŠ), *Bòrovi* (GŠ), *Botùrice* (< *botur* 'rogoz, Typha latifolia'; DBV), *Brèstica*⁴¹³ (< *brijest* 'Ulmus campestris'; GL, NM, VI), *Brèstova* (DO), *Brèstova glàvica* (BD, MO), *Brestòvača* (GŠ), *Brèstove rùpe* (HU), *Brèstovī trãp* (OS), *Brgatova tòrina* (< *brgat* 'šibljje' < dalm. *virgultu*; PT), *Bròćanac* (< *broć*⁴¹⁴ vrsta trave, *Rubia tinctorum* L.; BR), *Břštanov dô* (< *brštan* 'bršljan, Hedera helix L.'; MR), *Břštanova glàvica* (HU), *Břštanova gràdina* (HU), *Břštanova pròdò* (BR), *Břštin* (< *brštin*⁴¹⁵ 'bršljan'; NE), *Břštin glàvica* (ĆG), *Cèr* (< *cer* 'Quercus cerris' < lat. *cerrus*; PŠ), *Cèrova dòlina* (HO, HU), *Cèrovī dô* (CE, SR), *Cřljenā dùbrava* (BR), *Čàlina* (< *čalina* 'drača' < tur. *çalı*; HU), *Čèdarevine* (< *čedar* 'cedar, Cedrus'; DD), *Čèplijěš* (< *čepliceš* 'biljka iz porodice ljiljana, Asphodelus'; OS), *Čèsmine* (< *česmina* 'Quercus ilex'; VI), *Čèsmínovice* (HU), *Dràće* (< *drača* 'Paliurus spina-christi'; BD, SR), *Dràčev dô/dòl* (VI), *Dràčeva dòlina* (ĆG, HU, MO), *Dràčeva glàvica* (DBV, PT), *Dràčeva pròdò* (HO), *Dràčevac* (NE), *Dràči* (GD), *Drènova rùpa* (< *drijen*⁴¹⁶ 'Cornus mas'; HU), *Drènovci* (DZ), *Drènove rùpe* (SR), *Drènovi* (HU), *Drènovī dô* (HO) *Dùba* (< *dub* 'hrast'; ŽU), *Dùbova lásta* (VI), *Dùbrava* (<

⁴⁰⁹ U obližnjem Hrasnu bilježimo obrnut slučaj. Ondje postoji zaselak čije je službeno ime *Potkùla*, ali njegovi stanovnici govore da žive u zaselku *Pod kùlòm*.

⁴¹⁰ Nije zabilježen toponim **Donja gomila*.

⁴¹¹ U ovu skupinu ne ubrajam toponime motivirane nazivima biljaka koje se uzgajaju u gospodarske svrhe.

⁴¹² U prošlosti je *bor* označivao tamnu šumu pa je moguće da apelativ *bor* (barem na gradačkome području) ušćuvan upravo u tome značenju, osobito ako imamo na umu da na gradačkome području crni i primorski bor nisu samonikle vrste nego su zasađeni na Radojuši (Žukovice) i Brestovoj glavici (Moševići; usp. Katić 2009:430).

⁴¹³ U nedalekoj Trebimlji bilježim i apelativ (sic!) *brèstica* 'lokva za pojenje'. Apelativ je nastao prema istoimenoj lokvi. Brijest je u pučkome vjerovanju (kao i drijen) simbol zdravlja, a obično se brestova stabla nahode uz lokve i druga manja zbirališta vode.

⁴¹⁴ Nekoć se broć uzgajao da bi se tkanina mogla bojiti u crveno.

⁴¹⁵ Moguće je da je i dio srodnih toponima motivirano nazivom za vrstu zanovijeti *brs* (< *brst*). Riječ je o zanovijeti s koje je ovca dignula list.

⁴¹⁶ Od drenjina se некоć činila i rakija drenovača.

dubrava 'bjelogorična šuma'; BR, DO, HU, MO, NM, RA, TU, ŽI), *Dùbravac* (NM), *Dùbrave* (HU, VI), *Dùbravica* (BD GŠ), *Dubrôve* (BR), *Dùbrôvnik* (ĆG), *Dúpca* (< *dubac*; HO), *Gâj* (< *gaj* 'uzgojena šuma'; DD, GŠ, VI), *Gàràč br̃do*⁴¹⁷ (< *garač* 'vrsta trave koja raste na opožarenim mjestima, *Hypericum perforatum*'; BR), *Gozdènica* (< *gozd* 'gvozd, šuma'; DBV), *Gràb* (< *grab*⁴¹⁸ '*Carpinus orientalis*'; PT), *Gràbi* (GD), *Gràbljī dòlac* (HU), *Gràbovā glàvica* (HO), *Gràbovā jàma* (SR), *Gràbovī dō* (OS), *Gràbovina* (HO, OS, SR), *Gràbovine* (BD, GŠ, HU), *Gràbovo jànjelo* (GL), *Grlīn nřiva* (< *grlin* 'grlič tikve' < *grlo*; MO), *Gũšcē br̃do* (< *guštik* 'gusta šuma'; NM), *Ispod žúkvē* (< *žukva* '*Juncus*'; GŠ), *Jàgodnīk* (< *jagodnik* 'planika, *Arbutus unedo* L.'; GZ, RA, ŽI, ŽU), *Jàgodnjāk* (usp. *Jagodnik*; ŽU), *Jambùtina*⁴¹⁹ (< *hambutina* 'žbunje'; HO, HU), *Jasènica* (< *jasen*⁴²⁰ '*Oleaceae Fraxinus*'; DD, GZ), *Jàsenaova dòlina* (HU), *Jàsenovī brijêg* (DBV), *Jažèvetica* (< *jaževica* 'veprina, *Ruscus aculeatus* L.'; VI), *Ježèvić* (HU), *Kalòpera* (< *kaloper*⁴²¹ 'Božja plahtica, *Tanacetum Balsamica*'; DZ), *Kalòperice* (PŠ), *Kàpina* (< *kapina* 'kupina, *Rubus ulmifolius*'; DZ, PT), *Klijénak* (< *klijen*⁴²² '*Acer campestre*'; DD, G, RA), *Kljèn* (HU), *Kljèn glàvica* (HU), *Kljénak* (GŠ, GZ, MR, PT), *Kljènište* (< *kljenište* 'prostor na kojemu je posječena kljenovina'; DU), *Kljènovè rùpe* (HU), *Kòd krušākā* (HO), *Kod zelènikā*⁴²³ (< *zelenika* 'vrsta stabla, *Buxus*'; HO), *Kòmolj* (< *komolj* 'divlji pelin, *Artemisia vulgaris*'; CE, GŠ, HO, OS), *Kòščelov klánac* (< *koščela* '*Celtis australis*'; G), *Kòščelova glàvica* (BR, VI), *Kòščelovac* (DO), *Krèki* (< *kek* 'posječeno stablo kojemu su korijen i žile ostali u zemlji'; G), *Krèkovi* (G), *Krèkovica* (< *kekovica* 'posječena šuma'; G), *Krñjica* (< *krna* 'nedirak, *Balsamina hortensis*'; GL), *Kr̀statī d̀ub* (HU), *Krušènica* (NM), *Kr̀šev D̀o/D̀ol* (< *kruška*⁴²⁴ '*Pyrus*'; VI), *Kr̀ševa glàvica* (GD), *Kr̀ševica* (BD), *Kr̀ška* (HU), *Kr̀škova d̀olina* (PT), *Kr̀škove d̀oline* (CE)⁴²⁵, *Kúnak* (< *kun* < *kljen*; HU), *Kùpinova jàma* (< *kupina* '*Rubus ulmifolius*'; GL, PŠ), *Kùpinova p̀éc* (NE), *Kùpinovac* (PT), *Kùpinovača* (HU), *Kùpinove p̀ecine* (ĆG), *Kùpinovī d̀o* (HU), *Kùpinovice* (HU), *Kùpinjāk*

⁴¹⁷ Uz toponim Garač brdo veže se legenda o Šimracima čije su kuće spaljene tijekom jednoga od uskočkih upada. Slične se predaje povezuju s Jurkovićima s Brštanice, Šutalima s Dašnice te Pratežinama s Vidonja.

⁴¹⁸ Od bijeloga se graba nekoć pržio kvalitetan ugalj za kovačke vatre, od mladica se graba izrađivala užad za vezanje snopova žita, a grabov je šušanj služio kao prostirka stoci da bi se na koncu pretvarao u stajsko gnojivo.

⁴¹⁹ Sličnoga je postanja i ojkonom *Hòdbina* (< psl. **hьbьtь* 'šibljje'), selo nedaleko od Mostara.

⁴²⁰ Jasenovina je služila za ispitivanje je li voda pitka. U lokvu ili kamenicu stavljala se jasenova grana i ako bi pustila boju, to je značilo da je voda zdrava. Od crnog se pak jasena dobivala crna boja kojom se bojilo vunene kabanice i pređu.

⁴²¹ Kaloper je, osim po ljekovitim svojstvima, ujedno i simbol djevojke spremne za udaju. Naime, djevojke spremne za udaju nose za pojasom stručak kalopera.

⁴²² U starim su kljenovim deblima pčelari smještali ulišta.

⁴²³ Upravo s kratkosilaznim naglaskom.

⁴²⁴ U Zažablju je uglavnom rasla kruška trnovača ili divlja kruška.

⁴²⁵ Toponimi *Kruškova dolina* i *Kruškove doline* mogli bi se dovesti u svezu i s nadimkom *Kr̀ško* razmjerno često potvrđenim na obrađenome području. U Metkoviću ga tako nosi jedan pripadnik roda Volarević.

(DBV), *Lìpov dô* (< *lipa*⁴²⁶ 'Tilia'; HU), *Lišac* (vrsta trave; VI), *Líšća* (< osl. **lěsz* 'lisnata šuma'; DZ, GZ, PT, ŽU), *Lišnjàčina* (DBV), *Lòvora* (< *lovor* 'Laurus nobilis'; DU), *Lovòrike* (VI), *Lòvornā gòmila* (ĆG), *Lòvornī dòlac* (MO), *Lòvornice* (NM), *Lòzova pècina* (HU), *Ljèljen* (< *ljeljen* 'liljan, Liliun candidum'; HU), *Ljèskovac* (< *ljeska*⁴²⁷ 'Coryllus Avellana L.'; HU), *Mālā krùška* (HU), *Māljava* (< *maljava* 'sljez' < lat. *malva*; BD), *Metiljavī dô* (< *metilj* 'vrsta trave, Lysimachia nummularia'; BD), *Mètulja* (trava; DZ, GZ, HU), *Mljèčèrnīk* (< *mlječèrnīk* 'vrsta ljepljive trave, Sanchus oleraceus'; NM), *Mûrtinjāk* (< *murta* 'mirta, Myrtus communis' < vlat. *myrtella*; HU), *Òkrùglā zelènika* (SR⁴²⁸), *Òpasānā dùbrava* (GL), *Òrmān* (< *orman* 'šuma' < tur. *orman*; DZ), *Òskruše* (usp. *oskoruša* 'Sorbus domestica'; HU), *Òskrùšnica* (OS), *Òskrùšnice* (DO), *Pāsāk* (< *pasjak* 'vrsta divljega zelja'; G⁴²⁹), *Pèlinova glàvica* (< *pelin* 'Artemisia arboresens'; DBV), *Plànikova gréda* (< *planika* 'Arbutus unedo'; HU), *Pod dùpčić* (DO), *Pod kòšćelōm* (< *košćela* 'Celtis australis'; DBV), *Pòdbōr* (DBV), *Podòskoruša* (DO), *Pòprātnī dô* (< *poprat* 'paprat, 'Pteridophyta'; DU), *Pòtkapine* (ĆG), *Rāstī dòlac* (< **hrastji* < *hrast* 'Quercus'; NE), *Rástina* (SR), *Rástovī pòd* (SR), *Rástovice* (BR), *Rāvnā líšća* (HO), *Rûjevo gúvno* (< *rujevina*⁴³⁰ 'Rhus cotinus'; MR), *Rûšće* (< *hrust*⁴³¹ 'šuma s niskim drvećem', usp. slov. *ruš* i lat. *rūstum*; G), *Rúštica* (usp. *Rušće*; GZ, HO, HU), *Sijèrnā dòlina* (< *sijerak*⁴³² 'sirak, metlika, Sorgum vulgare'; DU), *Sijèrnō* (VI), *Sîrnā gòmila* (usp. *Sijerna dolina*; GŠ), *Smr̀dljike* (< *smrdljika* 'Pistacia terebinthus L.'; DZ), *Smrèčārje* (DBV), *Smrèkov kùk* (GŠ), *Smrèkova dùbrava* (DU), *Smrèkova glàvica* (< *smrijek* 'Juniperus oxidendrus'; DBV, HU), *Smrijèče* (G), *Smrèkovi* (GŠ), *Smrèkovina* (G, NM), *Smr̀kova glàvica* (VI), *Sōmine* (< *somina* 'Juniperus phoenicea; NE), *Stremènā dùbrava* (< *stremen* 'papučice koje vise s obiju strana sedla i u koje jahač umeće noge, uzengije' + *dubrava*; DU), *Šibōnjica* (GŠ), *Šìpov dô* (< *šip-* 'Punica granatum'; GD, HU), *Šìpovac* (SR), *Šìpōvce* (DBV), *Šìpovica* (GD, MO), *Šìpovine* (HU), *Šùmet*⁴³³ (NM), *Šùšnjatā dòlina* (ŽU), *Tetivika* (< *tetivika*

⁴²⁶ Lipa je sveto slavensko stablo. Nekoć je bilo uobičajeno vjerovanje da grančica lipe štiti od groma i požara ušćevano u uzrečici: *Cvjetokitna lipo, tebe u tvojoj srdi, niti Perun žarkom strijelom ne nagrdi*. U Zažablju se počela saditi tek koncem 80-ih godina prošloga stoljeća.

⁴²⁷ Ljeska se smatrala svetim stablom (naziva se i božjom sestricom) te se stavljala na sljemena kuća kako bi ukučane sačuvala od groma.

⁴²⁸ Na tom je lokalitetu vojska ravnala teren.

⁴²⁹ Na lokalitetu se nalazila o pretpovijesna gradina.

⁴³⁰ Rujevina je služila za bojanje tkanine u zlatnožutu boju.

⁴³¹ Petar Skok (3:176) drži da je riječ o predindoromanskoj riječi.

⁴³² Od sijerka se pravio i kruh težak za probavu pa se, da bi kruh postao ukusniji, sijerak miješao s raži.

⁴³³ Toponim *Šumet* na dubrovačkome području Petar Skok (3:508) i Petar Šimunović (2005:59) izvode od dalm. *Juncetu* te toponim dovode u svezu s tal. *Gionchetto*, dok Vojmir Vinja (3:333) upućuje na tal. apelativ *Giunchetto* 'rogozište, rogozom obraslo područje'. S obzirom na činjenicu da je rogoz biljka koja se javlja uz vodotoke te s obzirom da se uz *Šumet* nahodi nekoliko brdskih vrela (postoji i toponim *Izvroće*), čini se da bi se je pri tumačenju ovoga toponima primjerenije bilo Vinjino tumačenje.

'Smilax aspera'; HU), *Trénslova glàvica* (< *trensla* 'rašeljka, Prunus mahaleb L.'; PŠ), *Trijénsla* (DBV, G, HU), *Trñke* (< *trn*⁴³⁴ 'Prunus spinosa'; DO), *Trñov dô* (BR), *Trñova kàpa* (HU), *Trñova rùpa* (< *trn*; GD, HU), *Trñovac* (GL), *Trñovače* (G, PT), *Trñova rùpa* (GD, HU), *Trñove rùpe* (SR), *Trñovi* (CE), *Trñovī klánac* (HU), *Vèlikī dûb* (HU), *Verèmet* (< *veremet/veremot*⁴³⁵ 'poljičac, Menta pulegium' < tur. *verem otu*; DZ), *Vītī jàsēn* (DU, ŽU), *Vòčnā dòlina* (< *voče*; DU), *Vòlūjci* (< *volujac* 'Anchusa officinalis'; DBV), *Vrèškovina* (< *vrijesak*⁴³⁶ 'Satureia montana'; BD), *Vršnē dòline* (usp. *Vreskovina*; HO), *Zaçèsminice* (HU), *Zànovēće* (< *zanovet*⁴³⁷ 'Petteria ramentacea'; HU), *Zànovetnā dòlina* (VI), *Zèlenā tráva* (DU), *Zelènike* (< *zelenika* 'Phyllirea latifolia'; DBV, GŠ), *Zelènikova glàvica* (DD, DO, GL), *Zelènikova kàmenica* (MO), *Zelènikovac* (ĆG, RA, VI), *Zènīk* (< *bzen* 'bazgin, zovin'; HU), *Zòvī dô* (< *zovina* 'bazga'; VI), *Žiljevača* (< *žilj* 'ljiljan'; MR), *Žùkovice* (< *žuka* 'Junceus'; ŽU)

U zažapskoj su se toponimiji odrazili mnogi apelativi koji upućuju na postojanje raznorodnih vrsta stablašica (*bor, brijest, cedar, cer, česmina, drijen, dub, grab, hrast, jasen, kljen, koščela, kruška, lipa, ljeska, oskoruša, smreka, somina, šipak i trijensla*) i grmolikih biljaka (*brijest, drača, kupina, lovor, murta 'mirta', planika, smrdljika, zelenika i žukva*). U mjesnoj su se toponimiji ušćuvali i sljedeći nazivi trava: *broć, garač, lišac, metilj, metulja, mlječar, paprat, rujevica, sijerak i volujak*. Razmjerno su rijetki odrazi biljaka penjačica (*brštan i tetivika*), divljega zelja (*pasjak*) te ukrasnoga (*ljiljan*), močvarnog (*botur* 'rogoz') i ljekovitog bilja (*krna* 'nedirak', *maljva* 'sljez' i *veremet* 'poljičac'). Dijelovima su biljke motivirani toponimi *Grlin njiva* (< *grlin* 'grič tikve') te *Kreki* i *Krekovi* (< *kek* 'posječeno deblo'), a apelativ *dupca* upućuje na drvoprerađivačku djelatnost. U toponimiji su ušćuvani i apelativi kojima se označuju biljne zajednice, poglavito šume (*dubrava, gaj, gozd, guštik, lišća, orman i rušće*), ali i zajednice grmolikih biljaka (*brgat, jambutine i šušanj*). Česta je pojava sinonimnih apelativa koji su se odrazili u ovoj skupini toponima (*jagodnik : jagodnjak : planika; žilj : ljeljen*), a kadšto su članovi sinonimskih parova raznojezičnoga postanja (npr. *čalina : drača; dubrava : orman*).

I u toponimima motiviranima nazivima biljaka ogleda se reljefna raznolikost Zažablja u kojemu nalazimo i močvarno, i sredo zemno, i gorsko bilje. Vrlo je znakovita velika rasprostranjenost toponima motiviranih različitim vrstama hrasta, pogotovo na gradačkome

⁴³⁴ Dio je toponima koji sadražavaju naziv biljke *trn* vjerojatno motiviran pučkim vjerovanjem da se crni trn (ili trnjina, *Prunus spinosa*) pušta da raste u blizini kuća kako bi se zli duhovi na njih naboli.

⁴³⁵ Riječ je o ljekovitoj travi koja pomaže pri liječenju plućnih bolesti. Puk pak veremetom naziva državno zemljište.

⁴³⁶ Vrijesak je veoma bitan u pčelarstvu jer cvjeta razmjerno kasno (od kolovoza do listopada).

⁴³⁷ Zanovijet je najmedonosnija biljka u ovim krajevima, a i koze i ovce su se puštale u zanovijet da bi im i meso i mlijeko bili ukusniji.

području. Apelativ hrast ne označuje uvijek samo vrstu drveća, nego i listopadnu šumu općenito. Učestalost toponima motiviranih određenim biljnim nazivom ne odražava njihovu rasprostranjenost. Tako na hutovskom području bršljan raste samo na Trudnju i Brštanovoj glavici, a odraze naziva spomenute biljke u Zažablju nahodimo još u Broćancu, Čukovoj Gredi, Mramoru i Nerađu. Odrazi su pak apelativa *brijest* u Zažablju razmjerno česti jer se uz njega obično nahode vrela i zbirališta vode.⁴³⁸

4.2.1.5. zoonimi, toponimi u svezi sa zoonimima (imenima životinja), nazivima životinja te životinjskih organa i staništa: *Crnī gùdīn* (< *gudin* 'prasac'; BD), *Čùkovic*a (VI), *Čùkov kùk* (< *ćuk*; DO), *Čùkova Gréda* (ĆG), *Čùkova kùka* (GD), *Čùkovača* (< *ćuk*; BR), *Čùkova glàvica* (DBV), *Čùkove glàvice* (DBV), *Čùkovī kùk* (GŠ), *Čùkovina* (GŠ), *Dikonjina rùpa* (< *Dikonja*⁴³⁹ 'ime vola'; HU), *Golùbinac* (< *golub*⁴⁴⁰; BD), *Golùbīnka* (DBV, GL, HU, VI), *Grličine* (< *grlica*; DZ), *Hòrljā glàva* (: *horo* 'orao'; MR), *Jārčev kùk* (< *jarac*; BR), *Jāzāvčeve dòline* (< *jazavac*; DBV), *Jāzavičina potpècina* (DD), *Jéjavica* (< *jejina* 'vrsta sove'; VI), *Jézeva jàma* (HU), *Kāčina pècina* (< *kāča* 'zmijsa'; DU), *Kāčenova rùpa* (HO), *Klèk* (< *klek* 'vrsta ptice, leganj, *Caprimulgus Europeanus* L.'; GL, HU, NM), *Klèpica* (usp. *klepo* 'ovan'; GL), *Kòbiljā* (NM), *Kòbiljā glàva* (< *kobila*⁴⁴¹; GL), *Kòbranj Dò/Dòl* (< dalm. *caprula* 'koza'; VI), *Kòmārna* (< *komar* 'komarac'), *Kònjskī strùg* (< *konj*; ĆG), *Kònjškò* (DZ), *Kòrnī dò* (< *korni* 'kornjačin'; DBV), *Kornjātuša* (DBV), *Kozàrica* (GL), *Kòžī klánac* (GL), *Krāvlijī dòlac* (HU), *Krèkljavica* (< *krekljavica* 'vrsta žabe'; DU), *Kr̀kavac* (< *krkavac* 'vrsta ptica iz reda gušcarica, *Anas crecca*; DBV), *Kùkavica* (HU), *Kùnò òsoje* (GL), *Kùnjē dòline* (GL), *Lābutovica* (GŠ), *Līsina pècina* (< *Lisa*⁴⁴²; HU), *Māčijā glàvica* (< *mačka*; BR, PT), *Māčkova ljūt* (NM), *Mečēnīk* (< *mečenik* 'stanište medvjeda'; NM), *Mèčinak* (NM), *Mèčīnci* (usp. *Mečenik*; NM), *Mèded* (< *međed* 'medvjed'; GR), *Mè(đe)đā glàva* (< *međed*; ĆG), *Mèdedī brijēg* (< *međed*; BR), *Mèdedī dòlac* (PŠ), *Mīskā glàvica* (< *Zmijaska glavica*; NM), *Òrlić* (< *orao*; DO), *Órlov kùk* (GŠ, HU), *Órlovac* (NE), *Orlovīć* (HU), *Orlovīci* (BR), *Òrò* (DBV), *Òrò kùk* (VI), *Övčā pēc* (< *ovca*; BR), *Pāšē*⁴⁴³ *jāme* (< *pas*; ĆG), *Pòdmečē plòče* (: *mečka*; G), *Potr̀kos* (< *potrkos* 'vrsta močvarne ptice, *Otis tarda*'; DU), *P̀rcinov kùk* (GŠ), *Priljepak* (<

⁴³⁸ U Gradcu postoji uzrečica: *De raste brijest, tu ima i podzemne vode.*

⁴³⁹ Ime bilježi ARj 2:396.

⁴⁴⁰ Petar Šimunović (2004:199) napominje da se slični toponimi mogu povezivati i sa starim oblikom pridjeva *dubok – glòbokъ*. Golubinka je jama u Dobranjama.

⁴⁴¹ Ne treba posve odbaciti ni mogućnost izvođenja od apelativa *kobiljak* 'sedlo' koji se često pojavljuje u oronimiji.

⁴⁴² Lisa je bijela pjega na tijelu životinje ili ptice (< psl. **lysъ* 'plješiv') te je često ime kobile (Brozović Rončević-Čilaš Šimpraga 2008:51, 53).

⁴⁴³ Moguće je da pridjev *paši* nosi starije značenje 'prljav, smrdljiv', kako je potvrđeno na splitskome području u 12. st. (SK:284)

priljepak 'vrsta puža, *Pantella coerulea*'; VI), *Prknjezovo gnijézdo* (GŠ), *Rêp* (GŠ), *Rišov pr̄t* (DBV), *Sòkolovača* (HU), *Trstènjāk* (< *trstenjak* 'vrsta ptice, *Acrocephalus paludicola*'; VI), *Ūčjāk* (< *učjak* 'vučjak, *Lupinus sativus*'; VI), *Ūnka* (< *unka*⁴⁴⁴ 'vrsta žabe, *Bombina variegata*'; DBV), *Vòlíc òsoje* (HU), *Vòlijěcē* (< *vol*; GD), *Vòlijěčkā lazètina* (< *volijeći* 'volujski'; ŽU), *Vòlūc kòrito* (HU), *Vùčijā dòlina* (< *vuk*; DO, OS), *Vùčijā péc* (DO), *Vùčijē kàmenice* (HU), *Vùčje jàme* (VI), *Vukòdole* (< *Vukove dole* 'Vukove doline'; VI), *Vûkov dō* (GL), *Vûkov klánac* (NM, VI), *Zèbelj* (< *zeba*; ŽU), *Zêcev dō* (< *zec*; BD, DO), *Zèčijē vláke* (PT), *Zm̄jina glàvica* (DBV), *Zm̄jskā ljūt* (MR), *Zv̄njā glàvica* (DBV), *Zvjèrova jàma* (PŠ), *Žāba* (BR, CE, DBV, G, SR, VI), *Živ̄nskō gúvno* (HU), *Žúna* (VI)

U zažapskoj toponimiji odrazili su se nazivi životinja s kojima su Zažapci bili u doticaju, koje su imali određenu važnost u njihovu životu. Odrazi su naziva životinja i na ovome mikroprostoru (kao uostalom na čitavome hrvatskom povijesnom prostoru) često imali zaštitničku (profilaktičku) funkciju. U zažapskoj su se toponimiji odrazili nazivi domaćih životinja: *gudin*⁴⁴⁵, *jarac*, *kapra* 'koza', *klepo* 'ovan', *kokoš*, *konj*, *koza*, *krava*, *mačka*, *ovca*, *pas*, *prč* i *vol*. Apelativ *kapra* i *prč* mjesnome su stanovništvu posve neprozirni, što se ogleda i u neetimološkome *ć* koje nahodimo u toponimu *Prćinov kuk*⁴⁴⁶. Od imena je životinje (zoonima) potekao toponim *Lisina pećina*. Također su uočuvani i mnogobrojni nazivi ptica⁴⁴⁷ (*ćuk*, *golub*, *grlica*, *jejina* 'sova', *klek*, *labud*, *orao*, *potrkos*, *prknjez*, *sokol*, *trstenjak*, *zeba* i *žuna*). U mjesnoj su se toponimiji uočivali sljedećih divljih životinja: *jazavac*, *jež*, *kuna*, *međed* 'medvjed' i *mečka* 'medvjedica', *ris*, *vuk* te *zec*. Učuvan je i apelativ *mečinak* kojim su se imenovala medvjeda staništa. Nazivima su vrsta žaba motivirani toponimi *Krekljavica* i *Unka* te opći naziv za žabu (*Žaba*). Uočuvana su i dva naziva za zmiju – današnji opći naziv *zmija* te negdašnji i gotovo posve istisnuti *kača*. U Zažablju se kornjača naziva *žabom kornjatušom* te je za toponim *Korni do* nemoguće posve sigurno odrediti odnosi li se na žabu ili kornjaču. Uostalom, ime gore Žabe koja dominira ovim pograničnim područjem stanovnici dalmatinskoga dijela Zažablja tumače sličnošću sa žabom, a stanovnici hercegovačkoga dijela Zažablja sličnošću sa žabom kornjatušom, tj. kornjačom. Mjesnim je nazivom za kukca – *komar* 'komarac' – motiviran toponim pridjevskoga postanja *Komarna*, a nazivom za školjku *priljepak* istozvučni toponim. Toponim *Rep* odnosi se na dio životinjskoga dijela te označuje

⁴⁴⁴ Riječ je njemačkoga (< njem. *Unke*) ili mađarskoga postanja (ondje je apelativ homoniman hrvatskomu). Na upućivanju na tu mogućnost zahvaljujem Kreši Megjeralu Sučeviću.

⁴⁴⁵ Riječ je o mjesnome općem nazivu za prasca.

⁴⁴⁶ I ime sela Prćavci u zapadnoj Hercegovini (okolica Čapljine) motivirano je prezimenom koje se izvodi od apelativa *prč*.

⁴⁴⁷ Nazivima ptica često su motivirani i nadimci mnogih Zažabaca.

prevlaku, i to u močvarom optočenim Glušcima te na poluotoku Kleku koji pripada Katastarskoj općini Neum (*Turski rep*). Za toponime motivirane apelativima *ćuk*, *kobila*, *vuk*, *zec* i *zvijer* moguće je da su antroponimnoga postanja. Toponimi motivirani životinjama potvrđeni su vrlo rano i na ovim prostorima (npr.: selo Ošlje, koje je pripadalo srednjovjekovnoj humskoj župi Žapsko do 1399., kada postaje dijelom Dubrovačke Republike, spominje još Konstantin Porfirogenet u 10. st.; usp. P. Anđelić 1999b: 48).

4.2.1.6. toponimi motivirani prirodnim pojavama: *Pòvjenac*⁴⁴⁸ (GD), *Vjjoš dō* (< *vijoš* 'vihor'; GŠ)

Toponimi su motivirani prirodnim pojavama razmjerno rijetki i odnose se na imena vjetrova (*povjenac* 'zmorac' i *vijoš* 'vihor'). Navedenim su toponimima srodni toponimi koji se odnose na mjesta izložena jakim udarima vjetra.

4.2.2. toponimi nastali prema drugim toponimima:

Ovoj skupini pripadaju toponimi motivirani starijim toponimima koji se nalaze u njihovu okolišu ili imena država i gradova koji su utjecali na mjesnu povijest.

*Àlbānija*⁴⁴⁹ (HU), *Bánjevičkī brijêg* (< *Banjevica*; GD), *Bijêlī Vîr* (< ojkonom nazvan po istozvučnome vrelu; DBV), *Biočkī klānac* (< *Bionič*; NM), *Bòrut* (< *Borut*; GŠ), *Brātovice* (< *Bratota*; DZ), *Bròcānskī klānac* (< *Broćanac*; G), *Dobròštice* (< *Dobroštik*; DO), *Dobròštici* (< *Dobroštik*; NE), *Dòljāšnica* (< *Doljani* 'povijesni ojkonom u Popovu'; HU), *Dùbājnskī*⁴⁵⁰ *vřh* (< *Duba*; DU), *Gāj Krūševac* (MR), *Gàràč glāvica* (BR), *Glūminskī brêgovi* (< *Glumina*; GL), *Gòračkō pòlje* (< *Goračići*; VI), *Gràdačkā vāla* (< *Gradac*; ĆG, DO, DU, NE, OS), *Gràdačkō pòlje* (< *Gradac*; ĆG, DO, DU, G, NE, OS), *Gřđina vāla* (< *Grđa*; DBV), *Grèbičkī pūt* (< *Grebica*; HU), *Hùtovskā grādina* (< *Hutovo*; HU), *Hùtovskī grād* (< *Hutovo*; HU), *Jákinovac* (VI), *Jákinòvci*⁴⁵¹ (< *Jakin* < tal. *Ancona* < grč. *ἀγκῶν*; Sk 1:750; VI), *Jàvišnice* (< *Javič*; G), *Jéjavica* (ojkonom nazvan po homonimnome oronimu; VI), *Kalòprskā glāvica* (< *Kaloprovići*; DBV), *Kàmenica Plìtara* (DD), *Kàmenica Rùkāv* (HO), *Kòvraškī*

⁴⁴⁸ Apelativi *povjenac* i *povjenica* označuju u Donjoj Hercegovini vjetar jugozapadnoga smjera, dakle vjetar koji u dalmatinskom Zažablju zovu *māštrāl* (maestral ili zmorac).

⁴⁴⁹ Predio nazvan po istoimenoj zgradi koju je izgradio stolački trgovac Ivan Vukasović (Vukorep 1994:67).

⁴⁵⁰ O pojavi anticipacije palatalnog elementa u donjohercegovačkim govorima pogledati u D. Vidović 2009:291. Istu pojavu bilježimo i u Makarskome primorju te u staroštokavskim posavskim govorima.

⁴⁵¹ Zanimljivo je da je riječ o izvoru iznad samoga jezera Kut. Postanak toponima s grčkim sufiksom *-ōna* Petar Skok (Sk 1:750) smješta u vrijeme prvih romansko-hrvatskih susreta, dakle u 7. st. S tim je u svezi veoma važna činjenica da se u Kutima nalazilo antičko naselje. Ne treba posve odbaciti mogućnost da je toponim motiviran apelativom *jakinja* 'divlja jabuka' zabilježena u Kruču među Hrvatima Moližanima (Vinja 2:32) za koje se pretpostavlja da su se doselili iz međurječja Neretve i Cetine.

bùnār (< *Kovraga*; G), *Kûti* (ojkonim nazvan po homonimnome hidronimu; VI), *Lòkva Sèlišnica* (GL), *Lòkva Vrba* (MO), *Lòkva Zelènikovac* (DZ), *Lòkva Žùkovic* (< *žukva* 'Junceus'; ŽU), *Mislina* (ojkonim nazvan po homonimnome hidronimu; VI), *Màtičkā jàma* (< *Matica*; VI), *Mòševskā gràdina* (MO), *Mòševskō pòlje* (< *Moševíci*; MO), *Nèumskō pòlje* (< *Neum*; NM), *Obšiváčeva Glàvica* (ojkonim nazvan po homonimnome oronimu; VI), *Óraškā lúka* (< *Orav*; DBV, GŠ), *Òtanjskī dòlovi* (< *Hotanj*; DD, GD), *Pìrušin klánac* (HU), *Pòdradēškā* (NM), *Pònōrnice* (< *Ponor*; BR, HU), *Pōnta Dōnjēg Klēka* (NM), *Pōnta Lòpatē* (NM), *Pòpovice* (< *Popovo*; GL), *Prèvaličkā glàvica* (HU), *Prijévorskā glàvica* (HU), *Pròdō* (< *Prodo*; BR⁴⁵²), *Rášanjskā ògrada* (< *Hrasno*; HU), *Ròsava* (G⁴⁵³), *Šcènjivā lúka* (< *Šcènjivac*; VI), *Škrbārskā glàvica* (HU), *Vàreškā/Vároškā lúka* (< *Varoš*; GŠ), *Vìdonjskō tòčilo* (< *Vidonje*; VI), *Vòda Skàdrica* (< *voda* 'lokva' + *Skadar*⁴⁵⁴; GD), *Vřt Pòdmürgovac* (BD), *Vrùtačkā kàmenica* (< *Vrutak*; HU), *Vrùtačkī bùnār* (HU), *Zelènikovac břdo* (DD), *Žiljevačkī brijēg* (< *Žiljevača*; HU)

Najveći je dio toponima iz ove skupine nastao od ojkonima *Broćanac*, *Doljani*, *Donji Klek*, *Duba*, *Glumina*, *Goračići*, *Gradac*, *Hotanj*, *Hrasno*, *Hutovo*, *Kaloprovići*, *Moševíci*, *Neum*, *Orah*, *Popovo*, *Radež*, *Vidonje*, *Zelenikovac* i *Žukovice*. U zažapskoj hidronimiji ušćuvali su se i tragovi migracija iz Albanije u toponimima *Rosava* i *Voda Skadrica*, dok je u hidronimu *Jakinovci* ušćuvan spomen na prve romansko-hrvatske dodire. Prema drugim su anojkonimima tvoreni toponimi *Banjevički brijeg*, *Bratotovice*, *Dobroštice*, *Dobroštici*, *Grđina vala*, *Grebički put*, *Matička jama*, *Pirušin klanac*, *Prevalička glavica*, *Prijevorska glavica*, *Šcènjiva luka*, *Škrbarska glavica*, *Vareška/Varoška luka*, *Vrutačka kamenica* i *Žiljevački brijeg*. Sufiks *-ica* plodan je u tvorbi imena njiva. Dio je pak ojkonima nastao od hidronima (*Bijeli Vir* i *Mislina*), a dio od oronima (*Borut*, *Jejavica* i *Obšivačeva Glavica*). Dvočlani toponimi koji se sastoje od dviju imenica (najčešće od dviju imenica od kojih prva ima funkciju apozicije, npr. *Kamenica Plitara*) bit će obrađeni u poglavlju o tvorbenoj raščlambi zažapskih toponima.

⁴⁵² Zdenac je prozvan po homonimnoj udolini.

⁴⁵³ Pored Rosave izgrađeni su bazeni za kupanje ovaca iz svih sela Gradca i Čarića, a na njoj su stoku pojili i pastiri sa Zelenikovca i Drijena.

⁴⁵⁴ Potvrde toponima u kojima nalazimo korijen *Skьdrь* nalazimo, osim u Crnoj Gori i Albaniji, u Podrinju, Lici i okolici Slavnskoga Broda. Petar Skok (Sk 3:253) drži da taj toponim prenosi slavensko stanovništvo koje se doseljava na južnoslavenske prostore iz Albanije. Ako imamo u vidu da su na području Gradca živjeli Šimraci (*Šimrak* < alb. *Sveti Marko*) i Bajgorovići (usp. alb. *baigë* 'balega'), da je u okolici zabilježeno prezime Arnaut te da u Lugu (kod Trebinja) postoji i selo *Arbanaškā*, dobivamo sliku razmjera doseljavanja iz Albanije na ove prostore. Znakovito je također da u Gradcu bilježimo i toponim *Rosava* (riječ je o lokvi), a *Rosafa* je bilo drugo ime Skadra. U vidu dakako treba imati da u albanskom jeziku nalazimo tragove ilirskoga supstrata te je teško, pa i nemoguće, lučiti što je u našim stranama posljedica migracije iz Albanije, a što prežitak izumrloga ilirskog jezika.

4.2.3. toponimi motivirani ljudskom djelatnošću

Toponimi iz ove skupine dijele se u pet podskupina: toponimi prema izgrađenim objektima ili zdanjima (razlikuju se: toponimi motivirani gospodarskim objektima, toponimi motivirani obrambenim objektima i toponimi motivirani ruševinama), toponimi motivirani obitavalištima te javnim prostorima i putovima, toponimi motivirani gospodarskom djelatnošću (razlikuju se: toponimi prema poljoprivrednoj djelatnosti⁴⁵⁵, toponimi u svezi s uzgojem životinja⁴⁵⁶, toponimi u svezi s javnim radovima te toponimi u svezi s ostalim gospodarskim granama), kulturno-povijesno uvjetovani toponimi (razlikuju se: toponimi u svezi s upravnom i vojnom vlašću te imovinsko-pravnim odnosima te toponimi u svezi s mjesnom poviješću i mjesnim predajama) te toponimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice (razlikuju se: toponimi motivirani imenima kršćanskih svetaca, toponimi nazvani po vjerskim zajednicama te crkvenim građevinama i posjedima, toponimi motivirani prežiticima pretkršćanskih vjerovanja te toponimi motivirani ostalim elementima duhovne kulture).

4.2.3.1. toponimi prema izgrađenim objektima, zdanjima

4.2.3.1.1. gospodarski objekti: *Avlija* (< *avlija* 'kućno dvorište ograđeno zidom' < tur. *avli*; DBV⁴⁵⁷, MO⁴⁵⁸), *Baraçine* (< *baraçine* 'ostatci baraka' < *baraka*⁴⁵⁹ < njem. *Baracke*; MR), *Barutàna*⁴⁶⁰ (HU), *Bùnār* (< dij. tur. *bunar* BD, CE), *Čàtrnja* (< *čatrnja* < psl. **čьτρnja* < lat. *cisterna*⁴⁶¹; DD, GD), *Ćemer* (< *ćemer*⁴⁶² 'svod, luk' < tur. *kemer*; ĆG, DBV), *Dvòrišta* (G), *Gúvna* (< *guvno* 'gumno, mjesto na kojemu se vrše žito' < psl. **gumьno*; G, GŠ), *Gùvnine* (BD, BR, HO, HU), *Gùvnište* (DU), *Gúvno* (ĆG, HU, MO, SR), *Žba* (< *izba* 'vlažna prostorija u podrumu'; NE⁴⁶³), *Izbètina* (SR), *Izbètine* (usp. *Izba*; VI), *Kàmenica* (DD, DZ, NM), *Kàmenice* (< *kamenica*⁴⁶⁴ 'kamen zbiralište vode kvadratnoga oblika'; HU, NM, VI),

⁴⁵⁵ Unutar navedene podskupine razlikuju se toponimi u svezi s uzgojem kulture i tipovima obradivog zemljišta, toponimi u svezi s veličinom i granicom obradivoga zemljišta, toponimi u svezi s privođenjem tla kulturi i toponimi koji se odnose na vinogradarstvo.

⁴⁵⁶ Unutar navedene podskupine razlikuju se toponimi u svezi sa stočarstvom, obitavalištima za stoku, stočnim proizvodima i prerađevinama, toponimi u svezi s peradarstvom te toponimi u svezi s pčelarstvom.

⁴⁵⁷ Riječ je o starim kućama obitelji Bogoje ograđenima zidom u Moševićima te o drugome imenu dijela Dobranja koji se naziva i Ćemer.

⁴⁵⁸ Riječ je o starim kućama obitelji Bogoje ograđenima zidom.

⁴⁵⁹ U njima su živjeli radnici za izgradnje željezničke pruge.

⁴⁶⁰ Barutana je izgrađena za potrebe gradnje hidroelektrane.

⁴⁶¹ Riječ je o izravnoj posudenici iz latinskoga u kasni praslavenski (Gluhak 1993:164).

⁴⁶² Ćemer je navodno iz predturskoga vremena, u dobranjskom su ćemeru isprva živjeli Bojčići, a potom Bulumi (i danas je dio kuće Drage Buluma). I gradački je Ćemer veoma star, a u njemu danas stanuju Vukasovići.

⁴⁶³ Njome su se služili Glavinići koji su živjeli pod Crvenom stijenom.

⁴⁶⁴ Dakako da pojedini toponimi koji sadržavaju apelativ *kamenica* označuju i prirodna zbirališta vode.

Kanàvō (< *kanavo*⁴⁶⁵ 'prokop, jarak, kanal' < lat. *canabulla*; BR), *Klāčina* (< *klačina* 'vapnenica, mjesto na kojemu se gasi klak' < dalm. *calcaina*; BR, VI), *Kljètina* (< *klijet* 'trošna kuća'; GD, VI), *Kokòšara* (< *kokoš*; DU⁴⁶⁶), *Kučèrice* (< *kućerica* 'trošna poljska kućica'; BR, VI), *Kučètina* (SR), *Kučètine* (BR⁴⁶⁷, DO, DU, GL, MO, NE, RA, SR), *Kùćine* (DBV, GL), *Mlinčina* (GŠ), *Mlīništa* (CE), *Mlīnište* (VI), *Na Gùvnini* (NM), *Pilićara* (HU), *Pívnicā* (HU), *Pívničine* (usp. *Pivnica*; HU), *Plitara* (< *plitara* 'veća kamenica'; *plitara* 'plitka zdjela'; HU, MO), *Plitārčine* (< *plitarčina* 'plitka kamenica'; DD), *Plitare* (ĆG, DU, HU), *Plòčnō gúvno* (MO, RA), *Plūžine* (< *plužina* 'koliba u kojoj noće pastiri'; usp. csl. *prǫgъ* 'koliba od pruća'; DD, G), *Pòdzida* (< *podzidati*; ŽU), *Pòjate* (< *pojata* 'kućica u kojoj se drži sijeno i slama'; BD, DZ), *Pòlača* (< *polača* 'velika seoska kuća' < dalm. *palat'ia* 'poljska kućica'; NM), *Prèizbine* (usp. *Izba*; GŠ), *Pùč* (< *puč* 'zdenac' < dalm. **puč'iu*; VI), *Pùčevi* (GL), *Skrétnica* (HU), *Stāja* (ŽU), *Stāje* (DBV), *Stajètine* (DBV), *Stājine/Stājne* (VI), *Stājšine* (< *staja*; DU), *Studénac* (< *studenac* 'zdenac'; MO), *Stùbā* (< *stupal* 'ograđen izvor'; DU), *Šènica* (< *sjenica* 'hladnica, koliba od suhoga granja'; GL), *Šīnderaus* (< njem. *Schindelhaus* 'daščara'; HU), *Škribara* (< *škribara* 'pisarnica'; HU), *Tùmbīn* (< *tumbin*⁴⁶⁸ 'prokop za vodu'; VI), *Úbō* (usp. *Umbo*; SR), *Ūmbō* (< *umbo* 'ubao, zdenac'; DBV), *Zâdruga* (G), *Zgràda* (G, HU), *Zidak* (GL)

Od naziva je gospodarskih objekata čija je namjena bila stvaranje građevnoga materijala nastao toponim *Klačina* (< dalm. *calcaina* < lat. *calcīna*). Na tipove se nastamba i njihova neposrednog okruženja odnose toponimi *Avlija*, *Ćemer*, *Dvorišta*, *Izba*, *Kljétina*, *Polača* i *Zgrada*. Uščuvani su i apelativi *kućerica*, *kućetina* i *pojata* koji se odnose na poljske kućice koje su kadšto bili i mnogo više od povremenih nastamba i kojima se služilo za vrijeme poljoprivrednih radova. Na poljoprivredne se objekte odnose toponimi *Guvno*, *Podzida* i *Zidak*. Apelativ se *staja* u Zažablju očuvao gotovo isključivo u toponimiji, dok ga je u mjesnim govorima gotovo posve istisnula posuđenica *štala*. Na objekte se u kojima povremeno obitavaju pastiri odnosi i toponim *Plužine*. Nad ponorima su se i vrelima u čitavome Zažablju nekoć gradile mlinice, što je također ostavilo traga u toponimiji (*Mlinčina*, *Mliništa* i *Mlinište*). Izgradnja željezničke pruge ostavila je traga u toponimima *Baračine*, *Nadzorništvo*, *Skretnica* i *Šīnderaus*, izgradnja hidroelektrane u Svitavi toponim *Barutana*, a prežitak je socijalističkog organiziranja seljaštva toponim *Zadruga*. Toponim *Pilićara* nazvan je po farmi brojlera koja je ondje podignuta 1980-ih godina, a sličnoga je postanja i toponim

⁴⁶⁵ Samoglasnik *a* u prvome slogu najvjerojatnije je nastao asimilacijom (*o...a > a...a*) ili je riječ o ukrštanju odraza latinskoga *cannabula* i talijanskoga *canale*.

⁴⁶⁶ Navodno ju je izgradio neki Mustapić koji je živio u Dubravici.

⁴⁶⁷ Nalaze se ispod Garač brda i u njima su stanovali srednjovjekovni velikaši Šimraci.

⁴⁶⁸ Usp. *tumbin* 'grobna rupa' (< tršč. *tomba* 'grob'; Vinja 3:285).

Kokošara. Na području se Donjega sela vjerojatno nalazila vojna pisarnica (usp. toponim *Škribara*). Apelativima koji označuju ugostiteljske objekte motivirani su toponimi *Pivnica* i *Pivničine*.

Kao podskupinu gospodarskih toponima izdvajam hidronime nastale ljudskom djelatnošću. U zažapskoj toponimiji odrazilo se čak pet sinonimnih naziva za zbiralište vode nastalo kopanjem jame: hrvatski *studenac* i *u(m)bo*, latinski *čatrnja* (najčešći) i dalmatski *puč* te najmlađi turski *bunar*. Na zbirališta se vode odnose apelativi *kamenica* i *plitara* 'plitka kamenica', a na prokope *kanavo* i *tumbin*.

4.2.3.1.2. obrambeni objekti: *Bljuštevac* (< *bljusti* 'čuvati, paziti'; VI), *Fòrtica* (SR), *Grâd* (< *grad* 'utvrđeno zdanje'; DD, GŠ, HU, OS), *Gradàčac bŕdo* (< *gradačac* 'mali grad'; G), *Gràdina* (< *gradina* 'pretpovijesna utvrda'; BR, DBV, ĆG, DD, DU, DZ, GD, GL, GŠ, HO, HU, MO, NM, PŠ, RA, VI⁴⁶⁹), *Gràdinica* (HO, HU, PT), *Gràdišća* (HU), *Gràdnica* (< *grad*; DU, G), *Gradòvine* (G), *Grôti gòmila* (G), *Āzdrovac* (< *izdrovac* 'stražište' < psl. **zdrēti* 'gledati'; HO), *Kùla* (< *kula* < tur. *kule* 'utvrda'; HU), *Ljuštevac* (usp. *Bljuštevac*; HU, MR), *Metèriz* (< *meteriz* 'opkop od zemlje, rov' < tur. *meteris* 'rov'; GL, HU), *Nà strāži* (GŠ), *Ròčnā gòmila*⁴⁷⁰ (< *Roč* < dalm. *Rađiu* + *gomila*; PT), *Samògrad* (< *samograd* 'oštra uzvisina okružena dolinama'; GŠ, TU), *Samògradi* (G), *Strāža* (GŠ), *Strāžica* (NM), *Strāžište* (< *stražište* 'stražara, stražbenica'; G), *Strāžnica* (PŠ), *Tvrđavac* (HU), *Tvrđine* (< *tvrđine* 'utvrđeni prostor'; G), *Vârda* (< *varda* 'stražište'; usp. alb. *vardhë* 'čuvar' < lat. *guarda* 'čuvaj se'; VI), *Vârdâr* (usp. *Varda*; RA), *Zid* (PT)

S obzirom na činjenicu da se Zažablje dugo nalazilo na razmeđu triju država (Mletačke Republike, Osmanlijskoga Carstva i Dubrovačke Republike), ne treba čuditi velik broj toponima koji se odnose na utvrde (*Grad*, *Tvrđavac*, *Tvrđine* i *Zid*) i stražbenice (*Bljuštevac*, *Izdrovac*, *Straža*, *Stražište*, *Varda* i *Vardar*). Toponimi *Kula* i *Meteriz* prežitak su gotovo četiristogodišnje osmanlijske vladavine nad hercegovačkim dijelom Zažablja, a toponim *Fortica* prežitak je negdašnjega osmanlijsko-mletačkoga razgraničenja kojim je Zažablje kao nekoć povijesno cjelovito područje podijeljeno između tih dviju velikih sila.

4.2.3.1.3. ruševine: *Klāčnā òmeđina* (DO), *Kùćišta* (DD, GZ, HO⁴⁷¹, NM, RA), *Kùćište* (DU), *Kùlina* (NM), *Mîrina* (< *mirine* 'razvaline' < lat. *mîrus* 'zid'; BR, NM), *Misàrice* (: *misa*⁴⁷²;

⁴⁶⁹ U Vidonjama postoje četiri toponima *Gradina*: jedan između Brestice i Glavica, drugu kod Galovića, treća na Gomilama i četvrta na Žabi.

⁴⁷⁰ Na lokalitetu se nalazi više gomila. Prvi je član ovoga dvorječnoga toponima očito predromanski prežitak usporediv s ojkonomom *Roč* u Istri (o tumačenju postanja toga ojkonomi vidi u Šimunović 2005:51–52).

⁴⁷¹ Ondje su po predaji stanovali pripadnici roda Kečo.

GL), *Mòstine* (< *mostina* 'razvalina mosta'; GL), *Mùline* (< *muline* 'mjesto na kojem je nekoć bio mlin'; usp. alb. *mullini*; DU), *Obòrina* (< *oborina* 'razvalina, kućište'; BR, DBV, G, VI), *Òborine* (< *oborina* 'srušeni obor'; GL), *Òborišta* (usp. *Oborina*; HO), *Òmeđine*⁴⁷³ (< *omeđina* 'razvalina'; DD, DZ, G, GL, MR), *Sèlišta* (DZ, GL), *Sèlište* (< *selište* 'mjesto s napuštenim kućama'; DU, HO), *Stârē òmeđine* (DD), *Stárežine* (DO), *Zèlenō kùćište* (CE)

U Zažablju nahodimo ruševine gospodarskih (*Klačna omeđina*, *Mostina*, *Muline*), obrambenih (*Mirina*⁴⁷⁴) i sakralnih objekata (*Misarice*). Na starija naselja ili upućuju apelativi *kućište*, *oborina* (koji može upućivati i na srušeni obor), *omeđina* i *selište*. Za omeđinu postoji sinonimni apelativ *omirina* koji se nije odrazio u mjesnoj toponimiji, ali je zabilježen u toponimiji nedalekoga Dubrovačkoga primorja.

4.2.3.2. toponimi prema obitavalištima te javnim prostorima i putovima: *Čàršija* (< *čaršija* 'trgovačko središte naselja' < tur. *çarşı*; HU), *Gràdilište* (HU), *Jūžnā cèsta* (HU), *Kolòvođa* (< *kolovođa* 'put za kola'; DO), *Kònjškī pūt* (GL), *Kòvraškā ùlica* (< *Kovraga*; G), *Krīvā ùlica* (G), *Križev brijêg* (< *križ* 'raskršće'; VI), *Križev křs* (G), *Křs* (< *krst* 'raskršće'; BR⁴⁷⁵, GD), *Křstac* (< *krstac* 'raskrižje'; VI), *Křstače* (usp. *Krstac*; GL), *Krstàtice* (RA), *Křštac* (usp. *Krstac*; VI), *Lâz* (< *laz* 'uski put'; PŠ), *Lùčila* (< *lučilo* 'raskrsnica'; HO), *Mâlā cèsta* (G), *Nòvō násêlje* (DBV), *Òplet ùlica* (< *oplesti* 'biti nošen vjetrom' + *ulica*; GL), *Òpūće* (< *opuće* 'prostor oko puta'; NM, PT), *Pòtkuća* (DU, HU), *Pòtkuće* (GD), *Prijేశac* (< *priješac* 'prečac'; MO), *Pùtačina* (< *putačina* 'loš put'; ĆG), *Râpanj kùćište* (MR), *Ráskrižje* (NM), *Ráskrsnice* (CE, VI), *Ràskršnice* (ĆG), *Ràznac*⁴⁷⁶ (NM), *Raznàci* (NM), *Rázūšje* (raskrsnica; HU, PŠ), *Rázūšlje* (PT), *Sèlo* (DBV, HU), *Sijêčje* (< *siječje* 'raskrsnica'; HU), *Skàkavica* (usp. *skakalo*⁴⁷⁷ 'strmi prečac' < *skàkati* 'poskakivati'; VI), *Stârē kùće*⁴⁷⁸ (VI), *Šìrokī pūt* (GŠ), *Tāpke* (< *tapka* 'utabani put' < *tapkati* 'hodati čvrstim korakom'; BD), *Ūlica* (< *ulica* 'praznina između kuća'; BD), *Vároš* (GŠ), *Vòznīk* (< *voz* 'put kojim se što vuče'; GŠ, VI), *Zbòrnā gòmila* (BD, DO, MO), *Zbòrnē gòmile* (HO⁴⁷⁹)

⁴⁷² Na tom se mjestu vjerojatno služilo bogoslužje u doba osmanlijske vladavine, a ondje nahodimo i ostatke pretpovijesne građevine.

⁴⁷³ Na *Omeđinama* je nađeno nešto keramike, a nedaleko od njih nalazimo ostatke suhozida. (Puljić 1995:14)

⁴⁷⁴ *Mirina* je u mjesnim govorima opći naziv za razvalinu.

⁴⁷⁵ Riječ je o najvišem vrhu Žabe (953 m).

⁴⁷⁶ Zanimljivo je da je riječ o hidronimu, nepresušnome vreli u Ilinu Polju.

⁴⁷⁷ Toponim je upisan i pod imenom *Skakala*, ali taj lik nisam zabilježio tijekom svojih istraživanja.

⁴⁷⁸ Stare kuće vjerojatno su bile obitavalište izumrle vidonjske obitelji Puljević. Naselje se nalazilo u blizini Galovića.

⁴⁷⁹ Kod Zbornih gomila glavari su Čarića držali zborove na kojima su se rješavala važna pitanja.

Većina je toponima iz ove skupine motivirana nazivima putova i staza (*cesta*, *kolovađa* 'put za kola', *laz* 'uski put', *put*, *skakavica* 'strmi prečac', *tapka* 'utabani put' i *voznik* 'put kojim se što vuče'). U toponimiji su okamenjeni i apelativi koji označuju raskrižja (*križ*, *krs* 'krst, raskrižje', *lučilo*⁴⁸⁰, *raskrsnica*, *razušje* i *raznac*). Inače je u Zažablju i susjednome Popovu zabilježen i apelativ *těsta* 'cesta' koji se nije odrazio u mjesnoj toponimiji. Mjestima su javnoga okupljanja motivirani toponimi *Zborna gomila* i *Zborne gomile*. Toponim *Varoš* (< mađ. *varas* 'grad') mogao bi upućivati na postojanje gradskoga naselja ili feudalnoga posjeda u okolici (znamo tek da se u Glušcima u dvama dokumentima iz 17. st. spominju kršćanski kmetovi iz toga sela, a vjerojatno je i Dubravica dijelila slično sudbinu). Toponim *Čaršija* novijega je postanja. Tako se naziva središnji dio Hutova. Čaršijom se nazivalo svako središte gradskoga naselja u Bosni i Hercegovini. Kad se Hutovo kao željezničko središte razvilo u omanje gradsko naselje, i njegovo se središte prozvalo *Čaršijom*. *Gradilište* je pak lokalitet na brdu Srijeda na kojemu se nalazio veći broj stambenih i gospodarskih objekata.

4.2.3.3. toponimi prema gospodarskoj djelatnosti

4.2.3.3.1. toponimi u svezi s poljoprivrednom djelatnošću

4.2.3.3.1.1. toponimi u svezi s uzgojem kulture i tipovima obradivog zemljišta: *Bàjamina òmeđina* (< *bajam* 'Amygdalus communis'; HO), *Bàjamine* (GŠ, HU, PT), *Bášča* (< *bašča* < tur. *bahçe* 'vrt'; BD), *Bášče* (BR, HU), *Bàščine* (G, HU), *Bâvče* (< tur. *bahçe* 'vrt'; DBV), *Bâvčine* (GŠ), *Bòbīnje* (DZ), *Bòbovište* (< *bobovište* 'njiva zasađena bobom'; DBV, HU), *Čěšnjāk* (PT), *Ćetènište* (< *ćeten* 'lan' < tur. *keten*; DBV, HO, PT, RA), *Dônjā ljěsa* (< *ljesa* 'lijeha, gredica'; DO), *Dósinovac* (< *dosnica* 'vrsta kasne smokve'; DBV), *Džàrdīn* (< *džardin* 'vrt'; G), *Džardīni* (BR), *Gràovača* (usp. *Graovišta*; MR), *Gràovišta* (< *graovište* 'grahovište, njiva na kojoj je posađen grah'; HO, MO), *Gróvišta* (< usp. *Graovišta*; MO), *Gróvište* (usp. *Graovišta*; BD, G, GŠ), *Jābuka* (GŠ), *Jābukovača* (HU), *Krtòlište* (< *krtolište* 'njiva zasađena krumpirom' < *krtola* 'krumpir' < mlet. *tartufala*; HU), *Kùpusina* (< *kupus* 'Brassica oleracea'; RA, ŽU), *Kùpusine* (ŽU), *Kùpusnā dōlina* (BR), *Lāđa* (< *lađa* 'uskopani prostor'; DO, GŠ), *Lānište* (< *lanište* 'njiva zasađena lanom'; PT), *Lästva* (< *lastva* 'zaskok'; BD⁴⁸¹, GŠ, HU, SR), *Lästve* (PT, SR), *Lěčevišta* (< *lečevište* 'njiva na kojoj je posađena leća'; HO), *Lidžōvci* (< alb. *lidxi* 'leća'; DBV), *Njīva* (G), *Njīve* (NM, SR), *Ögrada* (DZ, G, GŠ), *Ögrade* (NM), *Ògrād* (DBV), *Òkladci* (< *oklad* 'ograda'; G), *Òkladnica* (HU), *Òklaka* (< *Oklatka* < *oklad*; G), *Òrah* (DZ), *Òrahov dō* (< *orah* 'Juglans'; G), *Òrašina* (VI), *Òrašje* (MO), *Òraškā glāvica* (MO),

⁴⁸⁰ U Poveljani na Pagu pak toponim *Lučar* označuje mjesto na kojemu se luče ovce. Ne mogu posve odbaciti mogućnost da je zažapski toponim *Lučila* slične motivacije.

⁴⁸¹ U Hercegovini je lastva obradiva površina.

Órašnica (G), *Órav* (GŠ) *Paràdžici* (< *paradžik*⁴⁸² 'sitni crveni luk, Allium cepe annunus' < tur. *arpacik*; BR), *Paràdžik* (DU), *Pèče* (< *peča*⁴⁸³ 'komad obradiva tla'; DD), *Pòd* (< *pod* 'obradiva površina na više razina'; DO, NM, PT), *Pòdine* (usp. *Pod*, BR, DO, DZ, GL, GZ, HO, NM, SR, VI), *Pòd kruškōm* (BD), *Pòdmasline* (< *maslina* 'Olea Europeaea'; DO, DU), *Pòdnice* (usp. *Pod*; G), *Pòdovi* (usp. *Pod*; ĆG, DD, G, HU, NE), *Pòdsmokve* (DU, NE), *Pòdvōr* (< *podvor* 'središnja seoska njiva'; DU), *Pòdvori* (BR, ĆG, DBV, DO, G), *Pòdvorišta* (< *podvorište* 'njiva uz kuću'; DU), *Pòdvōrnice* (usp. *Podvor*; DU, DZ, GZ, HO), *Pòlogoša* (< *polog* 'poleglo žito'; DBV, GŠ), *Poziduša* (< **Podziduša*; SR), *Poziduše* (SR), *Prègrādevina* (HU), *Pròkos* (< *prokos* 'put nastao kosidbom'; DU), *Pròsine* (< *proso* 'Panicum'; ĆG, NE), *Ràsadnjik* (< *rasadnjik* 'rasadnik'; HO), *Ràžište* (< *ražište* 'njiva zasijana ražju'; BD), *Řžanište*⁴⁸⁴ (< *raž*; HU), *Sačivine dōline* (< *sačivica* 'leća, Lemma palustris'; GD), *Sačivište* (< *sačivište* 'njiva zasijana lećom' < *sačivica* 'leća'; BD, DO, DU), *Selèništa* (< *selenište* 'njiva na kojoj raste selen' < *selen* 'celer, Apium'; G), *Siljevac* (< *silj/šilj* 'vrsta žita, Seselis'; HO, RA, ŽU), *Slivètine* (DBV), *Smòkovac* (DU), *Smòkovica* (GŠ), *Smòkōvci* (DU), *Smokvètine*⁴⁸⁵ (G, NM), *Šènikovišta* (< *šenikovište* 'pšenikovište, njiva zasađena pšenicom'; DU, HO), *Šènikovište* (< *šenikovište* 'pšenikovište, njiva zasađena pšenicom'; DBV), *Ū ogradi* (SR), *Trešnjètina* (< *trešnja* 'Prunus avium'; DU), *Trèšnjeva bàra* (PT), *Višnjica* (< *višnja* 'Prunus cerasus'; GD, SR), *Vlāka* (< *vlaka* 'zavučena duga njiva'; CE, DBV, DD, DO, DU, GŠ, GZ, HU, NM, OS, SR, ŽU), *Vlāke* (BD, ĆG, HO, MO, OS, PT), *Vřt* (DU, G), *Vřt pod zèlènjem* (OS), *Vřti* (BR, HU), *Vřtina* (DO, HO), *Vřtine* (BR, DU, G⁴⁸⁶, GD, HU, PT, ŽI), *Vřtište* (< *vrtište* 'mjesto na kojemu su se nalazili vrtovi'; VI), *Zàorak* (< *zaorak* 'uzorana njiva'; DBV), *Zásade* (HU), *Zèlènje* (BR, CE, GL, HU, SR)

Nazivima su zemljišnih čestica motivirani toponimi *Lađa*, *Lastva*, *Ljesa*, *Njiva*, *Peča*, *Podvor*, *Pozid* (< *Podzid*), *Pregrađevina* (: *pregraditi*), *Vlaka* i *Zaorak* te sinonimni nizovi⁴⁸⁷ toponima raznojezičnoga (toponim *Bašča* turskoga podrijetla, *Džardin* talijanskoga te *Vrt* hrvatskoga) ili istojezičnoga podrijetla (ranije su potvrđeni apelativ *oklad* u potpunosti

⁴⁸² Ne treba isključiti ni mogućnost da je riječ o toponimu antroponimnoga postanja.

⁴⁸³ Također je riječ o romanskome prežitku. Riječ se izvodi od vulgarnolatinskog apelativa *pettia* posuđenog iz galskog.

⁴⁸⁴ Zanimljivo je da su raženi krovovi služili za pokrivanje pastirskih kućerica.

⁴⁸⁵ Iako se toponimi motivirani apelativom *smokva* najčešće odnose na predio zasađen istoimenim voćem, dio ih je moguće povezati sa slavenskom osnovom *smokъ* 'zloduh, zmaj', poglavito one, poput toponima *Smokvetine* u Neumu, koji se odnose na zbirališta vode, odnosno na njihovo okruženje (usp. Šimunović 2004:196). Moguće je da je i jedan dio toponima motiviran apelativom *smok* 'mliječne prerađevine'.

⁴⁸⁶ Ondje su po predaji stanovali Šimraci.

⁴⁸⁷ Značenje apelativa *bašča*, *džardin* i *vrt* ipak se donekle razlikuju. *Bašča* se obično nalazi bliže, a *vrt* nešto dalje od kuće, dok je *džardin* bolje uređen vrt, a u Vidonjama čak i gaj, novouzgojena šuma. Zanimljivo je da se u toponimiji odrazio i apelativ *vrtal* koji nije u uporabi posljednjih stotinjak godina.

istisnuli mlađi apelativi *ograda* i *ograđ*. Iz zažapske toponimije saznajemo da je mjesno stanovništvo sadilo bob, češnjak, grah, kupus, proso, pšenicu, raž i selen, a od voća bajam, jabuku, krušku, orah, smokvu, šljivu, trešnju i višnju. Zanimljivo je da su u toponimiji okamenjena tri naziva za leću: dva hrvatska (standardnojezični *leća* i mjesni *sačivica*) i albanski (*lidxi*). Uz hrvatski je naziv za biljku lan ušćuvan i turcizam *ćeten* te venecijanizam *krtola*. Na lokalitetima *Rasadnjik* i *Zasade* nalazili su se rasadnici.

4.2.3.3.1.2. toponimi u svezi s veličinom i granicom obradivoga zemljišta: *Cil* (< *cil* 'međaš' < njem. *das Ziel*; ĆG), *Duži* (< *duž* 'dužina brazde koju volovi mogu uzorati bez predaha'; Pujić 2003:167; NM), *Grànica* (DZ), *Kānap* (< *kanap* '3.862 m² < mlet. *campo*; VI), *Mèđa* (GŠ), *Mèđica* (HU, TU), *Mèđine* (< *međa* 'granica'; DD, DO, GD, PT), *Mòstina*⁴⁸⁸ (BR), *Pod mèđōm* (G), *Sīnj kūik*⁴⁸⁹ (< *sinj* 'kamen međaš' < tal. *segno*; HU), *Šēnē nǐve* (< *sijenj* 'kamen-biljeg; međaš' < tal. *segno*; BD), *Šēnjavac* (< *sijenj* 'kamen-biljeg; međaš'; NM), *Šēnjivac* (usp. *Šēnjavac*; VI), *Zābraznī dō* (< **Zabrazdni*; CE)

Nazivi za mjesta razgraničenja zemljišnih čestica *međa*, *si(je)nj*, *granica* i *cil*. Prežitak je mletačke uprave mjerna jedinica *kanap*. Bila je to osnovna mjerna jedinica pri dodjeli zemljišta osobama koji su zadužili Mlečane u mletačko-turskim ratovima koncem 17. i početkom 18. stoljeća. U imenima su lokaliteta *Duži* i *Zabrazni do* ušćuvane i stare slavenske mjere površine koje su se temeljile na dužini brazde koju volovi mogu uzorati bez predaha.

4.2.3.3.1.3. toponimi u svezi s privođenjem tla kulturi: *Bātāl ògrada* (< *batal* 'zapušten' < tur. *batal etmek* 'napustiti'; HU), *Bātālnē dōline* (HU), *Krč* (PT, VI), *Krča* (DBV), *Krčavine* (GŠ), *Krčevina* (BD, MO, NM), *Krčevine* (BD, BR, CE, DO, DU, HO, MO, PT, VI), *Krči* (BR, HU), *Krčine* (HU), *Krčūnka* (DBV), *Lazētina* (< *lazina* 'krčevina'; BD, ĆG, DU, G, GŠ, HO, HU, MO, SR, VI), *Lazētine* (G, NE, NM, RA, SR), *Lāzina* (DO, GŠ, VI), *Lāzine* (BD, GL, HU, SR), *Na krčima* (DBV), *Öšečenā dūbrava* (PT), *Pālǐjike* (< *paljike* 'ogorjelište'; GŠ), *Pāšeka*⁴⁹⁰ (< psl. **pasēka* 'mjesto gdje se iskrčila šuma da bi se dobilo plodno tlo'; usp. *Pasika*; G), *Pitōmina* (GŠ), *Plāmnjāk*⁴⁹¹ (< *plamen*; HO), *Pogōrjelac* (GL), *Pōljutci* (< *poljutak*⁴⁹² 'krčevina' < *pod ljutak*; HU), *Pōžār* (HU), *Prèorac* (< *preorati*; BR), *Prioračine* (SR), *Pr̀lo* (< *prlo* 'pasjeka'; usp. rum. *a pîrli* 'paliti, žeci'; DBV), *Rāzbōjne* (usp. rum. *război*

⁴⁸⁸ Riječ je o međašu između Matića i Vuletića.

⁴⁸⁹ Postoji predaja da je na tome lokalitetu pronađena mrtva žena iz Sinja te da je po tome lokalitet dobio ime.

⁴⁹⁰ Dosada su toponimi motivirani apelativom *pasika/pasjeka* zabilježeni isključivo na čakavskom terenu. Brdo Pasjeka nalazi se na istočnome rubu Gradačkoga polja, a napominjem da postoji i ojkonom *Pāsičina* nedaleko od Ploča.

⁴⁹¹ Pastiri su nove pašnjake stvarali paljenjem šume.

⁴⁹² Apelativ je veoma raširen u toponimiji hercegovačkoga dijela Zažablja, osobito u Hutovu i Hrasnu.

'novoiskrčena zemlja'; Sk 1:163⁴⁹³; GL, HU, MO), *Sjèča* (: *sjeći*; HU), *Šenòkos* (CE, GŠ), *Šenòkosi* (ĆG), *Šenòkosnice* (MO)

Većina se toponima iz ove skupine odnose na krčevine, a zbog njihove brojnosti među njima nahodimo odraze hrvatskih (*krč*, *krčevina*, *lazina*, *pašeka*, *plamnjak*, *poljutak* i *požar*) i romanskih (vjerojatno vlaških; *prlo* i *razboj*) apelativa. Plodno se zemljište dobivalo i paljenjem ili sječom šume, a na isti su način pastiri stvarali nove pašnjake, o čemu svjedoče toponimi *Ošečena dubrava*, *Paljike*, *Plamnjak* i *Pogorjelac*. Načinom obrade poljoprivrednog zemljišta motivirani su pak toponimi *Preorac* i *Prioračine* (: *preorati*) te toponimi *Šenokos*, *Šenokosi* i *Šenokosnice*. Na zapuštena zemljišta upućuju toponimi *Batal ograda* i *Batalne doline*.

4.2.3.3.1.4. toponimi koji se odnose na vinogradarstvo: *Lòzova pècina* (HU), *Lòzova rùpa* (HU), *Lòžište* (< *ložište*⁴⁹⁴ 'mjesto na kojemu se uzgaja loza'; HU), *Méčila* (< *mečilo* 'mjesto na kojem se tiješti grožđe'; BR), *Müsēlj* (usp. *muselez* 'slatko i mirisavo kuhano vino' < tur. *müselles* 'trostruk, trovrstan'; HU), *Tijésak* (< *tijesak* 'mjesto na kojemu se tiješti grožđe'; BD), *Trápic* (< *trap* 'mladi vinograd'; HO), *Tràpine* (DD, GD, HO⁴⁹⁵), *Vinine* (< *vinine* 'vinogradi'; G), *Vinogrād* (NM, PT, SR), *Vinògradci* (VI), *Vinogrādi* (DO, RA), *Vinogradina* (< *vinogradina* 'stari zapušteni vinograd'; GD, HO), *Vinogradine* (GL, GŠ, HU)

Od navedenih je toponima najzanimljiviji toponim *Muselj*. *Muselez* je, naime, bezalkoholno piće slično moštu koje su mogli piti i muslimani. Gradac je pak bio poznat po kvalitetnim sortama vina (kadarunu, grku i samotoku).

4.2.3.3.2. toponimi u svezi s uzgojem životinja

4.2.3.3.2.1. toponimi u svezi sa stočarstvom, obitavalištima za stoku, stočnim proizvodima i prerađevinama: *Čòbanskā pèc* (< *čobanin* 'pastir' < tur. *çoban*; BR), *Dugopójnica* (: *pojiti*; MO), *Džèletīn* (VI), *Glízina gòmila* (< *gliza* 'kiselo mlijeko'; usp. alb. *gjizë*⁴⁹⁶; PT), *Gòrnjē zàgone* (< *zgon* 'ograđeno mjesto na kojemu se okuplja stoka'; DO), *Govedàrica*⁴⁹⁷ (DO), *Govedàčina* (< *goveđačina* 'tor za goveda'; DBV), *Govedàčine* (SR), *Gòzbica* (usp. *Objedovište*; MO), *Grèbalište* (< *grebalište* 'mjesto na kojem se grebena vuna'⁴⁹⁸; DU, G),

⁴⁹³ Na istome mjestu Petar Skok navodi usporedne toponime *Razbojine*, *Razbojna (draga)* i *Razbojno*.

⁴⁹⁴ Na lokalitetu se nalazilo veće naselje iz brončanoga i željeznoga doba.

⁴⁹⁵ Na tome su predjelu živjeli Brajkovići.

⁴⁹⁶ Petar Skok (Sk 1:570) drži da je riječ o ilirskome leksičkom prežitku.

⁴⁹⁷ Govedarica je pećina ispod Stijena iznad Nerađa i Dobrova.

⁴⁹⁸ Po tumačenju mjesnoga stanovništva *Grebaliste* je mjesto na koje su se dovodili volovi i odakle se u Gradačkome polju čulo njihovo mukanje, no kako na širem području nalazimo toponime *Češljari* (< *češljari* 'onaj koji češlja vunu'; zaselak sela Zavala u Popovu) i *Gorogaše* (< *gargaše* 'greben, oruđe za grebananje vune'; selo u Bobanima), čini mi se vjerojatnijim toponim povezivati s ovčarstvom i djelatnostima povezanim s ovčarstvom.

Jānjilo (< *janjilo* 'natkriveni tor za ovce'; BD, DU, VI), *Jārište* (< *jara* 'ograđeni prostor pred torom' < tal. *ara* < lat. *hara*; DU, HO), *Jāsle* (CE), *Kod tòrōvā* (GŠ), *Košćurine* (< *koščurine* 'mjesto na koje se dovodi uginula stoka'; GŠ), *Kotàrine* (< *kotar* 'omeđen seoski pašnjak'; BR, ŽU), *Lěšārnica* (< *leš* 'strvina'; HO⁴⁹⁹), *Màčare* (usp. *maceria* 'klaonica'; PT), *Neljetōvlje*⁵⁰⁰ (< *neljetovlje* 'mjesto s lošom ispašom'; NM), *Òbjedovište* (G⁵⁰¹), *Òbor* (< *obor* 'ograđen prostor za stoku'; G, HO, MO), *Òbori* (DD)⁵⁰², *Òbrtanj* (< *obrtanj* 'dvostruki kolut na koji se vežu konji'; OS), *Òbzida* (< *obzida* 'zidom ograđeni prostor'; HO), *Ògudov dō* (usp. *ogudište* 'prostor za oprasivanje'; GL), *Òšěk* (usp. *osijek* 'tor'; HU), *Ovčārev dō* (CE), *Pādališta* (< *padalište* 'mjesto na kojemu se trguje sa strancima ili pastirsko noćivalište'; HU, PT), *Pādalište* (DU, DZ), *Plāndište* (< *plandište* 'sjenovito mjesto na koje se stoka sklanja za velikih vrućina'; ĆG), *Počivala* (< *počivalo* 'odmorište na velikom usponu'; BR, DBV, ŽU), *Pòjila* (< *pojiti*; NE), *Prègrāđenā gòmila* (NE), *Prèzidānā gòmila* (BD, DO, NE), *Prigrāčine* (< *prigradac* 'tor'; G, GL, GŠ), *Prigradak* (< *prigradak* 'tor'; DO, HO, NM), *Slāmišta* (< *slamište* 'mjesto na kojemu se odlaže slama'; HO, ŽU), *Smīcalica* (< *smicalica* 'mjesto na kojima se smiče stoka'; DZ), *Sòlila* (< *solilo*⁵⁰³ 'mjesto na kojemu se sol davala ovcama'; SR), *Stānine* (< *stan* 'pastirsko boravište'; SR), *Strûg* (< *strug* 'veliki tor'; GL, HU, MO), *Telećarica* (usp. *telećak* 'tor za telad'; NM), *Tòrina* (< *tor*; BD, G, SR), *Tòrine* (BR, HO, HU, PT), *Tòrovi* (ĆG, TU), *Tòvārnica* (DZ), *Ūčīnci* (: *činiti kožu*; BR), *Ūtrk* (< *trkati*⁵⁰⁴ 'odvajati janjce od ovaca'; BR), *Zèlenā tòrina* (PŠ)

Veoma su učestali nazivi za ograđena mjesta na kojima boravi stoka ili se u nj zagoni: *janjilo*⁵⁰⁵, *jara*, *kotar*, *obor*, *obzida*, *ograđa*, *osijek*, *prigradac*, *strug*, *trkalo*, *tor* i *zagon*. Posebno je zanimljiv toponim *Utrk* u kojemu je uščuvan današnjim Zažapcima posve neproziran glagol *trkati* 'odvajati janjce od ovaca'. Mjesnom je stanovništvu danas posve neproziran i apelativ *osijek*. Svinje su se pak rasplodivale na lokalitetu *Ogudov do*. Na

⁴⁹⁹ Na to su se mjesto do 60-ih godina prošloga stoljeća bacale strvine uginulih ovaca i janjaca koje se nije zatrpavalo.

⁵⁰⁰ Jugozapadno od nedaleke Stupe nalazi ruševina srednjovjekovne utvrde Neljetgrad. Možda je tim toponimom motiviran i toponim Neljetovlje.

⁵⁰¹ Riječ je o odmorištu za pastire na kojemu su pastiri i objedovali.

⁵⁰² Ondje su navodno stanovali Kukrike.

⁵⁰³ Sol se ovcama davala ovcama radi ukusnijega mesa i mlijeka.

⁵⁰⁴ Glagol je potvrđen na Pagu (Oštarić 2005:539), a s obzirom na to da je Zažablje, kao i unutrašnjost otoka Paga, izrazito stočarski kraj s veoma razrađenim stočarskim nazivljem, čini mi se mogućim da je navedeni glagol nekoć bio živ i u Zažablju.

⁵⁰⁵ Natkriveni prostor za ovce u Hrasnu nazivao se *janjilom* (ovce se janje), a kako se ograđeni prostor na dolinama i dolovima *torio* (ovce su se u nj zatvarale kako bi gnojile zemlju) u krajevima od Hutova do mora isti se gospodarski objekt naziva *tor*. Veoma je zgodan primjer je da čak i u Hrasnu na posjedima Njavra s Cerovice (južni dio Hrasna) prevladava naziv *tor* zbog jedne nevjeste pridošle s Hotnja. Samo pak u Vidonjama prevladava naziv *obor*.

pojilišta stoke upućuju toponimi *Dugopojnica*, *Plandište* i *Pojila*, a na mjesta prerade vune *Grebalište* i *Učinci*. Apelativ albanskoga postanja *gliza* 'kiselo mlijeko' ušćuvan je u imenu *Glizina gomila*. Na lokalitetima *Košćurine* i *Lešarnica* ostavljane su životinjske strvine, a na lokalitetima se *Mačare* i *Smicalica* klala stoka. Na odmorišta ili zaklone za pastire upućuju toponimi *Čobanska peć*, *Gozbica*, *Objedovište*, *Padališta*, *Počivala* i *Stanine*.

4.2.3.3.2.2. toponimi u svezi s peradarstvom: *Kokošinjac* (: *kokošinjci*; DBV)

4.2.3.3.2.3. toponimi u svezi s pčelarstvom: *Ljaničište* (< *ljaničište* 'mjesto na kojemu se nalaze pčelinjaci'; HU), *Ljanič* (DZ, NM)

4.2.3.3.3. toponimi u svezi s javnim radovima: *Tlaka*⁵⁰⁶ (< *tlaka* 'obvezan rad za opće dobro zajednice'; VI)

4.2.3.3.4. toponimi u svezi s drugim gospodarskim granama: *Avan pećina* (< *avan* 'sprava za križanje duhana' < tur. *havan*; BD), *Bunište* (< *bunište* 'mjesto na koje se baca smeće'; usp. *bunja*⁵⁰⁷ 'gnoj od prašine i lišća'; HO), *Drvar* (HU), *Duvanište* (< *duvanište* 'mjesto na kojemu se sadi duhan'; MO), *Pakluša* (< *paklina*; GZ), *Pazar glavica* (< *pazar* 'trgovanje' < tur. *pazar*; HO), *Plane* (< *plana* 'prostor koji su lovci uredili za zimsko gniježđenje ptica selica'; VI), *Pošta* (GZ⁵⁰⁸, RA), *Rudnik* (DBV), *Smjetlište* (HU), *Ugljen dolac* (HU), *Uplavište* (VI), *Vara* (< *vara* 'rudnik'; HO, PT), *Varina gomila* (PT), *Veseli klanac*⁵⁰⁹ (HU)

Gradac i Neum nadaleko su poznati po duhanu u kojemu je uživao i car Franjo Josip. Za proizvodnju su duhana vezani toponimi *Avan pećina* i *Duvanište*. Robna razmjena između Vidonja te Gradca i Neuma bila je osobito živa. Vidonjci su za ribu i sijeno (na lokalitetu *Uplavište* lađe su se spuštale u rječicu Mislinu) od Gradčana i Neumljana zauzvrat dobivali drva (usp. toponim *Drvar*). Da su pogranični krajevi oduvijek bili pogodni za trgovinu, svjedoči i toponim *Pazar glavica* na Hotnju. Toponimi *Pakluša*, *Rudnik*, *Ugljen dolac* i *Vara* odraz su nalazišta ruda u ovome kraju. U Srijetežu se kopao bitumen, a drveni su ugljen pravili kovači. Zanimljivi su toponimi *Vara* u Prapatnici te *Markešića* i *Trojića vara* u Hotnju koji označuju mjesta negdašnjih rudnika, a apelativ je *vara* 'rudnik' motiviran antroponimom *Varvara* 'Barbara'. Na prolazak željezničke kruge kroz Donju Hercegovinu podsjeća toponim *Veseli klanac*. U priblatskome dijelu Zažablja veoma je zanimljiv apelativ

⁵⁰⁶ Tlaka je prokopana radi navodnjavanja područja između sela Mislina i zaseoka Kuti.

⁵⁰⁷ Ranko Matasović (1995:95) apelativ *bunina* drži riječju ilirskoga postanja te je uspoređuje s albanskim *xburie* i staroirskim *buinnech* proljev'.

⁵⁰⁸ Na to je mjesto pošta pristizala još za osmanlijske vladavine.

⁵⁰⁹ Starije je ime za navedeni lokalitet (koje je i danas u uporabi) *Prijevor*. Novo ime *Veseli klanac* lokalitet je dobio zbog uspona od 17 promila zbog kojega su ložači i strojovođe morali brzo ubacivati velike količine uglja. U mjesnim govorima pridjev *veseo* može nositi i značenje 'težak'.

plana koji se odnosi na prostor koji su lovci paljenjem okolnoga zemljišta i stvaranjem umjetnih jezeraca uredili za zimsko gniježđenje ptica selica.

4.2.3.4. kulturno-povijesno uvjetovani toponimi

4.2.3.4.1. toponimi u svezi s upravnom i vojnom vlašću te imovinsko-pravnim odnosima: *Bàdžula* (VI), *Bân pòlje* (HU), *Bàndijèrna* (< *bandijera* 'zastava' < tal. *bandiera*; BR), *Bânj dòlac* (< *banji* 'banov'; GD), *Càrigrād* (usp. *carina* GL, HU), *Càrina* (ĆG), *Càrskā kućètina* (HU), *Grànica* (BR, DU, RA, ŽU), *Grànice* (RA), *Katùnište* (< *katun* 'tabor, mjesto ili selo u kojem žive pastiri, vlaška upravna jedinica'; PT, VI), *Knéžak* (NM), *Kvartijēr*⁵¹⁰ (< *kvartijer* < tal. *quartiere sanitario* 'poljska vojna bolnica'; DO, DU, MO), *Lùbārda* (< *lubarda* 'top' < tal. *bomba*⁵¹¹; HU), *Mùžev dō* (< *muž* 'odličnik, uglednik'; MO), *Od Ìmotice*⁵¹² *grànica* (G), *Õpćenē dòline* (< *općeni* 'zajednički'; DU), *Õpćenskī klánac* (DU), *Pàrbenice* (< *parbenice* 'njive koje su predmetom sudskoga spora' < *parba* 'sudski spor'; VI), *Pìk* (< *pik* 'biljeg, oznaka granice' < rom. *pikk-*; DO), *Pìket* (usp. *Pik*; HU), *Pìruša*⁵¹³ (< *piruša* 'mirazna njiva'; HU), *Pìsānā plòča* (BR), *Pòdmama* (< *podmamiti* 'namamiti; ŽI⁵¹⁴), *Prèvišića domáćevina* (< *domaćevina* 'djedovina'; PŠ), *Sènjal*⁵¹⁵ (< *senjal* 'međaš'; usp. lat. *signum* 'znak; DBV), *Tèžine* (< *teg* 'rad na tuđem imanju'; DU, HO), *Zbòrište* (< *zborište* 'mjesto na kojemu se održavaju zborovi'; DD, GZ), *Žùpanj dō* (< *župa*⁵¹⁶ 'srednjovjekovna političko-upravna jedinica'; G)

Pogranični položaj Zažablja ogleda se i u velikome broju toponima koji se odnosi na carinarnice i mjesta s kojih se nadgledala granica. Najstariji zapisi o carinarnici na Zablatku potječu iz 1396. Godine 1418. ukinuo ju je bosanski kralj Ostoja na nagovor Dubrovčana. Carinarnica se nalazila na lokalitetu *Carska kućetina* (spomen na istu carinarnicu ušćuvan je i u toponimu *Carske njive*) na kojemu je pronađen Radovčev natpis koji svjedoči o ukidanju carine koju je dotada ubirao Radovac Vukanović za velikašku porodicu Nikolić (Puljić-Vukorep 1994:156). Ipak, iz povijesnih je dokumenata razvidno da je Grgur Nikolić prihode od carinarnice ubirao i nakon zabrane. Carinarnica se nalazila i na Krkarcu te je spomen na

⁵¹⁰ Na brdu Kvartijer početkom 19. st. Austrija je podignula poljsku vojnu bolnicu zbog kolere koja je harala s turske strane granice. Postavljena je bila čak i straža da se spriječi širenje bolesti.

⁵¹¹ Opširnije o nastanku apelativa *lubarda* vidjeti u Sk 1:187.

⁵¹² Imotica je selo u Dubrovačkome primorju.

⁵¹³ Njivu su u miraz dobili Njavre s Cerovice najvjerojatnije od Raiča Manjkovića.

⁵¹⁴ Na tome su mjestu Turci postavljali zasjede za prebjege.

⁵¹⁵ Riječ je o vrhu planine Žabe iznad Dobranja na samoj granici današnje Bosne i Hercegovine i Hrvatske na kojemu se, nakon razgraničenja između Turske i Mletačke Republike početkom 18. st, nalazila i stražarnica.

⁵¹⁶ Apelativ *župa* u hrvatskoj toponimiji označuje i plodno zemljište okrenuto suncu, no kako je riječ o prostoru ispred župne crkve u Gradcu na kojemu su se nekoć održavali i seoski zborovi te je bio središtem i duhovnoga i upravnoga života Zažablja, dajem prednost tumačenju prema nazivu te najčvršće određene hrvatske povijesne upravne jedinice.

nju ušćuvan u toponimu *Carigrad*. Novijega je postanja ojkonom *Badžula* (< tur. *bac* 'carina, trošarina') motiviran manjom carinarnicom postavljenom nakon mletačko-osmanlijskoga razgraničenja utvrđenoga Požarevačkim mirom 1718. U isto su vrijeme Mlečani postavili stražu na vrh *Senjal* u Dobranjama. Sličnoga je postanja i toponim *Pik* s gradačke strane Žabe, dok je toponim *Bandijerna* odraz kratkotrajne mletačke uprave nad hercegovačkim dijelom Zažablja. Ponajprije je za vojne potrebe podignuta vojna bolnica iznad Vukova klanca na brdu *Kvartijer*, a na putu su za Dubrovačku Republiku i dio Zažablja, koji je postao dijelom Mletačke Republike koncem 17. st., prebjege vrebale osmanlijske straže (usp. toponim *Podmama*). U zažapskim su toponimima ušćuvani apelativi *ban*, *knez* i *muž* koji se odnose na plemićke ili vladarske naslove. Na negdašnje se oblike ustroja vlasti odnose toponimi *Katunište* (< *katun* 'vlaška upravna jedinica'), *Zborište* (< *zborište* 'mjesto odražavanja zborova') i *Županj do* (< *župa* 'srednjovjekovna političko-upravna jedinica'). Na vlasničke sporove nad određenim zemljišnim česticama upućuje toponim *Parbenice*.

4.2.3.4.2. toponimi u svezi s mjesnom poviješću i mjesnim predajama: *Beširov kāmēn*⁵¹⁷ (RA), *Grábež*⁵¹⁸ (DZ), *Gübavē kũće* (GŠ), *Kāmenica Bòjana*⁵¹⁹ (HU), *Māričin vîr*⁵²⁰ (GŠ), *Mārin vijénac* (NM, VI⁵²¹), *Pût sòli*⁵²² (ŽU), *Strāšnā pēc* (< *peć* 'hrid'; BR), *Svātskā rūpa* (MR), *Svātskī pòd* (DO)⁵²³

Od spomenutih je toponima najzanimljiviji toponim *Put soli*. Stanislav Vukorep (2011:84) na temelju dosad razdvojenih povijesnih podataka te narodne predaje o kraljici Katarini Kosači Kotromanić (1424. ili 1425. – 1478.) i njezinu ocu hercegu Stjepanu Kosači rekonstruirao je njihov zbjeg od Blagaja do Stona tijekom kojega su se s pratnjom

⁵¹⁷ Po predaji je u Donjim Radetićima živio pčelar Mandić koji je uhvatio više rojeva pčela nekoga Bešira iz Dubrava. Bešir je to doznao i na konju došao pred Mandićevu kuću. Dok su se Mandić i Bešir prepirali, konj je iskresao dvije kamenice veličine konjskih kopita. Na poslijetku je Mandić popustio i pustio pčele. One su Bešira sustigle i utjerale ga u rječicu Bregavu, u kojoj se utopio. I inače su osmanlijski vojnici i vlastodršci često dolazili na konjima prijeteći mjesnome stanovništvu. Zbog te njihove navade sve su crkve izgrađene ili obnovljene u doba osmanlijske okupacije (npr. crkvice sv. Ane u Gradcu ili crkva sv. Ivana na Vidonjama) imale duboku stepenicu na ulazu tako da Turčin ne može ući u njih s konjem i oskvrnuti sveto mjesto. (usp. Marijanović 2004:53) Spomenimo i da je katolički rod Bećir/Bešir živio u Majkovima (spominje se od 1647.) u koje se najvjerojatnije doselio iz Trnčine u Popovu, u kojoj se Beširi spominju od 1695. (Golušić 1991:185)

⁵¹⁸ U toponimu se ušćovala uspomena na negdašnje uskočke pljačkaške pohode po Donjoj Hercegovini tijekom kojih su znali ubijati čak i svećenike. Tako je 1692. don Ilija Bošković ubijen pred vratima crkve u Orahovu Dolu.

⁵¹⁹ Uz kamenicu navodno neprestano vreba zmija crnokrug.

⁵²⁰ Vrela i zdenci počesto su mjesta oko kojih se vežu predaje i ispredaju priče. U krajevima istočno od Neretve česte su priče o utapanju djevojaka u pojedinim vrelima. Tako je za zdenac u Dubljanima *Dubočaj* vezana priča po kojoj se u njemu utopio bogataš kojemu su novci ispali u zdenac i za kojima je ronio dok se u svojoj pohlepi nije utopio. Apelativ *dubočaj* označuje i 'halapljiva, nezasitna čovjeka'.

⁵²¹ Uz toponim se u Vidonjama veže predaja o čobanici Mari koja se bacila niza stijene kako je Turci ne bi obeščastili. Predaja je poznata i okolici pa tako u susjednome Slivnu i na neumskome području postoje homonimni toponimi.

⁵²² Po predaji je kraljica Katarina Kosača preko Hutova i Žukovica prebjegla pred Osmanlijama u Slano.

⁵²³ Ondje je pokopano šestoro žrtava partizanskoga terora 1946.

najvjerojatnije zadržali u Zažablju⁵²⁴. Jedna je od predaja utjecala na nadijevanje osobnih imena u Žukovicama. Naime, po toj predaji blago je *hercega Šćepana* skriveno pod Divljim brdom u tome selu, a po predaji skriveno blago pronaći mogu samo nositelji imena *Ivica* i *Janja*. S prolaskom se kraljice Katarine povezuju i predaje o gradnji starijih crkava u Zažablju i Popovu (Jerković i dr. 2010:278).

4.2.3.5. toponimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice

4.2.3.5.1. toponimi motivirani imenima kršćanskih svetaca: *Đurđeva glàvica* (NM), *Ìlija* (BR, VI), *Ìlijina glàvica* (VI), *Ìlijino brdo* (BR), *Jûrjevo brdo* (NM), *Pét(r)njē brdo* (< *Petar*; DU, G⁵²⁵), *Pòdsvid* (G), *Sùsvid* (: *Sanctus Vitus*; DD), *Sutilija* (: *Sanctus Aelias*; BR), *Svétac* (DBV)

Od toponima starijega postanja motiviranih spomenutim svetačkim imenom na istočnoneretvanskome i donjohercegovačkom prostoru izdvaja se *Durđeva glavica* (oronim se naziva i *Jurjevo brdo*) u *Raičevoj Brestici* kod Neuma.⁵²⁶ Štovanje je svetoga Jurja na nekim hrvatskim područjima nadomještalo štovanje Peruna Gromovnika na vrhuncima⁵²⁷, a u krajevima istočno od Neretve (u Crvenoj Hrvatskoj) češće se Perunov kult zamjenjivao štovanjem svetog Ilije. Čini se da se ta dva kulta na ovim prostorima (a poglavito u neumskome zaleđu) prožimlju.⁵²⁸ O tome živo govori činjenica da se sjeveroistočna padina gore *Žabe*, čiji vrh *Ilija*⁵²⁹ dominira istočnoneretvanskim krajem i neumskim zaleđem, zove *Sutilija* (< '*sanctus Aelias*') te da je podno spomenute padine smješten zaselak *Podžablje* ili *Podtreskavice*⁵³⁰ (< **trěskъ*⁵³¹ 'grom'). Napogled spomenutomu zaseoku nalazi se brdašće *Podsvid* motivirano imenom svetog Vida u čije se štovanje pretočio kult slavenskoga boga *Svantevida* (to se prožimanje vjerojatno ogleda i u toponimima *Vidonje* i *Vidoštak*). Sjeveroistočno od Podtreskavica nalazi se staro hrvatsko naselje *Drijen*, na samoj granici Hercegovine i Dalmacije. Iznad njega nalazimo brda *Treskavac* i, s dalmatinske strane, *Sùsvid* ('*sanctus Vitus*'). Treći se toponim tvoren dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)* na širemu

⁵²⁴ U Donjemu Hrasnu, Hutovu, Gradcu i na stonskome području kao spomen na prolazak kraljice Katarine ostala je uzrečica: *Pròde kràlj Šćèpān i pòcerā blāgo*.

⁵²⁵ Toponim je vjerojatno motiviran posvojnim pridjevom (tvorenim sufiksom **-jb*) jedne od inačica svetačkoga imena *Petar* (toponim *Pètrov dō* nalazimo u Golubincu i Zavali u Popovu, a *Pètrovo pòlje* u Dživaru kod Trebinja). Sveti se Petar slavi u Turkovićima u Popovu, u Glumini, ali i u nedalekomu Ošljem u Dubrovačkome primorju.

⁵²⁶ Na *Đurđevoj glavici* po svemu se sudeći nalazila kasnoantička crkva na čijim je temeljima najvjerojatnije izgrađena srednjovjekovna crkva sv. Jurja. (Puljić 1995:25)

⁵²⁷ Više o tome u Škobalj 1970.

⁵²⁸ Jurjeva borba sa zmajem usporediva je s Perunovom borbom s Velesom (neki s imenom toga božanstva povezuju oronim *Vlěž*) kojega Gromovnik udara gromom. (Katičić 1998:305–306)

⁵²⁹ Sudeći po predaji i ostacima suhozida ondje je također postojala crkva.

⁵³⁰ Upravo sa silaznim naglaskom!

⁵³¹ Odrzi su Gromovnikova kulta i toponimi tvoreni od apelativa *grom* kao što je *Gròmovna glàvica* (Vidonje).

donjohercegovačkom području nalazi u Dubljanima u Popovu. Kao ni gradački *Sutilija*, ni drijenski *Susvid*, ni dupski *Satulija* nije bio donedavno zabilježen u onomastičkoj literaturi.⁵³² Toponimi motivirani dalmatskim pridjevom *san(c)tu(s)* obično označuju mjesta na kojima su se nalazile crkve, najčešće starije od 10. stoljeća. Nastavak se poganskih kultova prepoznaje i u štovanju sv. Mihovila (o čemu svjedoče toponim *Sveti Mihajlo*⁵³³ u gradačkome zaseoku *Dubravica*; sveti je Mihajlo/Mihovil, uostalom, zaštitnik Trebinjsko-mrkanske biskupije), sv. Petke u Zavali⁵³⁴ (predio na kojem se crkva nalazila nazivlje se *Petkovicica*; možda je trag toga kulta i *Petnje brdo* u Dubravici), pučki se naziv „Ognjena Marija“ povezuje s kultom slavenske božice Ognjene (Puljić 1988:48)⁵³⁵, a moguće je i da se krije u toponimu *Mora* (teško pristupačan klanac na sjevernoj strani Gradačkoga polja koji bi mogao biti motiviran imenom slavenske poganske božice zime i smrti Morane)⁵³⁶.

4.2.3.5.2. toponimi nazvani po vjerskim zajednicama te crkvenim građevinama i posjedima: *Crkòvina* (GŠ), *Crkòvnī vīnogrād* (G), *Cr̃kvice* (NM), *Cr̃kvina* (BR, DO⁵³⁷, GŠ, HU), *Cr̃kvine* (HU⁵³⁸, NM), *Góspa òd Kārmela* (VI), *Kòd kāpjelē* (HO), *Popàdije* (DBV), *Pòpova kùća* (VI), *Rišćanskā glāvica* (< *Rišćanin* 'pravoslavac'; HU), *Svētī Libèrān* (VI), *Svētī Mihājlo* (DU), *Zàcrkòvnica* (BR)⁵³⁹, *Zàcrkvina* (DU)⁵⁴⁰

Većina se navedenih toponima odnosi na lokalitete na kojima su se nalazile srednjovjekovne crkvice koje su uglavnom porušene ili zapuštene za vrijeme osmanlijske vladavine. Jedan se dio toponima na zavjetne kapelice. Izdvajam kapelicu sv. Liberana podignutu 1861. zbog epidemije kolere (koju je puk nazivao kugom). Toponim se *Popadije* odnosi na njive u vlasništvu dobranjske katoličke župe. Naime, apelativom se *pop* u dalmatinskome dijelu Zažablja (kao uostalom i u drugim dijelovima Dalmacije koji nisu u znatnijoj mjeri nastanjeni pravoslavicima) naziva katoličkoga dijecezanskog svećenika.

⁵³² Oronimi *Sutilija* i *Satulija* zabilježeni su u D. Vidović 2006: 64, a samo je *Susvid* zabilježen u *Yugoslavia. Index Gazeteer. Showing Place-names on 1:100.000. Map Series, I-VII, s.v.*

⁵³³ Slavljenje se sv. Ivana Krstitelja, Ilije, Mihovila, Jure i Vida povezuje s održavanjem poganskih obreda na vrhuncima uzvisina (Škobalj 1970:273).

⁵³⁴ Ranosrednjovjekovna crkva na tome mjestu bila je (Basler 1988:32) posvećena sv. Petru (o tome svjedoči dokument iz 1525. koji govori da je fra Ksisto iz Slanoga u crkvi sv. Petra na Petrovdan 1525. slavio sv. misu pred mnoštvom naroda; Matijić, Pavlović 2006:200), ali je narod, vjerojatno pod utjecajem štovanja sv. Paraskeve, „u koju se pretvorila božica Mokoš“ (Katičić 1998:308), oduvijek zvao *Petkovicom*.

⁵³⁵ U Popovu postoji uzrečica: *Gromom bije Gromovnik Ilija, vatrom pali Ognjena Marija, pomaže im sveti Pantelija*. (Kriste 2007:213)

⁵³⁶ Postoji i visoravan *Mòrine* nedaleko od Nevesinja gdje je dio Zažabaca odlazio sa stokom na ljetnu ispašu. I taj je toponim vjerojatno prežitak hrvatskih pretkršćanskih vjerovanja. Na Morinama je za vrijeme jakih vjetrova i snjegova bilo lako zalutati, a događalo se i da pastiri ondje umru od hladnoće.

⁵³⁷ Ondje se drži misa za Ilindan.

⁵³⁸ Na lokalitetu Crkvine u sklopu se velike nekropole stećaka (ima ih stotinjak) najvjerojatnije nalazila i srednjovjekovna crkva.

⁵³⁹ Po predaji se tu nalazila crkva.

⁵⁴⁰ Tu se nalazi grobna gomila s dvadesetak stećaka.

Apelativu je *pop* u hercegovačkome dijelu Zažablja te u Dubrovačkome primorju istovrijedan apelativ *dumo*, a u dalmatinskome dijelu Zažablja dumom se naziva gradački župnik, dakle upravitelj župe koja je nekoć obuhvaćala čitavo Zažablje. Na prisutnost pravoslavnoga življa u rubnim dijelovima Zažablja (naseljenoga u Hrasnu i Glušcima) upućuje toponim *Rišćanska glavica*.

4.2.3.5.3. toponimi motivirani prežiticima pretkršćanskih vjerovanja: *Crnō brdo* (DBV), *Dračevice*⁵⁴¹ (< *drak* 'zmaj'; NM), *Drâgov kâmēn* (: *drak* 'zmaj'; G), *Drâgov klânac* (G), *Đedov brijêg* (DBV), *Đedov tôr* (BR), *Đedova dòlina* (< *đed* 'djed'; O), *Gròmova glàvica* (VI), *Āgrište* (HU, MO), *Mòkoš* (BD), *Mòra* (DU), *Trèskavac* (PT), *Trèštenik* (psl. *trěskъ* 'grom'; DD), *Tròjan* (GL), *Trštēnī kùk* (G), *Treštēnica* (< psl. *trěskъ* 'grom'; HU, PŠ), *Viline plòče* (CE), *Vilino ĩgrište/Vinjìgrište/Vinjìgrište* (BD, MO), *Vilīnjē plòče* (DO), *Zvijēzdina* (GŠ), *Zvjēzdanove dòline* (GZ)

U toponimima *Gromova glavica*, *Treskavac*, *Trštenik*, *Trštēni kuk* i *Treštenica* ušćuvan je spomen na slavenskoga boga munje i groma Peruna, dok se spomen na njegova takmaca, boga stoke i zemaljskih plodina krije „u podnožju, u lokvi, u pećini, u podzemlju“ (Šimunović 2009:334; usp. zažapske toponime *Dragov kamen* i *Dragov klanac*). Poganski su pak obredi, koji su se održavali na vrhuncima ostavili traga, u toponimima *Đedov brijeg*, *Đedov tor* i *Đedova dolina*, koji su ujedno i spomen pretočivanja štovanja Svantevidova u štovanje sv. Vida. Svantevid je inače bio slavensko božanstvo obilja i plodnosti⁵⁴². Na štovanje Svantevidovo upućuju i toponimi motivirani apelativom *dub*. U Dobranjama nahodimo uzvisinu *Crno brdo* čije bi se ime moglo povezati sa slavenskim božanstvom *Černibogom* koje se, po pučkome vjerovanju, skrivalo u ponorima. Treba spomenuti da je puk crvene mrlje na stijenama u ponorima tumačio kao krv koju je prolio đavao kojega je ubio sveti Petar. U Popovu takve mrlje nahodimo u ponoru Crnulji, a crkve svetoga Petra nahodimo u obližnjim selima Glumini i Turkovićima. Nadalje, pučki se naziv „Ognjena Marija“ povezuje s kultom slavenske božice Ognjene (Puljić 1988:48)⁵⁴³, a moguće je i da se krije u toponimu *Mora* (teško pristupačan klanac na sjevernoj strani Gradačkoga polja koji bi

⁵⁴¹ Dračevice se nalaze pod Đurđevom glavicom na kojoj se nalazi crkva svetoga Jurja te je stoga toponim moguće povezati s apelativom *drak* 'zmaj'.

⁵⁴² Zanimljivo je da se simbolom plodnosti, bogatstva i sreće drže bijele pčele (Pujic 1982:190), a u Zažablju nahodimo razmjerno mnogo odraza pčelarskoga nazivlja.

⁵⁴³ U Popovu postoji uzrečica: *Gromom bije Gromovnik Ilija, vatrom pali Ognjena Marija, pomaže im sveti Pantelija*. (Krište 2007: 213)

mogao biti motiviran imenom slavenske poganske božice zime i smrti Morane)⁵⁴⁴. U toponimu *Mokoš* ušćuvano je homonimno ime istočnoslavenske poganske božice⁵⁴⁵. Toponimi *Viline ploče*⁵⁴⁶ (toponimi na gori Žabi) i *Vilino igrište* te *Vilište* (često u Popovu) također govore o korijenima pučkih vjerovanja u slavenskoj mitologiji. Igrišta su po čitavoj istočnoj Hercegovini duhovna središta sela, a označuju mjesta na kojima po noći *igraju vile*.

4.2.3.5.4. toponimi motivirani ostalim elementima duhovne kulture: *Blàgosova gòmila* (MO), *Čestē gòmile* (DZ, GZ, PT, ŽU), *Čvrstē gòmile* (HO), *Djècijē gròblje* (BR), *Dúpca* (HO⁵⁴⁷), *Gòmile*⁵⁴⁸ (< *gomila* 'hrpa nabacana kamenja' < psl. *mogyla* 'grobni humak'; BD, DBV, DU, VI), *Grèb* (VI), *Grèbi* (G), *Grèbica* (HU), *Grèblje* (DO, GŠ, SR), *Gròblje* (ĆG, HO, VI), *Gróbnica* (DZ), *Hàrem* (< *harem* 'muslimansko groblje' < tur. *harem*; HU), *Kríž* (NE⁵⁴⁹), *Križevac* (DD, GL), *Krštilo* (DO⁵⁵⁰, HU), *Kùžnō gròblje* (DZ, GZ, PŠ, RA), *Međū njive* (HO⁵⁵¹), *Mèjdān*⁵⁵² (< *mejdan* 'grobište za poginule u ratnome sukobu' < *mejdan* 'boj' < tur. *meydan*; GL), *Mìsnē plòče* (DO, MO), *Okrugláši* (< *okruglaš* 'zidić'⁵⁵³; HU), *Pòpova gòmila* (DBV), *Prùtinova gòmila* (PT), *Sr̀ndāc'/Sāndāc' gòmila*⁵⁵⁴ (DBV), *Stàrac* (< *starac* 'predstojnik krstjanske hiže'; PT), *Vr̀žanište* (HU), *Zàkríž* (DU⁵⁵⁵, G, HO⁵⁵⁶)

Važnost se mjesta ukapanja ogleda u velikome broju toponima motiviranih apelativima *greb*, *greblje*, *gomila*, *križ* i *mejdan*⁵⁵⁷. Spomenuti apelativi odnosi se na raznorodna ukopna mjesta: od srednjovjekovnih nekropola stećaka do neoznačenih grobišta

⁵⁴⁴ Postoji i visoravan *Mòrine* nedaleko od Nevesinja gdje je dio Zažabaca odlazio sa stokom na ljetnu ispašu. I taj je toponim vjerojatno prežitak hrvatskih pretkršćanskih vjerovanja. Na Morinama je za vrijeme jakih vjetrova i snjegova bilo lako zalutati, a događalo se i da pastiri ondje umru od hladnoće.

⁵⁴⁵ Možda se i ojkonom *Mukušina* u Ravnu također može povezati s imenom spomenute slavenske božice (usp. *Mokòšica*).

⁵⁴⁶ Upravo su priče o vilama koje su najživlji ostatci pretkršćanskih slavenskih vjerovanja. Po pučkome je vjerovanju između Žabe i Veleža postojalo uže, pričvršćeno čeličnim alkama, s pomoću kojega su vile prelazile sa Žabe na Velež i obrnuto. Vile su pozitivna bića za razliku od *stuha* koje stvaraju kovitlace i vremenske neprilike. U Popovu se pak vjeruje da su vile živjele u *Bilīnōj pečini* poviše Češljara (zaseoka sela Zavala) i da su se prestale pokazivati zbog bezakonja koja su ljudi počeli počinjati. (usp. Marijanović 2004:65–67)

⁵⁴⁷ Riječ je o zajedničkome groblju Katića, Pavlovića i Perića na Hotnju.

⁵⁴⁸ Apelativ *gomila* u mjesnome govoru najčešće označuje grobni humak, neovisno o tome iz kojega je povijesnog razdoblja (tako primjerice može označivati i ilirsko grobište). Na Braču pak *gomila* označuje 'hrpu kamenja nastalu trijebljenjem kamenja' (Šimunović 2004:218).

⁵⁴⁹ Toponim se nahodi na vrhu Umca, a pod njime je nekropola stećaka.

⁵⁵⁰ S toga se mjesta vidi crkva u Gradcu pa bi se na njemu krstilo.

⁵⁵¹ Riječ je o novome zajedničkom groblju na Hotnju.

⁵⁵² Na lokalitetu Mejdan nalazi se više grobova.

⁵⁵³ Riječ je o lokalitetu na kojemu se danas nalazi hutovsko groblje.

⁵⁵⁴ Toponim nije proziran mjesnomu stanovništvu. Vjerojatno je prvi član navedenoga dvorječnog toponima pučkom etimologijom zapravo izmijenjen lik apelativa *sàrnāc'* 'zdenac'.

⁵⁵⁵ Na tome je lokalitetu u 18. stoljeću bio podignut križ za zaštitu od nametnika korulje te se na tome mjestu obavljalo bogoslužje još početkom 20. stoljeća.

⁵⁵⁶ Tu su se pokapali Raguži i Trojići.

⁵⁵⁷ U Popovu apelativ *mejdan* najčešće označuje običnu livadu.

žrtava Drugoga svjetskog rata.⁵⁵⁸ Nedaleko od Hutovskoga grada nalazilo se i muslimansko groblje za osmanlijske vojnike (usp. toponim *Harem*). Na lokalitetima koji se nazivaju *Misne ploče* održavalo se bogoslužje za vrijeme osmanlijske vladavine. Toponim *Starac* upućuje na nazočnost krstjana na ovim prostorima.

4.2.4. toponimi antroponimnoga postanja

Toponimi iz ove skupine dijele se na dvije temeljne podskupine: višočlani toponimi antroponimnoga postanja (razlikuju se: toponimi tvoreni od antroponima i zemljopisnog naziva, toponimi tvoreni od antroponima i naziva biljke ili biljne zajednice, toponimi tvoreni od antroponima i gospodarskog naziva, toponimi tvoreni od antroponima i naziva za obitavališta, javne prostore i putove, toponimi tvoreni od antroponima i naziva kulturno-povijesnoga postanja te toponimi tvoreni od antroponima i naziva uvjetovanih duhovnim i vjerskim životom zajednice) i jednočlani toponimi antroponimnoga postanja (razlikuju se: toponimi tvoreni od pridjeva, toponimi antroponimnoga postanja tvoreni toponimnim sufiksima i antroponimi u funkciji toponima).

Najviše je toponima antroponimnoga postanja tvoreno od prezimena. U zažapskoj su se toponimiji odrazila prezimena čije nositelje i danas nahodimo u Zažablju: *Babić, Bačić, Bajo, Barišić, Begušić, Bender, Bjelopera, Bogdanović, Bogoje, Bokan, Bulum, Bošković, Butigan, Crnčević, Curić, Čamo, Čerlek, Ćorić, Džono, Đevenica, Galov, Glavinić, Goluža, Gustin, Gverović, Hajdarović, Hajvaz, Ivanković, Jogunica, Jurković, Kalauz, Karačić, Katić, Kitin, Koncul, Krešić, Konjevod, Kujundžić, Kulaš, Kralj, Leženić, Lojpur, Lovrić, Mandrapa, Marčinko, Martić, Maslač, Matić, Medić, Menalo, Milan, Mustapić, Nikoletić, Noković, Novaković, Njavro, Obrvan, Obšivač, Papac, Pavlović, Pažin, Perić, Perleta, Popović, Previšić, Prkačin, Puljević, Putica, Radić, Raguž, Raič, Rodin, Sentić, Simat, Soče, Stanković, Šanje, Šagarjelo, Tošić, Trojić, Veraja, Vidović, Vrnoga, Vrnoga, Vukasović, Vukorep, Vuletić i Žarković. U mjesnoj toponimiji nahodimo i starija prezimena današnjih rodova *Balić* (danas Milić), *Đurđević* (danas Mustapić), *Marković* (danas Đevenica i Čoko; u Popovu je i Gradcu dio roda u 18. st. nosio prezime Filipović, a u Hutovu Soldo i Soldić), *Mihajlović* (danas Konjevod), *Milišić* (poslije Bronzić, danas Obad), *Repeša* (danas Menalo), *Rosić/Ružić* (danas Kitin), *Salata* (danas Pavlović), *Stojanović* (danas Vukorep) te *Vulijašević* (danas*

⁵⁵⁸ Osobito je zanimljiva predaja po kojoj su Hutovski grad izgradila trojica braće: Ranko, Grdan i Humko. Proživjeli su tri prosječna ljudska života i kad su odlučili umrijeti, s *Lopatē* su u Žabi odapeli strijele i na mjestima gdje su one pale, odlučili se pokopati: mjesto na koje je pala Rankova strijela zove se danas *Grànāč grēb*, mjesto na koje je pala Grdanova strijela zove se *Grdōmān*, a mjesto na koje je pala Humkova strijela (*H)ūmac*. Na tim se trima mjestima danas nalaze tri nekropole stećaka. (usp. Katić-Vukorep 2009:54)

Lovrić). Nahodimo i nepokraćene likove današnjih prezimena *Mijoč* (zapisivano i kao *Mihoč*) i *Raič* – *Mihočević* i *Rajčević* – te stariju fonološku inačicu u Gradcu izumrloga prezimena *Mijić* – *Mihić*. U toponimima antroponimnoga postanja čuva se spomen na iseljene rodove. U zažapskoj se toponimiji spominju nositelji prezimena sljedećih izumrlih rodova koje spominju i zažapske matične knjige: *Basarić, Bašadur, Begić, Boškailo, Daničić, Fradilo, Ilić, Jarak, Kečo, Kovač, Mandić, Marić, Miletić, Milošević, Mulović, Popovac, Skoče, Šumanović, Vuković* i *Vulić*. Iz matičnih knjiga susjednih neretvanskih i popovskih župa te župa na dubrovačkome području kao i iz drugih povijesnih vrela saznajemo da su Zažablje nekoć napučivali i *Drličići, Drmaći, Gašparovići, Kalebi, Košarevići, Lesići, Merdžani, Mucale, Omani, Sunožići, Šarajići, Vekići* i *Vukotići*, čija su se prezimena odrazila i u mjesnoj toponimiji. U mletačkom katastru s početka 18. st. spominju se i rodovi *Đik(ov)ić, Medar* i *Prović*. U toponimiji nahodimo i odraze prezimena stanovnika susjednih popovskih (*Andrijašević, Bakotić, Čerek, Đurasović, Đurić, Gelo, Mijatović, Poljan, Šušak, Tabaković* i *Zec*), dubravskih (*Dragić, Košić, Pirija*) i sela Dubrovačkoga primorja (*Andrić, Antunović, Bandur, Bradaš, Grošeta, Kapor, Krile, Kunić, Tovarac, Vićan* i *Voloder*). Predaja u Zažablju spominje i neke rodove koje ne bilježe povijesna vrela, uglavnom katoličke (npr. *Bjeliš, Brajković, Čović, Miljevac* i *Šarić*), ali i islamizirane (npr. *Bajgorović, Bisović, Boškailo, Cerovac, Džinović, Lizde* i *Pašić*) i pravoslavne (*Dangubić*). Zanimljivo je da se u toponimiju odrazilo i prezime doseljenoga pružnog radnika (*Jukića anšet*). U toponimiji su se odrazili i pridjevci negdašnjih velikaških rodova *Branivojević, Čićurić, Račić, Šimrak* i *Turbić*. Od rodniha imena najvjerojatnije potječu toponime koji sadržavaju antroponime *Jasac*⁵⁵⁹, *Kašin*⁵⁶⁰, *Mrdalo*⁵⁶¹ i *Šuko*⁵⁶² (usp. *šut* 'bezrog').

U mjesnoj se toponimiji odrazio i velik broj osobnih imena od kojih neka, poglavito narodna, nisu potvrđena u zažapskome antroponimijskome fondu. U zažapskoj su se toponimiji odrazila sljedeća narodna osobna imena: *Bajko* (< *Bajko* < *Bajo* < *Bratislav/Bratoslav*), *Bjelan, Bjeloje, Bjeloš, Bobota, Boko, Borut, Boško, Božin, Božun, Brânko, Čepel, Četko, Četo, Deša, Divoje, Dragiša, Gale, Gleđ, Godac, Gojmir, Gojo, Gojsav, Gostimir, Grdan, Grdoman, Kazo, Milan, Mile, Miliša, Milko, Mirko, Mislin, Nebojša, Nemanja, Obraša, Putimer, Rade, Radeža, Radim, Radoboj, Radosav, Radovac, Radovan, Radulja, Rako* (< *Rahoslav*), *Ranac* (usp. *Hranac* < *Hranko* < *Hranislav*), *Reljin,*

⁵⁵⁹ Po predaji su se preselili u Dubrave u današnji Jasoč koji je po njima tako nazvan.

⁵⁶⁰ Moguće da je po rodu nazvan ojkonom *Kāšići* (usp. osobno ime *Kasijan*) u Hrasnu.

⁵⁶¹ Osobna su imena motivirana glagolom *mrdati* razmjerno rijetka. Ipak, u Gradcu kod Makarske nalazimo potvrđeno osobno ime *Mrdeša* (Šimunović 2000:370), a u Komiži na Visu prezime *Mardešić*. Na temelju migracijskih kretanja, lako je moguće da su se *Mrdali* s Drijena preselili u Gradac pa potom na Vis.

⁵⁶² U Neretvanskoj krajini zabilježeno je prezime Šukovez.

Rodo (< *Rodoslav*), *Ruža*, *Skoriša* (< *Skoro* < *Skorimir*), *Slavko*, *Sredomir*, *Stanko*, *Šegota*, *Teto* (< *Hotjen*), *Uglješa*, *Vlado*, *Vuk*, *Vukan*, *Vukašin*, *Vušo* i *Zlatko* Nahodimo i odrazi sljedećih kršćanskih imena: *Adam*, *Andro*, *Anđelko*, *Anica*, *Ćiril*, *Đuka*, *Đukan*, *Đuko*, *Đurađ*, *Đurica*, *Đurijaš*, *Đurin*, *Frano*, *Gašo*, *Gašpo*, *Grgo*, *Ilija*, *Ilijaš*, *Ivan*, *Iviša*, *Janko*, *Janja*, *Jovan*, *Jozo*, *Jurka*, *Klement*, *Koleta* (< *Kole* < *Nikola*), *Koštan* (< *Košta* < *Konstantin*), *Lovro*, *Luka*, *Marica*, *Marijan*, *Marin*, *Markan*, *Marko*, *Martin*, *Matan*, *Matija*, *Matko*, *Mato*, *Mića* (< *Mijo* < *Mihovil*), *Mijat*, *Mijo*, *Milobrat*, *Miško*, *Mišo*, *Mitra*, *Mrkoš*, *Nikić*, *Nikola*, *Pajo* (< *Pavo* < *Pavao*), *Palučko* (usp. *Paluka* < *Pavao*), *Pando* (< *Panteleon*), *Paviša*, *Pavo*, *Perija*, *Pero*, *Perko*, *Petar*, *Pribisk*, *Radiša*, *Risto* (< *Hristo*), *Sanko* (usp. *Savko* < *Sava*), *Sava*, *Simo*, *Spaso*, *Spasoje*, *Šćepan*, *Šimica*, *Šimun*, *Tale* (< *Tadija*), *Toma*, *Urič* (< *Jurič* < *Jure* < *Juraj*), *Vide*, *Vidoje*, *Vidonja*, *Vitas* i *Vlaho*. Odrazi osobnih imena *Risto* i *Simo* nedvojbeno upućuju na nazočnost pravoslavaca na ovim područjima⁵⁶³, dok su osobna imena *Jovan*, *Mitra* i *Sava* na povijesnome području Trebinjsko-mrkanske biskupije (koja je do početka 18. st. obuhvaćala i istočni dio Neretvanske krajine) zabilježena i u katolika te njihovi nositelji nisu nužno bili pravoslavci. Bilježimo i hibridno ime tvoreno od kršćanskoga imena i hrvatskoga tvorbenog formanta *-slav* – *Ivoslav*. Osobna su pak imena *Božun*, *Karas* i *Vitas* tvorena vlaškim dometcima *-un* i *-as*. Vlaškoga su postanja i osobna imena *Brgul* i *Kičin*, a mađarskoga osobno ime *Kiš*, koje u zapadnome dijelu Neretvanske krajine često prelazi u kategoriju osobnoga nadimka. U mjesnoj je toponimiji (*Trojanovina*) i antroponimiji (osobno ime *Trojan* i prezime *Trojić*) ušćuvana uspomena na rimskoga cara Trajana kojega pamti i narodna predaja (*U cara Trojana kozje uši!*), a odrazila su se i neka muslimanska osobna imena: *Adžibeg*, *Alac* (< *Alija*), *Alija*, *Bešan*, *Ćerim*, *Đero*, *Halil*, *Kerim*, *Mehmed* i *Ramo* te hibridno ime tvoreno od kršćanskoga imena i turskoga tvorbenoga formanta *aga* – *Đuraga*. Muslimanska osobna imena u toponimiji osim što označuju muslimanskoga posjednika (koji najčešće, što potvrđuju stariji popisi pučanstva, nije živio na navedenome području), ali nerijetko su odraz obiteljskih nadimaka koji su, pogotovo u prošlosti, često bili izvorom motivacije obiteljskih nadimaka.

Velik je broj zažapskih toponima motiviran nadimcima. U mjesnoj su se toponimiji odrazili sljedeći obiteljski nadimci: *Adžić*, *Birđo* (< baba *Brigita*) i *Mišković* (Mustapić), *Đuraga* (Jurković), *Đurinović* i *Manjković* (Raič), *Jozić* i *Plečić* (Mustapić), *Bilaver* (Bjelopera), *Cicina* (Sentić), *Čokić* (Marković), *Ćelić* (Kljusurić), *Derviš* (Butigan), *Franac* i

⁵⁶³ Po popisu stanovništva Trebinjsko-mrkanske biskupije iz 1733. u Zažablju su pravoslavne obitelji živjele samo na rubnim područjima: u Hrasnu je živjelo 18 pravoslavnih obitelji (od kojih su neke mogle imati posjede nedaleko od Glumine), u Cerovu 7 (riječ je o stanovnicima Kljenka, Brstina, Kolojanja i Glušaca). U isto je vrijeme ondje obitavalo čak 128 katoličkih obitelji i 8 islamiziranih (usp. Krešić 2006:447–448).

Frančić (Obradović), *Ivišić*, *Pavišini* i *Perišić* (Konjevod), *Janjić*⁵⁶⁴ (Lazarević), *Kadić* (Bošković), *Knežević*, *Markešić*, *Markić* i *Prčak* (Pavlović), *Malić*, *Mojić* i *Vlajić* (Matić), *Pole* (Veraja), *Rogonjić* (Raguž), *Sikimić* (Vukasović), *Silalić* (Bogoje), *Solić* (Kralj), *Somić* (Katić), *Strižić* (Arnaut), *Škorić* (Matuško), *Šolko* (Milolaža), *Špičić* (Krešić) te *Zelen* (Trojić). U toponimiji su se odrazili i osobni nadimci kao što su *Aćim*, *Beg*, *Brčina*, *Brko*, *Čole*, *Dumo*, *Glavar*, *Kapuro*, *Komit*, *Krešuša*, *Nijemac*, *Pero Bujin* i *Tuto* čiji su nositelji poznati te brojni drugi kojima su nositelji nepoznati (*Babaljuša*, *Bile*, *Brada*, *Busović*, *Čauš*, *Ćusto*, *Debeljac*, *Glušac*, *Grabulja*, *Grlje*, *Kapurin*, *Karadak*, *Karo*, *Kosor*, *Lepiruša*, *Lolo*, *Parak*, *Pito*, *Popiško*, *Rogopaša*, *Romo*, *Spaija*, *Spremo*, *Stopanuša*, *Šajko*, *Šušo*, *Vrljko* i dr.)

4.2.4.1. višerječni toponimi antroponimnoga postanja

4.2.4.1.1. toponimi tvoreni od antroponima i zemljopisnog naziva: *Áćimova dòlina* (< *Aćim* < *Joakim*; DBV, G⁵⁶⁵), *Ádžibegov vr̄v* (DBV), *Álijin dō* (GL), *Álina pēć* (< *Ale* < *Alim* < *Alija*; DO), *Ándrića dō* (< *Andrić*; HO), *Ándrino pr̄isoje* (HU), *Bàbića klánac* (G), *Bàbića pr̄dō* (G), *Bàcića dōlovi* (NM), *Bájića klánac* (G), *Bájića v̄la* (ĆG), *Bájin v̄r* (DBV), *Bájina dòlina* (ĆG), *Bàkotini dōci* (HU), *Bàrišića str̄uga* (VI), *Bàrišića vr̄elo* (VI), *Bàrišina glàvica* (VI), *Bégića kāmēnje* (G), *Bègov pònor* (nadimak Vukorepa; HU), *Bègova dòlina* (HO), *Bènderov dō* (DZ), *Bènderova dòlina* (PT), *Bènderova glàvica* (DZ), *Bénina dòlina* (SR), *Bèšanova dòlina* (< *Bešan*⁵⁶⁶ < *Bešir/Velibor*; HO), *Biseljeva kòsa* (< *Biso* < *Ibrišim*⁵⁶⁷; HO), *Bjelísev brijēg* (NM), *Bjelòperića glàvica* (< *Bjeloperić*; DU), *Bjèljen dō* (GZ), *Bòbotova plòča* (GD), *Bogdánovića dōlovi* (OS), *Bogdánovića r̄vine* (OS), *Bókina glàvica* (VI), *Bòškov dō* (HO), *Bòškovića dòlina* (HU), *Bòžinova dòlina* (HO), *Bòžinova gr̄eda* (GL), *Brádino šēdalo* (HU), *Brânkov dōlac* (PŠ), *Břčin dō* (< *Brčina* < *brčina* 'muškarčina'; ĆG), *Břčino ždrijelo* (HO), *Břkina dòlina* (< *Brko* < *brk*; OS), *Břkina glàvica* (ŽU), *Butiganov dō* (PT), *Cicinova v̄la* (G), *Cr̄nčevića pònor* (VI), *Cūrića dō* (ĆG), *Cūrića klánac* (ĆG), *Cūrića v̄la* (ĆG), *Čámin dō* (NM), *Čòlina glàvica* (< *Čole* < *čolak* 'jednoruka osoba' < tur. *çolak*; HU), *Čélića glàvica* (< *Čelić*⁵⁶⁸ < *ćelo* 'osoba koja je bez kose, plješivac' < *ćelav* < tur. *kelav* 'plješiv'; ĆG), *Čerímine dòline* (< *Čerim* < tur. *Kerim*; HO), *Čèrlēkova dòlina* (VI), *Čètkova*

⁵⁶⁴ U Vidonjama je navedeni obiteljski nadimak postao prezimenom, no ondje se nije odrazio u toponimiji.

⁵⁶⁵ U Gradcu je Aćim osobni nadimak Vide Sentića koji je s Mljeta donio sadnice pošipa te je po njemu nazvana i sorta grožđa aćimuša.

⁵⁶⁶ U selu Vid postoji prezime Beš. Zanimljiva je predaja Jurkovića da su s Hotnja (gdje nisu zabilježeni u matičnim knjigama, ali gdje su, na temelju toponimijske građe, zacijelo živjeli) prebjegli u Dragoviju, zaselak sela Vid. Možda je Bešan bio osobno ime ili nadimak nekoga od Jurkovića od kojega je moglo naknadno nastati prezime Beš.

⁵⁶⁷ Možda je riječ o obitelji Alinage Bisovića koji se 1694. spominje na Zelenikovcu (Hrabak 1985:38).

⁵⁶⁸ Čelić je obiteljski nadimak vidonjskih Kljusurića koji su se po svemu sudeći u Vidonje doselili iz Čukove Grede.

obòdinica (HU), Čètkova rùpa (GZ), Čórića kùk (GŠ), Dervísev kàmēn (< Derviš⁵⁶⁹ < derviš 'islamski redovnik prosjak' < tur. *derviş* DO), Dìvojeva glàvica (< Divoje⁵⁷⁰; DBV), Dràgišin dòlac (< Dragiš < Drago < Dragomir/Dragoslav; HO), Drámina rùpa (SR), Džínovića dô/dòl (VI), Džónini dòlovi (PT), Džònušin rēp (< Džono; HO), Đérin dô/dòl (< Đero < Đerasim; VI), Đùrāsovića dô (< Đuras < Đuro < Đurađ; GD), Đùrđev dô (ŽU), Đùrđevskā ljūt (GD), Đùrića dô (DU), Đûrovića dô (DU), Fránina glàvica (DBV), Gálima glàvica (HU), Gášin kùk (< Gašo < Gašpar; BD), Golúžine grùde (PT), Grgina dòlina (HU), Hájvazove rùpe (PT), Īlća dòline (SR), Īlijina dòlina (HU), Īlīn kùk (DU), Īlīno Pòlje (NM), Īvanini klānci (SR), Īvanov dô (DU), Īvišića glàvica (HU), Jānjića dóčine (HO), Jānjića rùpa (DU), Jānjića rùpina (HO), Jānjića ždrijelo (HO, ŽU), Jélina dòlina (OS), Jòguničin dô (DU), Jòvanov kùk (GL), Jùrkina dòlina (MR), Jùrkovića dô (HO), Jùrkovića kòsa (HO), Kāpurinova dòlina (< kapura 'vrsta kokoši' < alb. *kapor*; HO)⁵⁷¹, Kàračića dô (DU), Kátića dô (< Katić; HO), Kátin dô (GZ, PT), Kátin stān (HU), Kéčin dô (DO), Kéčina lòkva (DO), Knéžev dô/dòl (CE), Konjèvodov brijēg (HU), Konjèvodov pònor (HU), Kòsorova glàvica (BD), Kóšića glàvica (< Košić; DBV, MO), Kováčev dô (< Kovač; DU, ŽU), Kováčev klānac (ŽU), Králjev pištet (< pištet 'vrela iz kojega voda pišti'; ŽU), Králjev dô (ĆG), Králjev kàmēn (G), Králjeva vāla (G), Krèšića kòse (HU), Krèšušina glàvica (HU), Kulášev klānac (ĆG), Kulišića kàmēn⁵⁷² (NM), Kúnića dòline (GD), Lepirušina glàvica (< Lepirūša⁵⁷³; MO), Lúkin dòlac (PŠ), Mālī Obšiváčev kùk (VI), Māndića dòline (ŽU), Mārijića glàvica (HU), Mārīna glàvica (GL), Mārīno òsoje (DU), Mārkešića lòkve (HO), Mārkove dòline (DBV), Mārkov dòlac (PŠ), Mārtića ùzglāvci (HU), Mārtinov krš (HO), Masláčevi dòlovi (HU), Masláčevo bŕdo (SR), Mátića bŕdo (< Matić; OS), Mátića brijēg (G), Mátića dòlina (HO), Mátića pòlje (OS), Mātkova glàvica (DU), Mátove bjèljave (GD), Medárov dô (GŠ), Míhića pòlje (G), Mijatov brijēg (VI), Mijātovića dòlina (DD), Mijića pòlje (G), Mijića pònor (G), Mijin dô (HO), Milan kùk (GL), Mīlānov dô (G), Mīletina dòlina (DU), Mīlina gréda (PT), Mīlišića péc (PT), Mīlišin dô (DO), Mīlkina dola (GŠ), Mīrkov stòlac (VI), Mīšin dô (MR), Mīšine plòče (DO), Mīškovo bŕdo (GŠ), Mōjića rùpa (BR), Mrkòčev dô (OS), Mŕšin dô (SR),

⁵⁶⁹ Derviš je nadimak dijela Butigana u Dobrovu.

⁵⁷⁰ Narodna imena *Div*, *Diva*, *Divojević*, *Divoš*, *Divošević* i *Divša* bilježi Maretić, pretpostavlja postojanje narodnih imena **Divac*, **Divko* i **Divoje* (1886:71) te ih dovodi u svezu s glagolom *diviti se*.

⁵⁷¹ Toponimi *Kapurovina* i *Kapurinova dolina* najvjerojatnije su motivirani nadimkom. Osobni nadimak *Kapuro* nosio je tako Mato Mlinarić (1795. – 1876.) iz Česvinice kod Stona. (Vekarić 1996:153) Osobno ime *Kapor* zabilježeno je u *Dečanskim hrisovuljama*.

⁵⁷² Uskočki harambaša Kulišić doplovio je 1651. u Neum i Bistrinu s 18 lađa i oko 300 uskoka (Neum 2008:34).

⁵⁷³ Navodno je na tome lokalitetu u Moševićima ubijena neka žena. Vjerojatno je riječ o nadimku koji se povezuje s apelativom *lepir* 'leptir'.

Mùstapića pònor (HU), *Mùstapića ùzglāvci* (HU), *Nìkića dō* (GD), *Nōkovića dō* (HU), *Òbrašin dō*⁵⁷⁴ (BD), *Obrvánova dōlina* (BD), *Obšiváček kùk* (VI), *Obšiváčevo glāvica* (VI), *Obšiváčevo vrèlo* (VI), *Pàlučkova dōlina* (< *Paluka*; BD), *Pávino podlòkāvlje* (BD), *Pàvišin pjèšivac* (HU), *Pāvlovī klánac* (SR), *Peričušina dōlina* (HO), *Pèrijin pònor*⁵⁷⁵ (HU), *Pérkin kāmēn* (G), *Pêrletina glāvičica* (VI), *Pètrov dō* (HU), *Pirijin kùk* (GL), *Pòpiškov dōlac* (PŠ), *Pòpovića dō* (DBV), *Prčkove lōkve* (HO), *Prčkovo òsoje* (HO), *Prèvišića gréda* (PŠ), *Pùljeva glāvica* (VI), *Pùtičina dōlina* (HO), *Pùtimer dō* (< *Putimer*⁵⁷⁶; DD), *Rābljā nĵiva* (usp. csl. *rabъ* 'sužanj'; NM), *Rādežino pōlje* (< *Radeža*; NM), *Rádića dō* (GL), *Rádića dōlina* (HU), *Rādiševa glāvica* (NM), *Rādovān dō* (GZ), *Rādovān ždrijelo* (HU), *Rādovānj dō* (< *Radovanj* 'Radovanov'; DD), *Ràičev dō* (HU), *Ràičev klánac* (HU), *Ràičeva glāvica* (HO), *Ràičeva strána* (G), *Ránčeve dōline* (< *Ranac* < *Ranko* < *Hranko* < *Hranislav*; GD), *Rèpešina prōdō* (CE), *Rístina rŭpa* (HU), *Rōdin dō* (DO), *Rōdinov dō* (DBV), *Rósín(ov)a dōlina* (DBV), *Rúžine dōline* (CE), *Sālātin klánac* (G), *Sánkovo rásoje* (DBV), *Sávin kùk* (GŠ), *Sávina jāma* (GŠ), *Simatova Glāvica* (DBV), *Símin dō* (GŠ), *Skòrišina pēc* (< *Skoriša* < *Skore* < *Skoromir/Skoroslav*; ĆG), *Slāvkov dō* (HU), *Sólina*⁵⁷⁷ *rŭpa* (< *Sole* < *Solomon*; DO), *Spàjinova bārica* (< *Spajin* < *spahija*⁵⁷⁸ < tur. *sipahi*; G), *Sprémina pēcina* (< *spremo* 'osoba koja što sprema, sastavlja'; G), *Šánjića plōče* (< *Šanje* < *šantati* 'šepesati' < mađ. *sánta*; BD), *Šánjina rŭpa* (MR), *Šaràjića pēc* (DZ, GZ, HO, PT), *Šárića dōlovi* (< *Šaraja* < *Šaro* < *šaro* 'čovjek s pramenovima bijele kose'; ĆG), *Ščēpān dōlac* (HU), *Šimičina dōlina* (< *Šimica* < *Šima*; HO), *Šólkina jāma* (VI), *Šúkov klánac* (< *šuko* 'bezrog', GŠ), *Šušina dōlina* (PŠ), *Šúškov dō* (< *Šušak*; HO), *Tōmina dōlina* (< *Toma*; HO), *Tōmonjā glāvica* (DBV), *Tóšića vĵr* (VI), *Továrčeve dōline* (GD), *Trójića pònor* (GG), *Trúbino Břdo* (VI), *Tùtino podlòkāvlje* (BD⁵⁷⁹), *Ŭglješin dōlac* (HU), *Verájin dō* (DBV), *Verájina glāvica* (DBV), *Vídina dōlina* (SR), *Vidojev dōlac* (HU), *Vidovića vrèlo* (VI), *Vlájica dō* (BR), *Vòlodērova pēcina* (RA), *Vrljkov dōlac* (HU), *Vřnogin klánac* (VI), *Vukàšinovac dōlina*⁵⁸⁰ (HU), *Vùkorēpov dō* (DD, GZ), *Vùkorēpov pònor* (HU), *Vùkotina glāvica* (DBV), *Vùkova dōlina* (HO), *Vùletića dōlovi* (G), *Vúlića klánac* (ĆG), *Zèlēnčeva dōlina*⁵⁸¹ (DU), *Zlātkova rŭpa* (HO)

⁵⁷⁴ Toponim je nastao od inačice osobnog imena *Obreten*.

⁵⁷⁵ Ponor je nazvan po Periji Raiču.

⁵⁷⁶ Etimologija je toga imena istovjetna etimologiji prezimena *Putica*.

⁵⁷⁷ Solić je nadimak Kralja.

⁵⁷⁸ Spahija označuje i posjednika timara, ali i dobrostojećega seoskog domaćina.

⁵⁷⁹ Nazvano po nekome od Matuška s nadimkom Tuta (*šutljivac* < *tuti* – *šuti*).

⁵⁸⁰ Previšićani lokalitet nazivaju *Kašinovac*.

⁵⁸¹ Možda po dijelu Trojića koji su nosili nadimak Zelen.

Ovu skupinu toponima tvore dvorječni toponimi. Od zemljopisnih naziva koji se pribrajaju ovoj skupini najčešći su oni koji se odnose na morfološke oblike krša (*do, dolac, dolina, gruda, jama, klanac, krš, ljut, peć, ploča, ponor, prisoje, prodo, rupa, struga, vala* i *ždrijelo*). Gotovo su jednako zastupljeni oronimski nazivi (*brdo, brijeg, glavica, greda, kosa, kuk, pješivac* 'ogoljeno brdo' i *vrh* 'vrh' te nazivi metaforičkoga podrijetla *šedalo* i *stolac*, koji se odnose na uleknute uzvisine, te *uzglavci* 'omanji brjegovi smješteni ispod višega vrha'). Na smještaj se zemljopisnoga objekta odnosi apelativ *osoje*. U priblatskome (neretvanskom) dijelu Zažablja veoma su česti odrazi hidronimskih naziva *vrelo* i *vir*, a u bezvodnijemu hercegovačkom dijelu *lokva, pištet* i *rivina*. Od naziva blatišta u ovoj su se skupini uočevali nazivi *barica* i *poljutak*.

4.2.4.1.2. toponimi tvoreni od antroponima i naziva za biljke i biljne zajednice: *Ándrine začèsminovice* (HU), *Āničin bājam* (ŽU), *Bégića dūb* (G), *Debéljčev dūb* (< *debeljac* 'debeljko'; HO), *Fránčeve vrbe* (GŠ), *Frānčićeve vrbe* (GŠ), *Fránića vrbe* (GŠ), *Jānjića gràbovine* (HO), *Jānjića jàblān* (< *jablan* 'Pyrus malus', HO), *Kātića gràbovina* (HO), *Kod Debéljčeva dūba* (HO), *Kod Králjevē čèsvinē* (HO), *Màrtinov cèr* (HO), *Médića gràbovine* (GŠ), *Médića vrbe* (GŠ), *Pāšića dūbrava* (ĆG), *Ràdilova dūbrava* (< *Fradilo*; GL), *Ragúžev jàblān* (HO), *Ràičeva Brèstica* (NM), *Sómića drénōvca* (< *Somić* < *Somina*⁵⁸²; HO, ŽU), *Šagàrjelove gràbovine* (MO), *Tapàlušin vòlijāk* (< *Tapaluša* + *volijak* 'volujac'; DO), *Trójića gràbovina* (HO), *Vékića māsline* (GŠ), *Vidin crnògrab* (HU)

Reljefna se raznolikost Zažablja ogleda i u ovoj skupini toponima. Dok se u nizinskome dijelu Zažablja antroponimu najčešće pridaje apelativ *vrba*, u gorskome se dijelu Zažablja najčešće pridaje apelativ *dub* (što je još jedan prilog tezi o mitološkome poimanju *duba*).

4.2.4.1.3. toponimi tvoreni od antroponima i gospodarskog naziva: *Ádamov vřt* (DO), *Ádžīn vřt* (HU), *Ālijina tòrina* (DZ), *Āndrijina lazètina* (< *Andrija*; DU), *Āndēlkova čātrnja* (HU), *Babàljuša nřiva* (< *Babaljuša* < *baba*; DD), *Bābića bñnār* (G), *Bābića kućèrice* (< *Babić*; DO), *Bābića tòrina* (G), *Bājgorovića ògrada* (HO), *Bájića gúvno* (< *Bajić*; G), *Bájića tráva* (G), *Bājkov dòlac* (CE), *Bàrišina làzina* (VI), *Bašadúrove rùpe* (HU), *Bāšića tòrina* (HO, ŽU), *Bègušića bñnār* (G), *Bènderovo břdo* (HU), *Bilē làzine* (< *Bile*⁵⁸³ < *bile* 'sijeda osoba' <

⁵⁸² Somić je nadimak Katića. Osobno ime Somina zabilježeno je u ARj 15:914, a motivacija mu je upitna. Mogla bi biti floristička (postoji biljka somina).

⁵⁸³ Riječ je o nadimku dijela Matica iz Broćanca.

**bělъ*; BR), *Bírđin pòžār* (HU), *Bjèlanovo gúvno* (< *Bjelan*⁵⁸⁴ < *Bjeloslav*; GL), *Bjelòperina čàtrnja* (NE), *Bògojev bònār* (MO), *Bògojeva làzina* (BD), *Bòkanova čàtrnja* (DBV), *Bòkanove stàje* (DBV), *Bókina ògrada* (HU), *Bókino břdo* (HU), *Boškailovi tòrovi* (GD), *Bòškovića làstva* (HU), *Bòškovića ográde* (HU), *Bóžin bònār* (G), *Bòžūnova nřiva* (PŠ), *Bràceve tòrine* (HU), *Bràdàševa gòmila* (< *Bradaš*; GD), *Bràdàševa ògrada* (GD), *Brànkov ùblić* (PŠ), *Bràtotov stàn* (NM), *Bùlumovo gúvno* (DBV), *Bùnār Níkē Konjèvoda* (G), *Bùnār Pérē Bújina* (G), *Bùrin tòr* (G), *Butìganova čàtrnja* (BD, NE), *Butìganova nřiva* (OS), *Butìganove ògrade* (DO), *Butìganove vláke* (OS), *Butìganovi vřnogrādi* (PT), *Cìcinov bònār* (G), *Čàtrnja Šarājuša* (DD, HO), *Čàuševo gúvno* (< *čauš* 'vojni čin, vojni glazbenik' < tur. *çavuş*; DD, GZ), *Čókīcā nřive* (OS), *Čóvin tòr* (< *Čović*⁵⁸⁵ < *čovo* 'čovjek'; DO), *Ćéline làzina* (ĆG), *Ćètkov*⁵⁸⁶ *bònār* (G), *Ćètkova ògrada* (GD), *Ćústino gúvno* (< *čusto* 'hitra, okretna osoba' < tur. *çust* 'hitar, gibak'; BD), *Dřlīća gùvnine* (GŠ), *Dum Àndrijin vřt*⁵⁸⁷ (HO), *Dum Àndrijina čàtrnja* (HO), *Dúmina kàmenica*⁵⁸⁸ (MO), *Džónina rámpa* (HU), *Đèdova stàja* (HU), *Đīkića gúvno* (HU), *Đīkovića gòmila* (DU), *Đùkanova ògrada* (HU), *Đùkova pòdina* (PT), *Đuragina ògrada* (< *Đuraga* < *Đuro* + *aga* 'turski niži plemić'; G), *Đurđevića gúvno* (HU), *Đurđevića tòrina* (< *Đurđević*⁵⁸⁹; DU), *Đùričina tráva* (HU), *Đùričino břdo* (HU), *Đurijášev tòr* (DD), *Đùrića tòrina* (DU), *Đúrina nřiva* (HO), *Đùrinova čàtrnja* (< *Đurin* < *Đure/Đuro* < *Đurađ*; GD), *Đurinovića čàrdāk* (HU), *Đurinovića pòljutak* (HU), *Đurjānuše nřive* (HU), *Fránin bònār* (G), *Gáline gòmila* (< *Gale* < *gal* 'crn'; NE), *Gašpárovića vřnogrād* (ŽI), *Gášpin vřt* (DO), *Gášpina nřiva* (OS), *Gélin ògrād* (HU), *Glaváreva ògrada*⁵⁹⁰ (CE), *Glàvinića gòmila* (MO), *Glàvinića nřiva* (BR, MO), *Gójē vřt* (DZ), *Grgin vřt* (< *Grgo* < *Grgur*; BD), *Grljevo břdo* (HO), *Gròšetine stàje* (GD), *Gustínovo břdo* (DD), *Gvèrovića planina*⁵⁹¹ (NM), *Hājvazova kàmenica* (PT), *Hājvázova ògrada* (HO), *Ìlīća gúvno* (HU), *Ìlīća ògrād* (HU), *Ìlīća ográde* (HU), *Ilijáševe làzine* (OS), *Ìvānkovića gúvno* (DBV), *Ìvanov strûg* (DO), *Ìvanova nřiva* (HU), *Ìvišića đàrdīn* (< *đardin* 'vrt' < tal. *giardino*; HU), *Ìvišića lazètina* (MR), *Ivòslavov bònār*⁵⁹² (G), *Jánjčeva vláka* (HO), *Jānjī strûg* (DO), *Jānjića àvlija* (HO),

⁵⁸⁴ Matica je peljeških Bjelančića Hrasno kod Stona. Po vlastitoj su se predaji na Pelješac doselili iz Hercegovine (Vekarić 1995:84)

⁵⁸⁵ Obitelj Čović nastanjuje Slivno i po svemu se sudeći doselila iz Dobrova.

⁵⁸⁶ Vlasnik mu je Četko Sentić.

⁵⁸⁷ Riječ je o vrtu don Andrije Lazarevića.

⁵⁸⁸ Kamenica je nazvana po don Mati Bogoju, gradačkome župniku koncem 1777. – 1803.

⁵⁸⁹ Đurđević je staro prezime Mustapića.

⁵⁹⁰ Na spomenutome se lokalitetu nalazilo kužno groblje.

⁵⁹¹ Apelativ *planina* ovdje se zapravo odnosi na pasište.

⁵⁹² Vlasnik je zdenca Ivoslav Matić.

Jànjića bunnār (HO), *Jànjića ògrada* (HO), *Jóvin tór* (GŠ), *Józē bunnār*⁵⁹³ (G), *Józića strûg* (HU), *Józina lázina* (< *Jozo* < *Josip*; NE⁵⁹⁴), *Józina ògrada* (BR), *Jòžepovo gúvno*⁵⁹⁵ (ŽU), *Júkića ànšet* (MR), *Jûrkovića čàtrnja* (HO), *Jûrkovića gòmila* (HU), *Kàdijića ògrada* (HU), *Kalàuzova čàtrnja* (NE), *Kárin vřt* (< *karo* 'crnomanjast' < tur. *kara* 'crn'; RA), *Kàtića àvlija* (HO), *Kàtića čàtrnja* (BR), *Kàtića Dònjē ògrade* (HO), *Kàtića tòrovi* (HO), *Katićušina čàtrnja* (RA), *Kázina ògrada* (DO), *Kitínova čàtrnja* (ĆG), *Kònculove pòjate* (G), *Konjèvodova čàtrnja* (ĆG, HU), *Konjèvodovi ográđi* (HU), *Kòštanova lãstva* (HU), *Kováčeva ògrada* (ŽU), *Králjeva lázina* (HO), *Králjeve pòdine* (HO), *Králjevi tòrovi* (G), *Krñjino gúvno* (< *Krñjić*; GZ), *Kujundžića gúvno* (BR), *Kuláševe bàre* (< *Kulaš* + *bara* 'plodna njiva'; DU), *Kúlina kàmenica* (HU), *Lésića njřva* (GR), *Lóvrića zàgradac* (NM), *Lóvrina počivala* (DBV), *Lûkina njřva* (HU), *Málića/Mátića čatrnjètina* (BR), *Mânjkove vřtine* (HU), *Mânjković lazètina* (HU), *Màrcĩnkovi sàladžovi* (< *saladž* 'gospodarska zgrada u kojoj se čuva kukuruz' < mađ. *szállás* 'imanje s gospodarskim zgradama'; GL), *Màrcĩnkovo břdo* (GL), *Marijánov vřt* (BD), *Màrkanov bunnār*⁵⁹⁶ (G), *Màrkešića vára* (< *vara* 'rudnik'; HO), *Markíćeva vřnogradina* (< *Markić*⁵⁹⁷ < *Marko*; HO), *Màrkov tór* (G), *Màrković gúvno* (HU), *Màrtića gúvna* (DZ), *Màrtića ògrade* (DZ, HU), *Màrtin stān* (< *stan* 'pastirsko obitavalište'; BR), *Màrtinova čàtrnja* (PŠ), *Màtanov bunnār*⁵⁹⁸ (G), *Màtanova njřva* (DD), *Mátića kàmenice* (BD), *Màtijin pòd* (HU), *Màtijin vřnogrād* (HU), *Màtijina prigráčina* (< *prigradac* 'tor'; GŠ), *Màtijine lazine* (HU), *Mèhmedove lazètine* (GL), *Mènalov mřgĩnj* (CE, SR), *Mihājlovića plitare* (GD), *Milišev tór* (DO), *Milòbračē njřve* (< *Milobrat*⁵⁹⁹; HO), *Miljēvčina njřva* (DD), *Mišina ògrada* (DO, HU), *Miškovića ògrada* (HU), *Mřdalove stāje* (DD), *Mřšina njřva* (SR), *Mùcalova lãstva* (HU), *Mùstapića čàtrnja* (HU), *Mùstapića kučèrica* (HU), *Mùstapića lázina* (HU), *Mùstapića rámpa* (HU), *Nijémčev vřt* (GL), *Níkina čàtrnja* (SR), *Nikòlētīća vřnogrād* (DBV), *Nikolina ògrada*⁶⁰⁰ (CE), *Nòkovića břdo* (HU), *Nòvakovića ljanĩk* (< *Novaković* + *ljanik* 'pčelinjak'; ŽU), *Nòkovića křč* (HU), *Njávřino jànřilo* (HU), *Òbrādova tòrina* (BR), *Obšiváčevo Gúvno* (VI), *Ománov ògrāđ* (HU), *Pájina bāvča* (GŠ), *Pávina lázina* (HU), *Pàvišin čàrdāk* (HU), *Pàvišina kóca* (HU), *Pāvlovića břdo* (ŽU), *Périća àvlija* (DU), *Périća*

⁵⁹³ Riječ je o zdencu Joze Sentića iz Kovrage.

⁵⁹⁴ Nazvana je po vlasniku Jozi Bjeloperi.

⁵⁹⁵ Vlasnik je guvna Jožep Pavlović.

⁵⁹⁶ Vlasnik je zdenca Markan Sentić.

⁵⁹⁷ Također je riječ o nadimku dijela Pavlovića.

⁵⁹⁸ Vlasnik je zdenca Matan Sentić.

⁵⁹⁹ Osobno ime Milobrad (*Radosav, sin Milobrada*) spominje se u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine 1475. – 1477.* (Aličić 1985:496.) u Moševićima.

⁶⁰⁰ Na spomenutom se lokalitetu nalazilo kužno groblje.

čàtrnja (DU), *Périna lazètina* (HU), *Pètrova njìva* (HU), *Pìtina njìva* (GŠ), *Plècića pòljutak* (HU), *Pòljanova tòrina* (BR), *Prèčkušina gòmila* (HU), *Prèvišića tòrina* (HU), *Pribiskove ljùti* (HU), *Prkaćinova ògrada* (GL), *Pròvića vrt* (MO), *Pùtićina mèđa* (G), *Rádića gúvno* (HO), *Rádina njìva* (HU), *Rádova tòrina* (G⁶⁰¹), *Ràdovanj vlàka* (GD), *Ragúževa kućerica* (PŠ), *Ragúževa làzina* (HO), *Ràičeva ògrada* (GŠ), *Ràičeva tòrina* (BR), *Ràičeve klàčine* (HU), *Rájčevića ogràde* (HU), *Rèpešino gúvno* (CE), *Rógonjića obòdina* (GL), *Rúžina kućerica* (HU), *Rúžine Njìve/Rúžnè Njìve* (VI), *Rúžino brdo* (HU), *Sèntića bunnār* (G), *Sikimića ògrada* (< *Sikim*⁶⁰²; G), *Silalićeva làzina* (< *Silalić*⁶⁰³ < *silal* < *silah* 'pojas za oružje' < tur. *belsilâhi*, BD), *Slâvkova ljubetènica* (< *ljubetenica* 'njiva s dovoljnim količinama vode' < **ljub-*; HU), *Slâvkovo brdo* (< *brdo*⁶⁰⁴ 'posjed na brdu'; HU), *Sóldina njìva* (HU), *Sóldina ògrada* (HU), *Sóldino gúvno* (HU), *Sómića ògrada* (HO), *Spàsojev bunnār*⁶⁰⁵ (G), *Stânkov pòljutak* (HU), *Stânjevo gúvno* (< *Stanjev* 'Stanimirov, Stanislavov'; HO), *Stârâ Kâtića čàtrnja* (RA), *Stržića Počivala* (DBV), *Šagàrjelova tòrina* (BD), *Ščèpàn jànjelo* (< *janjelo* 'prostor za objanjivanje'; GL), *Šimrâkovo gúvno* (NM), *Šimunova ògrada* (HU), *Šùkića gúvno* (GL), *Šúnjina ògrada* (HU), *Tóšića gúvno* (VI), *Trójića àvlija* (HO), *Trójića gúvno* (HO), *Trójića kućerice* (HO), *Trójića pòjata* (HO), *Trójića tòrovi* (HO), *Trójića vára* (HO), *Ulijášev tór* (NM), *Vèlikā Trójića čàtrnja* (HO), *Vidića gúvno* (NM), *Vidovića tlàka* (VI), *Vládine čàtrnje* (BD), *Vláhina lazètina* (BR, G), *Vùkanovo gúvno* (GZ), *Vúkića vrt* (DU), *Vúkina làzina* (G), *Vùkorèpov pònor* (HU), *Vùkorèpova čàtrnja* (HU), *Vùkorèpova ògrada* (HU), *Vùkova làzina* (DBV), *Vùkovića tór* (GŠ), *Vùletića nèdio* (< *nedio* 'dio zemljišta koji se ne obrađuje'; G), *Vúšina njìva* (GL)

U ovoj skupini višečlanih toponima antroponimnoga postanja uz antroponim najčešće dolaze apelativi koji se odnose na poljodjelstvo: *bara* 'plodna njiva', *bavča* (< *bašča*), *brdo* 'posjed u brdu', *džardin*, *lastva*, *lazetina*, *lazina*, *ljubetenica* 'plodna njiva s dostatnim količinama vode', *nedio* 'dio koji se ne obrađuje', *njiva*, *podina*, *poljutak*, *vinograd*, *vlaka*, *vrt* i *vrtal*. Na stočarstvo se odnose apelativi *ograda*, *planina* (posjed na gori), *prigradac*, *staja*, *stan*, *strug*, *tor* i *zagradac*. Apelativ *ograda* označuje i tor i ograđeno zemljište. Na gospodarske se objekte odnose apelativi *avlija*, *gúvno*, *kućerica* i *saladž* 'salaš' te hidronimijski apelativi *bunar*, *čàtrnja*, *kamenica*, *plitara* i *ubo* (ovi su hidronimijski apelativi potvrđeni uglavnom u gorskim dijelovima Zažablja za razliku od apelativa *vrelo* i *vir*

⁶⁰¹ Bila je u vlasništvu Vukorepa.

⁶⁰² Sikimić je nadimak Vukasovića. Osobno ime Sikim nepoznatog je postanja.

⁶⁰³ Silalić je nadimak Bogoja.

⁶⁰⁴ Riječ je o posjedu Slavka Konjevoda Perišića,

⁶⁰⁵ Vlasnik je zdenca bio Spasoje Sentić.

potvrđenih gotovo isključivo u nizinskome dijelu Zažablja). Iako su vode bile javni posjedi, mnoga su vrela i zdenci nazvani po vlasnicima zemljišta na kojima su se nalazili. Na negdašnje rudnike u Prapratnici, Babinu Dolu te na Hotnju upućuje apelativ *vara*, a na negdašnji život uz željezničku prugu apelativi *rampa* i *anšet*.

4.2.4.1.4. toponimi tvoreni od antroponima i naziva za obitavališta, javne prostore i putove: *Álčeva kùća* (PŠ), *Álčeve òputnice* (PŠ), *Bàbića òmeđina* (G), *Bòškovo kùćište* (GD), *Butìganova kùća* (NM), *Cèrovačkā kùća* (CE), *Đevèničina kuća* (BR), *Gójina ćuprija* (< *Gojo*⁶⁰⁶ + *ćuprija* 'most' < tur. *köprü*; HU), *Gustínova kùća* (G), *Hàjdarovića máhala* (CE), *Hàjvazova kùća* (PT), *Hàjvazove làzine* (GZ), *Ìlīća čàrdāk* (< *čardak* 'kuća na kat' < *çardak*; HU), *Ìlīća òmeđine* (SR), *Ìvānkovića òmeđine* (CE), *Jānjića kùća* (HO), *Jásčevo kùćište* (< *Jasac*; GL), *Jòguničina kùća* (BR), *Jûrkovića kùća* (HU), *Kāšinovo kùćište* (GD), *Kātića kùćište* (RA), *Kātića plóšnica* (< *plošnica* 'kuća prekrivena kamenom pločom'; HO), *Knéževe òmeđine* (< *omeđina* 'mjesto s vidljivim ostacima zidova'; ŽU)⁶⁰⁷, *Komítova kùća*⁶⁰⁸ (< *Komit* < *komit* 'oružani pobunjenik'; ČG), *Kōnculove kùće* (< *Koncul*; G), *Konjèvodova kùća* (HU), *Košarevića òmeđine* (DZ), *Křmēkov čàrdāk* (< *čardak* 'kuća na kat' < tur. *çardak*; DD), *Kūnculova ùlica* (G), *Māndića kùćište* (RA), *Mārkešića čàrdāk* (< *Markešić*⁶⁰⁹ < *Markeša* < *Marko* + *čardak* 'kuća na kat' < tur. *çardak*; HO), *Mángīcā kùće* (SR), *Mātića křs* (G), *Mátin làzina* (HU), *Mènalove òmeđine* (CE), *Merdžánove kùće* (GŠ), *Mīcina kùća* (HO), *Mihočevića kùćište* (DD), *Milanovo kùćište* (GZ), *Miliševo kùćište* (GD), *Mòjića čàrdāk* (< *Mojic*⁶¹⁰; BR), *Nikòlētića kùće* (DBV), *Nòkovića kùća* (BR), *Növākovo kùćište* (RA), *Òbādov čàrdāk* (PT), *Pažínova kùća* (GL), *Périća kùće* (DU), *Pèrišića kùće* (HU), *Prkačínova kùća* (HU), *Pùtičin čàrdāk* (PT), *Pùtičina kùća* (G), *Rāči sèla* (HU), *Rādovān kùćište* (DZ), *Rámina kùća* (< *Ramo* < *Ramadan*; DO⁶¹¹), *Spāsov křs* (GL, PŠ), *Stānkovića kùće* (MO), *Súlīcā kùće* (SR), *Sùnožića kùće* (GL), *Ščèpān křs* (GL), *Škórića kùće* (< *Škoric*⁶¹² < *škoro* 'osoba s naboranom kožom' < alb. *shkorr* 'smežuran'; MO), *Trójića katùništa* (HO), *Turùbatov*

⁶⁰⁶ Gojo je bio jedan od vodećih poduzetnika u doba gradnje željezničke pruge kroz Donju Hercegovinu.

⁶⁰⁷ Ondje su živjeli Novakovići.

⁶⁰⁸ Kuća je u vlasništvu Ivana Bajića Komita.

⁶⁰⁹ Markešić je nadimak dijela Pavlovića.

⁶¹⁰ Mojic je nadimak dijela Matića. Narodno je ime *Mojslav* (s inačicama kao što su *Mojče*, *Mojsa*) danas živo u makedonskome antroponimijskom sustavu (Ivanova 2006:301).

⁶¹¹ U njoj je navodno živio rod Kovač.

⁶¹² Škoric je nadimak dijela roda Matuško.

čardāk (PŠ), *Tvrđino kućište* (DZ), *Vládine kuće* (BD), *Vránjevo Sèlo*⁶¹³ (NM), *Vùletića čardāk* (G), *Vùletića kuće* (G), *Vulina òmeđina* (DD)

Na tipove se naselja odnose apelativi *mahala* 'zaselak nastanjen pripadnicima jednoga roda', *katunište* 'vlaški tabor' i *selo* koji označuje i imanje i naselje. Tragovima su pak negdašnjih naselja motivirani toponimi iz ove skupine koji sadržavaju apelative *kućište* i *omeđina*, a tipovima ljudskih nastamba oni koji sadražavaju apelative *čardak*, *kuća* i *plošnica*. Apelativi *krs* (< *krst* 'raskrižje') i *ulica* 'put kroz selo' upućuju na putove, a na javne građevine apelativ *ćuprija*.

4.2.4.1.5. toponimi tvoreni od antroponima i naziva kulturno-povijesnoga postanja: *Ádžibegov grâd* (HU), *Bàsarića grâdina* (GL), *Đùčā gòmila* (PT), *Ìvišića grâdina* (HU), *Kučètina Šimrākā* (BR), *Lòjpurova grâdina* (CE), *Lûkina grâdina* (HO), *Mālā Maslácèva gòmila* (DO), *Màljurića grâdina* (NM), *Milina grâdina* (HO, PT), *Prèvišića grâdina* (PŠ), *Šimrākovi dvóri* (NM), *Vìtasove gòmile* (PT)

Pridjevak, prezime ili obiteljski nadimak koji se dodaju na naziv kulturno-povijesnoga postanja obično se odnose na vlasnika zemljišta na kojemu se zemljopisni objekt nalazi. Osobno ime obično upućuje na veću starost samoga imena, ali ne nužno i samoga objekta kojemu je pridodano.

4.2.4.1.6. toponimi tvoreni od antroponima i naziva uvjetovanih duhovnim i vjerskim životom zajednice: *Butiganovo grêblje* (DO), *Cùrića grôblje* (GL), *Čólin gròb* (HU⁶¹⁴), *Dúmin grèb* (< *dumo* 'svećenik'; BR), *Gustínovo grôblje* (DZ), *Jánjića grôblje* (HO), *Jûrkovića grôblje* (HO, HU), *Králjića grèb* (MO), *Krèšića gròb* (GL), *Krîlin grèb*⁶¹⁵ (HU), *Křmèkov gròb* (GZ), *Lazárevića gròb* (RA⁶¹⁶), *Lèženića grôblje* (NM), *Mârtića grôblje* (DZ), *Mâtanov grèb* (HU), *Mâtanov gròb* (MR⁶¹⁷), *Mátića křs* (< *krs* 'krst, križ'; BR), *Mènalovo grôblje* (CE), *Miloševića grèb* (GŠ), *Mitrin grèb* (GŠ), *Mìtrov grèb* (BR), *Nijémčev gròb* (DZ), *Pápčev grèb* (G), *Pòpòvčev grèb* (HU), *Rístin grèb* (GŠ), *Rómin grèb* (PT), *Skóčino grôblje* (GZ), *Tálin grèb* (RA, ŽU), *Tópin òdar* (HU), *Vidin gròb* (GL), *Vùkov grèb* (DBV), *Vùkorèpov grèb* (HU), *Zèčkušin grèb* (BD⁶¹⁸)

⁶¹³ Zabilježen je i lik *Branjevo Selo* koji mjesni povjesničari povezuju sa srednjovjekovnim velikašima Branivojevićima, no toponim *Brānjèvo* na Braču označuje mjesto na kojemu je bilo zabranjeno sjeći šumu i pasti stoku (usp. Šimunović 2004:215).

⁶¹⁴ Riječ je o grobu Anđelka Vukorepa Čole kojega je ubila UDB-a 1950.

⁶¹⁵ Navodno je na tome mjestu pokopan uskočki vođa Krile kojega su Krešići ubili u Poljutku nakon što je napao Dašnicu.

⁶¹⁶ Riječ je o grobu Marka Janjića (Janjići su potomci Lazarevića).

⁶¹⁷ Riječ je o grobu Matana Raića koji je poginuo kod Babina dola na Brštanići.

⁶¹⁸ Nazvan po nekoj starijoj ženi pokopanoj na Zečevu dolu.

Važnost se mjesta ukapanja ogleda u velikome broju toponima motiviranih apelativima *greb* i *grob*. Spomenuti apelativi odnose se na raznorodna ukopna mjesta: od srednjovjekovnih nekropola stećaka do neoznačenih grobišta žrtava Drugoga svjetskog rata.

4.2.4.2. jednočlani toponimi antroponimnoga postanja

4.2.4.2.1. toponimi od posvojnoga pridjeva: *Cěrevo/Cěrovo* (CE), *Děšanj* (< *Dešanj* 'Dešin' < *Deša*⁶¹⁹ < *Desimir*; GŠ), *Dragòbolja* (< *Dragobolja* 'Dragobojeva' < *Dragoboj*; SR), *Gòmīrje* (< *Gomirje* 'Gojmerovo' < *Gojmer*; NM), *Gòstīlj* (< *Gostilj* 'Gostiljev' < *Gostimir*; OS), *Grđa* (< *Grđi* < *Grdov*⁶²⁰/*Grdanov*; DBV), *Kiševo* (NM), *Kljěme* (< *Kljeme* 'Klementovo'; VI), *Mīslina* (< *Mislina* < *Mislinova* < *Mislin* < *Misl-* < *Mislav*; DBV, VI), *Ràdime* (< *Radimlje* < *Radimovo*; VI), *Radòbolja* (< *Radobolja* 'Radobojeva' < *Radoboj*; GD), *Ràdošlje* (< *Radošlje* 'Radosavovo'; GL), *Ròdinja* (< *Rodinja* 'Rodinova' < *Rodin*; G), *Vīdonje* (VI)

Starijemu jezičnome sloju pripadaju toponimi tvoreni od antroponimne osnove i posvojnoga pridjeva tvorenoga sufiksom *-jb⁶²¹.

4.2.4.2.2. toponimi antroponimnoga postanja s toponimnim sufiksima: *Acìmuša* (G), *Àdžinica* (NM), *Àlijěvčina* (CE), *Andrijáševica* (< *Andrijašević*; BD), *Antúnovača* (NM), *Babàljuše* (HO), *Bàjgorovina* (ŽU), *Bajgòruša* (G), *Balićuše* (GŠ), *Bandùrica* (HU), *Bandúrovac* (G), *Baràbuša*⁶²² (DZ, HU, SR), *Běgovac* (G), *Běgōvci* (G⁶²³), *Běgovina* (DU⁶²⁴), *Bilárevina* (< *Bilaver*⁶²⁵; G), *Bjeliševine* (< *Bjeliš*; DBV), *Bjelišica* (< *Bjeliš*; OS), *Bjelòševac* (< *Bjeloš* < *Bjel-* < *Bjeloslav*; BR), *Bôčenice* (< *Boko*; HU), *Bogdànica* (ŽU), *Bogdánovače* (DD), *Bràjkuša* (< *Brajković*; DD), *Bulùmuša* (VI), *Butìganōvci* (BR), *Cicìnuša* (DO, OS), *Cicinuše* (G), *Cùruša* (BD), *Čámovine* (MO), *Čepèlice* (< *Čepel*; DBV)⁶²⁶, *Dàničica* (TU), *Dòbrane* (DBV), *Dràgiština* (< *Dragić*; G), *Drmàcuša* (PŠ), *Devèničevina* (< *Devenica*; BR), *Dukànuše* (HU), *Đurāsovica* (< *Đurasović*; GD), *Galòvuša* (GŠ), *Glavìnuša* (NE), *Glédavac*

⁶¹⁹ Toponim bi *Dešanj* zbog svoje pridjevske sastavnice *-j mogao biti odrazom srednjovjekovnih zemljišno-posjedničkih odnosa. Možda je u ovome toponimu ušćuvana uspomena na srednjovjekovnoga župana Dešu, pobočnika kralja Radoslava (mitskoga osnivača Dubrovnika), koji je vladao Trebinjem i Zahumljem, a koji se najvjerojatnije ušćuvao i u neretvanskome ojkonomu *Děsne*.

⁶²⁰ Pridjev *grd* u toponimiji Istarskoga razvoda nosio je značenje golem (usp. Grdoselo; Šimunović 1976:23). S obzirom na činjenicu da je *Grđa* krška draga, ne treba posve odbaciti ni tu motivaciju.

⁶²¹ Usporedi Šimunović 2004:224.

⁶²² Prezime Baraba spominje se u Ošljemu u Dubrovačkome primorju od 1598. (Vekarić 1995:52)

⁶²³ To su zemljišta u vlasništvu Vukasovića prozvanih Begovi zbog toga što su krajem 19. stoljeća dobili begovske posjede u Gradcu i Stocu.

⁶²⁴ Nazvana po jednome od Perića s nadimkom Beg.

⁶²⁵ Bilaver je nadimak dijela Bjelopera.

⁶²⁶ Antroponim se *Čepel* najčešće dovodi u svezu s poljskim apelativom *czepiel* 'ožeg' ili s glagolom *čapnuti* (Bezljaj 2003:888). Nedaleko od Bileće također bilježimo homonimni toponim, a i ojkonom *Tučepi* vjerojatno potječe od iste osnove.

(< *Gleđ*; GŠ), *Gòduša* (< *Godac* < *Godimir*; G), *Gòmīrje* (< *Gojmer*; NM), *Grabùljuše* (CE), *Gustínovača* (G), *Gustínōvci* (G), *Hadžibèguša* (HU), *Hàjvazovina* (HU), *Haliluše* (ĆG), *Hèrovine* (GL), *Jànkuša* (< *Jankuša*⁶²⁷; BD), *Jànjinčina* (HU), *Jaràkuša* (NE), *Jaràkuše* (NE), *Jùrkovina* (DD, HU, MR, RA, ŽU⁶²⁸), *Jùrkovine* (DO), *Jùrkuša* (HU), *Kalàuzovina* (HO), *Kalèbuše* (HU), *Kâporovina* (< alb. *kapor* 'kitnjast'; G), *Kâpurovice* (HU), *Kàrasovice* (HU), *Kardàšuša* (NM), *Kâtičevina* (RA), *Kèrinovača* (< *Kerim*; TU), *Kìtinōvci* (< *Kitin*; DO), *Kokošaruše* (G), *Kòletavice* (HU), *Konjèvodovina* (HU), *Lìzdâkovina* (< *Lizdak* < *Lizde*; NE), *Lolòtuša* (< *lolo/ljoljo* < alb. *lole* 'glupan'; BD), *Lovrékovac* (BD), *Lòvruša* (PT), *Mâljkovina* (HU), *Mandìcuše* (RA), *Marínovina* (NM), *Màrtuša* (GŠ), *Màrtuše* (MR, PT), *Maslácevina* (HU), *Măšljèvcine* (SR), *Medárevine* (VI), *Mijājlica* (< *Mijajlo* 'Mihajlo'; DBV), *Milètuša* (HU), *Mîljovača* (G), *Mrkòjuša* (PT), *Múlčevina* (< *Mulović*; MO), *Nèbūjšnik* (< *Nebojša*; VI), *Nèmanica* (CE, OS⁶²⁹), *Nòkuša* (BR), *Novàkuša* (DBV, RA⁶³⁰), *Obrvànica* (BD, NM), *Odžamuša* (GŠ), *Pànduša*⁶³¹ (: *Panteleon*; NM), *Pàrâkovina* (GŠ), *Pâvlovača* (GŠ), *Pàvluša* (GŠ), *Perìcuša* (G), *Pètrovača*⁶³² (< *Petar*; DD), *Prčkovine* (< *Prčak*⁶³³ < *prčak* 'prznica, svađalica'; G), *Prkačínovina* (NM), *Radòjuše* (HO), *Radò(l)juša* (ŽU), *Radòvača* (MR), *Radòvčuša* (HU), *Ràduljevica* (HU), *Ràičevine* (G), *Ràkalovac* (DBV), *Rèljinovac* (VI), *Rùžinōvci* (< *Ružić* = *Kitin*; G), *Sàlâtovina* (HO), *Sàнкуša* (HU), *Saràjinovac* (< *Saraja*/*Šaraja*⁶³⁴; G), *Sjègotin* (< *Sjegotin* < *Sjegota*/*Šegota*; alb. *shegë* 'crvenokos, crvenodlak'; VI), *Sóldovina* (HU), *Stojànuše* (ĆG), *Stopànuša* (usp. *stopanica*⁶³⁵ 'glavna domaćica'; CE), *Šâjkovica* (< *šajka* 'vojnička kapa' < tur. *şayak*; DU), *Šaràjuša* (< *Šarajić*; DR), *Šàrkuše* (< *Šarkuša* < *Šarka*; G), *Šàruše* (PT), *Šeràjuša* (DZ, GZ, PT), *Šùmanovac* (G), *Tabàkuša* (MR), *Tètovica* (< *Teto*⁶³⁶; GL), *Tròja(no)vina* (VI), *Ūričevine* (usp. *Juričevine*;

⁶²⁷ Možda se u selo udala pripadnica roda Bulum iz Dobranja, čiji je dio nosio nadimak Janković.

⁶²⁸ Pod Siljevcem su živjeli Jurkovići.

⁶²⁹ S obzirom na činjenicu da su osim u Nemanjići imali posjede u Žitomislčićima, na Pologoši pred Bijelim Virom (u povijesnim se vrelima Pologoša naziva i *Nemanjicom*) te da iznad Vukova klanca u Vidonjama postoji homonimni oronim, očito je da su Nemanjići bili važni posjednici u srednjovjekovnoj humskoj župi Luka. Osobno je ime *Nemanja* ranije potvrđeno na hrvatskome povijesnom prostoru čak i nešto prije nego na srpskom. Naime, na Krku je potvrđeno već u 12. st., u Zadru u 13., a u Dubrovniku od 14. st. (ARj 7:896)

⁶³⁰ *Novakuša* je u Dobranjama jama, a u Radetićima zdenac.

⁶³¹ Nije isključeno ni da se toponim odnosi na neki nepoznati sakralni objekt.

⁶³² Lokalitet je možda prozvan i po vrsti smokve – petrovači.

⁶³³ Prčak je nadimak Pavlovića.

⁶³⁴ Saraje ili Šaraje navodno su živjeli u Gradcu još u predosmanlijskome razdoblju. Pridjevak *Saraja*/*Šaraja* dovodi se u svezu s apelativom *saraja* 'tor za ovce' (< mlet. *serágio*; Vinja 3:152).

⁶³⁵ Apelativ *stopanin* izvodi Skok (Sk 3:339) od ilirskoga **stapanus*. U pastirskoj hijerarhiji *stopanin* je isprva bio glavar, prva osoba u hijerarhiji (metaforizacijom već u csl. apelativ *stopanъ* označuje gospodara), dok je *bač* bio druga osoba u pastirskome poretku, zadužena za proizvodnju sira.

⁶³⁶ Toponim se najvjerojatnije izvodi prema osobnome imenu *Hotimir*/*Hotislav*. Usp. toponim *Tetovo* u Makedoniji koji Stankovska (1992:71) drži eliptičnim toponimom s posvojnim značenjem te ga izvodi od atributne sintagme **Htětova* (*Vъsbъ*)/**Htětova* (*Selo*). Istovjetnoga su postanja i dva ojkonomima koja nose ime

BR), *Veràjuša* (GŠ), *Vićanice* (BD, MO), *Vidòvštāk* (< *Vidović*; VI), *Vukàsuse* (G), *Vukorèpača* (HU), *Vukorèpače* (DD), *Vùkuša* (VI), *Vulètuše* (G), *Zèkuše* (DZ)

Toponimi su koji pripadaju ovoj skupini tvoreni sufixima koji označuju pripadnost (-*ača*, -*ica*, -*ina*, -*ovac/-evac*, -*ovica/-evica*, -*ovina/-evina*, -*uša*), o kojima će biti više riječi u poglavlju o tvorbenoj raščlambi toponima.

4.2.4.2.3. antroponimi u funkciji toponima: *Bjèloje* (< *Bjeloje* < *Bjel-* < *Bjeloslav*; DU), *Bòrut* (GŠ), *Bràtota* (< *Bratota* < *Brat-* < *Bratoljub*; HO), *Boškàile* (GD), *B̀rgulovići* (GL), *Čèrek* (< *Čerek*⁶³⁷ < *čerek* 'komad čega raskomadanoga' < tur. *çeyrek*; DZ), *Ćètović* (DO), *Ćìcura* (HU, NM), *Ćürilo*⁶³⁸ (NM), *Dàngube* (Dangubić; DBV), *Dràgulja* (GD), *Gàlovići* (VI), *Glúšac* (< *glušac* 'gluh čovjek'; DD, GZ, HO), *Glúšca* (GŠ), *Gòjsav* (PT), *Gòjsava* (GL, HO), *Gòračići* (VI), *Grdòmān* (< *Grdoman*⁶³⁹; DO), *Grdomāni* (ĆG), *Kalop(e)rovići* (DBV), *Kičin* (< *Kičin*⁶⁴⁰; usp. *Ćiril*; DD), *Knéžić* (DZ), *Lìsoja* (< *Lisoja* < *Liso* < *Lihomil*; DU, G), *Lòjpuri* (GŠ), *Mandràpa* (GŠ), *Masláci* (GŠ), *Médići* (GŠ), *Mènali* (GŠ), *Nèbõjša*⁶⁴¹ (VI), *Obšiváci* (VI), *Pòle* (GŠ), *Ràdèž* (NM), *Ràševiči* (HU), *Rogòpaša* (< *rogopašan* 'osoba koja se junači'; NM), *Rúžinovići* (< *Ružić* = *Kitin*; G), *Sánkovići* (DBV), *Sóče* (VI), *Srèdomīr* (< *Sredomir*; DO), *Stržiči/Strižiči* (DBV), *Šárići* (DU), *Vrānoviči* (BR), *Zèčūn* (NM), *Žárkovići* (GŠ)

Uzimanje gotovih osobnih imena za imenovanje nije odlika slavenskih jezika nego je pojava mlađega postanja te je češća u kopnenim krajevima tako da je većina jednočlanih toponima tvorenih od antroponima najvjerojatnije nastala od krnjih toponimijskih sintagma (npr. *Bratota* < **Bratotino brdo*). Množinski su likovi antroponimnoga postanja najčešći u

Hotanj u istočnoj Hercegovini. Bezljaj (2003:47) ojkonom *Hotanj* u Hercegovini dovodi u svezu s **o-тънь* 'pregrada' ne odbacujući posve mogućnost da je motiviran pridjevom **Hotan* izvedenim od u hrvatskome antroponimijskome fondu nepotvrđena antroponima. Ipak, u makedonskome su srednjovjekovnome fondu osobnih imena potvrđena osobna imena *Hota*, *Hotič*, *Hotil* i *Hotile* (Ivanova 2006:460) te je stoga vjerojatnije tumačenje prema antroponimu.

⁶³⁷ Čerek je obiteljski nadimak Jerinića iz obližnjega sela Trebimlja koji se kadšto u popovskim maticama bilježio i kao posebno prezime. Ne treba posve odbaciti mogućnost ni da se toponim izvodi od homonimnoga apelativa turskoga podrijetla usporedivim sa zemljopisnim nazivima kao što je *peča* 'komad obradiva tla'.

⁶³⁸ Toponim *Kurilo* nalazimo na samoj granici Dubrovačkoga primorja i dubrovačkoga gradskog područja između Osojnika i Mokošice, spominje se u više povelja s prijelaza 14. u 15. st. kad su Dubrovčani otkupili Primorje od bosanskoga kralja Ostoje, a u nekima se od njih nazivlje i Ćurilom. Da je riječ o toponimu antroponimnoga postanja, potvrđuju zapisi „od Kurila deri do Stona“ („od Kurilove ledine do Stona“) te „terrae de Curillo“ („Kurilova zemlja“; Anđelić 1999:17). Moguće je da je u kasnijim razdobljima došlo do ukrštanja s glagolom *kuriti* 'paliti signalnu vatru' jer se i primorsko Kurilo i neumsko Ćurilo nalaze na granicama negdašnjih upravno-administrativnih jedinica.

⁶³⁹ Grdoman je zaštitničko ime (*grd* 'gadan, ružan' + *-man*). Bilježimo ga u Dubrovniku 1283. (*Gerdomannus*; Lučić 1984:117)

⁶⁴⁰ Petar Skok (Sk 2:79) navodi višeznačni apelativ *kika* (< psl. **kyka* 'vrh na drvetu, kist; biljka kantarijun') od kojega su nastali brojni hrvatski apelativi, ali i antroponimi, zoonimi i fitonimi, tako da i navedeno tumačenje ne treba posve odbaciti.

⁶⁴¹ Radovan Jerković i Mile Vidović drže da se na tome brdu nalazila srednjovjekovna država o kojoj govore tri povelje hercega Stjepana Vukčića Kosače (1444., 1448. i 1454.; M. Vidović 1994:473–474).

imenima zaselaka (*Boškaile, Dangube, Galovići, Lojpuri, Maslaći, Menali, Strižići, Žarkovići*) premda ima iznimaka (*Mandrapa*). Jednim je dijelom riječ i o krnjim dvočlanim imenima kojima je otpao zemljopisni ili gospodarski naziv (npr. *Bjeloje* 'Bjelojevo brdo', *Bratota* 'Bratotovo brdo', *Čerek* 'Čerekove kuće', *Gojsava* 'Lokva Gojsava').

4.2.5. toponimi etničkoga ili etnonimskoga postanja: *Bòsānka*⁶⁴² (VI), *Cìgājnska glàvica*⁶⁴³ (VI), *Cìgājnska jàma* (DBV), *Cìganovica* (MR), *Cìganskā jàma* (< *Ciganin*; BR), *Cìganskā kòsa* (G), *Cìganskā òmeđina* (PŠ), *Cìganskē dòline* (BR), *Cìganskē stàje* (BR), *Dalmàtīnskā Brèstica* (VI), *Dalmàtīnskō brdo* (< *Dalmacija*; DU), *Fràncēškā jàma* (< *Francez* 'Francuz'; NM), *Gřčkā plòča* (BR), *Gřčkī bunnār*⁶⁴⁴ (GL), *Hèrcegovačkā Brèstica* (NM), *Hèrcegovačkō gròblje* (< *Hercegovina*; ŽU), *Hùtòvkinā čàtrnja* (BD), *Hùtovskā vāla* (HU), *Ìlīrskō ràtište* (HU), *Karàmenòvci* (: *Karamanlija*; BR), *Làtīnčina dòlina* (DD), *Làtīnskā kàmenica* (< *Latin[in]* 'koji je iz Dubrovačkoga primorja'; ŽU), *Làtīnskī pūt* (< *latinski* 'koji se odnosi na Latine, stanovnike Dubrovačkoga primorja'; HO, ŽU)⁶⁴⁵, *Lìčkā njīva* (< *Ličanin* 'uskok', BD)⁶⁴⁶, *Mràmòrkina kòševina* (< *Mramorka* 'stanovnica Mramora, zaseoka sela Hutovo'; HO), *Ràdovlasi* (DU), *Rédžino Pòlje* (< *Redžo* 'Rom'; NM), *Rùškī pūt* (GŠ), *Sènjaninov gròb* (< *Senjanin* 'uskok'; HO), *Šòlòvskā Brèstica* (< *Šolovac* 'stanovnik dalmatinskoga dijela Zažablja'; VI), *Šòlovskī pūt* (OS), *Šútina njīva* (< *Šuto* 'musliman iz Dubrava'; GŠ), *Tātār màhala* (G), *Tùrskā kàldrma* (GL), *Tùrskī rēp* (NM), *Vlāškō pàdalište* (DBV)

U zažapskoj su se toponimiji ušćuvali etnonim *Ciganin* te podrugljivo ime za Ciganina *Redžo, Francuz, Grk, Rus, Tatar, Turčin* i *Vlah* (može biti i podrugljivi toponim). Na padalištima su svoje šatore običavali prostrijeti Romi (bilo im je zabranjeno ulaziti u sela) koji su za sitan novac kositrom začepali rupe na loncima (*kalajisali*; isto su u samome Gradcu činili starosjedioci Sentići) te otuda česti toponimi motivirani etnonimom *Ciganin*. S etnonimom *Francuz* usporediv je i etnonim *Ilir*. Naime, toponimi *Franceska jama* i *Ilirsko ratište* spomen su na suradnju između gospodara hutovskoga grada Hadžibega i francuske vojske. Hadžibeg je sa svojim postrojbama pomagao francuskoj vojsci u borbama protiv

⁶⁴² Danijel Alerić (1995:5) drži da je dio toponima bliskozvučnih hidronimu i imenu pokrajine *Bosna* motiviran apelativom *bosna* 'osoje' i da ga nahodimo u gorskim krajevima. Vidonjska je Bosanka jedan od vrhova Male Žabe, nalazi se na visokoj nadmorskoj visini te mi se čini vjerojatnijim da čuva spomen na bosanske i sandžačke stočare koji su sa stokom dolazili u Vidonje sve do 1990-ih godina.

⁶⁴³ Romski kalajdžije nisu smjeli ulaziti u naselja sa svojim proizvodima, nego su svoje proizvode nudili na za to određenim mjestima u njihovoj blizini. Jednoj je od takovih mjesta bila Ciganska glavica između Vidonja i Goračića.

⁶⁴⁴ *Grčki* je *bunar* zdenac.

⁶⁴⁵ Riječ je o srednjovjekovnome karavanskom putu koji je iz Stona preko Hotnja i Hutova vodio dalje za Bosnu.

⁶⁴⁶ Po predaji je u Dugim njivama pokopano sedmero braće Simanića koje su pobili uskoci.

Crnogoraca oko Dubrovnika i Trebinja, a zauzvrat su Francuzi pomagali Hadžibegu u sukobima s počiteljskim kapetanima 1808. – 1809. U bitkama je oko Hutovskoga Grada stradalo tridesetak francuskih vojnika (Puljić-Vukorep 1994:179–180) te se toponim *Ilirsko ratište* odnosi na mjesto samoga sukoba. Pridjev se pak *ruski* odnosi na bijeli, makadamski put. Posebno je zanimljiv toponim *Tatar mahala*. Naime, u Osmanlijskome Carstvu Tatari su na konjima raznosili poštu iz Carigrada u različite dijelove Carstva (Škaljić 1979:63). Pouzdano se zna da je pošta za vrijeme osmanlijske vladavine dolazila na Gornji Zelenikovac. Pridjev *grčki* odnosi se u Zažablju na starinu objekta i na graditeljsko umijeće zidara ili klesara koji ju je izgradio, a ne na vjersku pripadnost. Na uskočke se upade tijekom kojih su stradala i mnoga sela u Zažablju (primjerice, Moševići koji su bili potpuno razoreni i raseljeni) odnose toponimi *Ličke njive*⁶⁴⁷ i *Senjaninov grob*. Pridjevi *hercegovački* i *dalmatinski* nose sela i uzvisine uz granicu i toponimi su kojih ih sadržavaju razmjerno mlađega postanja, a u mjesnoj su toponimiji okamenjeni i podrugljivi etnici *Šolovac* (za stanovnike dalmatinskoga dijela Zažablja koje stanovnici hercegovačkoga dijela Zažablja drže pametnjakovićima), *Šuto* (opće ime i istočnome dijelu Neretvanske doline za muslimana iz Dubrava), *Vlah/Vlas* (opće ime za Hercegovce u pograničnim dijelovima južne Dalmacije) i *Latina/Latinin* (kako Zažapci nazivaju stanovnike Dubrovačkoga primorja).

6. toponimi nejasna postanja ili motivacije: *Bile njive* (SR), *Bògušenica* (HU), *Brègutovo*⁶⁴⁸ (HU), *Čegàreva glàvica*⁶⁴⁹ (DD), *Čèkātica*⁶⁵⁰ (BD, OS), *Čičava* (GL), *Čikljin*⁶⁵¹ (BD), *Dekúnak*⁶⁵² (NM), *Dîgo klánac*⁶⁵³ (OS), *Dìvlje bŕdo* (RA, ŽU), *Dupòglav* (duplja; GL, PŠ), *Gòčã gòmila*⁶⁵⁴ (NM), *Gràkovica* (< *graktati*; DU), *Héljića dòlina* (HU), *Hèrceg* (< *herceg* 'vojvoda' < njem. *Herzog*; G), *Hînjã dòlina* (HU), *Ĭn dòline* (HU), *Ĭstup* (PT), *Ĭvi dòline* (HU), *Jàràč kùk* (< *jarak* 'prokop za odvodnju vode' < tur. *ark*; BD, OS), *Jûnovo gnijézdo* (MR),

⁶⁴⁷ Ne treba posve odbaciti ni mogućnost da je u toponimu ušćuvan ie. hidronimijska osnova **leik-* 'kriviti se, svijati se'.

⁶⁴⁸ Najvjerojatnije je, poput toponima *Berguto*, *Brgud*, *Brgujac* i *Brgudac*, oronim *Bregutovo* motiviran apelativom *brgud* 'dio šume' < lat. *virgultum* (usp. Sk 1:208). Prema pučkoj etimologiji toponim je nastao srastanjem apelativa *brijeg* i ojkonima *Hutovo*.

⁶⁴⁹ Vjerojatno je toponim uvjetovan nazivom ptice *čegar* 'češljugar' ili nadimkom nastalom prema njemu.

⁶⁵⁰ Kako je riječ o toponimu u pograničnome selu Oskrušnica, moguće da je riječ o nekoj vrsti „sačekuše“ za moguće prebjege. Romanski pridjevski nastavak *-ata* često se domeće na hrvatsku osnovu (usp. novaljski toponim *Bravarata* < *bravarica* 'stado' + *-ata*).

⁶⁵¹ Možda od glagola *čikati* 'iščekivati'. Također bi se moglo povezati s osmanlijskim stražama na pograničnim područjima.

⁶⁵² Možda ima veze s makedonskim apelativom *kljunk* 'izvor' (Stankovska 1978:79).

⁶⁵³ Možda potječe od apelativa *diga* 'brana od vjetra'.

⁶⁵⁴ Moguće je da je riječ o toponimu antroponimnoga postanja, no možda je riječ i o toponimu motiviranom danas neprozirnim apelativom *gut* 'grlo, ždrijelo'.

Kantàrine (Kantar; Curić; SR), *Kòsec*⁶⁵⁵ (DU), *Kotòràde* (HU), *Krkar*⁶⁵⁶ (HU), *Kùjava* (GL), *Lavòtuše/Lovòtuše*⁶⁵⁷ (G), *Lòkrmica*⁶⁵⁸ (GŠ), *Mácina plòča*⁶⁵⁹ (GD), *Màlokŕn*⁶⁶⁰ (BR, G), *Mètuša* (GL), *Mràčinòvci* (< Marko; MR), *Mŕvíc òsoje* (HU), *Mŕž ždrijélo* (< kod potoka, lat. *marcidus*; Sk 3; 191; HU), *Mùkšaj*⁶⁶¹ (BR), *Mûrgovac* (< *murga*⁶⁶² 'talog od maslinova ulja' < veljot. *muarka* < lat. *amurca*; BD), *Nàgudolje* (DU), *Nèkodān* (DU), *Nepòkoje* (DU, HO⁶⁶³), *Nèviđen*⁶⁶⁴ (MO), *Nīn*⁶⁶⁵ (HU), *Òbrašin dō*⁶⁶⁶ (BD), *Òpatak*⁶⁶⁷ (G), *Òstrukānj* (HU), *Pàpučinòvci* (G⁶⁶⁸), *Pènala* (usp. *pinel*; HU), *Plemènitē dōline* (RA), *Plemènitō brdo* (RA⁶⁶⁹), *Pògladovina* (GŠ), *Pòkrětov tōr*⁶⁷⁰ (HO), *Pòlivprav*⁶⁷¹ (GD), *Pôpina*⁶⁷² (GŠ), *Pràtīlje* (< *pratiti*⁶⁷³; GD), *Prèbiševice* (HU), *Prècelj* (MR), *Prèslāde* (BD), *Prèvalica* (HU), *Prijéponice* (GL), *Ràlice* (< *ralo*; PT), *Rásō* (HU), *Rážuš* (HO⁶⁷⁴), *Robòvina* (VI), *Ròstī dō* (GL), *Rùgavā*

⁶⁵⁵ Vjerojatno od apelativa *kosac*.

⁶⁵⁶ Petar Skok (2:203) nesnim *Krkar* drži neretvanskom prilagođenicom grčkoga imena za otok Korčulu koji bilježi još Konstantin Porfirogenet.

⁶⁵⁷ Vjerojatno od apelativa *lava* 'škrapa'.

⁶⁵⁸ Moguće je da je toponim usporediv s nesnimom *Lokrum* koji se izvodi prema lat. *acrūmen* 'agrumi' (usp. Sk 2:315) ili je riječ o nekome hibridnome liku nastalom kontaminacijom navedene romanske osnove i slavenskoga apelativa *lokva*. Na Pologoši i u susjedstvo je zabilježeno još nekoliko romanskih (npr. *Paškula*) i bizantskih (npr. *Kolojanj*) toponima, iznad Glušaca je prolazila rimska cesta od Narone prema Popovu i dalje prema Humu i Epidauru, a na području se današnjih Glušaca nalazilo i manje rimsko naselje, tako da je izvođenje prema romanskoj osnovi veoma vjerojatno.

⁶⁵⁹ Možda prema lat. *maceria* 'hrpa kamenja' ili od koje antroponimne osnove.

⁶⁶⁰ Možda je u korijenu lat. *grūmu* 'hrpa kamenja, gomila'. Na Malokrnu se zbilja nalaze ostatci nekoliko prapovijesnih gradina u kojima su nađeni keramički predmeti. Vjerojatnijim se ipak tumačenje prema pridjevu *kŕn* 'krnji'.

⁶⁶¹ Riječ je o seoskome pašnjaku u Broćancu pa se toponim vjerojatno može povezati s apelativom *muša* 'pašnjak' < tur. *müša* 'općinski pašnjak'.

⁶⁶² Moguće je da je toponim motiviran i kojom antroponimnom osnovom.

⁶⁶³ Usp. slov. *kojiti* 'gojiti'. Nepokoja bi bio predio sa slabom zemljom.

⁶⁶⁴ Vjerojatno je u korijenu antroponim, možda mu postanje treba tražiti u imenu *Nevija* poput ojkonima *Nevidane* na Pašmanu.

⁶⁶⁵ Po pučkome su vjerovanju u Drenovima pod Žutim stijenama na Ninu stanovale vile te da se zmija *kraušac* (kravosas), nakon što navrší devet godina i narastu joj krila, pretvori u zmaja i odleti na more. Toponim bi mogao biti usporediv s ojkonom *Nin* kod Zadra.

⁶⁶⁶ Toponim je mogao nastati od inačice osobnog imena *Obreten*.

⁶⁶⁷ Možda je zemljište bilo u vlasništvu kakva katoličkog reda, pa je nazvano po opatu ili po antroponimu tvorenomu od pridjeva *opak*.

⁶⁶⁸ Oronim Papuk nije dosad protumačen, ali se pretpostavlja da je ilirskoga postanja. Možda je isto i s čukogredskim toponimom *Papučinovci*, a možda je toponim antroponimnoga postanja.

⁶⁶⁹ Mjesno ga stanovništvo dovodi u opreku s *Divljin brdom*, a kako je dugo u posjedu Daničića, držim da je toponim moguće povezati s apelativom *plemenščina* 'nasljedno dobro', osobito ako uzmemo u obzir još neke od toponima motiviranih negdašnjim društvenim odnosima (*Mobine*, *Rabovine*, *Radetin teg*, *Tlaka*).

⁶⁷⁰ Možda od osobnoga imena Pokrajac ili Pankrac.

⁶⁷¹ Možda neka igra riječi prema Vrtiprahu koji je živio u Čepikućama.

⁶⁷² Riječ je o brdu koje se proteže od Doljana prema Glušcima. Marko Vego (1957:33) drži da su Doljani bili središte župe Dalen koja se nalazila u sastavu Neretvanske Kneževine i koju spominje bizantski car Konstantin Porfirogenet. Župa Dalen protezala se donjim tokom rijeke Neretve, a osim nekoliko rimskih ulomaka i nadgrobnih spomenika u Doljanima (Patsch 2005/2006:173) u novije je vrijeme u obližnjemu Hutovu blatu pronađen je potopljeni rimski brod s velikim brojem amfora. Upravo mi se stoga čini da je oronim *Popina* predrimski i usporediv s makrotoponom *Popovo* koji se izvodi od predrimskoga makrotoponima *Papava*.

⁶⁷³ Moguće je da je riječ o putnim gomilama.

⁶⁷⁴ Vjerojatno je riječ o raskrsnici.

glàvica (DZ), *Siline* (HU), *Šumet* (NM), *Tònātnica* (tonuti; VI), *Vatèjice* (vatak 'kotar', vrtijeljka; DBV), *Saràjinovac* (< *Saraja*/*Šaraja*; G), *Skudiònice* (DU, G), *Skùdōjnica* (DU⁶⁷⁵), *Stànoge* (BR⁶⁷⁶), *Stārčine nĵive*⁶⁷⁷ (BR), *Stĵevac* (HU), *Stôčē bŕdo* (HO⁶⁷⁸), *Stòpanova gòmila* (CE), *Šābuša Omànuša* (< *Šabo* < *Šaban*; < *oman* 'inula helenium'; HU), *Šàlište*⁶⁷⁹ (BR), *Šūšioke* (< *šuškati*; HO), *Tànoge* (HU), *Telèvača* (NM), *Tétina pēc* (usp. *Tetovo* ili *teti* 'tup'; BR), *Trūdanj* (HU), *Trúmina dòlina* (HO), *Ūmĵlj pròkos* (HU), *Ūmlenica* (PŠ), *Ūzōđe* (uz hođe; HU), *Vájališta* (HU), *Vŕmac*⁶⁸⁰ (BD), *Zèmljara* (HU).

Ovoj skupini pripadaju i neki predrimski toponimi kojima etimologija još nije utvrđena, a u kojima prepoznajemo predrimske osnove zabilježene u Zažablju udaljenim (npr. *Krkarac*, *Nin*, *Papučinovci*) ili bliskim krajevima (npr. *Popina*, *Vrmac*).

4.3. Tvorbena razredba toponima

Po tvorbenoj se razredbi⁶⁸¹ toponimi dijele na dvije temeljne skupine: jednorječne i višerječne. Jednorječni se toponimi dijele na:

- 1) toponime nastale toponimizacijom bez ikakvih dopuna (njih tvore zemljopisni i gospodarski nazivi u toponimiji te toponimijske metafore)
- 2) toponime nastale afiksalsnom tvorbom (njih dijelimo na toponime nastale prefiksalsnom, sufiksalsnom i prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom)
- 3) složene toponime (njih dijelimo na toponimijske sraslice, toponimijske složenice i toponimijske polusloženice) i
- 4) jednorječne toponime nastale od dvorječnih.

Višerječni toponimi dijele se na dvorječne i višerječne toponimijske sintagme, a njihove potpodjele ovise o tome kojoj vrsti riječi pripadaju članovi toponimijske sintagme (kod dvorječnih toponima) ili kojemu tipu sintaktičke dopune pripada razlikovni član višerječne toponimijske sintagme.

⁶⁷⁵ Zabilježio sam tumačenje da je riječ o jalovoj („oskudnoj“) njivi. Inače je riječ o brdskome predjelu na kojemu su Matici s nadimkom Vlajić iz Broćanca zimovali sa stokom.

⁶⁷⁶ Stanoga je na Susku stonoga. Možda je i u ovome slučaju riječ o istome.

⁶⁷⁷ France Bezljaj bilježi kod Slovenaca antroponime *Star*, *Stare*, *Starič*, pa mi se čini mogućim da su antroponimi motivirani pridjevom *star* nekoć postojali i u hrvatskome antroponimijskom fondu (usp. Bezljaj 2003:115). S druge strane, u obližnjoj Prapratnici postoji oronim *Starac* nazvan prema nazivu za predstojnika Crkve bosanske, pa ni tu mogućnosti ne treba posve odbaciti.

⁶⁷⁸ Možda od antroponima *Stole* (< *Stojan*).

⁶⁷⁹ Navodno nazvano po nekoj vrsti trave.

⁶⁸⁰ Toponim *Vrmac* usporediv je s imenom srednjovjekovnoga grada Vrma koji Konstantin Porfirogenet u 10. stoljeću nazivlje *Ormos*. Petar Skok dovodi taj toponim u svezu s imenom grada *Eremum*, a P. Šobajić i S. Pujić drže da je riječ o odrazu slavenskog apelativa *vrm* koji je označivao „zemljišta izrovljena potocima“ (Pujić 2003:163).

⁶⁸¹ Na ovome mjestu zahvaljujem Milici Mihaljević na pomoći u tvorbenoj raščlambi povijesnih toponima.

4.3.1. toponimi nastali toponimizacijom bez ikakvih dopuna:

Toj skupini toponima pripadaju toponimizirani apelativi. Riječ je o apelativima u službi toponima nastalima bez ikakvih dopuna, tj. riječ je o toponimima koji sadržavaju toponimijski sufiks *-ø* (usp. Superanska 1969:92) iako neki od njih u općemu jeziku sadržavaju sufiks. Tako, primjerice, apelativ *glavica* u općemu jeziku sadržava deminutivni sufiks *-ica*, dok je apelativ *Glavica* bezafiksalan (odnosno sadržava toponimni sufiks *-ø*). Većina se apelativa iz te skupine odnosi na zemljopisne i gospodarske nazive, na toponimijske metafore te toponime koji odražavaju izgled i svojstva tla te položaj određenoga lokaliteta. Iznimno toponimizacijom bez ikakvih dopuna mogli nastati i toponimi antroponimnoga postanja. Najčešće je riječ o imenima zaselaka (primjerice zaseoci *Pole* ili *Soče*) mahom novijega postanja (tako je *Orah* starije ime za zaselak *Pole*, a *Sočina Glavica* za zaselak *Soče*). Iako su toponimi iz te skupine istozvučni apelativima, zbog svoje su upućenosti na toponimijski objekt drukčijega sadržaja.

4.3.1.1. zemljopisni i gospodarski nazivi u toponimiji: *Avlija, Bad, Bara, Barutana, Bašča, Blace, Brežuljak, Brijeg, Bunar, Do, Dolina, Dubrava, Duži, Džardin, Glavica, Grič, Grot* (< **Grohot*), *Gruda, Guvno, Hrilj, Hum, Izba, Jama, Jaruga, Jaz, Kalac, Kamenica, Klačina, Klanac, Konštar, Kosa, Kraj, Krčevina, Krš, Kuk, Lastva, Lazina, Litica, Lokva, Lom, Luka, Matica, Močilo, Naklo, Njiva, Ober, Ograda, Orav, Osoje, Otok, Paškula, Pećina, Pištet, Ploča, Polača, Polje, Ponikva, Ponor, Ponta, Potok, Prijespa, Prisoje, Prodo, Puč, Rivina, Rudina, Rupa, Spila, Staja, Stijena, Strana, Struga, Surdup, Školj, Škrip, Točilo, Toranj, Tumbin, Umbo, Vala, Vinograd, Vir, Vlaka, Vrt, Vrta(l), Vrelo, Vrh, Vrutak, Zgrada*

Zbog veoma velikoga broja toponima nastalih od zemljopisnih i gospodarskih naziva, često su u uporabi raznojezični apelativi istoga temeljnog značenja (npr. *Bašča/Bavča, Džardin* i *Vrt/Vrta(l)* ili *Bunar, Puč* i *Umbo*). Mnogi su apelativi koji su se odrazili u zažapskoj toponimiji danas posve neprozirni, bili oni posuđeni iz drugih jezičnih sustava (npr. *Konštar, Paškula, Surdup* ili *Tumbin*), bili oni dijelom općeslavenske baštine (npr. *Grot, Hum*).

4.3.1.2. toponimijske metafore: *Batine, Bovan, Bubreg, Čekrek, Čelo, Čeme* (: *tjeme*), *Ćulum, Dupca, Jašmak, Kadar, Kama, Kapa, Kolac, Košare, Kreveti, Kuka, Letve, Lice, Lopata, Lukoć, Matoruga, Noga, Pas, Pižul, Pleća, Prag, Slavina, Stupa, Vezac, Vijenac, Ždrijelo*

U motivaciju je toponimijskih metafora veoma teško proniknuti između ostaloga zbog toga što su mnoge nastale naknadnim tumačenjima i pučkom etimologijom te zbog činjenice da je njihova motivacija uvjetovana mjesnom kulturnom i gospodarskom poviješću. Tako se za metafore kao što su *čelo*, *kapa*, *lice*, *pleća* ili *ždrijelo* može ustvrditi da su opće na hrvatskome povijesnom prostoru, dok se za metafore kao što su *kama*, *lukoć* ili *pižul* može ustvrditi da su lokalne. Koliko je područje rasprostiranja pojedinih metafora, bit će moguće utvrditi tek kad se obradi znatniji broj toponomastičkih punktova.⁶⁸²

4.3.2. afiksalna tvorba:

Afiksalni se toponimi sastoje od leksičkoga morfema, prefiksa (koji obično određuje položaj zemljopisnoga objekta) i sufiksa (kojim se zemljopisni objekt luči od ostalih zemljopisnih objekata čiji toponimi imaju zajednički leksički morfem). Afiksalna tvorba obuhvaća toponime tvorene prefiksalsnom, toponime tvorene sufiksalsnom i toponime tvorene prefiksalsno-sufiksalsnom tvorbom⁶⁸³.

4.3.2.1. prefiksalna tvorba:

Prefiksi u toponimiji određuju prostorni odnos jednoga zemljopisnog objekta prema drugom. Njihov je stupanj gramatikalizacije znatno niži nego u sufiksa jer je u njima značenje prisutnije. Samo se u toponimima tvorenima prefiksima *pod-* i *sut-* prefiks dodaje na leksički morfem koji sadržava antroponim. Prefiksi kao što je *pa-* (npr. *Pašeka*⁶⁸⁴) srasli su s apelativom u dotoponimnome razdoblju te su izgubili funkciju toponimnoga prefiksa.

U zažapskoj se toponimiji javljaju sljedeći prefiksi:

⁶⁸² Uzmimo za primjer samo toponimijske metafore nastale metaforizacijom od predmeta ili dijelova iz svakodnevne uporabe. Tako su u Zažablju izvor metafora apelativi *bakrač*, *balvan*, *batina*, *čekrk*, *jašmak*, *kapa*, *kolac*, *kondža*, *kosor*, *košara*, *kova*, *krevet*, *letva*, *lopata*, *matoruga*, *sedlo*, *sjedalica*, *stap*, *stol* i *stolac*, na Pagu *antikor* 'sidro', *badanj*, *bisage*, *bocun*, *bukar*, *katrida*, *klabuk*, *lula*, *lumbrela*, *nož*, *sedlo*, *segal* 'cigalj', *staćica* 'badanj' i *škatula*, a na Braču *badanj*, *bataluga* 'vrsta bačvice za vodu', *blazinja* 'jastuk', *kain*, *katrida*, *klobuk*, *kutal*, *sedlo*, *stupa* i *zikva* (Šimunović 2004:191–192). Jedini je apelativ koji se odrazio u zažapskoj, paškoj i bračkoj toponimiji *sedlo*, a zajedničkom se metaforom može smatrati i odraz istoznačnih apelativa *katrida* u paškoj i bračkoj toponimiji te *sjedalica* u zažapskoj. Na svim trima punktovima nahodimo i odraze apelativa koji označuju različite sudove u kojima se drži voda ili iz kojih se voda pije (*bakrač*, *bataluga*, *bocun*, *bukar*, *segal*). I dok u zažapskoj toponimiji prevladavaju odrazi ratarskih i stočarskih apelativa, na Pagu su izrazitije zastupljene metafore motivirane apelativima vezanima uz vinogradarstvo. Metafore se razlikuju i po jezičnome postanju. Hrvatski je i romanski sloj (doduše u različitim omjerima) zastupljen na svim trima punktovima, dok je turski adstrat izrazito zastupljen u zažapskoj toponimiji, a ne nahodimo mu odraze u paškoj i bračkoj toponimiji.

⁶⁸³ Opširnije o afiksalsnoj tvorbi toponima vidi u Šimunović 2004:231–242.

⁶⁸⁴ Apelativ je *pasjeka* mjesnome stanovništvu posve neproziran pa lokalitete na kojima se plodno tlo krčenjem šume nazivlje *siječjem*. Navedeni se apelativ prometnuo u toponim u Hutovu.

među- (koji određuje položaj zemljopisnog objekta između drugih zemljopisnih objekata na koje se odnosi leksički morfem): *Međuglavica, Međugomile, Međukuke, Međustruge, Međuvrti*

nad- (pokazuje da se zemljopisni objekt nalazi iznad drugoga ili drugih zemljopisnih objekata): *Nadgomila, Nadlazetina, Natputi*

o- (označuje da zemljopisni objekt okružuje drugi zemljopisni objekt ili objekti): *Opaljike, Orid*

pod(a)- (pokazuje da se zemljopisni objekt nalazi ispod drugoga ili drugih zemljopisnih objekata): *Podastaje, Podbalićuše, Podbor, Podčatrnja, Podlokojnica, Podlopata, Podlovrekovac, Podmalokrn, Podmasline, Podmurgovac, Podorlović, Podoskoruša, Podražište, Podrep, Podsmokve, Podstrug, Podsvid⁶⁸⁵, Poduhor, Podulice, Podumac, Podvoda, Potkapine, Potkuća, Potpod, Potpolja, Potprisoje, Potput*

pred- (pokazuje da se zemljopisni objekt nalazi ispred drugoga ili drugih zemljopisnih objekata): *Predvrnac, Pretpeć*

raz- (ukazuje na račvanje zemljopisnoga objekta): *Raskrsnice, Raznaci*

sut- (pokazuje da se na zemljopisnome objektu nalazio sakralni objekt): *Sutilija*

više- (pokazuje da se zemljopisni objekt nalazi neposredno iznad drugoga ili drugih zemljopisnih objekata): *Višebare, Višepoljina*

za- (pokazuje da se zemljopisni objekt nalazi sa stražnje strane drugoga ili drugih zemljopisnih objekata): *Zabrijeg, Zacrkvina, Zakamenje, Zakljenak, Zakriž, Zakuk, Zamurgovac, Zanaklo, Zanoga, Zaoštrovac, Zapojata, Zapolje, Zapreviš, Zavrata*

4.3.2.2. sufiksalna tvorba:

Sufiksima se zemljopisni objekt luči od ostalih zemljopisnih objekata čiji toponimi imaju zajednički leksički morfem kojemu djelomično preinačuju značenje najčešće označujući augmentativnost, deminutivnost, posvojnost i zbirnost. Razlikovna uloga sufiksa najrazvidnija je kod toponima koji imaju zajednički leksički morfem (npr. *Guvno – Guvanac – Guvnina*⁶⁸⁶; *Lokve – Lokvetine – Lokvice*). U toponimiji se pojavljuje ograničen broj sufiksa s tim da neki od njih izrazitije pretežu u određenim razdobljima i na određenome području. Sufiksi daju veoma važne toponimijske obavijesti, čak i ako je i značenje leksičkoga morfema posve nepoznato (npr. *Papučinovci*, usp. predrimski toponim *Papuk*; *Krkarac*, usp. predrimski

⁶⁸⁵ Pretpostaviti valja postojanje nepotvrđenoga toponima **Sutvid*.

⁶⁸⁶ Zanimljivo je da je u toponimijskome tvorbenom grozdu *Glava – Glavica – Glavičica* toponim *Glavica* neutralan, toponim *Glava* nosi augmentativno značenje, a *Glavičica* hipokoristično.

toponim *Krkar* 'Korčula'), a znaju biti i jedini pokazatelj pripadnosti toponima kojemu od supstratnih jezika ili mogućem nastanku toponima od kontaminiranoga ili pučkom etimologijom izmijenjenoga lika iz kojega supstratnog jezika (npr. *Bradata*, *Pješčata*). Nahodimo i primjere hibridne tvorbe: od hrvatske osnove i romanskoga sufiksa (već navedeni primjeri *Bradata* i *Pješčata*), romanske osnove i hrvatskoga sufiksa (npr. *Pločetine*, *Škripina*), turske osnove i hrvatskoga sufiksa (npr. *Budžina*, *Čalina*, *Ćetenište*, *Kulina*), albanske osnove i hrvatskoga sufiksa (*Lidžovci*) te turske osnove i vlaškoga nastavka (*Badžula*).

U zažapskoj se toponimiji pojavljaju sljedeći sufiksi:

-ac:

1) nosi deminutivno⁶⁸⁷ značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim ili gospodarskim nazivom: *Barinci*, *Guvanac*, *Krstac*, *Lušac*, *Ozglavci*, *Pasac*, *Prevorac*, *Pribojac*, *Prijevorac*, *Tvrđavac*, *Vinogradci*

2) dodan na kulturno-povijesni naziv označuje pojačanu deminutivnost: *Gradačac*

3) dodaje se na pridjevsku osnovu i ima funkciju poimeničavanja pridjeva: *Šćenjivac*

4) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljne zajednice: *Broćanac*, *Dubravic*, *Kljenovac*, *Volajac*

5) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Golubinac*

-ač⁶⁸⁸ (dodaje se na pridjevsku osnovu i povezuje se s vrstom tla): *Crmač*, *Glimač*

-ača (sufiks *-ača* ponajprije označuje pripadnost kad se dodaje na antroponimnu osnovu te ukazuje na prisutnost određenoga biljnoga pokrova i životinjskoga svijeta):

1) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost: *Bogdanovače*, *Gustinovača*, *Kerinovača*, *Kupinovača*, *Miljovača*, *Pavlovača*, *Radovača*, *Sokolovača*, *Vukorepače*

2) dodaje se na pridjevsku osnovu: *Krivača*

3) dodaje se na toponimnu osnovu motiviranu smještajem toponima: *Pribilovača*

4) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Brestovača*, *Graovača*, *Jabukovača*, *Trnovače*, *Žiljevača*

5) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom životinje: *Ćukovača*

-ak:

1) nosi deminutivno⁶⁸⁹ značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim ili gospodarskim nazivom: *Dolinak*, *Grljak*, *Lazeljak*, *Lazinak*, *Mećinak*, *Naplavak*, *Planjak*, *Prunjak*, *Uzglavak*, *Zidak*

⁶⁸⁷ U općem je leksiku sufiks *-ac* gotovo neplodan kao deminutivni sufiks i obično nosi hipokoristično značenje (Babić 1991:72)

⁶⁸⁸ Babić (1991:91) bilježi samo jednu imenicu izvedenu od pridjevske osnove i sufiksa *-ač* – *mrkač*.

2) dodaje se na prijedložno-padežnu sintagmu i na glagolsku osnovu: *Izrovak, Naplavak, Zaorak*

3) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Klijenak, Kljenak, Kunak*

4) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom životinje: *Mečinak*

-āk/-jāk:

1) dodaje se na prijedložno-padežnu sintagmu: *Osrednjak*

2) dodaje se na pridjevsku osnovu i izražava osobinu koja se iskazuje pridjevom *Smrdenjak*

3) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Kupinjak, Murtinjak*

-ane/-ani:

1) dodaje se na antroponimnu osnovu: *Dobrane*

2) dodaje se na toponimnu osnovu motiviranu zemljopisnim nazivom: *Merani*

-ānj (nepoznato): *Ostrukanj*

-āta⁶⁹⁰ (dometak dalmatskoga postanja koji se dodaje na hrvatsku osnovu): *Bradata, Pješčata*

-ava⁶⁹¹ (dodaje se na antroponimnu osnovu): *Čičava, Kujava*

-ce (nosi deminutivno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim ili gospodarskim nazivom): *Blace, Vreoca*

-čić (nosi deminutivno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim nazivom): *Vrščić*

-ec: *Kosec*⁶⁹²

-etina:

⁶⁸⁹ U općem je leksiku sufiks *-ac* gotovo neplodan kao deminutivni sufiks i obično nosi hipokoristično značenje (Babić 1991:72)

⁶⁹⁰ Sufiks je bio plodan i u općem leksiku. Usp. apelative *maslinata* 'maslinik' i *pokrivata* 'košarica s pokrovcem' (Sk 1:73).

⁶⁹¹ Navedeni se sufiks obično pojavljuje u hidronimiji. Ovdje se pak dodaje na osnovu u kojoj je sadržan biljni (*Čičava*) i životinjski naziv (*Kujava*). Inače sufiks *-ava* nahodimo i u tvorbi osnova koje se odnose na vrstu tla. Tako se vrsta plodne zemlje naziva *čeljavom*, a toponim *Čeljava* nahodimo u Podgajnici. Drugo je ime za isti lokalitet *Čelina*, a s obzirom da su zemlje okrenute suncu bile i vinorodnije, jasno je da ih se smatralo plodnijima.

⁶⁹² Sufiks *-ec* duboko u štokavskome području bilježimo i povijesnoj ojkonomiji. Današnje selo *Golubinac* u Popovu prvi put se u povijesnim vrelima spominje 1285. kao *Golubinez*, utvrda *Gradac* nedaleko od današnjih Hadžića (okolica Sarajeva) 1355. kao *Gradez* (Vego 1957:40, 42), koncem 13. st. bilježimo i toponime *Orašec* (danas Orašac u Dubrovačkome primorju) i *Orahovec* (danas *Orahovi Do* u Popovu; Lučić 1988:227, 265). I dok pri bilježenju ojkonomija ne smijemo zanemariti mogućnost da je riječ o pisarskoj pogriješi ili da je pisar podrijetlom iz krajeva u kojima je sufiks *-ec* uobičajen te dakako činjenicu da se poluglas u 13. st. ostvarivao između *e* i *i*, pa je postojanje sufiksa *-ec* u tvorbi povijesnih toponima u Bosni i Hercegovini veoma upitno, toponim *Kosec* nedvojbeno je tvoren navedenim sufiksom. Naime, toponim se ne spominje u povijesnim vrelima (*Kosec* je jedno brdašce u Dubravici), ne donose ga ni vojni zemljovid, tako da na njegov nastanak nije mogao utjecati nikakav zapis. U Zažablju također ne postoje samoglasnička ujednačivanja kao u Cetinskoj i Imotskoj krajini (usp. *Grget* < *Grgat*). Ne treba pak odbaciti ni mogućnost da je u popovskim govorima i nakon srednjovjekovlja ušćuvan poluglas kao u dijelu crnogorskih govora. Na upozorenju na tu mogućnost zahvaljujem Miodragu Jovanoviću.

1) nosi augmentativno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim ili gospodarskim nazivom: *Avlijetine, Čatrnjetina, Izbetine, Kljetina, Lazetina, Lokvetine, Njivetina, Pločetine, Vrtetina*

2) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Slivetine, Smokvetine, Trešnjetina*

-ica:

1) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost: *Adžinica, Bandurica, Bjelišica, Bogdanica, Daničica, Mijajlica, Nemanica, Obrvanica, Vićanice*

2) nosi deminutivno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim, gospodarskim ili kulturno-povijesnim nazivom: *Barinci, Barice, Crkvice, Dolinice, Glavičica, Gomilica, Govedarica, Gradinica, Lokvice, Lopačice, Ljučica, Međica, Njivica, Ogradice, Rivenica*

3) označuje da zemljopisni objekt obiluje onim što je sadržano u osnovi: *Grebica, Vrelica*

4) odnosi se na smještaj zemljopisnoga objekta uz zemljopisni objekt sadržan u toponimnoj osnovi: *Dobroštica, Javišnice, Nuglenice, Osojice, Parbenice, Ponornice*

5) dodaje se na pridjevsku osnovu i ima funkciju poimeničavanja pridjeva: *Okruglica*

6) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Boturice, Brestica, Dubravica, Jasenica, Kaloperice, Oskrušnica, Papratnica, Rastovice, Ruštica, Šibonjica, Šipovica, Višnjica, Žukovice*

7) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom životinje: *Jejavica, Klepica*

-ičak (nosi deminutivno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana gospodarskim nazivom): *Toričak*

-ić

1) nosi deminutivno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim ili gospodarskim nazivom: *Dolić, Oblić, Orlić, Rović, Trapić, Ublić*

2) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Ježević*

-ija⁶⁹³: *Bazdanija, Bezdanija*

-ik:

1) dodaje se pridjevskoj ili glagolskoj osnovi te označuje mjesto koje ima svojstva iskazana osnovom: *Oblik, Strajnjik, Treštenik*

2) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Dubrovnik, Zenik*

3) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom životinje: *Mečenic*

⁶⁹³ Sufiks u toponimiji najčešće nosi zbirno značenje. Moguće je da je tako i u Zažablju zbog mnoštva provalija svojstvenih krškome terenu.

-ina:

- 1) nosi augmentativno značenje te se dodaje na toponimnu osnovu koja je motivirana zemljopisnim ili gospodarskim nazivom *Bočina, Budžina, Bunarina, Čakljine, Čeline, Gajina, Goveđačina, Grudine, Guvnine, Jamine, Jazina, Lisina, Lišnjačina, Lučina, Međine, Pasine, Ponorine, Predrtine, Studenčina, Škripina, Težine, Ublina, Vlačina, Vrtačina, Zagradičine*
- 2) označava razoreno mjesto ili upozorava da je što bilo na određenome mjestu: *Baračine, Baščine, Bavčine, Crkvina, Krčine, Kućine, Mlinčina, Mostine, Muline, Obodine, Oborina, Prigračine, Stajine, Vinogradina, Vrtina*
- 3) upućuje na obilatu prisutnost ili potpun izostanak zemljopisnoga ili gospodarskog naziva sadržanog u toponimnoj osnovi: *Kalužine, Kaočina, Milina, Nerezine, Pištalina, Pivničine, Pješčine, Potočine, Rupine, Svijetlina, Vodine*
- 4) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Bajamine, Grabovina, Kupusine, Orašina, Prosine, Vreskovina*

-inje

- 1) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke te označuje mjesto gdje čega ima ili gdje je što bilo: *Bobinje*
- 2) dodaje se na toponimnu osnovu te označava da zemljopisni objekt čime obiluje: *Tuhinje*

-išće/-ište:

- 1) označuje kakav starinski ili razoreni objekt: *Gradišća, Stražište*
- 2) označuje mjesto gdje čega ima ili je bilo: *Guvnište, Jarište, Katunište, Kućišta, Ljaničište, Mlinište, Oborište, Podvorišta, Selište, Uplavište, Vrtište, Zborište*
- 3) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke te označuje mjesto na kojemu se sadilo ili se i danas sadi određena biljka: *Bobovišće/Bobovište, Ćetenište, Duvanište, Grovište, Kljenište, Lanište, Lećevišta, Ložište, Ražište, Ržanište, Sačivište, Seleništa, Šenikovište*
- 4) odnosi se na izgled i svojstva tla: *Repište*
- 5) dodaje se na glagolsku osnovu: *Grebalište, Močište, Objedovište*

-je (dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke ili biljne zajednice te nosi zbirno značenje): *Orašje, Rušće, Siječje, Smrečarje, Smriječe, Zanoveće*

-lo

- 1) dodaje se glagolskim osnovama izražavajući mjesto u vezi s glagolskom radnjom: *Krstilo, Lučila, Mečila, Parile, Prlo*
- 2) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost: *Ćurilo*

-ovac/-evac:

- 1) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost: *Bandurovac, Begovac, Bjeloševac, Butiganovci, Gleđevac, Gustinovci, Kitinovci, Lovrekovac, Rakalovac, Reljinovac, Ružinovci, Šumanovac*
- 2) dodaje se na glagolsku osnovu: *Bljuštovac, Jaukovac, Oštrovac; Borovac,*
- 3) dodaje se na pridjevsku osnovu: *Oštrovac,*
- 4) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Dosinovac, Dračevac, Drenovci, Koščelovac, Kupinovac, Lidžovci, Siljevac, Smokovac, Trnovac, Zelenikovac*
- 5) dodaje se na neprozirnu inojezičnu osnovu: *Papučinovci*

-ovica/-evica:

- 1) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost *Bratotovice, Durasovica, Kapurovice, Popovice, Tetovica*
- 2) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Česminovice, Krekovicica, Kruševica, Smokovicica*
- 3) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom životinje: *Labutovica*

-ovina/-evina:

- 1) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost: *Bajgorovina, Begovina, Bilaverina, Bjeliševine, Čamovine, Deveničevina, Hajvazovina, Herovine, Jurkovine, Kalauzovina, Kaporovina, Katičevina, Konjevodovovina, Maljkovina, Maslačevina, Medarevine, Mulčevina, Obrvanovine, Raičevine, Salatovina, Trojanovina, Uričevine*
- 2) dodaje se na toponimnu osnovu koja je motivirana nazivom biljke: *Čedarevine, Smrekovina, Šipovine*
- 3) označuje razoreno mjesto: *Gradovine*

-štāk⁶⁹⁴ (dodaje se na antroponimnu osnovu): *Vidovštak*

-ula⁶⁹⁵ (označuje mjesto na kojemu je što bilo): *Badžula*

-ulja (služi za poimeničavanje pridjeva): *Crnulja, Dragulja, Dugulja*

-uša:

- 1) dodaje se na antroponimnu osnovu i označuje pripadnost (odnosi se uglavnom na njive i u manjoj mjeri na zdence): *Aćimuša, Bajgoruša, Balićuša, Barabuša, Brajkuša, Bulumuša, Cicinuša, Curuša, Drmaćuša, Đukanuše, Galovuša, Glavinuše, Goduša, Hadžibeguša, Haliluše, Jankuša, Jarkuša, Jurkuša, Kalebuše, Kardašuša, Lovruša, Mandićuše, Martuša,*

⁶⁹⁴ I u općem se leksiku navedeni sufiks pojavljuje isključivo uz antroponimijske osnove te služi za poimeničavanje pridjeva (npr. *ilinštāk* 'srpanj').

⁶⁹⁵ Riječ je o sufiksu vlaškoga postanja koji je nastao od starorumunjskoga *-ulu* (usp. Sk 3:540–541). Toponim je Badžula tako nastao hibridnom tvorbom od turske osnove i vlaškoga sufiksa. U Zažablju nahodimo i toponim *Paškula* koji je nastao transonimizacijom od talijanskoga *pascolo* 'pašnjak' i u kojemu je talijanski sufiks *-olo* (nastao od latinskoga *-ulus*) po analogiji „postaren“.

Miletuša, Nokuša, Novakuša, Odžamuša, Panduša, Pavluša, Perićuša, Radojuše, Radovčuša, Sankuša, Šarajuša, Šarkuše, Šaruše, Tabakuša, Verajuša, Vukasuše, Vukuša, Vuletuše, Zekuše

2) označuje svojstva vode ili tla: *Bazdaruša, Glibuše, Ljubuše, Pakluša, Peljuguša, Žubertuša*

3) odnosi se na smještaj zemljopisnoga objekta uz zemljopisni objekt sadržan u toponimnoj osnovi: *Dolinuša*

4) dodaje se na osnovu koja sadržava hidronimsku metaforu: *Bakračuša*

4.3.3. prefiksarno-sufiksna tvorba:

Uloga je prefiksa i sufiksa već iznesena u prethodnim poglavljima. U zažapskoj je toponimiji zbog pojednostavljivanja suglasničkih skupina kadšto teško prepoznati prefiks *pod-*. Toponimi nastali prefiksarno-sufiksnom tvorbom imaju sljedeću strukturu:

iz- + osnova + *-ac*: *Izdrovac*,

među- + osnova + *-je*: *Međubrđe, Međugorje, Međugrade*

među- + osnova + *-ica*: *Međuputnice*

nad- + osnova + *-ica*: *Nadgajnice, Nadgrebnice*

nad- + osnova + *-je*: *Nadgomilje*

ne- + osnova + *-je*: *Nerađe*

o- + osnova + *-je*: *Opuće*

pod- + osnova + *-ac*: *Pogorac* (< **Podgorac*)

pod- + osnova + *-ača*: *Potkotlinjače*

pod- + osnova + *-āk*: *Postijenjak* (< **Podstijenjak*)

pod- + osnova + *-ica*: *Podbrežnice, Podgajnica, Podgajnice, Podorašnice, Podrosavice, Podtreskavice, Postranjice, Potkrajnice*

pod- + osnova + *-ina*: *Potponorine*

pod- + osnova + *-ište*: *Podbročište*

pod- + osnova + *-je*: *Pobrđa* (< **Podbrđa*), *Podgradinje, Podolje, Podgače, Podlokavlje, Podžablje, Poklanče* (< **Podklančje*), *Postoliče* (< **Podstoličje*), *Potplice, Površlje* (< **Podvršlje*)

pri- + osnova + *-ak*: *Pripećak*

raz- + osnova + *-je*: *Razdolje, Razušje*

za- + osnova + *-ak*: *Zablatak, Zaključak*

za- + osnova + *-ica*: *Zabrežnice, Zaguvnice*

za- + osnova + *-ina*: *Zagradičine*

za- + osnova + *-je*: *Zabrđe, Zacrljenja, Zagorje, Zalokavlje, Zaprevišje, Zaumlje, Završje*

4.3.3. složeni toponimi:

Složeni su toponimi, a pogotovo toponimijske sintagme, znatno češći u mikrotoponimiji nego u ojkonimiji jer imaju izraženiju ulogu orijentacije u prostoru. Dijele se na dvije temeljne skupine: jednorječne i višerječne složene toponime. Jednorječni složeni toponimi dijele se na toponimijske složenice, toponimijske sraslice, toponimijske polusloženice⁶⁹⁶ (riječ je zapravo o jednorječnim toponimima koji se zbog pravopisnih pravila hrvatskoga standardnog jezika pišu dvorječno) te jednorječne toponime dvorječnoga postanja, a višerječni toponimi na dvorječne i višerječne toponimijske sintagme.

4.3.3.1. jednorječni složeni toponimi:

4.3.3.1.1. toponimijske složenice:

4.3.3.1.1.2. pridjev + spojnik + imenica: *Bjelolazine* (< **Bijele lazine*), *Mrkolazetine* (< *Mrke lazine*), *Starolaz* (< **Stari laz*), *Strmoglavice* (< **Strme glavice*)

4.3.3.1.1.3. broj + spojnik + imenica: *Trovrata*, *Trovra*, *Trovro*

Dva su temeljna načina nastajanja toponimijskih složenica u Zažablju: slaganjem pridjeva i imenice te slaganjem broja i imenice.

4.3.3.1.1. toponimijske sraslice:

pridjev + Ø + imenica: *Carigrad* (< **Caringrad*)

Toponimijskim sraslicama nazivamo tvorbene strukture koje nastaju srastanjem dvaju leksema u jedinstven toponim. U Zažablju je jedina nedvojbeno toponimijska sraslica *Carigrad*.

⁶⁹⁶ Iako se toponimijske polusloženice pišu bez spojnice, one imaju sve značajke općejezičnih polusloženica koje se u rječnicima navode kao samostalne riječi. U literaturi se često i toponimijske polusloženice ubrajaju u skupinu toponimijskih sraslica (usp. Šimunović 2004:243), a na sraslice kao teorijski i praktički problem tvorbe u općem leksiku upozorava i Stjepan Babić (1991:43). U toponimiji je (barem zažapskoj) njihovo razlikovanje razmjerno jednostavno: toponimijske se sraslice pišu jednom riječju, a toponimijske polusloženice, za razliku od općejezičnih, dvjema, toponimijske sraslice imaju jedan naglasak, a toponimijske polusloženice dva, a i riječ je o toponimima različite starosti. Razlog zbog kojega mi se čini nužnim razlikovati toponimijske sraslice i toponimijske polusloženice jest činjenica da je na temelju pravopisnih načela nemoguće razlikovati toponimijske polusloženice od dvorječnih toponimijskih sintagma jer se i jedne i druge pišu dvjema riječima iako se toponimijske polusloženice sastoje od jedne riječi (upućujem na definiciju općejezičnih polusloženica Stjepana Babića: „Kad se **dvije riječi** združe **u jednu** tako da izgube samo neke gramatičke osobine, a svaka zadrži svoj naglasak, uglavnom i svoje značenje, nazivaju se polusloženicama i pišu se s crticom među njima da se označi njihova polusloženost (...)“; Babić 1991:43–44). Drugu poteškoću izaziva činjenica da se za jedan dio toponimijskih sraslica u Zažablju ustalilo dvorječno pisanje, pa sam se, s obzirom na činjenicu da ni u jednome suvremenom hrvatskom pravopis nisam naišao na rješenje ovoga problema (što i nije čudno jer Zažablje dosad nije bilo toponomastički obrađeno, a i da jest teritorijalno je i brojem stanovnika neznatno) odlučio na ustaljeni način pisanja u samome Zažablju.

4.3.3.1.2. toponimijske polusloženice: *Avan pećina, Ban polje, Bjeljen do, Brštin glavica, Bubanj do, Čojek glavica, Garač glavica, Kljen glavica, Križ brdo, Krk gomila, Manjković kućerice, Marković guvno, Martin stan, Matin lazina, Oplet ulica, Oro kuk, Pazar glavica, Sinj kuk, Sušed ograda, Ugljen dolac, Viđu kamenice, Volić osoje, Voluč korito, Županj do*

Toponimijske polusloženice nastaju srastanjem dvaju leksema (u ovome slučaju imenica) u jedinstven toponima tako da svaki od njih zadrži svoj naglasak, a izgubi neke gramatičke značajke (prvi se član polusloženice ne sklanja). Za razliku od općejezičnih polusloženica dijelovi se toponimijske polusloženice ne odvajaju spojnicom, pa je na temelju pravopisnih načela nemoguće lučiti toponimijske polusloženice od dvorječnih toponimijskih sintagma. Zanimljivo je da toponimijske polusloženice nahodimo samo u hercegovačkome dijelu Zažablja koji je pod osmanlijskom okupacijom bio dvjesta godina duže nego dalmatinski. Očito je, dakle, da su toponimijske sraslice u Zažablju novijega postanja, tj. nastale su pod adstratnim utjecajem turskoga jezika. Prvi je član toponimijskih polusloženica kadšto uistinu turcizam (npr. toponimi *Avan pećina* ili *Pazar glavica*), kadšto romanizam (*Sinj kuk*) ili riječ nepoznata postanja (*Krk gomila*), no najčešće je ipak riječ o hrvatskim apelativima (*Ban polje, Brštin glavica, Bubanj do, Čojek glavica, Garač glavica, Kljen glavica, Križ brdo, Manjković kućerice, Matin lazina, Oro kuk, Sušed ograda, Ugljen dolac, Volić osoje*) ili antroponimima (*Bjeljen do, Marković guvno, Matin lazina*). U toponimijske polusloženice ubrajam i dvorječne toponime koji se sastoje od glagola i imenice. I dok srastanje imperativa pojedinih glagola (*Oplet ulica*) i imenica bilježi i Šimunović⁶⁹⁷ (2009:270), dosad u literaturi nisam naišao na primjer srastanja prvoga lica prezenta (i to arhaičnoga lika!) glagola i imenice (*Viđu kamenice*). Od prijedložno-imeničke skupine i imenice tvoren je pak toponim *Ušen dolina* (< **Dolina u sjeni*). Posebnu poteškoću stvaraju i toponimi kao što su *Voluč korito* i *Županj do* u kojima su prvi članovi pridjevskoga postanja (tvoreni su posvojnim sufiksom *-j) ne sklanjaju. Naime, dio se toponima tvorenih sufiksom *-j ubraja u skupinu dvorječnih toponima jer je u njima prvi član sklonjiv (npr. *Banj dolac* – *Banjega doca*)

4.3.3.1.3. jednorječni toponimi dvorječnoga postanja:

4.3.3.1.3.1. pridjev + Ø: *Brestova* (dolina), *Cerevo* (selo), *Čaerova* (jama), *Dobrovo* (selo), *Duba* (vala), *Grđa* (vala), *Hotanj* (< **Hotino/Hotnjevo selo*), *Hutovo* (< **Hutovo selo*), *Kiševo*

⁶⁹⁷ Bilježi primjere *Dušikrava, Kohivrate* i *Močiguzica*.

(< **Kiševo selo*), *Komarna* (dolina), *Konjsko*, *Podradeška* (njiva), *Radime* (< **Radimlje njive* 'Radimove njive'), *Radošlje* (< **Radošlje groblje* 'Radosavovo groblje'), *Rodinje* (< **Rodinje njive* 'Rodinove njive'), *Sijerno* (brdo), *Stara* (čatrnja), *Žaba* (< **Žablja gora*)

4.3.3.1.3.2. Ø + imenica: (jama) *Golubinka* (lokva) *Živa*, (lokva) *Žukovica*

4.3.3.1.3.3. prijedlog + Ø: *Napogled* (< **Napogled Žabe*)

Riječ je o toponimijskim elipsama⁶⁹⁸ kod kojih je otpao član toponimijske sintagme (koji je kadšto teško, pa i nemoguće rekonstruirati) koji je imao identifikacijsku funkciju, dok je član koji je imao razlikovnu funkciju preuzeo ulogu negdašnjega dvorječnog toponima. Znatno je veći udio toponima kod kojih je otpao drugi član toponimijske sintagme, imenica, najčešće zemljopisni ili gospodarski naziv. Ulogu je negdašnjega dvorječnoga toponima preuzeo pridjev (veoma često motiviran antroponim). U primjerima kad otpada prvi član toponimijske sintagme, riječ je o imenici koja je imala funkciju apozicije dok je ušćuvana druga imenica (u *Zažablju* nahodimo samo tri takva primjera, a u dvama je slučajevima riječ o hidronimu: *Golubinka*, *Živa* i *Žukovica*). Kod toponima *Napogled* otpala je imenica koja je upućivala na točan položaj zemljopisnog objekta.

4.3.3.2. višerječni toponimi:

Višerječni toponime dijele se na dvije temeljne skupine: dvorječne i višerječne toponimijske sintagme. Dvorječne su toponimijske sintagme razmjerno postojane, često navedene na katastarskim zemljovidima, poznate su širim slojevima pučanstva i dužega su vijeka trajanja.

Trorječni toponimi i toponimi tvoreni od četiriju ili više riječi nastaju brže, u nekim su krajevima poznati manjemu broju stanovnika pojedinih područja, pa brže i nestaju.⁶⁹⁹ Zbog velike zemljišno-posjedničke rascjepkanosti uvjetovane manjkom obradiva tla, zbog važnosti poznavanja granica između zemljišnih čestica te zbog važnosti vrela i zbirališta pitke vode u bezvodnim krškim brdskim predjelima nerijetko u *Zažablju* nailazimo na trorječne (npr. *Guvno nad Guvnom*) ili četverorječne toponime (npr. *Jama u Jazavčevoj dolini*), a bilježim čak i jedan petorječni (*Čatrnje u Katića Donjim ogradam*). Iako navedeni toponimi nisu navedeni na katastarskim zemljovidima, bili su ustaljeni i veoma dobro poznati mjesnome stanovništvu. Štoviše, stupanj je gustoće i poznavanja takvih toponima doseže nevjerojatne razmjere primjerice u hutovskim brdima gdje samo na jednom brežuljku bilježimo i više

⁶⁹⁸ U literaturi se navedeni toponimi nazivaju i eliptičnima ili krnjima (usp. npr. Šimunović 2009:282), a smatra ih se odrazom jezične gospodarnosti.

⁶⁹⁹ Petar Šimunović (2004:244) takve toponime naziva „diskursivnim toponomastičkim sintagmama“ te navodi da se na Braču njima služe ribari i lovci.

desetaka trorječnih, četvorječnih i petorječnih toponima koji obično sadržavaju gospodarski naziv te krnju ili potpunu imensku formulu vlasnika ili korisnika zemljišta. Dakako da će se stupanj poznavanja navedenih toponima strahovito sniziti odumiranjem pripadnika naraštaja rođenoga 1920-ih i 1930-ih godina kojima su stočarstvo i pečalba bili jedini životni izbor.

4.3.3.2.1. dvorječne toponimijske sintagme

4.3.3.2.1.1. dvorječne toponimijske sintagme nastale transonimizacijom: *Crni gudin, Kužno groblje*

4.3.3.2.1.2. pridjev + imenica: *Adžibegov grad, Alčeva kuća, Alijin do, Andrijine lazetine, Aničin bajam, Babića bunar, Babin Do, Babina kosa, Bablja peć, Bajgorovića ograda, Bajića guvno, Bajin vir, Bajkov dolac, Bakotini doci, Banj dolac, Banjevički brijeg, Barišića vrelo, Basarića gradina, Bašića torina, Begov dub, Begušića bunar, Benderov do, Benina dolina, Beširov kamen, Bijela strana, Bijela vlaka, Bijeli Vir, Bijele gomile, Bijele pećine, Bijeli vir, Biseljeva kosa, Bjelišev brijeg, Bjeloperića gomila, Bobotova ploča, Bogdanovića rivine, Bogojev bunar, Brestova glavica, Brestovi trap, Broćanski klanac, Brštanov do, Brštanova gradina, Carska kućetina, Cerovi do, Crljena dubrava, Crnčevića Brestica, Crno brdo, Čobanska peć, Čukovi kuk, Donja drenovca, Donja Dubrava, Donja kruška, Donje ograde, Donje polje, Donje zagone, Donji Bad, Donji goveđak, Donji Klek, Donji krevet, Dračeva dolina, Drenovi do, Dubajnski vrh, Dubova lasta, Đurđeva glavica, Glizina gomila, Gluminski bregovi, Goračko polje, Gornja Dubrava, Gornje Brstine, Gornje ograde, Gornje polje, Gornje zagone, Gornji Moševići, Grabova jama, Gradačka vala, Grdnji dolac, Grebički put, Gubave kuće, Horlja glava, Hutovska gradina, Ilino Polje, Jarčev kuk, Jasenovi brijeg, Jazavčeve doline, Kačina pećina, Kalopraska glavica, Klačna omeđina, Kljenove rupe, Kobranj Dol, Konjski put, Konjski strug, Kornj do, Koščelov klanac, Kovraški bunar, Koži klanac, Krajni vrh, Kravlji dolac, Kriva ulica, Kruševa glavica, Kunje doline, Kupinova jama, Kupusna dolina, Lovorna gomila, Lozova pećina, Mačija glavica, Mala čatrnja, Mala pećina, Mala Vas, Male stijene, Mali grad, Mali Hum, Mali kuk, Maslaćev Borut, Matička jama, Međeđa glava, Metiljavi do, Miska glavica, Misne ploče, Moševsko polje, Mužev do, Neduboka rupa, Nova ograda, Novo groblje, Obšivačevo Guvno, Općene doline, Oraška luka, Orlov kuk, Otanjski dolovi, Ovča peć, Ovčarev do, Paše jame, Pelinova glavica, Planikova greda, Plemenito brdo, Popova gomila, Popratni do, Prćinov kuk, Prevalička glavica, Prijevorska glavica, Rasti dolac, Rašanjska ograda, Ravna Žaba, Redžino Polje, Risov prt, Sačivine doline, Sijerna dolina, Simatova Glavica, Smrekov kuk, Smrekova dubrava, Srednja dolina, Srednji vrh, Stare omeđine, Stari čardak, Stari Neum, Stari vinograd, Staro selo, Stremena dubrava, Svatska rupa, Šćenjiva luka, Široki put, Trenslova glavica, Trešnjeva*

bara, Trešteni kuk, Trnova rupa, Vareška luka, Varina gomila, Velika dubrava, Velika glavica, Velika gomila, Velika kosa, Velike njive, Veliki brežuljak, Veliki oštrovac, Veliki školj, Velji vrh, Vidonjsko točilo, Vilinje ploče, Voćna dolina, Vrutačka kamenica, Vučija peć, Vučje jame, Vukov do, Vuletića Glavica, Zanovetna dolina, Zborna gomila, Zečev do, Zečije vlake, Zelena trava, Zelenikova glavica, Zeleno kućište, Zmijska ljut, Zovi do, Zvjerova jama, Zvezdanove doline, Žiljevački brijeg, Živinsko guvno

Transonimizacijom su izravno iz svakodnevnoga jezika preuzeti i dvorječni toponimi kao što je *Kužno groblje* ili *Crni gudin* koji su, iako tvorbeno izgledali podudarni dvorječnim toponimima kao što su *Donja drenovca* ili *Gornji pištet*, drukčijega postanja. Transonimizacijom pak od homonimnoga drugog toponima nastao je dvorječni ojkonom *Bijeli Vir*.

Kao prvi se član dvorječne toponimijske sintagme u ovoj skupini toponima najčešće pojavljuje pridjev antroponimnoga postanja (npr. *Begušića bunar* ili *Bobotova ploča*). Toj skupini pripadaju i toponimi koji sadržavaju antonimne pridjeve. Tako antonimni par *gornji – donji* izražava prostorne, *mali – veliki*⁷⁰⁰ (rjeđe *velji*) kvalitativne, a *stari – novi* vremenske odnose. Antonimni su nizovi maksimalno tročlani (*mali – srednji – veliki*) zbog znatnog ograničenja mogućnosti stupnjevanja antonima u toponimiji (Frančić-Mihaljević 1997–1998:88). Postoje i toponimi kod kojih antonimna sastavnica izostaje (tj. ona je \emptyset). Opširnije smo o tome problemu već raspravljali u poglavlju o značenjskoj razredbi toponima. Pridjev može nastati i od naziva biljke (*Brestovi do, Cerovi do, Drenovi do, Dubova lasta, Grabova jama, Jasenovi brijeg, Kljenove rupe, Kupinova jama, Lovorna gomila, Metiljavi do, Pelinova glavica, Rasti dolac, Sijerna dolina, Smrekov kuk, Trnova rupa, Zanovetna dolina, Zovi do*), životinje (*Konjski strug, Kravlji do, Mačija glavica, Ovča peć, Vučija peć, Zmijska ljut*) ili ktetika ili pridjeva tvorena od toponima (*Banjevički brijeg, Broćanski klanac, Gluminski bregovi, Goračko polje, Grebički put, Kalopraska glavica, Kovraški bunar, Matička jama, Moševsko polje, Otanjski dolovi, Prevalička glavica, Prijevorska glavica, Vrutačka kamenica*) itd.

Zanimljivo je uočiti da za razliku od toponima *Županj do* koji smo svrstali među toponimijske polusloženice, toponim *Banj do* svrstavamo među dvorječne toponimijske sintagme iako oba toponima sadržavaju pridjev tvoren sufiksom *-j. Razlika je između ovih dvaju toponima u tome što je prvi član toponimijske polusloženice *Županj do* ne sklanja (N.

⁷⁰⁰ Primjerice *Mala dubrava/Velika dubrava, Male stijene/Velike stijene, Mali Kičin/Veliki Kičin, Malo plandište/Veliko plandište*.

Županj do, G. *Županj dola*), dok se prvi član dvorječne toponimijske sintagme *Banj do* sklanja (N. *Banj do*, G. *Banjega dola*).

3.2.1.3. prijedlog + imenica: *Ispod Čojeka*, *Ispod Sutulija*, *Ispod Žukve*, *Na Gazu*, *Iza Kuka*, *Između glavica*, *Iznad Potkuća*, *Kod Čelina*, *Kod Klačine*, *Kod Krušaka*, *Kod Torova*, *Kod zelenika*, *Kraj Lokve*, *Na Čojeku*, *Na Guvnini*, *Na Krčima*, *Na Kutcima*, *Na Premetači*, *Navrh Dola*, *Niz Osoje*, *Pod Bradatom*, *Pod Dupčić*, *Pod Glimać*, *Pod Gredom*, *Pod Koščelom*, *Pod Kruškom*, *Pod Pojatam*, *U Zagoram*, *Uz Ploče*, *Za Badon*, *Za Grudam*, *Za Kapom*, *Za Krčima*, *Za Nogon*, *Za Prijelazon*, *Za Siljevcem*, *Za Vrtačinam*

U prijašnjim su razdobljima toponimi tvoreni od prijedloga i imenice služili za točnije određivanje položaja označenoga zemljopisnog objekta i češće je njihova uporaba bila ograničena na onaj dio stanovništva koji je imao svoje posjede na tim objektima. Riječ je najčešće o toponimijskim sintagmama koje su stvorene za jednokratnu uporabu i koje su se odnosile na dijelove prostranih zemljopisnih objekata, najčešće brda (tako je i u Zažablju). U prilog toj tvrdnji ide i činjenica da uz dvorječne toponime tvorene od prijedloga i imenica često nalazimo i novije jednorječne toponime (tako pod Bijelim Virom usporedno postoje toponimi *Krči* i *Na Krčima* ili *Noga* i *Za nogon*). Međutim, u istočnoj Hercegovini nahodimo čak i ojkonime nastale tom tvorbom koji se u službenoj uporabi pišu jednom riječju. Tako se hrašanjski zaselak *Potkula* danas više ne nazivlje starijim imenom *Pod Kulom*, ali će stariji stanovnici reći da su rođeni *Pod Kulom* ili da idu obići rodbinu i imanje *Pod Kulom*. Za dio sela Gradac ispod brda Gradac postoje čak tri imena *Glimać*, *Pod Glimać* i *Pod Glimčem*, što zorno govori o tome da i važniji toponimi (pa čak i ojkonimi) mogu imati više imena, čak i ako ne odstupaju od standardnojezične norme, dok jedno od imena ne postane službeno ovjereno⁷⁰¹.

4.3.3.2.1.4. imenica + pridjev: *Kičin mali*, *Kičin veliki*, *Kosa gornja*

Riječ je o razmjerno rijetkoj tvorbi. Pridjev i ovdje kao u skupini dvorječnih toponima tvorenih od pridjeva i imenice ima razlikovnu ulogu, ali dolazi na mjesto drugoga člana toponimijske skupine. Moguće je da je barem na primjeru toponima *Kičin mali* i *Kičin veliki* obilježeni red riječi posljedica postojanja toponima *Kičin*, *Mali Kičin* i *Veliki Kičin*, a

⁷⁰¹ Potkula nije posebno popisivana za vrijeme službenih popisa. Uzmimo i primjer razmjerno čestoga toponima *Podgradina*. Toponim je motiviran oronimom *Gradina* nazvanom po utvrdi koja se nalazi iznad samoga sela. Stanovnici se Podgradine čak i nazivaju *Gradinjarima* (lik *Podgradinjani* znatno mlađi), no nijedan stanovnik Podgradine ne će reći da je rođen **Pod Gradinom*. Nasuprot tome, u Ravnu postoji oronim *Gradina* na kojemu se nalaze ostatci ilirske utvrde. Predio ispod *Gradine* naziva se *Podgradina*, no svaki će Ravljanin reći da ima njivu *Pod Gradinom*.

vjerojatno je brojnost odraza apelativa *kosa* uvjetovala obilježen red riječi u toponimu *Kosa gornja*.⁷⁰²

4.3.3.2.1.5. imenica + imenica: *Babaljuša njiva*, *Đurjanuše njive*, *Gaj Kruševac*, *Gradačac brdo*, *Kamenica Bojana*, *Kamenica Plitara*, *Kamenica Rukav*, *Križ Banjevica*, *Lokva Selišnica*, *Lokva Vrba*, *Lokva Zelenikovac*, *Lokva Žukovica*, *Neum Selo*, *Ponta Kleka*, *Ponta Lopate*, *Put soli*, *Voda Skadrica*, *Vrt Podmurgovac*, *Zelenikovac brdo*

Skupina se toponima tvorenih od dviju imenica može podijeliti u tri skupine. Prvu skupinu tvore toponimi tvoreni od dviju imenica od kojih jedna ima funkciju apozicije. Češća je pojava da prvi član dvorječne toponimijske sintagme ima funkciju apozicije (npr. *Gaj Kruševac*, *Kamenica Plitara*⁷⁰³, *Kamenica Rukav*, *Križ Banjevica*, *Lokva Vrba*, *Voda Skadrica*, *Vrt Podmurgovac*), no kadšto funkciju apozicije nosi i drugi član (npr. *Gradačac brdo*, *Zelenikovac brdo*). Kada funkciju apozicije nosi drugi član, to obično znači da se toponim nalazi unutar širega predjela sadržanoga u imenici. Tako se toponim *Zelenikovac brdo*⁷⁰⁴ nalazi unutar predjela koji se naziva *Zelenikovac*, a ojkonom *Neum Selo* na središnji dio cjelokupnoga neumskog područja. Dio jednorječnih toponimijskih sintagma u kojima druga imenica ima funkciju apozicije pripada skupini toponimijskih pleonazama. Naime sufiks *-uša* dodaje se na antroponimnu osnovu te označuje čestice obradive zemlje, tj. njive, tako da je gospodarski naziv *njiva* u toponimima *Babaljuša njiva* i *Đurjanuše njive* pleonazam jer već prvi član toponimijske sintagme koji sadržava imenicu tvorenu sufiksom *-uša* upućuje na to da je riječ o njivi. Tvorba je toponima nastalih od dviju imenica od kojih je jedna u nominativu, a druga u genitivu u Zažablju najmanje plodna. Nahodimo tako obalni toponim *Ponta Lopate* te kulturno-povijesni toponim *Put soli*.

4.3.3.2.2. višerječne toponimijske sintagme:

4.3.3.2.2.1. imenica + prijedlog + imenica u funkciji toponima: *Bavče u Lučici*, *Bavče u Strani*, *Bunar na Pogledu*, *Čatrnja u Klancima*, *Do na Malokrnu*, *Dolina na Malokrnu*, *Dolina u Vari*, *Do za brdom*, *Gomila u Graovištima*, *Gomila na Prigratku*, *Gomilica kod*

⁷⁰² U bračkoj toponimiji u toponima tvorenih od imenice i pridjeva pridjev upućuje na to da se toponim nalazi unutar lokaliteta naznačenoga imenicom. Tako se toponim *Pliš velo* nalazi unutar predjela *Pliš* (Šimunović 2004:169).

⁷⁰³ Plitara je inače veća kamenica, pa je riječ zapravo o toponimijskome pleonazmu jer je riječ o kamenici koja se naziva velikom kamenicom.

⁷⁰⁴ Takva je tvorba bila osobito plodna u tvorbi imena novih naselja nastalih dijeljenjem starijih na susjednome stolačkom području. Tako je selo *Crnići* podijeljeno na naselja *Crnići Greda* i *Crnići Kula*, a naselje *Pješivac* na naselja *Pješivac Greda* i *Pješivac Kula*, a u neslužbenoj je uporabi i ime za treći dio Pješivca koji se mogao izdvojiti kao posebno naselje – *Pješivac Greda*. Navedena je tvorba ojkonomima bila plodna i u prošlosti. Tako se izdvojeni dio naselja *Počitelj* 1475. prozvali *Počitelj Dabrica*, a u 20. st. često je u uporabi i ime *Počitelj Brdo*. Bilježim i pojavu da i prvi član dvorječne toponimijske sintagme pokazuje da je novi ojkonom nastao izdvajanjem dijela određenoga naselja. Riječ je o naselju *Čateši Dabrica* koje se izdvojilo od starijega naselja *Dabrica* (usp. Vidović 2010:214).

Bunara, Gradina na Zidu, Gradina više Podolja, Guvno pod Guvnom, Kamenice pod Čeplicešom, Kuk kod Šcene, Lokva pod Vrmcem, Njiva pod Galovići, Pećina među šćenam, Puč na Lučilima, Točilo u Vlaci, Tor za Brdom

4.3.2.2.2. imenica + prijedlog + toponimijska sintagma: *Bunar pod Mećom pločom, Čatrnje u Katića Donjim ogradam, Gomila ispod Radića guvna, Jama na Pavlovu klancu, Jama u Jazavčevoj dolini, Kljetina iznad Gašpina Podmalokrna, Pećina u Šanjića pločam, Potpećina u Velikom kuku, Vrelo u Vareškoj luci*

4.3.3.2.2.3. toponimijska sintagma + prijedlog + imenica u funkciji toponima: *Mali do kod Jame, Matica do pred Valom, Matica njiva pod Poljem, Stara čatrnja na Zaumlju*

4.3.3.2.2.4. imenica + toponimijska sintagma: *Ponta Donjega Kleka*

4.3.3.2.2.5. pridjev + toponimijska sintagma: *Donji Oridni klanac, Gornji Oridni klanac, Malo Ilino brdo, Velika Maslaćeva gomila, Velika Sandać gomila*

4.3.3.2.2.6. prijedlog + toponimijska sintagma: *Iznad Malog klanca, Pod Bajića grabom, Pod Crni vrh, Pod kamenitim vrtlom, Pod lokvom dolina, Vrelo na Jaslam, Vrelo za Vrtačinam, Vrt pod Gostiljom, Vrt u Duboj, Vrt u Klačnoj omeđini, Vrti oko kuća*

4.3.3.2.2.6. prijedlog + imenica u funkciji toponima + imenica: *Nad Volijokom ždrijelo*

4.3.3.2.2.7. prijedlog + imenica u funkciji toponima + imenica: *Od Imotice granica*

4.3.3.2.2.8. pridjev + pridjev u funkciji toponima + imenica: *Katića Donje ograde, Vuletića mala njiva*

Većina je višerječnih toponima tvorena od imenice i prijedloga i imenice u funkciji toponima ili toponimijske sintagme. Višerječni toponimi razmjerno su često tvoreni od prijedloga i toponimijske sintagme te od toponimijske sintagme, prijedloga i imenice u funkciji toponima. Ostale su tvorbe znatno rjeđe. Već je istaknuto da su višerječni toponimi nepostojaniji, ograničeni na manju skupinu korisnika, da obično brzo nastaju, a često nestaju. Unutar ove skupine znatno veću postojanost, poznatost i potvrđenost pokazuju hidronimi zbog također već više puta spomenute važnosti vrelišta i zbirališta vode za mjesno stanovništvo.

4.4. Jezično raslojavanje toponima

Iako se u Zažablju ne nalazi nijedno cjelovito znatnije naselje iz staroga vijeka, ipak su i preliminarna arheološka istraživanja (jer sustavnih dosada nije bilo) pokazala da su ovaj kraj naseljavali Grci. Najvjerojatnije se u Neumu ili na Ilinu Polju nalazila manja grčka kolonija. U Neumu se u antičko doba obavljala trgovinska razmjena: iz Apulije su italiski trgovci dovozili crijep, a iz Neuma izvozili drvenu građu. O tome svjedoče pečati iz razdoblja

vladavine rimskoga cara Tiberija (14. – 37.) koji potječu iz carske ciglane *Pansiana* (koja se nalazila između Riminija i Pesara) i ciglane Gaja Tita Hermerota (koja se najvjerojatnije nalazila u Akvileji). Crijep je osim morskim putem stizao i cestovnim pravcima preko današnje Neretvanske doline (najvjerojatnije iz Narone, preko Metkovića, Bijeloga Vira, Dželetina, Vidonja, Goračića i Gradca – gdje se po svemu sudeći nalazilo helenističko naselje) i odande prema unutrašnjosti (Patsch 2005/2006:160). Prema djelu *Periplus*, koje je polovicom 4. st. pr. Kr. napisao nepoznati autor, stanovnici se donjega toka Neretve nazivaju Manijci te se po njima današnji Neretvanski kanal nazivao Manijskim zaljevom (Cambi 1980:279). Čini se da tradicija gusarenja na ovim prostorima potječe upravo od Ilira koji su u svojim malim i brzim lađama napadali grčke i rimske brodove te se potom s plijenom prebacivali iz uvalica na neumskome području u svoja brdska naselja na uzvisinama (rimske novčiće nalazimo na Paški, Malokrnu, Oklaki, Grudinama, na Lastvi, sve u Gradcu, ali i na lokalitetu Kućetina u Broćancu). U 1. st. Strabon na području istočno od Neretve spominje Plereje, ilirsko pleme u najjužoj svezi s Ardijejima koji su najkasnije od konca 5. st. pr. Kr. imali svoju državu. Plereji su najvjerojatnije osim Zažablja nastanjivali i zapadni dio današnjega Dubrovačkog primorja i Popovo. Ardijeje su u 4. st. pr. Kr. privremeno istisnuli Kelti, čija vladavina nije ostavila znatnijega traga, osim u izradi oružja i oruđa te, po mišljenju Ranka Matasovića (1995:97), u apelativu *kras* 'kamenjar'. S keltskim su povlačenjem s ovoga prostora ojačale ilirske međuplemenske veze (Puljić 1994:123). Na području su se Gradca, u Vranjevu Selu i Hutovu nalazila i kasnoantička naselja (Puljić 2010:23).

Dakako da prežitke predslavenskoga supstrata nahodimo u mjesnoj toponimiji. Najstariji je sloj koji se odrazio u zažapskoj toponimiji predrimski sloj. On obuvaća odraze apelativa neindoeuropskoga mediteranskog postanja te ilirske jezične prežitke. Napominjem da su navedeni jezici veoma slabo poznati, pa je tako i pripadnost pojedinoga toponima tome sloju najteže odrediti. Predrimskome sloju obično se pridružuju toponimi koje ne možemo izvoditi iz grčkoga i latinskoga. Toponim *Orid* Petar Skok drži predindoeuropskim (najvjerojatnije mediteranskim) prežitkom i dovodi ga u svezu s osnovom **gred-* 'neobrađen, prost'. Predrimskomu sloju pripadaju i toponimi *Krkarac* (usporediv s nesonomom *Krkar*), *Kreputina* (< **carpa* 'stijena') i razmjerno česti toponimi motivirani apelativom *krš*. Apelativi se *bunja* 'gnoj od prašine i lišća' (usp. toponim *Bunište*), *ripa* 'hrpa kamenja' (usp. toponim *Repište*) i *timor* 'kamenjar' (usp. toponim *Tumor*) u onomastičkoj literaturi i u etimološkim rječnicima drže mogućim ilirskim prežiticima. Ilirskoga je postanja vjerojatno i posve neprozirni toponim *Nin* istovjetan ojkonomu na zadarskome području. U tu skupinu zacijelo valja ubrojiti i jedan dio toponima nepoznatoga postanja kao što su *Malokr*n ili *Papučinovci*.

Ilirski je sloj uščuvan gotovo isključivo u oronimiji, što je sasvim logična posljedica činjenice da su Iliri u Zažablju uglavnom osnivali naselja vrhuncima brda. U Zažablju je uščuvan i ilirski apelativ *čuka* koji u mjesnim govorima označuje vrh brda.⁷⁰⁵ Jamačno je i jedan dio apelativa albanskoga postanja u zažapskoj toponimiji starijim postanjem ilirski. Albanski se jezični sloj ogleda u toponimima: *Glizina gomila* (< *gliza* 'kiselo mlijeko'; usp. alb. *gjizë*), *Lidžovci* (< alb. *lidxi* 'leća'), *Muline* (< *muline* 'mjesto na kojem je nekoć bio mlin'; usp. alb. *mullini*) i *Varda* (< *varda* 'stražište'; usp. alb. *vardhë* 'čuvar' < lat. *guarda* 'čuvaj se'). I dok su gospodarski nazivi uščuvani u toponimiji vjerojatno posljedica albanskih stočarskih kretanja i zbjegova pred Osmanlijama, prehrambeni bi nazivi i nazivi vojnih objekata lako mogli biti ilirskim prežitkom. Na seobe slavenskoga stanovništva iz Albanije (sjetimo se da se Crvena Hrvatska nekoć prostirala i dijelom današnje Albanije) upućuju toponim *Rosafa* i *Voda Skadrica*.

Odraze latinskih ili dalmatskih apelativa nahodimo u toponimima: *Brgatova torina* (< *brgat* 'šiblje' < dalm. *virgultu*), *Čatrnja* (< *čatrnja* < psl. **čьtьrnja* < lat. *cisterna*), *Kanavo* (< *kanavo* 'prokop, jarak, kanal' < lat. *cannabula*), *Klačina* (< *klačina* 'vapnenica, mjesto na kojemu se gasi klak' < dalm. *calcaina*), *Konštar* (< *konštar* 'obronak, hrid'; usp. lat. *costa* 'rebro, obala, obronak'), *Križ Banjevica* (< *banja* 'lokva' < rom. *bagna* < lat. *balneum*), *Maljva* (< *maljva* 'sljez' < lat. *malva*), *Matoruga* (< *matoruga* 'batina' < *matoroga* 'motovilo, palica u mlinskome kolu' < lat. *matāris*), *Peča* (< *peča* 'komad obradiva tla'; vulg. lat. *pettia*), *Plazić gomila* (< *plaz*; usp. *plaj* 'obronak' < dalm. *plagiu* < lat. *πλάγιον*; HU), *Ploča* (< *ploča* 'kvadratni kamen' < grč. *πλάζ, πλακός* 'zamka za ptice'), *Polača* (< *polača* 'velika seoska kuća' < dalm. *palat^sia* 'poljska kućica'), *Puč* (< *puč* 'zdenac' < dalm. *pu^seu* < lat. *puteus* 'zdenac, studenac; zbiralište vode, kaljuža'), *Ročna gomila*⁷⁰⁶ (< *Roč* < dalm. *Rat^siu*), *Ruštica* (< *hrust* < lat. *frustum* 'kamenje'), *Spile*⁷⁰⁷, *Stoni* (< dalm. *stannu* 'kaljuža' < lat. *stagnum* 'bara'), *Škrip* (< *škrip* pukotina među stijenama < dalm. *scrūpu*) i *Žukovice* (< lat. *Junceus*). Latinskoga su ili dalmatskoga postanja uglavnom zemljopisni (*banja, konštar, peča, plaj, rušt, škrip*) i gospodarski nazivi (*čatrnja, kanavo, klačina, matoruga, polača, puč*), no nahodimo i odraze florističkoga postanja (*brgat, maljva, žukva*) te oruđa i zamki koje su služile za lov ptica (*matoruga*). Navedenoj skupini pripadaju i apelativi grčkoga (*plaj, ploča, spila*) ili galskoga

⁷⁰⁵ Dunja Brozović Rončević (2003:6) bilježi značenja 'brdo, greben, uzvisina koja je s jedne strane strma, a s druge ima blagi pad'.

⁷⁰⁶ Na lokalitetu se nalazi više gomila. Prvi je član ovoga dvorječnoga toponima očito predromanski prežitek usporediv s ojkonomom *Roč* u Istri (o tumačenju postanja toga ojkonomima vidi u Šimunović 2005:51–52).

⁷⁰⁷ Navedeni je grecizam u hrvatski jezik najvjerojatnije ušao dalmatskim posredstvom (usp. Sk 3:311).

(*peča*) postanja koji su u hrvatski jezik ušli dalmatskim posredništvom. Apelativ *pižul* grčkoga postanja u dalmatski je ušao posredništvom južnotalijanskih govora.

Mlađemu romanskome sloju pripadaju toponimi: *Bandijerna* (< *bandijera* 'zastava' < tal. *bandiera*), *Čavlja njiva* (< *čavlji* 'zavojit' < *čavao* < tal. *chiavello*), *Džardin* (< *džardin* 'vrt' < tal. *giardino*), *Jarište* (< *jarište* 'prostor s više jara' < *jara* 'ograđeni prostor pred torom' < tal. *ara*), *Kanap* (< *kanap* '3.862 m²' < mlet. *campo*), *Krtolište* (< *krtolište* 'njiva zasadena krumpirom' < *krtola* 'krumpir' < mlet. *tartufala*), *Kvartijer* (< *kvartijer* < tal. *quartiere sanitario* 'poljska vojna bolnica'), *Lubarda* (< tal. *bomba*), *Paškula* (usp. tal. *pascolo* 'pašnjak'), *Pik* (< *pik* 'biljeg, oznaka granice' < rom. *pikk-*), *Ponta* (< *ponta* 'rt' < mlet. *ponta*), *Ronda* (< tal. *ri-tonda* 'okrugao'), *Senjal* (usp. tal. *segno*), *Školj* (< *školj* 'otok; priobalje' < mlet. *scoglio* 'otok'), *Tumbin* (< *tumbin* 'prokop za vodu' < tršč. *tomba* 'grob'). Vlaškoga su postanja toponimi *Prlo* (< *prlo* 'pasjeka'; usp. rum. *a pîrli* 'paliti, žeći') i *Razbojne* (usp. rum. *război*⁷⁰⁸ 'novoiskrčena zemlja'). Mletačkome adstratnom podsloju pripadaju uglavnom kulturno-povijesni i obalni toponimi te gospodarski toponimi povezani s pomorstvom i (znatno rjeđe) vojnom djelatnošću, a vlaškome gospodarski toponimi povezani sa stočarskim nazivljem.

Danas su pučanstvu posve neprozirni hrvatski nazivi blatišta⁷⁰⁹ (npr. *Črtinje* < *čret*, *Lušac/Lužac* < *luža* 'mokrina', *Naklo* < *naklo* 'mokrina', *Tinja kamenica* < psl. **tynъ* 'blato, mulj'), oronimski nazivi (*Gače brdo* < *gat*, *Grič* < *grič* 'brežuljak', *Hum* 'omanji brijeg pod travom', *Ober* < *ober* 'strmo brdo', *Predrti do* < *rat* 'brdo'), hidronimski nazivi (*Ljubuša* < **ljub-*, *Mramor* < **mer-* 'točilo', *Prijespa* < *prijespa* 'tanki zemljani nasip', *Umbo* < *ubao* 'zdenac') nazivi koji se odnose na sastav tla i njegovu (ne)pogodnost za obradbu (*Glječ* < *glječ* 'plodno tlo', *Grot* < *grohot* 'kamenito tlo', *Milina* < *mil* < psl. **mělb* 'pijesak', *Nerèzine* < **nerězъ* 'pustopoljina, neobrađivo zemljište', *Rape* < *rapa* 'rupa'), biljaka i biljnih zajednica (*Dubrava* < *dubrava* 'bjelogorična šuma', *Gozdenica* < *gozd* 'šuma', *Lišća* < osl. **lěsъ* 'lisnata šuma'), gospodarski nazivi (*Okladci* < *oklad* 'ograda', *Ošek* < *osijek* 'tor', *Pašeka* < psl. **pasěka* 'mjesto gdje se iskrčila šuma da bi se dobilo plodno tlo') i nazivi tipova naselja (*Velja Vas* < *vas* 'selo').

⁷⁰⁸ Dakako da je navedeni apelativ iskonsko slavenski, a u hrvatsku je toponimiju ušao kružnim posuđivanjem.

⁷⁰⁹ Važno je naglasiti da stariji slavenski jezični sloj u Zažablju očigledno pripada hrvatskome jezičnom korpusu. To je najrazvidnije po ikavizmima i šćakavizmima u toponimiji te po starijim leksičkim prežiticima kao što su *čret* ili *vas* koje ne nahodimo u istočnim južnoslavenskim područjima. Tako je najjužnija dosad poznata potvrda apelativa *čret* zabilježena u okolici Gline, a u svojim sam istraživanjima toponim *Čajteši* zabilježio i u Dubravama (Stolac) i Popovo.

Na ranu avarsko-slavensku simbiozu upućuju toponimi *Bovan* (< *balvan*) i *Čaklje peći*. Na rano posuđivanje iz nekoga od turkijskih jezika (najvjerojatnije bulgarskoga) upućuje pak toponim *Bubreg*.

Razmjerno su stari i toponimi mađarskoga postanja *Kiševo* (antroponimnoga postanja), *Unka* (unka je vrsta žabe) i *Varoš*. Potonji toponim ovdje vjerojatno nosi značenje 'naselje koje se razvilo ispod feudalnog grada' jer su kod Raičevih ograda, iznad *Varoša* i *Varoške luke*, pronađeni ostatci manje srednjovjekovne utvrde. Razmjerno je mlađi apelativ *saladž* 'gospodarska zgrada u kojoj se čuva kukuruz' (< mađ. *szállás* 'imanje s gospodarskim zgradama'). Saladžovi su se u Popovu i u priblatskome dijelu dijelu Zažablja počeli graditi tek oko 1890.

Duga je osmanlijska vladavina ostavila traga u mjesnoj toponimiji, poglavito u hercegovačkome dijelu Zažablja gdje je potrajala gotovo 400 godina. Osmanlijska je vladavina ostavila traga u gospodarskome i nazivlju (*Avan pećina* < *avan* 'sprava za križanje duhana' < tur. *havan*, *Avlija* < *avlija* 'kućno dvorište ograđeno zidom' < tur. *avli*, *Bašča* < *bašča* < tur. *bahçe* 'vrt', *Bunar* < dij. tur. *bunar*, *Čekrek* < *čekrk* 'vitlo, kolotur' < tur. *çikrık*, *Ćemer* < *ćemer* 'svod, luk' < tur. *kemer*, *Gojina ćuprija* < *Gojo* + *ćuprija* 'most' < tur. *köprü*, *Krmekov čardak* < *Krmek* + *čardak* 'kuća na kat' < tur. *çardak*, *Pazar glavica* < *pazar* 'trgovanje'), upravno-pravnom i vojnom ustroju (*Čaršija* < *čaršija* 'trgovačko središte naselja' < tur. *çarşı*, *Kula* < *kula* < tur. *kule* 'utvrda', *Mala* < *mahala* 'skup kuća u kojima žive pripadnici istoga roda' < tur. *mahalle* 'dio grada, boravište', *Meteriz* < *meteriz* 'opkop od zemlje, rov' < tur. *meteris* 'rov'), odrazila se u nazivima predmeta iz svakodnevnice uporabe i u nazivima oružja (*Bakračuša* < *bakrač* 'bakreni kotao', *Ćulum* < *ćulum* 'topuz' < tur. *külüink* 'topuz', *Jašmak* < tur. *jaşmak* 'koprena, rubac', *Kadar* < *kadar* 'sablja oštra s obje strane' < tur. *kadere*, *Kama* < *kama* 'dvosjekli bodež' < tur. *kama*, *Kondžilo* < *kondža* 'dio čizme koji ide od stopala uz nogu' < tur. *konç*, *Kovjeca* < *kova* 'kabao' < tur. *kova*), duhovnom životu mjesnoga stanovništva (*Harem* < *harem* 'muslimansko groblje' < tur. *harem*, *Mejdan* < *mejdan* 'grobište za poginule u ratnome sukobu' < *mejdan* 'boj' < tur. *meydan*), ali i u zemljopisnom (*Budžina* < *budža* 'jama' < *džuba* < tur. *cübb* 'jama, špilja', *Čaerova* < *čaer* 'pašnjak' < tur. *çayır*, *Muša* 'pašnjak' < tur. *müşa* 'općinski pašnjak', *Surdup* < tur. *surduk* 'klanac') i florističkom nazivlju (*Čalina* < *čalina* 'drača' < tur. *çalı*, *Ćetenište* < *ćeten* 'lan' < tur. *keten*, *Orman* < *orman* 'šuma' < tur. *orman*, *Paradžici* < *paradžik* 'sitni crveni luk, Allium cepe annunus' < tur. *arpacık*, *Veremet* < *veremet/veremet*⁷¹⁰ 'poljičac, Menta pulegium' < tur. *verem otu*). Turski je adstratni

⁷¹⁰ Riječ je o ljekovitoj travi koja pomaže pri liječenju plućnih bolesti. Puk pak veremetom naziva državno zemljište.

sloj znatno zastupljeniji u hercegovačkome dijelu Zažablja koji je pod osmanlijskom upravom ostao do 1878. U tome dijelu Zažablja turske prežitke nahodimo čak i u biljnome nazivlju te u tvorbi toponima.

Njemački je jezični sloj u zažapsku toponimiju uglavnom prodro za vrijeme austrijske uprave. Većina se toponimi vezuje uz razgraničenje i podjelu na administrativne jedinice (*Carina*, *Cil* < *cil* 'međaš' < njem. *das Ziel*, *Granica*) ili uz prolazak željeznice kroz Zažablje i Popovo (*Baračine*, *Šinderaus* < njem. *Schindelhaus* 'daščara').

U zažapskoj toponimiji nahodimo i primjere hibridne tvorbe: od hrvatske osnove i romanskoga sufiksa (već navedeni primjeri *Bradata* i *Pješčata*), romanske osnove i hrvatskoga sufiksa (npr. *Pločetine*, *Škripina*), turske osnove i hrvatskoga sufiksa (npr. *Budžina*, *Čalina*, *Ćetenište*, *Kulina*), albanske osnove i hrvatskoga sufiksa (*Lidžovci*) te turske osnove i vlaškoga nastavka (*Badžula*).

4.5. Opći osvrt na zažapsku toponimiju

Iako su podaci o zažapskim naseljima u povijesnim vrelima iznimno oskudni, na temelju bogate toponimijske građe razvidno je kako je riječ o toponomastički iznimno bogatome i zanimljivome području u kojemu postoje dva donekle raznorodna toponomastička potpodručja za čije su stvaranje ključna dva prijelomna razdoblja. Prvo je prijelomno razdoblje doba mletačko-osmanlijskoga razgraničenja početkom 18. st. koje je Zažablje podijelilo na dalmatinsko (pod mletačkom upravom) i hercegovačko (koje je ostalo pod osmanlijskom okupacijom), što je uvjetovalo znatniji utjecaj mletačkoga adstrata na toponimiju dalmatinskoga i priobalnoga (Neum), odnosno turskoga adstrata na toponimiju hercegovačkoga dijela Zažablja. Drugo je prijelomno razdoblje u razvoju zažapske toponimije agrarnih reforma u drugoj polovici 20. st. zbog kojega se do 1970. stanovništvo brdskih naselja dalmatinskoga dijela Zažablja gotovo potpuno preselilo u prioblatske zaseoke u Neretvanskoj dolini (danas u brdskim naseljima živi manje od 2 % stanovništva, odnosno brojkom 10 stanovnika, a do sredine 20. st. ondje je živjelo više od 80 % stanovništva; Glamuzina 1996:69) i gotovo iskorijenilo stočarstvo kao (uz ribarstvo i ratarstvo) jednu od temeljnih gospodarskih grana. S druge strane, iako je i u hercegovačkome dijelu Zažablja agrarnim reformama potpuno iskorijenjena stoljetna tradicija transhumantnoga stočarstva, brdski su predjeli hercegovačkoga dijela Zažablja ostali napućeni (u njima živi više od 1000 stanovnika), premda broj stanovnika i u njima nakon 1991. strahovito opada (pogotovo u sjevernome dijelu neumske općine koji je poharan tijekom Domovinskoga rata) seobama prema Neumu, Metkoviću i Dubrovniku. Slikovito rečeno, brdski dio dalmatinskoga Zažablja

zbog snažnih i politički uvjetovanih migracija (zbog neprovođenja elektrifikacije i vodoopskrbe, ali i zbog osnivanja Poljoprivredno-industrijskoga kombinata „Neretva“) nije doživio lagano odumiranje, nego je u desetak godina posve opustio⁷¹¹. Posljedica je navedenih izvanjezičnih okolnosti velik nerazmjer u gustoći toponima u brdskim predjelima dalmatinskoga i hercegovačkoga dijela Zažablja. Uzmemo li u obzir površinu tih dvaju potpodručja, na jedan toponim u brdskome dijelu dalmatinskoga Zažablja dolazi čak 15 u brdskome dijelu hercegovačkoga. Razlike su vidljive i unutar samoga dalmatinskog dijela Zažablja u kojemu na jedan toponim iz brdskoga dijela vidonjskoga područja, dolaze dva s dobranjškoga zbog toga što je brdski dio Vidonja posve napušten desetak godina prije nego dobranjski te zbog manje udaljenost i bolje prometne povezanosti između dobranjskih brdskih i novonastalih naselja u Neretvanskoj dolini.

Reljefna je pak raznolikost utjecala na mnogobrojne odraze naziva blatišta u zapadnome dijelu Zažablja (iako u gorskome dijelu Zažablja nahodimo jezično zanimljivije odraze naziva blatišta kao što su *ston* 'kaljuža' ili *čr(e)t* 'močvarno područje') te obilne oronimske nazive (od kojih izdvajam mogući predrimski apelativ *plaj* te dalmatski *konštar*) i nazive uvjetovane geomorfologijom krša u središnjemu dijelu Zažablja kojim dominira gora Žaba. Obalna je toponimija razmjerno slabo razvijena zbog toga što su naselja u *Školju* (kako Zažapci nazivaju poluotok Klek i područje na kojemu se razvio jedini bosanskohercegovački primorski gradić Neum; apelativ *školj* u Zažablju ne označuje samo otok, nego i priobalje, a to značenje dosada nije bilo zabilježeno u hrvatskoj toponomastičkoj literaturi) bila veoma slabo naseljena sve do konca 20. st., a i stoga što se stanovništvo tih naselja uglavnom bavilo stočarstvom, dok se ribarstvo i školjkarstvo razvijaju tek u novije vrijeme. Od apelativa uvjetovanih biljnim nazivljem koji su se odrazili u mjesnoj toponimiji izdvajam apelativ *brijest*. Toponimi se motivirani tom osnovom uglavnom odnose na vrela i zbirališta vode, a u susjednome je Popovu toponim *Brestica* postao apelativom koji označuje lokvu. Kolika je bila važnost vrela i zbirališta vode u bezvodnijemu gorskom dijelu Zažablja, svjedoči činjenica da sam na gradačkome području zabilježio čak 165 hidronimskih različenica. Uglavnom je riječ o odrazima naziva za točila i zbirališta vode (ušćevano je čak pet sinonimnih naziva za

⁷¹¹ U središnjemu i nekoć najvećemu naselju Vidonje 1955. živjelo je 195 stanovnika, još 1971. godine 117 stanovnika, a posljednja je stanovica naselje napustila 1979. Početkom se ovoga stoljeća u selo vratio Branko Barišić koji je jedini stanovnik čitavoga Vidonjskoga i Goračkoga polja u kojemu je još 1955. živjelo 420 stanovnika. Nijedno naselje slične veličine u hercegovačkome dijelu Zažablja nije doživjelo sličnu sudbinu. Tako je u Gornjemu i Donjem Gradcu, koji prostorno obuhvaća prostor slične veličine, 1953. živjelo 650 stanovnika, a po popisu iz 2001. godine 489 (danas negdje oko 400), a u Hutovu se broj stanovnika s 320 stanovnika 1955. spustio na oko 200. I dok je na području vidonjske župe od 31 negdašnjega naselja posve opustjelo njih 17 (a barem su još tri naselja veoma blizu tome da to postanu), od 50 naselja koja su pripadala gradačkoj župi posve ih je opustjelo 11 (uz još nekoliko koja će vjerojatno uskoro postati napuštena).

zbirališta vode nastala kopanjem jame: hrvatski nazivi *studenac* i *umbo*, izravno iz latinskoga posuđeni naziv *čatrnja*, dalmatski *puč* i turski *bunar*). U prioblatskome dijelu Zažablja odrazio se pak u hrvatskoj toponimiji razmjerno rijedak hidronimski naziv *tumbin* 'prokop'. Od kulturno-povijesnih toponima najčešći su oni koji se odnose na utvrde i stražbenice, manji ih broj otkriva moguća mjesta starih crkava (*Petrnje brdo*, *Susvid*, *Sutilija*, *Sveti Mihajlo*, *Vara*) i poganskih svetišta (*Gromova glavica*, *Mokoš*, *Treskavac*, *Vilinje ploče*), a tek pojedini (*Starac*) upućuju na prisutnost bosanskih krstjana u Zažablju iako je glasoviti gost Radin Butković, savjetnik hercega Stjepana Vukčića Kosače, boravio određeno vrijeme u obližnjemu Slivnu. U povijesnoj je zažapskoj toponimiji zabilježen i naziv tipa naselja *vas* 'selo'. Taj je podatak osobito važan jer tekuća hrvatska onomastička literatura navodi da toponimi motivirani apelativom *vas* 'selo' nisu ušćuvani istočnije od Rame (Šimunović 2005:105), a valja napomenuti da se dio sela Trnovica u obližnjemu Dubrovačkome primorju i danas naziva *Donja vas*. Usitnjenost se pak zemljoposjedničkih čestica ogleda u iznimno velikome broju toponima antroponimnoga postanja.

Jednorječni su zažapski toponimi uglavnom nastali transonimizacijom ili sufiksacijom. Pritom je osobito zanimljiv sufiks *-ec* ušćuvan u suvremenome toponimu *Kosec* te u više povijesnih toponima na širem području (npr. ojkonom *Orahovec*, ranije potvrđeno ime sela *Orahovi Do*). U zažapskoj su toponimiji, najvjerojatnije pod turskim utjecajem, česte toponimijske polusloženice među kojima izdvajam toponimijske polusloženice tvorene od imperativa (*Oplet ulica*) ili 1. lica prezenta (*Viđu kamenice*) i imenice. Tvorbeno je neobičan i toponim *Napogled* nastao pojednostavnjivanjem toponimijske sintagme **Napogled Žabi*.

U zažapskoj toponimiji nahodimo tragove predrimskoga i romanskoga supstrata. Predrimski je supstratni sloj uglavnom ušćuvan u oronimiji, a romanski u zemljopisnome, gospodarskome i florističkome nazivlju. Adstratni je romanski sloj uglavnom mletačkoga i vlaškoga postanja. Mletački sloj nahodimo u najvećoj mjeri u obalnoj toponimiji (npr. *Školj*) i u toponimima u svezi s upravnom i vojnom vlašću (npr. *Kanap*), a vlaški u toponimima u svezi sa stočarstvom. I albanski se adstratni sloj uglavnom odnosi na toponime u svezi sa stočarstvom. Turski je adstratni sloj najzastupljeniji te se ne ograničava samo na kulturno-povijesne i gospodarske toponime, nego je utjecao i na nastanak toponimijskih metafora, a odrazio se i u zemljopisnome nazivlju izvan uobičajenih semantičkih polja⁷¹² te u florističkome nazivlju, a utjecao je i na tvorbu (česte toponimijske složenice i polusloženice).

⁷¹² U zemljopisnome nazivlju većina se posuđenica iz turskoga odnosi na nazive za klance i tjesnace (Brozović Rončević 2003:10).

Mađarski i njemački jezični adstratni sloj znatno su rjeđe zastupljeni. Njemački je adstratni sloj ujedno i najmlađi te se odrazio uglavnom u željezničkome i carinskome nazivlju.

5. ZAKLJUČAK

U ovome je radu, ponajprije na temelju arhivskoga i terenskoga istraživanja, obrađena antroponimija i toponimija Zažablja, mikroregije na granici Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Područje današnjega Zažablja središte je srednjovjekovne humske župe Žapsko (*Yabsco*), koju u 12. stoljeća spominje Grgur Barski.

U dijalektološkome je smislu Zažablje iznimno zanimljivo stoga što se nalazi u porječju rijeke Neretve u kojemu su u prošlosti graničili šćakavski i šćakavski govori, a danas graniče ikavski i ijekavski šćakavski govori, tek se nešto istočnije nalazila granica zapadnošćakavskoga i istočnošćakavskoga dijalekta, a u primorskome dijelu dolazi do dodira s južnoćakavskim govorima te se na čitavo područje proteže snažan utjecaj dubrovačkoga govora. U ovome se radu iznose dokazi na temelju kojih je moguće zaključiti da je čitavo područje istočno od rijeke Neretve prema Trebinju nekoć bilo ikavsko te je migracijama poijekavljeno, a u mjesnim su govorima ušćuvane i mnoge starije jezične crte koje ih povezuju sa susjednim južnoćakavskim, šćakavskim te šćakavsko-ikavskim govorima, primjerice šćakavizmi (ušćuvani i više od stotinu kilometara istočno od dosada poznate šćakavsko-šćakavske granice) te ušćuvano dočeto *l* (*dol*, *pepel*) i skupina *čr-* (*Čerjenci*, *črjen*). Navedeni su podatci iznimno važni zbog rekonstrukcije predmigracijske slike hrvatskih govora, ali i za upotpunjivanje suvremenih dijalektoloških karata.

U poglavlju o antroponimiji obrađeno je 226 zažapskih prezimena, 159 obiteljskih nadimaka te je iznesen povijesni presjek razvoja fonda osobnih imena na širem istočnohercegovačkom i na užemu zažapskom području. Matične su knjige istočnohercegovačke župe Gradac, uz matice župe Popovo, najstarije sačuvane matice koje se u kontinuitetu vode u Bosni i Hercegovini (vode se od 1709.) te su kao takve prvorazredno povijesno vrelo. Povijesno je područje Trebinjsko-mrkanske biskupije osobito po tome što su u njemu, zbog posebnih povijesnih okolnosti, ušćuvana kršćanska imena, kao što su *Đurađ*, *Kostadin*, *Lazar*, *Mihajlo*, *Mitar*, *Spasoje*, pa čak i *Sava* i *Jovan*, koja su razmjerno rijetka na kršćanskome zapadu, a narodna su imena u fondu osobnih imena prevladavala sve do početka 18. st. Narodna imena motivirana apelativom *vuk* bilježimo i danas.

Narodna su imena uvelike okamenjena u prezimenima, što je još jedan od dokaza da su sve do 17. st. bila obilno zastupljena unatoč činjenici da su narodno ime *Vuk* župnici najčešće mijenjali (zbog bliskozvučnosti latinskoga *Lupus* i latinskoga *Lucas*) u kršćansko *Luka*, *Miloslav* (> *Mile*, *Mileta*) u *Mihovil*, *Miho* ili *Mihajlo*, *Rade* u *Rafael*, a *Vidoslav* u *Vid* ili *Vido* (za ta je imena najčešće nemoguće utvrditi je li koje prezime motivirano kršćanskim imenom *Vid/Vit* ili narodnim *Vidoslav*). Osim narodnih i kršćanskih imena u prezimenima su

okamenjena i nekršćanska imena romanskoga postanja *Džamarija*, *Džono* i *Zonjić*, a nahodimo i odraze muslimanskih imena *Mustafa* i *Hajdar*. Među prezimenima nadimačkoga postanja pretežu prezimena motivirana nazivima životinja i stočarskim nazivljem te duhovnim navadama nositelja nadimaka.

Obiteljski su nadimci kao dopuna identitetu veoma česti u Zažablju, ali kao sredstvo identifikacije nisu toliko bitni kao na srednjodalmatinskim otocima. Veoma se razlikuju s obzirom na stalnost i na činjenicu jesu li se prometnuli u prezime. Neki su od njih (kao što su *Cicina*, *Prčak* ili *Zelić*) stari barem koliko i prezimena, no u prezimena se nikada nisu prometnuli iako su katkad upisivani u matice, a neki su se (npr. *Prčak* ili *Vodenac*) prenosili seobama i u udaljenije krajeve. S druge pak strane, nisu se samo stari nadimci (kao što su *Begić*, *Domazet* ili *Džono*) prometali u prezimenima, nego su se prezimena nadijevala i u čast majčine obitelji (*Begušić*). Kadšto je teško lučiti prezime od obiteljskog nadimka (danas je *Mometa* nadimak dijela *Obradovića*, a u maticama je zabilježen kao prezime, a slično je i s prezimenima *Luketina* i *Ostojić*). Njihova je rasprostranjenost veoma raznolika, tako da ih u pojedinima naseljima (poput Kose) uopće ne nalazimo. U tvorbi obiteljskih nadimaka nahodimo i neke sufikse koji više nisu plodni u tvorbi osobnih imena (primjerice: *-elj*, *-ema*, *-eza*, *-man*), a kako je nadimački sustav najotvoreniji prema inojezičnim utjecajima, u tvorbi nahodimo i strane sufikse (*-eza* < tal. *-ese*) i one nastale stapanjem hrvatskih i inojezičnih sufiksa (*-lija* > hrv. *-ja* + tur. *h/li/lu*).

U poglavlju o toponimiji obrađene su 2.832 toponimne različnice, a broj je zemljopisnih objekata koje označuju nekoliko puta veći. U Zažablju bilježimo čak 133 naselja od kojih je većina zaselaka u brdskome dijelu dalmatinskoga Zažablja posve napuštena. U povijesnoj otkonimiji nahodimo odraze apelativa *vas* 'selo' znatno istočnije od područja u kojima su dosad zabilježeni.

Bogatstvo je zažapske toponimije odraz reljefne raznolikosti Zažablja u kojemu razlikujemo primorske, gorske i priblatske krajobrazbe. U primorskome dijelu Zažablja bilježimo tako apelativ *školj* u značenju 'priobalje', koje dosada nije zabilježeno na hrvatskome povijesnom području. Gorski dio Zažablja obiluje oronimskim ali i hidronimskim nazivljem (osobito su česti odrazi naziva točila i zbirališta vode), a priblatski odrazima naziva blatišta. Iz zažapske toponimije doznajemo i za postojanje poganskih (*Mokoš*, *Treskavac*) i starokršćanskih (*Sutilija*, *Vara*) svetišta.

Mletačko-osmanlijsko razgraničenje početkom 18. st. utjecalo je na stvaranje dvaju donekle raznorodnih potpodručja. Znatniji je udio mletačkoga adstrata tako zabilježen u dalmatinskome, a turskoga u hercegovačkome dijelu Zažablja. U dalmatinskome dijelu

Zažablja gustoća je toponima znatno manja nego u hercegovačkome zbog toga što se stanovništvo iz nekoć gusto naseljenih zaselaka preselilo u novija naselja na obodu Neretvanske doline i uglavnom se prestalo baviti stočarstvom zbog provođenja agrarnih reforma nakon Drugoga svjetskog rata.

Osim supstratnoga predrimskog i starijega romanskoga sloja u zažapskoj toponimiji nahodimo i odraze turskoga, talijanskoga (poglavito mletačkoga), albanskoga, mađarskoga i njemačkoga adstrata.

Obradbom zažapske antroponimije i toponimije učinjen je još jedan korak u upotpunjivanju onomastičke slike hrvatskih povijesnih prostora. U Zažablju su zbog njegove izoliranosti ušćuvane neke jezične crte koje povezuju južnočakavski i novoštokavski ijekavski dijalekt, zbog osobitih su se izvanjezičnih okolnosti do današnjih dana ušćuvala hrvatska narodna imena koja su u ostalim hrvatskim krajevima gotovo posve iščezla, a reljefna je raznolikost pridonijela obilju i raznorodnosti zažapskih toponima.

6. LITERATURA

- AL BIH 1988. = *Arheološki leksikon BiH*, sv. 3. Sarajevo: Zemaljski muzej.
- ALERIĆ, DANIJEL 1979. Problem desnoga i lijevoga u jugoslavenskoj toponimiji. *Rasprave Zavoda za jezik*, 4/5, Zagreb, 135–212.
- ALERIĆ, DANIJEL 1985. Porfirogenetovi zahumski toponimi. *Rasprave Zavoda za jezik*, 10/11, Zagreb, 27–48.
- ALERIĆ, DANIJEL 1988. Hercegovački toponim Tribižet, Trebižet ili Trebižat. *Filologija*, 16, Zagreb, 1–12.
- ALERIĆ, DANIJEL 1995. Toponim Bosna kao slavistički problem. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21, Zagreb, 5–24.
- ALIČIĆ, AHMED S. 1985. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- ANĐELIĆ, PAVAO 1999b. Srednjovjekovna humska župa Primorje. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 47–69.
- ANĐELIĆ, PAVAO 1999b. Srednjovjekovna humska župa Žaba. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 47–69.
- ANĐELIĆ, TOMISLAV 1999. Srednjovjekovna humska župa Dubrave. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 189–208.
- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. 1881. – 1976. Zagreb: JAZU.
- BABIĆ, STJEPAN 1976. *Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku*. *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb, 145–185.
- BABIĆ, STJEPAN 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. *Djela HAZU*, 62, Zagreb: HAZU.
- BARIĆ, HENRIK 1950. *Rečnik srpskoga ili hrvatskoga i arbanaskoga jezika*. Zagreb: Izdavački zavod JAZU.
- BASLER, ĐURO 1988. Arheološki spomenici na području Trebinjske biskupije. *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, Sarajevo, 31–40.
- BAŠIĆ, MARTINA 2010. *Crikvenička toponimija*. *Folia Onomastica Croatica*, 18, Zagreb, 1–52.
- BEBIĆ, JOSIP 1983. *Župa Opuzen*. Opuzen: Župski ured Opuzen.
- BEBIĆ, JOSIP 1990. *Župa Slivno Ravno*. Split: Crkva u svijetu.
- BEEKES, ROBERT S. P. 1995. *Comparative Indo-European Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company.

- BEGO-MATIJEVIĆ, INES; DUGANDŽIĆ, ŽARKO; AKRAP, ANĐELKO 2009. Tranzicija mortaliteta: stanovništvo Desne na Neretvi. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 47, Dubrovnik, 195–218.
- BEŠLAGIĆ, ŠEFIK 1982. *Stećci – kultura i umjetnost*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- BEZLAJ, FRANCE 2003a. *Zbrani jezikoslovni spisi I*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BEZLAJ, FRANCE 2003b. *Zbrani jezikoslovni spisi II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- BJELANOVIĆ, ŽIVKO 1978. *Imena stanovnika mjesta Bukovica*. Split: Čakavski sabor.
- BJELANOVIĆ, ŽIVKO 1988. *Antroponimija Bukovice*. Split: Književni krug.
- BOJANOVSKI, IVO 1980. Neka pitanja antičke topografije donje Neretve. *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Zagreb, 181–194.
- BOTICA, IVAN 2005. Prilog istraživanju najstarijega spomena vlaškoga imena u hrvatskoj historiografiji. *Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 37, Zagreb, 35–46.
- BOŽIĆ, IVAN 1959. *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*. Beograd : SKA.
- BRANDT, MIROSLAV 1995. *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*. Zagreb: Školska knjiga.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1961. – 1962. O jednom problemu naše historijske dijalektologije: stara ikavsko-ijekavska granica. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 4/5, Novi Sad, 51–57.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1963. O rekonstrukciji predmigracionog mozaika hrvatskosrpskih dijalekata. *Filologija*, 4, Zagreb, 45–55.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1970. O Makarskom primorju kao jednom od središta jezično-historijske i dijalekatske konvergencije. *Makarski zbornik*, 1, 381–405.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1978. Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti. *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 9–83.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1998. Povijesna podloga i jezičnopolitičke i sociolingvističke okolnosti. *Hrvatski jezik: Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole, 3–34.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1987. Tragovi poganskih, kršćanskih i islamskih kultova u toponimiji, *Zbornik 6. jugoslovenske onomastičke konferencije*, Odeljenje jezika i književnosti SANU, 7, Beograd, 117–124.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1997. Hidronimi s motivom vrelišta na povijesnome hrvatskom prostoru, *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 7–40.

- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1998. Romansko-hrvatski dodiri u toponimiji Istre i kvarnerskih otoka, *Folia onomastica Croatica*, 7, Zagreb, 1–21.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1999a. Nazivi za blatišta i njihovi odrazi u hrvatskoj toponimiji, *Folia onomastica Croatica*, 8, Zagreb, 1–40.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 1999b. Toponymic and anthroponymic reflections of ethnonyms in Croatia, *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias*, Santiago, 129–142.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 2003. Inojezični elememti u hrvatskome zemljopisnom nazivlju. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, Zagreb, 3–14.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA 2004. What the names tell us about our former occupations, *Collegium antropologicum*, 28, 161–170.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA; ČILAŠ ŠIMPRAGA, ANKICA 2008. Nacrt za zoonomastička istraživanja (na primjeru imena konja). *Folia onomastica Croatica*, 8, Zagreb, 37–58.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA; VAJS, NADA 2002. Zoonimi u hrvatskim prezimenima. *Folia onomastica Croatica*, 11, Zagreb, 225–240.
- BUDAK, NEVEN 1994: *Kultura humsko-dukljanskog područja do kraja 12. stoljeća. Prva stoljeća Hrvatske*. Zagreb, 128 – 142.
- CAMBI, NENAD 1980. Antički izvori o Naroni i Neretvi. *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka*, Zagreb, 279–293.
- CB = *Codex Baptismorum (Knjiga krštenih u franjevačkome samostanu u Zaostrogu 1664. – 1735.)*. Arhiv samostana u Zaostrogu.
- ČAUŠEVIĆ, EKREM 1996. *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- ČILAŠ ŠIMPRAGA, ANKICA 2006. *Antroponimija i toponimija Promine*. (doktorat; neobjavljeno).
- ČREMOŠNIK, GREGOR 1928. Prodaja bosanskoga primorja Dubrovniku godine 1399. i kralj Ostoja. *Glasnik Zemljskoga muzeja u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 109–120.
- DEDIJER, JEVTO 1909. Hercegovina. *Srpski etnografski zbornik*, 12, Beograd.
- DINIĆ, MIHAJLO 1967. *Humsko-trebinjska vlastela*. Beograd.
- DRAGANOVIĆ, KRUNOSLAV 1934. Tobožnja stjepanska biskupija – Ecclesia Stephanensis – u Hercegovini. *Croatia Sacra*, 4, Zagreb, 29–58.
- ĐEREK, ANTE; PULJIĆ, IVICA 2009. Kratka rodoslovna stabla obitelji kojih članovi danas žive na području župe Gradac. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 239–278.
- ESSJ 1 = *Etimološki slovar slovenskega jezika, sv. 1.*, 1976. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Familien Namen: Herkunft und Bedeutung* (priredili Rosa i Volker Kohlheim) 2000. Duden-Sprachberatung. Mannheim: Bibliographisches Institut, F. A. Brockhaus AG.
- FAZINIĆ, JOSIP JOZO 2004. *Račišće na otoku Korčuli od svog postanka (1672) do danas*. Korčula: Matica hrvatska Ogranak Korčula.
- FILIPOVIĆ, MILENKO S.; MIĆEVIĆ, LJUBO 1959. Popovo u Hercegovini. *Djela odjeljenja istorisko-filoloških nauka naučnoga društva NR Bosne i Hercegovine*, 15 (11), Sarajevo.
- FORETIĆ, VINKO 1970. Kroz prošlost poluotoka Pelješca, *Spomenica Gospe od Anđela u Orebićima 1470. – 1970.*, Omiš, 251–326.
- FRANČIĆ, ANĐELA 1994. Međimurski obiteljski nadimci, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 20, Zagreb, 31–65.
- FRANČIĆ, ANĐELA 1995. Prilog proučavanju međimurske ojkonomije: dvoleksemni ojkonomi s pridjevima donji/gornji, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 20, Zagreb, 25–50.
- FRANČIĆ, ANĐELA 1997. Nasljednost osobnih imena, *Folia onomastica Croatica*, 6, Zagreb, 41–62.
- FRANČIĆ, ANĐELA 2002. *Međimurska prezimena*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- FRANČIĆ, ANĐELA 2006. Što je osobno ime, *Folia onomastica Croatica*, 15, Zagreb, 71–80.
- FRANČIĆ, ANĐELA; MIHALJEVIĆ, MILICA 1997 – 1998. Antonimija u hrvatskoj ojkonomiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23 – 24, Zagreb, 77–102.
- FRMENDŽIN, EUZEBIJE 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis : ab anno 925 usque ad annum 1752*. Zagreb: JAZU.
- GLAMUZINA, MARTIN 1996. Demogeografski aspekti nestajanja starih i stvaranja novih naselja u delti Neretve, *Geoadria*, 1, Zadar, 59–72.
- GILIĆ, STANISLAV 2004. *Rječnik bilja: građa za hrvatsku fitonimiju*. Rijeka: Stanislav Gilić, Erebia Gorana.
- GLIBOTA, MILAN 2006. *Povijest Donje Neretve i prvi mletački katastri*. Zadar: Državni arhiv Zadar.
- GLUHAK, ALEMKO 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- GRKOVIĆ, MILICA 1983. *Imena u Dečanskim hrisovuljama*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskoga fakulteta u Novome Sadu.

- GOLUŠIĆ, ANTUN 1991. *Rodovi Slanskog primorja*. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 2, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- GUŠIĆ, MARIJANA 1974. Etnološka struktura transhumantnog stočarstva na tlu Jugoslavije. *Rad 21. Kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, Čapljina, 85–101.
- HALILOVIĆ, SENAHID 1996. Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke. *Bosanskohercegovački zbornik*, 7, Sarajevo.
- HER = *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (urednici: R. Matasović i LJ. Jojić) 2002. Zagreb: Novi liber.
- HOLZER, GEORG 2007. Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte des Kroatischen. *Schriften über Sprachen und Texte*, 9. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- HRABAK, BOGUMIL 1983. Napadi senjskih uskoka na Zažablje, Popovo i Trebinje. *Tribunia*, 7, Trebinje, 101–129.
- HRABAK, BOGUMIL 1985. Zemljišne parcele feudalaca i muslimanskih seljaka u Popovu, Zažablju i Trebinju početkom Morejskog rata. *Tribunia*, 9, Trebinje, 31 – 46.
- Hrvatski prezimenik I. – III.* (priredili Franjo Maletić i Petar Šimunović) 2008. Zagreb: Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- HRASTE, Mate 1957. O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj. *Filologija*, 1, Zagreb, 59–75.
- IVANOVA, OLGA 2006. *Makedonski antropomastikon (XV – XVI. vek)*. Skopje: Olga Ivanova.
- IVIĆ, PAVLE 1955. – 1956. O nekim problemima naše istoriske dijalektologije, *Južnoslovenski filolog*, 21/1–4, Beograd, 97–129.
- IVIĆ, PAVLE 2001. Dijalektologija srpskohrvatskoga jezika: Uvod i štokavsko narječje. *Celokupna dela Pavla Ivića*, 2. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1970. *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- JAOV, MARKO 1983. *Spisi tajnoga vatikanskog arhiva veka XVI – XVIII veka*. Beograd: SANU.
- JERKOVIĆ, ANĐELINA; VIDOVIĆ, DOMAGOJ; VRNOGA, BRANIMIR 2010. Tragom usmenoknjiževne tradicije u Vidonjama (2.). *Hrvatski neretvanski zbornik*, 2, Zagreb, 277–287.
- JIREČEK, KONSTANTIN 1892. *Spomenici srpski 11*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.

- JIREČEK, KONSTANTIN 1962. Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjeg veka. *Zbornik Konstantina Jirečeka*, 2, Beograd.
- JIREČEK, KONSTANTIN; RADONIĆ, JOVAN 1981. *Istorija Srba*. Beograd: Slovo ljubve.
- JURICA, ANTUN; VEKARIĆ, NENAD 2006. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 14. Zagreb – Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- JURIĆ, ANTE; SKRAČIĆ, VLADIMIR; ŠPRLJAN, NATAŠA; VULETIĆ, NIKOLA 2009. Suvremena građa. *Toponimija otoka Vrgade*, Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru, 81–97.
- JURIĆ, IVAN 1996. *Spomendani iz prošlosti Donjeg Poneretavlja*. Metković: Poglavarstvo Grada Metkovića.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik otoka Vrgade, uspoređen s nekim čakavskim i zapadnoštokavskim govorima, 2. dio, Rječnik*. Zagreb: JAZU.
- JUTRONIĆ, ANDRO 1950. Naselja i porijeklo stanovništva otoka Brača. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 34, Zagreb: JAZU.
- KAPOVIĆ, MATE 2003. Razvoj starih dugih samoglasa u hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima. *Filologija*, 41, Zagreb, 51–82.
- KAPOVIĆ, MATE 2005. Nove duljine u hrvatskom jeziku, *Filologija*, 44, Zagreb, 51–62.
- KAPOVIĆ, MATE 2006. Naglasne paradigme o-osnova muškoga roda u hrvatskom jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, Zagreb, 159–172.
- KAPOVIĆ, MATE 2008a. Razvoj hrvatske akcentuacije. *Filologija*, Zagreb, 51, 1–39.
- KAPOVIĆ, MATE 2008b. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KAPULAR, MARIN 2009. Rodovi u Zvirovićima (župa Studenci) od 17. do 21. stoljeća. *Monografija Studenci*, 1 – 39 (u tisku).
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1998. *Litterarum studia*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 2008. *Božanski boj*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskoga sabora Općine Mošćenička draga.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 2010. *Zeleni lug*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska, Katedra Čakavskoga sabora Općine Mošćenička draga.
- KATIĆ, SLAVKO 2009. Vegetacija na prostoru župe Gradac. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 425–444.
- KATIĆ, SLAVKO; VUKOREP STANISLAV 2007. Toponimi zaselaka Gornji Gradac, Podglimać i Podžablje. *Vrutak*, 9, Hutovo, 49–57.
- KEMURA, IBRAHIM 2002. *Muslimanska imena i njihova značenja*. Sarajevo: El Kalem.

- KRASIĆ, STJEPAN 1998. Zanimljivo iz povijesti. *Mostariensia*, 9, Mostar, 105–114.
- KREŠIĆ, MILENKO 2006. Katolici Trebinjsko-mrkanske biskupije prema popisu nadbiskupa Marka Andrijaševića 1733. godine. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 48, Zadar, 439–452.
- KRISTE, ĐURO 1999. *Župa Trebinja*. Dubrovnik: Župa sv. Petra (Dubrave Hrid).
- KRISTE, ĐURO 2007. *MORAŠnica. Slike jednog vremena*. Dubrovnik: PGM Ragusa.
- KUJOVIĆ, DRAGANA 2008. *Najčešći antroponimi orijentalnog i pseudoorijentalnog porijekla u Crnoj Gori*. Podgorica: Pobjeda, Istorijski institut Crne Gore.
- KULIŠIĆ, ŠPIRO 1979. Stara slovenska religija u svjetlu novijih istraživanja, posebno balkanoloških. *Djela ANUBiH*, 56, Sarajevo.
- KV = KAPETANIĆ, NIKO; VEKARIĆ, NENAD 2001. – 2003. *Konavoski rodovi*. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 10, sv. 1 – 3. Dubrovnik – Zagreb: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.
- LÁSZLO, BULCSÚ 1996. Općidbena bilježnost pri odredbi srbštine i hrvatštine. *Jezik i komunikacija*, Zagreb, 430–451.
- Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* (uredili Valentin Putanec i Petar Šimunović) 1976. Zagreb: Institut za jezik, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- LIGORIO, ORSAT 2011. *Još nešto o akcentu naših romanizama: dodatak izlaganju Observations on Latin and Latin-mediated loans in Serbo-Croatian*.
- LISAC, JOSIP 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, JOSIP 1998a. Štokavski i torlački idiomi Hrvata. *Hrvatski jezik: Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole, 195–204.
- LISAC, JOSIP 1998b. Uvod. *Hrvatski jezik: Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, Opole, 177–193.
- LISAC, JOSIP 1999. *Hrvatski govori, filolozi i pisci*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, JOSIP 2003. *Hrvatska dijalektologija 1., Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- LNH = FELDBAUER, BOŽIDAR = *Leksikon naselja Hrvatske 2004 – 2005*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- LONČARIĆ, MIJO 1996. *Kajkavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- LUČIĆ, JOSIP 1984. Spisi dubrovačke kancelarije, Zapisi notara Tomazina de Savere 1282. – 1284. *Monumenta historica Ragusina*, 2. Zagreb: JAZU.
- LUČIĆ, JOSIP 1988. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina de Savere 1284. – 1286.; Diversa cancellariae II (1284. – 1286.); Zapisi notara Aca de Titullo 1295. – 1297.;*

Diversa cancellariae III (1295. – 1297.), knjiga 3., Zagreb: Razred za društvene znanosti JAZU, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

LUČIĆ, JOSIP 1993. *Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Andrije Beneše 1295. – 1301.; Praecepta rectoris II (1299. – 1301.), Testamenta II (1295. – 1301.)*, knjiga 4., Zagreb: Razred za društvene znanosti HAZU, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

MACAN, TRPIMIR 1990. *Iz povijesti Donjega Poneretavlja*. Zagreb, Klek: Galerija Stećak.

MANDIĆ, NIKOLA 2003. *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Čapljini i okolici*. Čapljina : vlastita naklada.

MARETIĆ, TOMO 1885. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. *Rad JAZU*, 81 Zagreb, 81–146.

MARETIĆ, TOMO 1886. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. *Rad JAZU*, 82, Zagreb, 69–154.

MARETIĆ, TOMO 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

MARIĆ, MARINKO 2010. Katoličko stanovništvo župe Stolac, *Stolačko kulturno proljeće*, 4, Stolac, 71–94.

MARIJANOVIĆ, PERO 2004. Znanstveno-istraživački projekt Morfološke posebnosti i legende rijeke Neretve. Mostar: Građevinski fakultet Sveučilišta u Mostaru.

MARKOVIĆ, MIRKO 1975. Sezonska stočarska naselja na dinarskim planinama. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 46, Zagreb, 253–296.

MATASOVIĆ, RANKO 1995. Skokove „ilirske“ etimologije, *Folia onomastica Croatica*, 4, Zagreb, 89–101.

MATASOVIĆ, RANKO 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.

MATASOVIĆ, RANKO 2008. *Poredbeno povijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

MATIJIĆ, NIKŠA; PAVLOVIĆ, PERO 2006. Obnova sakralnih objekata župe Ravno s posebnim naglaskom na obnovu Kapelice Bl. Gospe od Karmela u Dubljanima. *Monografija Dubljani: Humski zbornik*, 10, Ravno, 191–210.

MENAC-MIHALIĆ, MIRA 1989. Glagolski oblici u čakavskom narječju i u hrvatskom književnom jeziku. *Filologija*, 17, Zagreb, 81–109.

MENAC-MIHALIĆ, MIRA 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga.

MIRDITA, ZEF 2004. *Vlasi u historiografiji*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

- MKŽG = *Matice krštenih župe Gradac 1708. – 1845.*
- MKŽL = *Matice krštenih župe Lisac 1653. – 1704.* (izvadci Ivica Puljića)
- Montenegrin Ethnic Association of Australia: <http://www.montenegro.org.au/J.html>. 15. travnja 2007.
- Montenegrin Ethnic Association: <http://www.montenegro.org.au/Jhtml.1> 12. lipnja 2009.
- MUŽG = *Matice umrlih župe Gradac 1763. – 1845.*
- MVŽG = *Matice vjenčanih župe Gradac 1720. – 1830.*
- NEUM = *Neum: 30 godina općine.* Široki Brijeg: Općina Neum.
- Nikić = *Regesta Franjevačkog arhiva u Mostaru 1446. – 1862.* (priredio: Andrija Nikić) 1984. Mostar: Arhiv hercegovačke franjevačke provincije.
- NOSIĆ, MILAN 1998. *Prezimana zapadne Hercegovine.* Rijeka: Hrvatsko filološko društvo.
- NOVAK, GRGA 1961. *Vis, knjiga I.* Zagreb: JAZU.
- OS = *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* 1983. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Megjunaroden komitet na slavistite – Komisija za slovenska onomastika.
- OŠTARIĆ, IVO 2005. *Rječnik kolanjskoga govora ili ričnik mista Kolana na otoku Pagu.* Rječnici, 5, Zadar: Matica hrvatska.
- PANDŽIĆ, BAZILIJ 1988. *Trebinjska biskupija u tursko doba. Tisuću godina trebinjske biskupije,* Sarajevo, 91–124.
- PATSCH, CARL 2005./2006. *Prilozi za etnologiju istočne Europe – Nekadašnja gustoća naselja ilirskoga krša.* *Status*, 8, 156–180.
- PAVIČIĆ, VLADO 2006. *Struge i Stružani u fra Lukino doba: povijesno-demografska skica jednoga neretvanskoga sela u prvoj polovici 18. stoljeća.* *Zbornik o Luki Vladimiroviću: zbornik radova sa znanstvenog skupa «Luka Vladimirović i njegovo djelo,* Visovac, Zaostrog, 27–100.
- PAVIČIĆ, VLADO 2007. *Zvirići kod Ljubuškog: rubno selo Otomanskoga Imperija i mijene njegova žiteljstva u ratnim srazovima 17. stoljeća.* *Hercegovina*, 21, Mostar, 217–265.
- PECO, ASIM 1986. *Ikavskoštokavski govori Zapadne Hercegovine.* *Djela ANUBiH*, 56, Sarajevo.
- PERIĆ, RATKO 2006. *Stanje duša u župama Hrasno i Dubrave. 300 godina župe Dubrave: Humski zbornik*, 9, Aladinići, 159–202.
- PERKOVIĆ, TOMISLAV 2003: *Stanovništvo Livanjskog polja.* Livno: Matica hrvatska.
- PODOLSKAJA, N. V. 1978. *Slovar ruskoj onomastičeskoj terminologii.* Moskva: Izdatel'stvo »Nauka«.

- POPIS 1895 = Hauptresultate des Volkszählung in Bosnien und der Herzegovina vom 22. April 1895. Sarajevo: Statistische Departement der Landesregierung.
- POPOVIĆ, IVAN 1958. Hrišćanska grčka onomastika u Hrvata. *Zbornik radova SANU*, 59, Beograd, 77–97.
- PUJIĆ, SAVO 1982. Antroponimi pčelarskog porijekla: Parojčić i Bělopčelaninъ. *Onomastica Jugoslavica*, 10, Zagreb, 189–190.
- PUJIĆ, SAVO 2003. Iz trebinjske toponimije: Porijeklo toponima. *Tribunia*, 10, Trebinje, 131–186.
- PULJIĆ, IVICA 1988. Prva stoljeća Trebinjske biskupije. *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, Sarajevo, 47–82.
- PULJIĆ, IVICA 1994. Život i okružje. *Hutovo: Humski zbornik*, 4, Biblioteka Crkva na kamenu, 33, Mostar, 371–450.
- PULJIĆ, IVICA 1995. Neum – povijesna domovina Hrvata. *Neum – zavičaj i zemlja Hrvata: Humski zbornik*, 1, Neum, 11–109.
- PULJIĆ, IVICA 1997. Stariji sakralni objekti na području Popova. *Ravno, Popovo: Četiri slike iz povijesti kraja: Humski zbornik*, 3, Ravno – Zagreb, 141–162.
- PULJIĆ, IVICA 2001. Podaci iz Matice krštenih župe Lisac. *Vrutak*, 6, Hutovo, 56.
- PULJIĆ, IVICA 2002. Podaci iz Matice krštenih župe Lisac II. *Vrutak*, 7, Hutovo, 49.
- PULJIĆ, IVICA 2008. *Popisi izbjeglica iz Donje Hercegovine u Dubrovačko primorje 1875. – 1878. godine, Humski zbornik*, 11, Neum.
- PULJIĆ, IVICA 2009. Kroz prošlost župe Gradac. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 13–74.
- PULJIĆ, IVICA; ŠKEGRO, ANTE 2006. Sarsenterska biskupija. *Povijesni prilozi*, 30, Zagreb, 7–50.
- PULJIĆ, IVICA; VUKOREP, STANISLAV 1994. Naša prezimena: korijeni i razvoj. *Hutovo, Biblioteka Crkva na kamenu*, 33, Mostar, 285–357.
- PULJIĆ, IVICA; VUKOREP, STANISLAV; BENDER, ĐURO 2001. Stradanja Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini. *Humski zbornik*, 5, Zagreb.
- RADUSINOVIĆ, PAVLE 1991. Stanovništvo i naselja zetske ravnice od najstarijeg do najnovijeg doba. Nikšić: NIP, Univerzitetaska riječ.
- ROOM, ADRIAN 1997. *Dictionary of first names*. Sterling Pub Co Inc: Cassell.
- SBiH = *Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- SDŽG = *Stanje duša župe Gradac 1763*.

SDŽG 2 = *Stanje duša župe Gradac 1855.*

SINDIK, ILIJA 1926. Dubrovnik i okolina. *Srpski etnografski zbornik*, 38, Beograd, 1–249.

ŠIR = SKOK, PETAR 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima I – II*. Zagreb: JAZU.

SIVRIĆ, MARIJAN 1999a. Predgovor. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 8–12.

SIVRIĆ, MARIJAN 1999b. Srednjovjekovna humska župa Dabar. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 209–222.

SIVRIĆ, MARIJAN 1999c. Srednjovjekovna humska župa Luka. *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar, 71–117.

SIVRIĆ, MARIJAN 2003. *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667. – 1808.): Humski zbornik*, 6, Dubrovnik – Mostar.

SIVRIĆ, MARIJAN 2004. Dodjela dubrovačkog građanstva osobama iz Huma i Bosne do 1410. godine. *Hercegovina*, 18 (10), Mostar, 7–33.

SK = *Supetarski kartular* (priredili Viktor Novak i Petar Skok) 1952. Djela JAZU, knjiga 43. Zagreb: JAZU.

Sk = SKOK, PETAR 1971. – 1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, I – IV. Zagreb: JAZU.

SKRAČIĆ, VLADIMIR 1987. Toponimija Kornatskog otočja. *Onomastica Jugoslavica*, 12, Zagreb, 17–218.

SKRAČIĆ, VLADIMIR 1991. Reambulacija Skokovih toponima na otocima sjeverne Dalmacije. *Onomastica Jugoslavica*, 14, Zagreb, 21–28.

SKRAČIĆ, VLADIMIR 1994. Tragom Skokove jadranske toponimije. *Folia onomastica Croatica*, 3, Zagreb, 111–122.

SKRAČIĆ, VLADIMIR 2007. Noms des peuples non Croates dans la toponymie Adriatique. *Hieronymus*, 1, Zadar, 177–184.

SKRAČIĆ, VLADIMIR; VODANOVIĆ, BARBARA; VULETIĆ, NIKOLA 2006. *Toponimija otoka Pašmana*, Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru, 133–190.

SNOJ, MARKO 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

SPARAVALO, LJUBO 1979. Srednjovjekovna groblja, crkvine i crkve na području Šume trebinjske. *Tribunia*, 5, Trebinje, 53–137.

SPLITTER-DILBEROVIĆ, VERA 1966. *Beiträge zur Bildung der serbokroatischen Personnamen*. Münster: Slavisch-Baltisches Seminar der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster (Westf.) Veröffentlichung.

- STANKOVSKA, LJUBICA 1978. Semantičkite modeli na makedonskata mikrohidronimisko-geografska leksika za izvorite. *Onomastica Jugoslavica*, 7, Zagreb, 75–81.
- STANKOVSKA, LJUBICA 1992. Antroponimskata baza *Hot-/Hbt-* zastapena vo makedonskata toponimija. *Folia onomastica Croatica*, 1, Zagreb, 55–81.
- STANKOVSKA, LJUBICA 2003. Neslovenski apelativi vo hrvatskata i makedonskata toponimija. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 12, Zagreb, 69–84.
- SUPERANSKAJA, ALEKSANDRA VASILJEVNA 1969. *Struktura imeni sobstvennogo : fonologija i morfologija*. Moskva: Nauka.
- SUPERANSKAJA, ALEKSANDRA VASILJEVNA 1973. *Obščaja teorija imeni sobstvenoga*. Moskva.
- SUPERANSKAJA, ALEKSANDRA VASILJEVNA 1992. Onimija v onomastike. *Folia onomastica Croatica*, 1, Zagreb, 29–42.
- ŠANJEK, FRANJO 2003. *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13. – 15. st.)*. Zagreb: Barbat.
- ŠIMUNDIĆ, MATE 1995. Nepoznata osobna imena dijela istočne Hercegovine u popisu 1475. – 1477. *Folia onomastica Croatica*, 4, Zagreb, 143 – 165.
- ŠIMUNDIĆ, MATE 2006. *Rječnik osobnih imena*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1976. Toponimija Istarskog razvoda. *Onomastica Jugoslavica*, 6, Zagreb, 3–34.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1984. – 1985. Prvotna simbioza Romana i Hrvata. *Rasprave Zavoda za jezik*, 10/11, Zagreb, 147–200.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1987. Antroponimija hrvatskih naseljenika u južnoj Italiji. *Zbornik 6. Jugoslovenske onomastičke konferencije*. Beograd, 445–446.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1996. Sakralni toponimi sa *sut-* + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike. *Folia onomastica Croatica*, 5, Zagreb, 39–62.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2000. Grački prezimski mozaik (objavljeno u knjizi *Gračka prezimena* autora Balde Šutića, Miroslava Ujdurovića i Milorada Viskića; Gradac: Poglavarstvo Općine Gradac), 359–373.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2004. *Bračka toponimija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2005. *Toponimija istočnojadranskoga prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Hrvatska prezimena*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2009. *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR; LUKENDA, MARKO 1995. Osobno ime Vid. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21, Zagreb, 213–225.
- ŠKALJIĆ, ABDULAH 1979. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- ŠKOBALJ, ANTE 1970. *Obredne gomile*. Sveti Križ na Čiovu.
- ŠUNDE, SMILJANA 2001. *Sutikla – crkva, legende i običaji u Podgori*. Zagreb: vlastita naklada.
- ŠUTIĆ, BALDO; UJDUROVIĆ, MIROSLAV; VISKIĆ, MILORAD 2000. *Gračka prezimena*. Gradac: Poglavarstvo Općine Gradac.
- The Catholic Encyclopedia. <http://www.newadvent.org/cathen/06453a.htm>. 15. travnja 2007.
- UJDUROVIĆ, MIROSLAV 2002. *Stanovništvo Makarskog primorja 15. – 19. st.* Gradac: Marjan tisak.
- VAJS, NADA 2003. *Hrvatska povijesna fitonimija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- VEGO, MARKO 1957. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost.
- VEGO, MARKO 1980. *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Svjetlost.
- VEGO, MARKO 1982. Izvori o Trebinju i okolini u srednjem vijeku. *Tribunia*, 6, Trebinje, 115–138.
- VEKARIĆ, NENAD 1995. *Pelješki rodovi (A – K)*, sv. 1. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 5, sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- VEKARIĆ, NENAD 1996. *Pelješki rodovi (L – Ž)*, sv. 2. Prilozi povijesti stanovništva Dubrovnika i okolice, knjiga 6, sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2005. Nacrt za vidonjsku antroponimiju. *Folia onomastica Croatica*, 14, Zagreb, 147–177.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2006. Dobranjska prezimena i nadimci. *Folia onomastica Croatica*, 15, Zagreb, 191–216.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2007a. Accentual alternations in Neo-Štokavian Ijekavian Dialects of Neretvanska Krajina. *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on*

Balto-Slavic Accentuation: Posebna izdanja Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 199–211.

VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2007b. Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Juraj u hrvatskoj antroponimiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33, Zagreb, 431 – 447.

VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2008. O ojkonimima Trebimlja/Trebinja i Trijebanj. *Stolačko kulturno proljeće*, 6, Stolac, 293–300.

VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2008b. Rama i Ramljaci u zavičaju i iseljeništvu, *Folia onomastica Croatica*, 16, Zagreb, 209 – 211.

VIDOVIĆ, DOMAGOJ 2010. Iz ojkonimije stolačkoga kraja. *Stolačko kulturno proljeće*, Stolac, 8, 213–228.

VIDOVIĆ, MILE 1981. *Nikola Bijanković splitski kanonik i makarski biskup*. Split: Crkva u svijetu.

VIDOVIĆ, MILE 1994. *Župa Vidonje*. Split: Crkva u svijetu.

VIDOVIĆ, MILE 1998. *Župa Dobranje – Bijeli Vir*. Split: Crkva u svijetu.

VIDOVIĆ, MILE 2000. *Radovan Jerković – život i djelo*. Metković: Matica hrvatska.

VIDOVIĆ, MILE 2004. *Splitsko-makarska nadbiskupija – župe i ustanove*. Split: Splitsko-makarska nadbiskupija, Crkva u svijetu.

VIDOVIĆ, MILE 2005. *Svećeništvo i redovništvo iz Doline Neretve*. Metković: Ogranak Matice hrvatske u Metkoviću.

Vinja = *Jadranske etimologije: Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku, I – III*. 1998 – 2004. Zagreb: HAZU, Školska knjiga.

VODANOVIĆ, BARBARA 2007. Toponimi antroponimnog postanja na Ugljanu. *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru, 361– 371.

VRČIĆ, VJEKO 1974. *Neretvanske župe*. Metković: vlastita naklada.

VUKOREP, STANISLAV 1994. Staro neumsko pučanstvo. *Neum – zavičaj i zemlja Hrvata: Humski zbornik*, 1, Neum, 11–109.

VUKOREP, STANISLAV 1996. Prilog proučavanju podrijetla hrvatskog pučanstva Počiteljskoga kraja. *Povijest hrvatskog Počitelja, Zbornik znanstvenog simpozija Povijest hrvatskog Počitelja*, Čapljina, Zagreb.

VUKOREP, STANISLAV 2009. Naša sela – prošlost i sadašnjost. *Župa Gradac: Humski zbornik*, 12, Gradac, 293–372.

VUKOREP, STANISLAV 2011. Kraljica Katarina na putu za Ston kroz Donju Hercegovinu i Neretvanski krajinu. *Hrvatski neretvanski zbornik*, 3, Zagreb, 84–88.

VULETIĆ, NIKOLA 2007. Toponimi romanskog postanja na Ugljanu i Pašmanu. *Toponimija otoka Ugljana*, Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru, 345–360.

VULETIĆ, NIKOLA 2009. Neka jezična pitanja autohtonoga zadarskog romanstva u XIV. stoljeću. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 35, Zagreb, 411–427.

Yugoslavia. Index Gazetteer. Showing Place-names on 1:100.000. Map Series, I-VII, s.v.

ZSS = VEGO, MARKO 1962. – 1964. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, 1 – 3. Sarajevo: Zemaljski muzej.

ŽELEZNJAK, I. M. 1969. *Očerk serbohrvatskogo antroponimičeskogo slovoobrazovanja*. Kijev: Naukova dumka.

7. PRILOZI

7.1. Prilog 1. Popis zažapskih prezimena s godinom prve potvrde te s podatkom o promjeni prezimena

<i>Àbramović</i> (1727.)	<i>B̀rstina</i> (1728.; prije Stojanović)
<i>Àndrūn</i> (1809.)	<i>B̀řzizēc</i> (1731.)
<i>Ànušić</i> (1727.)	<i>B̀uconjić</i> (1855.; prije Bačić)
<i>Arnaut</i> (početak 18. st.; prije Dropić)	<i>B̀ulum</i> (1702.; prije Diklić)
<i>B̀abić</i> (1879.)	<i>B̀untić</i> (oko 1930.)
<i>B̀abić</i> (1825.)	<i>Burđelez</i> (1733.; prije Bronzić)
<i>B̀ačić</i> (1702.)	<i>Butigan</i> (1703.)
<i>B̀áće</i> (1702.; prije Bačić)	<i>Črnčević</i> (1639.)
<i>B̀acilo</i> (1937.; prije Sprčić)	<i>Čurić</i> (1694.; prije Nikolić)
<i>B̀agur</i> (1815.; prije Paprica)	<i>Cvjčković</i> (1723.)
<i>B̀ajić</i> (1824; prije Curić)	<i>Čámo</i> (1712.; prije Mišković)
<i>B̀ajo</i> (1750.; prije Pavlović)	<i>Čóko</i> (početak 20. st.; prije Marković)
<i>B̀arišić</i> (1702.; prije Jeličić)	<i>Č̀dlāković</i> (1743.; prije Kralj)
<i>B̀asarić</i> (1725.)	<i>Č̀dlān(ović)</i> (1723.; prije Kralj)
<i>B̀ašić</i> (1719.)	<i>D̀aničić</i> (1727.)
<i>B̀atinović</i> (1856.; prije Buconjić)	<i>D̀aričević</i> (1733.)
<i>B̀égić</i> (1737.; prije Vukasović)	<i>Dobròslavić</i> (1731.)
<i>B̀egušić</i> (oko 1915.; prije Marković)	<i>D̀odig</i> (oko 1775.)
<i>B̀ender</i> (oko 1850.)	<i>Domàzet</i> (1786.; prije Obradović)
<i>B̀jelòpera</i> (1729.; prije Kostadinović)	<i>Dragobrátović</i> (1657.)
<i>B̀jelosávljević</i> (1725.)	<i>Dž̀amarija</i> (1755.; prije Milić)
<i>B̀ogdan/Bogdánović</i> (1655.)	<i>Dž̀dlānović</i> (1748.; prije Kralj)
<i>B̀òjbaša</i> (početak 18. st.; prije Marković)	<i>Devènica</i> (1719.; prije Marković)
<i>B̀òkan</i> (1695.)	<i>Đurijān</i> (1653.)
<i>B̀óre</i> (oko 1940.)	<i>Filípović</i> (1714.; prije Žilić)
<i>B̀òšković</i> (1723.)	<i>Frénjo</i> (1709.)
<i>B̀òškić/B̀óžić</i> (1695.)	<i>G̀alov</i> (1694.)
<i>Br̀onzić</i> (1653.; prije Milišić)	<i>Glàsōv</i> (1694.)

Glàvinić (1658.)
Golúža (1714.; prije Bronzić)
Grgúrević (1728.)
Gústīn (1713.)
Gúšić (1694.)
Hàjdarević (nepoznato)
Ìlīć (1538.)
Ìvānković (1734.; prije Maslač)
Jānjić (1805.; prije Lazarević)
Jàrak (1725.; prije Mirčetić)
Jèl(i)čić (1702.)
Jògunica (1855.; prije Bašić)
Jòkić (1792.)
Jòvanović (1737.)
Jùrković (1694.)
Kàračić (1927.)
Kàtić (1694.)
Kéčo (1724.; prije Lazarević)
Kitīn (1723.; prije Ružić)
Klârić (1709.)
Kljúče (1767.; prije Dobrosravić)
Kljùsurić (1702.; prije Kusurović)
Knéžić (1694.)
Kòmazīn (1749.; prije Lučić)
Kôncul (1713.)
Konjèvod (1713.; prije Mihajlović)
Kostadīnović (1719.)
Kòvāč (1776.; prije Dobrosravić)
Krâlĵ (1712.)
Krèšić (1722.)
Krístić (1830.; prije Buconjić)
Krivòramović (1719.; prije Leženić)
Křmĕk (1683.; prije Pavlović)
Krùšević (1777.; prije Raič)
Kùčājlo (1702.)
Kùduz (1737.; prije Vukasović)
Kulāš (1712.)
Kùžić (1722.)
Lazárević (1694.)
Lésić (1668.)
Lôpin (1713.)
Lóvrić (1855.; prije Vulijašević)
Lukètina (1694.)
Lĵilĵanić (1704.)
Mâĵčica (1694.)
Mâlĵurić (1694.)
Màndić (1712.)
Mârić (druga polovica 17. st.)
Mandràpa (1736.)
Màrčīnko (oko 1850.)
Mârković (1729.)
Mârtić (1695.)
Màrtinović (1806.; prije Obradović)
Màslāć (1723.; prije Novaković)
Mátić (1702.; prije Vukosavić)
Mâtković (1719.)
Mātuško (1709.)
Mèdār (1702.)
Médić (1695.)
Mènalo (1765.; prije Repeša)
Mèrdžān (oko 1800.)
Míhić (1694.; prije Džamarija)
Mĵjoč (18. st.)
Mĵlānović (1744.)
Mĵletić (1646.)
Mĵlĵnković (1694.)

Milislavić (1657.)
Milojević (1658.)
Milolaža (1739.)
Mišković (1712.; prije Lopin)
Mòmeta (1802.; prije Obradović)
Mornàrić (1695.)
Mûlović (1712.)
Mùstapić (1694.; prije Đurđević)
Nijémčević (1855.; prije Stern)
Nikòlětić (1795.; prije Popović)
Nòković (1803.; prije Krušević)
Nónković (1667.)
Nováković (oko 1960.; prije Sprčić)
Njávro (oko 1800.; prije Maslač)
Òbād (1855., prije Bronzić)
Òbradović (1702.)
Obřvān (1722.)
Obšivāč (1709.)
Òstojić (1806.; prije Luketina)
Pápac (1774.)
Pāpić (1849.)
Pāprica (1755.; prije Miletić)
Parònos (početak 18. st.; prije Bošković)
Pàškotić (1867.)
Pāvlović (1604.)
Pāvlović (1727.; prije Bjelosavljević i Salata)
Pàžīn (1731.; prije Dražić)
Pèjdāh (1731.; prije Vulijašević)
Périć (1694.)
Pêrleta (sredina 18. st.)
Pètrović (1719.)
Pjáníć (1737.; prije Petrović)

Pòpovac (1727.; prije Miletić)
Pòpovac (1752.; prije Bošković)
Pòpović (1695.)
Pratèžina (1694.)
Previšić (1702.)
Prkàčīn (1821.; prije Nikolić)
Prôvić (1694.)
Pùcār (poč. 18. st.)
Pùtica (1719.)
Rádić (1792.)
Ràgūž (1727.; prije Veseličić)
Ràič (1683.)
Ràič (1763.; prije Goluža)
Rèpeša (1728.)
Rôdin (1669.)
Sàlāta (1714.)
Sávić (1855.; prije Vidić)
Sēntić (1662.)
Simat (poč. 18. st.)
Skóče (1719.)
Sóče (1796.)
Sòkō (1732.)
Sólido (1727.; prije Marković)
Sprčić (1761.)
Sřšēn (1702.)
Stānić (oko 1830.)
Stānković (1712.)
Stèrn (1772.)
Stipùrina (1596.)
Stòjanović (1737.)
Šagàrjelo (1694.)
Šcépić (1767.; prije Leženić)
Škóbo (1856.; prije Buconjić)

Škrbić (1729.; prije Dobroslavić)
Šuman (oko 1670.)
Täpalović (1855.; prije Krmek)
Tömić (1727.)
Tóšić (1806.; prije Lopin)
Třnčanin (1726.; prije Miletić)
Trójić (1753.; prije Abramović)
Vätović (1837.)
Verája (1702.)
Viceljic (1673.)
Vidić (1821.)
Vidönčić (1772.)
Vřdović (1694.)
Vlašić (1767.)
Vránčević (1649.)
Vřnoga (1705.)

Vučina (1641.)
Vukásović (1709.)
Vukdragović (1695.)
Vùkorēp (1764.; prije Stojanović)
Vukòsalja (1646.)
Vukòsav (oko 1650.)
Vukotić (1733.)
Vuković (1702.; pravoslavci)
Vûković (1724.; katolici)
Vùletić (1709.)
Vúlic (1714.; prije Milanović)
Vulijášević (1713.)
Zónjić (1702.)
Žárković (pol. 17. st.)
Žuvèlek (poč. 18. st.)

7.2. Prilog 2. Popis zažapskih ojkonima⁷¹³

Băbin Dô

Bădžula

Bijēlī Vīr

Bòbovišća/Bòbovišće/Bòbovište

**Branjevo Selo/Vránjevo Sèlo/*Žrnjevo*

*Brèstica/*Bristiza/Cr̀nčevića Brèstica/Cr̀nčevići/Dalmàtīnskā Brèstica/Mālā Brèstica*

*Brèstica/*Bristiza/Hèrcegovačkā Brèstica/ Ràičeva Brèstica/Vèlikā Brèstica*

Bròcanac

B̀rstine/Gòrnjā Glûšca/Gòrnjī Glûšci

Cërevo/Cërovo

Cr̀kvice

Cr̀nčevići (zaselak)

Cr̀nčevići (selo)/Tròilo/Tròja(no)vina

Čarići

Čerjēnci

Ćûkova Gréda

Dàngube/Stàje

**Dobrani/Dòbran(j)e*

Dobrôvo/Dubrôvo

Dònjī Drijēn

Dònjī Grádac

Dònjī Klèk/Kr̀mēci

Dònjī Zelènikovac

Drăčevice

Dragòbolja

Dùbrava

Dùbravica

Dûži

Džèletīn(i)

**Džuvèleci/Kûti*

⁷¹³ Zvezdicom su označeni povijesni ojkonimi za koje nisam našao potvrdu na terenu.

Gǎloviće/Gǎlovići
Glàvice (Staròkućāni)
Glìmač/Pod Glìmač
Glûmina
Glûšca/Glûšci/Pòlogoša
*Gòračiće/Gòračići/*Malvaz*
Gòrnjē B̀rstine/Klijénak/Kljènak
(Gòrnjē) Sòče/Obrvánovine
Gòrnjī Drijên
Gòrnjī Grádac
(Gòrnjī) Klèk
Gòrnjī Mòševići
Gòrnjī Zelènikovac/Kljènovac/Zàkljenak
Grǎbovica
Grádac
**Hèrcegovačkī Glûšci*
Hòtanj
Hùtovo
Ìlīno Pòlje
Izbètine/Kljètina/Kljètine/Mátići
Jàzina
Jéjavica
Kalòp(e)roviće/Kalòp(e)rovići/Kalòperići
Kāmenice
(Kamènitā/Šćenòvitā) Kòsa
Kīševo
Klāčina
Kljùsurići
Kòbranj/Kòbrajn/ Kòbren(ī)/Kòpren(ī) Dò/Dòl
Kolòjānj
Kòmazīni/Krāj
Kòse
Kòvraga

Krčevine
Kršev/Krùšev Dô/Dòl
Kùćine
Líšća
Lòjpuri
Ljûti
Mâlî Hûm
Mandràpe
(Masláćev) Bòrut
Masláci
Mečínak
Medárevine/Medárovine/Obrvánovine
Médići
Merdžáni
Mìslina
Mlînište/Mlînište
Mòševići
Mràmōr
Na Brijégu
Nèrāđe
Nèum/Nèum Sèlo
Òbādi
Òborine
Obrvánovine (zaselak Misline)
Obšiváćeva Glávica
Obšiváćevo Gúvno
Òmrkli
Òpūće
Òrav/Póle
Òskrūšnica
Òštrōvce/Òštrōvci
Pàpratnica/Pràpatnica/Pràpratnica/Pòpratnica
Pòdgājnice

Pòdine
Podtrèškavice/Pòdžablje
Pòlače
Pònorine/Potpònorine
Postòlīče
Pràovice
Pràšnā Glàvica
Prèviš
Pribōjci
Prìsoje
*Ràdēš/Ràdēž/*Radeže*
Ràdetiçi
Radòjuša
Ràkalovac
Rédžino Pòlje
Rèljanovac/ Rèljinovac/Rèljinović
Rùdine
Rúžine/Rúžnē/Rúžnjē Njīve
Sēntiçi
Sánkoviće/Sánkoviçi
Sìmatova Glàvica
Sòkoloviçi
Spìle
Stàje/Stàjine/Stàjne
Stârī Nèum
Strìžica Počivala/Strìžica Počivala/Strìžici/Strìžici
Sùrdup
Tùhinje
Ù Ogradi
**Valvaz/*Vidogna/Vìdonje/*Vidogne maggiore*
*Vìsokā Glàvica/Vòlajac/*Vòlujskī Pròdō*
Vìšnjica
Vláka

Vùletíca Glàvica

Zábrđe

Zágōrje

Žívā

Žùkovice

7.3. Prilog 3. Popis zažapskih toponima

A

Ácimova dòlina (DBV, G)

Acìmuša (G)

Àdžibegov grâd (HU)

Àdžibegov vřv (DBV)

Àdžinica (NM)

Àdžin vřt (HU)

Àlbānija (HU)

Álčeva kùca (PŠ)

Álčeve òputnice (PŠ)

Àlijēvčina (CE)

Àlijin dô (GL)

Àlijina tòrina (DZ)

Àndrīca dô (HO)

Andrijáševica (BD)

Àndrijina lazètina (DU)

Ándrine začèsminovice (HU)

Ándrino prìsoje (HU)

Àndēlkova čārnja (HU)

Āničin bàjam (ŽU)

Antúnovača (NM)

Ávān pècina (BD)

Ávlija (DBV, MO)

Avlijètine (HO, MR)

B

Babàljuša nřva (DD, HO)

Bàbića bünār (G)

Bàbića klánac (G)

Bàbića kućèrice (DO)

Bàbića òmeđina (G)

Bàbića pròdō (G)

Bàbića tòrina (G)

Bàbin dô (DBV)

Bàbina gréda (HU)

Bàbina kòsa (RA, ŽU)

Bàbljā péc (G)

Bàčića dòlovi (NM)

Bād (DBV, G, NM)

Bàdanj (VI)

Badići (DBV)

Bādovi (GŠ)

Bàdžula (VI)

Bàjamina òmeđina (HO)

Bàjamine (GŠ, HU, PT)

Bàjgorovića ògrada (HO)

Bàjgorovina (ŽU)

Bajgòruša (G)

Bájića gúvno (G)

Bájića klánac (G)

Bájića tráva (G)

Bájića vāla (ĆG)

Bájin vř H (DBV)

Bájina dòlina (ĆG)

Bājkov dòlac (CE)

Bàkotini dôci (HU)

Bakràčuša H (HU)

Balićuše (GŠ)
Bân pòlje (HU)
Bàndijèrna (BR)
Bandùrica (HU)
Bandúrovac (G)
Bânj dòlac (GD)
Bânjevičkī brijêg (GD)
Bàra (CE, MO, NE, VI)
Baràbuša (DZ, HU, SR)
Baràčine (MR)
Bàre (ĆG, DO, G, GL, HU, NE, VI)
Bàrice (BR)
Bârīnci (NM)
Bàrišića strùga (VI)
Bàrišića vrèlo H (VI)
Bàrišina glàvica (VI)
Bàrišina làzina (VI)
Bàrište (PT)
Barutàna (HU)
Bàsarića gràdina (GL)
Bašadúrove rùpe (HU)
Bášča (BD)
Bášče (BR, HU)
Báščine (G, HU)
Bàšića tòrina (HO, ŽU)
Bàtāl ògrada (HU)
Bàtālnē dòline (HU)
Bàtine (HO)
Bâvče (DBV)
Bâvče u Lùčici (GŠ)
Bâvče u Stráni (GŠ)
Bâvčine (GŠ)
Bazdànija (MO)

Bégića dúb (G)
Bégića kàmēnje (G)
Bègov pònor H (HU)
Bègova dòlina (HO)
Bègovac (G)
Bègōvci (G)
Bègovina (DU)
Bègušića bunnār (G)
Bènderov dô (DZ)
Bènderova dòlina (PT)
Bènderova glàvica (DZ)
Bènderovo brdo (HU)
Bénina dòlina (SR)
Bèšanova dòlina (HO)
Bešírov kàmēn (RA)
Bèzdan (NM)
Bezdanija (BD)
Bijêlā strána (RA, ŽU)
Bijêlā vláka (CE, DBV, GZ, HO, VI)
Bijêlē gòmile (HU)
Bijêlē pèćine (ĆG, NE)
Bijêlī kùk (NM)
Bijêlī vîr H (DBV)
Bijêlī Vîr (DBV)
Bilárevina (G)
Bílē làzine (BR)
Bíle njîve (SR)
Bìočkī klánac (NM)
Biònīč (NM)
Bírdīn pòžār (HU)
Bìseljeva kòsa (HO)
Bjèlanovo gúvno (GL)
Bjèlica (OS)

Bjelíšev brijêg (NM)
Bjelíševine (DBV)
Bjelíšica (OS)
Bjèloje (DU)
Bjelolàzine (HU, MR)
Bjelòperíca glàvica (DU)
Bjelòperina čàtrnja (NE)
Bjelòševac (BR)
Bjèljjen dô (GZ)
Blàce (NM)
Blàgosova gòmila (MO)
Blàtina (NM)
Blîzna H (VI)
Bljúštevac (VI)
Bòbīnje (DZ)
Bòbotova plòča (GD)
Bòbovište (DBV, HU)
Bòčenice (HU)
Bòčina (DBV)
Bògāč (DU, G)
Bogdànica (ŽU)
Bogdànovače (DD)
Bogdànovića dðlovi (OS)
Bogdànovića rìvine (OS)
Bògojev bunnār (MO)
Bògojeva làzina (BD)
Bògušenica (HU)
Bòkanova čàtrnja (DBV)
Bòkanove stàje (DBV)
Bòkina glàvica (VI)
Bòkina ògrada (HU)
Bòkino břdo (HU)
Bokrènik H (HU)

Bòrovac (GŠ)
Bòrovi (GŠ)
Bòrut O, OR (GŠ)
Bòsānka (VI)
Boškàile (GD)
Boškailovi tòrovi (GD)
Bòškov dô (HO)
Bòškovića dòlina (HU)
Bòškovića làstva (HU)
Bòškovića ográde (HU)
Bòškovo kùcište (GD)
Bóšnica (NM)
Botùrice (DBV)
Bòvān (BR, G)
Bóžin bunnār (G)
Bòžinova dòlina (HO)
Bòžinova gréda (GL)
Bòžūnova njīva (PŠ)
Bràceve tòrine (HU)
Bràdāševa gòmila (GD)
Bràdāševa ògrada (GD)
Bràdāta (G)
Brádino sèdalo (HU)
Bràjkuša (DD)
Brānkov dòlac (PŠ)
Brānkov ùblic H (PŠ)
Brātota (HO)
Brātotov stān (NM)
Břcin dô (ĆG)
Břcino ždrijélo (HO)
Břdo (G, ŽU)
Brègutovo (HU)
Brènov dô (GL)

Brèstica (H - GL, NM, VI)
Brèstova (DO)
Brèstova glàvica (BD, MO)
Brestovača (GŠ)
Brèstove rùpe (HU)
Brèstovī trãp (OS)
Břgatova tòrina (PT)
Břgulovići (GL)
Brijêg (BD, ĆG, HO, HU, VI)
Bròcanskī klánac (G)
Bròdnice H (GL)
Břštanova glàvica (HU)
Břštanova gràdina (HU)
Břštanova pròdò (BR)
Břštin (NE)
Břštin glàvica (ĆG)
Brežúljak (VI)
Brijêg (BD, ĆG, HO, SR, VI)
Břkina dòlina (OS)
Břkina glàvica (ŽU)
Břštanov dô (MR)
Brūsānova glàvica (HU)
Bûbanj (HU)
Bûbanj dô (DZ)
Bùbreg (G, NM)
Bùc (DD)
Búdžina (BD, MO)
Bùk H (GŠ)
Bùlumovo gúvno (DBV)
Bulùmuša (VI)
Bùnār H (BD, CE)
Bùnār na Lazètini (G)
Bùnār na Poglèdu H (CE)

Bùnār Nikē Konjèvoda (G)
Bùnār Pérē Bújina (G)
Bùnār Pòd mečòm plòčòm (G)
Bùnište (HO)
Bùrin tór (G)
Butìganov dô (PT)
Butìganova čàtrnja (BD, NE)
Butìganova kùca (NM)
Butìganova nřva (OS)
Butìganòvci (BR)
Butìganove ògrade (DO)
Butìganove vlàke (OS)
Butìganovo grèblje (DO)

C

Càrigrād (GL, HU)
Càrina (ĆG)
Cârskā kuçètina (HU)
Cèr (PŠ)
Cèrova dòlina (HO, HU)
Cèrovačkā kùca (CE)
Cèrevo/Cèrovo (CE)
Cèrovī dô (CE, SR)
Cìcinov bònār (G)
Cìcinova vāla (G)
Cìcinuša (DO, OS)
Cìcinuše (G)
Cìgājnska glàvica (VI)
Cìgājnska jàma (DBV)
Cìganovica (MR)
Cìganskā jàma (BR)
Cìganskā kòsa (G)
Cìganskā òmeđina (PŠ)
Cìganskē dòline (BR)

Cìganskē stàje (BR)
Cìl (ĆG)
Crépala H (GL)
Crkòvina (GŠ)
Crkòvnī vìnogrād (G)
Cr̀kvice (NM)
Cr̀kvina (BR, DO, GŠ, HU)
Cr̀kvine (HU, NM)
Cr̀ljēn (MO)
Cr̀ljenā dōlina (ŽU)
Cr̀ljenā dùbrava (BR)
Cr̀ljènice (RA)
Cr̀ljènice njīve (RA)
Cr̀māč (DBV)
Cr̀nā kàmenica H (DBV)
Cr̀nā vláka (NM)
Cr̀nāč dō (SR)
Cr̀nē kàmenice (OS)
Cr̀nčeviča pònor (VI)
Cr̀nī gùdīn (BD)
Cr̀nī kútci (DZ, HU)
Cr̀nī kùk (BD, DBV, DU, G, HU, SR, VI)
Cr̀nō b̀rdo (DBV)
Cr̀nulja H (GL)
Cr̀venā kàmenica (HU)
Cr̀venā njīva (HU, VI)
Cr̀venā ògrada (HU)
Cr̀venā p̀éc (GŠ)
Cr̀venē stijēne (NE)
Cr̀vènica (CE)
Cr̀vèničkī brijēg (HU)
C̀urica dō (ĆG)
C̀urica gr̀oblje (GL)

C̀urica klánac (ĆG)
C̀urica v̀ala (ĆG)
C̀uruša (BD)

Č

Čàerova (PŠ)
Čàerovi dōci (MR)
Čàkljē p̀eci (DBV)
Čàkljine (HO)
Čàlina (HU)
Čámin dō (NM)
Čámovine (MO)
Čàrnice (DO, NE)
Čàršija (HU)
Čàruga H (PT)
Čàtrnja (DD, GD)
Čàtrnja na Poglédú H (CE)
Čàtrnja na Vláci H (DO)
Čàtrnja pòd M̀urgovcem (BD)
Čàtrnja pòd Žabōm (PT)
Čàtrnja Šaràjuša (DD, HO)
Čàtrnja u Trójića v̀ari (HO)
Čàtrnje ù Kàtića Dònjīm ògradam (HO)
Čàtrnja ù Klāncima (HO)
Čàtrnje u Òmeđinam (ŽU)
Čàtrnje u stráni (GD)
Čatrnjètina (BR)
Čàuševo gúvno (DD, GZ)
Čàvljā njīva (NM)
Č̀edarevine (DD)
Č̀egáreva glàvica (DD)
Č̀ekātica (BD, OS)
Č̀ekrek (GŠ)
Č̀elīn (DBV, GŠ, VI)

Čelina (BR, DO, GD, VI)
Čeline (NM)
Čelo (HU)
Čeljava (HO)
Čepèlice (DBV)
Čëplijěš (OS)
Čèrek (DZ)
Čèrjěnci (DBV)
Čèrjènice (DBV)
Čèsmine (VI)
Čèsmínovice (HU)
Čèstě gòmile (DZ, GZ, PT, ŽU)
Čěšnjāk (PT)
Čičava (GL)
Čïkljin (BD)
Čòbanskā péc (BR)
Čòjek glàvica (BR)
Čókīcā nĵive (OS)
Čólin gròb (HU)
Čólina glàvica (HU)
Čolòpek (NM)
Čóvin tór (DO)
Čřtīnje H (HU)
Čůkovicā (VI)
Čvrstě gòmile (HO)
Č
Čélića glàvica (ĆG)
Čélina làzina (ĆG)
Čème (NM)
Čèmer (ĆG, DBV)
Čerímīne dòline (HO)
Čèrlěkova dòlina (VI)
Četènište (DBV, HO, PT, RA)

Ćètkov bònār (G)
Ćètkova obòdinica (HU)
Ćètkova ògrada (GD)
Ćètkova rùpa (GZ)
Ćètović (DO)
Ćícura (HU, H -NM)
Ćórića kùk (GŠ)
Ćúćina dòlina (HU)
Ćûkov kùk (DO)
Ćûkova glàvica (DBV)
Ćûkova Gréda (ĆG)
Ćûkova kùka (GD)
Ćûkovača (BR)
Ćûkove glàvice (DBV)
Ćûkovī kùk (GŠ)
Ćûkovina (GŠ)
Ćulum (G)
Ćürilo (NM)
Ćústino gívno (BD)
D
Dalmàtīnskā Brèstica (VI)
Dalmàtīnskō brdo (DU)
Dàngube (DBV)
Dànićica (TU)
Dèbelā gréda (DO, GD, NE, VI, ŽU)
Dèbelā kòsa (DU, SR)
Dèbelā ljût (DO)
Dèbelī strûg (HU)
Dèbelō ždrijélo (CE)
Debéljčev dúb (HO)
Dekúnak (NM)
Dervíšev kāmēn (DO)
Děšanĵ (GŠ)

Dîgo klánac (OS)
Díkonjina rùpa (HU)
Dîljka (G)
Dîljke (BR, PT)
Dìvlje br̃do (RA, ŽU)
Dìvojeva glávica (DBV)
Djècijē gròblje (BR)
Dòbrane (DBV)
Dô (BR, CE, ĆG, GD, GŠ, HU, NE, NM, RA)
Dô/Dòl (NM, VI)
Dô nà Malokrnu (G)
Dô na Vr̃tijēljki (RA)
Dô zã brdom (GD)
Dobròštice (DO)
Dobròštici (NE)
Dobròštík H (ĆG, DO, NE)
Dóčine (BD, DO, HO, HU, NE)
Dóla (GŠ)
Dòlac (NM)
Dòlic (DD)
Dòlina (DU, OS, RA, SR, VI)
Dòlina kod Ljùbušē (DD)
Dòlina na Radòjuši (HO)
Dòlina pod Břštanom (HO)
Dòlina u Vári (HO)
Dòlina za Gràdinòm (RA)
Dolínak (DU)
Dòline (BR, DU, GD)
Dolínice (BR)
Dolìnuša H (DD)
Dòlovi (CE, HU, MR, NM, SR)
Dòlovi (ĆG, DD, DO, G, RA)

Dòljāšnica (HU)
Dònjā drènōvca (HO)
Dònjā drénovica (HO)
Dònjā Dùbrava (BR)
Dònjā jàbuka (SR)
Dònjā krùška (DBV)
Dònjā kùca (GŠ)
Dònjā lòkva H (HU)
Dònjā ljèsa (DO)
Dònjā nřva (BD)
Dònjā ògrada (G)
Dònjā òkūč (G)
Dònjē dóčine (HU)
Dònjē Hérovine (GL)
Dònjē ògrade (HO)
Dònjē pòlje (DO, G, NM)
Dònjē Prisoje (HO)
Dònjē sèlo (CE, HU)
Dònjē smòkovice (VI)
Dònjē Zàgone (DO)
Dònjī Bād (VI)
Dònjī dô (G, PT)
Dònjī dòlovi (BD)
Dònjī govèdāk (DO)
Dònjī Grànāč grèb (D)
Dònjī Klèk (NM)
Dònjī krèvet (G)
Dònjī òkrajak (DU)
Dònjī òridnī klánac (G)
Dònjī Pištet (RA)
Dósinovac (DBV)
Drāče (BD, SR)
Drāčev dô/dòl (VI)

Drăceva dòlina (ĆG, HU, MO)
Drăceva glàvica (DBV, PT)
Drăceva pròdò (HO)
Drăcevac (NE)
Drăcevice (NM)
Drăči (GD)
Dràgišin dòlac (HO)
Dràgiština H (G)
Dragòbolja (SR)
Drâgov kàmēn (G)
Drâgov klánac (G)
Dràgulja H (GD)
Drámina rùpa (SR)
Drènova rùpa (HU)
Drénòvci (DZ)
Drèнове rùpe (SR)
Drènovi (HU)
Drlīca gùvnine (GŠ)
Drmàcuša (PŠ)
Drvār (HU)
Dûba (ŽU)
Dùbājnskī vřh (DU)
Dùbokā ùvala (NM)
Dùbokā vòda Zà Kapòm H (DD)
Dùbokē dòline (HU)
Dùbokī dô (ĆG, GL, GZ, HO, OS)
Dùbokī dòlac (DU)
Dùbokī vřt (HO)
Dubòkòjnice (DO, NE)
Dùbova lásta (VI)
Dùbrava (BR, DO, HU, MO, NM, RA, TU, ŽI)
Dùbravac (NM)

Dùbrave (HU, VI)
Dùbravica (BD, GŠ)
Dubròve (BR)
Dùbròvnik (ĆG)
Dùgā njīva (DBV, DO, HO)
Dùgē dòline (BD)
Dùgē njīve (MO)
Dùgī dô (HU, ŽI)
Dugopójnica H (MO)
Dùgulja H (GD)
Dum Àndrijin vřt (HO)
Dum Àndrijina čàtrnja H (HO)
Dúmin grèb (BR)
Dúmina kàmenica (MO)
Dúpca (HO)
Dupòglav (GL, PŠ)
Duvànište (MO)
Dúži (NM)
Dvòglava (GL)
Dvògrla H (CE)
Dvòrišta (G)
Dvòstrukī dòlac (ĆG)

DŽ

Džàrdīn (G)
Džardīni (BR)
Džèletīn (VI)
Džīnoviça dô/dòl (VI)
Džónina rámpa (HU)
Džónini dòlovi (PT)
Džònušin rēp (HO)

Đ

Đèdov brijêg (DBV)
Đèdov tór (BR)

Đèdova dòlina (O)
Đèdova stàja (HU)
Đérin dô/dòl (VI)
Devèničevina (BR)
Devèničina kuća (BR)
Đikića gúvno (HU)
Đikovića gòmila (DU)
Đukanova ògrada (HU)
Đukànuše (HU)
Đùkova pòdina (PT)
Đùragina ògrada (G)
Đùrāsovica H (GD)
Đùrāsovića dô (GD)
Đùrđev dô (ŽU)
Đùrđeva glàvica (NM)
Đùrđevića gúvno (HU)
Đùrđevića tòrina (DU)
Đùrđevskā ljūt (GD)
Đùričina tráva (HU)
Đùričino bŕdo (HU)
Đùrića dô (DU)
Đùrića tòrina (DU)
Đùrina njŕva (HO)
Đurijášev tór (DD)
Đùrinova čàtrnja H (GD)
Đùrinovića čàrdāk (HU)
Đùrinovića pòljutak (HU)
Đurjànuše njŕve (HU)
Đùrovića dô (DU)

F

Fòrtica (SR)
Fràncēska jàma (NM)
Frànčeve vrbe (GŠ)

Frànčiceve vrbe (GŠ)
Frànića vrbe (GŠ)
Frànin bunnār (G)
Frànina glàvica (DBV)

G

Gáčē bŕdo (BR, HO),
Gāj (DD, GŠ, VI)
Gāj krùševac (MR)
Gājina (DO, HU)
Gàlina glàvica (HU)
Gàlina gòmila (NE)
Gàlovići (VI)
Galòvuša (GŠ)
Gàràč bŕdo (BR)
Gàràč glàvica (BR)
Gášin kùk (BD)
Gášpárovića vìnogrād (ŽI)
Gášpin vŕt (DO)
Gášpina njŕva (OS)
Gāz (GŠ)
Gélin ògrād (HU)
Glaváreva ògrada (CE)
Glàve (GŠ)
Glàvica (BD, DBV, DD, DO, DZ, G, HO, HU, NM, VI)
Glàvice (GŠ, HU, MO, NM, VI)
Glàvičica (BD, BR, HU, NM)
Glàvinića gòmila (MO)
Glàvinića njŕva (BR, MO)
Glavìnuša H (NE)
Glédavac (GŠ)
Glibuše (GL)
Glìmač (G)

Glízina gòmila (PT)
Glùminskī brègovi (GL)
Glúšac (DD, GZ, HO)
Glúšca (GŠ)
Gljêč (DO, OS)
Gnjáti (NM)
Gnjīle (HU)
Gòčā gòmila (NM)
Gòc H (VI)
Gòduša (G)
Gójē vřt (DZ)
Gójina cùprijā (HU)
Gòjsav (PT)
Gòjsava (GL, H - HO)
Gòlā glàvica (BR)
Gòlō br̃do (DD, HO)
Gòlobrijēg (HU)
Golùbinac (BD)
Golùbīnka (CE, DBV, GL, HU)
Golúžine gr̃ude (PT)
Gòmila ispod Rádića gúvna (HO)
Gòmila kod Lazéljka (MO)
Gòmila nà Drašnju (MO)
Gòmila na Prigratku (HO)
Gòmila ù Crljenu (MO)
Gòmila ù Graovištima (HO)
Gòmila u Óberu (ŽU)
Gòmila u Vári (HO)
Gòmile (BD, DBV, DU, VI)
Gòmilica (GD, HU)
Gòmilica kod bunára (NE)
Gòmilice (BR)
Gòmīrje (NM)

Gòračići (VI)
Gòračkō pòlje (VI)
Gòrica (G)
Gòrnjā Čàršija (HU)
Gòrnjā Dùbrava (BR, MO)
Gòrnjā Glúšca (GŠ)
Gòrnjā gòmila (GD)
Gòrnjā jàbuka (SR)
Gòrnjā lòkva H (HU)
Gòrnjā njīva (BD)
Gòrnjā òkūč (G)
Gòrnjē Břstine (GŠ)
Gòrnjē dóčine (HU)
Gòrnjē Hérovine (GL)
Gòrnjē njīve (ĆG)
Gòrnjē ògrade (HO)
Gòrnjē pòlje (BR, DU, G, NM)
Gòrnjē Prisoje (HO)
Gòrnjē sèlo (CE, HU)
Gòrnjē smòkovice (VI)
Gòrnjē strāne (NM)
Gòrnjē zàgone (DO)
Gòrnjī dô (BD, DD)
Gòrnjī govèdāk (DO)
Gòrnjī Grànāč grèb (G)
Gòrnjī Klèk (NM)
Gòrnjī krèvet (G)
Gòrnjī òridnī klánac (G)
Gòrnjī Pištet (RA)
Gòspa òd Kārmela (VI)
Gòstīlj (OS)
Govedàrica (DO)
Govedàčina (DBV)

Goveđaçine (SR)
Gòzbica (MO)
Gozdènica (DBV)
Gràb (PT)
Gràbež (DZ)
Gràbi (GD)
Gràblje (SR)
Gràbovā glàvica (HO)
Gràbovā jàma (SR)
Gràbovī dō (OS)
Gràbovina (HO, OS, SR)
Gràbovine (BD, GŠ, HU)
Gràbovo jànjelo (GL)
Grabùljaše (CE)
Grād (DD, DZ, GL, GŠ, HU, OS, PŠ)
Gradàčac břdo (G)
Gràdačkā vāla (ĆG, DO, DU, NE, OS)
Gràdačkō pòlje (ĆG, DO, DU, G, NE, OS)
Gràdilište (HU)
Gràdina (BR, DBV, ĆG, DD, DU, DZ, GD, GL, GŠ, HO, HU, MO, NM, PŠ, RA, VI)
Gràdina na Zídu (PT)
Gràdina nà Žānjevu (MO)
Gràdina više Pòdōlja (BR)
Gràdinica (HO, HU, PT)
Gràdišća (HU)
Gràdnica (DU, G)
Gradòvine (G)
Gràkovica (DU)
Grànica (BR, DU, RA, ŽU)
Grànice (RA)
Gràovača (MR)

Gràovišta (HO, MO)
Gřčkā plòča (BR)
Gřčkī bìnār (GL)
Grdòmān (DO)
Grdománi (ĆG)
Gřđa (DBV)
Gřđina vāla (DBV)
Grèb (VI)
Grèbalište (DU, G)
Grèbi (G)
Grèbica (HU)
Grèbičkī pūt (HU)
Grèblje (DO, GŠ)
Grède (PT)
Gřgin vřt (BD)
Gřgina dōlina (HU)
Grīč (NM)
Gřličine (DZ)
Gřlíc (DBV, G, NE, VI)
Gřlīn nřva (MO)
Gřljak (DO)
Gřljevo břdo (HO)
Gròblje (VI)
Gròblje pòd ogradōm (DZ)
Gróbnica (DZ)
Gròmova glàvica (VI)
Gròšetine stāje (GD)
Grôt (NM)
Grôti (G)
Gróvišta (MO)
Gróvište (GŠ)
Grùde (PT)
Grùdine (BR, G, GŠ)

Gùbavē kūće (GŠ)

Gùbavī dō (HU)

Gustínova kūća (G)

Gustínovača (G)

Gustínōvci (G)

Gustínovo břdo (DD)

Gustínovo grōblje (DZ)

Gùšćē břdo (NM)

Guvánac (HU)

Gúvna (G, GŠ)

Gúvnina (OS)

Gúvnine (BD, BR, HO, HU)

Gúvno (ĆG, HU, MO)

Gúvno pod Gúvnom (GD)

Gúvnište (DU)

Gúvno (ĆG, MO, SR)

Gvêrovića planina (NM)

H

Hadžibèguša (HU)

Hàjdarovića máhala (CE)

Hàjvazova kàmenica (PT)

Hàjvazova kūća (PT)

Hàjvāzova ògrada (HO)

Hàjvazove làzine (GZ)

Hàjvazove rùpe (PT)

Hàjvazovina (HU)

Halìluše (ĆG)

Hàrem (HU)

Héljića dōlina (HU)

Hèrceg (G)

Hèrcegovačkā Brèstica (NM)

Hèrcegovačkō grōblje (ŽU)

Hèrovine (GL)

Hînjā dōlina (HU)

Hládnicā na Grùdini (HU)

Hòrljā gláva (MR)

Hrîlj (NM)

Hûm (DBV, VI)

Húmac (GL, HU)

Hûmine (OS, VI)

Hûtōvkina čātrnja H (BD)

Hûtovskā gràdina (HU)

Hûtovskā vāla (HU)

Hûtovskī grād (HU)

I

Īgrište (HU, MO)

Īla (GL)

Īlīća čārdāk (HU)

Īlīća dōline (SR)

Īlīća gúvno (HU)

Īlīća òmeđine (SR)

Īlīća ògrād (HU)

Īlīća ográđe (HU)

Īlija (BR, VI)

Ilijáševe làzine (OS)

Īlijina dōlina (HU)

Īlijina glāvica (VI)

Īlijino břdo (BR)

Īlīn kùk (DU)

Īlīno Pòlje (NM)

Īlīrskō ràtište (HU)

Īn dōline (HU)

Ispod Čojèka (BR)

Ispod Gúvna (GD)

Ispod Sutùlija (G)

Ispòd Vrānoviçi (BR)

Ispod žúkvě (GŠ)

Ìstup (PT)

Ìvanini klânci (SR)

Ìvânkovića gúvno (DBV)

Ìvânkovića òmeđine (CE)

Ìvanov dô (DU)

Ìvanov strûg (DO)

Ìvanova nĵiva (HU)

Ìvi dòline (HU)

Ìvišića glâvica (HU)

Ìvišića džârdĭn (HU)

Ìvišića grâdina (HU)

Ìvišića lazètina (MR)

Ivòslavov bûnâr (G)

Iza Krivòdola (BR)

Izà Kučmâna (GD)

Ìza Kùka (ĆG)

Ìzba (NE)

Izbètina (SR)

Izbètine (VI)

Ìzdrovac (HO)

Između glâvicâ (RA)

Iznad Mâlòg klânca (G)

Iznad Pòtkùcâ (GD)

Iznad Toròvâ (GD)

Iznad Vèlikòg klânca (G)

Ìzrovak (GD)

Ìzvori H (GŠ)

Ìzvròce (NM)

J

Jâbuka (GŠ)

Jâbukovača (HU)

Jâgodnĭk (GZ, RA, ŽI, ŽU)

Jâgodnjâk (ŽU)

Jâkinovac (VI)

Jâkinòvci H (VI)

Jâma (BD, HU, OS)

Jâma nâ Pāvlovu klâncu (SR)

Jâma nâ Zborištu (DD)

Jâma ù Jazâvčevòj dòlini (DBV)

Jâma u Pištalima (PT)

Jambùtina H (HO, HU)

Jâmine (DBV, NM)

Jâнкуša (BD)

Jânjčeva vlâka (HO)

Jânjĭ strûg (DO)

Jânjića àvlija (HO)

Jânjića bûnâr H (HO)

Jânjića dócine (HO)

Jânjića grâbovine (HO)

Jânjića gròblje (HO)

Jânjića ògrada (HO)

Jânjića jâblân (HO)

Jânjića kùca (HO)

Jânjića rùpa (DU)

Jânjića rùpina (HO)

Jânjića ždrijélo (HO, ŽU)

Jânjilo (BD, DU, VI)

Jânjĭnčina (HU)

Jârâč kùk (BD, OS)

Jârâkuša H (NE)

Jârâkuše (NE)

Jârčev kùk (BR)

Jâruga (GŠ)

Jasènica H (DD, GZ)

Jâsenova dòlina (HU)

Jäsenovī brijêg (DBV)
Jäsle (CE)
Jáščevo kùcište (GL)
Jášmak (G)
Jäukovac H (VI)
Jävič H (G)
Jävišnice (G)
Jâz H (HU, VI)
Jävčeve dòline (DBV)
Jävavičina potpècina (DD)
Jäzina H (ĆG, NE, NM)
Jäzine H (DO)
Jažèvica (VI)
Jéjavica (VI)
Jélina dòlina (OS)
Jèzèrci H (HU)
Jéževa jãma (HU)
Ježèvić (HU)
Jòguničin dô (DU)
Jòguničina kùca (BR)
Jòvanov kùk (GL)
Jóvin tôr (GŠ)
Józè bünâr H (G)
Józića strûg (HU)
Józina làzina (NE)
Józina ògrada (BR)
Jòžepovo gúvno (ŽU)
Júkića ànšet (MR)
Júnovo gnijézdo (MR)
Júrjevo břdo (NM)
Júrkina dòlina (MR)
Júrkovića čàtrnja H (HO)
Júrkovića dô (HO)

Júrkovića gòmila (HU)
Júrkovića gròblje (HO, HU)
Júrkovića kòsa (HO)
Júrkovića kùca (HU)
Júrkovina (DD, HU, MR, RA, ŽU)
Júrkovine (DO)
Júrkuša (HU)
Jũžnã cèsta (HU)

K

Kabànuša (SR)
Káčenova rùpa (HO)
Káčina pècina (DU)
Kádar (PT)
Kàdijića ògrada (HU)
Kàlac H (BR)
Kalàuzova čàtrnja H (NE)
Kalàuzovina (HO)
Kalèbuše (HU)
Kalòpera (DZ)
Kalòperice (PŠ)
Kalop(e)rovići (DBV)
Kalòprskã glàvica (DBV)
Kàluže H (GL, HU, RA)
Kàlužine H (HO)
Kàma (GŠ)
Kàmenã glàvica (NM)
Kàmeni (HU)
Kàmenica H (DD, DZ, NM)
Kàmenica Plitara H (DD)
Kàmenica Rùkāv H (HO)
Kàmenica ù Mūrgovcu H (BD)
Kàmenica ù Ploči (HU)
Kàmenice (HU, NM, H VI)

Kàmenice pòd Čeplijěšom (OS)
Kàmēnje (HU)
Kànap (VI)
Kanàvō (BR)
Kantàrine (SR)
Kàočina H (CE)
Kàočine (SR)
Kàpa (DD, GL, PT)
Kàpavica H (BR, MR)
Kàpina (DZ, PT)
Kàporovina (G)
Kàpurinova dōlina (HO)
Kàpurovice (HU)
Kàračiča dō (DU)
Karàmenōvci (BR)
Kàrasovice (HU)
Kardàšuša (NM)
Kàrin vřt (RA)
Kàšinovo kùčište (GD)
Kàtića čàrnja H (BR)
Kàtića dō (HO)
Kàtića Dònjē ògrade (HO)
Kàtića gràbovina (HO)
Kàtića kùčište (RA)
Kàtića tōrovi (HO)
Kàtićevina (RA)
Katicušina čàrnja H (RA)
Kàtin dō (GZ, PT)
Kàtin stàn (HU)
Katùnište (PT, VI)
Kázina ògrada (DO)
Kéčin dō (DO)
Kéčina lōkva H (DO)

Kèrinovača (TU)
Kičīn (DD)
Kičīn iznad Gōrnjeg Drijéna (DD)
Kičīn mālī (DU)
Kičīn vèlikī (DU)
Kīševo (NM)
Kitínova čàrnja H (ĆG)
Kitinōvci (DO)
Klàčina (BR, VI)
Klàčnā òmeđina (DO)
Klánac (DU, GŠ, NM, VI)
Klánac kòd Babića kùcā (G)
Klânci (DO, G, NE, VI)
Klèk (GL, HU, NM)
Klèpica (GL)
Klijénak (DD, G, RA)
Kljème (VI)
Kljèn (HU)
Kljèn glàvica (HU)
Kljénak (GŠ, GZ, MR, PT)
Kljènište (DU)
Kljènové rùpe (HU)
Kljètina (GD, VI)
Kljètina iznad Gášpina Pòdmalokrna (G)
Knéžak (NM)
Knéžev dō/dōl (CE)
Knéževé òmeđine (ŽU)
Knéžic (DZ)
Kòbiljā (NM)
Kòbiljā gláva (GL)
Kòbranj Dō/Dōl (VI)
Kóca (HU)
Kod Čèlinē (BR)

Kod Debéljčeva dûba (HO)
Kòd Jamē (HU)
Kòd kãpjelē (HO)
Kòd klačinē (DU)
Kod Králjevē česvinē (HO)
Kòd krušākā (HO)
Kod plitarē (HO)
Kòd rûževē gòmilē (G)
Kod tòròvā (GŠ)
Kod zelènīkā (HO)
Kokòšara H (DU)
Kokošàruše (G)
Kokošinjáci (DBV)
Kòlac (HU)
Kòlāšne plòče (DBV)
Kòletavice (HU)
Kolòvođa (DO)
Kòmārna (DBV)
Komítova kùća (ĆG)
Kòmolj (CE, GŠ, HO, OS)
Kònculove kùće (G)
Kònculove pòjate (G)
Kòndžilo (HU)
Kònštār (NM)
Konjèvodov brijêg (HU)
Konjèvodov pònor H (HU)
Konjèvodova čàtrnja H (ĆG, HU)
Konjèvodova kùća (HU)
Konjèvodovi ográđi (HU)
Kònjskī pūt (GL)
Kònjskī strûg (ĆG)
Kònjskō (DZ)
Kòrita H (BR, DO, DU, NE)

Kòrnī dô (DBV)
Kornjātuša (DBV)
Korùntīna (NM)
Kòsa (CE, DBV, DO, GŠ, NM, RA, VI, ŽU)
Kòsa gòrnjā (G)
Kòse (BR, DBV)
Kòsec (DU)
Kosòri (GL)
Kòsorova glàvica (BD)
Kòšare (HU)
Košàrevića òmeđine (DZ)
Kòšćelov klánac (G)
Kòšćelova glàvica (BR, VI)
Kòšćelovac (DO)
Košćùrine (GŠ)
Kòšića glàvica (DBV, MO)
Kòštanova lãstva (HU)
Kotàrine (BR, ŽU)
Kòtlina (GL, HU)
Kotòràđe (HU)
Kováčev dô (DU, ŽU)
Kováčev klánac (ŽU)
Kováčeva ògrada (ŽU)
Kovjèca (GL)
Kòvraškā ùlica (G)
Kòvraškī bònār H (G)
Kozàrica (GL)
Kòžī klánac (GL)
Krāj (BD, VI)
Kràj lokvē (DU)
Krājnā dòlina
Krājnī brijêg (DBV)

Krâjnī vrh (G)
Králjev dô (ĆG)
Králjev kàmēn (G)
Králjev pištet H (ŽU)
Králjeva làzina (HO)
Králjeva vâla (G)
Králjeve pòdine (HO)
Králjevi tòrovi (G)
Králjića grèb (MO)
Krâvljī dòlac (HU)
Krč (PT, VI)
Krča (DBV)
Krčavine (GŠ)
Krčevina (BD, MO, NM)
Krčevine (BD, BR, CE, DO, DU, HO, MO, PT, VI)
Krči (BR, HU)
Krčine (HU)
Krčūnka (DBV)
Krèki (G)
Krèkljavica H (DU)
Krèkovi (G)
Krèkovica (G)
Kremènā glàvica (PT)
Kremènī dô (PT)
Krèpotina (NM)
Krèšića gròb (GL)
Krèšušina glàvica (HU)
Krèveti (BR, GL)
Krīlin grèb (HU)
Krīvā làzina (SR)
Krivača (GŠ)
Krīvē dòline (ŽI)

Krīvē nĭve (GD)
Krīvī dô (DO)
Krīvī kùk (BD)
Krivòdoli (BR)
Krîž (NE)
Krîž Bánjevica H (GD)
Krîžev brijêg (VI)
Krîžev křs (G)
Krîževac (DD, GL)
Křk gòmila (HU)
Křkarac (HU)
Křkavac (DBV)
Křmēci (NM)
Křmēkov čãrdãk (DD)
Křmēkov gròb (GZ)
Křnjica (GL)
Křnjino gúvno (GZ)
Křs (BR, GD)
Křstac (VI)
Křstače (GL)
Křstatī dúb (HU)
Křstàtice (RA)
Křstilo (DO)
Křš (HO)
Křša (MO)
Křši (DO)
Křšine (CE)
Křšnā ògrada (HU)
Křšnī zásek (OS)
Křštac (VI)
Křtina (VI)
Křtine (G, GL, VI)
Krùnatā gréda (GL)

Krušènica (NM)
Krùšev Dól/Dòl (VI)
Krùševa glàvica (GD)
Krùševica (BD)
Krùška (HU)
Krùškova dòlina (PT)
Krúškove dòline (CE)
Kùce u Stráni (GŠ)
Kucèrice (BR, VI)
Kucètina (SR)
Kucètine (BR, DO, DU, GL, MO, NE, RA, SR)
Kucètina Šìmrākā (BR)
Kùcine (DBV, GL)
Kùcišta (DD, GZ, HO, NM, RA)
Kùcišta u Grànicam (RA)
Kùcište (DU)
Kùjava (GL)
Kujùndžīca gúvno (BR)
Kùk (BD, BR, ČG, GŠ, MO, NE, PT, VI)
Kùk kod Šcénē (BD)
Kùk vráta (BD)
Kùka (G)
Kùkavica (HU)
Kùke (BD)
Kùkljic (HU)
Kùla (HU)
Kulášev klánac (ČG)
Kuláševe bàre (DU)
Kùlina (NM)
Kùlina kàmenica (HU)
Kulīšīca kāmēn (NM)
Kúnak (HU)

Kúnića dòline (GD)
Kúnō òsoje (GL)
Kúnjē dòline (GL)
Kùpinova jàma (GL, PŠ)
Kùpinova péc (NE)
Kùpinovac (PT)
Kùpinovača (HU)
Kùpinove pècine (ČG)
Kùpinovī dô (HU)
Kùpinovice (HU)
Kùpinjāk (DBV)
Kùpusina (RA, ŽU)
Kùpusine (ŽU)
Kùpusnā dòlina (BR)
Kûti H (VI)
Kútci (BD, BR, DBV)
Kùžnō gròblje (DZ, GZ, PŠ, RA)
Kvartijēr (DO, DU, MO)
L
Làbutovica H (GŠ)
Làđa (DO, GŠ)
Lànište (PT)
Làstva (BD, GŠ, HU, SR)
Làstva Glàvica (BD)
Làstve (PT, SR)
Làtīnčina dòlina (DD)
Làtīnskā kàmenica H (ŽU)
Làtīnskī pût (HO, ŽU)
Lavòtuše/Lovòtuše (G)
Lâz (PŠ)
Lazáreviça gròb (RA)
Lazéljak (BD)
Làzēljka (MO)

Lazètina (BD, ĆG, DU, G, GŠ, HO, HU, MO, SR, VI)

Lazètine (G, NE, NM, RA, SR)

Làzina (DO, GŠ, VI)

Làzinak (NM)

Làzine (BD, GL, HU, SR)

Làzine ù Prisoju (HO)

Lèćevišta (HO)

Lèdine (DBV)

Ledínjak (DU, G)

Lepìrušina glàvica (MO)

Lésića nĵiva (GR)

Lèšārnica (HO)

Lètve (DD, NM)

Lèženića gròblje (NM)

Líca (DD)

Líce (BR, DD, DU, G, HU)

Lîčkā nĵiva (BD)

Lîdžōvci (DBV)

Lîpov dô (HU)

Lîsac (GL)

Lîsina (HU)

Lîsina pècina (HU)

Lîsoja (DU, G)

Lîšac (VI)

Lîšća (DZ, GZ, PT, ŽU)

Lišnjāčina (DBV)

Lîtica (RA)

Lîzdākovina (NE)

Lòjpuri (GŠ)

Lòjpurova gràdina (CE)

Lòkrmica (GŠ)

Lòkva H (DU, GL, GŠ, HO, HU, MO, OS, SR)

Lòkva pòd Ćetovićem H (DO)

Lòkva pod Vrmcem H (BD)

Lòkva Sèlišnica H (GL)

Lòkva Vřba H (MO)

Lòkva Zelènikovac H (DZ)

Lòkva Žùkovicā H (ŽU)

Lòkve H (G, HO, HU)

Lokvètine (HU)

Lokvètine H (MO)

Lòkvica dōlina (< *lokvica* 'mala lokva'; GD)

Lòkvice H (BR, HU, PT, VI)

Lolòtuša (BD)

Lòm (HU, VI)

Lòpaćice (GŠ)

Lòpata (BR, HO, HU, NE, NM, VI)

Lòpate (DBV, G, GL)

Lòvora (DU)

Lovòrike H (VI)

Lòvōrnā gòmila (ĆG)

Lòvōrnī dōlac (MO)

Lòvōrnice (NM)

Lovrèkovac (BD)

Lòvrića zàgradac (NM)

Lòvrina počivala (DBV)

Lòvruša (PT)

Lòzova pècina (HU)

Lòzova rùpa (HU)

Lòžište (HU)

Lùbārda (HU)

Lùčica (BR, GŠ)

Lùčila (HO)

Lùčina (GŠ, VI)

Lûg (VI)

Lúka (VI)

Lùkavac (MR)

Lúke (DZ, VI)

Lûkin dólac (PŠ)

Lûkina njîva (HU)

Lùkoć (BD)

Lùšac H (VI)

Lùšnice (G)

LJ

Ljaničište (HU)

Ljaniċ (DZ, NM)

Ljèljen (HU)

Ljùbetenice (HU)

Ljùbica (NM)

Ljûbov dô H (PT)

Ljùbuša H (DD)

Ljùčica (BR)

Ljúštevac (HU, MR)

Ljûti (HO, HU)

Ljûtī gr̃m (G)

Ljûtī pòtok (NM)

M

Mácina plđča (GD)

Máčare (PT)

Máčijā glàvica (BR, PT)

Máčkova ljût (NM)

Mālā bātina (NM)

Mālā cèsta (G)

Mālā čàtrnja (BR, DZ, RA, SR)

Mālā dòlina (HU, VI)

Mālā dùbrava (ĆG, HU)

Mālā glàvica (HU)

Mālā gòmila (HO, ŽU)

Mālā gràdina (BR, CE, GL, HU, NM)

Mālā gréda (SR)

Mālā kóca (HU)

Mālā krùška (HU)

Mālā làzina (NM)

Mālā Masláceva gòmila (DO)

Mālā Nèmanica H (OS)

Mālā ògrada (MO)

Mālā pèc (BR, ĆG)

Mālā pècina (RA)

Mālā tòrina (MR)

Mālā Vârda (VI)

Mālā Vinidža (RA)

Mālā vráta (HU)

Mālā Žàba (CE, DBV, VI)

Mālē Obòdine (SR)

Mālē poljàne (PŠ)

Mālē stijène (G)

Mālē tvrđine (G)

Mālī brežúljak (VI)

Mālī čèlċn (VI)

Mālī dô (OS)

Mālī dô kòd jamē (OS)

Mālī Dòlovi (ĆG)

Mālī grâd (DO)

Mālī grèb (HU)

Mālī Hûm (DBV)

Mālī Jáz (HU)

Mālī Kičċn (G)

Mālī klánac (G, HU)

Mālī Králjev dô (G)
Mālī krůševac (GD),
Mālī kůk (VI)
Mālī Kůk vráta (BD)
Mālī lůkavac H (VI)
Mālī Metèriz (NM)
Mālī Mìtrovac (G)
Mālī Můrgovac (BD)
Mālī Obšiváček kůk (VI)
Mālī Orlòvíc (HU)
Mālī òštrovac (DO)
Mālī Ôtok (DBV)
Mālī Pòretak (DBV)
Mālī strànjik (G)
Mālī strůg (NE)
Mālī škòlj (NM)
Mālī Tròvor (DO)
Mālī vrh (GD)
Mālī vřt (BD)
Málića/Mátića čatrnjètina H (BR)
Mālò Ìlino břdo (BR)
Mālò plàndište (DU)
Màlokřn (BR, G)
Màljkovina (HU)
Màljurića gràdina (NM)
Màljva (BD)
Màndića dòline (ŽU)
Màndića kùcište (RA)
Mandràpa (GŠ)
Màngičā kùće (SR)
Mànjkove vřtine (HU)
Mànjković lazètina (HU)
Màrcřinkovi sàladžovi (GL)

Màrcřinkovo břdo (GL)
Màričin vř H (GŠ)
Marijánov vřt (BD)
Màrjića glàvica (HU)
Màrin vijénac (NM, VI)
Màrina glàvica (GL)
Màrino òsoje (DU)
Màrkešića čàrdāk (HO)
Màrkešića lòkve H (HO)
Màrkešića vára (HO)
Markíćeva vřnogradina (HO)
Màrkov dòlac (PŠ)
Màrkove tòr (G)
Màrkove dòline (DBV)
Màrković gůvno (HU)
Màrtića gròblje (DZ)
Màrtića gůvna (DZ)
Màrtića ògrade (DZ, HU)
Màrtića ùzglāvci (HU)
Màrtin stān (BR)
Màrtinov cěr (HO)
Màrtinov křš (HO)
Màrtinova čàtrnja (PŠ)
Màrtuša (GŠ)
Màrtuše (MR, PT)
Masláćevi dòlovi (HU)
Masláćevina (HU)
Masláćevo břdo (SR)
Masláci (GŠ)
Màšljěvčine (SR)
Màtanov bùnār H (G)
Màtanov grèb (HU)
Màtanov gròb (MR)

Màtanova nĵĭva (DD)
Màtijin pòd (HU)
Màtijin vĭnogrād (HU)
Màtijine làzine (HU)
Matòruga (GL)
Màtica H (DBV, VI)
Màtičkā jàma (VI)
Màtića bŕdo (OS)
Màtića brijêg (G)
Màtića dô prèd Valòm (OS)
Màtića dòlina (HO)
Màtića kàmenice (BD)
Màtića kŕs (BR, G)
Màtića nĵĭva pòd Poljem (OS)
Màtića pòlje (OS)
Màtijina prĭgračina (GŠ)
Màtin làzina (HU)
Màtkova glàvica (DU)
Mátove bjèljave (GD)
Mečèniĭk (NM)
Méčila (BR)
Méčilo (HU)
Mèčinak (NM)
Mèčĭnci (NM)
Medárevine (VI)
Medárov dô (GŠ)
Médića gràbovine (GŠ)
Médića vrbe (GŠ)
Médići (GŠ)
Mèđa (GŠ)
Mèded (GR)
Mè(đe)ďā gláva (ĆG)
Mèdedĭ brijêg (BR)

Mèdedĭ dòlac (PŠ)
Mèdica (HU, TU)
Mèďine (DD, DO, GD, PT)
Među njive (HO)
Međubrđe (BD, MO)
Međuglávica (DO)
Međugòmile (DU, VI)
Mèđugòrje (BR, GL, HO)
Međugrāde (MR)
Međukuke (BD)
Međuòštròvci (DO)
Međuputnice (MR)
Međustrüge (DBV)
Međuvrätine (BD)
Međuvŕti (BD)
Mèhmedove lazètine (GL)
Mèjdān (GL)
Mèkā dòlina (GD, HU)
Mèkĭ pòd (HO, MR)
Mènali (GŠ)
Mènalov mŕgĭnj (CE, SR)
Mènalove òmeďine (CE)
Mènalovo gròblje (CE)
Mèrani (GL)
Merdžánove kùće (GŠ)
Mètāljka (GŠ)
Metèriz (GL, HU, NM)
Metĭljavĭ dô (BD)
Mètulja (DZ, GZ, HU)
Mètuša (GL)
Mĭćina kùća (HO)
Mihājlovića plitare (GD)
Mihića pòlje (G)

Mihočeviča kùčičšte (DD)
Mijājlica (DBV)
Mijatov brijêg (VI)
Mijātovića dòlina (DD)
Mijića pòlje (G)
Mijića pònor (G)
Mijin dô (HO)
Milan kùk (GL)
Milānov dô (G)
Milanovo kùčičšte (GZ)
Miletina dòlina (DU)
Milētuša (HU)
Milina (BD)
Milina grādina (HO, PT)
Milina gréda (PT)
Milišev tôr (DO)
Miliševo kùčičšte (GD)
Milišića péc (PT)
Milišin dô (DO)
Milišteva vòda H (GD)
Milkina dóla (GŠ)
Milòbračē njīve (HO)
Miloševiča grèb (GŠ)
Miljēvčina njīva (DD)
Miljovača (G)
Mirina (BR, NM)
Mirkov stòlac (VI)
Misàrice (GL)
Miskā glāvica (NM)
Mislina H (DBV, VI)
Misnē plòče (DO, MO)
Mišin dô (MR)
Mišina ògrada (DO, HU)

Mišine plòče (DO)
Mískovića ògrada (HU)
Mškovo bŕdo (GŠ)
Mítrin grèb (GŠ)
Mítrov grèb (BR)
Mlādina (NE)
Mlinčina (GŠ)
Mlīništa (CE)
Mlīnište (VI)
Mljèčērnīk (NM)
Mòčilo H (DU, HO, HU)
Mõčišta (HU)
Mòdrī vīr H (DBV)
Mõjića čārdāk (BR)
Mõjića rūpa (BR)
Mõkoš (BD)
Mòkrī dô (HO, PT)
Mõra (DU)
Mòstina (BR)
Mòstine (GL)
Mõševskā grādina (MO)
Mõševskò pòlje (MO)
Mrāmōrkina kòševina (HO)
Mŕdalove stāje (DD)
Mŕkē plòče (HU)
Mrkòčev dô (OS)
Mrkòjuša (PT)
Mŕšin dô (SR)
Mŕšina njīva (SR)
Mŕvīc òsoje (HU)
Mŕž ždrijélo (HU)
Mùcalova lāstva (HU)
Mùkšaj (BR)

Múlčevina (MO)

Mùline (DU)

Munàra (VI)

Mûrgovac (BD)

Mûrnī dō/dòl (VI)

Mûrtinjāk (HU)

Mùsēlj (HU)

Mùstapića čàtrnja (HU)

Mùstapića kućèrica (HU)

Mùstapića làzina (HU)

Mùstapića rámpa (HU)

Mùstapića ùzglāvci (HU)

Mûžev dō (MO)

N

Na Čojèku (BR)

Na Gázu (GŠ)

Na Gùvnini (NM)

Na krčima (DBV)

Na kùtcima (BD)

Na pòdini Radòjuša (HO)

Na Premètači (BR)

Nà strāži (GŠ)

Nà vrh dōla (BD)

Nad vòlijòkòm ždrijélo (HO)

Nàdgājnice (G)

Nadgarášak (HO)

Nadgòmila (HO, MO)

Nadgòmìlje (DZ)

Nàdgrebnice (MO)

Nadlazètina (BD)

Nàdzòrnìštvo (HU)

Nàgudolje (DU)

Nàklo H (RA)

Nàmetak (GŠ)

Nàpěc (BR)

Nàplavak H (DU)

Nàplavi (BR)

Nàpogléd (CE)

Nàtkuće (NE)

Natpúti (BR)

Navíjala (DO, G, HU)

Navíjala više Žûpanj dōla (G)

Navr̀tljika (CE)

Nèbòjša (VI)

Nèbùjšnìk H (VI)

Nedijéla (HU)

Nèkodān (DU)

Nèljetòvlje (NM)

Nèmanica (H-CE, OS)

Nepòkoje (DU, HO)

Nèrāde (NE)

Nerèzine (DO)

Nèštenìk (HU)

Nèum Cèntar (NM)

Nèumskò pòlje (NM)

Nèviden (MO)

Nèvolja H (RA)

Nijémčev gròb (DZ)

Nijémčev vřt (GL)

Nìkića dō (GD)

Nìkina čàtrnja (SR)

Nikòlètića kùće (DBV)

Nikòlètića v̀nogrād (DBV)

Nìkolina ògrada (CE)

Nìn (HU)

Niz Òsoje (GD)

Nòga (DBV, G, VI)

Nòkovića br̃do (HU)

Nòkovića dô (HU)

Nòkovića kr̃č (HU)

Nòkovića kùća (BR)

Nòkuša (BR)

Nòvā ògrada (DO)

Nòvā vòda (GD)

Nòvakovića ljànĭk (ŽU)

Nòvākovo kùćište (RA)

Novàkuša (DBV, RA - H)

Nòvĭ vr̃ti (HO)

Nòvō gròblje (DD)

Nòvō gròblje ù ogradi (DD)

Nòvō násēlje (DBV)

Nuglènice (DO, G)

Núgli (NM)

Núgō (DO, VI)

Núgō vāla (BR)

NJ

Njávriño jànĭjilo (HU)

Njĭva (G)

Njĭva ispòd Kovragē (G)

Njĭva pòd Galovići (OS)

Njĭve (NM, SR)

Njivètina (HU, NM)

Njivètine (ĆG, NE, NM)

Njĭvica (BD)

Njĭvice (NM)

O

Òbādov čàrdāk (PT)

Òbādov grēb (MO)

Òbālĭenĭ kāmēn (G)

Òber (DO, GL, ŽU)

Òbjedovište (G)

Òblā glāvica (DU)

Òblĭ vr̃h (NM)

Òblić (GD)

Òblĭć H (DD, DU)

Òblĭk (NM, PT)

Òbodi (NM)

Òbòdina (ĆG, GL, HU, NM, PT, RA, VI)

Òbòdine (G, SR)

Òbor (G, HO, MO)

Òbori (DD)

Òbòrina (BR, DBV, G, VI)

Òborine (GL)

Òborišta (HO)

Òbrādova tòrina (BR)

Òbrašin dô (BD)

Òbrtanj (OS)

Obrvànica (BD, NM)

Obrvànova dòlina (BD)

Obšiváček kùk (VI)

Obšiváčekva glāvica (VI)

Obšiváčekva Glāvica (VI)

Obšiváčekvo Gúvno (VI)

Obšiváčekvo vrèlo H (VI)

Obšiváči (VI)

Òbzida (HO)

Od Ímotičē grànica (G),

Odžàmuša (GŠ)

Ògōjci (G)

Ògrada (DZ, G, GŠ)

Ògrada pod cèstōm (G)

Ògrade (BD, BR, DD, DO, NE, NM, ŽU)

Ògrade ispòd gròblja (MO)
 Ògrade pòd Pašekòm (G)
 Ògradica (HU)
 Ògradice (G)
 Ògrāđ (DBV)
 Ògudov dô (GL)
 Òkladci (G)
 Òkladnica (HU)
 Òklaka (G)
 Òkrajak (DU, OS, VI)
 Òkrājci (DO)
 Òkrūglā dòlina (HU)
 Òkrūglā zelènika (SR)
 Okrugláši (HU)
 Òkrūglē kàmenice H (DU)
 Okrùglica (CE, DU, GL, HU, NE, SR, VI)
 Okrùglice (BR, DO)
 Ománov ògrāđ (HU)
 Òmeđine (DD, DZ, G, GL, MR)
 Òmřklā vlāka (OS)
 Opàljike (DBV, NE)
 Òpasānā dùbrava (GL)
 Òpatak (G)
 Òpcénē dòline (DU)
 Òpcenskī klánac (DU)
 Òplet ùlica (GL)
 Òpletnā dòlina (HU)
 Òprši (VI)
 Òpūce (NM, PT)
 Òrah (DZ)
 Òrahov dô (G)
 Òrašina (VI)
 Òrāšje (MO)

Òraškā glàvica (MO)
 Òraškā lúka (DBV, GŠ)
 Òrašnica (G)
 Òrav (GŠ)
 Òrid (G)
 Òrlić (DO)
 Òrlov kùk (GŠ, HU)
 Òrlovac (NE)
 Òrlòvić (HU)
 Òrlòvići (BR)
 Òrmān (DZ)
 Òrō (DBV)
 Òrō kùk (DBV, VI)
 Òskruše (HU)
 Òskrūšnica (OS)
 Òskrūšnice (DO)
 Òsoje (BD, DU, DZ, GD, GL, GŠ, HO, HU, NM, PT, VI)
 Òsojice (PŠ)
 Òsōjnīk (NM)
 Òsredak (HO)
 Òsrèdnjāk (BD, ĆG)
 Òsretak (DBV)
 Òstrukānj (HU)
 Òšečenā dùbrava (PT)
 Òšečenica (DD)
 Òšēk (HU)
 Òštrā gláva (SR)
 Òštrā glàvica (DBV, DU, HO)
 Òštrikovice (HU, MR)
 Òštrō (GR)
 Òštrovac (DO, OS)
 Òštrōvce (DBV)

Ötanjskī dðlovi (DD, GD)

Òtok (DBV, DZ)

Övcā pēc (BR)

Ovčārev dō (CE)

P

Pādališta (HU, PT)

Pādalište (DU)

Pájina bāvča (GŠ)

Pàkluša (GZ)

Pàlučkova dòlina (BD)

Pàljike (GŠ)

Pànduša (NM)

Pápčev grēb (G)

Pàpučinōvci (G)

Parādžik (DU)

Pārākovina (GŠ)

Pārbenice (VI)

Pārile (GŠ)

Pās (DU)

Pàsac (DO)

Pàsāna dūbrava (HU)

Pàsine (DD, HU)

Pàsāk (G)

Pàsē jāme (ĆG)

Pàšeka (G)

Pàšića dūbrava (ĆG)

Pàškula (GŠ)

Pāvina làzina (HU)

Pāvino podlòkāvlje (BD)

Pàvišin čàrdāk (HU)

Pàvišin pjèšivac (HU)

Pàvišina kóca (HU)

Pāvlovača (GŠ)

Pāvlovī klánac (SR)

Pāvlovića břdo (ŽU)

Pàvluša (GŠ)

Pàzār glāvica (HO)

Pažínova kùća (GL)

Pèče (DD)

Pècina (CE, G, GŠ, RA)

Pècina meðu Šcénam (DO)

Pècina na Cilju (ĆG)

Pèc u Mèdedōj glāvi (ĆG)

Pècina u Šánjića plōčam (BD)

Pècine (RA)

Pèlinova glāvica (DBV)

Pèljuguše (GL, HU)

Pènala (HU)

Périća àvlija (DU)

Périća čàtrnja (DU)

Périća kùće (DU)

Perìcušina dòlina (HO)

Pèrijin pònor (HU)

Périna lazètina (HU)

Pérkin kāmēn (G)

Pèrletina glāvičica (VI)

Pét(r)njē břdo (DU, G)

Pètrov dō (HU)

Pètrova njīva (HU)

Pètrovača (DD)

Pijésak (BR, DBV, DO)

Pijéskovine (BR)

Pīk (DO)

Pilícara (HU)

Pìrijin kùk (GL)

Pīruša (HU)

Pìrušìn klánac (HU)
Pìsānā plòča (BR)
Píštala (PT)
Pištalina H (BD)
Pištaline H (G)
Pištet H (DO, DU, DZ, G, GL, OS, RA, SR)
Pištèta H (SR)
Pītina nĵīva (GŠ)
Pitòmina (GŠ)
Pívnicā (HU)
Pívničine (HU)
Pīžul (BR)
Pjèščānice (G, HO)
Pjèščātā (NM)
Pjèščine (BR)
Pjèščinice (GD)
Pjèšivac (HU)
Plāmnĵāk (HO)
Plāndište (ĆG)
Plāne (VI)
Plānikova gréda (HU)
Plānjak (HO, PT)
Plátno (PŠ)
Plāzālĵka (GL, PŠ)
Plāzić gòmila (HU)
Plèca (RA)
Plèce (DD, HU)
Plècića pòljutak (HU)
Plemènitē dòline (RA)
Plemènitō bŕdo (RA)
Plītara H (HU, MO)
Plītārčine H (DD)

Plītare H (ĆG, DU, HU)
Plitóze (BR)
Plòča (DU, HU, VI)
Plòče (GD)
Pločètine (GŠ)
Plòčina glāvica (VI)
Plòčnō bŕdo (ŽI)
Plòčnō gúvno (MO, RA)
Plôt (VI)
Plūžine (DD, G)
Pòčētnica (G)
Počivala (BR, DBV, ŽU)
Pòd (DO, NM, PT)
Pòd Bajića gràbom (G)
Pod Bràdatōm (G)
Pòd Cŕnī vŕh (DU)
Pòd dō (ĆG, MO)
Pod dùpčić (DO)
Pòd Glīmčem (G)
Pod Grédōm (G)
Pod Grljkom (OS)
Pòd kamenīm vŕtlom (PT)
Pod kòščelōm (DBV)
Pòd kruškōm (BD)
Pod lòkōjnicam H (ŽU)
Pòd lokvōm dòlina (DU)
Pod mèdōm (G)
Pòd pločam (DU)
Pòd pločōm (G)
Pòd pojatam (BD)
Pòd Prāšnōm glāvicōm (HO)
Pod stijénama (HU)
Pòd Vrtlima (VI)

Pòdastaje (DBV)
Podbalìcuše (GŠ)
Pòdbōr (DBV)
Pòbrđa (G)
Pòdbrežnice (BR, GL)
Pòdbrijēg (ĆG)
Pòdbrijēst (G)
Pòdbročište (DU)
Pòdčatrnja (DO)
Pòdelje (VI)
Pòdgāče (HO)
Pòdgājnice (G)
Podglàvica (CE)
Podgràdīnje (GL)
Pòdgrebnice (DU, G)
Podgrlìc (OS, VI)
Pòdine (BR, DO, DZ, GL, GZ, HO, NM, SR, VI)
Pòdjarište (HO)
Pòdnice (G)
Pòdlokāvlje (BD, MO)
Podlòkōjnica (DU)
Pòdlokva (BD, G)
Pòdlokve (DO)
Podlòpata (HO)
Podlovrékovac (BD)
Pòdmalokrn (G)
Pòdmama (ŽI)
Pòdmasline (DO, DU)
Pòdmečē plòče (G)
Pòdmūrgovac (BD)
Pòdōlje (BR, CE, HU, NM, SR)
Podòrāšnice (MO)

Podorlòvíc (HU)
Podòsoje (BD, BR)
Podòsōjnica (DU)
Podòskoruša (DO)
Pòdošnica (DBV)
Pòdovi (ĆG, DD, G, HU, NE)
Pòdradēškā (NM)
Podrāzdōlje (G)
Podrāžište (BD)
Pòdrēp (GŠ)
Pòdrōsavice (G)
Podrùpina (HO)
Pòdsmokve (DU, NE)
Pòdstrūg (ŽU)
Pòdsvid (G)
Podùbōjnica (DO)
Podùhor (CE)
Pòdulice (ĆG, DO)
Podùmac (DO)
Pòdvoda (DO)
Pòdvode (NM)
Pòdvōr (DU)
Pòdvori (BR, ĆG, DBV, DO, G)
Pòdvorišta (DU)
Pòdvōrje ispòd cřkvē (MO)
Pòdvōrnice (DU, DZ, GZ, HO)
Pòdvranjak (DU),
Pòdzida (ŽU)
Pòdžablje (G)
Pògladovina (GŠ)
Pòglēd (CE)
Pògorac (HU)
Pogòrjelac (GL)

Pòjate (BD, DZ)
Pòjila H (NE)
Pòklānci (NE)
Pòklānce (HO)
Pòkrētov tōr (HO)
Pòlača (NM)
Pòle (GŠ)
Pòlivprav (GD)
Pòlogoša H (DBV, GŠ)
Pòlja (NM)
Pòljane (DBV, DU, GL)
Pòljanova tòrina (BR)
Pòlje (DBV, MO, OS)
Pòljutci (HU)
Pònikva (GL, HU)
Pònor (PT)
Pònorine (DBV)
Pònōrnice (BR, HU)
Pònta (VI)
Pònta Dōnjēg Klèka (NM)
Pònta Lòpatē (NM)
Popàdije (DBV)
Pòpina (GŠ)
Pòpiškov dōlac (PŠ)
Pòpjetnice (G)
Pòpova kùća (VI)
Pòpovice (GL)
Pòpovića dō (DBV)
Pòpova gòmila (DBV)
Pòprātnī dō (DU)
Pòratak (G, SR)
Pòretak (DBV, VI)
Pòsrednica (G)

Postòlīče (VI)
Postijénjak (G)
Pòstranjice (G)
Pòstražište (G)
Pòšta (GZ, RA)
Pòtijēsni klānac (G, NM)
Pothúmac (DO)
Pòtkapine (ĆG)
Potkotlīnjače (HU)
Pòtkrājnice (G, NE)
Potkrīževac (GD)
Pòtkuća (DU, HU)
Pòtkuće (GD)
Pòtoci (G)
Potòčine (NM)
Pòtok (G, GŠ)
Potpàsac (DO)
Pòtpećak (HU)
Potpècina (DD, OS, SR)
Potpècina u Bájíća vāli (ĆG)
Potpècina ù Velikōm kùku (BD)
Potpècine (ĆG)
Pòtplīće (CE)
Pòtpod (DO)
Potpòdine (G)
Pòtpolja (BD)
Potprisoje (HO)
Pòtpūt (HU)
Potřkos (DU)
Pòvjenac (GD)
Pòvršlje (DBV, NE)
Pozìduša (SR)
Pozìduše (SR)

Präg (G, HU)
Präškā glāvica (DBV)
Prätīlje (GD)
Prčkove lõkve H (HO)
Prčkovine (G)
Prčkovo òsoje (HO)
Prčkušina gòmila (HU)
Prćinov kùk (GŠ)
Prèbiševice (HU)
Prècelj (MR)
Prèdrtī dō (DD)
Prèdrtine (G)
Predvřmac (BD)
Prègrāđenā gòmila (NE)
Prègrādevina (HU)
Prèizbine (GŠ)
Premètača (BR)
Prénslo (ĆG, NE, SR, ŽU)
Prèorac (BR)
Prèslāde (BD)
Prèslo (VI)
Prètpēc (BR)
Prèvalica (HU)
Prèvaličkā glāvica (HU)
Prèvišića domácevina (PŠ)
Prèvišića grādina (PŠ)
Prèvišića gréda (PŠ)
Prèvišića tòrina (HU)
Prèvorac (HO)
Prèzidānā gòmila (BD, DO, NE)
Pribilovača (VI)
Pribiskove ljûti (HU)
Pribojac (VI)

Pribōjci (DBV)
Prìgraçine (G, GL, GŠ)
Prìgradak (DO, HO, NM)
Prijêkā lăstva (HU)
Prijéponice (GL)
Prijêspa H (HU)
Prijేశac (MO)
Prijévor (DU, HU, ŽU)
Prijévorac (PT)
Prijévorskā glāvica (HU)
Priljepak (VI)
Prìoračine (SR)
Prìpećak (BR)
Prìsoje (CE, DBV, DD, GL, HO, HU, PŠ, SR, ŽU)
Pršeka (HU, PŠ)
Prkaćínova kùća (HU)
Prkaćínova ògrada (GL)
Prkaćínovina (NM)
Prknjezovo gnijézdo (GŠ)
Prlo (DBV)
Pròcijēp (DBV, DU, SR)
Pròdō (BR, CE, GD, HU, RA)
Pròdōca (HU)
Pròkos (DU)
Pròsine (ĆG, NE)
Provàlije (NM)
Prôvića vřt (MO)
Prũnjak H (VI)
Pũč H (VI)
Pũč na Lùčilima H (HO)
Pũčē břdo (GD)
Pũčevi (GL)

Pûljeva glàvica (VI)

Pût sòli (ŽU)

Pût uz Glàvicu (HU)

Pùtačina (ĆG)

Pùtičin čãrdãk (PT)

Pùtičina dòlina (HO)

Pùtičina kùca (G)

Pùtičina mèda (G)

Pùtimer dô (DD)

R

Rãbljã nřiva (NM)

Rãdëž (NM)

Rãdežino pòlje (NM)

Rãdića dô (GL)

Rãdića dòlina (HU)

Rãdića gúvno (HO)

Rãdilova dùbrava (GL)

Rãdina nřiva (HU)

Rãdime (VI)

Rãdiševa glàvica (NM)

Radòbolja (GD)

Radòjuše (HO)

Radò(l)juša (ŽU)

Rãdošlje (GL)

Rãdova tòrina (G)

Radòvača (MR)

Rãdovãn dô (GZ)

Rãdovãn kùcište (DZ)

Rãdovãn ždrijélo (HU)

Rãdovãnj dô (DD)

Rãdovanj vlãka (GD)

Radòvçuša (HU)

Rãdovlasi (DU)

Rãduljevica (HU)

Ragúžev jãblãn (HO)

Ragúževa kućerica (PŠ)

Ragúževa lãzina (HO)

Rãičev dô (HU)

Rãičev klãnac (HU)

Rãičeva Brèstica (NM)

Rãičeva glàvica (HO)

Rãičeva ògrada (GŠ)

Rãičeva strãna (G)

Rãičeva tòrina (BR)

Rãičeve klãčine (HU)

Rãičevine (G)

Rãjčevića ogrãde (HU)

Rãkalovac (DBV)

Rãlice (PT)

Rãmina kùca (DO)

Rãnčeve dòline (GD)

Rãpanj kùcište (MR)

Rãpe (CE, ŽU)

Rãpine (DZ)

Rãsadnjãk (HO)

Rãskrižje (NM)

Rãskrsnice (CE, VI)

Rãskršnice (ĆG)

Rãsõ (HU)

Rãsoja (MR)

Rãsoje (DBV)

Rãsoka (HU)

Rãsove (BD)

Rãsovi (BR)

Rãstĩ dòlac (NE)

Rãstina (SR)

Rástovī pòd (SR)
Rástovice (BR)
Rášanjskā ògrada (HU)
Rāševíci (HU)
Ràvānje (NM)
Râvnā glāvica (PT)
Ràvnā líšća (HO)
Râvnā vláka (SR)
Ràvnā Žàba (MR)
Râvni (BR, PT)
Râvnē làzine (BD)
Ràvnē skùdòjnice (G)
Ràvnī dō (BR, GZ, PT, RA)
Ràvnī pòdi (HO)
Ràvnī strûg (BR)
Rázbōjne (GL, HU, MO)
Rázdōlje (BR, CE, DO)
Raznàci (NM)
Rázūšje (HU, PŠ)
Rázūšlje (PT)
Ràžište (BD)
Rážuš (HO)
Řđavac dō (DU, ŽI)
Rédžino Pòlje (NM)
Rèljinovac (VI)
Rêp (GŠ, NM)
Rèpešina pròdō (CE)
Rèpešino gúvno (CE)
Rèpišta (DU, HO, HU)
Rèpište (BD, DO, GŠ)
Rîdā pēc (ĆG)
Rîdica (< *riđica* 'vrsta crvenkaste zemlje';
 GD, ŽU)

Rístin grèb (GŠ)
Rístina rùpa (HU)
Rišćanskā glāvica (HU)
Rivènica H (SR, ŽU)
Rìvina H (G)
Rìvine H (HU)
Robòvina (VI)
Ròčnā gòmila (PT)
Rôdin dō (DO)
Rôdinov dō (DBV)
Ròdinja (G)
Rógonjića obòdina (GL)
Rogòpaša (NM)
Rògovi (CE, MR)
Rómin grèb (PT)
Rônda (GL, PŠ)
Rôsava H (G)
Rósin(ov)a dòlina (DBV)
Ròsnē dòline (GL)
Ròstī dō (GL)
Ròvić (G)
Rúda planina (BD)
Rúdin dō (NM)
Rùdina (NM)
Rùdine (NM)
Rúdnīk (DBV)
Rùdenjā glāvica (GD)
Rùgavā glāvica (DZ)
Rûjevo gúvno (MR)
Rukávi na Pjèšćinam (GD)
Rùpa (BD, OS)
Rùpača (HU)
Rùpe (CE, DD, DO, GL, HU, VI)

Rùpine (G)
Rùskī pût (GŠ)
Rûšce (G)
Rúštica (GZ, HO, HU)
Rúžina kućèrica (HU)
Rúžine dòline (CE)
Rúžine Njìve/Rúžnē Njìve (VI)
Rúžino bŕdo (HU)
Rùžinōvci (G)
Rúžinovići (G)
Řžanište (HU)

S

Sàbljāk (NM)
Sačìvine dòline (GD)
Sačìvište (BD, DO, DU)
Sàlātin klānac (G)
Sàlātovina (HO)
Samògrad (GŠ, TU)
Samògradi (G)
Sánkovići (DBV)
Sánkovo rásoje (DBV)
Sàнкуša (HU)
Sápavica (DBV)
Saràjinovac H (G)
Sávin kùk (GŠ)
Sávina jàma (GŠ)
Sèdlo (DD, GL, HU)
Selèništa (G)
Sèlišta (DZ, GL)
Sèlište (DU, HO)
Sèlo (DBV, HU)
Sèntiça bunnār (G)
Sìline (HU)

Sînj kùk (HU)
Sènjāl (DBV)
Sènjaninov gròb (HO)
Sijêčje (HU)
Sijêrnō (VI)
Sìkimiça ògrada (G)
Sìlaličeva làzina (BD)
Sìljevac (HO, RA, ŽU)
Sìmatova Glàvica (DBV)
Sìmin dô (GŠ)
Sîrnā gòmila (GŠ)
Sjèča (HU)
Sjègotîn (VI)
Skàkavica (VI)
Skóçino gròblje (GZ)
Skòrišina pèc (ĆG)
Skrétnica (HU)
Skudiònice (DU, G)
Skùdōjnica (DU)
Slàđen H (BD, MO)
Slàmišta (HO, ŽU)
Slāvina H (GD)
Slâvkov dô (HU)
Slâvkova ljubetènica (HU)
Slâvkovo bŕdo (HU)
Slivètine (DBV)
Slîvno H (GD)
Smùcalica (DZ)
Smjètlište (HU)
Smòkovac (DU)
Smòkovica (GŠ)
Smòkōvci (G)
Smokvètine (G, NM)

<i>Smrdènjāk</i> (GŠ)	<i>Srèdnjī vrh</i> (G)
<i>Smrdljike</i> (DZ)	<i>Srèdomīr</i> (DO)
<i>Smrduša</i> (GL)	<i>Srijéda</i> (HU)
<i>Smrèčārje</i> (DBV)	<i>Stāja</i> (ŽU)
<i>Smrèkov kùk</i> (GŠ)	<i>Stàje</i> (DBV)
<i>Smrèkova dùbrava</i> (DU)	<i>Stajètine</i> (DBV)
<i>Smrèkova glàvica</i> (DBV, HU)	<i>Stàjine/Stàjne</i> (VI)
<i>Smrèkovi</i> (GŠ)	<i>Stàjšine</i> (DU)
<i>Smrèkovina</i> (G, NM)	<i>Stànine</i> (SR)
<i>Smrijêče</i> (G)	<i>Stânkov pòljutak</i> (HU)
<i>Smrìkova glàvica</i> (VI)	<i>Stânkovića kùće</i> (MO)
<i>Sóče</i> (VI)	<i>Stànoge</i> (BR)
<i>Sòkolovača</i> (HU)	<i>Stânjevo gúvno</i> (HO)
<i>Sóldina nĵiva</i> (HU)	<i>Stâpak</i> (BD)
<i>Sóldina ògrada</i> (HU)	<i>Stârā H</i> (GZ)
<i>Sóldino gúvno</i> (HU)	<i>Stârā čàtrnja</i> (CE, HU, RA, SR, ŽU)
<i>Sóldovina</i> (HU)	<i>Stârā čàtrnja na Zàümlju</i> (MO)
<i>Sòlila</i> (SR)	<i>Stârā gúvna</i> (HO)
<i>Sólina rùpa</i> (DO)	<i>Stârā gúvna na brijégu</i> (HO)
<i>Sómića drénovca</i> (HO, ŽU)	<i>Stârā Kâtića čàtrnja</i> (RA)
<i>Sómića ògrada</i> (HO)	<i>Stârā làzina</i> (HO)
<i>Sómine</i> (NE)	<i>Stârāc</i> (PT)
<i>Sòpòt</i> (HU)	<i>Stârčine nĵive</i> (BR)
<i>Spàjinova bārìca</i> (G)	<i>Stârē kùće</i> (VI)
<i>Spàsòjev bünār</i> (G)	<i>Stârē ògrade</i> (CE)
<i>Spâsov krš</i> (GL, PŠ)	<i>Stârē òmeđine</i> (DD)
<i>Spìle</i> (VI)	<i>Stârē zidine</i> (NM)
<i>Sprémina pécina</i> (G)	<i>Stárežine</i> (DO)
<i>Srèdnjā dòlina</i> (VI)	<i>Stârī čàrdāk</i> (G)
<i>Srèdnjā ògrada</i> (HU)	<i>Stârī Nèum</i> (NE)
<i>Srèdnjā ljèsa</i> (DO)	<i>Stârī tòr</i> (DU, G, HO, MO)
<i>Srèdnjā òkūč</i> (G)	<i>Stârī Vĵinogrād</i> (NE)
<i>Srèdnjē nĵive</i> (DD)	<i>Stârō gròblje</i> (DD)

Stârō grôblje Zà Kapōm (DD)

Stârō gúvno (GZ)

Stârō sèlo (HU, RA)

Stârolâz (DO)

Stijêne (BD, DO, NE)

Stjjevac (HU)

Stóca (G)

Stôčē břdo (HO)

Stojànuše (ĆG)

Stòlovi (GD, GL)

Stòni (GL)

Stòpanova gòmila (CE)

Stopànuša (CE)

Strâjnjik (G)

Strána (DBV, DU, GŠ, HO)

Strâne (DBV, HU)

Strânjâ glàvica (BR, PT)

Strâšnâ pēc (BR)

Strâža (GŠ)

Strâžīšte (G)

Strâžica (NM)

Strâžnica (PŠ)

Stremènâ dùbrava (DU)

Stržīca Počívàla (DBV)

Stržīci/Stržīci (DBV)

Strmòglānce (DBV)

Strmòglavica (HU)

Strmòglavice (GL)

Strmòglāvnice (DBV)

Stùbā (DU)

Strûg (GL, HU, MO)

Strùga (DBV, GŠ)

Strùge (G)

Strùgovi (BR)

Stùbla H (GŠ)

Stùdenā dòlina (HO)

Studénac H (MO)

Studènčina H (BR)

Stùpa H (VI)

Súlīcā kùce (SR)

Sùnožīca kùce (GL)

Sùrdup (BR, DBV)

Súsed ògrada (GD)

Sutilija (BR)

Sûvā lòkva (GD)

Svâtskâ rùpa (MR)

Svâtskī pòd (DO)

Svétac (DBV)

Svétī Libèrān (VI)

Svétī Mihājlo (DU)

Svijêtlina (VI)

Š

Šedalice (GL)

Šênē njīve (BD)

Šênī dô (BR)

Šènica (GL)

Šênīk (NM)

Šênòkos (CE, GŠ)

Šênòkosi (ĆG)

Šênòkosnice (MO)

Šênjavac (NM)

Šênjivā lúka (VI)

Šênjivac (VI)

Š

Šàbuša Omànuša (HU)

Šagàrjelova tòrina (BD)

Šagàrjelove gràbovine (MO)
Šàjkovica (DU)
Šàlište (BR)
Šànjica plòče (BD)
Šànjina rùpa (MR)
Šaràjica pèc (DZ, GZ, HO, PT)
Šaràjuša (DR)
Šarića dõlovi (ĆG)
Šarići (DU)
Šarkuše (G)
Šaruše (PT)
Šcènjivā lúka (VI)
Šcènjivac (VI)
Šcèpān dòlac (HU)
Šcèpān jànjelo (GL)
Šcèpān kr̃s (GL)
Šènikovišta (DU, HO)
Šènikovište (DBV)
Šeràjuša H (DZ, GZ, PT)
Šìbanica (GŠ)
Šìbõnjica (GŠ)
Šìmičina dòlina (HO)
Šìmrākovi dvóri (NM)
Šìmrākovo gúvno (NM)
Šìmunova ògrada (HU)
Šìnderaus (HU)
Šìpovac (SR)
Šìpõvce (DBV)
Šìpovī dõ (GD, HU)
Šìpovica (GD, MO)
Šìpovine (HU)
Šìràje (DU)
Šìrokā dòlina (DU)

Šìrokā pròdõ (VI)
Šìrokā vlàka (ĆG, SR)
Šìrokē njìve (ĆG)
Šìrokī pūt (GŠ)
Škòlj (NM)
Škórića kũce (MO)
Škrìbara (HU)
Škrîp H (GD, VI)
Škrìpina (BD, SR)
Škr̃ke (VI)
Škrvánovine (DU)
Šòlkina jàma (VI)
Šòlõvskā Brèstica (VI)
Šòlovskī pūt (OS)
Špìçića gràdinica (HU)
Štùrica (DU, OS)
Šúkov klánac (GŠ)
Šùmanovac (G)
Šùmet (NM)
Šúnjina ògrada (HU)
Šùpljā ljût (MR, GŠ)
Šũšina dòlina (PŠ)
Šúškov dõ (HO)
Šùšnjatā dòlina (ŽU)
Šútina njìva (GŠ)
T
Tabàkuša (MR)
Tálin grèb (RA, ŽU)
Tànkõ sèdlo (NM)
Tànoge (HU)
Tapàlušìn vòlijāk (DO)
Tàpke (BD)
Tàtār màhala (G)

Telecàrica (NM)
Telèvača (NM)
Tétina péc (BR)
Tetivika (HU)
Tétovica (GL)
Těžine (DU, HO, PZ)
Tihā lúka (NM)
Tijésak (BD)
Tijēsni klánac (DU)
Tinjā kàmenica (DU)
Tjèsni klánac (DBV)
Tlàka H (VI)
Tòčilo H (DO, GD, HU, MR, VI)
Tòčilo u Vláci H (HU)
Tòmīna dòlina (HO)
Tòmōnjā glàvica (DBV)
Tònātnica (VI)
Tópin òdar (HU)
Tòplica H (HU)
Tòr zà brdom (GD)
Toríčak (DZ)
Tóranj (G, VI)
Tòrina (BD, G, SR)
Tòrine (BR, HO, HU, PT)
Tòrovi (ĆG, TU)
Tóšića gúvno (VI)
Tóšića vîr H (VI)
Továrčeve dòline (GD)
Tòvārnica (DZ)
Trápić (HO)
Tràpine (DD, GD, HO)
Trénslova glàvica (PŠ)
Trèskavac (PT)

Trešnjètina (DU)
Trèšnjeva bàra (PT)
Trèšteník (DD)
Trî gúvna (DD)
Trijénsla (DBV, G, HU)
Trnke (DO)
Trnov dô (BR)
Trnova kàpa (HU)
Trnova rùpa (GD, HU)
Trnove rùpe (SR)
Trnovac (GL)
Trnovače (G, PT)
Trnovi (CE)
Trnovi klánac (HU)
Tròjan (GL)
Tròja(no)vina (VI)
Trójića àvlija (HO)
Trójića gràbovina (HO)
Trójića gúvno (HO)
Trójića katùništa (HO)
Trójića kućèrice (HO)
Trójića pòjata (HO)
Trójića pònor (GG)
Trójića tòrovi (HO)
Trójića vára (HO)
Tròvor (DO)
Tròvrāta (HU)
Tròvrha (GL)
Tróvro (DO, VI)
Trstènjāk H (VI)
Trštèni kùk (G)
Trúbino Břdo (VI)
Trûdanj (HU)

Trúmina dòlina (HO)

Tùmbīn H (VI)

Tùmor (CE)

Tùrskā kàldrma (GL)

Tùrskī rēp (NM)

Tùtino podlòkāvlje (BD)

Tvrđino kùćište (DZ)

Tvrđovica (RA)

Tvrđavac (HU)

Tvrđīne (G)

U

Ù ogradi (SR)

Ù zagoram (ĆG)

Ûblić H (ŽU)

Ûblina H (G, RA)

Úbō (SR)

Účīnci (BR)

Ûčjāk (VI)

Ûglješīn dōlac (HU)

Ûgljen dōlac (HU)

Ùkučev dō (CE)

Ûlica (BD)

Ulijásev tōr (NM)

Ùmac (DO, NE, VI)

Ûmbō H (DBV)

Umétāljka (DU, RA, ŽU)

Ùmīlj pròkos (HU)

Ûmīlenica H (PŠ)

Ùnište (GD)

Ûnka (DBV)

Ùplavište (VI)

Ûričevine (BR)

Ùsputnice (G)

Ûšen dòlina (DU)

Ûvīt kùk (HU)

Ûz ploče (BD)

Ûzdōlja (G)

Ûzglavak (MO)

Ûzglāvci (HU, PT)

Ûzōđe (HU)

V

Vájališta (HU)

Vāla (BD, DO, HO, HU)

Vāo (usp. *vala*; G, HO)

Vāra (HO)

Vārda (VI)

Vārdār (RA)

Vāreškā/Vároškā lúka (GŠ)

Vārīna gōmila (PT)

Vároš (GŠ)

Vatèjice (DBV)

Vékića māsline (GŠ)

Vèlikā bātina (NM)

Vèlikā čātrnja (DD, DZ, SR)

Vèlikā dùbrava (ĆG, HU)

Vèlikā glāvica (DBV)

Vèlikā gōmila (BD, DO, HO, HU, PŠ)

Vèlikā grādina (BR, CE, GL, NM)

Vèlikā jāma (VI)

Vèlikā kóca (HU)

Vèlikā kōsa (NM)

Vèlikā lōkva H (DZ)

Vèlikā njīva (HU)

Vèlikā òkuka (HO)

Vèlikā pēc (BR, G)

Vèlikā pècina (DO, MO)

Vèlikā počívala (GL)
Vèlikā s̀rndāc/s̀ndāc gòmila (DBV)
Vèlikā strána (OS)
Vèlikā šćéna (HU)
Vèlikā Trójića c̀àtrnja (HO)
Vèlikā Vārda (VI)
Vèlikā vláka (GŠ)
Vèlikā Vùletića péc (BR)
Vèlikē njīve (HU)
Vèlikē stijéne (G, VI)
Vèlikī brežúljak (VI)
Vèlikī c̀èlīn (VI)
Vèlikī dō (G, HU, MO, OS)
Vèlikī dúb (HU)
Vèlikī Kīcīn (G)
Vèlikī klánac (G, HU)
Vèlikī krùševac (GD)
Vèlikī kùk (BD, VI)
Vèlikī lùkavac H (VI)
Vèlikī Orlòvíc (HU)
Vèlikī òštrovac (DO)
Vèlikī Òtok (DBV)
Vèlikī Pòretak (DBV)
Vèlikī pùt (PŠ)
Vèlikī strájnik (DU, G)
Vèlikī strúg (NE)
Vèlikī škólj (NM)
Vèlikī Tròvor (DO)
Vèlikī vīr (DBV)
Vèlikō b̀rdo (DD, HO)
Vèlikō Ìlīno b̀rdo (BR)
Vèlikō plāndište (DU)
Vèljī vr̀h (G)

Verájin dō (DBV)
Verájina glávica (DBV)
Veràjuša (GŠ)
Verèmet (DZ)
Vèzac (VI)
Vīcanice (BD, MO)
Vidin crnògrab (HU)
Vidin gròb (GL)
Vidića gúvno (NM)
Vidina dòlina (SR)
Vīdojev dòlac (HU)
Vīdonje (VI)
Vīdonjskō tòčilo (VI)
Vīdovića vr̀elo H (DBV)
Vīdovića tlàka H (VI)
Vidòvštāk H (VI)
Vīđu kàmenica (MO)
Vijénac (DBV, G, HO, VI)
Vījoš dō (GŠ)
Vīline plòče (CE)
Vīlino ìgrište/Vinjìgrište/Vinjìgrište (BD, MO)
Vīlīnjē plòče (DO)
Vīnine (G)
Vīnogrād (NM, PT, SR)
Vīnogrād u Mèđugòrju (HO)
Vinògradci (VI)
Vīnogrādi (DO, RA)
Vīnogradina (GD, HO)
Vīnogradine (GL, GŠ, HU)
Vīr (NM, VI)
Visokā glávica (ĆG, GL, HO)
Visokā Glávica (VI)

Višebare (G)
Višepòljina (DU)
Višnjica (GD, SR)
Vřtasove gòmile (PT)
Vlàčina (GŠ)
Vládine čàtrnje H (BD)
Vládine kùce (BD)
Vláhina lazètina (BR, G)
Vlajića dō (BR)
Vláka (CE, DBV, DD, DO, DU, GŠ, GZ, HU, NM, OS, SR, ŽU)
Vláke (BD, ĆG, HO, MO, OS, PT)
Vlašškō pàdalište (DBV)
Vòcnā dōlina (DU)
Vōda H (GD)
Vōda Skàdrica H (GD)
Vōdenā dōlina (BD, DO, NM, SR)
Vōdenē dōline H (GL)
Vōdenī dō (NM)
Vōdine (DBV)
Vōlīc òsoje (HU)
Vōlijēcē (GD)
Vōlijēcākā lazètina (ŽU)
Vōlodērova pècina (RA)
Vōlūc kòrito (HU)
Vōlūjci (DBV)
Vōznīk (GŠ, VI)
Vràn dō (GL)
Vrân kùk (HO)
Vrànodō/Vrànodol (VI)
Vrânoviçi (BR)
Vrânj glàvica (NM, VI)
Vrânjak (DU)

Vránjevo Sèlo (NM)
Vràtenī dō/dōl (VI)
Vrátlo (CE, G)
Vrèlica (VI)
Vrèlici H (GD)
Vrèlo H (DU, GŠ)
Vrèlo nà Jaslam H (CE)
Vrèlo u Vároškōj lúci H (GŠ)
Vrèlo za vrtačinam H (GŠ)
Vreōca H (G)
Vrèskovina (BD)
Vřh (ĆG)
Vrh sèla (G)
Vřljkov dōlac (HU)
Vřnogin klánac (VI)
Vřsnē dōline (HO)
Vřsta (DBV)
Vřšçiç (GŠ)
Vřt (DU, G)
Vřt nà Čatrnji (BD)
Vřt na Rázdōlju (DO)
Vřt pod Gostīljom (OS)
Vřt pod tòrom (BD)
Vřt pod zèlēnjem (OS)
Vřt Pòdmūrgovac (BD)
Vřt ù Dūbōj (DU)
Vřt ù Klačnōj òmeđini (DO)
Vřt u Làzini (OS)
Vřt u Leçèvištima (HO)
Vřt u Ljaníku (DO)
Vřt za Gúvnom (HO)
Vřtačina (GŠ)
Vřtēcā kàmenica (PŠ)

Vrtēljka (NM)
Vrtetina (PT)
Vṛti (BR, HU)
Vṛti nà Izdrōvcu (HO)
Vṛti okó kŭcā (DO)
Vṛti pod Kolōvodōm (DO)
Vṛti pòd kućōm (G)
Vṛti u Lazētini (G)
Vrtijéljak (DD)
Vṛtina (DO, HO)
Vṛtine (BR, DU, G, GD, HU, PT, ŽI)
Vṛtīšte (VI)
Vrùtačkā kàmenica H (HU)
Vrùtačkī bŭnār H (HU)
Vrútak H (HU)
Vržanište (HU)
Vŭčijā dōlina (DO, OS)
Vŭčijā péc (DO)
Vŭčjē kàmenice (HU)
Vŭčje jàme (VI)
Vùkanovo gŭvno (GZ)
Vukàsuse (G)
Vukàšinovac dōlina (HU)
Vúkića vřt (DU)
Vúkina làzina (G)
Vukòdole (VI)
Vukorèpača (HU)
Vukorèpače (DD)
Vùkorēpov dô (DD, GZ)
Vùkorēpov grèb (HU)
Vùkorēpov pònor H (HU)
Vùkorēpova čàtrnja H (HU)
Vùkorēpova ògrada (HU)

Vùkotina glàvica (DBV)
Vùkov dô (GL)
Vùkov grèb (DBV)
Vùkov klánac (NM, VI)
Vùkova dōlina (HO)
Vùkova làzina (DBV)
Vùkovića tōr (GŠ)
Vùkuša (VI)
Vùletića čàrdāk (G)
Vùletića dđlovi (G)
Vùletića kùće (G)
Vùletića mālā nřva (OS)
Vulētuše (G)
Vúlića klánac (ĆG)
Vúlina òmeđina (DD)
Vúšina nřva (GL)

Z

Zà Bādon (DBV)
Zà Grudam (NM)
Zà Kapōm (DD)
Za Křčiman (DBV)
Za Kùkoje (GD)
Za Kùpinjāk (DBV)
Za Nògōn (DBV)
Za Prijélazom (HU)
Za Síljevce (RA)
Za Vřtačinam (GŠ)
Zàblatak (HU)
Zàbraznī dô (CE)
Zábřde (DD, GZ, HO)
Zàbrežnice (HO)
Zàbrijēg (BD, GL)
Zàcrkōvnica (BR)

Zàcrkvina (DU)
Zàcrljēnja (MO)
Zaçèsminice (HU)
Zàčumac (MO)
Zādō (BD, DU)
Zàdruga (G)
Zàdugonje (GL)
Zàgore (BD, G, NE)
Zàgradac (G)
Zagràdičine (GR)
Zàgrmice (HU)
Zàguvnice (G)
Zàkamēnje (DZ)
Zàkljenak (GZ, ŽU)
Zakòlenīk (HU)
Zàkrīž (DU, G, HO)
Zàkuk (BD)
Zàlijēće (DU)
Zàlokāvlje (GL, HO)
Zàlokve (PT)
Zàmalokrn (G)
Zàmūrgovac (BD)
Zanàklo (RA)
Zanōga (VI)
Zànovēće (HU)
Zànovetnā dōlina (VI)
Zàorak (DBV)
Zàoštrovac (DO)
Zàpojata (BD, DO)
Zàpolje (HU)
Zàprāšnā glāvica (HU)
Zàprevīš (HU)
Zàprevīšje (HU, PŠ)

Zàradēž (NM)
Zàrjēčje (VI)
Zàsade (HU)
Zàšeci (DO, DU, GŠ, ŽI)
Zàšek (BD, DU, GD, NM, SR)
Zàulice (ĆG)
Zàūmlje (BD, MO)
Zàvala (DD)
Zàvrāta (GL)
Zàvršje (G)
Zàvršlje (DBV)
Zàzubak (HO, VI)
Zbōrište (DD, GZ)
Zbōrnā gōmila (BD, DO, MO)
Zbōrnē gōmile (HO)
Zèbelj (ŽU)
Zèčev dō (BD, DO)
Zèčijē vlāke (PT)
Zèčkušin grēb (BD)
Zècūn (NM)
Zèkuše (DZ)
Zèlenā tōrina (PŠ)
Zèlenā trāva (DU)
Zèlēnčeva dōlina (DU)
Zelēnike (DBV, GŠ)
Zelēnikova glāvica (DD, DO, GL)
Zelēnikova kàmenica (MO)
Zelēnikovac (ĆG, RA, VI)
Zelēnikovac bŕdo (DD)
Zèlenō kùcište (CE)
Zèlēnje (BR, CE, GL, HU, SR)
Zèmljara (HU)
Zènīk (HU)

Zgràda (G, HU)

Zìd (PT)

Zidak (GL)

Zlàtkova rùpa (HO)

Zmùjina glàvica (DBV)

Zmìjskà ljût (MR)

Zôvì dô (VI)

Zvijêzdina (GŠ)

Zvînjā glàvica (DBV)

Zvjèrova jàma (PŠ)

Zvjèzdanove dòline (GZ)

Ž

Žàba (BR, CE, DBV, G, SR, VI)

Žàrkovići (GŠ)

Ždrijèlo (GD, HO, HU, PŠ)

Žègarina strána (GD)

Žiljevača (MR)

Žiljevačkì brijêg (HU)

Živìnskò gúvno (HU)

Žrñjevo (NM)

Žubèrtuša (MR)

Žubèrtuše H (MR)

Žùkovice (ŽU)

Žúna (VI)

Žùpanj dô (G)

Žùtē stijêne (HU)

8. ŽIVOTOPIS

Domagoj Vidović rođen je 20. studenoga 1979. u Metkoviću. Osnovnu je školu pohađao u Metkoviću i Pučišćima na otoku Braču, a gimnaziju u Metkoviću. Diplomom profesora lingvistike i hrvatskoga jezika i književnosti stekao je u ožujku 2004. na Filozofskome fakultetu u Zagrebu obranivši rad *Nacrt za vidonjsku antroponimiju i toponimiju*. Od 1. rujna 2004. zaposlen je u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje na projektu *Onomastička istraživanja u Hrvatskoj* kao znanstveni novak. Iste je godine upisao poslijediplomski znanstveni studij lingvistike. Danas radi na projektu *Onomastička i etimologijska istraživanja hrvatskoga jezika*. Predmet je njegova užeg zanimanja onomastika na rubnim hrvatskim prostorima (Donja Hercegovina, Boka kotorska) i akcentologija, a bavi se i prevođenjem s esperanta. Objavio je desetak izvornih znanstvenih radova i sudjelovao na nekoliko međunarodnih znanstvenih skupova. Redovito objavljuje i popularnoznanstvene članke o podrijetlu neretvanskih i bračkih rodova u mjesnim časopisima te je članom uredništva Hrvatskoga neretvanskog zbornika.

POPIS RADOVA

1. izvorni znanstveni radovi:

1. Dobranjska prezimena i nadimci, *Folia onomastica Croatica*, 15, Zagreb 2006., 191 – 216.
2. Gradačka toponimija, *Folia onomastica Croatica*, 18, Zagreb 2009., 171 – 222.
3. Nacrt za vidonjsku antroponimiju, *Folia onomastica Croatica*, 14, Zagreb 2005., 147 – 177.
4. Neutralizacija dugoga i kratkoga *a* u južnočakavskim otočkim govorima, *Rasprave IHJJ*, 31, Zagreb 2005., 389 – 400. (u suradnji s Ivanom Kurtović).
5. Obiteljski nadimci u Pučišćima na otoku Braču *Rasprave IHJJ*, 36/2, Zagreb 2011., 345 – 367.
6. Pregled toponimije dalmatinskoga i hercegovačkoga Zažablja, *Folia onomastica Croatica*, 16, Zagreb 2007., 289 – 319.
7. Prezimena sela Vid u Neretvanskoj krajini, *Folia onomastica Croatica*, 17, Zagreb 2008., 139 – 168.
8. Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Ivan u hrvatskoj onomastici, *Rasprave IHJJ*, 35, Zagreb 2009., 347 – 364.

9. Prilog proučavanju odraza svetačkog imena Juraj u hrvatskoj onomastici, *Rasprave IHJJ*, 33, Zagreb 2007., 431 – 447.
10. Toponimija sela Dubljani, *Rasprave IHJJ*, 33, Zagreb 2008., 431 – 448.
11. Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb 2009., 283 – 304.

2. pregledni radovi:

1. Sinonimni parovi i nizovi u temeljnime jezikoslovnim nazivlju. *Filologija*, 46 – 47, Zagreb 2006. (u suradnji s Lanom Hudeček i Milicom Mihaljević), 101 – 122.

3. radovi u zbornicima:

1. Accentual alternations in Neo-Štokavian Ijekavian Dialects of Neretvanska Krajina, *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentuation*. Posebna izdanja Instituta. Zagreb: Institut za hrvatski jezik 2007., 199 – 211.
2. Gradačka prezimena, *Župa Gradac* : Humski zbornik XII. (urednik: Ante Đerek), Gradac : 2009., 197 – 238.
3. Hrvatska narodna imena u istočnoj Hercegovini s posebnim osvrtom na imena Stojan i Vuk *Stojan Vučićević: književnik i žrtva* (Zbornik Petoga neretvanskoga književnog, znanstvenog i kulturnog susreta), Opuzen – Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Hrvatska kulturna zaklada, Hrvatsko slovo 2010., 172 – 188.
4. Ikavski i ijekavski govori na širem neretvanskom području, *Ivo Lendić: književnik, novinar i prognanik* (Zbornik Četvrtoga neretvanskoga književnog, znanstvenog i kulturnog susreta), Opuzen – Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Hrvatska kulturna zaklada, Hrvatsko slovo 2009., 191 – 205.
5. Iz neretvanske ojkonomije: imena službenih naselja 1857. – 2001., *Hrvatski neretvanski zbornik*, 3, Zagreb: Društvo Neretvana i prijatelja Neretve 2011., 206 – 233.
6. Iz ojkonomije stolačkoga kraja, *Stolačko kulturno proljeće*, 8, 2010., 213 – 227.
7. Metkovsko stanovništvo u doba javnoga djelovanja don Mihovila Pavlinovića, *Don Mihovil Pavlinović i Neretva* (Zbornik Drugoga književnoga, znanstvenog i kulturnog susreta), Opuzen – Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Hrvatska kulturna zaklada 2007., 93 – 112.
8. Neretvanin i Neretljanin – od fra Luke Vladimirovića do danas, *Fra Luka Vladimirović i Neretva* (Zbornik Trećega književnoga, znanstvenog i kulturnog susreta), Opuzen – Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Hrvatska kulturna zaklada 2008., 134 – 140.

(članak pretisnut u *Metkovskome vjesniku* 31. listopada 2008., str. 23 – 24. i 21. studenoga 2008., str. 25.).

9. Nešto o toponimiji sela Dubljani, *Dubljeni* : Humski zbornik X. (priredili: Ivica Puljić i Stanislav Vukorep), Ravno: Župa Rođenja BDM 2006., 57 – 66. (zbornik pretisnut 2007.)

10. O ojkonimima Trebimlja/Trebinja i Trijebanj, *Stolačko kulturno proljeće*, 6, 2008, 293 – 300.

11. Opuzenska prezimena – brojnost i postanje, *Hrvatski neretvanski zbornik*, Zagreb: Društvo Neretvana i prijatelja Neretve 2010., 71 – 90.

12. Pogled u metkovski prezimenski sustav, *Hrvatski neretvanski zbornik*, Zagreb: Društvo Neretvana i prijatelja Neretve 2009., 93 – 112.

13. Postanje dubravskih i hrašanjskih prezimena u 18. st., *Stolačko kulturno proljeće*, 7, 2009, 147 – 158.

14. Tragom usmenoknjiževne tradicije u Vidonjama, *Hrvatski neretvanski zbornik*, Zagreb: Društvo Neretvana i prijatelja Neretve 2009., 137 – 147 (u suradnji s Anđelinom Jerković i Branimirom Vrnogom).

15. Tragom usmenoknjiževne tradicije u Vidonjama (2.), *Hrvatski neretvanski zbornik*, Zagreb: Društvo Neretvana i prijatelja Neretve 2010., 277 – 287 (u suradnji s Anđelinom Jerković i Branimirom Vrnogom).

16. Značenjska klasifikacija toponima, *Župa Gradac* : Humski zbornik XII. (urednik: Ante Đerek), Gradac 2009., 373 – 413.

4. stručni radovi:

1. Bibliografija akademika Petra Guberine, *Petar Guberina 1913. – 1925.* (uredio Petar Šimunović). Spomenica preminulim academicima, sv. 133., Zagreb 2006., 37 – 62.

2. Naglasci (oko 2.500 natuknica) u knjizi Kristiana Lewisa, Ljiljane Jojić i Ankice Čilaš Šimpraga *Prvi hrvatski školski rječnik*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga, Zagreb 2008.

3. popis nepoznatih riječi u knjizi Stanislava Vukorepa *Baci jednu i pro strane: anegdote i šale Hrvata iz Hercegovine*, Neum – Hutovo: Fondacija „Ruđer Bošković – Donja Hercegovina“, Društvo prijatelja starina „Hutovo“ 2007.

4. popis nepoznatih riječi u knjizi Stanislava Vukorepa *Baci jednu i pro strane: anegdote i šale Hrvata iz Hercegovine*, 2, Neum – Hutovo: Fondacija „Ruđer Bošković – Donja Hercegovina“, Društvo prijatelja starina „Hutovo“ 2011.

5. Stanovništvo sela Vid od srednjovjekovlja do danas, *Kolo*, 3 – 4, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.

5. prijevodi:

1. *Damoruov život* (prijevod knjige Trailokyanatha Mukhopadhyaya *La vivo de Damoru*). Zagreb: Izvori.
2. Jezičnopolitički vidovi proširenja Europske unije – završni dokument, na stranicama http://pub.www.srce.hr/esperanto-kel/tekstoj_nitobe.htm (prijevod službenih zaključaka 4. NITOBESK simpozija).
3. Prijevodi djela hrvatskih književnika na esperanto (prijevod prikaza dr. Ive Borovečkog *Tradukoj el la kroata literaturo en Esperanto*). *Esperanto u književnosti i političkom životu Hrvatske*. Zabok: Hrvatski savez za esperanto, 2005.
4. Riječi netom prije djedove smrti (prijevod s esperanta pjesme japanskoga pjesnika Shuntara Tanikawe *Vortoj tuj antaŭ la forpaso de l' avo*). *Tempo*, 96, studeni 2007.
5. *Zamenhofova ulica* (prijevod knjige Romana Dobrzynskog *La Zamenhof-strato*). Zagreb: Sveučilišna knjižara 2006.

6. prikazi:

1. „Dek tagoj de kapitano Postnikov“ de Mikaelo Bronŝtejn, Zagreb, *Tempo*, 95, srpanj 2007., str. 8.
2. Dubljani – nakon više od 60 godina, *Vrutak*, 11, Hutovo, lipanj 2007., str. 9.
3. Petar Šimunović: "Uvod u hrvatsko imenoslovlje", *Folia onomastica Croatica*, 16, Zagreb 2008., 299 – 304.
4. Pri tradukado de Zamenhof-strato el la kroata. *Tempo*.
5. Rama i Ramljaci u zavičaju i iseljeništvu, *Folia onomastica Croatica*, 16, Zagreb 2008., 209 – 211.
6. Studiji z onomastiki ta etimologiji, *Folia onomastica Croatica*, 16, Zagreb 2008., 231 – 232.

7. pogovori:

1. Onima koji budu čitali ovu knjigu, pogovor knjizi Jelene Bender *Hvala što želite da živim*. Neum : Fondacija „Ruđer Bošković – Donja Hercegovina“, str. 223.

8. mrežni radovi:

1. The relationship between standard-language and original toponymic forms. 20. zasjedanje Skupine stručnjaka UN-a za zemljopisna imena istočne, srednje i jugoistočne Europe; Zagreb 9. – 11. veljače 2011., 9. str. http://ungegn.cgi.hr/ungegn20/26_CRO_ECSEED_Documents_Standardization_IHJJ.pdf (u suradnji s Dunjom Brozović Rončević i Ankicom Čilaš Šimpraga).